

आदर्शपुस्तकोल्लेखपत्रिका ।

अस्या विधानमालायाः पुस्तकानि यैः परहितैकपरतया संस्करणार्थं प्रदत्तानि तेषां नामानि पुस्तकानां संज्ञाश्च कृतज्ञतया प्रदर्श्यन्ते—

(क.) इति संज्ञितम्—संपूर्णमानन्दाश्रमसंस्कृतग्रन्थसंग्रहालयस्थम् ।

(र.) इति संज्ञितम्—आठघरे. इत्युपादानां पुण्यपत्तननिवासिनाम्, अप्पासाहेव दत्तयेतेषाम् ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
मङ्गलाचरणम्	१ तत्राभिषेकमन्त्राः	१५
विधानशब्दव्याख्या	मूर्तिदानमन्त्रः	१७
मालाशब्दव्याख्या	२ आश्लेषाविधानम्	११
शास्त्रस्य मङ्गलपरत्वम्	३ गण्डान्तविधानम्	१८
धर्मार्थकामेति क्रमद्वन्द्वः	५ अथ होमः	११
व्यवहारो द्विविधः	तत्र मन्त्राः	१९
कर्मणां धर्मार्थकामपरत्वम्	अथ शतौषधयः ...	११
नित्यादिभेदेन कर्मणामनन्त-		सूक्तिकास्तन्यवर्धनविधानम्	२१
त्वम्	रेवतीग्रहदानमन्त्रः	११
आकृत्यधिकरणपूर्वपक्षीयद-		वालग्रहपीडाशमनम्	२२
ष्टान्तः	बलिनिक्षेपमन्त्रः	११
नित्यानि कर्माणि	विवृताक्षग्रहपीडाशमनम्	२३
नैमित्तिकानि कर्माणि	नवग्रहपीडाशमनविधानम्	११
काम्यानि कर्माणि	६ बलिनिक्षेपमन्त्रः	२४
नित्यकाम्यैकदेशानि	वायसग्रहविधानम् ...	११
पदसंगतयः	महाजिह्वाग्रहपीडाशमनवि०	२५
पुष्पवतीविधानम्	क्षेत्रपालग्रहपीडाशमनविधानम्	११
विकृतप्रसवशान्तिविधानम्	१० हस्तिपादग्रहपीडाशमनवि०	११
पोडशोपचारपूजामन्त्रः	११ कर्णग्रहपीडाशमनविधानम् ...	२६
तत्र दानमन्त्रः	तोलग्रहपीडाशमनविधानम् ...	११
यममूर्तिप्रतिपादनमन्त्रः	स्कन्दग्रहपीडाशमनविधानम् ...	२७
यमलौत्पत्तिविधानम्	१२ स्कन्दापस्मारपीडाशमनवि०	२८
वाजिदानमन्त्रः	मेघग्रहपीडाशमनविधानम्	२९
दसममूर्तिदानमन्त्रः	१३ शिशुग्रहपीडाशमनविधानम् ...	३०
समाननक्षत्रजननविधानम्	महापूतनाग्रहपीडाशमनविधानम्	११
तत्र मूर्तिदानमन्त्रः	रेवतीग्रहपीडाशमनविधानम् ...	३१
मूलशान्तिविधानम्	१४ ऊर्ध्वपूतनाग्रहपीडाशमनवि०	३२

विषयः	पृष्ठाङ्काः	विषयः	पृष्ठाङ्काः
शकुनीग्रहपीडाशमनविरामम्	३२	देवो बलिः	४०
द्वितीयरेवतीग्रहपीडाशमनवि०	३३	सप्तमे मासे गर्भवेदनाह-	...
शुष्करेवतीग्रहपीडाशमनवि० ...	३३	रमौपथम्	४१
असत्पूतनाग्रहपीडाशमनवि०	३४	क्रियाकालगुणोत्तरे ...	३४
गर्भिणीप्रथममासपीडाशमनवि०	३४	अष्टमे मासि ससत्त्व-....	...
प्रथममासि गर्भवेदनाहरमौप-	३४	महिषीदानविधिः...	३४
थम्	३४	अष्टमे मासे गर्भरक्षार्थं	...
तथा क्रियाकालगुणोत्तरे ...	३५	बलिः	४२
द्वितीयमासे गर्भरक्षार्थं देवो	३५	अष्टमे मासे गर्भवेदनाह-	...
बलिः	३५	रमौपथम्... ..	४३
क्रियाकालगुणोत्तरे	३५	नवमे मासि गर्भरक्षार्थं	...
द्वितीयमासे गर्भरक्षाकरमौ	३५	बलिः	४४
पथम्	३५	बलिस्वरूपमाह	४४
क्रियाकालगुणोत्तरे	३६	बलिमन्त्रः	४४
तृतीयमासि गर्भवेदनार्थं बलिः	३६	नवमे मासि गर्भवेदना	...
तृतीयमासि गर्भरक्षार्थमौ-	३६	हरमौपथम्	४४
पथम्	३६	क्रियाकालगुणोत्तरे ...	४४
क्रियाकालगुणोत्तरे	३६	दशमे मासि गर्भरक्षार्थं	...
चतुर्थमासि गर्भवेदनाहर-	३६	देवो बलिः	४५
मौपथं बलिश्च	३६	बलिप्रकारमाह	४५
पञ्चमे मासि गर्भिणीगर्भ-	३६	तत्र मन्त्रः	४५
रक्षार्थं बलिः	३६	दशमे मासि गर्भवेदनाह-	...
पञ्चमे मासि गर्भवेदना-	३६	रमौपथम्	४५
हरमौपथम्	३६	एकादशे मासि गर्भर-	...
क्रियाकालगुणोत्तरे	३६	क्षार्थं बलिः	४६
षष्ठे मासे गर्भिणीगर्भ-	३६	एकादशे मासि गर्भवे-	...
रक्षार्थं बलिः	३६	दनाहरमौपथम्	४६
षष्ठे मासे गर्भवेदनाहर-	३६	द्वादशे मासे गर्भरक्षार्थं	...
मौपथम्	३६	देवो बलिः	४७
सप्तमे मासि गर्भरक्षार्थं	३६	अथ सुखप्रसवोपायः	४७

विषया.	पृष्ठाङ्का	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
अन्यच्च	४७	भामिनीपीडाशमनवि-	६१
अन्यच्च	"	अथ बन्ध्याभिषेकवि-	"
योनिलेपनमन्त्रः	४८	धानम्	६२
लुब्धजातकोक्तानि बाल-	}	ईश्वर उवाच... ..	६३
रक्षोपयोगीनि द्वादश		" बन्ध्याभिषेककालः ...	६५
विधानानि		अभिषेकस्थानानि ..	६६
रुद्र उवाच	४०	स्त्रीतिथिनिषयः	"
राक्षस्य ऊचुः... ..	"	स्नपनविधिः	"
तत्र प्रार्थनामन्त्रः ..	५१	पल्लवाः	६७
पञ्च पल्लवाः	"	अभिषेकमन्त्रः	"
मोहिनीपीडाशमनवि-	"	घटिकास्नानम्	"
धानम्	"	अथ रुद्रस्नानम्	६९
सुनन्दापीडाशमनवि-	५२	देशग्रामाद्युज्जुतमहाव्या-	७२
धानम्		धिपीडाशमनवि० ...	
पूतनापीडाशमनवि-	५३	जनमारशान्तिः	७३
धानम्		ब्रह्मवैवर्ते	
आसुरीपीडाशमनवि-	५४	धेनुदानमन्त्रः	७४
धानम्		प्रार्थनामन्त्रः	
रेवतीपीडाशमन-	५५	गर्गवचनम्	७५
विधानम्		हनुमत्पताकाविधानम्	
शकुनीपीडाशमनवि-	५६	गरुड उवाच	७६
धानम्		ब्रह्मोवाच	
पिशाचिकापीडाश-	५७	गर्गोक्तगोशान्तिविधानम्	८०
मनवि०		अथाश्वशान्तिः	
पाशिनीपीडाशमनवि-	५८	गजमारशान्तिः	९६
धानम्		रुभशान्तिविधानम्....	
महामारीपीडाशमनवि-	५९	खरशान्तिविधानम् ...	१०१
धानम्		सारमेयशान्तिः	
कालिकापीडाशमनवि	६०	नक्षत्रशमनविधानम् ...	११३
धानम्		गृहारिष्टशमनविधानम्	

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
अथ मणिकमङ्गविधानम् ...	११४	जयपट्टविधानम्	१४०
पेषणीवरवर्तिभङ्गविधानम् ...	११५	रणप्रवेशविधानम्	१४१
भाण्डोच्छ्वायपङ्क्तिपातविघ्न- हरं विधानम् . . .	११७	अथ पडङ्गन्यासः ...	१४२
गृह्तुलास्तम्भभङ्गजदोपहरं विधानम् ...	११८	पडक्षरमुद्रा ...	”
अग्निदग्धगृहपुनराधानम् ...	”	अथ रक्षाविधिः ...	”
ग्रामारिष्टशमनविधानम् ...	१२०	अथ खण्डकम् ...	”
वृक्षोद्धारिष्टशमनविधानम् ...	१२२	अथौषधयः ...	१४२
फदलीदुष्टप्रसवविघ्नशमनवि०	१२३	सर्वायुधनिवारणम् ...	”
निपिद्धतरुष्टमरोहविघ्नहरं वि०	१२४	रणतिलकविधानम् ...	१४४
स्वस्थारिष्टशमनविधानम् ...	”	अथ नवौषधयः ...	१४५
यात्रारिष्टशमनविधानम् ...	१२६	गुटिकाविधानम् ...	”
भेकदुष्टरुतजनितविघ्नशमन- विधानम् ...	१२७	कपर्दिकाविधानम् ...	१४६
फपोतशान्तिविधानम् ...	१२८	योगघटितशस्त्रपरिक्षितशस्त्र- त्रोटनविधानम् ...	”
पल्लीसरटनिपातविघ्नहरं वि०	१२९	शस्त्रदारूपीकरणविधानम् ...	१४७
पल्लीपतनसरटमरोहणविघ्न- हरं विधानम् ...	१३०	पिच्छविधानम् ...	”
मार्जन्यादिदुष्टरजःस्पर्शजवि- घ्नहरं विधानम् ...	१३१	त्र्यम्बकविधानम् ...	१४८
दीपोपपुत्ररूप्याण्डभेदफल- चौर्यविधानम् ...	”	जयकाहलाविधानम्...	”
नवदुर्गपूजनविधानम् ...	१३२	आनन्दभाजनविधानम् ...	१४९
दुर्गदृढीकरणविधानम् ...	१३४	भस्मरेपाविधानम् ...	”
चतुरङ्गसैन्यदृढीकरणवि०	१३५	यमार्गलयन्त्रविधानम् ...	१५०
रणदीक्षाविधानम् ...	१३७	रिपुस्तम्भनविधानम् ...	१५१
बीरविजयमदवीरकङ्कणवि०	१३९	वैरिदिद्वेषणविधानम् ...	”
अथ बीरपट्टविधानम् ...	”	अथ मोहनविधानम् ...	१५२
सिन्दूरपट्टविधानम्	१४०	संकीर्णविधानानि ...	”
		स्त्रीसुखप्रसवविधानम् ...	”
		चतुर्दशयन्त्रम् ...	१५३
		क्षेत्रे शलभादिकीटनिवारणं	
		चतुर्विंशतियन्त्रम् ...	”
		छुरिकायुद्धविजयमदं द्विपट्टि-	

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
नवदुर्गापूजनम्	१९३	अथाग्निप्रवेशविधानम् ...	२१८
नव विप्रनामधेयानि	"	तत्र क्रमेणानुगमनविशेषः ...	२१९
अथ ह्यनामानि	"	पातलक्षणायाह	२२०
इन्द्रमहोत्सवविधानम्	१९४	काष्ठनिषेवणविधानम्	२२१
विजयादशमीविधानम्	१९९	हरिकथाश्रवणविधानम्	२२२
शमीप्रार्थनामन्त्रः	२००	भारतश्रवणविधानम्	२२३
अश्वमेधप्रार्थनामन्त्रः	"	हरिवंशश्रवणविधानम्	२२४
नरकचतुर्दशीविधानम्	२०१	श्रीमद्भागवतश्रवणविधानम् ...	२२५
भ्रातृद्वितीयासंहितयलियहो- त्सवविधानम्	२०२	रामायणश्रवणविधानम्	२२६
तत्र नीराजनमन्त्राः	"	वासिष्ठश्रवणविधानम्	"
बलिमूर्तिदानमन्त्रः	२०३	काशीस्नग्णश्रवणविधानम्	"
संकीर्णविधानानि	२०४	ब्राह्मत्रयश्रवणविधानम्	२२७
शिवलिङ्गभेदविधानम्	"	कालिकापुराणश्रवणवि०	"
तत्र पौराणमन्त्राः	२०५	माघमाहात्म्यश्रवणविधानम् ...	"
भूमिभेदविधानम्	२०६	नानापुराणश्रवणविधानम् ...	२२८
पर्वतभेदविधानम्	२०७	वेदपारायणविधानम्	२२९
मध्यरात्रे धेनुहम्वारचवि० ...	२०९	विनायकपूजाविधानम्	"
अधाश्वत्थपूजाविधानम्	"	नवग्रहमखविधानम्	२३१
तत्र प्रार्थनामन्त्राः	२१०	वसिष्ठोक्तनवग्रहमखवि० ...	२३२
चतुर्विंशतिर्भूतयः	२११	कुण्डलक्षणं वर्णभेदेन कुण्ड- मानं च	२३३
ब्रह्मचारिनिधनविधानम्	२१२	कुण्डलननपरीक्षा	२३४
कुष्ठिमारणविधानम्	२१३	आचार्यादिकृत्विग्वरणम्	"
नारायणीयबलिप्रवृत्तिवि०	"	अग्निनामानि वक्ष्ये	२३५
यतिमारणविधानम्	२१४	अग्निनामाज्ञाने होमवैफल्यं ...	"
गोदावर्या गङ्गाशब्दो यथा ...	२१५	ग्रहमण्डलानि च	"
अथ भृगुपाताविधानम्	२१६	आदित्यादिनवग्रहस्थापनम् ...	"
तत्र विधिमाह	२१७	अभिदेवताप्रत्यभिदेवतास्था- पनम्	२३७
प्रार्थनामन्त्रः	"	गणनाथादीनां स्थापनम्	२३८
तत्र पातानाह	"		

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
वासुव्यादिनागपूजनम्	... २३८	जन्ममासादिपूजावि-	...
अश्विन्यादीनां पूजनम्	. २३९	धानम् २५३
योगकरणपूजनम् "	सप्त धान्यान्याह "
गङ्गादिसवर्सरित्पूजनम् "	भातङ्गिनीपूजावि- "
सप्तसागरपूजनम् "	धानम् २५४
पर्वतपूजनम् "	उदकयासूति काशु- "
ऋषिपूजनम् २४०	द्विविधानम् २६२
लोकपालपूजनम् "	विरजयानाविधानम् २६३
ग्रहभेदेन कुङ्कुमादि...	... २४१	यात्रानियमः "
ग्रहभेदेन पुष्पधूपदीपनैवेद्य- "	यात्रानिर्गममन्त्रः "
फलानि "	आदित्यवार उदुम्बरया-	...
ग्रहाणां होममन्त्राः	... २४२	त्राविधानम् २६४
अर्कादिसमिधः "	शूर्पवायनदानमन्त्रः २६६
वज्र्याः समिधः	... २४३	वस्त्रादिसमर्पणमन्त्रः "
हवने नियमाः २४४	मेर्षार्णपट्टदानमन्त्रौ "
होमसंख्या "	विरजाम्भःपान- "
प्रथमोद्गतज्वालावर्णफलम् "	मन्त्रः २६७
सुवसुवयोर्लक्षणम् "	अर्धोदयव्रतविधानम्	... २६८
ग्रहाणां वर्णगोत्रदेशतिथिन-		नियमस्वीकारमन्त्राः	... २७०
क्षत्ररथनम् २४५	आदौ ब्रह्मपूजा "
अथ संकल्पः २४६	तत्र प्रार्थनामन्त्रः २७१
आचार्यादीनां पूजनम् "	अथ महेश्वरपूजा "
ग्रहदानानि २४७	तत्र प्रार्थनामन्त्रः "
अभिषेके पौराणमन्त्राः	... २४८	अथ व्रताङ्गहोमविधिः	... २७२
सिंहस्थे सूर्ये गोमसववि- "	कपिलापट्टीविधानम्	... २७३
घ्नहरविधानम् २५०	सिंहस्थे गुरौ गुरुपूजा- "
अनवरतस्वेदनयनसु- "	युतं गोदावरीयात्रावि०	... २७५
तिका रुमैधुन० २५१	मोक्षतीर्थपञ्चरुम् "
फाकश्येनादिदुष्टपक्षि- "	ब्रह्महत्याविनाशनं "
स्पर्शे विधानम् २५२	तीर्थम् २७६

विषयः	पृष्ठाङ्काः	विषयः	पृष्ठाङ्काः
काशीसमं प्रतिष्ठानाख्यं	...	विधानम्	... ३०२
तीर्थम् २७६	जलाशयानां लक्षणानि ॥
गोदावरीदर्शने जाते...	...	अथ प्रपाविधानम्	... ३०५
मन्त्रः ॥	अन्नसत्रविधानम् ३०७
प्रणिपातमन्त्रः ॥	दत्तकपुत्रविधानम् ३०९
तीर्थे विधिः	... ॥	सपिण्डेषु दत्तकः कर्तव्यः	... ॥
अथ बृहस्पतिपूजनम् २७७	तदभावेऽसपिण्डस्थोऽपि ॥
गौतमीप्रार्थनम्	... ॥	ग्रहणसूतकद्रोपद्रूपितौपथ-
गोदावरीयायिनां नराणां	...	मन्त्रदृढीकरणवि० ३१०
प्रशंसा	... २७८	अनृतमृतवार्तापरिहरणवि-	...
कन्यागते गुरौ श्रीशैलया-	...	धानम्	... ३११
त्राविधानम्	... ॥	चर्मपात्रशुद्धिविधानम्	... ३१२
कातिकेयदर्शनविधानम् २८१	शिवपूजाविधानम्	... ३१४
कमण्डलवादीनामर्पणमन्त्राः	... ॥	वृषोत्सर्गविधानम् ३१५
ब्रह्मकूर्चविधानम्	... २८३	तत्र विधानक्रमः	... ३१६
ब्रह्मकूर्चलक्षणम्	... ॥	नारायणवलिविधानम्	... ३१८
बालरुस्योर्ध्वदन्तोद्गमजवि-	...	नागवलिविधानम्	... ३२७
द्गभङ्गवि० २८५	अस्थिपुरुपीकरणविधानम्	... ३२८
महानदीमहापुरभङ्गविधानम्	... २८६	अस्थ्यभावे पालाशविधानम्	... ३२९
बालरुस्य माससंवत्सरवृ-	अथाष्ट महादानानि	... ३३१
द्धिवि०	... २८८	प्रेतकर्मणि दुष्टकालविवरणम्	... ३३२
अथ मृत्युंजयविधानम्	... ॥	शास्त्रवीक्षाविधानम्	... ३३३
अथ रुद्रानुष्ठानम्	... २९५	शकुनशास्त्रावलोकन-	...
वृक्षारोपणविधानम्	... २९७	विधानम्	... ३३४
वृक्षादीनां पद्दिविद्योत्पत्तिः	... ॥	सप्तशतीशकुनप्रेक्षणविधानम्	... ३३६
अश्वत्यजातौ वर्णचतुष्टयम्	... ॥	श्रीभागवतशकुनावलोकनम्	... ॥
वह्नीविषये विशेषमाह	... २९९	रघुवंशशकुनावलोकनम्	... ॥
वृक्षोद्यापनविधानम्	... ॥	उपश्रुतिविधानम्	... ३३७
वटोद्यापनम्	... ३०१	त्रिपुष्करादियोगजविद्ग-	...
तदागतादिजलाशयोद्यापन-	भङ्गविधानम्	... ३३८

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
ग्रहणवेधदोषहरं विधानम् ...	३४०	दिव्यमातृकाविधानम् ...	३८२
दाहादिदोषदुष्टवस्त्रदोषहरं विधानम् ...	३४१	धर्मचीरिकाविधानम् ...	३८७
आस्तीकमते सर्पदष्टापमृत्यु- हरं विधानम् ...	३४२	स्थालीपाकादिहोमकुण्ड- लक्षणानि ...	३८८
नव नागाः ...	३४३	अथ विशेषकुण्डानि ...	"
अभिषेके पौराणमन्त्राः ...	"	अङ्गुललक्षणम् ...	"
मन्त्रोपदेशविधानम् ...	३४४	मेखलालक्षणम् ...	३८९
ब्रह्मयामलोक्तं प्रासादोद्या- नविधानम् ...	३४५	मानाधिक्यन्यूनत्वफलम् ...	"
प्रासादकलशन्यासविधानम् ...	३४७	अन्नहीनहोमस्य फलम् ...	"
वास्तुपूजाविधानम् ...	३४८	द्रव्यहीनहोमस्य फलम् ...	"
प्रासादवास्तुपूजाविधानम् ...	३४९	मन्त्रहीनहोमफलम् ...	"
गृहवास्तुपूजाविधानम् ...	३५०	होमद्रव्यहीनहोमफलम् ...	"
वास्तुमण्डलदेवताः ...	"	ब्राह्मणलक्षणम् ...	"
दुष्टस्थानगतादित्यपूजावि० ...	३५२	होमसुद्राः ...	३९०
तत्र पूजाविधानम् ...	३५३	द्रव्यहोमे विशेषः ...	३९१
चन्द्रपूजाविधानम् ...	३५४	अथ सुवधारणलक्षणम् ...	"
मङ्गलपूजाविधानम् ...	३५६	आहुतिविभागलक्षणम् ...	"
बुधपूजाविधानम् ...	३५८	वर्णेषु कुण्डविशेषः ...	३९२
गुरुपूजाविधानम् ...	३५९	तत्रौष्ठकण्ठविशेषमाह ...	"
शुक्रपूजाविधानम् ...	३६०	देवयोनिलक्षणम् ...	३९३
शनैश्चरपूजाविधानम् ...	३६१	अन्यच्च ...	"
रोहिणीशकटभेद- विधानम् ...	३६३	विवाहत्रतवन्धमध्ये ...	"
शनिस्तोत्रम् ...	३६८	मातृरजोदोषे ...	३९४
राहुपूजाविधानम् ...	३७०	सप्त जिह्वानामान्याह ...	३९५
अथ केतुपूजाविधानम् ...	३७१	सप्त जिह्वास्तुतिमन्त्राः पौराणाः ...	३९६
अथ तुलापुरुषविधानम् ...	३७२	मश्वकदानमन्त्रः ...	"
विष्णुश्राद्धविधानम् ...	३७८	अथ पुण्याहवाचनम् ...	३९७
		दुष्टमसवदोषहरं विधानम् ...	४००

विषयः	पृष्ठाङ्काः	विषयः	पृष्ठाङ्काः
निषिद्धाभ्यङ्गदोषहरं	...	कृष्णचतुर्दशीप्रसूतिदो-	...
विधानम् ४०१	पहरं वि० ४०२
निषिद्धवारेऽभ्यङ्गे दोष-	...	अमाप्रसूतिदोषहरं विधानम् ४०३
हराणि द्रव्याणि "	नष्टानन्तदोरकविघ्नहरं वि० "

इति विधानमालास्थविषयानुक्रमणिका समाप्तिमगात् ।

ॐ त्रसङ्गणे नमः ।

विधानमाला

श्रीनृसिंहभट्टविरचिता ।

यो धात्वन्तरशास्त्रमर्मचतुरः कारुण्यरत्नाकरः

सौजन्यामृतपूर्णमानसस्तरिच्छ्रीशंभुचित्तः सदा ।

भूपालालिकलालनीयचरणद्वन्द्वस्य सूनुरे-

भूविस्तारियशाः सदा जयति स श्रीविश्वनाथः सुधीः ॥ १ ॥

मणम्य लम्बोदरमुत्तमानां संतोषदां सर्वपुराणदृष्टाम् ।

धर्मार्थकामव्यवहारसिद्धयै करोमि शुद्धार्थविधानमालाम् ॥ २ ॥

विधानमालेति ग्रन्थनामधेयम् । तच्चान्वर्थम् । विधानानां मालेव माला पर-
म्परेत्यर्थः । विधानं विधिः । यद्यपि विधानशब्दे 'करणाधिकरणयोश्च' [पा०
सू० ३ । ३ । ११७] 'कृत्यल्युटो बहुलम्' [पा० सू० ३ । ३ । ११३]
'भावे च' [पा० सू० ४ । ४ । १४४] इत्यादिष्वर्थेषु ल्युट् स्मर्यते । तथैव
'उपसर्गे घोः क्रिः' [पा० सू० ३ । ३ । ९२] 'कर्मण्यधिकरणे च' [पा०
सू० ३ । ३ । ९३] इत्यादिष्वर्थेषु किरपि स्मर्यते । ततश्च विधानविधिशब्दयोः सर्वा-
र्थविषये पर्यायत्वे संभवति तथाऽप्यत्र भावार्थ एव 'विज्ञानमानन्दं ब्रह्म' [वृ० ३ ।
९ । २८] इतिवृत्तौ नैयायिकाभिमतप्रकृतिप्रत्ययार्थकल्पनातः कल्पनान्तरत्वेन गौरव-
त्तया वेदान्तिभिर्बुद्धिभावे एवाङ्गीकृतोऽसंभवाभावात् । यथा सति संभवे 'उद्भिदा
यजेत' इत्यादौ सामानाधिकरण्यं निर्वोढुं पूर्वपक्षिणा 'मत्वर्थलक्षणाऽऽश्रिता ।
सिद्धान्तिना तूद्भिनत्ति पशुफलमिति खनित्रवदवयवव्युत्पत्तिपरित्यागेन लक्षणा-
मनाश्रित्यापि बलिभिदादिकर्मान्तरव्यवच्छेदकनामधेयपक्षाद्द्विगीकारेण सामाना-
धिकरण्यमाश्रितम् । 'सोमेन यजेत' इत्यादौ तु 'अग्निहोत्रं जुहोति' 'दध्ना जुहोति'
इतिवत्पृथगुत्पत्तिवाक्याभावाद्यागं विधायागत्या तस्मिन्नेव वाक्ये सोमोऽपि विधी-
यते । तथा 'अक्षरमम्बरान्तधृतेः' [वृ० सू० १ । ३ । १०] इतिन्यायेनाक्षरादिषु रुद्धि-

१ क. 'वार्थः स्फुट ए' । २ ख. 'मिर्लिङ्भा' । ३ क 'त्याऽवृत्त्याऽपि त' ।

विषयः	पृष्ठाङ्काः	विषयः	पृष्ठाङ्काः
निषिद्धाभ्यङ्गदोषहरं	...	कृष्णचतुर्दशीप्रसूतिदो-	...
विधानम्	... ४०१	पहरं वि०	... ४०२
निषिद्धवारेऽभ्यङ्गे दोष-	...	अमाप्रसूतिदोषहरं विधानम्	... ४०३
हराणि द्रव्याणि	... ,,	नष्टानन्तदोरकविघ्नहरं वि०	... ,,

इति विधानमालास्थविषयानुक्रमणिका समाप्तिमगात् ।

ॐ त्रसङ्क्षणे नमः ।

विधानमाला

श्रीनृसिंहभट्टविरचिता ।

यो धात्वन्तरशास्त्रमर्मचतुरः कारुण्यरत्नाकरः

सौजन्यामृतपूर्णमानसत्तरिच्छ्रीशंभुचित्तः सदा ।

भूपालालिकलाजनीधरगङ्गाधरसूनुर्हरे-

भूविस्तारियशाः सदा जयति स श्रीविश्वनाथः सुधीः ॥ १ ॥

प्रणम्य लम्बोदरमुत्तमानां संतोषदां सर्वपुराणदृष्टाम् ।

धर्मार्थकामव्यवहारसिद्धयै करोमि शुद्धार्थविधानमालाम् ॥ २ ॥

विधानमालेति ग्रन्थनामधेयम् । तच्चान्वर्थम् । विधानानां मालैव माला पर-
म्परेत्यर्थः । विधानं विधिः । यद्यपि विधानशब्दे ' करणाधिकरणयोश्च ' [पा०
सू० ३ । ३ । ११७] ' कृत्यल्युटो बहुलम् ' [पा० सू० ३ । ३ । ११३]
' भावे च ' [पा० सू० ४ । ४ । १४४] इत्यादिष्वर्थेषु ल्युट् स्मर्यते । तथैव
' उपसर्गे घोः क्रिः ' [पा० सू० ३ । ३ । ९२] ' कर्मण्यधिकरणे च ' [पा०
सू० ३ । ३ । ९३] इत्यादिष्वर्थेषु किरापि स्मर्यते । ततश्च विधानविधिशब्दयोः सर्वा-
र्थविषये पर्यायत्वे संभवति तथाऽप्यत्र भावार्थ एव ' विज्ञानमानन्दं ब्रह्म ' [वृ० ३ ।
९ । २८] इतिवत् नैयायिकाभिमतप्रकृतिप्रत्ययार्थकल्पनातः कल्पनान्तरत्वेन गौरव-
तया वेदान्तिभिर्युद्भाव एवाङ्गीकृतोऽसंभवाभावात् । यथा सति संभवे ' उद्भिदा
यजेत ' इत्यादौ सामानाधिकरण्यं निर्वोढुं पूर्वपक्षिणा ' मत्वर्थलक्षणाऽऽश्रिता ।
सिद्धान्तिना तूद्भिनत्ति पशुफलमिति खनिवधदव्यव्युत्पत्तिपरित्यागेन लक्षणा-
मनाश्रित्यापि बलिभिदादिकर्मान्तरव्यवच्छेदकनामधेयपक्षाङ्गीकारेण सामाना-
धिकरण्यमाश्रितम् । ' सोमेन यजेत ' इत्यादौ तु ' अग्निहोत्रं जुहोति ' ' दध्ना जुहोति '
इतिवत्पृथगुत्पत्तिवाच्यभावाद्यागं विधायामत्यां तस्मिन्नेव वाक्ये सोमोऽपि विधी-
यते । तथा ' अक्षरमम्बरान्तधृतेः ' [ब्र० सू० १ । ३ । १०] इतिन्यायेनाक्षरादिषु रुडिं

१ क. 'वार्थः १५६ ए' । २ ख. 'भिल्लिद्धा' । ३ क 'त्याऽव्युत्पाऽपि त' ।

परित्यज्यापि न क्षरतीत्यक्षरमित्यवयवप्रसिद्धिरङ्गी क्रियते इति तत्र गौरवमेव
 न्याय्यम् । अत्र तु लाघवेनैव चरितार्थत्वाद्गौरवमन्याय्यम् । यथा महागिरिमहोद-
 धिसहितस्य महाक्षितिलक्षणस्य कार्यस्यैकस्मिन्शृङ्गि पातरि संहर्तरीश्वरे संभरत्य-
 नेकेश्वररूपनार्या गौरवस्यान्याय्यत्वाद्गौरवमेव युक्तम् । अतो विधानशब्दे ल्युट्-
 त्ययस्यैव भावार्थत्वात् करणाद्यर्थपरत्वम् । विधानशब्दो व्याख्यात इदानीं विधा-
 नमालाशब्दे समासैकदेशभूतो मालाशब्दो व्याख्यायते । विधानानां माला
 विधानमाला । ग्रथितानेकद्रव्यसमुदायो मालाशब्देनोच्यते । पुष्पमाला कण्ठमाले-
 त्यादिप्रसिद्धेः । अनेकेषां विधानानां व्यापाररूपत्वेन क्षणिकत्वाद्विधानसंबन्धि-
 मालानुपपत्तेः प्रतिज्ञादोषश्च । अतः केवलावयवशब्दस्य मुख्यार्थासंभवेनावयवा
 इवावयवा इति बहुपमेयत्वेन मालेव मालेति व्युत्पाद्य समासः कर्तव्यः ।
 मालेव मालेति व्याख्याने विनातीपत्वाभावादेकस्यैव पदार्थस्योपमानोपमे-
 यत्त्वाभावः । पट इव घटः, पट इव घट इति तद्विरोधात् । सत्यम् । तथाऽपि मालेव
 मालेत्यत्र यथा ' श्येनेनाभिचरन्पजेत ' इत्यत्र श्येनशब्दस्य गुणपरत्वाङ्गी-
 कारेण मत्पर्यलक्षणाभयाच्छेयनशब्दस्य नामधेयपरत्वेन सिद्धान्तिनाऽऽश्रिता व-
 त्यर्थलक्षणा । तत्र पूर्वपक्षिणा वत्यर्थलक्षणाया मत्पर्यलक्षणातां बलीयस्त्वेनैक-
 स्यैवोपमानोपमेयत्वाभावेन च नामधेयपक्षस्य दुर्बलत्व आशङ्किते पुनः सिद्धा-
 न्तिना वचनव्यक्तिसमये लक्षणामात्राश्रयणाभावेनापिक्रदोषाभावः समर्थः ।
 किं चैकस्योपमानोपमेयभावो ' गगनं गगनकारम् ' इतिवद् घटने तद्वन्मालेव माले-
 त्युपपद्यते । इति विधानमालाशब्दसमर्थनं यथाकथंचित्कृतं परं तु विधान-
 शब्दार्थस्य करोत्यर्थस्य सर्वत्र चैकरूपत्वान्मालाया अनुपपत्तितो विधानमाला-
 शब्दार्थाऽप्युपमानोऽप्यनेकद्रव्यदेवतादिकरणसंपदानादिकारकासंस्थभेदाद्विधाना-
 नेकत्वस्योपपत्तेः शोपपद्यते । तस्मिन्प्रत्यये साध्यसाधनेति स्वतन्व्यतानिरूपण-
 प्रयाणामपि भेदानां विधानशब्दवाच्यत्वे कथं भावार्थ एव ल्युटिति निश्चयः
 कुतः । सत्यम् । परं तु साधनादीनां कारणाणां क्रियां प्रति साधान्यात् पृथक्-
 स्त्वेन प्रत्येकं विधानशब्दापेक्षा नौररी क्रियते । कर्मण ईप्सिततमत्वात् क्रिया-
 पेक्षयाऽप्युद्देश्यत्वेन प्रधानत्वात्कर्मणि ल्युट्प्रत्यये संभवति भावार्थ एव
 ल्युटिति निश्चयः कथं संपद्यत इति चेत्सत्यम् । कर्मणोऽप्यंशत्वेन साधान्या-
 माधान्ये, उद्देश्यत्वेन प्रधानत्वमुपयोगित्वेन कारकत्वादप्रधानत्वम् । तेनाऽऽ-
 कारेण कर्मणि कारकशब्दमवृत्तिः पदकारणातीति नियमः । तस्मादपि भावार्थ-

नियमो घटते । सतीष्वन्यासु विधानमालासु किमर्थमियं विरच्यते । यतः सर्व-
पुराणदृष्टामिति । अत्र पुराणशब्दो रूढिं परित्यज्य ' आचारात्स्मृतिर्बलीयसी '
इत्यनेन न्यायेनावयवप्रसिद्धया वेदतदङ्गोपाङ्गस्मृतीतिहासादिषु शास्त्रेषु
प्रवृत्तः । यद्यपि पुराणेषु न दृश्यते तथाऽपि सर्वेषु मिलितेषु दृष्टामिति सर्वपदसा-
र्थक्यम् । तर्हि शुद्धार्थविधानमालामिति पदस्य पद्ये दृष्टत्वात्कथं विधानमाले-
त्येव व्याख्यानम् । नायं दोषः । शुद्धार्थेति पद्ये पदस्यासंक्रान्तः(?) समासीभूत-
स्यापि शुद्धार्थशब्दस्येतरविशेषणापेक्षयाऽत्यन्तान्तरङ्गविशेषणप्रतिपादनत्वविज्ञा-
पनार्थं समशित्वम् (समर्थितम्) (?) । किं चानेकेष्वपि निबन्धनेष्वेवं दृश्यते संक्षि-
प्तपुस्तकान्विततर्कभाषितवत् । संतोपदामित्यनेन स्वगुणसामग्र्या निर्दोषरसनानां
शर्करामिव संतोपदात्रीमित्यर्थः । असूयकायानृजवे जनापेत्यनेन हेतुनैत-
द्विपरीतेभ्यो ब्रूयादिति तात्पर्यतो येऽनसूयका ऋजवः, यतस्ते सन्तस्तेषां
संतोपदाम् । अथ वा गुणदोषौ निरीक्ष्य दोषग्रहाणं कृत्वा ये गुर्वदयो दृष्टा
गुणदृष्टयस्ते परोक्षमपरोक्षं वा सर्वैर्ज्ञायमानत्वात्सन्तीति सन्तस्तेषां संतोषदामिति ।
कश्चिदपि पापीयान् 'अग्निहोत्रं जुहुयात्' इति 'स्वमांसं भक्षयेत्' इतिवत्संतोपदां
संतोपच्छेत्रीमिति व्याख्यायाच्चर्हि स्वर्गकामेण भीमांसकेन श्रेयसीयसा
अग्नौ हूयते यस्मिन् होमे सोऽग्निहोत्रनामधेयो होम इति होमविशेषः समर्थितो
यथा तथा शुद्धार्थादिशब्दसंनिधानाद्धरिं वन्दे विष्णुं वन्दे न तु दर्दुरमित्यर्थादेव
'तां पार्वतीत्याभिजनेन नाम्ना बन्धुप्रियां बन्धुजनो जुहाव' इत्यत्र द्वेष्-
शब्दे-चेत्यर्थद्वये संभवत्वपि प्रथमातिक्रमे कारणाभावादिति न्यायेन स्पर्धा-
र्थत्वे निश्चितेऽपि बन्धुप्रियामित्यादिसंनिहितार्थबलेनेह 'उपह्वये श्रियम्' इत्यत्र
च गन्धद्वारामित्याद्यर्थसंनिधानेनैव शब्दार्थता । अतो हरिं जुहावोपह्वयेपदवत्
संतोषवितरणशीलामिति घोरर्पणपरत्वम् । एवंविधे ग्रन्थग्रन्थे कौ हेतुरिति
प्रश्ने प्रणम्य लम्बोदरमित्युत्तरम् ॥ लम्बोदरमितिलक्षितेन तृप्तत्वेन शास्त्रस्य
मङ्गलपरत्वं ज्ञाप्यते । मङ्गलादीनि मङ्गलमध्यानि मङ्गलान्तानि शास्त्राणि
प्रथन्ते वीरपुरुषाणि भवन्त्यायुष्मत्पुरुषाणि चेति महाभाष्यकारेणोक्तम् ।
'अथ शब्दानुशासनम्' इत्यत्रायशब्दस्य मङ्गलार्थत्वमानन्तर्यार्थत्वं वेति संदेहे
'अथातो धर्मं व्याख्यास्यामः' इत्यत्र धर्मशब्दे मङ्गलार्थे संभवति पुनरप्यथ-
शब्दस्य मङ्गलान्यानन्तर्यार्थत्वं विशेषकैः सूत्रकारकायमनोवाकृकृतनमस्का-
रापेक्षया प्रणम्येत्यादौ नमस्कारग्रन्थे भाष्यत्वप्रदर्शनसमय-आनन्तर्यार्थत्वं

दञ्जितम् । 'अथ शब्दानुशासनम्' इत्यत्रापि परमेश्वरं प्रति सूत्रकारकृतनस्कारा-
 पेक्षयाऽऽनन्तर्यं कस्मान्न भवेदित्याक्षिप्तं उत्तरम् । अत्र भाष्य-
 कारीयोऽथशब्दः सौत्रवृद्धिपदोपलक्ष्यमङ्गलार्थरू एव । तर्हि नमस्कारा-
 करणेऽपिपुत्रत्वापत्तापुत्तरयति । येनाक्षरसमाभ्यायेति प्रणिपातेनैव 'अइउण्'
 इत्यादिचतुर्दशसूत्रीलाक्षिताक्षरसमाभ्यायः सूत्रकारेण पूर्वमेवोपलब्धः । पश्चा-
 त्त्वकृत्यापेक्षया 'वृद्धिरादैच्' इत्यत्र नमस्कारापेक्षायामपतिच्छान्दसत्वं मा
 भूदिति तदा नमस्कारो न कृत इति ज्ञायते । अथ वा नमस्कारोद्देश्ये परमे-
 श्वरप्रसादे जाते पुनर्नमस्कारानुपपत्तेः । तस्मात्तत्रार्थो वर्ण्यते यत्रेति न्यायेन
 मङ्गलार्थसौत्रपदव्याख्यापरस्याथशब्दस्य भाष्यत्वं पुनरप्याक्षेपपूर्वं समाधत्ते ।
 वृद्धिशब्देन साक्षान्मङ्गलार्थं उच्यते । कथं भाष्यकारेणासंदिग्धशब्दस्य
 शुद्धार्थस्य संदिग्धार्थेनाथशब्देन व्याख्यानं क्रियते । अपूर्वमेतदाश्चर्यं यद्भाष्य-
 व्याख्यानमेव दुर्घटम् । अत्रोत्तरम् । यद्यपि वृद्धिशब्दस्य साक्षान्मङ्गलपरता
 तथाऽपि संज्ञानिरूपकत्वेनान्यपरत्वमयुक्तम् । अन्यायस्थानेकार्थत्वमिति न्यायात् ।
 अक्षपादमालादिषु त्वगत्याऽनेकार्थत्वमङ्गी क्रियते । अत्र तु गत्यन्तरभावाद्ने-
 कार्थताऽयुक्ता । अत्र समाधत्ते । यद्यपि संज्ञानिरूपकत्वेन वृद्धिशब्दः संज्ञा-
 शब्दः । 'लघ्वर्थं हि संज्ञाकरणम्' इति न्यायेन स शब्दः सर्वत्राऽऽदैर्घ्यं प्रति-
 पादयन्नपि मङ्गलार्थोऽपि युज्यते । अत्र हेतुपुण्यस्यति । सर्वत्र 'अदेङ्गुणः'
 [पा० सू० १ । १ । २] 'हलोऽनन्तराः संयोगः' [पा० सू० १ । १ ।
 ७] इत्यादौ संज्ञासूत्रप्रगाथे संज्ञानिरूपणानन्तरं संज्ञानिरूपणम् । अत्र तु
 व्यतिक्रमेण, कारणमेतदेव यन्मङ्गलादिना शास्त्रेण भवितव्यमिति सुतरां
 वृद्धिशब्दस्य मङ्गलार्थत्वे दुर्घटतद्व्याख्यानपरतयाऽथशब्दस्य तदपेक्षया
 सुगमत्वम् । 'अपृक्त एकाल्पत्ययः' [पा० सू० १ । २ । ४१] इत्यत्र
 सूत्रकारस्यानामधेयत्वं संभाव्यते । ग्रन्थारम्भे त्वनामधेयत्वाभावाद् व्यतिक्रम-
 लिङ्गेन मङ्गलार्थत्वम् । तद्देव लम्बोदरमिति मङ्गलपरंपदम् । मङ्गलाचरणं
 चाऽऽरब्धं कार्यपरिपन्थिविघ्नविनाशार्थम् । 'लम्बोदरश्च' 'विघ्ननाशो गणाधिपः'
 इति 'द्वादशैतानि' इति 'विघ्नारम्भे विवाहे' इति 'विघ्नस्तस्य न जायते' इति च
 विघ्नविनाशकं लम्बोदर इति नामधेयम् । तस्मादादौ मङ्गलार्थमेव प्रयुक्तम् ।
 आक्षिपति—प्रणम्यपदस्य ग्रन्थारम्भे विद्यमानत्वात्कथं लम्बोदरमित्यत्र
 मङ्गलादित्वम् । सत्यम् । परं तु नमस्काराचरणानन्तरं नमस्कार्यनामधेयल-
 क्षितनुस्तिगुणसंभावनाया मङ्गलादित्वमेव । अभिधेयं समयोजनमाह—'धर्मार्थ-
 कामन्यत्रहारसिद्धये' इति । 'तादर्थ्ये चतुर्थी' इति न्यायेन प्रयोजनं

कथ्यते । यथा काव्यप्रकाशे ' काव्यं यशसेऽर्थकृते ' इति । यदुद्दिश्य प्रवर्तते पुरुषस्तत्प्रयोजनं यमर्थमधिकृत्य प्रवर्तते तत्प्रयोजनम् । 'यदृत्तयोगः प्राथम्यम्' इत्याद्युद्देशलक्षणासिद्धिः । धर्मं वाऽर्थं कामं वोद्दिश्य पुरुषः प्रवृत्तो दृश्यते । तस्माद्धर्मार्थकामानां प्रयोजनरूपत्वम् । यद्यपि ' धर्मादिष्वनियम इष्यते ' इतीष्टिरस्ति तथाऽपि कृच्छ्रादिजन्यस्य धर्मस्यानपेक्षितार्थस्यानन्याधीनत्वात्प्राथम्यमितीष्टिस्त्वर्थकामविषया भवेत् । तदर्थकामपरपुरुषापेक्षया वस्तुवृत्त्याऽर्थस्यैव धर्मानन्तर्यम् । अर्थानर्थयोः कामाकामयोर्धर्माधर्ममूलत्वे समाने कथमर्थस्यैव धर्मानन्तर्यम् । सत्यम् । तथाऽपि, अर्थस्तु केवलं कामवद्धर्मस्य कार्यमेवेति नास्ति । धर्मं प्रत्यपि कारणत्वेन दृष्टत्वात् । तस्माद्धर्मार्थकामेति क्रमद्वन्द्वो घटते । एषां त्रयाणां व्यवहारः प्रवृत्तिलक्षणस्तस्य सिद्धयै प्राप्त्यै । स च प्रवृत्तिलक्षणो व्यवहारः क्वचिद्रागतः । क्वचिदागतः । तत्र शास्त्रविरोधे गुह्यशर्करादिभक्षणादौ ' अनिपिद्धसुखत्यागी पशुरेव ' इति न्यायेन रागजोऽपि व्यवहारो न दुष्टः । शास्त्रविरोधे तु पलाण्डुगृञ्जनादिभक्षणादौ रागजो दुष्ट एव । अत्र त्वागतो यो व्यवहारस्तस्यैव सिद्ध्या इत्यर्थः । एकानि कर्माणि केवलं धर्मपराणि पुराणश्रवणादीनि । एकान्यर्थपराणि गजाश्वादिशान्त्यादीनि । एकानि कामपराणि विजयादशमीवलिदिनविधानादीनि । एतेषामेवानन्तभेदभिन्नत्वाभित्यनैमित्तिककाम्यकाम्यैकदेशनित्यनित्यैकदेशकाम्यनैमित्तिकनित्यनैमित्तिकनित्यनैमित्तिकैकदेशनित्यनित्यैकदेशनैमित्तिकनैमित्तिककाम्यकाम्यनैमित्तिकनैमित्तिकैकदेशकाम्यकाम्यैकदेशनैमित्तिकनित्यनैमित्तिकैकदेशनित्यकाम्यादिद्वारा कर्मणामनन्तत्वम् । यथाऽऽकृत्यधिकरणपूर्वपक्षसमये किं जातिर्वाच्या व्यक्तिर्वाभयसंबन्धः समुदायो वा लिङ्गं कारकं वा संख्या वा व्यक्तिविशिष्टा जातिर्वा जातिविशिष्टा व्यक्तिर्वा जातिसंबन्धो वा जातिसमुदायो वा जातिविशिष्टः संबन्धो वा संबन्धविशिष्टा जातिर्वा जातिविशिष्टसमुदायो वा समुदायविशिष्टा जातिर्वा जातिविशिष्टं कारकं कारकविशिष्टा जातिर्वा जातिविशिष्टा संख्या वा संख्याविशिष्टा जातिर्वा जातिविशिष्टं लिङ्गं वा लिङ्गविशिष्टा जातिर्वेतीत्यादिपक्षाणामनन्तत्वम् । एते पक्षा अनन्तत्वे दृष्टान्तिता नोपयोगित्वे सिद्धान्ते जातेरेवाभिधेयत्वादितरेषामुपलक्षणीयत्वात् । दार्ष्टान्तिकपक्षाणामपि शास्त्रबलेन सूक्ष्मदृष्ट्या संभवादुपयोगित्वम् । तत्र च नित्यानि ' यावज्जीवमग्निहोत्रं जुहुयात् ' इत्यादीनि । नैमित्तिकानि ' भिक्षे जुहोति ' ' स्कन्धे जुहोति ' इत्यादीनि । काम्यानि ' ज्योतिष्टोमेन

स्वर्गकामो यजेत इत्यादीनि । जन्माष्टम्यादीनि नित्यकाम्यकदेशानि, अकरणे प्रत्यवायश्रवणात्फलश्रवणाच्च । एवमनन्तत्वात्कर्षणां प्रज्ञाबलेन स्वयमेवोद्यत्वम् । येषां प्रतिपादकवाक्ये कामिषट्संन्यस्तानि काम्यान्वेव । येषामकरणे प्रत्यवायस्तानि नित्यान्वेव । येषां नियतदेशकालत्वाभावस्तानि ग्रहणादीनि नैमित्तिकान्येव । पुत्रजन्मसमयेऽनुष्ठीयमानानि तानि नैमित्तिककाम्यानि । काम्यनित्यैरुदेशान्यपरपक्षश्राद्धादीन्येवं कर्षणामनन्तत्वम् । एतेष्वेव शान्तिकर्षाष्टिकसंज्ञकानि तानि विशेषतो निरूप्यन्ते । गर्भाधानादीनामनिरूपणे कारणमाह । गृहसूत्रादिग्रन्थेषु ग्रथितत्वान्निरूपणे वृथोक्तिलक्षणो दोष एव न गुणः । तस्माच्छान्तिकर्षाष्टिकानि प्रत्येकं वर्णोपयोगीनि संकरजोपयोगीनि सर्वजनचमत्कारकाणीति कर्षाणि निरूप्यन्ते । करोमीति प्रकृतिप्रत्ययार्थयोर्मध्ये प्रत्ययार्थस्य प्रधानत्वात् । भावनारूपत्वे च क्रियमाणत्वं मालाया एव तस्मादित्युपलभ्यते । यथा पुष्पमालाग्रन्थितुर्मालामेव प्रति कर्तृत्वम् । न च पुष्पाणि प्रत्येवं ममानेऽशास्त्रदृष्टग्रन्थसंग्रहकर्तृत्वमेव न तु ग्रन्थकर्तृत्वमेपां ग्रन्थानां पौरुषेयाणां महर्षिभिर्ग्रथितत्वात् । अपौरुषेयाणां तु का कथा । अन्यथा विश्वादर्शादिवत् प्रतिरुच्चकानि भवेयुः । यद्यर्षाप्यपि मदीयानीति योऽभिदध्यात् तेन मूर्खवद्भोत्रप्रश्नोत्तरवत्स्ववचनविद्यात् एव कृतः स्यात् । तस्मादयं धर्मसंग्रहकारा एव । तथाप्यसंगतसंगतिकाराः । ताश्च संगतयः षट्—आक्षेपिकी, आपवादिकी, प्रत्युदाहरणलक्षणा, बुद्धिस्थानलक्षणा, आतिदेशिकी, प्रासङ्गिकी चेति । इमाः स्वविषयपरा यथायथमुपयोज्यन्त इति तात्पर्यपरिशुद्धिः सर्वत्र ज्ञातव्या ।

तत्राऽऽदौ पुष्पतीविधानं निरूप्यते ।

प्रथमर्तौ दृश्यमानं रजः साध्वसाध्विति विविचयासाधुनः प्रतिकारः कथ्यते
वराहपुराणात्—

प्रथमर्तौ द्वितीये वा शुभाशुभनिरीक्षणम् ।

कर्तव्यं ज्ञातृभिः सम्यग्धर्मशास्त्रविचारतः ॥ १ ॥

शुभाय श्वेतवस्त्राढ्या रोगिणी रक्तवाससा ।

नीलाम्बरपरा नारी विधवा जायते ध्रुवम् ॥ २ ॥

भोगिनी पीतवस्त्रा च दृढवस्त्रा पतिव्रता ।

दुर्मगा शीर्णवस्त्रा च सुभगा क्षौमवस्त्रिणी ॥ ३ ॥

आलोहिते भवेद्द्वन्द्व्या श्वेतवर्णे च पुत्रिणी ।
 कृष्णे न (तु) विधवा नारी रजस्ये पुत्र (वं तु) लक्षणम् ॥ ४ ॥
 उदा संवत्सरार्धे च मासे पक्षे तथा खलु ।
 रजस्तु दृश्यते स्त्रीणां सर्वदैवाशुभावहर्म ॥ ५ ॥
 वैत्रे मासि विशेषेण वैधव्यं लभते ध्रुवम् ।
 वैशाखे बहुपुत्रा स्याज्ज्येष्ठे रोगावृता भवेत् ॥ ६ ॥
 आषाढे मृत्प्रजा * प्रोक्ता श्रावणे धनिनी भवेत् ।
 भाद्रे तु दुर्भगा क्लीवा ह्यश्विने च तपस्विनी ॥ ७ ॥
 कार्तिके निर्धना बाला मार्गशीर्षे बहुप्रजा ।
 पौषे स्यात्पौंश्वली नारी माघे पुत्रसुखान्विता ॥ ८ ॥
 फाल्गुने सर्वसंपन्ना प्रथमर्तुफलं स्मृतम् ।
 आदित्ये विधवा नारी सोमे दैन्यमवाप्नुयात् ॥ ९ ॥
 मङ्गले ह्यात्मघाताय कल्पते नात्र संशयः ।
 चुधे च धनिनी प्रोक्ता गुरौ भर्तुः सुखप्रदा ॥ १० ॥
 कन्यापुत्रमसूर्वारे भार्गवस्य न संशयः ।
 पौंश्वल्यकारिणी मन्देऽन्यमते भर्तुरग्रहः ॥ ११ ॥
 वैधव्यदा च प्रतिपद् द्वितीया पुत्रवर्धिनी ।
 सौभाग्यदा तृतीया च चतुर्थी सुखनाशिनी ॥ १२ ॥
 पञ्चमी सुभगा चैव षष्ठी संततिनाशिनी ।
 सप्तमी धननाशाय पुत्रदा सौख्यदाऽष्टमी ॥ १३ ॥
 नवमी क्लेशदात्री स्याद्दशमी च सुखप्रदा ।
 एकादश्वर्थनाशाय द्वादशी रतिवर्धिनी ॥ १४ ॥
 त्रयोदशी शुभा ज्ञेया दुर्भगा च चतुर्दशी ।
 पौर्णमासी त्वमानास्या दुःखसंभोगवर्धिनी ॥ १५ ॥
 प्रातःकाले रजः स्त्रीणां प्रथमं शोकवर्धनम् ।

* ' मृद् प्राणत्यागे ' इति पाणिनिस्मृत्युक्तमृद्भानोः क्लिप्त्यये तुक्त्ति च कृते
 ' मृत् ' इति प्रयोगस्य कथंचिदुपपादयितुं ' शक्यत्वेन प्रणवियोगाभरा प्रजा यस्या इत्यर्था-
 विरोधे छन्दोनुरोधे च सति मृत्प्रजेति यथास्थितमेव साधिति प्रतीयते , सध्वत्साधु वा साधुभिर्व-
 चारणीयम् ।

१ ख. ' इम् । आपतौ विधवा नारी प्रतिपद्यावृताऽनुजा । चे' । २ ख. ' न्दे त्रियने भर्तुप्रतः ।
 वे' ।

तिलतैलेन शुद्धेन शुभकल्केन वा पुनः ।
 आह्निकं च विधिं कृत्वा विधानं नूनमारभेत् ॥ ३२ ॥
 शुभाचारसमायुक्तः श्रद्धया परया युतः ।
 स्थण्डिलं च ततः कृत्वा स्वस्तिर्वाच्या द्विजोत्तमैः ॥ ३३ ॥
 अग्निप्रतिष्ठापूर्वं च हवनं तत्र कारयेत् ।
 अष्टोत्तरसहस्रं च जुहुयाच्चिलसर्पिणा ॥ ३४ ॥
 प्रधानं पायसं प्रोक्तं सघृतं च सशर्करम् ।
 आ कृष्णेनेतिमन्त्रेण मूर्धानं चेति वा पुनः ॥ ३५ ॥
 सूर्यसूक्तं जपेद्विद्वान्विष्णुसूक्तं च वा पुनः ।
 सूर्यपूजां ततः कुर्यात्करवीरैः सुस्तकैः ॥ ३६ ॥
 धूपार्थं गुग्गुलं दद्याद्दीपं दद्यात्प्रयत्नतः ।
 चङ्गेरुत्तरतो विद्वान्स्थापयेत्कदलीं शुभाम् ॥ ३७ ॥
 हेम्नः पञ्चपलाढ्यां च पलस्यापि सुलक्षणाम् ।
 पलार्धेन तदर्धेन तदर्धार्धेन वा पुनः ॥ ३८ ॥
 सुस्तम्भां पञ्चपत्राढ्यां कदलैश्च विराजिताम् ।
 राशौ कृतप्रतिष्ठां तु तण्डुलानां नृपोत्तम ॥ ३९ ॥
 तण्डुलानां परिमाणमाढकानां चतुष्टयम् ।
 दद्यात्तां विप्रवर्याय सवस्त्रां च सदक्षिणाम् ॥
 अलंकृताय विदुषे श्रोत्रियाय कुटुम्बिने ॥ ४० ॥

तत्र मन्त्रः—

सुपत्रे सुभगे देवि रम्भे भास्करवल्लभे ।
 रक्ष मां रजसो दोषाद्दुष्टस्यास्य विगर्हितात् ॥ ४१ ॥
 कदल्यै कामदायिन्यै मेधायै गिरिजे नमः ।
 रम्भायै नवसारायै स जीव शरदः शतम् ॥ ४२ ॥
 दानेन तव देवेशि सविता विश्वतोमुखः ।
 प्रीतो भवतु मे सद्यो दीपं हस्तु दुष्करम् ॥ ४३ ॥
 इति दानमन्त्रः । ततस्त्वाचार्यप्रार्थना—
 आचार्य त्वं महाभाग महादोषविनाशन ।
 दानस्यास्य प्रभावेण रजोदोषाच्च पाहि माम् ॥ ४४ ॥

इत्याचार्यप्रार्थना ।

ततोऽभिषेचनं कार्यं दंपत्योश्च विशेषतः ।
 वेदविद्भयो धनं देयं यथाशकृत्या(क्तिं) च तर्पणम् ॥ ४५ ॥
 यस्मिन्वाससि तद्दृष्टं रजो दुष्टं भयावहम् ।
 तद्दासो यत्नतस्त्याज्यं ततः शान्तिकरं भवेत् ॥ ४६ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां प्रथमतो
 रजोदोषहरं पुष्पवतीविधानम् ।

अथ विरक्तभसवजनितविघ्नशान्तिविधानम् ।

यद्यपि रजोदोषो निराकृतस्तथाऽपि रजःसमये निषिद्धाचरणनिमित्तविकृत्या-
 द्युत्पत्तिस्त्वापस्तम्बीयविश्वरूपमपाठकप्रोक्तन्यायेन संभवति । तद्विधानम्—

विकृताङ्गानि जायन्ते त्वपत्यानि वृषोत्तम ।
 यानि यानि महाबाहो तच्छृणुष्व विधानतः ॥ १ ॥
 क्षीनाङ्गान्यधिकाङ्गानि सदन्तानि विशेषतः ।
 उत्पन्नान्येव पश्यन्ति भवदन्ति हसन्ति च ॥ २ ॥
 सकूर्चानि च जायन्ते पित्रोर्मृत्युं दिशन्ति च ।
 सर्पन्याघ्रवृकादीनां रूपैर्नानाविधैर्नृप ॥ ३ ॥
 जायन्ते प्राणिनां गर्भा महाभयविधायकाः ।
 उत्पद्यन्ते विलीयन्ते कालेनैकेन देहिनः ॥ ४ ॥
 तज्जन्मभयनाशाय विधानं कथ्यते मया ।
 यस्या उदरसंभूता दृश्यते विकृतिर्नृप ॥ ५ ॥
 दशाहादूर्ध्वमुद्दिग्धाः स्नपनीयाः शुभैर्जलैः ।
 जनयित्री च राजेन्द्र जनरुध्व विशेषतः ॥ ६ ॥
 सकुल्या अपि मनुजाः शुकुमाल्यानुलेपनाः ।
 शुकुाम्बरधराश्चापि शुकुण्णवाचः प्रयत्नतः ॥ ७ ॥
 कृताद्विकस्तु कर्ता च विदधीत विधानरुम् ।
 सदनस्योत्तरे भागे स्थण्डिलं तत्र कारयेत् ॥ ८ ॥
 वाचयित्वा द्विजान्स्वस्ति पीठे पूज्या यमाकृतिः ।
 कालायसमयी चण्डी महिषोपरि संस्थिता ॥ ९ ॥
 नव्येन वस्त्रयुग्मेण वेष्टिता च विशेषतः ।
 चतुर्भुजा पिङ्गकेशा पिद्गश्मभुविलोचना ॥ १० ॥

कर्णिकारभवैः पुष्पैः पूजिता सुमनोहरा ।
 वामहस्ते गदा पूज्या दक्षिणे कालदण्डकैः ॥
 ऊर्ध्ववामे हला पूज्या तथा खड्गश्च दक्षिणे ॥ ११ ।
 यम प्रेतसख श्राद्धदेव देव महामते ।
 कालदण्डधर श्रीमन्वैवस्वत नमोऽस्तु ते ॥ १२ ॥

इति षोडशोपचारपूजाऽनेनैव मन्त्रेण कर्तव्या ।

ततश्चार्घ्यं प्रतिष्ठाप्य हवनं कारयेद्बुधः ।
 तिलाज्यतण्डुलास्तत्र प्रधानं समुदाहृतम् ॥ १३ ॥
 तेनैव स्विष्टकृज्ज्ञेयं प्रायश्चित्तं तु सर्पिणा ।
 कृणुष्व पेतिमन्त्रेण जुहुयाच्च सहस्रकम् ॥ १४ ॥
 रक्षोघ्नाश्च जपेन्मन्त्राञ्छं न इत्यापि शान्तये ।
 ततो दीपवलिं कुर्याद्धर्मराजस्य तुष्टये ॥ १५ ॥
 समाप्य विधिवद्दोमं दानं तत्र समारभेत् ।
 नीलाम्बरवृत्तं चण्डमाहिपं यमवाहनम् ॥ १६ ॥
 आचार्याय ततो दद्यात्सखड्गं च सदाक्षिणम् ।
 पुष्पमालावृताङ्गं च स्वर्णशृङ्गं मनोरमम् ॥ १७ ॥
 ताम्रपृष्ठं रौप्यखरं रत्नपुच्छं सचामरम् ।
 दक्षिणार्थं सुवर्णं च दद्याद्धर्मस्य तुष्टिदम् ॥
 संपूज्य विधिवद्विभ्रं वस्त्रालंकारभूषणैः ॥ १८ ॥

तत्र दानमन्त्रः—

यमवाह नमस्तुभ्यमकालमरणापह ।
 लुलाय तव दानेन प्रीयतां मे परेतराद् ॥ १९ ॥
 सदाक्षिणं माहिपं संपाद्य ततः श्रेयःसंपादनपूर्वकमृत्विक्पूजा ।
 ततोऽभिषेक्तो विकृते मातापित्रोः सगोत्रयोः ॥

ततश्चाऽऽचार्याय यममूर्तिप्रतिपादनं तत्र मन्त्रः—

यमोऽसि पुण्यरूपोऽसि पुण्यमूर्तिर्निरामयः ।
 दानेन तव देवेश विघ्ना नश्यन्तु मे प्रभो ॥ २० ॥

इति यममूर्तिप्रतिपादनम् । ततश्च यथाशक्ति ब्राह्मणतर्पणम् ।

एवं कृते विधाने तु विद्या नश्यन्ति भूरिशः ।
 विकृतमसबोद्धता नात्र कार्या विचारणा ॥ २१ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विद्यालयालयां विकृतमसबन-
 नितविद्वंशान्तिविधानम् ।

अथ यमलोत्पत्तिविधानम् ।

करचरणाद्यन्यथात्वे विधानमस्तु यमलस्य तु विकृतत्वाभावाद्वैकृतिकादन्य-
 दिधानं कथ्यते तदपि काशीखण्डे शौनकसूतसंवादे—

त्रिविधा यमलोत्पत्तिर्जायते योपितामिह ।
 सुतां च सुतकन्ये च कन्ये एव तथा पुनः ॥ १ ॥
 एकालङ्गणं विनाशाय द्विलङ्गणं मध्यमौ स्मृता ।
 पित्रोर्विरोधिनां त्रेषां तत्र शान्तिर्विधीयते ॥ २ ॥
 हेममूर्ती विधातव्ये दस्ययोश्च द्विजोत्तम ।
 पलेन वा तदर्थेन तदर्थार्थेन वा पुनः ॥ ३ ॥
 ब्रह्मदक्षस्य पत्रे च स्थापयेद्रक्तवाससि ।
 स्वस्तिके तण्डुलानां च न्यस्ते पीठे द्विजोत्तम ॥ ४ ॥
 पूजयेद्रक्तपुष्पैश्च चन्दनेनानुलेपयेत् ।
 दशाङ्गुलैश्च धूपेन धूपयेत्प्रयतः पुमान् ॥ ५ ॥
 दीपैर्नाराजयैश्चैव नैवेद्यं परिकल्पयेत् ।
 यस्मै त्वं सुकृते मन्त्रेणाक्षतैरर्चयेत्ततः ॥ ६ ॥
 अनेनैव तु मन्त्रेण होमं कुर्यादतन्द्रितः ।
 अष्टोत्तरसहस्रं च पायसेन सप्तर्षिणा ॥ ७ ॥
 शान्तिपाठं जपेद्दिवात्सूर्यसूक्तं जपेत्ततः ।
 विष्णुसूक्तं तथा गाथां वैश्वदेवं जपेद्बुधः ॥ ८ ॥
 अश्वदानं ततो दद्यादाचार्याय कुटुम्बिने ।
 तयोर्भूतिः प्रदातव्या यजमानेन धीमता ॥ ९ ॥

तत्र दायमन्त्रः—

अश्वरूपी महाबाहू अश्विनौ दिव्यचक्षुषी ।
 अनेन वाजिदानेन प्रीयतां मे यशस्विनौ ॥ १० ॥

इति वाजिदानमन्त्रः ।

१ क. 'ति श्रीमत्पद्मपुराणमत वि' । २ क. 'प्रनाशनं वि' । ३ ल. 'त्रो विप्रकृते हे' ।
 ४ ल. 'न च व' । ५ ल. 'कं जपेत्' । ६ ल. 'दीर्घं ज' ।

आचार्यः प्रथमो वेधा विष्णुस्तु सविता भगः ।

दस्रमूर्तिप्रदानेन प्रीयतामभिनौ भगः ॥ ११ ॥

इति मूर्तिप्रतिपादनम् ।

ततोऽभिषेचनं कार्यं दंपत्योर्विधिबहुधैः ।

आचार्यान्भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणाभिश्च तोपयेत् ॥

सालंकारैश्च वस्त्रैश्च प्रार्थयेद्ब्रह्मणैः शुभैः ॥ १२ ॥

एवं कृते विधाने च यमलोत्पत्तिशान्तिकम् ।

जायते नात्र संदेहः सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥ १३ ॥

इति काशीखण्डे शौनकसूतमतम् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमा-

लायां यमलोत्पत्तिविधानम् ।

अथ समाननक्षत्रजननविधानम् ।

यदा पितृनक्षत्रसमाननक्षत्रे जन्माथ वा ज्येष्ठापत्यनक्षत्रसमाननक्षत्रे जन्म भवति शिशोस्तदा शान्तिकविधानं कर्तव्यम् । अत्रापि संगतिः पूर्ववत् । यदि विधानं न क्रियते तदा पूर्वस्य विघ्नो जायते तत्परिहरणार्थं विधानमुक्तं पद्मपुराण उमामहेश्वरसंवादे—

ईश्वर उवाच—

समानभौ यदा देवि पितापुत्रौ च सोदरौ ।

भगिन्यौ वा स्वसा बन्धुस्तदा पूर्वस्य नाशनम् ॥ १ ॥

विधानं तस्य कर्तव्यं जन्मनक्षत्रपूजनम् ।

नक्षत्रदेवता पूज्या त्वाधिप्रत्याधिपूर्वकम् ॥ २ ॥

यस्य ऋक्षस्य यद्द्रव्यं दक्षिणाविधिमन्त्रणम् ।

तत्र तस्य विधातव्यमृक्षदैवततुष्टये ॥ ३ ॥

गृहोक्तेन विधानेन हवनं तत्र कारयेत् ।

भक्त्या हरिहरौ देवौ (यौ) स्वर्णरौप्यमयौ शुभौ ॥ ४ ॥

तत्र मूर्तिदानमन्त्रः—

विविधस्यास्य देवेश पितरौ विश्वतोमुखौ ।

निक्षिपेत् । पञ्चगव्यं सर्वोषधीश्च चतुर्थे ता वक्ष्यमाणाः । पञ्चरत्नानि पञ्चमे । सप्त-
धान्यानीह यान्युक्तानि तानि वक्ष्यन्ते—त्रीहिगोधूमतिलमाषमुद्गप्रियंगु-
यवाः । पञ्चरत्नान्युक्तान्याह—हीरको मौक्तिकं प्रवालं माणिक्यं वैदूर्यमिति ।
न्यग्रोधोदुम्बराश्वत्थाश्चूतः पुक्षश्च पञ्चमः । एते पञ्चपल्लवाः । चत्वारस्तु तैः
पूर्णाः कार्याः । जलं निक्षिप्य वस्त्रैः संवेष्ट्य चतुर्भिर्ब्राह्मणैश्चतुरस्तान्कलशा-
न्गृहीत्वोत्क्षिप्य ततस्तं शतच्छिद्रं प्रस्थाप्य तत्रत्यमुदकं शतच्छिद्रे प्रक्षे-
प्तव्यम् । तत्र मन्त्राः—पावमानीभिः पञ्चभिः, समुद्रज्येष्ठेतिचतुर्भिः,
आपश्च, देवस्य त्वा, इमं मे वरुण, आपो हि ष्ठा मयोभुवः । ततो वेदादिभिः
शतच्छिद्रकलशे शतौषधीः प्रस्थाप्य प्रथमे घटे मृत्तिका, द्वितीयं पञ्चग-
व्येन, तृतीयं सप्तधान्यैश्चतुर्थे रत्नैरिति चतसृभिर्धाराभिर्मण्डलादैश्चानभागे
भद्रपीठ उपविष्टानां शिशुजनकजननीनां ततो ह्याचार्यः शतच्छिद्रं कलशं
गृहीत्वा स्नपनं कुर्यात् ।

तत्र मन्त्राः—

सुरास्त्वामभिपिञ्चन्तु ये च सिद्धाः पुरातनाः ।
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च साध्याश्च समरुद्रणाः ॥ १ ॥
आदित्या वसवो रुद्रा अश्विनौ च भिषग्वरौ ।
अदितिर्देवमाता च स्वाहा सिद्धिः सरस्वती ॥ २ ॥
कीर्तिर्लक्ष्मीर्द्युतिः श्रीश्च सिनीवाली कुहूस्तथा ।
दितिश्च सुरसा चैव कद्रुश्च विनता तथा ॥ ३ ॥
नेवपत्न्यस्तथैवोक्ता देवमातर एव च ।
सर्वास्त्वामभिपिञ्चन्तु शुभाश्चाप्सरसां गणाः ॥ ४ ॥
नक्षत्राणि मुहूर्ताश्च अहोरात्राणि संधयः ।
संवत्सरदिनेशाश्च कलाः काष्ठाः क्षणा लवाः ॥ ५ ॥
सर्वे त्वामभिपिञ्चन्तु कालस्यावयवाः शुभाः ।
वैमानिकाश्च सर्वे वै मरुद्भिः सहिताः शुभाः ॥ ६ ॥
धानप्रस्था द्विजाः श्रेष्ठास्तथा वैखानसाः शुभाः ।
सप्तैव ऋषयश्चैव सदाराः सुदृढव्रताः ॥ ७ ॥
मरीचिरत्रिश्चयवनः पुलस्तयः क्रतुरङ्गिराः ।
भृगुः सनत्कुमारश्च सनकश्च सनन्दनः ॥ ८ ॥
सनातनश्च दक्षश्च योगी ब्रह्मर्षयोऽमलाः ।

जावाल्लि. कश्यपो जिष्णुर्विष्णुश्चैव सनातनः ॥ ९ ॥
 दुर्वासाश्च ऋषिश्रेष्ठः कण्वः काल्यायनस्तथा ।
 मार्कण्डेयो दीर्घतमाः शुनःशेषः सुलोचनः ॥ १० ॥
 वसिष्ठश्च महातेजा विश्वामित्रः पराशरः ।
 द्वैपायनो महाबुद्धिर्देवराजो धनंजयः ॥ ११ ॥
 एते चान्ये च मुनयो वेदप्रतपरायणाः ।
 सशिष्यास्त्वाऽभिषिञ्चन्तु सद्गाराश्च महाव्रताः ॥ १२ ॥
 पर्वतास्तरवो बल्लयः पुण्यान्यायतनानि च ।
 ऐरावतादयो नागास्तुरगेशास्तुरंगमाः ॥ १३ ॥
 सुरप्रेतुमुखा गावः सरितः सागरास्तथा ।
 बाहनानि च देवानां सर्वेषामायुधानि च ॥ १४ ॥
 अग्नयः पितरस्तारा जीमूताश्च दिशो दश ।
 एते चान्ये च बहवः पुण्याः संपरिकीर्तिताः ॥ १५ ॥
 तोयैस्त्वामभिषिञ्चन्तु सर्वोत्पातनिवर्हणैः ।
 कल्याणं च प्रकुर्वन्तु आयुरारोग्यमेव च ॥ १६ ॥
 यथाऽभिषिक्तो मधवान्स्वर्गराज्यमवाप्तवान् ।
 अत्रापि शमनः स्वाम्यं दक्षिणस्या दिशो महत् ॥ १७ ॥
 बरुणो जलनायत्वं धनं प्राप धनाधिपः ।
 सागरः पृथिवीशत्वं तथा चान्ये महीभृतः ॥ १८ ॥

ततः स्वस्तिकमण्डलमध्ये सर्वौषधीपूर्णं शतच्छिद्रसमीपे सौवर्णमूलयुते निर्क-
 त्तिपुरुषमूर्तिं द्वितीये घटे बस्त्रोपरि पूजयेत् ।

चतुर्भुजं महाकार्यं भेतवाहं महाभयम् ।
 शक्तिपाशासिखट्वाङ्गसहितं पूजयेत्सुधीः ॥ १९ ॥
 जलपूर्णं घटे विद्वान्बंशपात्रे मनोरमे ।
 विधाय तत्र तं देवं यातुधानं चतुर्भुजम् ॥ २० ॥
 गन्धपुष्पाक्षतैः सर्वैरुपचारैस्तु पूजयेत् ।
 आमिषं चैव नैत्रेद्यमुचितं जातिधर्मतः ॥ २१ ॥
 ताम्बूलं च ततो दद्याद्दक्षिणां शक्तितस्तथा ।
 एवं कृते विधाने च होमं चापि विशेषवित् ॥ २२ ॥

१ ख. 'द्विरीकृतमनयो । २ क. अथाऽऽन स' । ३ ख. 'शादिक. स' । ४ ख. १५
 इत्या विधानं च होमं चापि विशेषतः । ति' ।

तिलाज्यं च चरुश्चापि प्रधानश्चापि कीर्तितः ।
 कृणुष्व पाजः प्रसितिं मन्त्रः प्रोक्तो मनीषिभिः ॥ २३ ॥
 जाते तु हवनै विद्वानभिपेकं समोरभेत् ।
 सुस्नातयोस्तु दंपत्योः पुरस्कृत्य शिशुं तथा ॥ २४ ॥
 पट्टे निधापयेद्धीमानभिपेकं समाचरेत् ।
 अभिपेके तु संजाते पूर्वोक्तविधिना ततः ॥ २५ ॥
 नवेन कम्बलेनैव दंपती च समावृतौ ।
 अभिपेके शुभे सर्म्यग्बालं तं च परित्यजेत् ॥ २६ ॥
 आचार्यस्तु महाभागः पूजनीयः प्रयत्नतः ।
 बह्वयुग्मेण संवेष्ट्य भूपणानि समर्पयेत् ॥ २७ ॥
 गां च दद्यात्सुशीलां च सवत्सां च पयस्विनीम् ।
 कस्मैचिद्ब्राह्मणायऽऽशु कम्बलं तु प्रदापयेत् ॥ २८ ॥
 धान्येन सहितं विद्वानायसं च समर्पयेत् ।
 मूर्तिं तां च सवस्त्रां च समूलां पात्रसंयुताम् ॥
 हृष्टपुष्टमना भूत्वा ह्याचार्याय निवेदयेत् ॥ २९ ॥

तत्र दानमन्त्रः—

देव त्वं निर्ऋतिः पुण्यः पुण्यमूर्तिर्निरामयः ।
 मूलसंभवजं दोषं प्रशामय मम प्रभो ॥ ३० ॥
 इति संप्रार्थ्य देवं तमाचार्याय निवेदयेत् ।
 एवं कृत्वा विधानं च ब्राह्मणान्भोजयेच्छुचीन् ॥ ३१ ॥
 प्रसाद्य दक्षिणादानैर्नमस्कारैर्मुहुर्मुहुः ।
 एवं कृते विधानेऽस्मिन्दंपत्योः सहवालयोः ॥ ३२ ॥
 निर्विघ्नं जायते नूनं कर्ता च श्रद्धयाऽन्वितः ।
 नन्दते सुखसंतानैः श्रियं प्राप्नोत्यनामयाम् ॥ ३३ ॥

इति श्रीवृत्तिहभट्टविरचितायां विधानमालायां गृहोक्तं मूलविधानम् ।

अथात आश्लेषाविधानम् ।

नागप्रतिकृतिं कुर्यात्सौवर्णां पञ्चमानतः ।

१ ल. 'धान पाका' । २ ल. 'र्तितम्' । ३ ल. 'ने पद्माभि' । ४ ल. 'माचरेत्' ।
 ५ ल. तदा । ६ ल. 'म्यग्बाल न प' ।

भग्न वा शक्तितः कुर्याद्विचाराद्यविवर्जितः ॥ १ ॥
 मूले यत्तु विधानं स्यात्तत्सर्वं सर्वत्रैवते ।
 ऋद्राद्य प्रचेतस इति मन्त्रो विशेषतः ॥ २ ॥
 नैवेद्ये क्षामिपं नास्ति पूजा दानकृतिः समा ।
 भयुतं हवनं त्वन्न तिलैः साज्यैः प्रधानकैः ॥ ३ ॥
 ब्रह्मवृक्षस्य समिधः शतमष्टोत्तरं शुभाः ।

शुभा इति द्वादशाङ्गुलीमिताः सायरा अवत्रा अवत्रणाः सत्वचः । अन्य-
 त्सर्वं मूलविधानवत् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचिताया विधानमालायां गृहोक्तमाश्लेषाविधानम् ।

अथ गण्डान्निविधानम् ।

गण्डान्तं त्रिविधं ज्ञेयं तिथिलक्षसंज्ञकम् ।
 विधानमुच्यते तत्र त्रितरेजपि सपासतः ॥ १ ॥

तथा च श्रीपतिः—

मध्ये पूर्णानन्दयोर्नाडिके द्वे स्याद्गण्डान्तं कीटहयोस्तथैका ।
 षोडशद्वयं तृथिकान्ते क्षयान्ते मेपस्याऽऽद्यौ सर्वकार्येष्वनिष्टम् ॥ २ ॥
 गण्डान्तं तदिति खशातं रेखतीदस्योर्नृप ।
 मुहूर्तद्वितयं दुष्टं शुभकार्ये विवर्जयेत् ॥ ३ ॥
 गण्डान्तेऽस्मिन्पदा जन्म मालकस्य षड्वाचन ।
 नैव(तत्र) भुयाद्विषोर्गोष्ठेष्वपि दुःखस्य भाजनम् ॥ ४ ॥
 तस्य शान्तिं प्रवक्ष्यामि शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
 गण्डान्ते यानि ऋभाणि तत्र तेषां च देवताः ॥ ५ ॥
 उत्पन्नं डिन्भक्तं यस्मिन्तत्रे तस्य देवता ।
 पूजनीया प्रयत्नेन मन्त्रैस्ताहिङ्गमैःकरुणैः ॥
 विधानं सर्वसायान्यमभिषेकादिकं तथा ॥ ६ ॥

अथ होमः—

मूले नैवेद्येदेवत्ये चरहोमः प्रशस्यते ।
 रक्षसे च प्रधानाय जुहुयाच्छतपष्ट वा ॥ ७ ॥

तत्र मन्त्रः । मोपुणः क्राण्वो घोरो निर्ऋतिर्गायत्री चरुहोमे विनियोगः ।
 तत आज्येनान्या देवताः । ब्रह्मजज्ञानं गौतमो वामदेवो ब्रह्मा त्रिष्टुप् । ब्रह्मजज्ञान-
 मिति ब्रह्मणे सभिधो ब्रह्मवृक्षस्याष्टोत्तरशतं साज्यम् (ज्याः) । इयम्बकं मि(मै) ।
 त्रावरुणो (णि) द(र्वे)सिष्टो रुद्रोऽनुष्टुप् । इयम्बकाय । इदं विष्णुर्मेधातिथिः
 क्राण्वो विष्णुर्गायत्री । केवलाज्येन विष्णवे । प्रजापते प्राजापत्यो हिरण्यगर्भः
 प्रजापतिस्त्रिष्टुप् । आज्येन प्रजापतये । अय तिलाज्येन । नाममन्त्राः । ॐ अग्नये
 स्वाहा । ॐ सोमाय स्वाहा । ॐ पवनाय स्वाहा । ॐ मरुताय स्वाहा । ॐ अन्त-
 काय स्वाहा । सर्वद्रव्यैः स्विष्टकृत् । शान्तिकृज्जपः । ' श्रातारमिन्द्र ' ' त्वं नो
 अग्ने ' ' सुगं नः पन्थाम् ' ' असुन्वन्त ' ' तस्वा यामि ' ' आनो नियुद्धिः ' '
 ' वयं सोम ' ' तमीशानं ' ' नमस्ते रुद्र मन्यवे ' ' स्योना पृथिवि ' ' इमं
 मे ' ' समुद्राय त्वा ' ' ब्रह्मजज्ञानम् ' इति शान्तिकृजपः । मूत्रज्येष्ठागण्डान्ते हवने
 विशेषः । इन्द्रनिर्ऋती प्रभानदेवते चर्वाज्यसमिद्धिः प्रत्येकमष्टोत्तरशतं जुहुयात् ।
 इन्द्रश्रेष्ठानि घृत्समद इन्द्रस्त्रिष्टुप् । इन्द्राय । निर्ऋतिमन्त्रः पूर्वोक्त एव । प्रागुक्तं
 हवनं शान्तिपाठश्च । पाण्णाश्विन्योः । पूषाणमश्विनौ चर्वाज्यसमिद्धिः प्रधा-
 नदेवतायजनम् । तत्र मन्त्रौ । संपूषन्नित्यस्य क्राण्वो घोरोः पूषा
 गायत्री । पूष्णे । अश्विनावर्तिर्गौतमो राहुगणोऽश्विनावुष्णिक् । अश्वि-
 भ्याम् । शेषं पूर्ववत् । सार्षपैत्रगण्डान्ते चरुसमिद्धिराज्येन प्रत्येकमष्टोत्तरशतं
 जुहुयात् । आर्यगौः सार्षपाज्ञी सर्पा गायत्री । सार्षभ्यः । उपप्लु (हू) ताः
 पितरो यान्यायनः शङ्खः पितरस्त्रिष्टुप् । पितृभ्यः । शेषं पूर्ववत् । शान्तिपाठः ।
 तथैवाऽऽश्रेषायामार्यगौरिति चर्वाज्यसमिद्धिः प्रत्येकमष्टोत्तरशतं जुहुयात् ।
 शेषं हवनं शान्तिपाठश्च मूलविधानवत् । अथ सर्वत्र स्नानादनन्तरं हवनसमये
 नवग्रहमस्त्रः कार्यः । पश्चादाचार्यं पूजयेत् । वस्त्रयुग्मेणालंकारैः पूजितां सौवर्णीं
 मूर्तिं दद्यात् । पन्नक्षत्राणि गण्डान्तसंज्ञानि । तेषां नक्षत्राणां या अधिदेवता-
 स्तासां मूर्तयस्तासां दानं यथाशक्ति धान्यं च देयम् । आचार्यप्रमुखेभ्यो ब्राह्म-
 णेभ्यः सुवर्णशतमानं दक्षिणाशतमानमिति पलं सौवर्णमेव भवति । ततः सर्वे
 विमा हवनकर्तारः स्नपनकर्तारश्च दक्षिणाभिः संताप्याः । ततो ब्राह्मणभोज-
 नम् । ततः सर्वे लोकाः शालश्रवणपूर्वकं गण्डान्तदेवतामीतये संतोष्याः । अनेन
 विधानेन तदपत्यं पितुर्दशेनयाभ्यं चिरायुश्च भवति । एतद्विधानं मूल
 आश्रेषायां गण्डान्ते च ग्रहारेष्टे च ज्ञातव्यम् । अथ शर्तापथयः
 कथ्यन्ते—

अधःपुष्पी १ शङ्खपुष्पी २ मयूरस्य शिखा ३ तथा ।

ज्येष्ठी ४ च कारुमह्या ५ च कुमारी ६ जीरकद्वयम् ७-८ ॥ १ ॥

अपामार्गो ९ भृङ्गराजो १० लक्ष्मणा ११ श्वेतलक्ष्मणा १२ ।

जाती १३ दूर्वा १४ तथा व्याघ्री १५ पत्रको १६ ऽर्कश्च १७ रोध्रकम् १८ ॥

शमी १९ काशश्च २० विल्वश्च २१ विष्णुक्रान्ता २२ कपाटिका २३ ।

नकुली २४ चन्दनं २५ चैव रक्तचन्दनमेव च २६ ॥ ३ ॥

जटामांसी २७ च मूर्वा २८ च वालकोऽथ २९ शिवा ३० मता ।

प्रस्तरी ३१ तुलसी ३२ चैव ब्राह्मी ३३ लाङ्गलिका ३४ तथा ॥ ४ ॥

कुन्दश्च ३५ देवकुन्दश्च ३६ मियंगु ३७ रमृतं ३८ तथा ।

सर्पपा ३९ जलवृक्षश्च ४० गन्धारी ४१ चेन्द्रवल्लभा ४२ ॥ ५ ॥

तेजस्विनी ४३ च भूपाली ४४ दन्तिका ४५ कदली ४६ तथा ।

सहदेवी ४७ तथा वश्या ४८ तथा लोकमियंकरी ४९ ॥ ६ ॥

उमा ५० निशा ५१ घना ५२ विश्वा ५३ सिन्धुवारा ५४ सरस्वती ५५ ।

शङ्खिनी ५६ पद्मिनी ५७ योपा ५८ ललिता ५९ भूतवारिणी ६० ॥ ७ ॥

निर्जरा ६१ निर्गमा ६२ राज्या ६३ रोहिणी ६४ शतमूलिका ६५ ।

जीवन्ती ६६ विजया ६७ रामा ६८ पिप्पली ६९ च कपर्दिनी ७० ॥ ८ ॥

मरूचकः ७१ सुरारीशा ७२ शतपत्रा ७३ ममञ्जनी ७४ ।

त्रिसंधिका ७५ प्रियालुस्तु ७६ सागराढा ७७ करझिका ७८ ॥ ९ ॥

प्लक्षा ७९ न्यग्रोधमूली ८० च तुन्वरी ८१ कुशला ८२ सती ८३ ॥

जानकी ८४ करहा ८५ क्षेमा ८६ शिमा ८७ जाजी ८८ कृपावती ८९ ॥

विहङ्गी ९० विमली ९१ नीली ९२ घण्टा ९३ च गिरिकर्णिका ९४ ॥ ११ ॥

रामणी ९५ रमणा ९६ भङ्गी ९७ कलाङ्गी ९८ काश्मरी ९९ अता १०० ॥

या ओषधीरिति मन्त्रस्याऽऽध्वर्षणाभिपमृषिः सर्वोषधीदेवताऽनुष्टुप्छन्द ओष-
धीप्रक्षेपणे त्रिनियोगः । या ओषधीः ।

इति शतौषधयः ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां मूलाश्लेषा-
रेवतीज्येष्ठाश्विनीमघागण्डान्तविधानम् ।

अथ सूतिकास्तन्यवर्धनविधानम् ।

शिशुरक्षारत्ने—

सूतिकायाः स्तनक्षीरमकस्मात्क्षीयते यदि ।
 विधानमेतत्कर्तव्यं यद्वक्ष्यामि निबोध तत् ॥ १ ॥
 रेवतीग्रहमामन्त्र्य पूजयेत्प्रयतः शुचिः ।
 ब्रह्मवृक्षस्य पीठे च न्यसेन्नव्याम्बरे सुधीः ॥ २ ॥
 कृष्णधनूरपुष्पैस्तु धूपैः कृष्णागरोः शुभैः ।
 धूपयेद्दीपदानेन ग्रहं नीराजयेत्तथा ॥ ३ ॥
 रक्ततण्डुलभक्तेन गुडयुक्तेन चैव हि ।
 महिषीसर्पिणा चैव पूरिकाः पाचयेत्सुधीः ॥ ४ ॥
 सुधाफलानि नैवेद्यं पायसं च विशेषतः ।
 सकर्पूरं च ताम्बूलं सलवङ्गं च दापयेत् ॥ ५ ॥
 सुगन्धं चन्दनं तत्र ध्वजान्सप्त समाहरेत् ।
 छत्रमेकं तथा कार्यं पीतवर्णं हरिद्रया ॥ ६ ॥
 खर्जूरीनारिकेलानि यथाशक्त्या(क्ति) निदा(धा)पयेत् ।
 रूप्यं वा हेम वा तत्र बलिपात्रे निधापयेत् ॥ ७ ॥
 होमं च विधिवत्कृत्वा जुहुयात्तिलसर्पिणा ।
 अष्टोत्तरसहस्रं च तथैवाष्टाधिकं शतम् ॥ ८ ॥
 जुहुयात्प्रयतस्तत्र मन्त्रात्रक्षोनिवारणान् ।
 जपेच्छान्तिं द्विजैः सार्धं शं न इत्यादिमन्त्रवित् ॥ ९ ॥
 यत्प्रधानं हविस्तेन प्रोक्तं वै स्विष्टकृद्दुधैः ।
 एवं समाप्य विधिवद्धवनं मन्त्रविद्द्विजः ॥ १० ॥
 प्रार्थ्य भक्त्या ग्रहं धीमात्रेऽतीनामधेयकम् ।
 दद्याद्विप्राय मेधावी ग्रहं तं दक्षिणायुतम् ॥
 सपीठं च सवस्त्रं च नैवेद्यं चैव सर्वशः ॥ ११ ॥

तत्र दानमन्त्रः—

नमस्ते भगवन्देव रेवतीग्रह शोभन ।

ग्रहेश तव दानेन स्तन्यं भवतु मे सदा ॥ १२ ॥

इति रेवतीग्रहदानमन्त्रः ।

ततः समुद्रज्येष्ठा इत्यभिषेकं समाचरेत् । तत आचार्यब्रह्मचिवपूजनं पश्चाद्ब्राह्मणभोजनम् । भुक्तेषु विभेषु तदुच्छिष्टेन गतक्षीरायाः स्तनावालित्प्य क्मारीमूलकन्देन हरिद्रायुक्तेन स्तनद्वयमालिन्पेत् ।

एवं कृते विधाने तु बहुशीरं प्रजायते ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां कर्मविपाकौक्तं
सूक्तिकास्तन्यवर्णनविधानम् ।

अथ बालग्रहपीडाशमनम् ।

मैद्युगिविरचिते कर्मविपाके प्रोक्तं तदुच्यते । तत्रोर्ध्वकेशग्रहो नाम बालकं गृह्णाति कदाचिदपि युवानं वृद्धं च । तस्याऽऽदौ लिङ्गं भवक्ष्यामि यं प्रापिनं स यापते तस्याङ्गे स्फोटा जायन्ते । तत्र कृच्छ्रचान्द्रायणं प्रथमं प्रायश्चित्तं कुर्यात् । ततश्चरुघृते गौद्रेण सूक्तेन जुहुयाद्गव्याद्वृतिभिश्च । शक्त्या हिरण्यं दद्यात् । ततो बलिविधानम् । तत्राऽऽइ—स्थण्डिलात्समन्ततो दीपांश्रीकपालानुद्दिश्य घृताक्तवर्तिप्रज्वलिनाग्निदध्यात् । पञ्च दीपान्ग्रहपीडाग्रतो निदध्यात् । द्वायन्यां क्षेत्रपालमुद्दिश्य स्थण्डिलादक्षिमतो निदध्यात् । उत्तरतो नव दीपान्दुर्गादिदिश्य निदध्यात् । ईशानादिशि रुद्रानुद्दिश्यैकादश दीपाभिदध्यात् । ते च रुद्रा वीरभद्रादयः प्रसिद्धाः । पूर्वतो ह्यादित्यानुद्दिश्य द्वादश दीपाभिदध्यात् । उत्तरतो वसूनुद्दिश्याष्टौ निदध्यात् । पुनः स्थण्डिलस्य परितः सप्तविंशतिं दीपाश्चक्षत्राण्युद्दिश्य निदध्यात् । द्वौ दीपौ गङ्गायमुने उद्दिश्य स्थण्डिलस्य पश्चिमतो निदध्यात् । पञ्च दीपान्गणेशमुद्दिश्य स्थण्डिलस्यैशान्यां निदध्यात् । षोडश दीपान्द्रमुद्दिश्य निदध्यात् । यस्यै यस्यै देवतायै बलिपूजा क्रियते तल्लिङ्गान्मन्त्रानुच्चारयेत् ।

अपूपा मष्टिका मुद्रा भक्तो दधियुतः शुभः ।

हुद्ग्रहब्देन चणकगोधूमयावनालघुगणिका लोकाभापया प्रसिद्धाः । आर्द्र-
तण्डुलपिष्टं हरिद्राकल्फेन युक्तं कृत्वा तेन स्थानानि विधायापूपादि सर्वं तत्र
निधापयेत् ।

पायसं सघृतं तक्रं कदलानि तथैव च ।

कलशे प्रक्षिपेद्विद्वान्ग्रन्थपुष्पाक्षतावृते ॥ १ ॥

जलं च ताम्रपात्रेण किञ्चित्कुम्भे प्रतिक्षिपेत् ।

मन्त्रेण मन्त्रितं तं तु निक्षिपेच्च चतुष्पथे ॥ २ ॥

तत्र मन्त्रः—

ॐ जटि कुरु कुरु कुशलं गृहाण बलिं स्वाहा ।

इति बलिनिक्षेपमन्त्रः ।

शक्तिशब्देन राजा चेदयुतं ब्राह्मणान्भोजयेत् । इतरो धनाढ्यश्चेत्सहस्रं भोजयेत् ।
निष्किंचनश्चेच्छतं वा विंशतिं वा भोजयेत्, बलिं च निक्षिपेत् ।

पञ्चस्वाधैश्च रत्नैश्च पूर्णं कुम्भं सधूपकम् ।

अक्षतैश्चन्दनैर्युक्तं कुसुमैश्च मनोरमैः ॥ ३ ॥

निक्षिपेन्मध्यरात्रे च शस्त्रैपाणिश्चतुष्पथे ।

चक्ष्यमाणेन मन्त्रेण मन्त्रितं कलशं शुचिः ॥ ४ ॥

निक्षिपेन्निर्भयो धीमाञ्जले वा सरितो हृदे ।

धीमानिति पञ्चाक्षरमन्त्रवित् । जल इति तडागादिजले । सरितो हृदे महा-
नदीहृदे । तत्र मन्त्रः—

नवग्रह महापाहो सर्वग्रहनिवारण ।

बलिं गृहाण निर्विघ्नं रोगिणं कुरु सत्वरम् ॥ ५ ॥

इति बलिनिक्षेपमन्त्रः ।

एवं कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते ।

आयुर्विर्वर्धते तस्य विधानं यः समाचरेत् ॥ ६ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां मैलगुण्णकर्मविपाकोक्तं
नवग्रहशीलाशमनविधानम् ।

अथ वायसग्रहविधानम् ।

देवद्विजक्षेत्रतडागवल्मीकादिषु विष्टामोचके वायसो नाम ग्रहो गृह्णाति ।
तत्क्षणादाभमानज्वरी, अरुचिमान्पाददाही च जायते । तत्र विधानम्—स्वस्ति-
वाचनपूर्वकं हवनं कार्यम् । अग्निमुखपूर्वकं व्याहृतिभिर्जुहुयात् । श्वेतकृष्णपी-
तगणैर्वस्त्रैरावेष्ट्य कलशं पञ्चस्वात्रेन पूर्णं कुम्भं कृत्वा गन्धपुष्पाक्षतैः समभ्यर्च्य
प्रदोषे चतुष्पथे बलिं निक्षिपेन्मन्त्रेणानेन—ॐ घं घं घः ॐ फट्स्वाहा ।
वायसग्रहोऽपि प्रकृष्टः । तत्क्षणादेवाऽऽरोग्यं भवति ।

एव कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते ।

आयुर्विर्वर्धते तस्य विधानं यः समाचरेत् ॥ १ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालाया

कर्मविपाकोक्तं वायसग्रहविधानम् ।

अथ महाजिह्वाग्रहपीडाशमनविधानम् ।

मुसलोलूखलशूर्पाण्यायुधानि च पादेन लङ्घयति तं जिह्वाग्रहो नाम गृह्णाति तस्मादास्यशोपोऽभिजायते । गद्गदवाग्जिह्वात्रणी जायते । करुवाञ्जायते तत्र विधानम्—त्रिरात्रोपवासं कुर्यात् । व्याहृतिभिराज्येन जुहुयात् । उदुत्यमिति सूक्तं जपेत् । अष्टोत्तरसहस्रं गायत्रीजपं कुर्यात् । अन्नं घृतबहुलं दद्यात् । सर्वशाखिभ्यो विभेभ्यो दक्षिणां दद्यात् । आमिषं मत्स्यानां तिलविष्टमयकं मत्स्यान् सुरारुधिरसूपशाकान्गन्धान्पुष्पाणि चन्दनमक्षतांश्च बल्यर्थे वंशपात्रे निशाय चतुष्पथे निक्षिपेत् । मध्यरात्रे पूर्णेण धीजत्रयेण मन्त्रयित्वा ग्रहनाम समुच्चार्य चतुर्ध्वन्तं स्वाहाकारेण निक्षिपेत् । तत्क्षयादेवाऽऽरोग्यं जायते ।

एवं कृते विधाने च विघ्नराशिः प्रशाम्यति ।

आयुर्विबर्धते तस्य विधानं यः समाचरेत् ॥ १ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां मैत्रुगोरुर्भ-
विपाकोक्तं महाजिह्वाग्रहपीडाशमनविधानम् ।

अथ क्षेत्रपालग्रहपीडाशमनविधानम् ।

देवतानिन्दया क्षेत्रपालो नाम ग्रहो गृह्णाति तेन गृहीतो मुखपाकी ज्वरी ग्रणी भवति । ततस्तद्देवताभिषेकं कुर्यात् । पञ्चामृतैः सुगुणैः पूर्णां कुर्यात् । क्षेत्रस्य पतिनेति सर्वोपचारान्विदध्यात् ।

पञ्चस्वाद्यं सुरामांसं बल्यर्थे प्रतिपादयेत् ।

यथाशक्ति ब्राह्मणभोजनम् । आगमोद्दिष्टं षड्रुक्स्तोत्रं जपेत् ।

निर्विघ्नो जायते प्राणी विधाने विहिते सति ।

क्षेत्रपालप्रसादेन सुखी भवति मानवः ॥ १ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां क्षेत्रपालग्रहपीडाशमनविधानम् ।

अथ हस्तिपाद्ग्रहपीडाशमनविधानम् ।

यो बस्त्रधान्यादिकमुच्चिनराजविदितमूर्त्पादधिकं गृह्णाति तं हस्तिपादो नाम ग्रहो गृह्णाति । तत्क्षयादेव बल्मीकव्याधिना पीडयते । हरिद्रावर्गं यनो भवति । तत्र विधानम्—त्रिरात्रमुपसनष्टोत्तरसतं व्याहृतिभिस्तिलाज्येन जुहुयात् ।

शनस्या हिरण्यं दद्यात् । अन्नं तैलपक्वं तिग्मपिष्टं माहिपक्षीरं नव्ये कलशे निधाय
निशीथे घृतुष्ये निक्षिपेन्मन्त्रेण । सोऽपि मन्त्रः--

धलिं गृहाण भूतेश रोगिणं मुञ्च सत्वरम् ।
प्रीतो भव महाबाहो बलिदानेन सर्वदा ॥ १ ॥
एवं कृते विधाने च रोगमुक्तो नरो भवेत् ।
पुष्टिमांस्तुष्टिमाञ्श्रीमान्दृष्टिपादमसादतः ॥ २ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां मूलुगिरुर्मविपा-
कोक्तं हस्तिपादग्रहपीडाशमनविधानम् ।

अथ कर्णग्रहपीडाशमनविधानम् ।

यः प्राणी मातापित्रोर्गुरुगुरुभार्ययोः पितृव्यपितृव्यपत्न्योर्मातुलमातुलान्यो-
र्व्येष्टकनिष्ठभ्रातृभ्रातृपत्न्योः सुरतादि शृणोति तं कर्णग्रहो गृह्णाति ।

तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि कर्णयोरुपजायते ।
आकम्भिकं च वाधिर्यं कर्णपीडा महीयसी ॥ १ ॥
शृणोति चिद्चिटाकारं कर्णग्रहनिपीडनात् ।
वक्ष्ये तस्य प्रतीकारं महानलिविधानकम् ॥ २ ॥
सुरामांसं तैलपक्वं पञ्चखाद्यं विशेषतः ।
तिलपिष्टं च मूलं च फलपुष्पं तथैव च ॥
चतुष्पथ उपःकाले मन्त्रपूर्वं निधापयेत् ॥ ३ ॥

तत्र मन्त्रः--

गृहाणेमं धलिं देव कर्णारिष्टकर ग्रह ।
आतुरस्य सुखं सिद्धिं प्रयच्छ त्वं महाबल ॥ ४ ॥
एवं कृते विधाने तु सुखसिद्धिः प्रजायते । -
नश्यन्ति कर्णजा रोगाः कर्णग्रहसुपूजनात् ॥ ५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां कर्णग्रहपीडा-
शमनविधानम् ।

अथ तोलग्रहपीडाशमनविधानम् ।

वग्धुषु दोषं संभावयन्तमुपकर्तुरपकारिणं स्यात्कृत्या सुकृतविक्रिणं तोली
नाम ग्रहो गृह्णाति ।

तस्य लिङ्गं प्रवक्ष्यामि लोकानां हितकाम्यया ।

श्वासः कासो ज्वरश्चैव शिरोर्तिपरिपीडितः ॥

विच्छायो विकलो विग्रो मृतकल्पश्च जायते ॥ १ ॥

तस्य शान्तये कृच्छ्रत्रयं कारयेत् । विष्णोः सहस्राभिपेकं कारयेत् ।
कूष्माण्डेन जुहुयात् । कया नश्चित्रेति जपेत् । अनेन दधिसक्तुचूर्णस-
धिरक्षीरापूपसुरागन्धपुष्पवस्त्रादिहिरण्यजलपूर्णकुम्भं निशायां चतुष्पथे बलिं
निदध्यात् ।

तत्र मन्त्रः—

व्यार्धि हर महाबाहो महाभयविनाशन ।

प्रसन्नो देवदेवेश विकलं त्राहि रोगिणम् ॥ १ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां तोलग्रहपीडा-
शमनविधानम् ।

अथ स्कन्दग्रहपीडाशमनविधानम् ।

बालकस्यैव पीडायां ग्रहसंचारे बालमादाय या स्रुचिच्छृष्टा सत्यार्थिं स्पृशति
तं बालकं स्कन्दो नाम ग्रहो गृह्णाति ।

तस्य लिङ्गं प्रवक्ष्यामि बालानां हितकाम्यया ।

पादयोर्हस्तयोश्चापि वायुकोपः प्रजायते ॥ १ ॥

उक्तं च महाभारते—

स्पृशंश्च निकटे बलिं बालमादाय मानवः ।

स गृह्णाति ग्रहस्तं वै स्कन्दो नाम महाघलः ॥

तस्येह पादहस्तेषु विकारो वायुजो भवेत् ॥ २ ॥

स तु क्षीरदधिकृसरापूपतिलपिष्टमूत्रराजमापनिष्पावकमांससुराकैदलीपूर्ण-
कुम्भं तस्योपरि किञ्चित्पमाणं कांस्यपात्रं निधाय बस्त्रद्वयेन संवेष्ट्य रक्तसूत्रेण
कुङ्कुमरक्तादिभिश्च मध्यरात्रे बलिं दद्यात् । विशेषेण दक्षिणस्यां दिशि
ग्रामाद्बहिः ।

तत्र मन्त्रः—

बालभास्करसंकाश रक्तमाल्याम्बरप्रिय ।

प्रगृह्णीष्व बलिं चेमं पूजोपस्करसंयुतम् ॥ १ ॥

ततश्चाग्निं प्रतिष्ठाप्य जुहुयाच्चिलसर्पिणा ।

क्षीरं च सर्पनाम्नश्चेताञ्जुहुयात्प्रयतो बुधः ॥

नाममन्त्रेण चैवेह रवाहान्तं श्रद्धयाऽन्वितः ॥ २ ॥

पश्चाद्बालकस्य रामरक्षास्तोत्रेण रक्षां कृत्वा ततो द्रोणमात्रपकान्नपकमांस-
दधितिलपिष्टरुधिरदिरप्यरक्तचन्दनयस्त्रगन्धाक्षतादिभिर्वृक्षमूले प्रदोषसमये बलिं
दद्यात् ।

एवं कृते विधाने तु रोगमुक्तः शिशुर्भवेत् ।

स्कन्दग्रहप्रसादेन नात्र कार्या विचारणा ॥ ३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां स्कन्दग्रह-
पीडाशमनविधानम् ।

अथ स्कन्दापस्मारपीडाशमनविधानम् ।

अमौ मूत्रपुरीषोत्सर्गकर्तारं स्कन्दापस्मारो नाम ग्रहो गृह्णाति ।

तस्य लिङ्गं प्रवक्ष्यामि बालानां हितराम्यया ।

व्यथा भवति जिह्वायां फेनश्चैव प्रजायते ॥ १ ॥

अपस्मारस्त्रिचिह्नं जायते तत्र पूर्वविधाने यद्द्रव्यं समुद्दिष्टं यच्च हवनं तदेव
कुर्यात् । तत्रैव शान्तिर्भवति ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां स्कन्दाप-
स्मारपीडाशमनविधानम् ।

अथ निद्रास्कन्दग्रहपीडाशमनविधानम् ।

अलिष्टा सती जननी बालमादाय शयने निद्राति गृहीतव्रतेऽवज्ञां करोति
तस्या बालकं निद्रास्कन्दो नाम ग्रहो गृह्णाति ।

तस्य लिङ्गं प्रवक्ष्यामि बालानां हितराम्यया ।

निद्रास्कन्दस्य संतुष्ट्यै विधानं चात्र कथ्यते ॥ १ ॥

आध्मानी च प्वरी चैव श्वासी कासी च जायते ।

पीनसी रक्तनयनो बहुमूत्रो विशेषतः ॥ २ ॥

पुरीषं बहुधा चास्य जायते नात्र संशयः ।

अरुचिश्चैव संतापो दिवा रात्रौ च जायते ॥ ३ ॥

बलिं तस्य प्रवक्ष्यामि येन रोगात्ममुच्यते ।

पायसं सपिंपा युक्तं मांसं कुक्कुटमेपयोः ॥ ४ ॥
 सुगन्धानि च पुष्पाणि दशाङ्गं धूपनं तथा ।
 वटस्य मूलदेशे तु मध्यरात्रे विनिक्षिपेत् ॥ ५ ॥
 विधाय किञ्चित्कनकं सताम्बूलं सदीपकम् ।
 निक्षिपेन्नामन्त्रेण श्रद्धया परया शुचिः ॥ ६ ॥
 एवं कृते विधाने च रोगमुक्तो भवेच्छिशुः ।
 निद्रास्कन्दप्रसादेन नात्र कार्या विचारणा ॥ ७ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां निद्रास्कन्दग्रह-
 पीडाशमनविधानम् ।

अथ भेषग्रहपीडाशमनविधानम् ।

मात्रा निर्भस्मितस्ताडितो न क्षमापितश्च सन्निद्रां कुरुते तं भेषग्रहो नाम
 ग्रहो गृह्णाति ।

तस्य लिङ्गं प्रवक्ष्यामि बालानां हितकाम्यया ।

सर्वाङ्गेषु वायुप्रकोपो भवति ।

नेत्रोन्मीलनं कुरुते मुखे फेनोऽभिजायते ।

निरीक्षितुं न शक्नोति भ्रुवोर्भङ्गोऽभिजायते ॥ १ ॥

तस्य रोगस्योपशान्तये विधानमुद्दिष्टम् । हिरण्यं दद्याच्छ्लैतवस्त्रं च दद्यात्
 पायसं सक्तुलाजापूगाश्च सुगन्धानि पुष्पाणि चन्दनं सर्वं कलशे निधाप्य
 निशीथे शस्त्रपाणिर्वलिं समाहरेदनेन मन्त्रेण—

बलिं गृहाण देवेश त्रिभुञ्जामुं च धारकम् ।

स्थापितं तेऽग्रतः सम्यक्च्छिशोः शान्तिप्रदो भव ॥ २ ॥

ॐ हुंफद्स्वाहेति बलिं निक्षिपेत् ।

एवं कृते विधाने च रोगमुक्तिः प्रजायते ।

व्याधितस्य शिशोर्नूनं नात्र कार्या विचारणा ॥ ३ ॥

योऽपिचिन्मतेन तं बलिं ब्राह्मणाय दद्यात् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां भेषग्रहपीडा-
 शमनविधानम् ।

अथ शिशुग्रहपीडाशमनविधानम् ।

देवमात्राणगोगुर्वाचार्यादीनामप्रज्ञाकारिणं युगानं वा वृद्धं वा शालकं वा
स्त्रियं तथावयस्कां वा शिशुको नाम ग्रहो गृह्णाति ।

तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि माणिनां हितराम्यया ।

विधानं चापि वक्ष्यामि येन रोगाद्विमुच्यते ॥ १ ॥

ज्वरश्च प्रथमं तत्र जायते नात्र संशयः ।

अतीसारो भवेत्पश्चादास्यशोषश्च जायते ॥ २ ॥

हस्तयोः पादयोः कम्पो जायते शिशुपीडनात् ।

तस्य शान्तिं प्रवक्ष्यामि यया रोगाद्विमुच्यते ॥ ३ ॥

लाजान्तसर्पिषश्चैत्र पायसं तण्डुलोद्भवम् ।

कुक्कुटस्य च मेपस्य मांसं रक्तं तथैव च ॥ ४ ॥

रक्तवस्त्रं तथा रक्तचन्दनं रक्तपुष्पकम् ।

सुवर्णं विद्रुमं चैव नव्ये कुम्भे निधापयेत् ॥ ५ ॥

वटमूलसमीपे च कुम्भं तत्र विनिक्षिपेत् ।

पूर्वरात्रे च पूर्वस्यां दिशि मन्त्रेण मन्त्रितम् ॥

यन्निमेनं शुचिर्भूत्वा शस्त्रपाणिर्विशोपतः ॥ ६ ॥

तत्र मन्त्रः—

ॐ श्रु श्रुं श्रुः शिशुनाय स्वाहा, इति ।

एवं कृते विधाने च रोगमुक्तिस्तु जायते ।

शिशुरुस्य प्रसादेन नात्र कार्या विचारणा ॥ ७ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां

शिशुग्रहपीडाशमनविधानम् ।

अथ महापूतनाग्रहपीडाशमनविधानम् ।

चोरादिसाहस्रकारिणो न दण्डयत्यदण्डयान्दण्डयति यो राजा तं राजानं
राजापत्यं वा राजपत्नीं वा महापूतना नाम ग्रहो गृह्णाति ।

तस्य लिङ्गं प्रवक्ष्यामि नराणां हितराम्यया ।

वक्ष्ये तस्य प्रतीकारं रोगमुक्तिर्यतो भवेत् ॥ १ ॥

तेन केबलाविसारी भवति । तस्य शनये—

पञ्चखाद्यानि चान्नानि हरिद्रासहितानि च ।
तिलपिष्टं च गन्धं च सुगन्धिकुसुमानि च ॥ २ ॥
निधाय कलशे धीमान्मुवर्णं च विशेषतः ।
बस्त्रेण वेष्टितं कुम्भं तडागान्ते विनिक्षिपेत् ॥
बक्ष्यमाणेन मन्त्रेण प्रदोषे च विशेषतः ॥ ३ ॥

तत्र मन्त्रः—

नीलाम्बरधरे देवि पूतने विकृतानने ।
व्याधितं मुञ्च राजानं बालकं वा तथा स्त्रियम् ॥
एवं कृते विधाने च रोगशान्तिस्तु जायते ॥ ४ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां महापूतनाग्रह-
पीडाशमनविधानम् ।

अथ रेवतीग्रहपीडाशमनविधानम् ।

संध्याकाले मुक्तकेशशुचिष्ठं शयने रेवतीग्रहः संक्रमते ।
तस्य लिङ्गं प्रवक्ष्यामि नराणां हितकाम्यया ।
आस्यशोपथ दाहश्च सर्वाङ्गे कम्ब एव च ॥ १ ॥
कृष्णवर्णो भवेन्नूनं रोगी नात्र विचारणा ।
घृतं लाजांश्च मांसं च कौकुकुटं मेपत्रं तथा ॥ २ ॥
रक्तवस्त्रं च रक्तं च रक्तचन्दनमेव च ।
नूतने कलशे हेम निदध्यात्प्रयतः शुचिः ॥ ३ ॥
शमीमूलेऽथ वा मूले बटस्य निशि दक्षिणे ।
प्रदेशे निक्षिपेद्धीमान्कृत्वा मन्त्रेण मन्त्रितम् ॥ ४ ॥

तत्र मन्त्रः—

चिनाम्बरधरे देवि चित्रमालयानुलेपने ।
रोगान्मुञ्च महाभागे गृहाण बलिमुत्तमम् ॥
एवं कृते विधाने च रोगशान्तिस्तु जायते ॥ ५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां रेवतीग्रहपीडाशमनविधानम् ।

अथोर्ध्वपूतनाग्रहपीडाशमनविधानम् ।

वित्तलोभाद्भयाद्वाऽपि श्राद्धानि न करोति योऽधिकारी पितृणां तं नरमूर्ध्व-
पूतनाग्रहः संक्रमते ।

तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि नराणां हितकाम्यया ।

अक्षिरोगी ज्वरी कासी जागरी जायते नरः ॥ १ ॥

निद्राति वासरे सम्यक्शतार्तिपरिपीडितः ।

बलिं सम्यक्च वक्ष्यामि येन शान्तिस्तु जायते ॥ २ ॥

सर्मासान्नरुधिरगन्धवस्त्रहिरण्यपूर्णकुम्भं स्तुतिवृक्षमूले प्रदोषे मन्त्रेणानेन बलिं
दद्यात् ।

तत्र मन्त्रः—

त्वमूर्ध्वपूतने देवि गृहाण बलिमुत्तमम् ।

शिशुं विकारान्मुञ्चाद्य दुर्गे दुर्गातिहारिणि ॥ ३ ॥

एवं कृते विधाने च व्याधिमुक्तः शिशुर्भवेत् ।

शिशुर्वा तरुणो वृद्धो नात्र कार्या विचारणा ॥ ४ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायामूर्ध्वपूतनाग्रहपीडा-
शमनविधानम् ।

अथ शकुनीग्रहपीडाशमनविधानम् ।

पितृमातृगुरुस्वामिनो विनाऽन्येषामुच्छिष्टभोजनं देवालये मूत्रं पूरीपं निष्ठीवनं
च कुरुते तं शकुनी नाम ग्रहो गृह्णाति ।

तस्य लिङ्गं प्रवक्ष्यामि नराणां हितकाम्यया ।

मुखे व्रणी च कण्ठे च गुदे चैव विशेषतः ॥ १ ॥

अतीसारी ज्वरी चैव कृष्णश्चापि मजायते ।

पैष्टी सुरा तथा चान्नं मांसं मेपसमुद्भवम् ॥ २ ॥

तिलपिष्टं हरिद्रां च हिरण्यं चन्दनं शुभम् ।

निधातानि नव्ये च कलशे च निधापयेत् ॥ ३ ॥

कुम्भं तं सरितस्तीरे गत्रां गोष्ठे शिवालये ।

भैरवालयमुद्दिश्य स्थापयेत्प्रपतः शुचिः ॥ ४ ॥

मन्त्रेणानेन दैवज्ञो बलिं दद्यात्प्रयत्नतः ।

प्रगृह्णीष्व बलिं चेमं शकुनि त्वं महाबले ॥ ५ ॥

शिशुं विकारान्मुञ्चाद्य शोभने कामरूपिणि ।

एवं कृते विधाने च रोगमुक्तिश्च जायते ॥ ६ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शकुनीग्रहपीडा-
शमनविधानम् ।

अथ द्वितीयरेवतीग्रहपीडाशमनविधानम् ।

कुटुम्बार्थव्यतिरेके स्त्रीधनेन जीवति वृद्धो वा तरुणो वा बालो वा तं
द्वितीयरेवती नाम ग्रहो गृह्णाति ।

तस्य लिङ्गं प्रवक्ष्यामि लोकानां हितकाम्यया ।

मूत्रविष्टाविलिप्ताङ्गो दुर्गन्धिर्जायते यथा ॥ १ ॥

तथैव मूत्रविष्टालेपं विना दुर्गन्धिरूपजायते । हरिद्रावर्णाः स्फोटाः सर्वाङ्गेषु
जायन्ते । एतदुपशान्तये पूर्वमेव बलिं दद्यात्तेनैव मन्त्रेण ।

एवं कृते विधाने च रोगमुक्तिस्तु जायते ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां द्वितीयरेवतीग्रह-
पीडाशमनविधानम् ।

अथ शुष्करेवतीग्रहपीडाशमनविधानम् ।

भूमौ पतितं प्रमादेन पर्यङ्गन्मश्वकादपि । मातुश्चापि पितुश्चापि तं बालं
शुष्करेवती नाम ग्रहो गृह्णाति ।

तस्य लिङ्गं प्रवक्ष्यामि प्रथमं जायते ज्वरः ।

आध्मानी हृद्ग्रही चैव जठरान्त्रनिपीडनम् ॥ १ ॥

तस्योपशान्तये मुद्गश्वेततण्डुलभोजनम् ।

सुगन्धीन्यपि पुष्पाणि धूपश्च सरलोद्भवः ॥ २ ॥

शुष्काम्रमूले मन्त्रेणानेन बलिं दद्यात्—

करालवदने घोरे देवि घोरार्तिनाशिनि ।

इमं बलिं गृहाण त्वं व्याधिमुक्तं शिशुं कुरु ॥ ३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
शुष्करेवतीग्रहपीडाशमनविधानम् ।

अथासत्पूतनाग्रहपीडाशमनविधानम् ।

अक्षालितचरणो योऽन्ति तं बालं वृद्धं युवानं वाऽसत्पूतना नाम ग्रहो गृह्णाति ।

तस्य लिङ्गं प्रवक्ष्यामि धर्ममार्गमनुस्मरन् ।

अर्बुदी देहरुम्पी रात्रौ निद्राविरहितो दिवास्वापी भवति ।

तस्य शान्तिं प्रवक्ष्यामि नराणां हितकाम्यया ।

तिलपिष्टं तैलपक्वान्नं च सुगन्धीनि च द्रव्याणि सुगन्धिकुसुमानि च कुम्भे
हिरण्यं निधाय बलिं दद्याच्च मन्त्रतः । बाह्याली(लिन्द)स्थाने मद्योपसमये
निदध्यात् ।

तत्र मन्त्रः—

नीलाम्बरधरे देवि पूतने विकृतानने ।

शिशुं विकारान्मुञ्चाद्य गृह्णाण बलिमुत्तमम् ॥

एवं कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते ॥ १ ॥

इति श्रीशिवभट्टविरचितायां विधानमालाया-

मसत्पूतनाग्रहपीडाशमनविधानम् ।

अथ गर्भिणीप्रथममासपीडाशमनविधानम् ।

तत्र बालरक्षाप्रसङ्गेन गर्भिणीगर्भरक्षार्थं मासविशेषोऽभिधीयते । शिशु-
रक्षारत्ने प्रजापतिं समुद्दिश्य देवो बलिः ।

श्वेतवस्त्रं पायसं च गव्यं क्षीरं तथा घृतम् ।

श्वेतच्छत्रं चन्दनं च सरत्नं चाङ्गुलीयकम् ॥ १ ॥

कुम्भे निधाय देवो वै बलिर्धूपसुशुपितः ।

दीपैर्निराजितश्चापि ताम्बूलेन समन्वितः ॥

हिरण्यसहितः शक्त्या गवां दोहे निधापयेत् ॥ २ ॥

तत्र मन्त्रः—

एक्षोहि भगवन्ब्रह्मन्प्रजाकर्तः प्रजापते ।

परिगृह्णाण च बलिं सापत्यां रक्षे गर्भिणीम् ॥ ३ ॥

इति प्रथमे मासि गर्भिणीगर्भरक्षणबलिः ।

अथ प्रथममासि गर्भवेदनाहरमोषधम् ।

नारायणीयटीकायामपोक्षितार्थश्रीतिन्याम्-प्रथममासे गर्भवेदना जायते तदा

पञ्चकोशीरतगरं समभागितमुदकेन पिष्ट्वा क्षीरेण सह णययेत् ।

तथा च क्रियाकालगुणोत्तरे—

यदि स्यात्प्रथमे मासि गर्भिण्या गर्भवेदना ।

नीलोत्पलं सनालं च शृङ्गाटककसेरुकम् ॥ १ ॥

शीततोयेन पिष्ट्वा तु क्षीरेणाऽऽलोड्य तत्पिबेत् ।

एवं न पतते* गर्भः स च शूलः प्रशाम्यति ॥ २ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शिशुरक्षारत्नोक्तं

गर्भिणीप्रथममासपीडाहरमौषधम् ।

अथ द्वितीयमासे गर्भरक्षार्थं देवो बलिः ।

समुद्दिश्याभिनौ देवौ देवो मन्त्रेण मन्त्रितः ।

दध्यन्नं पायसं लाजाः पिण्याकः कुसुमानि च ॥ १ ॥

गन्धश्च धूपो दीपश्च वस्त्रेणाऽऽवेष्टितो घटः ।

हेम्ना युतश्च शालायाः समीपे निक्षिपेद्वलिम् ॥ २ ॥

क्रियाकालगुणोत्तरे—

सुगन्धपुष्पवस्त्राणि कृष्णा च गिरिकर्णिका ।

नीलोत्पलान्यलाभे वेद्युत्पलानि समाहरेत् ॥

गोदोहस्थानमालक्ष्य निक्षिपेत्प्रयतः शुचिः ॥ ३ ॥

तत्र मन्त्रः—

भगवन्तौ प्रगृह्णीतां प्रभावन्तौ बलिं त्विमम् ।

सेरूपौ देवभिपजौ रक्षतां गर्भिणीमिमाम् ॥ ४ ॥

इति द्वितीयमासे गर्भरक्षार्थं देवो बलिः ।

अथ द्वितीयमासि गर्भरक्षाकरमौषधम् ।

नारायणीयटीकायामपेक्षितार्थोत्तिन्याम्—

शालूकमुत्पलं नीलं कसेरु शृङ्गवेरकम् ।

सर्मांस(श)मुदकैः पिष्ट्वा क्षीरेणाऽऽलोड्य तत्पिबेत् ॥ १ ॥

* 'पतते' इत्यत्राऽऽर्पत्वाच्छन्दोनुसंधाच्च व्यत्ययेनाऽऽत्मनेपद्मादि मामितिवद्भेदो-
द्भवम् ।

अत्रोदकानां बहुवचनस्य कारणमाह—यदि संतापो दारुणो वर्तते तदा शीतं
मध्यमस्तदा कवोष्णं वातश्लेष्मभावे सति तदोष्णमिति ।

क्रियाकालगुणोत्तरे—

द्वितीये मासि त्वय चेद्गर्भे भवति वेदना ।
तगरं कुङ्कुमं विल्वं कर्पूरेण समन्वितम् ॥ १ ॥

अजाक्षीरेण तत्पिष्ट्वा क्षीरेणाऽऽलोडय तत्पिवेत् ।

एवं न पतते गर्भः सर्वशूलः प्रशाम्यति ॥ २ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शिशुरक्षा-
रत्नोक्तं द्वितीयमासि गर्भरक्षकरमौपथम् ।

अथ तृतीये मासि गर्भिणीगर्भवेदनायां बलिः ।

शिशुरक्षारत्ने—

गर्भिणीगर्भरक्षार्थं बलिर्मासे तृतीयके ।

रुद्रानेकादशोद्दिश्य देवो मन्त्रेण मन्त्रितः ॥ १ ॥

घृतमन्त्रं च लाजाश्च ध्वजः श्वेतश्च चन्दनम् ।

श्वेतवस्त्राणि पुष्पं च श्वेतं धूपमदीपकौ ॥ २ ॥

श्वेतानि चम्पकान्याशु विघ्नशान्तिकराणि तु ।

एतत्सर्वं समाहृत्य कलशे संनिधापयेत् ॥

ई(से)शान्यां दिशि रात्रौ च निक्षिपेत्प्रयतः शुचिः ॥ ३ ॥

निशायां गोदोहवेलायामित्यर्थः । क्रियाकालगुणोत्तरे यत्र बलिर्निक्षेप-
णीयस्तज्जलाशयस्थानमिति ज्ञातव्यम् ।

तत्र मन्त्रः—

महादेवः शिवो रुद्रः शंकरो नीललोहितः ।

ईशानो विजयो भौमो देवदेवो भवोद्भवः ॥ १ ॥

कपाली शंभुरीशानो रुद्रै(न इत्ये)कादश मूर्तयः ।

रुद्रा एकादश प्रोक्ताः प्रगृहीत बलिं त्विम ॥ २ ॥

युष्माकं तेजसा वृद्ध्या नित्यं रक्ष्या तु गर्भिणी ।

यूयमत्रैव बुद्ध्या तु नित्यं रक्षत गर्भिणीम् ॥ ३ ॥

इति मन्त्रेण देवो बलिः ।

अथ तृतीये मासि गर्भिणीगर्भरक्षार्थमौषधम् ।

नारायणीयटीकायामपेक्षितार्थद्योतिन्याम् । तृतीये मासि—

पत्रं च चन्दनं तोयं तगरं समभागितम् ।

पूर्वद्वारिणा पिष्टं क्षीरेणाऽऽलोढ्य तत्पिबेत् ॥ १ ॥

क्रियाकालगुणोत्तरे—

तृतीये मासि गर्भिण्या गर्भे भवति वेदना ।

पत्रकं चन्दनं चैव बालकं पत्रनालकम् ॥ १ ॥

पिष्ट्वा शीतेन तोयेन क्षीरेणाऽऽलोढ्य तत्पिबेत् ।

एवं न पतते गर्भः स च शूलः प्रशाम्यति ॥ २ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां तृतीयमासे
गर्भिणीगर्भरक्षार्थमौषधम् ।

अथ चतुर्थे मासि गर्भिणीगर्भवेदनाहरमौषधं बलिश्चं ।

नारायणीयटीकायामपेक्षितार्थद्योतिन्याम्—

क्षीरं च कदलीमूलमुत्पलं बालकं तथा ।

आलोढ्य समभागेन पिबेद्रोगोपशान्तये ॥ १ ॥

क्रियाकालगुणोत्तरे—

चतुर्थे मासि गर्भिण्या गर्भे भवति वेदना ।

उशीरं कदलीमूलं पत्रनालं सशर्करम् ॥ १ ॥

शीततोयेन पिष्ट्वा च पिबेत्क्षीरेण संयुतम् ।

एवं न पतते गर्भः स च शूलः प्रशाम्यति ॥ २ ॥

बलिर्मासि तृतीये च प्रोक्तोऽसौ च चतुर्थके ।

कुर्यात्प्रयत्नतो विद्वान्नात्र कार्या विचारणा ॥ ३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शिशुरक्षारत्नोक्तं
चतुर्थे मासि वेदनाहरमौषधकथनं बालिविधानं च ।

* जाहि मामितिबदार्थः पदन्यत्ययः उन्द्गोरोषाद्रोद्धव्यः ।

अथ पञ्चमे मासि गर्भिणीगर्भरक्षार्थं देवो बलिः ।

कर्मविपाकसमुच्चये—

गर्भिणीगर्भरक्षार्थं पञ्चमे मासि वै बलिः ।
 विनायकं समुद्दिश्य देयः संयतचेतसा ॥ १ ॥
 विनायकं गोमयेन कुर्यात्पिष्टेन वा पुनः ।
 चतुरस्रे स्थण्डिले च स्थापयेत्तं गणाधिपम् ॥ २ ॥
 अभ्यर्च्य गन्धपुष्पैश्च बलिं तत्पुरतः क्षिपेत् ।
 सरित्तः पुत्रिणे वाऽथ पर्वताग्रे च वा तले ॥ ३ ॥
 छापायाधित्य वृक्षस्य कस्याचिच्छयेनकं विना ।
 तत्र तं सुमतिष्ठाप्य गणराजं कृताकृतिम् ॥ ४ ॥
 अर्घ्यं पक्वं तथाऽपक्वं मांसं पकमपकम् ।
 पापसं च मधुद्राक्षागुदक्षीरफलीनि च ॥ ५ ॥
 कदलीफलपिण्डान्मुषुकानि च मूलकम् ।
 लहृदुकाक्षारिकेलं च कन्दमूलानि सर्पपान् ॥ ६ ॥
 सर्वधान्यानि लाजाश्च वराघ्नं तिलपिष्टकम् ।
 इक्षुं च तद्रसं चैव माध्वीं पेष्ठीं तथा सुराम् ॥ ७ ॥
 गौडीं चैव विशेषेण धूपदीपां तथाविषां ।

तथाविधशब्देन यः कश्चिद्भूपः स मये(धि)नाभ्यक्त इत्यर्थः ।

क्रियाबालगुणोत्तरे—

पद्मापके च मासे च मत्स्याश्चापि विशेषतः ।
 पाटलीसहस्रारणां मूलं मधुसमुद्भवम् ॥ १ ॥
 अन्येषां पादपानां च बिल्वादीनां च मूलकम् ।

बिल्वादिशब्देन दशमूली मसिद्धा ।

एतत्सर्वं समाहृत्य ब्रह्मपार्थ मनोरमे ।

मनोरम इति पञ्चवर्णैश्चित्रितेऽध्रयादिरचनाविशेषमिष्टिते ।

तत्र मन्त्रः—

एकदन्ताम्बिकापुत्र त्रिनेत्र गणनायक ।

रक्ताम्बरधर धीमन्त्रक्तमाल्यानुलेपन ॥ १ ॥

स्कन्दप्रिय महाबाहो पाशहस्त नमोऽस्तु ते ।

मगृहीष्व बलिं चेमां सापत्यां रक्ष गर्भिणीम् ॥ २ ॥

बलिप्रदायकं मर्त्यमायुषा चाभिवर्धय ।

अलक्ष्मीनामकं पापं मम सद्यो विनाशय ॥ ३ ॥

एवं मन्त्रं समुच्चार्य सगदा गर्भिणी बली(सा बाला गर्भिणी सदा) ।

नमस्कुर्यात्प्रयत्नेन संप्रार्थ्य च पुनः पुनः ॥ ४ ॥

येन मन्त्रेण गर्भिणी नमस्करोति स एष मन्त्रः—

वक्रतुण्ड महावीर्यं महाभाग महाबल ।

शिरसा त्वामहं वन्दे सापत्यां रक्ष मां सदा ॥ ५ ॥

इति गणेशनमस्कारः ।

इति बलिं दत्त्वा रक्षामन्त्रं पठेत् । तथा हि—

अयं बलिर्मया देव त्वदर्थं प्रक्षिपादितः ।

रक्षेमं शिशुमानन्दरूपं शैलसुतात्मज ॥ ६ ॥

इति पञ्चममासे गर्भिणीगर्भरक्षार्थं देवो बलिः ।

अथ पञ्चममासे गर्भिणीगर्भवेदनाहरमौषधम् ।

नारायणीयटीकायामपेक्षितार्थद्योतिन्याम्—

पञ्चमे मासि गर्भिण्यां गर्भे चेद्वेदना भवेत् ।

तन्निवारकमेवाऽऽशु भेषजं कथ्यते मया ॥ १ ॥

नीलोत्पलं मृणालं च कोलीक्षीरं तथैव च ।

केसरं पद्मकं चैव तोयेनाऽऽलोढय तत्पिबेत् ॥ २ ॥

क्रियाकालगुणोत्तरे—

अथास्याः पञ्चमे मासे गर्भे भवति वेदना ।

नीलोत्पलं सनालं च पद्मकेसरसंयुतम् ॥ १ ॥

अजाक्षीरेण तत्पिष्ट्वा तोयेनाऽऽलोढय तत्पिबेत् ।

अत्र योगे कोलीक्षीरमेव मुख्यं तत्पुनः केषांचित्सेव्यं केषांचिन्न सेव्यं तस्मादजाक्षीरम् ।

एवं न पतते गर्भः स च रोगः प्रशाम्यति ॥ २ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां पञ्चमे मासि गर्भिण्या

गर्भवेदनाहरमौषधं शिशुरक्षारत्नोक्तं विधानं च ।

अथ षष्ठे मासि गर्भिणीगर्भरक्षार्थं देयो बलिः ।

कर्मविपाकसमुच्चये—

गर्भिणीगर्भरक्षार्थं षष्ठे मासि तथा बलिः ।

वसूनष्टौ समुद्दिश्य देयो मन्त्रेण मन्त्रितः ॥ १ ॥

घृतान्नं च हरि[द्रा]कं खण्डं लाजाश्च पायसम् ।

पीतवर्णानि पुष्पाणि तथा नीलोत्पलानि च ॥

सकाञ्चनः पूर्णकुम्भः सर्वं नद्यास्तटे क्षिपेत् ॥ २ ॥

पूर्णकुम्भः स जलेन पूर्ण इति । अत्र मन्त्रः—

प्रभासः पावकः सोमेः प्रत्यूषो माखतोऽनलः ।

धरो ध्रुव इति ह्येते वसवोऽष्टौ प्रकीर्तिताः ॥

प्रगृह्यन्तु बलिं चेमां सर्वे रक्षन्तु गर्भिणीम् ॥ ३ ॥

इति षष्ठे मासि देयो बलिः ।

अथ षष्ठे मासि गर्भवेदनाहरमौषधम् ।

नारायणीयटीकायामपेक्षितार्थघोतिन्याम्—षष्ठे चैलापृथ्वीकोत्पलकेसरं पिबेत् ।
क्रियाकालगुणोत्तरे—

अथास्या मासि षष्ठे तु गर्भे भवति वेदना ।

पिप्पलीबीजमूले च सोत्पले च सकेसरे ॥ १ ॥

श्रीततोयेन पिष्ट्वा तु क्षीरेणाऽऽलोक्य तत्पिबेत् ।

एवं न पतते गर्भः स च शूलः प्रशाम्यति ॥ २ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां षष्ठे मासि

गर्भिण्या गर्भवेदनाहरमौषधं सविधानम् ।

अथ सप्तमे मासि गर्भिणीगर्भरक्षार्थं देयो बलिः ।

अथ सप्तमे मासि गर्भवेदनाहरं विधानम् । एतावांस्तु विशेषः । षष्ठे च
वसवो देवाः । अत्र स्कन्दो देवता । अत एव बलिदाने मन्त्रभेदः । बलिसमुदायः
पूर्वं एव ।

तत्र मन्त्रः—

स्कन्द पप्पुख देवेश शिवमीतिविवर्धन ।

प्रगृह्णीष्व बलिं चेमां सापत्यां रक्ष गर्भिणीम् ॥ १ ॥

बलिक्षेपस्थानं नदीतटम् ।

इति सप्तमे मासि देयोबलिः ।

अथ सप्तमे मासि गर्भवेदनाहरमौषधम् ।

नारायणीयटीकायामपेक्षितार्थद्योतिन्याम्—सप्तमे कपित्थत्वक्फलमूलशर्करा-
लाजाश्च वेणुशर्करा । सर्वे समांशं कृत्वा वारिणा निष्पीडय दातव्यम् ।

क्रियाकालगुणोत्तरे—

अथास्याः सप्तमे मासे गर्भे भवति वेदना ।

कपित्थत्वक्च शालूकं शर्करायुक्तमञ्जसा ॥ १ ॥

अञ्जसेति शर्करा समभागा ।

शीततोयेन पिष्ट्वा तु क्षीरेणाऽऽलोडय तत्पिबेत् ॥

एवं न पतते गर्भः स च रोगः प्रशाम्यति ॥ २ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शिशुरक्षारत्नोक्तं
सप्तमे मासि गर्भवेदनाहरभेषजविधानम् ।

(अथ गर्भिण्या अष्टमे मासि सप्तत्वमहिपीदानविधिः ।

एवं गुणविशिष्टेषु पुण्यदेशेषु पुण्यकालेषु च ममोदरमध्यस्थे गर्भे औत्सुक्यगतिवैक-
ल्यशैथिल्यपवनग्रहणरु(दुरु)क्तिवारुस्खलननेत्रभ्रान्तिरुज(गु)प्रत्वालयस्वरस्प-
न्दस्वरभेदानिच्छाङ्गस्पन्दवैवर्ण्यग्रान्धिलत्वोन्मादादयो ये दोषास्तथा मम प्रमां-
दादशुचित्वात्क्रियालोपादसत्यभाषणादशुद्धभूमिक्रमणाद्ग्रहणस्यावलोकनात्प्रदो-
षादौ स्नानादपवित्रस्य भक्षणान्ने दोषाः कर्मजा अकर्मजा वा समुत्पन्नास्तेषां संशो-
धनार्थं तयोदरस्थस्य गर्भस्याऽऽयुरारोग्यैश्वर्यादिसुकलमनोरथसिद्धयर्थं गर्भवे-
दनापरिहारार्थं श्रीयमदेवताप्रीत्यर्थं ससत्त्वमहिपीदानमहं करिष्ये । तदङ्ग-
स्वस्तिवाचनं प्रतिग्रहीतृवरणपूजनं महिषीपूजनं च करिष्ये । इति प्रयोगं विधाय
स्वस्तिवाचनं प्रतिग्रहीतृपूजनं च कुर्यात् । तत्र भाङ्मुखो दाता प्रतिग्रहीतुरुदङ्मु-
खस्य वरणं निष्पाद्य यथासंभववस्त्रगन्धस्त्रद्विमुद्रिकादिना विप्रसमीपे प्रार्थये-
दनेन मन्त्रेण—

मनसे(ई)प्सितशु(सि)द्धयर्थं गृहाणेमां द्विजोत्तम ।

मया दत्तां सदासौख्यसंतानफलदायिनीम् ॥ १ ॥

ततः प्रतिग्रहीत्रा (त्रे) मां [प्रतिगृह्णामीति] महिषीसमीपे वक्तव्यम् ।

ततो महिषीपूजनम् । प्राहमुखां महिषीं संस्याप्य पुष्पचन्दनवस्त्राद्यैस्तामलंकृत्य
संपूज्य च प्रार्थयेत् ।

तत्र मन्त्रः—

इन्द्रादिलोकपालानां [पूज्या] या महिषी शुभा ।

महिषीदानमाहात्म्यभोतुर्मे सर्वकामदा ॥ २ ॥

धर्मराजस्य साहाय्ये यस्याः पुत्रः प्रतिष्ठितः ।

महिषासुरजननी साऽस्तु मे सर्वकामदा ॥ ३ ॥

इति महिषीं संप्राथ्य प्रतिग्रहीतृहस्ते शिवा आपः सन्तु इत्यादिकं विधाया-
मुकसगोत्रायेत्यादिकं चोच्चार्य स्वदक्षिणहस्ते पुष्पासतयुक्तमुदकं गृहीत्वैनं प्रयोगं
पठेत् । इमां महिषीं प्रथमोद्भवगर्भयुक्तां सवस्त्रां सालंकृतां (कारां) यथोपस्कर-
सहितां धर्मदैवतां मदीयोदरस्थगर्भस्य सर्वोपद्रवदोषविनाशनार्थं गुणवत्संतान-
प्राप्त्यर्थं सत्पुत्रसुखकामा तुभ्यमहं संप्रददे [तेन] भगवान् धर्मः प्रीयताम् । मे
वाञ्छितार्थसिद्धिरस्तु ।

उदरस्थस्य गर्भस्य ये दोषोपद्रवाः स्मृताः ।

तेषां निरसनार्थाय दत्तेयं महिषी मया ॥ ४ ॥

गृहाणेमां द्विजश्रेष्ठ सुखसिद्धिप्रदायिनीम् ।

दानेनानेन सकलं यथोक्तं फलमस्तु मे ॥ ५ ॥

तत्सन्न मम । देवस्य त्वेत्यादि जपेत् । धर्माय देवायेमां महिषीं प्रतिगृह्णा-
मीति पठित्वा को ददातीति जपेत् । ततो दक्षिणादानम् । प्रथमगर्भयुक्ता
द्विद्वययुक्ता सालंकाराः । ते चालंकाराः । सुवर्णशृङ्गी सुवर्णतिलरुसुवर्णपण्डायुक्ता
ताम्रदोहन [पात्र] युता । पिण्डरूपस्वप्रदा (मा) न (ण) सप्तधान्यानि । ब्राह्मणाय बह्व-
त्रयकञ्जुकोष्णीपमावरणानि । कर्ममात्रालंकाराः । मालाद्वयम् । रक्तचन्दना-
जुलेपनं च । फलानि चत्वारि । दक्षिणा दानानुसारतः । पादुकामदानम् ।

इत्यष्टमे मासि महिषीदानविधिः ।)

अथाष्टमे मासि गर्भिण्या गर्भरक्षायै देवो बलिः ।

कर्मविपाकसमुच्चये—

गर्भिणीगर्भरक्षायै बलिर्भासे न (ऽथ) चाष्टमे ।

दुर्गासुहृदय दातव्यो ह्येवं दुर्गन्न सीदति ॥ १ ॥ -

बलिदानप्रकारमाह—

सगुडं पायसं लानास्तृणधान्यादनं घृतम् ।

अपूपाः कृसराश्वैव माहिर्षं दधि मूलकम् ॥ २ ॥
 माषा निष्पावका मुद्गाः श्यामाकाः कुसुमानि च ।
 नीलोत्पलानि च तथा पूर्णकुम्भः सकाञ्चनः ॥
 एतत्क्षिपेन्नदीतीरे मन्त्रेणानेन संयतः ॥ ३ ॥

ग्रन्थान्तरे तु विशेषमाह—

गिरौ वा सरितस्तीरे देवस्थाने तडागके ।
 राजमार्गे द्रुमाधस्तौ बलिमेनं विनिक्षिपेत् ॥ ४ ॥

तत्र मन्त्रः—

कात्यायानि महादेवि ज्येष्ठे बन्धे निशामिये ।
 दुर्गे देवि महाकालि सिंहशार्दूलवाहने ॥ ५ ॥
 धनुष्वद्गधरे देवि दृष्टदैत्यविनाशिनि ।
 नदीशैलमिये देवि कुमारि सुभगे शिवे ॥ ६ ॥
 अष्टहस्ते चतुर्वक्त्रे पिङ्गले शुक्रनासिके ।
 प्रगृह्णीष्व बलिं चेर्म सापत्यां रक्ष गर्भिणीम् ॥ ७ ॥
 इत्यष्टमे मासि गर्भिण्या गर्भरक्षार्थं देयो बलिः ।

अथाष्टमे मासि गर्भिणीगर्भवेदनाहरमौषधम् ।

नारायणीयटीकायामपेक्षितार्थद्योतिन्याम्—

अष्टमे मासि विज्ञेयं धान्यं केसरकं तथा ।
 शालूकमुत्पलं चैव तथा च गजपिप्पली ॥
 निष्ववाथ्य सितया सर्वं देयं रोगोपशान्तये ॥ १ ॥

क्रियाकालगुणोचरे—

अथास्यास्त्वष्टमे मासि गर्भे भवति वेदना ।
 पद्मकं गजकृष्णा च धान्यमुत्पलकं तथा ॥ २ ॥
 शीततोयेन पिष्ट्वा तु क्षीरेणाऽऽल्लोड्य तत्पिबेत् ।
 एवं न पतते गर्भः स च रोगः प्रशाम्यति ॥ ३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां कर्मविषाक-
 समुच्चयोक्तमष्टमे मासि गर्भिण्या गर्भवेदनाहर-
 भेषजविधानम् ।

अथ नवमे मासि गर्भिणीगर्भरक्षार्थं देवो बलिः ।

कर्मविपाकसमुच्चये—

गर्भिण्या गर्भरक्षार्थं मासेऽथ नवमे बलिः ।

देवः स्यान्मातृकोदेशस्ततः स्याद्रोगमुक्तिदः ॥ १ ॥

घलिस्वरूपमाह—

दध्योदनं च लाजाश्च मुद्गान्नं च पुनर्दधि ।

कृसरश्च तथा श्वेतपङ्कजानि च चन्दनम् ॥ २ ॥

शतपत्राणि पुष्पाणि तथाऽन्यानि शुभानि च ।

धूपो वस्त्रं हिरण्यं च पूर्णकुम्भस्तथैव च ॥ ३ ॥

बलिमन्त्रमाह—

प्रगृहीत घलिं चेमे मया दत्तं च मातरः ।

युयं रक्षन्तु संतुष्टाः सापत्यां गर्भिणीमिमाम् ॥ ४ ॥

घलिक्षेपश्चतुष्ये ।

इति नवमे मासि गर्भिणीगर्भरक्षार्थं देवो बलिः ।

अथ नवमे मासि गर्भिणीगर्भवेदनाहरमौपधम् ।

नारायणीयटीकायामपेक्षितार्थघोतिन्याम्—

नवमे मासि काकोलीपलाशस्य तु बीजकम् ।

परण्डमूलसंयुक्तं पिष्ट्वा तोयेन संयतः ॥ १ ॥

कृत्वा तु मोदकं धात्रीफलमानं विशेषतः ।

जीर्णान्ने भक्षितश्चैव हरेद्गर्भव्यां ध्रुवम् ॥ २ ॥

क्रियाकालगुणोत्तरे—

अयास्या नवमे मासि गर्भे भवति वेदना ।

पलाशबीजं काकोलीमूलं स्यात्पौष्करं तथा ॥ ३ ॥

सोशीरं सोदकं कृत्वा जीर्णान्ने भोजयेद्ध्रुवम् ।

एवं न पतते गर्भः स च शूलः प्रशाम्यति ॥ ४ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शिशुरक्षारत्नोक्तं नव-

मे मासि गर्भवेदनाहरभेषजविधानम् ।

अथ दशमे मासि गर्भिणीगर्भरक्षार्थं देवो बलिः ।

कर्मविपाकसंग्रहे—

गर्भिणीगर्भरक्षार्थं मासे च दशमे बलिः ।

उद्दिश्य निर्ऋतिं देवं बलिर्देयस्तु मन्त्रिणा (तः) ॥ १ ॥

तत्र बलिप्रकारमाह—

पक्वान्नं कूसरो (रं) लाजा (जान्) पकापकफलं तथा ।

इक्षूणां निक्षिपेत्तत्र रक्षो(सं) मन्त्रेण मन्त्रकृ(वि) त् ॥ २ ॥

कृष्णगन्धं कृष्णवस्त्रं कृष्णानि कुसुमानि च ।

धूपो दीपश्च नैवेद्यं बलये संमदीयते ॥ ३ ॥

नीलोत्पलानि कुम्भान्ते (न्तः) सजलानि विनिक्षिपेत् ।

दक्षिणाशां प्रति तथा नीत्वा तत्र विनिक्षिपेत् ॥ ४ ॥

तत्र मन्त्रः—

ॐ हं हां हीं हूं स्वाहा ।

बालतन्त्रे च कुक्कुटाचार्यमतेऽपि भोजराजमते च सर्वत्र संमतताऽस्य मन्त्रस्य ।

बलिं गृहाण रक्षस्त्वं मया दत्तं (ते) प्रतिपादितम् ।

बलि[त] मवलोक्य(स्व) सापत्यां रक्ष गर्भिणीम् ॥ ५ ॥

मिर्विघ्नं कुरु कुरु गर्भपीडनात् ।

प्रेतासन महाबाहो कुमुदेत्तयत(भरव)प्रिय ।

प्रगृह्णीष्व बलिं चेमां सापत्यां रक्ष गर्भिणीम् ॥ ६ ॥

अत्र बलौ ब्राह्मणैर्विर्वर्जनीयस्तैरिक्षुरैसोऽक्षेपणीयः ।

इति दशमे मासि गर्भरक्षार्थं देवो बलिः ।

अथ दशमे मासि गर्भवेदनाहरमौषधम् ।

नारायणीयटीकायामपेक्षितार्थद्योतिन्याम्—दशमे काशमीरोत्पलं मधुकं ससितं तण्डुलेन पिष्ट्वा[क्षीरेणा]ऽऽलोड्य तत्पिबेत् ।

क्रियाकालगुणोत्तरे—

अथास्या दशमे मासि गर्भे भवति वेदना ।

शर्करा चोत्पलं चैव मधुकं मुद्गमेव च ॥ १ ॥

शीततोयेन पिष्टा च क्षीरेणाऽऽलोड्य तत्पिबेत् ।

एवं न पतते गर्भः स च शूलः प्रशाम्यति ॥ २ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शिशुरक्षारत्नोक्तं दशमे
मासि गर्भिणीगर्भवेदनाहरभेषजविधानम् ।

अथैकादशे मासि गर्भिणीगर्भरक्षार्थं देयो बलिः ।

कर्मविपाकसंग्रहे—

गर्भिणीगर्भरक्षार्थं मासि चैकादशे बलिः ।

वासुदेवं समुद्दिश्य देयो नात्र विचारणा ॥ १ ॥

पायसापूपपिष्टं च गुडो लाजाश्च सक्तवः ।

पिष्टशब्देन पिष्टान्नम् ।

श्यामो ध्वजस्तथा धूपः श्यामं च चन्दनं स्मृतम् ॥ २ ॥

श्यामं चन्दनं कृष्णागरु । श्यामो धूपः म्रियंगुः । श्यामानि च नीलोत्पला
नीत्यर्थः । तद्भावे श्यामानि मोगराणि वदम्बपुष्पाणि । श्यामले कलशे निधाय
सर्वं निक्षिपेत् । जले मूले बोधिट्टमस्य वा वृन्दावनतले वाऽपि विनिक्षिपेत् ।
तत्र प्रयतो भूत्वाऽऽमुं मन्त्रमुच्चारयेत् ।

पाञ्चजन्यमभाव्यक्तं श्रीस्तुभद्योतिताद्गरु ।

मृगह्वीष्व बलिं चेमं सापत्यां रक्ष गर्भिणीम् ॥ ३ ॥

इत्येकादशे मासि गर्भिणीगर्भरक्षार्थं देयो बलिः ।

अथैकादशे मासि गर्भवेदनाहरमौषधम् ।

दशमे मासि यदुक्तं गर्भवेदनाहरमौषधं तदेवैकादशे मासि देयमिति ।

क्रियाकालगुणोचरे—

तैत्थैकादशे मासि गर्भे भवति वेदना ।

पद्मोत्पलं च मधुकं तालकेनापि संयुतम् ॥ १ ॥

शीततोयेन पिष्टा तु क्षीरेणाऽऽलोड्य तत्पिबेत् ।

एवं न पतते गर्भः स च शूलः प्रशाम्यति ॥ २ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शिशुरक्षारत्नोक्त-
भैकादशे मासि गर्भवेदनाहरभेषजविधानम् ।

अथ द्वादशे मासि गर्भिणीगर्भरक्षार्थं देयो बालिः* ।

अथ [च] द्वादशे मासि गर्भे भवति वेदना ।

पशं शृङ्गारकं चैव चोत्पलं च सनालकम् ॥ १ ॥

शीततोयेन पिष्ट्वा तु क्षीरेणाऽऽलीढ्य तत्पिबेत् ।

एवं न पतते गर्भः स च शूलः प्रशाभ्याति ॥ २ ॥

अत्र सर्वत्र व्यावृत्तक्षीरशब्देन गोक्षीरमुच्यते तच्चापक्रमेव । यदाऽपक्वाभाव-
स्तदा पकं निर्वाप्य सितया सह प्रयोगे देयम् । गोक्षीरस्याप्यभावो यदा तदा
कृष्णाजाक्षीरं ज्ञातव्यम् । पथ्यं क्षीरौदनम् (नः) ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शिशुरक्षारत्नोक्तं
द्वादशमासे गर्भवेदनाहरभेषजविधानम् ।

अथ सुखप्रसवोपायः ।

नारायणीयटीकायामपेक्षितार्थद्योतिन्याम्—

करङ्गीभूतगोमूर्धा सूतकीभवनोपरि ।

तत्काले निहितो नार्याः सुखप्रसवकारकः ॥ १ ॥

करङ्गीभूतगोमूर्धाऽस्थिमात्रावशिष्टं गोमस्तकमिति ।

तथाच—

उपोदक्यास्तु मूलानि तैलयुक्तानि कारयेत् ।

योनिः प्रलेपी दातव्यः सुखप्रसवकारकः ॥ २ ॥

अन्यच्च—

अपामार्गस्य मूलानि पाठां चैव विशेषतः ।

पेषयेदारनालेन तेज योनिः प्रलिप्यते ॥

तदेव पाययेद्दीमान्सुखप्रसवहेतवे ॥ ३ ॥

अन्यच्च—

वंशस्य निम्बस्य च संप्रदिष्टा त्वक्संपयुक्ता तुलसीरसाढ्या ।

मूला मधाना तु (तु) कपित्थपत्रं करञ्जवीजं च समस्तमेतत् ॥ ४ ॥

अजापयःसंयुतमेव पथ्यं घृतं च तैलेन युतं समांस(शं)म् ।

योनिप्रलेपं विदधीत तेन तच्चापि पेयं खलु सौख्यसिद्धये ॥ ५ ॥

* अत्र देयो बालित्पुस्तकाऽश्रेऽथादिपिबदित्यन्त्यस्त्रोकेनोपधावेधानाद्बालिविधानमन्थस्येति
इत्यनुशीयने ।

गर्भे मृतं चा(तश्चा)र्भकमे(क ए)ति सम्यग्द्वारं च योनेर्न करोति दुःखम् ।
एवं विधानं न करोति जानन्स भ्रूगहा नात्र विचारणीयम् ॥ ६ ॥

तत्र योनिश्लेषमन्त्रः—

हिमवदुत्तरे पार्श्वे शबरी नाम यक्षिणी ।

तस्या नूपुरशब्देन विशल्या भवतु(साऽऽस्तु)गर्भिणी ॥ स्वाहा ॥ ७ ॥

इति मन्त्रः ।

* (ममन्दिने पितुमदर्चता वचो यः कृष्णगर्भा निरहृन्मृजिभना ।

अवस्यवो वृषणं वज्रदक्षिणं मरुत्वन्तं सरुयाय हवामहे ।

इति पानीयं मन्त्रयित्वा पाययेत् ।)

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां पृथ्वीपल्लकृतशिशुर-
सारत्नोक्तसुखप्रसवोपायविधानम् ।

अथ प्रसङ्गेन लुब्धजातकोक्तानि बाल-

रक्षोपयोगीनि द्वादश विधानानि ।

तत्र श्रीस्कन्दसूर्यसंवादे विमोचिनीपीडाशमनविधानम् ।

सूर्य उवाच—

केन कर्मविपाकेन बालानां जायते व्यथा ।

जातमात्राणि बालानि कर्म किं परिकुर्वते ॥ १ ॥

आहारश्चैव निद्रा च रुदितं हास्यमेव च ।

स्वाभाविकं त्विदं देव कर्म चैषां पदानन ॥ २ ॥

कर्मणस्त्वस्य करणात्कथं पापं प्रजायते ।

पापं विना कथं व्याधिः पीडयत्यखिलाङ्घ्रिभून् ॥ ३ ॥

तेषां कर्मफलं किं च मातापित्रोस्तु कर्मजम् ।

जन्मनः समयस्याथ तन्ममाऽऽचक्ष्व सुव्रत ॥ ४ ॥

श्रीस्कन्द उवाच—

येन कर्मविपाकेन शिशूनां जायते गदः ।

तत्सर्वं कथयिष्यामि पृच्छतस्ते दिवाकर ॥ ५ ॥

लङ्कायां रावणो नाम पौलस्त्यो राक्षसेश्वरः ।

* यदुभिव्रान्तर्गते मन्यः स. पुस्तके नास्ति ।

स्वसारस्तस्य वीरस्य द्वादशाऽऽसन्महाबलाः ॥ ६ ॥
 ताभिः कृतं तपो घोरं सर्वलोकभयमदम् ।
 पीडितं ताभिरखिलं जगतीव्रतपोबलात् ॥ ७ ॥
 रुद्रस्त्वाराधितस्ताभिस्तपसा तीव्रतेजसा ।
 प्रसन्नोऽभूच्चदा देवस्ताभ्य एवं वरं ददौ ॥ ८ ॥

रुद्र उवाच—

वरदोऽहं वरार्हाभ्यो* गुप्सभ्यं रजनीवराः+ ।
 ताभिवृतं तदा मक्ष्यं बालानां देहसंभवम् ॥ ९ ॥
 वसासृङ्मांसमेदोस्थिमज्जाशुक्रात्मकं रवे ।
 देहि देवेश सर्वं यो जीवतामेव शंकर ॥ १० ॥
 तच्छ्रुत्वा वचनं तासां चुकोप परमेश्वरः ।
 ब्रह्मवंशसमुद्भूतास्तशैवृत्तिपरायणाः ॥ ११ ॥
 तत्कथं बालघाताय चेतो वः परिवर्तते ।
 सर्वलोकमतं देयं प्रार्थितं तु मनीषिभिः ॥ १२ ॥

राक्षस्य ऊचुः—

यदि प्रसन्नो भगवान्ददात्यस्मत्प्रियं शिवः ।
 सर्वेषामपि बालानां मेदसा तृप्तिरेव नः ॥ १३ ॥

रुद्र उवाच—

या स्त्री निशामुखेऽभ्राति बालं स्पृशति भुञ्जती ।
 प्रसूतिसमयेऽभ्यङ्गं न करोति प्रमादतः ॥ १४ ॥
 नग्ना निद्राति रात्रौ वा निष्पन्नसुरता सती ।
 तस्या बालं दिनैर्मासैर्वर्षैरपि विशेषतः ॥ १५ ॥
 आद्ये तु दिवसे मासे वर्षे वाऽपि विमोचिनी ।
 गृह्णातु मत्प्रसादेन ज्वराद्यैर्वेदनाचयैः ॥ १६ ॥
 द्वितीये मोहिनी नाम सुनन्दा तु तृतीयके ।
 चतुर्थे पूतना नाम पञ्चमे ह्यासुरी तथा ॥ १७ ॥

* वरेऽभीष्टवत्पेऽर्हा योग्या इत्यर्थः । + वरशब्दोऽभीष्टवाची । वराऽभीष्टा प्रियोपर्यः । बहुव्रीहितमासः । आहिताग्न्यादित्वाद्वाजदत्तादित्वाद्वा वरशब्दस्य परनिर्वातः । ए पुनश्च कथयति तु रजनीचर्य इति भाष्यम् । स च चन्द्रोविन्द इति कृत्वाऽयमेवाऽऽदृत इति ज्ञेयम् ।

पष्टे तु रेवती देवी घालं गृह्णातु सत्वरम् ।
 सप्तमे श्रकृनी नाम त्वष्टमे च पिशाचिका ॥ १८ ॥
 नवमे पाश्विनी देवी शिशुं गृह्णातु सत्वरम् ।
 महापारी तु दशमे कान्तिका तु ततः परम् ॥ १९ ॥
 द्वादशे भामिनी देवी पीडाकरणतत्परा ।
 यूयमेवं कुरुध्वं भोः पीडां बालकविग्रहे ॥ २० ॥
 आत्मनो दिवसे मासे वर्षे चापि पृथग्पृथक् ।
 निमित्ते सति राक्षस्यः शुचौ तु न कदाचन ॥ २१ ॥
 युष्मभ्यं बलिदानं ये विदधत्यखिलं परम् ।
 गृहीतमपि घालं तं संतुष्टाः परिमुञ्चत ॥ २२ ॥
 इति लब्धपराः सर्गाः पीडयन्ति शिशून्दि ताः ।
 दिनमासान्द्रमानेन नात्र कार्या विचारणा ॥ २३ ॥
 प्रथमे दिवसे मासे वर्षे देवी तिमोचिनी ।
 तस्यास्तु जायते पीडा शिशूनां तीव्रवेदना ॥ २४ ॥
 ज्वरस्तु प्रथमं तावन्नैरोगस्ततः परम् ।
 न मृह्णाति स्तनं हिम्भो ब्रान्तिरात्यन्तिकी भवेत् ॥ २५ ॥
 मुष्टिं बध्नाति वेगेन दन्तान्द्रन्तैर्दशत्यलम् ।
 इत्थं प्रजायते पीडा तिमोचिन्या दिवाकर ॥ २६ ॥
 तस्याः पूजां प्रवक्ष्यामि बालानां शान्तिकारिणीम् ।
 करवीरस्य पुष्पाणि चन्दनं रक्तपूरैरुम् ॥ २७ ॥
 धूपस्तु शिवनिर्माणं साज्यं विल्वदलं स्मृतम् ।
 दीपास्तु पञ्च विज्ञेयास्तथा पञ्चैव पोलिकाः ॥ २८ ॥
 मुष्टिकाः पञ्च विज्ञेया ध्वजाः पञ्च सुपीतकाः ।
 ताम्बूलपीटिकाः पञ्च पूगी(ग) फलसमन्विताः ॥ २९ ॥
 रक्ततण्डुलभक्तस्तु प्रोक्तः साज्यगुडस्तथा ।
 शरात्रे नूहने प्राज्ञ निधेयं सर्वमेव तत् ॥ ३० ॥
 ततस्तु पुत्तलीं कुर्यान्नया उभयतो मृदः ।
 निदध्यात्तत्र तां धीमान्पीतवस्त्रसमावृताम् ॥ ३१ ॥
 पीतसूनोपवीतां तां पूजयेद्भक्तिमान्नरः ।

पूर्वोक्तेरेव संभारैर्गन्धधूपादिभिर्बुधः ॥ ३२ ॥
वक्ष्यमाणेन मन्त्रेण प्रार्थयेत्तां समाहितः ।

तत्र मन्त्रः—

ॐ नमो भक्तवत्सले विमोचिनि स्वाहा ।

एवं मन्त्रं समुच्चार्य सर्वा पूजां प्रकल्पयेत् ॥ ३३ ॥

केषांचिन्मत एकस्मिञ्छरावे तां पुत्तलीं निधायान्यस्मिञ्छरावे गन्धादितां-
म्बूलान्तः संभारो निधीयते । तत्र ब्रह्मयामल उक्तम् । एक एव यदा
भवति तदा पुत्तलीं शराव आदौ निधाय तस्याः पुरतस्तत्सर्वं निक्षिप्य
तत्रैवोपचारान्विधाय पञ्च पल्लवानेकीकृत्य बालकाङ्गेभ्यः सर्वं निःसार्य सोद-
कांस्ततस्तु पुनर्नाराजनं विधाय तत्सर्वं नेता नयतु सकम्बलः सशस्त्रो
मन्त्रमुच्चारयन् । ते च पल्लवाः—

जम्बवाभ्रोदुम्बराश्वत्थवटानां पल्लवास्तथा ।

सर्वाङ्गेभ्यः समुच्चार्य पीडा बालस्य संजयेत् ॥ ३४ ॥

इत्थं रात्रित्रये कुर्याद्विधानं सुसमाहितः ।

ग्रामादुत्तरतो नीत्वा पूर्वरात्रे विचक्षणः ॥ ३५ ॥

तस्मिन्स्थाने जपेन्मन्त्रं बालानां शान्तिहेतवे ।

एवं प्रशान्तिमायाति शिशुपीडा न संशयः ॥ ३६ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां मार्कण्डेयपुराणे
लुब्धजातकोक्तं प्रथमदिवसमासाब्दजनितविमोचिनी-
पीडाशमनविधानम् ।

अथ मोहिनीपीडाशमनविधानम् ।

स्कन्द उवाच—

द्वितीये दिवसे मासे वर्षे चैव प्रभाकर ।

मोहिनी नाम देव्यत्र कुरुते पीडनं शिशोः ॥ १ ॥

ज्वरं नेत्ररुजं कासं श्वासं चैव विशेषतः ।

छर्दनं ग्रहणीं द्वेषं जनयत्यनिशं शिशोः ॥ २ ॥

तत्र शान्तिविधानं च प्रवक्ष्यामि समासतः ।

मालतीकुसुमैः पूजा चन्दनं मलयोद्भवम् ॥ ३ ॥

कुङ्कुमं केशरं दिव्यं कर्पूरं सुविलेपनम् ।
 दिव्यभक्तिसमाचारा दशाङ्गं धूपनं तथा ॥ ४ ॥
 नैवेद्यं पूर्ववदेयं तथैव पञ्चक्रिया ।
 पूर्ववत्पुचलीं कृत्वा शरात्रे संनिवेशयेत् ॥
 वक्ष्यमाणेन मन्त्रेण कुर्यात्सर्वमतन्द्रितः ॥ ५ ॥

तत्र मन्त्रः—

सर्वेश्वरि सर्वजनभियंकरि त्राहि त्राहि जगत्सर्वम् ॐ नमो भगवति स्वाहा ।
 इत्यनेन हि मन्त्रेण सर्वं कृत्वा विधानकम् ।
 रात्रिप्रये विधातव्यं पश्चिमे ग्रामनो वहिः ॥
 मथमे यामिनीयामे कृतं भवति सौख्यदम् ॥ ६ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां सुभ्रजातकोक्तं
 द्वितीयदिवसमासवर्षजनितमोहिनीपीडाशमनविधानम् ।

अथ सुनन्दापीडाशमनविधानम् ।

स्कन्द उवाच—

तृतीये दिवसे मासे वर्षे शृगु विधि रवे ।
 सुनन्दा नाम देव्यत्र बालानां भयदा भवेत् ॥ १ ॥
 अवस्थां कुरुते घोरां सुनन्दा चैव भामिनी ।
 ह्यद्रोगच्छर्दनं श्वासो ज्वरेण सह जायते ॥ २ ॥
 आकुञ्चयति गात्राणि शिशून्तोगादहर्निशम् ।
 इत्थं संजायते पीडा सुनन्दाकोपसंभवा ॥ ३ ॥
 तस्याः शान्तिविधानं तु प्रवक्ष्यामि समासतः ।
 शतपत्राणि पुष्पाणि चन्दनस्यानुलेपनम् ॥ ४ ॥
 हरिद्राकुङ्कुमं नागकेशरं बालकान्वितम् ।
 गन्धार्थं धूपनं दद्याद्गुलं चातिशोभनम् ॥ ५ ॥
 घृताक्तं खदिराङ्गारैः संप्रताप्य विश्लेषतः ।
 पूर्ववत्पुचलीं कृत्वा शरात्रे संनिवेशयेत् ॥ ६ ॥
 प्रसूतित्रयशालीनामोदनः सर्पिषाम्भितः ।
 दीपकाः पोलिकाः पञ्च तावन्तो मुष्टिकाः स्मृताः ॥ ७ ॥

ध्वजाः पञ्चैव विज्ञेयाः सहिताः पञ्चपल्लवैः ।
वक्ष्यमाणेन मन्त्रेण बलिं सर्वं समाहरेत् ॥ ८ ॥

तत्र मन्त्रः—

ॐ नमः सुनन्दार्यै हुं फट् स्वाहा ।
इत्यनेन प्रकारेण ग्रामात्पूर्वं विनिसिपेत् ।
त्रिरात्रं रजनीयामे पूर्वं बालो(धो)पशान्तये ॥ ९ ॥
एवं कृते विधाने तु व्याधिमात्रं विनश्यति ।
वर्धते दीपवद्बालः शुक्रपक्षाब्जवत्सुखम् ॥ १० ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां तृतीयदिनमा-
साब्दजनितसुनन्दापीडाशमनविधानम् ।

अथ पूतनापीडाशमनविधानम् ।

स्कन्द उवाच—

चतुर्थे दिवसे मासे वर्षे चैव विभाकर ।
पूतना नाम देव्यत्र पीडां प्रकुरुते शिशोः ॥ १ ॥
संतापो जायते पूर्वमत्तिसारस्ततः परम् ।
मुष्टिं बध्नाति कम्पश्च वारं वारं प्रजायते ॥ २ ॥
तस्याः शान्तिं प्रवक्ष्यामि पीडाया उष्णदीधिते ।
पूर्ववत्पुत्तलीं कृत्वा शरात्रे संनिवेशयेत् ॥ ३ ॥
वेष्टयेद्रक्तसूत्रेण कुङ्कुमेनानुलेपयेत् ।
पूजयेद्भौचुरैः पुष्पैर्वच(द)रीपत्रसंयुतैः ॥ ४ ॥
मत्स्यमांसस्य धूपोऽत्र गव्येनाऽऽज्येन संयुतः ।
प्रयो दीपास्त्रिकोणास्तु साज्यवर्तिसमन्विताः ॥ ५ ॥
तिस्रस्तु पोलिका ज्ञेया मुष्टयस्तु त्रयस्तथा ।
ध्वजास्त्रयः समाख्याता नात्र कार्या विचारणा ॥ ६ ॥
प्रसृतित्रयमुद्दिष्टं तण्डुलानां प्रभाकर ।
तद्भक्तं सर्पिणा युक्तं शरात्रे संनिवेशयेत् ॥ ७ ॥
रक्तवस्त्रेण संवेष्ट्य नमस्कृत्वा(त्य)तु पुत्तलीम् ।
दध्यक्षतसमारोपं विदध्यात्तु समाहितः ॥ ८ ॥
पल्लवैः पञ्चभिर्बालं सर्वाङ्गेषु प्रमार्जयेत् ।

तत्र मन्त्रः—

ॐ नमः पूतने मातर्गलिं पश्य सुशोभने ।
 बालकं मुञ्च वेगेन बलिदानेन हर्षिते ॥ ९ ॥
 इति मन्त्रं समुच्चार्य सर्वं बलिमुपाहरेत् ।
 मदीये क्षणनिवृत्ते सप्तसप्ते विधिं शृणु ॥ १० ॥
 दक्षिणां दिक्षमाश्रित्य निक्षिपेद्दामतो बहिः ।
 एवं कृते बलीं सम्यग्बालकः सुखमाप्नुयात् ॥ ११ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां स्कन्दपुराणोक्तं
 चतुर्थदिवसमासवर्षजनितपूतनापीडाशमनविधानम् ।

अथाऽऽसुरीपीडाशमनविधानम् ।

स्कन्द उवाच—

पञ्चमे दिवसे मासे वर्षे चैव प्रभाकर ।
 आसुरी नाम देव्यत्र बालकं बाधते भृशम् ॥ १ ॥
 तत्र चिह्नं प्रवक्ष्यामि गालाङ्गे यत्प्रजायते ।
 ज्वरस्तु प्रथमं पश्चाद्द्रोणो ग्रहणी ततः ॥ २ ॥
 मुष्टिग्रन्थः प्रलापः स्यादुद्देगोऽनशनं तथा ।
 शिरोरुग्जायतेऽत्यन्तमेतच्छृणुकं रवे ॥ ३ ॥
 पूर्ववत्पुचर्ला कृत्वा पीतसूत्रेण वेष्टयेत् ।
 पीतवासो यसानां ता शरावे संनिवेशयेत् ॥ ४ ॥
 घृताभ्यङ्गो विधेयोऽत्र हरिद्रालेपने कृते ।
 ततः पूजां प्रकुर्वीत कुसुमैः करवीरजैः ॥ ५ ॥
 जपापुष्पैर्वन्धुजीवैस्तथा बालस्य चानघ ।
 चन्दनेनानुलिप्तां तां दिव्यगन्धोपशोभिताम् ॥ ६ ॥
 राजिरासर्पपैर्ध्रुवो घृताक्तोऽत्र प्रशस्यते ।
 दीपनाः सप्त विज्ञेया ध्रजास्तान्त एव च ॥ ७ ॥
 मुष्टिनाः पोलिनाः सप्त सप्त सौलि (वै मालि) कास्तथा ।
 नैवेद्यार्थं समुद्दिष्टार्थदानः सघृतो हविः ॥ ८ ॥
 पष्टवैस्तु यथापूर्वं मारयेन्मार्जनं शिशोः ।

मन्त्रमेनं समुच्चार्य त्रिवारं प्रतिपूजने ॥ ९ ॥

तत्र मन्त्रः—

सुकले सुभगे देवि सर्वशत्रुनिवारिणि ।

कुरु शान्तिं शिशोश्चात्र बलिदानेन राक्षसि ॥ १० ॥

इत्युच्चार्य क्षिपेत्पूर्वमध्यरात्रे त्रिवासरम् ।

पश्चिमां दिशमाश्रित्य ग्रामाद्वन्वन्तरे* रवे ॥ ११ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां स्कन्दपुराणोक्तं
पञ्चदिवसमासवर्षजनितसुरीपीडागमनविधानम् ।

अथ रेवतीपीडागमनविधानम् ।

स्कन्द उवाच—

अथ पष्टे च दिवसे मासे वर्षे दिवाकर ।

रेवती नाम देव्यत्र शिशुं गृह्णात्यसंशयम् ॥ १ ॥

आदौ तु जायते पीडा व्रणानां शिशुमूर्धनि ।

ज्वरस्तु मुखशोको(पो)ऽपि तृषा समभिजायते ॥ २ ॥

प्रकम्पन्ते च गात्राणि रुदितं च पुनः पुनः ।

तत्र शान्तिं प्रवक्ष्यामि शृणु सूर्य समाहितः ॥ ३ ॥

पूर्ववत्पुच्छलीं कृत्वा शरात्रे संनिवेशयेत् ।

गङ्गतोयेन संस्नाप्य शुक्लवस्त्रेण वेष्टिताम् ॥ ४ ॥

शुक्लसूत्रेण संवीतां शुक्लमाल्यानुलेपनाम् ।

शुक्लधूपोऽत्र निर्दिष्टो विल्वपत्रैः सहानघ ॥ ५ ॥

आज्येनाक्तस्तु विश्वात्मन्दीपाः पञ्च प्रकीर्तिताः ।

तावन्तो मुष्टिका ज्ञेयाः पोलिकाभिः समन्विताः ॥ ६ ॥

मसृत्तत्रयमात्राणां त्रीहीणामोदनः स्मृतः ।

दध्ना सह गुडेनाक्तस्ताम्यूर्ध्वं च विशेषतः ॥ ७ ॥

ध्वजैश्च पञ्चभिर्भुक्तं बलिमेनं (वं) प्रकल्पयेत् ।

वक्ष्यमाणेन मन्त्रेण प्रक्षिपेच्च समाहितः ॥ ८ ॥

* 'घनेहस' इति व्युत्पादितस्य सान्तस्य धनु शब्दस्यान्तराशब्देन समाप्ते धनुस्त्व इति भाष्यं तथाऽपि आर्पित्वाऽन्दीतुतोधाश्च शिरोहवाहव इतिवदुक्तान्तानुशब्दमनुमाय यथास्थितप्रयोगः समर्थनीय इति विदुषः प्रार्थये ।

तत्र मन्त्रः—

राक्षसि त्वं महाभागे बालं मुञ्च शुभानने ।
क्षेमं कुरु जगत्पस्मिच्छोभना भव रेवति ॥ ९ ॥
इति मन्त्रेण संमन्त्र्य प्रदोषे बलिमाहरेत् ।
संस्नाप्य बालकं पञ्चपल्लवैः सुसमाहितः ॥ १० ॥
नगरादुत्तरे देशे रेवतीबलिमाहरेत् ।
एवं प्रशान्तिभायाति बालपीडा प्रभाकर ॥ ११ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां स्कन्दपुराणोक्तं
पष्टदिवसमासवर्षजनितरेवतीपीडाशमनविधानम् ।

अथ शकुनीपीडाशमनविधानम् ।

स्कन्द उवाच—

सप्तमे दिवसे मासे वर्षे चैव दिवाकर ।
शकुनी नाम देव्यत्र बालं गृह्णाति दारुणा ॥ १ ॥
ज्वरस्तु प्रथमं तावन्छिरोरोगस्ततः परम् ।
मलापस्त्वतिसारः स्याद्दान्तिरात्यन्तिकी भवेत् ॥ २ ॥
अक्ष्णोर्निमीलनं चापि गात्रकम्पोऽभिजायते ।
तत्र शान्तिं प्रवक्ष्यामि शकुनीपीतिवर्धिनीम् ॥ ३ ॥
रक्तचन्दनलिप्ताङ्गुलीं पूर्ववत्पुत्तलीं कृताम् ।
यथाकालोद्भवैः पुष्पैः पूजयेद्यत्नतः सुधीः ॥ ४ ॥
धूपस्तु गुग्गुलुः श्रेयान्दीपाः पञ्च प्रकीर्तिताः ।
पोलिका मृष्टिकाः पञ्च ध्वजाः पञ्च सुशोभनाः ॥ ५ ॥
नैवेद्यमोदनः सर्पिःसाहितः प्रसृतेर्मतम् ।
तण्डुलानां सुरश्रेष्ठ मन्त्रपूतं प्ररूपयेत् ॥ ६ ॥

तत्र मन्त्रः—

ॐ नमः पद्मपत्राक्षि विशालवदने शिवे ।
संगृह्य बलिमेनं त्वं बालं मुञ्च सुशोभने ॥ ७ ॥
इत्पुञ्चार्य ततो घीमान्बलिं निक्षि समाहरेत् ।
दक्षिणां दिशमाधित्य विधाय पञ्चवक्रियाम् ॥ ८ ॥

एवं कृते विधाने तु त्रिरात्रं सुरसत्तम ।

व्याधिमुक्तो भवेद्बालो नात्र कार्या विचारणा ॥ ९ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां स्कन्दपुराणोक्तं
सप्तमदिवसमासवर्षजनितशकुनीपीडाशमनविधानम् ।

अथ पिशाचिकापीडाशमनविधानम् ।

स्कन्द उवाच—

अथाष्टमे दिने मासे वर्षे देवी पिशाचिका ।

पीडयत्येव बालानि ज्वरच्छर्दिशिरोतिभिः ॥ १ ॥

नेत्रपीडाऽङ्गसंकोचो हृद्रोगश्चाभिजायते ।

शृणु तस्य प्रतीकारं येन तुष्येत्पिशाचिका ॥ २ ॥

प्रकुर्याच्च त्रिरात्रेण शान्तिं बालातिहारिणीम् ।

पूर्ववत्पुच्छलीं कृत्वा शरावे संनिवेशयेत् ॥ ३ ॥

पञ्चामृतैस्तु संस्ताप्य देवीं तां शिशुना सह ।

चन्दनेनानुलिप्ताङ्गीं श्वेतपुष्पैः प्रपूजयेत् ॥ ४ ॥

ध्वजाः सप्त समाख्यातास्तावत्यः पोलिकाः स्मृताः ।

मुष्टिकाश्चापि विज्ञेया हरिद्राक्ताः शुभाः स्मृताः ॥ ५ ॥

पीतवर्णेन वस्त्रेण सूत्रेणापि सुसंस्कृतम् ।

विजयाचूर्णधूपोऽत्र घृताक्तः संप्रकीर्तितः ॥ ६ ॥

दीपान्सप्त घृतेनैव पूरयित्वा नियोजयेत् ।

प्रसूतित्रयभक्तस्य घृताक्तस्य विशेषतः ॥ ७ ॥

नैवेद्यं कल्पयेद्दीमान्देव्यै तस्यै न संशयः ।

ताम्बूलं च सकर्पूरं भाक्तिभावेन दधिते ॥ ८ ॥

शक्त्या च दक्षिणां तत्र देवताप्रीतये रवे ।

वक्ष्यमाणेन मन्त्रेण सर्वमेव विधीयते ॥ ९ ॥

तत्र मन्त्रः—

ॐ नमः सर्वभूतेशि शोभने त्वं पिशाचिके ।

धर्त्वि चैव पुरस्कृत्य त्वरितं मुञ्च बालरुम् ॥ १० ॥

यथाविधानतः कार्या पञ्चपल्लवसत्क्रिया ।

निरारं रजनीयत्रे पूर्वे ग्रामाद्दहिः क्षिपेत् ॥

एवं कृते विधाने च रोगशान्तिः प्रजायते ॥ ११ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ब्रह्मयामलोक्तमष्टम-
दिवसमासवर्षजनितपिशाचिकापीडाशमनविधानम् ।

अथ पाशिनीपीडाशमनविधानम् ।

स्कन्द उवाच—

नवमे दिवसे मासे वर्षे चैव प्रभाकर ।

देवता पाशिनी नाम वाधते वालकं भृशम् ॥ १ ॥

तत्र चिह्नं प्रवक्ष्यामि समासेन दिवाकर ।

ज्वरश्छर्दिर्गलोत्पीडा संकोचो नेत्रयोस्तथा ॥ २ ॥

अद्भुतगुणमध्यमायोगमग्राभ्यां कुरुते भृशम् ।

अन्नत्यागेन संतोषो मुखे गन्धोऽभिजायते ॥ ३ ॥

तत्र शान्तिं प्रवक्ष्यामि पाशिनीप्रीतये रवे ।

पूर्ववत्पुत्तलीं कृत्वा शरावे संनिवेशयेत् ॥ ४ ॥

शुक्लवस्त्रेण संवीतां शुक्लसूत्रेण वेष्टिताम् ।

पूजयेच्छुक्लपुष्पैश्च मन्दाराद्यैः सुगन्धिभिः ॥ ५ ॥

गन्धार्थं घनसारेण युक्तं चन्दनमर्पयेत् ।

दशाद्गं धूपने धूपं ततो दीपान्प्रकल्पयेत् ॥ ६ ॥

नव वा सप्त वा दीपान्पोलिका वा नवोत्तमाः ।

उत्तमशब्देनाह्वारपक्का अद्गथा इत्यर्थः ।

तावतो मुष्टिकान्दद्याद्ध्वजाश्चैव विशेषतः ॥ ७ ॥

नवप्रसृतिमानेन तण्डुलादनमुत्तमम् ।

दध्ना क्षीरेण चाभ्युक्ष्य नैवेद्यं परिकल्पयेत् ॥ ८ ॥

मध्यरात्रत्रये ग्रामपश्चिमे प्रक्षिपेद्बलिम् ।

एतावता विधानेन रोगमुक्तो भवेन्निश्चयः ॥

पञ्चानां पल्लवानां तु विदध्यात्पूर्वपरिक्रियाम् ॥ ९ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ब्रह्मयामलोक्तं

नवममासवर्षजनितपाशिनीपीडाशमनविधानम् ।

अथ महामारीपीडाशमनविधानम् ।

स्कन्द उवाच—

दशमे दिवसे मासे वर्षे चैव दिवाकर ।
 शक्तिरत्र महामारी राक्षसी घोररूपिणी ॥
 मृत्युरूपं ज्वरं शूलं विदधाति दिवानिशम् ॥ १ ॥
 पिष्टम्भं कुरुतेऽत्यन्तं ह्रिकां कासमतिक्षयम् ।
 तस्य शान्तिं प्रवक्ष्यामि बालानां हितकाम्यया ॥ २ ॥
 पूर्ववत्पुत्तलीं कृत्वा शरावे संनिवेशयेत् ।
 स्नापयेत्सारितो चार्धिश्वन्दनेनानुलेपयेत् ॥ ३ ॥
 पीतवस्त्रेण संवीतां पुष्पमालोपशोभिताम् ।
 दशाङ्गं धूपने धूपं महामार्ये प्ररूपयेत् ॥ ४ ॥
 दीपास्तु पञ्च विज्ञेयास्तावत्यः क्षीरमुष्टिकाः ।
 पोलिकाः पञ्च वै शस्ता ध्वजाः पञ्च सुशोभनाः ॥ ५ ॥
 संस्कृतं सर्पिणा भक्तं तण्डुलानां च पौष्कलम् ।
 नैवेद्यार्थं न्यसेत्तत्र शरावे सुमनोहरम् ॥ ६ ॥
 ताम्बूलसहितं भानो दक्षिणासहितं तथा ।
 दक्षिणार्थं नवं वस्त्रं रजतं शक्तितोऽपि वा ॥ ७ ॥
 पल्लवैः पञ्चभिर्युक्तं बलिं सर्वं समर्पयेत् ।
 मध्यरात्रात्तमर्वाक्तु बलिं कुर्याद्विनत्रयम् ॥ ८ ॥
 दक्षिणां दिशमाधित्य प्रक्षिपेन्नगराद्बहिः ।
 मन्त्रेणानेन मूर्तण्डं वक्ष्यमाणेन वै मया ॥ ९ ॥

तत्र मन्त्रः—

ॐ नमो रक्तवर्णाक्षि रक्तमञ्जनिभानने ।
 रक्तोष्ठे रक्तदशने महामारि महाभये ॥ १० ॥
 महाबले महाकाये महाभयनिवारिके ।
 अनेन बलिदानेन तुष्टा भव सुशोभने ॥ ११ ॥
 व्याधिना पीडितं बालं रक्ष(क्षि)[मं]परमेश्वरि ।

इमं मन्त्रं समुच्चार्य सर्वं बलिमुपाहरेत् ॥
 क्षेमाय बालकानां हि नात्र कार्या विचारणा ॥ १२ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ब्रह्मयामलोक्तं
 दशमदिवसमासवर्षजनितमहागारीपीडाशमन-
 विधानम् ।

अथ कालिकापीडाशमनविधानम् ।

स्कन्द उवाच—

एकादशे दिने मासे वर्षे चापि दिवाकर ।
 कालिका नाम देव्यत्र तत्पीडा जायते शिशोः ॥ १ ॥
 ज्वरस्तु मथमं तावद्भृद्रोगस्तदनन्तरम् ।
 पुत्रशोको(फो) महाग्लानिस्ततः स्याच्चित्तविभ्रमः ॥ २ ॥
 तुदन्ति सर्पगात्राणि वेपन्ते च पुनः पुनः ।
 अवस्था मृत्युकल्पा स्यात्कालिकाकोपसंभवा ॥ ३ ॥
 तत्र शान्तिं भवक्षयामि बालानां हितकाम्यया ।
 पूर्ववत्पुत्रलीं कृत्वा शरावे संनिवेशयेत् ॥ ४ ॥
 गङ्गातोयेन संस्नाप्य चन्दनेनानुलेपयेत् ।
 फरवीरस्य पुष्पैस्तु पूजयेद्द्वैर्वरीदलैः ॥ ५ ॥
 धूपयेत्पुत्रकेशैश्च सर्पनिर्मोकसर्पैः ।
 बचालशुर्नफेनैश्च घृतपुक्तैः ससर्जकैः ॥ ६ ॥
 दीपैस्तु पञ्चभिः सूर्यं तैस्तु नीराजयेद्य तम् ।
 नैवेद्यं पापसं क्षीरं षष्टिकांस्तिलमोदकान् ॥ ७ ॥
 अपूपान्मुष्टिकाः पोलीः पञ्च पञ्च प्रकल्पयेत् ।
 ध्वजाश्च पञ्च विज्ञेयाः शरावे सर्वमेव तत् ॥ ८ ॥
 निवेश्य सकलं देव्यै कालिकायै निवेदयेत् ।
 मन्त्रेणानेन सप्ताश्व वक्ष्यमाणेन ते मया ॥ ९ ॥

तत्र मन्त्रः—

ॐ नमो घोररूपायै विकटे घोरदर्शने ।
 ब्राह्मि सर्वजगद्भ्रात्रि बालं मुञ्च बलिमिये ॥ १० ॥

एवंविधं त्रिभिर् कुर्यात्पूर्ववत्पल्लवाक्रियाम् ।

एवं कृते विधाने च रोगमुक्तिर्भवेच्छिशोः ॥ ११ ॥

शालिः प्रदोषसमये ग्रामाद्दक्षिणतो वहिः ।

निधेयो मन्त्रमुच्चार्य नरेणैव सहेतिना ॥ १२ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ब्रह्मयामलोक्तमे-
कादशदिनमासवर्षजनितकालिकापीडाशमनविधानम् ।

अथ भामिनीपीडाशमनविधानम् ।

स्कन्द उवाच—

द्वादशे दिवसे मासे वर्षे चैव दिवाकर ।

भामिनी नाम देव्यत्र पीडयत्यनिशं शिशुम् ॥ १ ॥

आदौ ज्वरं प्रकुर्याच्च हृद्रोगं तदनन्तरम् ।

कासं श्वासमतीसारं प्रलापं जृम्भणं तथा ॥ २ ॥

कम्पन्ते सर्वगान्नाणि तथा जाड्यं च नेत्रयोः ।

इत्थं नानामकारैश्च शिशूनां जायते गदः ॥ ३ ॥

तत्र शान्तिं प्रवक्ष्यामि बालानां हितकारिणीम् ।

पूर्ववत्पुत्तलीं कृत्वा शरावे संनिवेशयेत् ॥ ४ ॥

गन्धपुष्पाक्षता धूपदीपाश्च विविधा मताः ।

नैवेद्यं विविधं चात्र भामिन्यै परिकल्पयेत् ॥ ५ ॥

बस्त्रं छत्रं ध्वजं सूत्रमोदनं पयसाऽन्वितम् ।

अपूपैः पायसं क्षीरं पष्टिकाभिश्च संयुतम् ॥ ६ ॥

नैवेद्यं कल्पयेद्भक्त्या संध्याकाले निशामुखे ।

ग्रामादुत्तरतो देशे वहिरेव न संशयः ॥ ७ ॥

इत्थं पञ्चदिनेष्वेव कर्तव्यं रोगमुक्तये ।

मन्त्रेणानेन सप्ताश्व मन्त्रयेत्सर्वतो बलिम् ॥ ८ ॥

तत्र मन्त्रः—

बलिं गृहाण बालस्य व्याधीन्संहर संहर ।

पञ्चवक्त्रप्रसादेन प्रसन्ना भव भामिनि ॥ ९ ॥

एवं कृते विधाने तु बालकः क्षेममाप्नुयात् ।

इत्थं ते कथितं सूर्यं शान्तिहृद्यब्धजातकम् ॥ १० ॥

सूर्य उवाच—

येन पापेन घालानामज्ञानानां गदो भवेत् ।

तत्सर्वं पूर्वमेव त्वमुक्तवानसि पण्मुख ॥ ११ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां स्कान्दं
द्वादशदिनमासाब्दजनितभामिनीपीडाशमन-
विधानम् ।

अथ वन्द्याभिषेकविधानम् ।

नमः सकलकल्याणभाजनाय पिनाकिने ।

नमो लक्ष्मीनिवासाय देवतायै गिरां नमः ॥ १ ॥

प्रलया (दिमान्य) द्विप्रस्थद्युतिनिचयपर्याप्तवपुषे

नमो विघ्नश्रेणीविघटनैपटिष्ठाय महसे ।

जगत्पादुर्भावस्थितिलयनिरायासरचना-

विनोदासक्ताय प्रणतफलसिद्धिप्रतिभुवे ॥ २ ॥

यदिन्दिरानाथपुरन्दराद्यैराराधितं भक्तिभरानताङ्गैः ।

श्रीचण्डिकायाश्चरणारविन्दं वन्दामहे तत्कूलदेवतायाः ॥ ३ ॥

प्रकृष्टचलकुण्डलस्तवकघृष्टगण्डस्थलं

महार्हमणिमेखलं मरकताङ्कुरश्यामलम् ।

करोतु फरुणां सदा कलितपञ्चपाद्मक्रमा-

न्महः किमपि मोहनं कपटशैशवं शैशवम् ॥ ४ ॥

कान्ते कृतागसि रूपा परुषं द्युवाणा

कुण्ठीकृताग्रसनार्धनियन्त्रणेन ।

मानेन नूनमधिगच्छति या ददातु

सा पार्वती हरविभक्ततनुः शिवं चः ॥ ५ ॥

तनुते पृथिवीमल्लः सोऽयं बालोऽप्यबालचरितश्रीः ।

जगति हिताय शिशुनां शिशुरक्षारत्नसंज्ञकं ग्रन्थम् ॥ ६ ॥

प्रयोगसारप्रमुखामेषु प्रोक्तेषु शास्त्रेषु च सुश्रुताद्यैः ।

यदुक्तमेकत्र निबध्यतेऽस्मिन्ग्रन्थे मया तत्खलु बालतन्त्रम् ॥७॥

बालर[क्षा]र्थानि कर्माणि यन्त्राणि चाभिधीयन्ते । तदुच्यते गर्भ(र्भ)शो-
शाच्च प्रसवसमये निर्गताः षोडशवर्षपर्यन्तं बालव्यपदेशेन(शं)भजन्ते । गर्भश्च
स्त्रीपुरुषजन्मान्तरदुष्कर्मवशान्तु(न्न) जायते । ये चैवविधः पुरुषा याश्च स्त्रियस्ते
सर्वे बन्ध्याव्यपदेशभाजो भवन्ति । अतो बन्ध्यानामपि गर्भसंजननाय बन्ध्या-
भिपेकादिविधिः प्रथममभिधीयते । भविष्योत्तरे—

कार्तिकेय उवाच—

पूर्वमेव त्वया ज्ञातं सन्ति बन्ध्या न हि स्त्रियः ।

दोषैस्तु विविधाकारैर्ग्रहधातुविकारजैः ॥

बन्ध्यात्वं जायते तासां तानाचक्ष्व प्रयत्नतः ॥ १ ॥

स्त्रियः संतानसत्फला इति न्यायेन स्त्रीणां संतानं भाव्यम् । येन येन प्रका-
रेण संतानं भवति तेन तेन प्रकारेण बन्ध्यात्वं हरति स स कर्तव्यः । तथा
हि भारतश्रवणम् । विरजयात्राविधिः । विष्णुश्राद्धम् । इत्यादिप्रकारैः स्त्रियः
संतानं पश्यन्ति । बन्ध्याभिपेकं प्रस्तुतं कथयिष्ये । भविष्योत्तरे—

ईश्वर उवाच—

ग्रहदोषान्प्रवक्ष्यामि शृणु पुत्र यथार्हतः ।

द्वात्रिंशच्च ग्रहाः प्रोक्ता नारीपीडाकराश्च ते ॥ १ ॥

ग्रहाः कौमारिकाश्चान्ये तेऽपि तावन्त एव हि ।

चतुःषष्टिः समाख्याता ग्रहाणां क्रूरकर्मणाम् ॥ २ ॥

चतुःषष्टिसहस्राणि एकैकस्य प्रविस्तरः ।

तेषां मध्ये तु मुख्या ये चतुःषष्टिस्तु नायकाः ॥ ३ ॥

दोषैर्द्वादशभिर्वत्स ग्रहा गृह्णन्तु(न्ति) योपितः ।

पात्रसंस्कारदोषेण निपिद्धशयनात्तथा ॥ ४ ॥

आसनाच्च निपिद्धान्च निपिद्धान्नस्य भक्षणात् ।

निपिद्धकालाशनतो निपिद्धान्चरणात्तथा ॥ ५ ॥

निपिद्धदेवनमनान्निपिद्धत्रतपूजनात् ।

जारस्य सङ्गदोषेण परवस्त्रविभूषणैः ॥ ६ ॥

लालोच्छिष्टस्य संपर्कादीपच्छायानिवेषणात् ।
 केशोदकेन संसिक्ताद्दीनप्रभवयोपिताम् ॥ ७ ॥
 चेटिकादिसमाश्लेषात्पारुष्यात्सर्वजन्तुषु ।
 एतैर्दोषैश्च ते सर्वे ग्रहाः पीडाकराः स्मृताः ॥ ८ ॥
 प्रथमं पुष्पवाधा स्याद्गर्भं गृह्णन्त्यतः परम् ।
 पश्चात्क्षीरं ततो बालं नात्र कार्या विचारणा ॥ ९ ॥
 ग्रहनामानि वक्ष्यामि शवरी रेवती शिवा ।
 सुबला कण्डना चैव पूतकण्डनिका तथा ॥ १० ॥
 गोमुखी च विडाली च अजा वक्रा च रोचना ।
 कुक्कुटी पिङ्गला नामे मत्स्यनासा तथा परा ॥ १० ॥
 स्कन्दग्रहास्तथा चान्ये सर्वेषां नायकाः स्मृताः ।
 रजनी कुम्भकर्णा च तापसी परमोदनी ॥ १२ ॥
 [परा च] रोदनी चात्र धनदा नकुला तथा ।
 चतुःपट्टिः समाख्याता नामतो बालमातरः ॥ १३ ॥
 अर्जको जम्भको भीम उपस्कन्दश्च पञ्चमः ।
 बालानां पीडकाः सर्वे भ्रमन्ति बलिकाक्षिणः ॥ १४ ॥
 बलिं दद्याद्विधानेन यतो मुञ्चन्ति नान्यथा ।
 चतुरस्रं शुभं क्षेत्रं कारयेत्प्रयतः पुमान् ॥ १५ ॥
 शिल्पविद्वारयेत्सूत्रं भूमिमालक्ष्य शोभनाम्- ।
 हस्तैः पौडशभिः प्रोक्तं क्षेत्रं क्षेत्रविचक्षणैः ॥ १६ ॥
 तत्रान्तरे प्रकर्तव्या नव कोष्ठाः सुशोभनाः ।
 कोष्ठे कोष्ठे च सेनानीरैकैकं पद्ममालिखेत् ॥ १७ ॥
 अन्ये द्वे पङ्कजे षट्सं संलिखेत्क्षेत्रतो बहिः ।
 अन्ये द्वे पङ्कजे धीमान्क्षेत्रमध्ये च पण्मुख ॥ १८ ॥
 क्षेत्रस्य पूर्वतश्चक्रं पौडशारं समालिखेत् ।
 पश्चिमे संलिखेत्पद्मपट्टपत्रं सितं शुभम् ॥ १९ ॥
 सकेसरं सनालं च सपरागं मनोहरम् ।
 क्षेत्रस्य दक्षिणे पार्श्वे भैरवीं मूर्तिमालिखेत् ॥ २० ॥

उत्तरे संलिखेद्दीपाञ्छुभा मूर्ति हनुमतः ।
 कोष्ठेषु नवसु श्रीमान्प्रोक्तान्यञ्जानि यानि मे(ते) ॥ २१ ॥
 तत्र तत्र लिखेद्दुर्गा नव चैताः पृथक्पृथक् ।
 तासां नामानि वक्ष्यामि दुर्गाणां शृणु नन्दन ॥ २२ ॥
 महालक्ष्मीं न्यसेत्पूर्वे चण्डिकां वह्निकोष्ठके ।
 क्रौञ्चीं तु दक्षिणे कोष्ठे नैर्ऋते भ्रामरीं लिखेत् ॥ २३ ॥
 पश्चिमे पाशिनीं चैव वायव्ये मृगवाहिनीम् ।
 कौबेरीमुत्तरे कोष्ठे जम्बुकां शिवकोष्ठके ॥ २४ ॥
 मध्ये तु संलिखेद्दार्त्रीं चतुर्वक्त्रां चतुर्भुजाम् ।
 मरालवाहनां देवीं लोकानां हितकारिणीम् ॥ २५ ॥
 पश्चान्तरे लिखेद्दुर्गां कुङ्कुमेन सुशोभनाम् ।
 द्वे पद्मे क्षेत्रमध्ये च ये प्रोक्ते ते मया पुरा ॥ २६ ॥
 नाम्नी तु संलिखेत्तत्र दंपत्योः सुसमाहितः ।
 द्वे बाह्ये पङ्कजे क्षेत्रात्तत्र गङ्गाद्वयं लिखेत् ॥ २७ ॥
 क्षेत्रस्य पूर्वचक्रस्य षोडशारस्य पञ्चमुख ।
 कलाः षोडश चन्द्रस्य तत्र तत्र समालिखेत् ॥ २८ ॥
 पश्चिमेऽष्टदले देवानिन्द्राद्यान्संलिखेत्क्रमात् ।
 गन्धपुष्पाक्षताधूपैर्दीपैर्नैवेद्यसंचयैः ॥ २९ ॥
 सर्वेषां मध्यदेशे तु पूजयेन्मां समाहितः ।
 पार्वतीसहितं धीमान्वन्ध्यादोपनिवर्हणम् ॥ ३० ॥
 पौरितः क्षेत्रतः पूज्या रेवत्यादिग्रहाः क्रमात् ।
 एवं क्षेत्राकृतिं कृत्वा सोपवासः शुचित्रतः ॥
 पूजयेन्नाममन्त्रैश्च सर्वास्तांश्च पृथक्पृथक् ॥ ३१ ॥

अत्र बन्ध्याभिषेककालं वक्ष्यामि—

पातनिर्मुक्तकाले तु स्नानं कुर्याच्छुभेऽहनि ॥

तच्चाऽऽह—

त्रिपू(ऽयु)त्तरासु[च]ित्वत्यां प्राजापत्ये पुनर्वसौ ।
 अश्विन्यामथ पुष्ये च मैत्रे वारे शुभे रवी ॥

तिथौ शुभे च संशोध्य बलं चन्द्रमसस्तथा ॥ ३२ ॥

अथाभिषेकस्थानानि वक्ष्ये—

मातृस्थाने गृहे वाऽपि त्रिपथे च चतुष्पथे ।

जीर्णकूपे तडागे च नदीनां संगमेषु च ॥

एकवृक्षे श्मशाने वा देवतायतनेऽपि वा ॥ ३३ ॥

अथ स्त्रीतिथिनियमः—

अष्टम्यां राजपत्नीं तु मध्याह्ने स्नापयेत्ततः ।

पुत्रकामां गवां तीर्थे विमपत्नीं तु संगमे ॥ ३४ ॥

मातुः स्थाने तु दौर्भाग्यां श्मशाने मृतबालकाम् ।

काकबन्ध्यां जीर्णकूपे बन्ध्यां पुष्करिणीषु च ॥ ३५ ॥

अभिचारकरां नारीं पुरुषं गतरेतसम् ।

स्नापयेच्च प्रयत्नेन शिवस्याऽऽयतने शुभे ॥ ३६ ॥

शुभं वीजवतः क्षेत्रमिति न्यायेन गतरेताः पुमानपि स्तपनीयः । तत्र स्नपनविधिः—

अत्रणा नूतनाः कुम्भा नव कार्याः सुशोभनाः ।

मक्षालयेचु तांस्तोर्यर्गाङ्गैः सर्वान्समाहितः ॥ ३७ ॥

तण्डुलोपरि संस्थाप्य चन्दनेनानुलेपयेत् ।

सर्वेषु तेषु कुम्भेषु पल्लवान्परियोजयेत् ॥ ३८ ॥

ते च पल्लवाः—

चूतोदुम्बरयज्ञाङ्गन्यग्रोधाश्वत्यसंभवाः ।

पल्लवाः सर्वकार्येषु कार्यसिद्धिविधायकाः ॥ ३९ ॥

हिस्ण्याक्षतदूर्वाश्च ओषध्यः पञ्च वै मृदः ।

एकस्मिन्कलशे सर्वं निधेयं वारिणा सह ॥ ४० ॥

द्वितीये पञ्च गव्यानि चन्द्रनं च तृतीयके ।

चतुर्थे हेमरजते पञ्चमे सर्वमौषधम् ॥ ४१ ॥

षष्ठे तीर्थाम्बु संन्यस्य सप्तमे सर्वधान्यरुम् ।

अष्टमे फलपुष्पाणि नवमे मां च विन्यसेत् ॥ ४२ ॥

मामिति शिवनामाक्षराणि संलिख्य भूर्जपत्रादिषु विन्यसेन्मातृकानामाक्षरैः सह ।

अनेन विधिना मन्त्री त्वभिषेकं प्रकल्पयेत् ।

एवं कृते विधाने च वन्द्याऽपत्यमवाप्नुयात् ॥ ४३ ॥

अधीजी बीजमाप्नोति स्त्री वाऽथ पुरुषोऽपि वा ।

अभिचारकृतं दोषं विधिरेव प्रशाम्यति * ॥ ४४ ॥

अनेनैव प्रयोगेण मन्त्रपूतेन सुव्रत ।

दुर्भगा सुभगा वाऽपि कन्या प्राप्नोति संततिम् ॥ ४५ ॥

देवाभिश्चोपसृष्टास्तु (देवीभिश्चोपसृष्टानां) चालानां ग्रहपीडने ।

क्रियामेतां नरः कुर्यात्साधकस्तु यशस्करीम् ॥ ४६ ॥

सभार्यो दक्षिणां दद्यान्नगरं वाऽथ हाटकम् ।

हस्त्यश्वरथयानं वा मुकुटं कुण्डले तथा ॥ ४७ ॥

धेनधान्यं हिरण्यानि यैस्तु संतुष्यते+ गुरुः ।

तेन तुष्टेन तुष्यन्ति देवता मातंगे ग्रहाः ॥ ४८ ॥

अथाभिषेकाभिधमन्त्रः—ॐ रौं हौं सौं वौपद् । मुल्याभिषेकमन्त्रोऽयम् ।

ततश्च 'समुद्रज्येष्ठा' इत्यादिसर्वमन्त्रैरभिषेकविधिः । निर्वाजस्य पत्युः । ॐ सां
फट् रौं स्वाहा ।

सर्पपैरक्षतैर्वाऽपि देहे संताडयेत्स्त्रियम् ।

पुरुषं वा ग्रहग्रस्तं गृहीतं वा शिशुं तथा ॥

एवं कृते विधाने तु नारी वन्द्या प्रसूयते ॥ ४९ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां

भविष्योत्तरोक्तं वन्द्याभिषेकविधानम् ।

अथ घटिकास्नानम् ।

ईश्वर उवाच—

शृणु पण्मुख तत्त्वेन स्नानं घटिकया परम् ।

धारयन्ति च ये वत्स घटिकां देवनिर्मिताम् ॥ १ ॥

* 'शशाम वृष्ट्याऽपि विना दवाग्नि' इति महाकविपयोगानुरोधान्नाशार्थकशामधातोत्कर्मकत्वेऽपि
प्यर्थमन्तर्भाव्य प्रशामयतीत्यर्थकत्वेन सकर्मकत्वम् । तदुक्तं भट्टदीक्षिते कौमुद्यां शि क्षये अकर्मक ।
अन्तर्भावितण्यर्थभूत सकर्मक इति । + 'कश्चिद्यतति सिद्धये' इतिवद्वार्पणं पदभ्यत्ययः स्वीकार्य
ऋन्दोऽनुषात् ।

तेषामर्थश्च कामश्च सौभाग्यं वृद्धिरेव च ।
 पूर्ववन्मण्डलं कृत्वा गौरौ तत्र प्रपूजयेत् ॥ २ ॥
 पुत्र प्रित्तानुसारेण विधिना परिपूजयेत् ।
 ऐशान्यां दिशि संस्थाप्य घटिका मधुपूरिताम् ॥ ३ ॥
 पुष्पमालोपशोभाढ्यां रक्तसूत्रेण वेष्टिताम् ।
 हिरण्यं निक्षिपेत्तत्र न रिक्ता स्थापयेद्बुधः ॥ ४ ॥
 बस्त्रेण च समावृत्य गन्धं तत्रैव निक्षिपेत् ।
 कुङ्कुमागरुर्पूरचन्दनेनानुलेपयेत् ॥ ५ ॥
 उशीरं चन्दन मुस्तापुत्रवेश(मन्दा)शतौपधीः ।
 तथा चाऽऽमलकान्दूर्वाः क्षिपेद्गौरोचनां बुधः ॥ ६ ॥
 शतमष्टोत्तरं कृत्वा गौर्या वै मूलविद्यया ।
 अभिमन्त्र्य घटीगौरौ लिङ्गमन्त्रेण वै सुधीः ॥ ७ ॥
 शताष्टाधिकमन्त्र्यग्नौ घटिकामभिमन्त्रयेत् ।
 ततोऽभिषेकं कुर्याद्वै योपितो वा नरस्य वा ॥ ८ ॥
 अभिषिक्ता भवेन्नारी नरश्च विधिवद्बुध ।
 अपुत्रो लभते पुत्रं जीवद्दत्सो भवेद्बुधुवम् ॥ ९ ॥
 एतदेव विधानं तु यदि कुर्याच्च गुर्विणी ।
 पुत्रं प्रसूयते सा तु महावीर्यपराक्रमम् ॥ १० ॥
 राजा विजयमाप्नोति एतत्कृत्वा च संगरे ।
 या च रूपवती कन्या वरं न लभते यदा ॥ ११ ॥
 साऽप्यनेन विधानेन रूपवन्तं नरं लभेत् ।
 येन येन हि भावेन घटिकां कारयेन्नरः ॥ १२ ॥
 तस्य तस्य हि भावस्य फलमाप्नोत्यसंशयम् ।
 यत्ते चोक्तमथो किञ्चित्संक्षेपेण पठानन ॥ १३ ॥
 तत्सर्वं मूलमाश्रित्य त्वनैनैव तु कारयेत् ।

मूलमाश्रित्य यच्चोक्तं तन्मूलमन्त्रेणेत्यर्थः ।

घटिकायाः परं श्रेयो नास्ति नास्ति पठानन ॥ १४ ॥

धर्मार्थकाममोक्षेषु घटिकास्नानमुत्तमम् ।

घटिकां धारयेद्यस्तु नरः माम्नोति वाञ्छितम् ॥ १५ ॥

अपुत्रो लभते पुत्रं निर्धनो लभते धनम् ।
 प्रधानपुरुषो बुद्धिं पतिं प्राप्नोत्यभर्तृका ॥ १६ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां भविष्योत्तरोक्तं
 घटिकास्नानविधानम् ।

अथ रुद्रस्नानम् ।

भविष्योत्तरे कृष्णयुधिष्ठिरसंवादे—

युधिष्ठिर उवाच—

रुद्रस्नानं विधानेन कथयस्व जनार्दन ।
 सर्वविघ्नोपशमनं सर्वशान्तिकरं परम् ॥ १ ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

शृणु पार्थ प्रवक्ष्यामि रुद्रस्नानविधानकम् ।
 कुमारं रुद्रतनयं सर्वज्ञं परमेश्वरम् ॥
 अगस्त्यो मुनिशार्दूलः सुखासीनमुवाच ह ॥ २ ॥

अगस्त्य उवाच—

सर्वज्ञोऽसि कुमार त्वं प्रसादाच्छंकरस्य च ।
 स्नानं रुद्रविधानेन ब्रूहि कस्य कथं भवेत् ॥ ३ ॥

स्कन्द उवाच—

मृतवत्सा तु या नारी दुर्भगा ऋतुवर्जिता ।
 या सूते कन्यका बन्ध्या स्नानमासां विधीयते ॥ ४ ॥
 अष्टम्यां वा चतुर्दश्यामुपवासपरायणः ।
 ऋतुशुद्धौ चतुर्थेऽङ्कि प्राप्ते सूर्यदिने तथा ॥ ५ ॥
 नद्योश्च संगमे कुर्यान्महानद्योर्विशेषतः ।
 शिवालये गवां गोष्ठे विविक्ते वा गृहाङ्गणे ॥ ६ ॥
 आहितार्पिं द्विजं शान्तं धर्मज्ञं सत्यवादिनम् ।
 स्नानार्थं प्रार्थयेदेनं निपुणं रुद्रसर्मणि ॥ ७ ॥
 ततस्तु मण्डलं कुर्याच्चतुरस्रमुद्वप्लवम् ।
 बद्धचम्पकमालं च गोमयेनानुलेपयेत् ॥ ८ ॥

मण्डपभूमिं संमार्जयेदित्यर्थः ।

तन्मध्ये श्वेतरजसा संपूर्णं पद्ममालिरसेत् ।

मध्ये तस्य महादेवं स्थापयेत्कणिकोपरि ॥ ९ ॥

दद्याद्दलेषु नन्द्यादींश्चतुर्षु विधिपूर्वकम् ।

नन्दी भद्रो महाकालः कुबेरश्च चतुर्थकः ॥ १० ॥

इन्द्रादिलोरूपाणांश्च दलेष्वनेषु विन्यसेत् ।

देवीं विनायकं चेति स्थापयेत्तत्र भावतः ॥ ११ ॥

दत्त्वाऽऽर्घ्यं गन्धपुष्पं च धूपं दीपं गुडोदनम् ।

भक्ष्यं नानाविधं दद्यात्कलानि विविधानि च ॥ १२ ॥

चतुष्कोणेषु कलशाञ्चतुर्गुणररचनाधिकान् ।

विन्यसेत्तेषु कुम्भेषु सुपुष्पाश्च शर्तौपधीः* ॥ १३ ॥

मण्डपस्य चतुर्दिक्षु दद्याद्भूतबलिं ततः ।

आग्नेय्यां दिशि कर्तव्यं मण्डपस्य समीपतः ॥ १४ ॥

अग्निकार्यं शुभे कृण्वे पुष्पपत्रैरलंकृते ।

लवणं सर्पिषा युक्तं सितया मधुना सह ॥ १५ ॥

मा नस्तोकेन मन्त्रेण जुहुयात्प्रयतः शुचिः ।

नवग्रहमखे जात आदौ पश्चादयं विधिः ॥ १६ ॥

द्वितीयस्याग्निहार्यस्य कर्ता च ब्राह्मणो भवेत् ।

रुद्रर्जोप्यकृदाचार्यः सितचन्दनचर्चितः ॥ १७ ॥

सितवस्त्रपरीताङ्गः सितमाल्याविभूषितः ।

शोभितः कण्ठसूत्रेण हस्तरुर्णविभूषणः ॥ १८ ॥

मण्डपस्य समीपस्थो जपेद्गुद्रान्विमत्सरः ।

यावदेकादशगताः (तं) पुनरेव जपेच्च तान् ॥ १९ ॥

देवमण्डलवत्कार्यं द्वितीयं मण्डलं शुभम् ।

तस्य मध्ये तु सा नारी श्वेतपुष्पैः समानृता ॥ २० ॥

श्वेतवस्त्रपरीधाना श्वेतगन्धानुलेपना ।

* दिक्कक्ष्ये सशायामिति नियमाच्छतौपधीरियत्र कर्मधारयो दुर्लभस्तथाऽपि शतमवयव
यासो तां शतावयवा ओषध्य इति मध्यमपदलोपिप्तमासो बोध्य । तत्रैव त्रिलोकनाथेनेत्यत्र ए
वंशटीकार्या मलिनाथेन व्याख्यातम् ।

सुखासनोपविष्टो य आचार्यो रुद्रजाप्यकृत् ॥ २१ ॥

अभिपिञ्चेत्तथा चैनामर्कपत्रपुटागुना ।

चतुःपट्टिकचेनैव रुद्रेणैकादशेन * तु ॥ २२ ॥

शतानि सप्त वर्णानि चतुर्भिरधिकानि तु ।

वर्णानामिति कर्त्वा चतुःपट्टिकचामेकादशकृत्वः पवित्रानां च रुद्राणा-
[मित्यर्थः] ।

अच्छिद्रेणेति मन्त्रेण स्नानार्थं विनिवेशयेत् ॥ २३ ॥

अश्वस्थानाद्गजस्थानाद्ब्रह्मीकात्संगमाद्भद्रात् ।

वैश्याङ्गणाद्राजगृहाद्गोष्ठादानीय वै मृदः ॥ २४ ॥

सर्वोपधीरूपानीय नदीतीर्थोदकानि च ।

एतत्संक्षिप्य कलशे शिवसंज्ञे सुपूजिते ॥ २५ ॥

आपादतलकेशान्तं कुक्षिदेशे विशेषतः ।

सर्वाङ्गन (गे) स्नापयेद्भक्त्या सुशीलां काचिदङ्गनाम् ॥ २६ ॥

रुद्राभिजापकृद्विद्वान्स्नापयेत्कलशोदकैः ।

स(पूर्वतो दिङ्मुखाग्रस्थैः पश्चाच्च कलशोदकैः ॥ २७ ॥

एवं कृत्वा स्नातकाय दद्याद्वा काञ्चनं तथा ।

होतुरैवात्र निर्दिष्टा दक्षिणा गौः पयस्विनी ॥ २८ ॥

ब्राह्मणानां तथाऽन्येषां स्वशक्त्या मुनिपुंगव ।

गोवत्सकाञ्चनादीनि दत्त्वा सर्वान्क्षमापयेत् ॥ २९ ॥

कृतेनानेन विभेन्द्र रुद्रस्नानेन भामिनी ।

सुभगा कान्तिसंपुक्ता बहुपुत्रा च जायते ॥ ३० ॥

सर्वेष्वपि च मासेषु ब्राह्मणानुमते शुभम् ।

तस्माद्भवश्यं कर्तव्यं स्त्रिया पुत्रार्थमेव च ॥ ३१ ॥

या स्नानमाचरति रौद्रमतिप्रसिद्धं श्रद्धान्विता द्विजवरानुमते च नारी ।

दोषाग्निहत्य सफलंश्च शरीरभाजो भर्तुः प्रिया भवति भारत जीवपुत्रा + ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां भविष्योक्त-

सोक्तं रुद्रस्नानविधानम् ।

* एकादश परिमलनरतेति इत्यप्येतदकारणविभिन्नं स्त्रीयम् । नक्षत्रार्थत्वेनेति शेषम् ।

+ जीवतीति जीवः । इत्युत्प्रेदि कः । ततो यदुत्प्रेदिः । जोः। रुद्रोत्प्रेदिः ।

मण्डपभूमिं संमार्जयेदित्यर्थः ।

तन्मध्ये श्वेतरजसा संपूर्णं पद्ममालितेत् ।
 मध्ये तस्य महादेवं स्थापयेत्कर्णिकोपरि ॥ ९ ॥
 दद्याद्दलेषु नन्द्यादींश्चतुर्षु विधिपूर्वकम् ।
 नन्दी भद्रो महाकालः कुबेरश्च चतुर्थकः ॥ १० ॥
 इन्द्रादिलोरुपालांश्च दलेष्वग्नेषु विन्यसेत् ।
 देवीं विनायकं चेति स्थापयेच्चत्र भावतः ॥ ११ ॥
 दत्त्वाऽर्घ्यं गन्धपुष्पं च धूपं दीपं गुडोदनम् ।
 भक्ष्यं नानाविधं दद्यात्फलानि विविधानि च ॥ १२ ॥
 चतुष्कोणेषु कलशाञ्चतुर्ङ्गाररचनाधिकान् ।
 विन्यसेत्तेषु कुम्भेषु सुपुष्पाश्च शतौषधीः* ॥ १३ ॥
 मण्डपस्य चतुर्दिक्षु दद्याद्भूतवलिं ततः ।
 आग्नेय्यां दिशि कर्तव्यं मण्डपस्य समीपतः ॥ १४ ॥
 अग्निकार्यं शुभे कुण्डे पुष्पपत्रैरलंकृते ।
 लवणं सर्पिषा युक्तं सितया मधुना सह ॥ १५ ॥
 मा नस्तोकेन मन्त्रेण जुहुयात्प्रयतः शुचिः ।
 नवग्रहमखे जात आदौ पश्चादयं विधिः ॥ १६ ॥
 द्वितीयस्याग्निकार्यस्य कर्ता च ब्राह्मणो भवेत् ।
 रुद्रजौष्यकृदाचार्यः सितचन्दनचर्चितः ॥ १७ ॥
 सितवस्त्रपरीताङ्गः सितमाल्याविभूषितः ।
 शोभितः कण्ठसूत्रेण हस्तकर्णविभूषणः ॥ १८ ॥
 मण्डपस्य समीपस्थो जपेट्ट्रान्विमत्सरः ।
 यावदेकादशगताः (तं) पुनरेव जपेच्च तान् ॥ १९ ॥
 देवमण्डलवत्कार्यं द्वितीयं मण्डलं शुभम् ।
 तस्य मध्ये तु सा नारी श्वेतपुष्पैः समावृता ॥ २० ॥
 श्वेतवस्त्रपरीधाना श्वेतगन्धानुलेपना ।

* दिक्कल्पे सशायामिति नियमाच्छतौषधीति यत्र कर्मधारयो दुर्लभस्तथाऽपि शतमवयवा यामां ताः शतावयवा ओषधय इति मध्यमपदलोपिसमासो बोध्यः । तत्रैवत्र त्रिलोकनाथेनेत्यत्र एषु वैश्वीकार्या महिनाथेन व्याख्यातम् ।

सुंखासनोपविष्टो य आचार्यो रुद्रजाप्यकृत् ॥ २१ ॥

अभिषिञ्चेत्तथा चैनामर्कपत्रपुटाम्बुना ।

चतुःषष्टिक्रवेनैव रुद्रेणैकादशेन * तु ॥ २२ ॥

शतानि सप्त वर्णानां चतुर्भिरधिकानि तु ।

वर्णानामिति ऋचां चतुःषष्टिक्रचामेकादशकृत्वः पठितानां च रुद्राणा-

[मित्यर्थः] ।

अच्छिद्रेणेति मन्त्रेण स्नानार्थं विनिवेशयेत् ॥ २३ ॥

अश्वस्थानाद्वाजस्थानाद्ब्रह्मीकात्संगमाद्ब्रह्मदात् ।

वैश्याङ्गणाद्वाजगृहाद्गोष्ठादानीय वै मृदः ॥ २४ ॥

सर्वोपधीरूपानीय नदीतीर्थोदकानि च ।

एतत्संक्षिप्य कलशे शिवसंज्ञे सुपूजिते ॥ २५ ॥

आपादतलकेशान्तं कुक्षिदेशे विशेषतः ।

सर्वाङ्ग (गे) स्नापयेद्भक्त्या मुदीलां कांचिदङ्गनाम् ॥ २६ ॥

रुद्राभिजापठद्विद्वान्स्नापयेत्कलशोदकैः ।

स(पू)र्वतो दिङ्मुखाग्रस्थैः पश्चाच्च कलशोदकैः ॥ २७ ॥

एवं कृत्वा स्नातकाय दद्याद्वां काञ्चनं तथा ।

हेतुरेवात्र निर्दिष्टा दक्षिणा गौः पयस्विनी ॥ २८ ॥

ब्राह्मणानां तथाऽन्येषां स्वशक्त्या मुनिपुंगव ।

गोवस्त्रकाञ्चनादीनि दत्त्वा सर्वान्भ्रमापयेत् ॥ २९ ॥

ऊनेनानेन विम्रेन्द्र रुद्रस्नानेन भामिनी ।

सुभगा कान्तिसंयुक्ता बहुपुत्रा च जायते ॥ ३० ॥

सर्वेष्वपि च मासेषु ब्राह्मणानुमते शुभम् ।

तस्मादवश्यं कर्तव्यं श्रिया पुत्रार्थमेव च ॥ ३१ ॥

या स्नानमाचरति रौद्रमतिप्रमिद्धं श्रद्धान्विता दिनररानुमते च नारी ।
दोषान्निहत्य सकलांश्च शरीरभानो भर्तुः श्रिया भवति भारत जीवपुत्राः ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितार्थां विधानमाल्यायां भक्तिप्योक्त-
रोक्तं रुद्रस्नानविधानम् ।

अथातो देशनगरग्रामोद्भूतमहाव्याधिपीडाशमनविधानम् ।

यथा सर्वोपद्रवोऽभिजायते राजाऽवह्वया ब्राह्मणान्द्वेष्टि देवान् पूजयति गुरुन् मन्यते प्रजाः पीडयति चेत्तदा सर्वदेशेषु सर्वनगरेषु सर्वग्रामेषु सर्वोपद्रवा जायन्ते । आशु मृत्युरराः कालस्फोटादयो महाव्याधयो भवन्ति । तेषां शान्तिविधानं ब्रवीमि । तच्चाऽऽह कर्मविपाकसंग्रहे-शिवालयेषु विष्णुगृहेषु शक्तिभैरवगणाधीश्वरमुख्येषु सर्वेषु देवतायतनेषु सहस्रफलशाभिषेकं कुर्यात् । प्रत्येकं यद्देवतायतनं तल्लिङ्गैर्मन्त्रैस्तिलाज्यद्रव्येणायुतहोमं कुर्यात् । प्रत्येकं यथाविधि जाप्यपूर्वकं गोभूहिरण्यकम्बलरुमण्डलुच्छत्रचामरोपानदानानि कुर्यात् । अन्नदानं ब्राह्मणपूर्वकेषु सर्वप्राणिषु कुर्यात् । एतत्सर्वं राजविषयम् । तथा हि सामान्यग्रामेषु शक्त्या जपहोमब्राह्मणतर्पणं कुर्यान्महाव्याधिशान्तये ।

तदुक्तं ब्रह्माण्डपुराणे-

ग्रामे चेदद्भुतं यस्मिञ्ज्वरिताः स्युर्यदा नराः ।

प्राणकृच्छ्राणि जायन्ते राजा कुर्यात्तु शान्तिकम् ॥ १ ॥

एवं कृते विधाने तु ग्रामशान्तिर्भवेदिह ।

नश्यन्ति व्याधयः सर्वे सुरायतनपूजनात् ॥ २ ॥

इति श्रीनृसिंहमट्टविरचितायां विधानमालायां ब्रह्माण्डपुराणोक्तं

देशनगरग्रामोद्भूतमहाव्याधिपीडाशमनविधानम् ।

अथ जनमारशान्तिः ।

जनमारसमुत्पत्तिं प्रवक्ष्यामि च शान्तिकम् ।

यदा लोभसमाविष्ट पीडनैर्वन्धनैः प्रजाः ॥

क्लेशयत्यनिशं राजा न च धर्मं समाचरेत् ॥ १ ॥

तथा च काशीखण्डे-

साग्रं शतं योजनानां देशः सर्वोऽभिभूयते ।

घोरै राजकृतैर्दोषैः परेषामपि सुत्रत ॥ २ ॥

यदि प्रजा न वश्याः स्युस्तस्य पापपरायणाः ।

क्रोधलोभसमाविष्टाः साध्वाचारविवर्जिताः ॥ ३ ॥

पूज्यन्ते न च वेदज्ञौ देवत्रिमास्तथा पितृन् (ता) ।

ताः स्वधर्माभिभूताः स्युस्ततो रुद्रः प्रकुर्यति ॥ ४ ॥

अन्तर्कोऽप्येष भगवान्भूतानां भिय एव च ।
 कुरुते स विकाराश्च ह्युत्पाताश्च पृथग्विधान् ॥ ५ ॥
 ताराग्रहोल्का र् (रौ) द्राश्च राहुकेतूपदर्शनम् ।
 उ० यास्तमये चन्द्रसूर्यविम्बविपर्ययः ॥ ६ ॥

विपर्ययशब्देन शीतोष्णविपर्ययः ।

विकारो मृगसिंहानां विद्युत्पातोल्बगानि च ।
 भूमिरुम्पोऽथ निर्घाताः शीतोष्णानिष्ठविक्रिया ॥ ७ ॥
 अतिवृष्टिरनावृष्टिस्तथैवर्तुविपर्ययः ।
 शृष्टयो दुग्धहीनाश्च गोगयुक्ता भवन्ति च ॥
 एतद्राजकृतं पापं विज्ञेयं नात्र संशयः ॥ ८ ॥

ब्रह्मवैवर्ते—

राजा यः कुरुते पापं ब्रह्महत्यादि दारुणम् ।
 वंशजान्हन्ति सहसा स्त्री । धं कुरुते भृशम् ॥ ९ ॥
 तेन राज्ञा च सा पृथ्वी सनरा क्षयमात्रजेत् ।
 कालस्फोटदधो दोषा वैद्याविज्ञातलक्षणाः ॥ १० ॥
 मभवन्त्यौषधं नैव तन्त्रमन्त्राणि चैव हि ।
 आशुमृत्युकराश्चैव शोफा हृद्रोगकारिणः ॥ ११ ॥
 रुद्रमरुपजास्तस्माज्जनमारोऽभिजायते ।
 तस्मात्प्रसादयेद्देवं पार्वतीप्रलुभं शिवम् ॥ १२ ॥
 गाणपथेन विधिना ह्यथर्वशिरसा तथा ।
 आ (अ)मलेन विधानेन कुर्याद्देवमसादनम् ॥ १३ ॥
 रुद्रसूक्तं तथा गाथा विष्णुसूक्तं तथैव च ।
 बलशुपहारान्निविधाश्चत्वरेषु निवेदयेत् ॥ १४ ॥
 * भावाद्दयित्वा सगणं रुद्रं शैलसुतान्वितम् ।
 शिवद्वारे विधिस्त्वेप कार्थो नान्यत्र वै शुभः ॥ १५ ॥
 X इयम्भकेण च मन्त्रेण हीमं तत्र प्ररूपयेत् ।
 समिधो ब्रह्मवृक्षस्य जुहुयाच्च सहस्ररुम् ॥ १६ ॥
 साज्यं च पायसं चैव सहस्रं जुहुयात्सुधीः ।

* अत्र स्वयम्भव आर्ष । X इयम्भकेण इति नान्येऽपि अर्थाः । यथा यथा कथञ्चित्पि-
 तस्य गतिश्चि नतीया ।

सहस्रं विल्वपत्रैश्च त्वन्निच्छिनैर्द्विजोत्तमः ॥ १७ ॥ -
 जुहुयात्क्षीरपट्टीभिस्तथा च तिलसर्पिणा ।
 सर्वैः स्विकृतं चैव जपेच्छान्तिं द्विजोत्तमः ॥ १८ ॥
 ततोऽभिषेचने नृणां सर्वेषामपि कारयेत् ।
 आचार्यब्रह्मऋत्विग्भ्यो हेमदानं प्रदापयेत् ॥ १९ ॥
 गामाचार्याय सार्धं च सवत्सां च पयस्त्रिणीम् ।
 सदक्षिणां सवस्त्रां च सालंकारां सभाजनाम् ॥ २० ॥
 नाम शोचं मगुच्चार्यं प्राङ्मुखाय निवेदयेत् ।
 चक्षुषमाणेन मन्त्रेण दावा चैवोत्तरामुखः ॥ २१ ॥

तत्र मन्त्रः—

धेनुस्त्वं पृथिवीरूपा सर्वपापक्षयंकरी (यं कुरु) ॥
 जनस्यास्य च सर्वस्य मृत्युं चाशय शोभने ॥ २२ ॥

इति धेनुदानमन्त्रः ।

सप्त धान्यानि त्रिमेष्ये दद्याद्राजा समाहितः ।
 भूमिदानानि भूरीणि त्रिविधांश्च तुरङ्गमान् ॥ २३ ॥
 दद्याच्छकटदानं च क्षुर्पाभ्यां सनियन्त्रितम् ।
 सतश्च रुद्रसदने गर्भागारं सुसंस्कृतम् ॥ २४ ॥
 दशाङ्गेन च धूनेन धूपयेत्नयनः पुमान् ।
 शतपत्रादिपुष्पाणि पूजार्थं प्रतिपादयेत् ॥ २५ ॥
 विलिप्य चन्दनं श्वेतं स्रक्पूर्वं सुसंस्कृतम् ।
 दीपैर्नाराजयेद्देवं नैवेद्यैस्तोषयेच्छिवम् ॥ २६ ॥
 वाम्बूलं दापयेद्विद्वान्द्रविणं फनकादि च ।
 एवं संपूज्य देवेशं प्रार्थयेत्सजतो नृपः ॥ २७ ॥

तत्र मार्थनामन्त्रः—

देवदेव महादेव महापापविनाशन ।
 जनमारुहतां पीडां सद्यो नाशय शंकर ॥ २८ ॥
 इति सैनार्थ्य देवेशं क्षुर्पाञ्चैव प्रदक्षिणाः ।
 जपन्ऽङ्गीः स्तुतीर्धामाञ्जुद्धया परया युतः ॥ २९ ॥
 प्रसादिते ततो रुद्रे जनमारो निवर्तने ।

ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्सहस्रशतसंख्यया ॥ ३० ॥
 रुद्रार्चनं गवां दानं गायत्रीजप उत्तमः ।
 निवारयति विघ्नानां राशिं नात्र विचारणा ॥ ३१ ॥
 शिवपूजां शिवध्यानं शिवाराधनसत्क्रियाम् ।
 ये कुर्वन्ति सदा भक्त्या ते विघ्नान्न भजन्ति वै ॥ ३२ ॥
 यो राजा मङ्गलाविष्टो धर्मकीर्तिपरायणः ।
 न भवेत्तस्य राष्ट्रे तु जनमारः कदाचन ॥ ३३ ॥
 उपवासेन भूपालो विधानमिदमाचरेत् ।
 सभार्यसचिवः श्रीमान्सपुत्रः सपुरोहितः ॥ ३४ ॥
 धर्ममङ्गलगीतैश्च नृत्तैश्च विविधैरपि ।
 शृणुयाद्द्विषणवारुयानं हृष्टपृष्टजनावृतः ॥ ३५ ॥

तथा च गर्गवचनम्—

उपोषितो नृपः स्नातः शुक्लवस्त्रसमावृतः ।
 आत्मरक्षाविधानज्ञः शान्तिमेनां सम्प्राप्सेत् ॥ ३६ ॥

इति श्रीनृसिंहमहद्विरचितायां विधानमालायां गर्गश्लोके
 जनमारशान्तिविधानम् ।

अथ हनुमत्पताकाविधानम् ।

तथा च गरुडपुराणे रामगरुडसंवादे—

यदा रामस्त्रिकुटाद्रौ नागपाशैस्तु पीडितः ।
 नारदस्य वचः श्रुत्वा सस्मार विनर्तासुतम् ॥ १ ॥
 तदाऽसौ काश्यपो वीरः समागत्य रणाङ्गणम् ।
 प्रणाममकरोत्तस्मै रामायामिततेजसे ॥ २ ॥
 निवार्य पन्नगास्त्रं तन्भेघनादसमीरितम् ।
 तुष्टात्र रघुवीरं तं ससैन्यं च सलक्ष्मणम् ॥ ३ ॥
 उवाच प्रणिपत्याथ रामभद्रं स्वगेश्वरः ।

गरुड उवाच—

आश्चर्यमिदमत्यन्तं यद्भवानस्मरद्धि माम् ॥ ४ ॥

सति धीरे महारुद्रे सगणेऽत्र हनूमति ।
 सुग्रीवे च नले नीले सुपणे जाम्बवन्पि ॥ ५ ॥
 अङ्गदे दधिवक्त्रे च तारे च तरले तथा ।
 मैन्दे सति महावीरे किमत्रास्ति प्रयोजनम् ॥ ६ ॥

राम उवाच—

भवद्भक्तिमुपागम्य विद्रुताश्च भुजंगमः ।
 एतेषु सत्सु वीरेषु किम्(कापि)मन्यमपीडयन् ॥ ७ ॥

गरुड उवाच—

रामदेव महाबाहो कपीनां चरितं शृणु ।
 आत्मनोऽपि समाधिष्टो मा कुरुन्वात्र गर्हणाम् ॥ ८ ॥
 साक्षात्त्वं भगवान्निष्णुर्लक्ष्मीस्तु जनकात्मजा ।
 सौमित्रिः फणिराजोऽयं रुद्राश्च कपयः स्मृताः ॥ ९ ॥
 सुग्रीवो वीरभद्रोऽयं शंभुरेव मतो नलः ।
 विद्धि दाशरथे नूनं गिरिशो नील एव च ॥ १० ॥
 महायक्षाः सुपेणोऽयं जाम्बवांश्चाप्यजैकपात् ।
 अहिर्बुध्न्योऽङ्गदो वीरो दधिवक्त्रः पिनाकधृक् ॥ ११ ॥
 अपराजित्स्वयं तारः स्थाणुश्च तरलो मतः ।
 मैन्दो गर्भतनुः साक्षाद्नुमान्भगवान्स्मृतः ॥ १२ ॥
 अवतेरुर्महारुद्रास्त्वदर्थे रघुनन्दन ।
 अवसन्सर्वदेशेषु नानापर्वतपूर्यसु ॥ १३ ॥
 धृत्वा च कपिरूपाणिः अवतेरुर्महीतले ।
 सर्वेऽपि कपितां माताः कारणं तद्भवीमि ते ॥ १४ ॥
 पुरा देवासुरैः सिन्धोर्मथिताद्व्यामयोऽभवन् ।
 नानापीडाकराः सर्वे लूनाविस्फोटकादयः ॥ १५ ॥
 तैरेव व्याधिभिः सर्वं पीडितं जगतीतलम् ।
 ऋषयोऽपि नृपालाश्च ब्रह्माणं शरणं ययुः ॥ १६ ॥
 उच्यते जगतां नाथं ब्रह्माणं कमलोद्भवम् ।
 × प्राहि प्राहि जगन्नाथ व्याधिभ्यो जगतीतलम् ॥ १७ ॥

* इकोऽसवर् इति प्रकृतिभाषादुक्तिः । × आपर. १६ चतदरेन परं पदम् ।

पीडितं दारुणैर्दोषैर्ज्वराद्यैश्च महोत्त्वणैः ।
 त्रिदोषैर्ज्वरीभूतं विभ्रमैर्व्याकुलीकृतम् ॥ १८ ॥
 औषधानि न सिध्यन्ति मन्त्रयन्त्राभि चैव हि ।
 पीडयन्ति महारोगा मानवात्माशकारिणः ॥ १९ ॥
 एतत्ते कथितं सर्वं रक्ष तच्चतुरानन ।
 आम्बास्य सकललौकाभिर्यया कमलोद्भवः ।
 रुद्रस्थानं महादिव्यं भुक्तिमुक्तिप्रदं नृणाम् ॥ २० ॥
 रुद्रानानम्य देवेशः प्रोवाच चतुराननः ।
 व्याधीनां चेष्टितं सर्वं रुद्राणा पुरतः सुधीः ॥ २१ ॥
 तच्छ्रुत्वा ब्रह्मणो वारयं रुद्रा एकादशामलाः ।
 समाम्बास्य विरिञ्चि ते वीरभद्रादयः सुराः ॥ २२ ॥
 संभूय वानरे वंशे सुग्रीवममुखा इमे ।
 पर्यट्ण्वर्षताम्राणि मण्डलानि च सर्वशः ॥ २३ ॥
 नादयन्तो जगत्सर्वं भुभुकारैः सुदारुणैः ।
 श्वेदितैः क्रीडितैस्तेषां व्याधयो नाशमाययुः ॥ २४ ॥
 ततस्तु सकलं दृष्ट्वा तिरश्चां चेष्टितं मद्त् ।
 तुतोप भगवान्ब्रह्मा ददौ तेभ्यो वरान्वहून् ॥ २५ ॥

ब्रह्मोवाच—

युष्मासु कपिमृदाऽस्तु मृतसंजीविनी कला ।
 आह्लाऽस्तु सर्वजगति वेगोऽस्तु मनसः समः ॥ २६ ॥
 युष्मान्स्मरन्ति ये मर्त्याः पूजयन्ति भवत्तनूः ।
 पताका विविधाः कृत्वा चित्रतौरणसंयुताः ॥ २७ ॥
 भक्ष्यभोज्यानि स्वाद्यानि श्रेष्ठं पेयं च सर्वशः ।
 युष्मानुद्दिश्य ये मर्त्या यज्जुह्वति हुतानने ॥ २८ ॥
 हविः पुण्यतमं रुद्राम्नेषां सिद्धा न संशयः ।
 पापसेनैव साज्येन तथैव निलसर्षिषा ॥ २९ ॥
 यजन्ति भवतां हृन्दं ते यान्ति परमं पदम् ।
 पठन्ति रुद्रमण्डलं गाथा वैश्वानरीस्तथा ॥ ३० ॥
 मानस्तोकेन (त) इति वा मनो ज्योतिरथापि वा ।

भवतां यजनं तत्र गायत्र्या वा प्रकीर्तनम् ॥ ३१ ॥
 एवं ये मानवा लोके विधानं परिकुर्वते ।
 व्याधिमुक्ताः सुखासीनास्ते न यान्ति यमक्षयम् ॥ ३२ ॥

गरुड उवाच—

इति राम पुरावृत्तं कपीनां कथितं मया ।
 एतेषु सर्वेऋषेषु हनुमान्कपिनायकः ॥ ३३ ॥
 विधानं तत्र कर्तव्यं यत्रास्ति हनुमत्तनुः ।
 गोपुरे हनुमन्मूर्तिः शिलायां च प्रतिष्ठिता ॥ ३४ ॥
 तत्र सर्वं प्रकृतव्यं विधानं सुरसत्तम ।

राम उवाच—

केन केन प्रकारेण क्रियते कपिपूजनम् ॥ ३५ ॥
 पताकाः फीदशस्तत्र कति कार्या विहंगम ।
 हवनं कतिसंख्याकं किं द्रव्यं को जपो भवेत् ॥ ३६ ॥
 किं दानं केन विधिना तन्ममाऽऽचक्ष्व सुव्रत ।

गरुड उवाच—

जनमारे समुत्पन्ने ग्रामे वा पत्तनेऽपि वा ॥ ३७ ॥
 प्रभवत्यौषधं नैव मणिमन्त्रपुरस्क्रिया ।
 विधानं तत्र कर्तव्यमेकादश्यां तिथौ रवौ ॥ ३८ ॥
 प्रातःकाले समुत्थाय कृतशौचो द्विजोत्तमः ।
 स्नात्वा गङ्गाजले पुण्ये तिलामलकसंस्कृतः ॥ ३९ ॥
 एकादश द्विजाङ्घ्रिगान्तोपवासाधिमन्त्रयेत् ।
 जागरस्तैस्तु कर्तव्यः सर्वोपरस्करसंपुतः ॥ ४० ॥
 आदौ तु मण्डपं कृत्वा सर्वत्रापि सुशोभनम् ।
 पुष्पमण्डपिकां मध्ये मण्डपस्य प्रकल्पयेत् ॥ ४१ ॥
 पञ्चामृतैस्तु स्नपनं रद्रेभ्यः परिकल्पयेत् ।
 ततस्तु कुसुमैः पूजां शतपत्रादिभिः शुभैः ॥ ४२ ॥
 चन्दनं च सकर्पूरं देयं रुद्रानुलेपने ।
 दशाङ्गं धूपमादद्याद्दीपैर्नाराजयेत्ततः ॥ ४३ ॥
 नैवेद्यं विधिवद्दद्यात्तान्त्रूलेनैव संपुतम् ।
 एकादश पताकास्तु पटेषु परिफलयेत् ॥ ४४ ॥
 या या यस्मै समुद्दिष्टा पताका च सुशोभना ।

तस्य तस्यैव रूपं तु तस्यामेव प्रकल्पयेत् ॥ ४५ ॥
 एवं कृते विधाने च सपताके सतोरणे ।
 मातःकाले तु काकुत्स्थ जागरान्ते द्विजोत्तमाः ॥ ४६ ॥
 कृतस्नाना नदीतोये होमं कुर्युः समाहिताः ।
 पायसेन तु साज्येन तथैव तिलसर्पिषा ॥ ४७ ॥
 अयुतं हवनं कृत्वा पुनः पूजां प्रकल्पयेत् ।
 पताकां हनुमद्द्वारे तस्यैव च निधापयेत् ॥ ४८ ॥
 राजद्वारे च सौम्रीर्वीं सौषेणीमापणे न्यसेत् ।
 चलनीलपताके तु शिवद्वारे तु विन्यसेत् ॥ ४९ ॥
 यज्ञगोहेऽङ्गदस्यैव तारस्य तरलस्य च ।
 जाम्भवन्मन्दयोर्ग्रामाक्षिणोत्तरयोर्वहिः ॥ ५० ॥
 दधिवक्त्रपताकां च भैरवस्याऽऽलये न्यसेत् ।
 द्वारदेशे जनानां च रुद्रमूर्तीर्विलेखयेत् ॥ ५१ ॥
 चित्रिताः पञ्चवर्णैश्च ग्रामं सूत्रैश्च वेष्टयेत् ।
 मत्पहं कारयेद्विद्वान्भवत्या ब्राह्मणतर्पणम् ॥ ५२ ॥
 दद्याद्ब्रह्मणि ऋत्विग्भ्यः सालंकाराणि भूपतिः ।
 छत्राणि करपत्रीश्च पादुकाश्च विशेषतः ॥ ५३ ॥
 धेनुं पयस्विनीं दद्यादाचार्याय सबत्सकाम् ।
 सदक्षिणां सवस्त्रां च सालंकारां गुणान्विताम् ॥ ५४ ॥
 ब्राह्मणे महिषीं दद्यात्तथैव पृथिवीपतिः ।
 अन्येभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च सप्त धान्यानि भूरिणः ॥ ५५ ॥
 लवणं सघृतं देयं तैलं च सगुडं तथा ।
 शय्यादानानि भूरीणि क्षेत्राणि विविधानि च ॥ ५६ ॥
 एतत्कृत्वा विधानं तु राजा क्षेममवाप्नुयात् ।
 रुद्र एवात्र निर्दिष्टो जपः सर्वसुलक्षणः ॥
 अथवा हवनं शस्तं मानस्तोक इति स्फुटम् ॥ ५७ ॥

एतद्धि गुर्जरदेशे प्रसिद्धम् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
हनुमत्पताकाविधानम् ।

अथ गर्गप्रोक्तगोशान्तिविधानम् ।

व्याधयस्तु दश प्रोक्ता गवां वक्ष्यामि तानिह ।

उद्विग्नो हृदयप्राही पतनो मोहनस्तथा ॥ १ ॥

गोलिङ्गः पूतना चैव दारुणः सुरकस्तथा ।

कैलिलो लम्बकर्णश्च कर्णाक्षिपस्तथा परः ॥ २ ॥

एकादशैतेऽ* गृध्रीनां व्याधयः परिकीर्तिताः ।

तेषां रूपं समुत्थानं यादृशं तद्वदान्यहम् ।

शान्तिरूपं च निर्दिष्टं यादृशं तत्र निर्मितम् ॥ ३ ॥

रात्रौ गोष्ठेषु या गावो वित्रसन्ति यद्(त)स्ततः ।

उद्विग्नो नाम स व्याधिस्तत्र चैवं प्रजायते ॥ ४ ॥

प्रजायत इति प्रकर्षं दर्शयति भ्रान्तेः ।

अथप्रमोचनं यत्र कुर्वन्ति च चलन्ति च ।

हृद्रोगं तं विजानीयाद्गोषु रोगं विचक्षणः ॥ ५ ॥

शोणितं यत्र कुर्वन्ति पुरीषे मूत्रयन्ति च ।

प्रवेपमानाः स्वलिताः पतनो व्याधिरुच्यते ॥ ६ ॥

हुम्वारवांश्च कुर्वन्ति मण्डलानि तथैव च ।

उत्पतन्ति पतन्त्येव मोहनं तं विदुर्बुधाः ॥ ७ ॥

यासां मूत्रं पुरीषं च सौद्रव्यं प्रवर्तते ।

ग्रहं तं पूतनां विद्याद्गोषु रोगं समुत्थितम् ॥ ८ ॥

यदि जिह्वा च निर्भिन्ना गवां चैव प्रजायते ।

गृणन्नाहेऽप्यशक्तत्वं विद्यात्तं + च कलिङ्गकम् ॥ ९ ॥

यासां नेत्राणि रक्तानि स्मरन्ति सलिलं बहु ।

मक्षिकाश्च विलीयन्ते तं विद्याद्दारुणं गदम् ॥ १० ॥

* उपकरो व्याधयस्तु दशेति मन्त्रिणाव 'उद्विग्नो हृदयप्राही' इत्यादिना ० व्याधिनामानुवृत्त्या 'एकादशैते' इत्युक्तं परिगणनयाऽपि मामान्येकादशेयागतानि तथाऽपि कलिङ्गव्यतिरिक्तानां दशानां स्वस्वरूपक्षणवृत्तिपादनाद्गुणकमोपसंहात्येन 'इत्येते वृश गृध्रीनाम्' इत्यपेक्षितमित्यनुमीयते । प्रत्यन्तरदर्शनमन्तरा न निन्वेतु पारयामः । + उद्विग्न इत्यादिगोरोगरतिप्रादक्वाक्ये गोलिङ्ग इति भवणात् 'विद्याद्गोलिङ्गं च तम्' इत्यपेक्षितमिति भाति ।

उत्थाय भ्रमते या तु घ्राणेनाऽऽघ्राति * मारुतम् ।
 कर्णाक्षेप इति ज्ञेयो गोषु व्याधिः समुत्थितः ॥ ११ ॥
 सुरेण या न शक्नोति यातुं पङ्कजदातुरा ।
 खुरकं तं विजानीयाद्गोषु रोगं समुत्थितम् ॥ १२ ॥
 यासां स्फुटन्ति गात्राणि रोमाण्यूर्ध्वं भवन्ति च ।
 उभौ कर्णौ च लम्बेते विद्यात्तं लम्बकर्णकम् ॥ १३ ॥
 इत्येते व्याधयो दृष्ट्वा अन्येऽपि विविधास्तथा ।
 गर्गेण मुनिना तेन वैक्ष्यते शान्तिधानकम् ॥ १४ ॥
 आदां तु कारणं तेषां व्याधीनां वच्मि निश्चयात् ।
 नग्नाः कापायवसना मुण्डा ये परिचारकाः ॥ १५ ॥
 व्यङ्ग्यश्च स्वलिताश्चैव दूरतस्तान्निवर्जयेत् ।
 चित्रांश्च कुष्ठयुक्तांश्च तथा पापहतानपि ॥ १६ ॥
 अन्ते(न्ता)ऽवसायिनश्चैव दूरतस्तान्निवर्जयेत् ।
 एते गोषा न कर्तव्या गवां व्याधिकरा यतः ॥ १७ ॥
 नार्ककाष्ठेन हन्याद्वा नोपलेन तथैव च ।
 शुष्ककाष्ठेन नो हन्यात्कशया नैव ताडयेत् ॥ १८ ॥
 जम्बूप्रुहाप्रभात्रीणां वटोदुम्बररोहिणाम् ।
 अश्वन्तकस्य शालस्य यष्टिं सार्द्रां प्रकल्पयेत् ॥ १९ ॥
 शान्तिकर्म प्रवक्ष्यामि धेनूनां हितकाम्पया ।
 अश्वत्थे वा पलाशे वा समे देशेऽथ वा पुनः ॥ २० ॥
 महास्थाने चैकवृक्षे गवां गोष्ठेऽथ वा पुनः ।
 घातयो वा गोलकश्चापि कुण्डश्चापि विशेषतः ॥
 वैश्यो वा सुव्रतस्तेषामभावे कर्मकृद्भवेत् ॥ २१ ॥

सुव्रत इतिशब्देनामी घातयाद्यास्त्रिषु वर्णेषु सन्ति तस्मात्कारणात्सुव्रतः शुद्धो
 वैश्यः । तेषां सर्वेषामप्यभावे ब्राह्मणो भवति । गवां कृत्ये दृष्टमप्याचरेत् ।
 अतः कारणाद्विष्णुवचनम्—

* जिघ्रन्तीत्यर्थः । आर्यः इत्येवम् ।

१ ल. 'वापे शाश्वतिया' । २ ल. 'एतः पाति' । ३ ल. 'या ह्यनः' । ४ ल. 'ने च
 वृक्षे च ग' ।

मत्कर्म कुर्वता पुंसां कर्मलोको भवेद्यदि ।
तत्कर्म ते प्रकुर्वन्ति तिस्रः कोट्यो महर्षयः ॥ २२ ॥

तथा च वामनपुराणे—

गवार्थे ब्राह्मणार्थे च निन्द्यमप्याचरेणु यः ।
तस्येह कीर्ति मोक्षं च परत्र प्रददाग्यहम् ॥ २३ ॥

अन्यच्च—

दीर्घतीत्रामयग्रस्तं ब्राह्मणं गामथापि वा ।
मोचयन्मुच्यते पापादाजन्ममरणान्तिकात् ॥ २४ ॥

अतः कारणात्—

निन्द्यमप्याचरन्विमो गवार्थे न च दोषभाक् । इति ।

रोगग्रस्तानां माणिनां हितमाचरन्विमः श्रेय एवाऽऽप्नोति तस्माद्यतितप्यमस्ति ।
कर्ताऽत्र शुद्धिमान्स्नात्वा गोशान्तिं परिकल्पयेत् ॥ २५ ॥

मण्डपं कारयेत्स्थूलं चतुरस्रं सुशोभनम् ।

भूमिं संमार्जयेत्तत्र पुष्पमकरशोभिताम् ॥ २६ ॥

विन्यसेद्भैरवं तत्र सपत्नीकं चतुर्भुजम् ।

सुवर्णमूर्तिं सुस्निग्धं स्वर्णाभावे तु राजतम् ॥ २७ ॥

तस्याप्यभावे ताम्रं वा रक्तचन्दनजं ततः ।

कुङ्कुमेनापि संलिलय पटे वा तदभावतः ॥ २८ ॥

चन्दनेन प्रियां तस्य स्वर्णादीनामभावतः ।

अञ्जनेन लिखेत्कालीं प्रकृत्या चाष्टबाहुकाम् ॥ २९ ॥

त्रिशूलं दमरुं चोर्ध्वं खड्गं चपक्वमुत्तमम् ।

एवमायुधमीशं तं दक्षिणोर्ध्वं प्रदक्षिणम् ॥ ३० ॥

तथैव योगनार्यां तां तत्पत्नीं परिकल्पयेत् ।

चक्रं रूद्रबाङ्गमुसलमभयं खेटकं तथा ॥ ३१ ॥

घण्टां पात्रं गदां चैव कालिकायां न्यसेत्तथा ।

पूर्णां कुम्भौ जलेनैव तयोरग्रे तु विन्यसेत् ॥ ३२ ॥

वंशपात्रे सुवृत्ते च कुम्भयोर्वक्त्रयोर्न्यसेत् ।

दक्षिणतस्य पिण्डौ तु तयोरुपरि विन्यसेत् ॥ ३३ ॥

क्षेत्रस्य पतिनैतेन मन्त्रेणाखिलमाचरेत् ।

गौरीविंशत्यमन्त्रेण तस्यै च परिकल्पयेत् ॥ ३४ ॥

मूलमन्त्रेण वा कुर्याद्द्विषड्या वा समाहितः ।
 प्रतिष्ठां विधिवत्कुर्यात्कालश्रवणपूर्वकम् ॥ ३५ ॥
 स्वस्तिवाच्य ततो विमान्वृणुयादधिकर्मणि ।
 पङ्कं मांसं तथा चाऽऽमं तथैव हिमपिण्डकाः ॥ ३६ ॥

आमश्चन्द्रेनापङ्कं मांसम् । हिमशब्देनापकाश्रपिण्डाः । सर्वे पञ्चपञ्चसं-
 ह्याकाः । कलशयोरग्रतो विन्यसेत्तान् ।

सुघृतेन सुतैलेन सार्षपेण सुयोजयेत् ।
 दीपान्सुबृत्तान्पञ्चैव तावतो मुष्टिकाञ्छुभान् ॥ ३७ ॥
 तिथिश्च शुक्लप्रतिपद्विधानेऽस्मिन्मयुज्यते ।
 खदिरोद्गुम्बराश्वत्थपलाशानां शुभाः स्मृताः ॥ ३८ ॥
 सपिथो विस्ववृक्षस्य सहस्रं च पृथक्पृथक् ।
 शर्मावृक्षस्य च तथा तथा यद्गतरोरपि ॥ ३९ ॥
 मुखमग्नः प्रकर्तव्यं यथाविधि विचक्षणैः ।
 क्रव्यादस्य तथा मांसं छागस्य च ह्यस्य च ॥ ४० ॥
 केशाश्च मानवाश्चैव लशुनं च वचा त्वचा ।
 सार्षपेण च तैलेन घृतेन च गुढेन च ॥ ४१ ॥
 युक्तानि कारयित्वा तु धूपार्थं च द्विजोत्तमः ।
 सुरारुधिरसंयुक्तं मांसं पङ्कं तथेतरत् ॥ ४२ ॥
 दिशां च विदिशां चैव बलिं कुर्यात्प्रयत्नतः ।

एतद्विधानं केवलमण्डपविषयमिति न तत्सीम्नोऽप्युद्दिष्टम् (?) ।

कर्ता क्षेमश्वाप्नोति गवां क्षेमकरो यतः ॥
 शान्तिमेतां प्रयुञ्जीत सावित्रीं मनसा स्मरेत् ॥ ४३ ॥
 यथा हि वेदमाता तु द्विजैः पूर्वमुदाहृता ।
 कृष्णच्छागस्य मेदांसि रुधिरं च विशेषतः ॥ ४३ ॥
 कर्णाभ्यां गृह्य * तस्यैव जुहुयाच्च ज्ञतं द्विजः ।
 सघृतं च सतैलं च सर्षपाश्च विमिश्रयेत् ॥ ४५ ॥
 एवं यो जुहुयाद्विद्वान्द्रोगस्य विनाशनम् ।
 जायते नात्र संदेहो गर्गस्य वचनं यथा ॥ ४६ ॥
 पुष्पकर्णस्य रुधिरं छागस्यापि च दातयेत् ।

चक्रकुक्कुटमांसानि पतनं शमयन्त्यलम् ॥ ४७ ॥
 मोहकं नाशयत्याशु शम्प्याश्च समिधो ध्रुवम् ।
 कृसरो यावकश्चैव नात्र कार्या विचारणा ॥ ४८ ॥
 पाण्डुरच्छागमांसानि हृदयं रसनां तथा ।
 मधुसर्पिर्घृतां कृत्वा जुहुयात्पूतनाग्रहे ॥ ४९ ॥
 आश्वत्थ्यौदुम्बरीभिश्च खादिरीभिस्तथैव च ।
 जुहुयात्सर्पिषा विद्वान्का(न्गो)लिङ्गस्य विमोक्षणै ॥ ५० ॥
 शम्प्या सह पलाशेन सर्पिषा यावकेन च ।
 आमुरेण च मांसैः व्याधिः शाम्यति दारुणः ॥ ५१ ॥
 कृष्णच्छागस्य वाऽजस्य च्छाग्या वाऽपि समाहितः ।
 शोणितं सर्पिषा युक्तं जुहुयात्खुरकोद्भवे ॥ ५२ ॥
 छागस्याप्यतिबृद्धस्य बसाहृदयशोणितम् ।
 अरिष्टासनसंयुक्तं हुतं * कण्डूविनाशनम् ॥ ५३ ॥
 घृतसर्पपतैलं च हृदयं युज्जुह्वय च ।
 यथोपनीताः समिधो दावयेद्दुम्बकपर्णके ॥ ५४ ॥
 गर्वां शान्तिं यथोद्दिष्टां यः मयुञ्ज्याद्द्विजोत्तमः ।
 कारयेद्यो गवामर्थे वाजपेयशताधिकम् ॥ ५५ ॥
 तेन पुत्राश्च पौत्राश्च धनं धान्यं तथैव च ।
 गावश्च परिवर्त(र्ष)न्ते लोके श्रीर्तिमवाप्नुयात् ॥ ५६ ॥

शिवधर्मात्—

ब्रह्मणा ब्रह्मशब्देन स्तूयते मणवेन यः ।
 स शिवः शाश्वतो देवो गर्वां मारीं व्यपोहतु ॥ ५७ ॥
 योऽर्चयेत् च सदा देवो विष्णुना प्रभविष्णुना ।
 स शिवः शाश्वतो देवो गर्वां मारीं व्यपोहतु ॥ ५८ ॥
 नित्यं रुद्रबलोपेनो र्द्रभक्तिःसमन्वितः ।
 यद्गार्कणगनो देवो विश्वज्ञानविधायकः ॥ ५९ ॥
 रुद्रोद्दरेण देवेन गजवरप्रेण यः स्तुतः ।
 स शिवः शाश्वतो देवो गर्वां मारीं व्यपोहतु ॥ ६० ॥
 सर्वरोगहरेणापि रविणा यः मणम्यते ।
 स शिवः शाश्वतो देवो गर्वां मारीं व्यपोहतु ॥ ६१ ॥

श्रीमता रुधिराङ्गणे घण्टाकर्णगणेन यः ।
 नित्यं प्रणम्यते भक्त्या प्रहृष्टेनान्यचेतसा ॥ ६२ ॥
 शिवाय देवदेवाय महादेवाय शान्भते ।
 रुद्राय स्थाणवे नित्यं हरायोग्राय ते नमः ॥ ६३ ॥
 परमेशाय सिद्धाय मन्त्रसिद्धिप्रदायिने ।
 त्र्यम्बकाय च देवायानन्ताय च नमो नमः ॥ ६४ ॥
 अभिमन्त्र्य सदा तोयमेतैर्मन्त्रैर्यथाक्रमम् ।
 प्रोक्षयेत्तु गवां देहं ततः सिद्धिर्भवेदिह ॥ ६५ ॥
 एवं यः पठते + गोषु रोगार्तासु विशेषतः ।
 गोशान्तिकं सदाकालं गोषु शान्तिर्भवेदिह ॥ ६६ ॥
 प्रातः प्रातस्तु सततं गोशान्तिकमिदं पठेत् ।
 गवामुत्सवकालेषु मस्थाने वा समागते ॥
 आयुष्मान्वलवान्भोगी श्रीमानर्थपतिर्भवेत् ॥ ६७ ॥
 एकतः शिवसन्धानि(ननां) सहस्रं तुलितं बुधैः ।
 गोशान्तिरेकतथैका सहस्राच्च गरीयसी ॥ ६८ ॥
 वैशाखे द्वारकायां च गोविन्दस्य विलोकनम् ।
 तस्मात्पुण्यतरा शान्तिर्गवां सत्यं वदाम्यहम् ॥ ६९ ॥
 द्वाद्दशस्य परित्राणाद्गवां द्वादशरुस्य वा ।
 तथाऽश्वमेधावभृथस्नानाद्वा शुद्धिमाप्नुयात् ॥ ७० ॥
 गवामद्गोषु तिष्ठन्ति भुवनानि चतुर्दश ।
 तस्माद्गवां प्रकर्तव्या गुपचारक्रिया बुधैः ॥ ७१ ॥
 गङ्गावगाहनं मातुः पादपद्मजसेवनम् ।
 भारतश्रवणं तेभ्यः पुण्यं धेनुचिकित्सितम् ॥ ७२ ॥
 गवां भेषजकर्ता च ग्रीष्मे मपाविषायकः ।
 योगयुक्तो रणे धीरधत्वारम्भे हरेः पराः ॥ ७३ ॥
 गवामद्गोषु ये दोषा जद्दिप्रायाः प्रकीर्तिताः ।
 अजानां महिषीणां च विज्ञेयास्ते न संशयः ॥ ७४ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमान्यायां
 गर्गमोक्तं गोशान्तिविधानम् ।

अथाश्वशान्तिः ।

ग्रहक्रक्षादिवैकुट्याद्भवन्त्यश्वास्तु रोगिणः ।
 तदा निर्गमयेत्स्थानात्कल्पयेद्वा विधानकम् ॥ १ ॥
 पूजयेच्छंकरं देवं पार्वतीसहितं विभुम् ।
 नारायणं श्रिया युक्तं मन्त्रैस्तद्विद्वाङ्मनूषः ॥ २ ॥
 प्रारभेन्नुभनक्षत्रे ग्रामस्य तु चतुष्पथे ।
 सुरामासोपहाराद्यैर्गीतवाद्यादिर्नर्तनैः ॥ ३ ॥
 ग्रहभानि समुद्दिश्य वलिं च परिकल्पयेत् ।
 आदौ रेवन्तकः पूज्यः पश्चाच्च प्रहदेवताः ॥ ४ ॥
 पूजयेदभिषेकं च सूर्यस्य परिकल्पयेत् ।
 सूर्यकान्तशिलायां वा यन्त्रे वा साम्रज्यैर्ज्वरेत् ॥ ५ ॥
 अर्कयन्त्रेऽथ वा रक्तचन्दनेन समालिखेत् ।
 सूर्यं रथसमासीनं चिन्तयेदरुणं तथा ॥ ६ ॥
 सप्तभिर्वाजिभिः श्रेष्ठैर्यन्त्रितं रथसत्तमम् ।
 ध्वजेन साहितं राजा चिन्तयेद्वाजिशान्तये ॥ ७ ॥
 वाजिभिर्विजयो राज्ञां वाजिभिः स्वर्गसंस्थितिः ।
 गुणिभिर्दोषरहितैर्महानेगपरायणैः ॥ ८ ॥
 यस्य धान्यं धनं तस्य यस्याश्वास्तस्य जीवितम् ।
 सुभगं मुनिभिः श्रेष्ठं यस्याश्वास्तस्य मेदिनी ॥ ९ ॥
 तस्मात्सर्वभयत्नेन चिन्तयेद्वाजिनां दितम् ।
 अभिषेकं च सूर्यस्य सदस्रकलशैस्तथा ॥ १० ॥

उदुत्यं जातवेदसमित्पृचोद्यन्नद्येतपनेन वाऽष्टोत्तरायुर्नैप्रयजपं कुर्यात्सदृशं-
 क्षेन चरुपृताभ्यां जुहुयात् ।

एतदुक्तं स्कन्दपुराणे—

देवमन्यं नयेत्क्षममन्यानापि स दूषयेत् ।
 रेवन्तं पूजयेत्तत्र महाकालीं हरं हरिम् ॥ ११ ॥
 सहस्रकलशैः स्नानं रवेरेवं प्रकल्पयेत् ।
 अश्वानां व्याधयो यत्र तत्र ब्राह्मणभोजनम् ॥

प्रकुर्यात्प्रयतो वाजिनाशः क्षिप्रं प्रशाम्यति ॥ १२ ॥
तत्र ग्रहान्मदर्शयति—

ईश्वरस्य कुबेरस्य यमस्य वरुणस्य च ।
बृहस्पतेरुशनसः सोमस्याथ विवस्वतः ॥ १३ ॥
ग्रहा नानाविधा घोराः प्रवरा श्लोकविंशतिः ।
तत्र माहेश्वराः सप्त महारौद्राः प्रकीर्तिताः ॥ १४ ॥
चत्वारो राक्षसास्तेभ्यो मुनिभिः परिकीर्तिताः ।
अथो रौद्रास्तु राक्षा वै ते निघ्नन्ति तुरंगमान् ॥
एवं प्राणहरा राजन्क्रूरा भुवनवर्तिनः ॥ १५ ॥

यावान्कालोऽश्वशान्तिकस्य कर्मणस्तावन्तं कालमाह—

त्रिदिनं चैव सप्ताहं दशाहं पक्षमेव च ।
तत्र कुर्याद्यथाप्रोक्तं जपमष्टोत्तरायुतम् ॥ १६ ॥
तावन्तमपि होमं च कर्मकाण्डे प्रकीर्तितम् ।
एवं रक्षोगृहीतानां वाजिनां महदुल्बणम् ॥ १७ ॥
जायते च बहूनां च रोगाणां समुदायतः ।
देवानां च प्रसादेन पूजितानां यथाविधि ॥ १८ ॥
जायते रोगनिर्मुक्तिर्नात्र कार्या विचारणा ।
तस्माद्देवपरो नित्यं शुचिः स्नानमुपक्रमेत् ॥ १९ ॥
अश्वशान्तिं महाराजः कुर्याच्चैव समाहितः ।
प्रभातसमये स्नातानलंकृत्य तुरंगमान् ॥
विभैः सह स्वयं स्नायादित्याह भगवान्मुनिः ॥ २० ॥

तत इत्यस्यार्थः समाप्ते कर्मण्यश्वान्मस्नाप्य स्वयं स्नायादिति । मनसो रुष्या
दानानि दद्यात् । यतः कारणाद्बृहन्नक्षत्रगत्या राजनक्षत्रे पीडिते सति राक्षः
सर्वसंपदः पीडयन्त इत्यास्ति ज्योतिःशास्त्रे ।

तथाऽऽह शालिहोत्रोक्तायामश्वशान्त्याम्—

स्थाने शुभे स्थापितानां सशल्ये वाऽथ सग्रहे ।
हयानां जायते घोरो मारको नात्र संशयः ॥ २१ ॥
यस्य वा जन्मनक्षत्रं कर्मजं वाऽथ मानसम् ।
सांघातिकं सामुद्रायं तथा वैनाशिकं च भम् ॥ २२ ॥

जन्मनक्षत्राक्षतुर्धेदशमपीडशाष्टादशत्रयोविंशतनक्षत्राणां मानसादयः * संज्ञाः ।
पीडयन्ते [इति शेषः ।] ।

यस्य राशिस्तु सूर्यायैर्यदि वा राहुणा तथा ।

विविधैर्वा तथोत्पातैस्तस्य स्याद्वाजिपीडनम् ॥ २३ ॥

यस्य वा घ्रासणाः क्रुद्धा देवा वा पितरस्तथा ।

सेर्गेर्नानाविधैस्तस्य पीडयन्ते वाजिनो भृशम् ॥ २४ ॥

हयमारो भवेत्तस्य यः साहसकरो नृपः ।

राशौ च राजिशाल्यायां नास्ति दीपो निरन्तरम् ।

त्रेण दीपेण घोटानां संभवन्ति महामदाः ॥ २५ ॥

स्नेहापकर्षणं नास्ति द्वाि नास्त्येव घर्षणम् ।

मक्षिकाशरणं नास्ति नास्ति शुद्धिर्भूयोऽपि च ।

कृशाश्च व्याधियुक्ताश्च जायन्ते नात्र संशयः ॥ २६ ॥

उरःप्रमाणः फलव्यः स्थानस्यैव समुच्छ्रयः ।

शत्यस्योद्धरणं फार्यं भुवस्तर्ज्ज्विचक्षणैः ॥ २७ ॥

अश्वन्तकस्य वाऽऽस्रस्य छाग(शाक)स्य शिक्षणस्य* च ।

घदर्याधैव जम्बुाश्च स्थानस्तम्भाः शुभावहाः ॥ २८ ॥

फण्टदारु मफलव्यमेभिरेव द्रुमोत्तमैः ।

शालोच्छ्रायो विधेयोऽत्र शिल्पशास्त्रेण भुभुजा ॥ २९ ॥

स्नेहापकर्षणं राशौ नैव फार्यं मघर्षणम् ।

एतदन्यादृशं सर्वमश्वानां व्याधिदं भवेत् ॥ ३० ॥

रैवन्तकस्य पूनाऽत्र तथा वास्तुमपूतनम् ।

कृत्रा विशोध्य सम्यं घोटान्स्तत्र निवेशयेत् ॥ ३१ ॥

पीडिते जन्मनक्षत्रे स्नानं विहितमाचरेत् ।

पीडकस्तु ग्रहः पूज्यस्तथा नक्षत्रमेव च ॥ ३२ ॥

विनायकोऽपि संपूज्यो माणपत्येन कर्मणा ।

मितश्च संमितश्चैव तथा शालकटहकरी ॥ ३३ ॥

कूप्याम्बो राजपुत्रश्च पूज्या चैवाम्बिका तथा ।

* अथाऽऽदिपदेन कर्ममहादि महण्यम् । कर्नादाद्य इत्युच्यते । * कोशे शिल्पशास्त्रम्
कीदृक् उच्यते त्वा निद्रापत्येन फार्यं । पुनः वेदमाद्यम् ।

मीढितं राजनक्षत्रं ग्रहैः क्रूरैर्भयावहैः ॥
 षत्पातैर्विविधैस्तनु कथ्यतेऽत्र समासतः ॥ ३४ ॥
 पद्भो नरः स्यान्नृपतिर्नवर्षः
 क्रूरान्तरिक्षे चरपीडितं भम् ।
 कुर्वीत पूजां खलु तस्य राजा
 नरोऽथ वा क्लेशनिवारणार्थम् ॥ ३५ ॥
 जन्मर्षमाद्यं दशमं च कर्ष
 सांवातिकं षोडशमृक्षमाद्यात् ।
 अष्टादशं भं समुद्रायसंशं
 प्राहुस्त्रयोविंशमिदं विनाशम् ॥ ३६ ॥
 यत् पञ्चविंशं खलु मानसं त-
 ङ्गैः पद्भिर्दित्यं पुरुषोऽपि पद्भः ।
 विश्वेभरेशो नवभिः स्वजाति-
 देशाभिपेक्षोद्भवैर्नवर्षः ॥ ३७ ॥
 पत्ये तु सूर्यात्मजभोगयुक्तं
 विभेदस्योपहतं कुजेन ।
 उत्काहतं यद्ब्रह्मणाहतं वा
 मपीडितं भं यदुपाकरेण ॥ ३८ ॥
 जन्मभे प्रतिहते तनुनाशः
 पर्मणः फल्गुतिर्दशमर्षं ।
 षोडशे भवति षान्ध्यापांशा-
 ष्टादशे तनुभृतां पनहानिः ॥ ३९ ॥
 माणिनामसुहृतिस्तु विनाशे
 मानसे विकल्पा मनसः स्यात् ।
 ज्ञानिभे भवति शोषविनाशो
 देशभे भवति देशविनाशः ॥ ४० ॥
 मपीडिते मन्यभिपेक्षपिण्ये
 भवेन्मृगानां तनुदेहगीटा ।
 योगोऽपि पीडा नशमं स्याति

स्नानैर्यतः स्नाति पयोऽभिघास्ये ॥ ४१ ॥

गोक्षीरयुक्तैरथ पूर्णकोशैः (छा)-

फेनैः सिताशेषतनोर्वृषस्य ।

तथा शकृन्मूत्रयुतैः पयोभिः

स्नानं नृणां पीडितजन्मभे स्यात् ॥ ४२ ॥

अक्षारमघाभिपभुग्दशाहे

मध्वाज्यहोमी हृतकर्मपीडः ।

भियंगुसिद्धार्थकभीरुदूर्वा-

शतावरीस्नाननिरस्तदोषः ॥ ४३ ॥

सांघातिके भेऽभिहते निरस्य

मध्वामिपे क्रौर्यमनोभवो च ।

दूर्वासिभिर्द्विर्दधीत होमं

दानं च दद्याद्विभवानुरूपम् ॥ ४४ ॥

अभत्यसिद्धार्थकदेवदारु-

भियंगुविल्वैर्यवचन्दनाद्यैः ।

जलप्लुतस्नानमशेषदोषान्

सांघातिकर्षप्रभवांश्छिनत्ति ॥ ४५ ॥

स्वर्णं सरूप्यं समुदायधिष्ये

तप्ते मदद्याद्विदधीत होमम् ।

बलक्षसिद्धार्थकसर्वगन्ध-

युक्तैर्जलैः स्नानमुशन्ति शस्तम् ॥ ४६ ॥

सरुद्रसावित्र्यभिमन्त्रितान्बु-

पूर्णेष्टैः पीडशभिविनाशे ।

तमैऽभिषेको मणिशीजरीण्य-

सर्वोपधीस्वर्णयुतैः प्रशस्तः ॥ ४७ ॥

यानासनोर्वावसनानि गाथ

शक्त्या मदद्याद्दिनपुंगवैभ्यः ।

होमं च कुर्याच्छुभदूर्वपा च

वैनाशिकोपद्रवनाशमिच्छन् ॥ ४८ ॥

फार्पोऽन्नहोमो घृतपायसाभ्यां

तर्प्यां दिना मानसतापशान्दये ।

स्नायाच्चिद्रीपातिबलापलेन
यदाम्बुभिध्वन्दनसंयुतैश्च ॥ ४९ ॥

स्नानं प्रतप्ते त्वभिषेक्तधिष्ण्ये
समस्तरत्नैः सलिलप्लुतैः स्यात् ।

स्वजातिधिष्ण्येऽपि च सर्वबीजैः

सवारीभिः सर्वसुखाय राज्ञाम् ॥ ५० ॥

देशे परिपीडिते ब्रजहृयस्तम्भेरमस्थानतः

शैलाम्नाद्वृषशृङ्गकचच (कृचच) रणेगोष्ठाङ्गणात्सग्रादात् ।

परमीकात्सरसो द्विजातिभवनाद्ब्रालयात्संगमा-

दानीयाय मृदो निधाय फलशे राज्ञाऽभि-

षेकश्रियै (फं श्रियात्) ॥ ५१ ॥

श्लेष्ठापकर्षणं यत्र कृतं भवति वाजिनाम् ।

तत्रैव परिकर्तव्यं गन्धर्वाणां च पूजनम् ॥ ५२ ॥

गन्धर्वशब्देन तुरंगमाः ।

अदीपे स्थापिता यत्र तथा शुचिः (शौच) विचारिते ।

स्थानापकर्षणं कृत्वा श्रुतपूजा विधीयते ॥ ५३ ॥

श्रुतशब्देन शालिक्षेत्रशास्त्रम् ।

उच्चैःश्रवा इयः पूज्यस्तुरंगाधिपतिस्तु याः ।

इयमारे समुत्पन्ने तस्मात्तं परिपूजयेत् ॥ ५४ ॥

इमां शान्तिं मयक्ष्यामि तन्मे निगदतः नृणु ।

आर्क्षन्तं भूमिं च संशोध्य सत्रियां (शास्त्रियां) वा समारिषः ॥ ५५ ॥

गोमयेनानुसंलिप्य तां भूमिं परिशोधिताम् ।

अहोरात्रोपिती भूत्वा सांपवासाः पुरोहितः ॥ ५६ ॥

राशौ जागरणं कृत्वा तस्यां भूमावनालसः ।

सूर्याणां च निनादेन गीतनृत्यादिनोदितः ॥ ५७ ॥

चन्तनैः कुरुकुर्मैर्दिव्यैः फुसुमैः मकिरेन्महीम् ।

धूपैस्तु धूपितां सम्यग्दिवैर्नाराजितां शुभाम् ॥ ५८ ॥

एवं रात्रिमुपित्वा तां मातःकाले पुरोहितः ।

स्नात्वा शुद्धाम्बरधरः शुद्धमात्मनः ॥ ५९ ॥

स्नानैर्यतः स्नाति पयोऽभिषास्ये ॥ ४१ ॥
 गोक्षीरयुक्तैरथ पूर्णकोशैः (छा)-
 फेनैः सिताशेषतनोर्धृषस्य ।
 तथा शकृन्मूत्रयुतैः पयोभिः
 स्नानं नृणां पीठितजन्मभे स्यात् ॥ ४२ ॥
 आसारमघाभिषुन्दशाहं
 मध्वाज्यदोमी हृतरुर्मपीडः ।
 भियंगुसिद्धार्थं भीरुदूर्वा-
 शतावरीस्नाननिरस्तदोषः ॥ ४३ ॥
 सांघातिके भेऽभिहते निरस्य
 मध्वाभिषे क्रौर्यमभोभवां च ।
 दूर्वासिभिर्द्विर्विदधीत होमं
 दानं च दद्याद्विभवानुरूपम् ॥ ४४ ॥
 अश्वत्थसिद्धार्थं देवदारु-
 भियंगुस्त्रिवैर्यवचन्दनाद्यैः ।
 जलप्लुतस्नानमशेषदोषान्
 सांघातिकर्षमभवांश्छिनत्ति ॥ ४५ ॥
 स्वर्णं सरूप्यं समुदायधिष्ण्ये
 तप्ते मद्द्याद्विदधीत होमम् ।
 बलक्षसिद्धार्थं रुसर्वगन्त्र
 युक्तैर्जलैः स्नानमुशन्ति शस्तम् ॥ ४६ ॥
 सरुद्रसावित्र्याभिमन्त्रिताम्बु-
 पूर्णैर्घटैः षोडशभिर्विनाशे ।
 तप्तैऽभिषेक्तो मणिरीजरौघ्य
 सर्वापथीस्वर्णयुतैः प्रशस्तः ॥ ४७ ॥
 यानासतोर्वाविसनानि गाश्च
 शक्त्या मद्द्याद्विदधीतपुंगवेभ्यः ।
 होमं च कुर्याच्छुभदूर्वया च
 वैनाशिकोपद्रवनाशमिच्छन् ॥ ४८ ॥
 कायोऽञ्जहोमो घृतपायसाभ्यां
 तर्प्या द्विजा मानसतापशान्तये ।

स्नायाच्छिरीपातिवलाय ॥

मदाम्बुभिश्चन्दनसंयुतैश्च ॥ ४९ ॥

स्नानं प्रतप्ते त्वभिपेक्षधिष्ण्ये

समस्तरत्नैः सलिलप्लुतैः स्यात् ।

स्वजातिधिष्ण्येऽपि च सर्ववीजैः

सचारिभिः सर्वमुत्थाय राज्ञाम् ॥ ५० ॥

देशर्षे परिपीडिते प्रजहयस्तप्नेरमस्थानतः

शैलाग्राद्द्रवपशुङ्क कचथ (कचथ) रणेर्गोष्ठाङ्गणात्सद्ब्रदात् ।

पक्षीकात्सरसो द्विजातिभवनान्द्रालयात्संगमा-

दानीयाथ मृदो निधाय कलशे राजाऽभि

पेक्षथियै (कं श्रियात्) ॥ ५१ ॥

हेष्ठापकर्षणं यत्र कृतं भवति वाजिनाम् ।

तत्रैव परिकर्तव्यं गन्धर्वाणां च पूजनम् ॥ ५२ ॥

गन्धर्षशब्देन तुरंगमाः ।

अदीपे स्थापिता यत्र तथा शुचिः (शौच) विचारिते ।

स्थानापकर्षणं कृत्वा श्रुतपूजा विधीयते ॥ ५३ ॥

श्रुतशब्देन शालिहोत्रशास्त्रम् ।

उच्चैःश्रवा हयः पूज्यस्तुरंगाधिपतिस्तु यः ।

हयमारे समुत्पन्ने तस्मात्तं परिपूजयेत् ॥ ५४ ॥

इमां शान्तिं प्ररक्ष्यामि तन्मे निगदतः शृणु ।

ब्राह्मीं भूमिं च संशोभ्य क्षत्रियां (क्षात्रियां) चा समाशिवः ॥ ५५ ॥

गोमयेनानुसलिष्य तां भूमिं परिशोधिताम् ।

अहोरात्रोपितो भूत्वा सांपरासः पुरोहितः ॥ ५६ ॥

रात्रौ जागरणं कृत्वा तस्यां भूमापनात्सः ।

तुर्याणां च निनादेन गीतनृत्यत्रिनोदितः ॥ ५७ ॥

चन्दनैः कुङ्कुमैर्दिव्यैः कुसुमैः प्रस्फिरेन्महीम् ।

धूपैस्तु पूषिता सन्यग्दीपैर्नाराजितां शुभाम् ॥ ५८ ॥

एवं रात्रिमुपित्वा तां प्रातःशाले पुरोहितः ।

स्नात्वा शुभाम्बरधरः शुकुमाख्यानुलेपनः ॥ ५९ ॥

सोष्णीपोऽलंकृतः शक्त्या सहायैः शुचिभिः सह ।
 चत्वारो ब्राह्मणाथास्य सहायाः स्मृतन्द्रिताः ॥ ६० ॥
 ऋग्वेदपारगो होफो द्वितीयो यजुषां वरः ।
 तृतीयः सामर्थिमुख्यश्चतुर्थश्चाप्यथर्ववित् ॥ ६१ ॥
 सर्वे स्वङ्गाः कुलीनाः स्युः शुचयः शीलसंयुताः ।
 अहंभावैरसंवीताः पवित्रचरितास्तथा ॥ ६२ ॥
 तेषामभावे सर्वेषामेको नाऽस्ति (ऽस्तु) तथाविधः ।
 तस्याभावे हि कर्तव्य ऋग्शास्त्री तत्त्वविद्विजः ॥ ६३ ॥
 तस्याप्यभावे कर्तव्यो यजुर्वेदपरायणः ।
 सामविद्वा भवेद्विभो वेदशास्त्रपरायणः ॥ ६४ ॥
 सर्वेषामप्यभावे तु मीमांसातत्त्वज्ञोविदः ।
 आचार्यं तं प्रकुर्वीत पुराणार्थत्रिदां वरम् ॥ ६५ ॥
 धर्मशास्त्ररतं नित्यं निष्णातं सर्वकर्मसु ।
 पावनं तं विजानीयात्कर्मसिद्धिप्रदं नृणाम् ॥
 कुलीनं वैष्णवं दान्तं बद्धिसेवापरायणम् ॥ ६६ ॥

तथा च श्रीभागवते—

नाहं तथाऽप्यियजमानहविर्विताने
 श्रोतदघृतप्लुतमदन्हुतभुद्मुखेन ।
 यद्ब्राह्मणस्य मुखतश्चरतोऽनुधासं
 तुष्टस्य मस्यवदितैर्निजकर्मपाकैः ॥ ६७ ॥

अन्यच्च—

यस्तु व्याकुरुते वाचं यश्च मीमांसतेऽध्वरम् ।
 तायुभौ पुण्यकर्माणौ पङ्क्तिपावनपावनौ ॥ ६८ ॥
 तस्मात्कारणाद्विद्वानेको विष्णुरूपः ।
 मण्डपे विस्तृते सम्यक्तन्मध्ये कुण्डमुत्तमम् ।
 लक्षणोक्तं प्रकुर्वीत यज्ञनिर्याविशारदः ॥ ६९ ॥
 परितो मण्डल कार्यं चतुरस्रं सुशोभनम् ।
 तण्डुलैर्लक्षणोपेतैरर्चितं सुमनोहरम् ॥ ७० ॥
 विदिक्षु विन्यसेत्कुम्भान्पूर्णानोपधिवारिणा ।

रसांश्च विन्यसेत्तेषु पेशान्यादिक्रमेण तु ॥ ७१ ॥
 सर्पिषा पयसा दध्ना मधुना च यथाक्रमम् ।
 कुम्भास्ताम्बूरयोद्विद्धान्साक्षतान्ससुमांस्तथा ॥ ७२ ॥
 संवीतान्वस्त्रयुग्मैश्च चंद्रपात्रैः प्रपूरितान् ।
 संपूजयेत्ततो देवान्कुम्भेषु च दिगीश्वरान् ॥ ७३ ॥
 माच्यादिमुख्यदिग्भागेष्वर्चयेदिन्द्रतः सुरान् ।
 न्यस्तेषु देवकोष्ठेषु सवस्त्रेषु विशेषतः ॥ ७४ ॥
 कृत्वा स्वर्णमयान्सर्वानुपचारैः पृथक्पृथक् ।
 यस्य यस्य च यद्रूपं यत्स्थानं याऽभिधा क्रमात् ॥ ७५ ॥
 वल्लिङ्गो नैव मन्त्रेण कार्यं सर्वं विधानरुम् ।
 तेषामेवाथ मन्त्रैस्तैर्होमं कुर्याद्विधानवित् ॥ ७६ ॥
 साज्येन पायसेनैव जुहुयाच्च पृथक्पृथक् ।
 अयुतं वा सहस्रं वा तथा च तिलसर्पिषा ॥ ७७ ॥
 विल्वपत्रैस्तथा पुष्पैः पद्मैर्नानाविधैः शुभैः ।
 जुहुयाच्छ्रीफलैस्तद्द्वीजपूरैर्भनोरमैः ॥ ७८ ॥
 खजूरेर्नारिकेलैश्च सितया गुग्गुलेन च ।
 साज्यैश्च तण्डुलैश्चापि होमं कुर्यात्पृथक्पृथक् ॥ ७९ ॥
 ऋग्वेदी पूर्वदिग्भागे जपेच्छान्तीरनुत्तमाः ।
 यजुरध्ययनो विप्रो वारुण्यां जपकृद्भवेत् ॥ ८० ॥
 याम्ये तु सामगो विप्रो कौभेरेऽथर्वविज्जपेत् ।
 तेन तेन प्रकारेण हवनं कुर्युरञ्जसा ॥ ८१ ॥
 यथासंख्योदितं कृत्वा हवनं जातवेदसि ।
 शान्तिपाठं ततः कुर्युरितरैर्ब्राह्मणैः सह ॥ ८२ ॥
 होमावशिष्टैः सर्वैस्तैर्द्रव्यैः [स्तु] स्विष्टकृद्भवेत् ।
 ततो होमवलिं कुर्याद्यथाशास्त्रमतन्द्रितः ॥ ८३ ॥
 हयानां रोगशान्त्यर्थं वा पूजा परिकीर्तिता ।
 तां तु वक्ष्ये समासेन भेषजैः सह संपतैः ॥ ८४ ॥
 इन्द्रादीनां पृथक्पूजां चतुर्णां विनिवर्त्य च ।
 ईशानादिचतुर्णां तु ततः कुर्यात्पुरस्क्रियाम् ॥ ८५ ॥

पायसैरिति बहुवचनं येन कारणेन तद्दक्ष्ये पायसं केवलं तण्डुलसंभवामिति
न यस्य कस्याचिद्धविषः ।

मधुना पयसा चैव ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ।

एकैकं देवमुद्दिश्य दश सप्त द्विपञ्च च ॥

पलसंख्याऽत्र निर्दिष्टा स्वर्णस्यैव मनीषिभिः ॥ ९९ ॥

तथैव रजतं देयं ताम्रं कांस्यं च दक्षिणा ।

इति धनिघनीतरनिर्णयविषयम् ।

याजकानां हि तुष्ट्यर्थं नाणकं च प्रदापयेत् ॥ १०० ॥

यस्य या देवता येन येन पूजिता तां तां तस्मै तस्मै सालंकारां सकुम्भा सपीठां
सबस्त्रां सदक्षिणां दद्यात् । हस्तकर्णमात्रवस्त्राणि सर्वेभ्यः समानत्वं मकल्य
दद्यात् । ब्रह्मणे महिषीं दद्यात् । अश्वं सोपस्करं दद्यादाचार्याय ।

ततस्तु वाचयेत्स्वस्ति संपूज्य कुलदेवताम् ।

रेवन्तकस्ततः पूज्यस्ततोऽश्वान्परिपूजयेत् ॥

ततस्तु भेषजं कुर्यादश्वानां रोगमुक्तये ॥ १०१ ॥

तथा हि—

अश्वकन्दस्य मूलानि कुमारीकन्दमेव च ।

व्योषं च सर्षपर्युक्तं पयसा परिलोढयेत् ॥ १०२ ॥

व्रीहिपिष्टेन संमिश्रं दद्यात्पलचतुष्टयम् ।

[भेषजं तच्च घोटाय] एकैरुस्मै पृथक्पृथक् ॥ १०३ ॥

बलातैलेन घोटानामङ्गानि परिमर्दयेत् ।

ततस्तु सर्वलाघानि मृन्मये शुचिभाजने ॥ १०४ ॥

निधायान्वांस्तु नीराज्य तद्देशान्यां दिशि सिपेत् ।

वक्ष्यमाणेन मन्त्रेण [वाजिनां रोगमुक्तये] ॥ १०५ ॥

स च मन्त्रः—

एषोहि भगवन्देव हयान्मुञ्च महाप्रह ।

अनेन बलिदानेन क्लेशमुक्तिकरो भव ॥ १०६ ॥

हुं फट्स्वाहा ।

ततो गृहे विद्युदात्मा कृतमङ्गलकौतुकः ।

रसोन्नं च मद्याक्षु धान्यं विमाय भूरि च ॥ १०७ ॥

रसोन्नश्चन्देन तिलाः । भूरिशब्देन पुरुषभारान्पगम् ।

राज्ञो विजयदं पुष्यं धनधान्यविवर्धनम् ।
 सुष्टिदं पुष्टिदं लोके सर्वविघ्नहरं शुभम् ॥ १०८ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शालिहोत्रो-
 क्तमश्वशान्तिविधानम् ।

अथ गजमारशान्तिविधानम् ।

यदा च कुंजराणां तु रोगोत्पत्तिः प्रजायते ।
 तदा गजग्रहसोभो विज्ञेयः पृथिवीभृताम् ॥ १ ॥

उदुक्तं वामनपुराणे—

कुंजराग्रहसंसोभो गजानां जायते यदा ।
 तदा संपूजयेदिन्द्रं पुष्पगन्धादिभिः सुधीः ॥ २ ॥
 विश्वतश्चरित्यादिसूक्तैरेन्द्रैर्द्विजोत्तमः ।
 पूजयेत्प्रयतो भूत्वा विप्रवर्यैः समावृतः ॥ ३ ॥
 अनेनैव तु मन्त्रेण जुहुयादपुत्रत्रयम् ।
 अष्टाधिकं च मतिमान्पायसेन च सर्पिषा ॥ ४ ॥
 समावृत्या जपेद्विद्वान्साष्टं चैवापुत्रत्रयम् ।
 कुंजरा हि यदा रोगपीडिताः स्युर्महीपतेः ।
 तदेन्द्रं पूजयेत्सम्यगित्याह भगवान्शिवः ॥ ५ ॥

पद्मपुराणे—

पञ्चाशद्ब्राह्मणेभ्यश्च गाः प्रदद्यान्नृपोत्तमः ।
 सुवर्णं दक्षिणां तत्र प्रत्येकं निष्कमेव च ॥ ६ ॥
 सहस्रं ब्राह्मणा भोज्याः सूक्ष्मवस्त्रैरलंकृताः ।
 ततः प्रेतपिशाचेभ्यो बलिं दद्याद्विधानतः ॥ ७ ॥
 सुरा मांसं च पिष्टं च सघृतं पायसं तथा ।
 भरावदशकं पूर्णं तेन कृत्वा क्षिपेन्नृपि ॥ ८ ॥

इति पद्मपुराणोक्तगजशान्तिः ।

अथ गरुडपुराणोक्तगजशान्तिविधानम् ।

तथा च गरुडपुराणे सनत्कुमारवचनात्—

अथ राजा शकुर्वीन गजानां शान्तिकं परम् ।

गजानां रोगतप्तानां तदुत्पातोदये सति ॥ १ ॥

नादन्ति कवलानार्ता मुञ्चन्त्यश्रूणि संततम् ।

तथा प्रशान्ता निर्वेदा (विण्णा) भवन्ति मदवर्जिताः ॥ २ ॥

विमनास्त्रस्तसर्वाङ्गः सुप्तो नष्टपराक्रमः ।

नष्टशोभः सदाहीनो नष्टसंज्ञोऽभिजायते ॥ ३ ॥

नानाव्याधिसमुत्थाभिः पीडाभिः पीडयते भृशम् ।

इति व्याधिसमाक्रान्तेष्वेव हस्तिषु भूपतिः ॥ ४ ॥

कुर्यात्तु शान्तिकं राजा गजरक्षणतत्परः ।

रोगहीना यदा नागास्यजन्ति बलमाङ्गकम् ॥ ५ ॥

तदाऽपि शान्तिकं कार्यं गजविघ्नोपशान्तये ।

युद्धारम्भेषु सर्वेषु गजशान्तिं समारभेत् ॥ ६ ॥

मण्डपं चतुरस्रं च द्वादशारं च कारयेत् ।

तन्मध्ये इषुमानं च कुण्डं कुर्याद्विचक्षणः ॥ ७ ॥

दक्षिणे पश्चिमे योनी वितस्तिप्रमिते शुभे ।

कुण्डं त्रिमेखलं कार्यं वितस्त्युच्छ्रायशोभितम् ॥ ८ ॥

केचि(र्पा म)न्मतेन वृत्तं स्यात्कुण्डं सर्वगुणान्वितम् ।

तत्पुरस्तादाक्षिणतः कुण्डं हस्तप्रमाणकम् ॥ ९ ॥

अन्यत्तु कारयेद्द्विद्वान्पश्चिमे चोत्तरे तथा ।

त्रिकोणं दक्षिणे कुण्डं पश्चिमे वर्तुलं स्मृतम् ॥ १० ॥

उत्तरे चतुरस्रं च द्वेवं कुण्डकृतिः स्मृता ।

अर्कत्वादिरपलाशशमीविल्वतरुद्भवाः ॥ ११ ॥

समिधः पूर्वतः शोक्ता मध्ये विल्वस्य शोभनाः ।

तिलतण्डुललाजैर्वा यवसिद्धार्थशालिभिः ॥ १२ ॥

यवैरेव च मध्यस्थे कुण्डे च हवनं स्मृतम् ।

दध्ना च पयसा चैव घृतेन मधुना तथा ॥

कोणस्थेषु यनिः शोक्ता मध्यमे सकर्त्तरपि ॥ १३ ॥

‘यवैरेव च मध्यस्थे’ अस्पायमर्थः । इतरेषु कुण्डेषु यवहवनं नास्ति ।

स्थापयेत् ततः कुम्भानष्टावष्टसु दिक्षु च ।

वस्त्रयुग्मैः परिच्छन्नान्सर्वौषधिसमन्वितान् ॥ १४ ॥
 सर्वरत्नैस्तु संयुक्तान्गन्धपुष्पोदकैरपि ।
 हा (का) रावरममाणं च बृहत्कुम्भं च मध्यमम् ॥ १५ ॥
 तीर्थोदकेन संपूर्णं सर्वरत्नैः समन्वितम् ।
 सर्वौषधिसमायुक्तं सुवर्णहृदयं स्मृतम् ॥ १६ ॥

हृदयशब्दो गर्भवाचकः ।

तण्डुलानां चतुष्के च न्यसेत्तं सुस्विरं दृढम् ।
 चतुरः कलशानन्याधतुष्कस्य समीपतः ॥
 कोणेषु च तथा विद्यान्मण्डपस्य तथा घटान् ॥ १७ ॥

तथाशब्देन जलोषधिरत्नवस्त्रयुग्मयुक्तानिति ।

स्मरेत्प्रधानकलशे नरसिंहाकृतिं हरिम् ।
 चक्रश्चन्द्रगदाशार्ङ्गवज्रासिंशरशक्तयः ॥ १८ ॥
 पूर्वादिक्रमयोगेण ध्यातव्याः सकेलम्बपि ।
 बहिः शक्रादिदिक्पालास्तत्र तत्र च संस्मरेत् ॥ १९ ॥
 प्रधानकुम्भात्पुरतः कुर्याच्चक्राञ्जमण्डलम् ।
 तत्र संपूज्य देवेशं पश्चाद्धोमादि साधयेत् ॥ २० ॥
 मुख्यकुण्डे ततो धीमाञ्जुह्यात्तिलसर्पिषा ।
 ततः स्विएकृते (दि) त्यादिः समानस्तु विधिक्रमः ॥ २१ ॥
 एवं कुण्डेषु जुहुयुर्विधिवत्प्रयता दिजाः ।
 एवं समाप्य विधिना होमं तत्र पुरोहितः ॥ २२ ॥
 संस्पृशन्नःकुम्भं तु जपेद्दशसहस्रकम् ।
 गायत्रीं शिरसा सार्धं त्रिभिः सह शुचिप्रतैः ॥ २३ ॥
 मण्डपस्थेषु कुम्भेषु प्रत्येकं च सहस्रकम् ।
 पर्यन्तकलशान्सृष्ट्वा जपेत्तत्र सहस्रकम् ॥ २४ ॥
 अनन्तरेषु कुम्भेषु गायत्र्या प्रणयेन च ।
 ऋत्विग्भिर्युगपत्कार्यं होमतन्त्रं तु पूर्ववत् ॥ २५ ॥
 प्रतिङ्कुम्भं सहस्रं च जपेत्तानप्युपस्पृशन् ।
 पूजयेत्त्र्योक्पालादीन्गन्धादिभिरतन्द्रितः ॥ २६ ॥
 सर्वालंकारशोभादधान्दिव्यलक्षणलक्षितान् ।

तल्लिङ्गकैस्तथा मन्त्रं देवान्संतर्पयेद्बुधः ॥ २७ ॥
 अभ्यज्य वारणान्सर्वास्तथा चैव तुरंगमान् ।
 सर्वालंकारशोभाद्यान्सर्वास्तान्स्नापयेद्बुधः ॥ २८ ॥
 ब्राह्मकुम्भोदकेनैव स्नापयेत्तत्र साधकः ।
 राज्ञो नीराजनं कुर्यात्तद्गार्हाश्वैव मन्त्रवित् ॥ २९ ॥
 अन्येष्वन्यैस्त्वयं विधिः कार्यो यतो राजा हरेस्तनुः ।
 एवं कृत्वा विधानं च स्वस्तिवाच्य द्विजोत्तमैः ॥ ३० ॥
 दक्षिणाश्च ततो दद्याद्विप्रेभ्यो भूरिकल्पावित् ।
 आचार्यं पूजयेत्पश्चाद्ब्राह्मणांश्चैव ऋत्विजः ॥ ३१ ॥
 दासेभ्यश्चैव दासीभ्यो दद्याद्रत्नाणि भूरिशः ।
 समस्तकरणाधीशं ग्रामणीप्रमुखाञ्जरान् ॥ ३२ ॥
 पूजयेद्दनधान्याभ्यां सन्मानेन प्रतोपितान् ।
 ततो भेरीनिनादेन निःसाणानां महारवैः ॥ ३३ ॥
 शङ्खानां काहलानां च गजानां वृंहितैस्तथा ।
 हेपाभिस्तुरगाणां च नादयञ्जगतीतलम् ॥ ३४ ॥
 प्रविशेद्भूपतिः सम्यग्मण्डितं राजमन्दिरम् ।
 पुनस्तत्र नृपालोऽसौ स्वस्तिवाचनतत्परः ॥ ३५ ॥
 दानं दद्याद्द्विजातिभ्यः परिगृह्याभिषेचनम् ।
 याजिशालां च संप्रोक्ष्य हस्तिशालां तथैव च ॥ ३६ ॥
 सिद्धार्थास्तण्डुलान्पुष्पमकरांश्च तिलानपि ।
 प्रकिरेत्स्वयमुर्वाशो गजानां शान्तिहेतवे ॥ ३७ ॥
 शालामध्ये नृसिंहं च सुदर्शनमनामयम् ।
 पूजयेद्ग्रन्थपुष्पैश्च दीपैर्नीराजयेत्ततः ॥ ३८ ॥
 ततो भूतबलिं दद्याद्भैर्बहुविधैर्बहिः ।
 ततः सवेशनं मन्त्रैराचार्यः कारयेत्सुधीः ॥ ३९ ॥
 गजानामभिषिक्तानां तथा चैवापि याजिनाम् ।
 दृष्टपुष्टमना सजा चिरं राज्ये महीयते ॥ ४० ॥

इति श्रीनृसिंहप्रवृत्तिरचितायां विधानमालायां गरुडपुराणां
 गजशान्तिविधानम् ।

- अथ करभशान्तिविधानम् ।

तद्भविष्योत्तरे कृष्णार्जुनसंवादे ।

युधिष्ठिर उवाच—

दासेराणां कथं कृष्ण रोगमुक्तिस्तु जायते ।
ब्रूहि केन विधानेन क्रियमाणेन भूभुजा ॥ १ ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

पुरा राजन्पिशाचानामधिपेन विशः पुरः ।
कथितं च वटाधस्तात्क्रमेण(ल)रुविधानकम् ॥ २ ॥
उत्पश्यन्ते महारोगाः करभेषु महोत्थनाः ।
विधानं तत्र कर्तव्यं तेषां रोगोपशान्तये ॥ ३ ॥
ग्रामादुत्तरतोऽरण्ये मण्डपं परिकल्पयेत् ।
तत्र मध्ये प्रकूर्वात कुण्डं हस्तमितं शुभम् ॥ ४ ॥
तस्मिन्कुण्डे तिलैः साज्यैर्हवनं कारयेद्बुधः ।
अष्टाधिकायुतं चैव लाजानां च तयैव च ॥ ५ ॥
पापसेन च साज्येन सहस्रं जुहुयात्सुधीः ।
घल्लिं प्रदद्यात्तत्रैव पञ्चखाद्यैः प्रयत्नतः ॥ ६ ॥
आचार्याय ततो दद्यान्मञ्चकं च सतूलिकम् ।
ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्सहस्रं शुभलक्षणान् ॥ ७ ॥
भूमिदानं ततः कुर्याद्भोचर्मद्वयसंमितम् ।
पर्वतस्य समीपे च या भूमिः कृष्णपिङ्गला ॥
सा दत्ता यदि विप्राय पापमुक्तिस्तदा भवेत् ॥ ८ ॥

पिशाचाधिपतिरुवाच—

पतस्मिन्विहिते वैश्य विधाने श्रद्धयोदिते ॥
तदा करभरोगाणां विमुक्तिर्जायते ध्रुवम् ॥ ९ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
करभशान्तिविधानम् ।

अथ खरशान्तिविधानम् ।

खराणामुदरे रोगो जायते पादतः क्वचित् ।
 अथ वा सर्वदेहे च तदा शान्तिं प्रकल्पयेत् ॥ १ ॥
 शुचिः शुक्राम्बरधरो राजा सह पुरोधसा ।
 स्वामी वा तेषु कुर्यात्स विधानं विधिवद्बुधः ॥ २ ॥
 त्रिंशत् विंशतिं वाऽपि नत्र वा च ततः परात् ।
 विभवा(त्ता)नुसारतः कुर्यान्निर्रणाञ्जुभलक्षणान् ॥ ३ ॥
 तण्डुलोपरि संस्थाप्य सर्वास्तान्कलशान्सुधीः ।
 सौपधानसमुवर्णाश्च बह्वैरावेष्टितानपि ॥ ४ ॥
 पूजयेत्तेषु सर्वेषु वह्निध्यानपरो द्विजः ।
 चतुर्भुजं सप्तजिह्वं त्रिनेत्रं मेपवाहनम् ॥ ५ ॥
 भेषशुद्धं च पिङ्गनाभं शक्तिपाशासिधारिणम् ।
 एवं तेषु स्मरेद्देवं हन्यवाहं महाभुजम् ॥ ६ ॥
 कुम्भानां पूर्वतः, पङ्क्तिर्विधातव्या मयत्नतः ।
 दक्षिणोत्तरतः सर्वा गन्धपुष्पादिपूजिता ॥ ७ ॥
 तस्यास्तु पश्चिमे भागे स्थण्डिले जुहुयात्सुधीः ।
 समिद्धिर्हविषा चैव सहस्रं च पृथक्पृथक् ॥
 ततश्च पायसेनापि जुहुयाच्छतसंख्यया ॥ ८ ॥

उक्तं च—

अष्टोत्तरायुतं कुर्यादग्निसूक्तेन च द्विजः ।
 चरुणा सघृतेनैव द्विजः कुर्यादतन्द्रितः ॥ ९ ॥
 एतस्मिन्विहिते वैश्ये विधाने विधिवदुधैः ।
 शान्तिर्भवति रोगाणां खराणां नात्र संशयः ॥ १० ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां खरशान्ति-
 विधानम् ।

अथ सारमेयशान्तिः ।

पद्मपुराण इन्द्रसत्यश्रुवसंवादे ।

इन्द्र उवाच—

अहं तु मृगयायुक्तो जिज्ञासुस्तव सत्यताम् ।
 अटामि कानने घोरे जाङ्गले दंशसंयुते ॥ १ ॥
 मृगयाक्रीडमानोऽहं राजवेषधरः प्रभुः ।
 शुनां द्वंद्वैः समाक्रीणो जिघांसुः श्वापदान्वहून् ॥ २ ॥
 अकस्मादेव विमर्षे सारमेयाः प्रपीडिताः ।
 व्याधिभिर्वहुभिर्ब्रह्मन्वदं रोगं च शान्तिकम् ॥ ३ ॥
 भेषजानि न सिध्यन्ति विहितानि भिषग्वरैः ।
 वैद्य(द्या)विज्ञातरोगाणां शान्त्यर्थं हि द्विजोत्तम ॥
 विधानं क्रियते सम्यगेतन्मुनिमतं महत् ॥ ४ ॥

ऋषिरुवाच—

विधानमस्ति देवेन्द्र शुनां रोगोपशान्तिकृत् ।
 या शान्तिर्भेदभाणां च सैवोक्ता मुनिभिः शुनाम् ॥
 महाव्याधिगृहीतानामकस्मादेव सुव्रत ॥ ५ ॥
 नश्यन्ति व्याधयः सर्वे सारमेयाङ्गसंभवाः ।
 विनाऽपस्मारमेकं हि स एवात्र शुनां यतः ॥ ६ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 सारमेयशान्तिविधानम् ।

अथ नक्षत्रशमनविधानम् ।

यस्मिन्मृशे भवेत्पीडा तस्य ऋक्षस्य देवताम् ।
 प्रतिमां स्वर्णमयीं (सौवर्णीं प्रतिमां) कृत्वा पूजयेत्प्रयतैः कृती ॥ १ ॥
 गोमयेनानुसंलिप्य मण्डलं शुभलक्षणम् ।
 चतुरस्रं च संवीतं तण्डुलैश्च कृताकृतैः ॥ २ ॥
 कृत्वा तु स्पष्टिलं तत्र यत्नतः कृष्णया मृदा ।

वेदीस्थाने सुधीः कुर्यात्तण्डुलानां महाचयम् ॥ ३ ॥

तत्र ममाणं खारी वा द्रोणा वा द्वादश स्मृताः ।

अमावे पञ्च वा द्रोणा द्रोणं वा तदभावतः ॥ ४ ॥

ईशानकोणदेशे तु कलशं स्थापयेत्सुधीः ।

निधाय द्रविणं तत्र कलशे शक्तयेपक्षया ॥ ५ ॥

पीठं तु पूर्वतः स्थाप्यं नववस्त्रेण संयुतम् ।

स्वस्तिकं तण्डुलानां च शुभानां तत्र संलिवेत् ॥ ६ ॥

शुभानामिति मयत्नकर्मणा निष्पन्नानाम् ।

तन्मध्ये देवतास्तिस्रो नक्षत्रश्रितयस्य वै ।

यस्मिन्नृक्षे गदोत्पत्तिस्तस्य पूर्वापरे सुधीः ॥ ७ ॥

उदुनी पूजयेद्यत्नादधिप्रत्यधिदैवते ।

प्रकटीभूतचिह्नस्य रोगस्य च नृविग्रहे ॥ ८ ॥

यस्मिन्दिने ततः पूर्वं षष्टिनाडीषु संभवः ।

ततश्च पुरतस्तद्वत्तस्मात्पूज्यमुद्भवयम् ॥ ९ ॥

देवता यस्य ऋक्षस्य मन्त्रस्तल्लिङ्ग एव च ।

द्रव्यं च तस्य यत्प्रोक्तं प्रधानं प्राकृतं तथा ॥ १० ॥

तत्सर्वं विदुषाऽऽनीय होमं तत्र प्रकल्पयेत् ।

ऐशान्यां भगवद्विष्णोर्नाम्नां द्वादशकस्य वा ॥ ११ ॥

वक्ष्यमाणानि नामानि शृणु भूपतिकुंजर ।

हर्तिर्नारायणो विष्णुर्गोविन्दो गरुडध्वजः ॥ १२ ॥

उपेन्द्रो माधवो धाता श्रीवत्साङ्को जनार्दनः ।

पद्मनाभोऽच्युतो नाम्नां विष्णोर्द्वादशकं स्मृतम् ॥ १३ ॥

गणेशं पूर्वभागस्यं दुर्गामपि च पूर्वतः ।

अग्नेर्दिशि तु संपूज्य देवं क्षेत्राधिपं सुधीः ॥ १४ ॥

उत्तरे रुद्रमूर्तिं च पूजयेत्प्रयतः पुमान् ।

पञ्चोपचारसंयुक्तां पूजां तत्र प्रकल्पयेत् ॥ १५ ॥

स्वगृहोक्तविधानेन कुर्याद्विमुक्तं सुधीः ।

कलशं जलपूर्णं च वस्त्रयुग्मेण वेष्टितम् ॥ १६ ॥

निधाय चापधीस्तत्र पञ्चपट्टवसंयुताः ।

पञ्चस्यानमृदां कुम्भ आलवालं प्रकल्पयेत् ॥ १७ ॥

इमं ये वरुणेत्येवं जप्तं मन्त्रेण वा पुनः ।

। सर्वे ममद्राः सरित इति मन्त्रं पठेद्बुधः ॥ १८ ॥
 यच्चिद्धितेविशो यथेत्यादिसूक्तं जपेद्बुधजः ।
 । आवाहयेद्यष्टे देवं वरुणं पयसां पतिम् ॥ १९ ॥
 एवं नक्षत्रशान्त्यर्थं विदध्यात्पूर्वपीठिकाम् ।
 ततः स्नानादि ऋक्षाणां शमनं परिकल्पयेत् ॥ २० ॥
 सामान्योऽयं विधिः प्रोक्तो नक्षत्राणां प्रपूजने ।
 । सर्वापधीनामप्राप्तौ भवेदेका शतावरी ॥ २१ ॥
 सर्वेषामपि गन्धानामभावे चन्दनं मतम् ।
 शतपत्रं सुमनसां धूपाभावे च गुग्गुलुः ॥ २२ ॥
 नैवेद्यानामभावे च पायसं परिकीर्तितम् ।
 मन्त्राणामप्यभावे च गायत्रीमन्त्र उत्तमः ॥ २३ ॥
 अष्टोत्तरसहस्रं च तथा शतमुदाहृतम् ।
 जुहुयात्प्रयतो धीमांस्ततः पूर्णाहुतिर्भवेत् ॥ २४ ॥
 होमद्रव्यस्य दुष्प्राप्तौ तिलाः भोक्ता मनीषिभिः ।
 नक्षत्राणां पृथक्त्वेन नक्षत्रशमनं ब्रुवे ॥ २५ ॥
 अभिन्यां चाप्यहोरात्रमथ वा दश वासरान् ।
 पीडोत्पन्नस्य रोगस्य नात्र कार्या विचारणा ॥ २६ ॥
 । देवते अभिनौ तत्र द्विभुजौ शुक्लवर्णकौ ।
 मुधाकलशसंयुक्तौ कमण्डलुधरो शुभौ ॥ २७ ॥
 देवस्य त्वेति वा देव्या गायत्र्या पूजनादिभ्यम् ।
 नीलोत्पलं च पूजायां धूपः सघृतगुग्गुलुः ॥ २८ ॥
 क्षीरौदनं च नैवद्यं समिधः क्षीरवृक्षजाः ।
 प्रधानं पायसं द्रव्यं तिलाथैव घृतप्लुताः ॥ २९ ॥
 अष्टोत्तरसहस्रं च तथैव शतमुच्यते ।
 एवं रोगः शमं याति दानैः पुण्यैस्तु भेषजैः ॥ ३० ॥
 धरण्यां मरणं रोगादिनानामेष त्रिंशतिः(तौ) ।
 विग्रहेषु मनुष्याणां दुर्वारा रोगसंस्थितिः ॥ ३१ ॥
 यमस्तु देवता तत्र कृष्णवर्णो द्विबाहुकः ।
 लुलायबाहनः श्रीमान्पाशदण्डधरः प्रभुः ॥ ३२ ॥

यमाय सोमं यमो यमोऽनुष्टुप् । इति पूजादिमन्त्रः ।

कृष्णागुरुः मुगन्धश्च धूपो गुग्गुलुरेव च ।

कृष्णं सुमल्लिकापुष्पमथ वा करवीरजम् ॥ ३३ ॥

गुदापूर्पं च नैवेद्यं मध्वाज्यतिलकं हविः ।

पूर्वसंख्या समुद्दिष्टा हवने नात्र संशयः ॥ ३४ ॥

कृत्तिकाया दिनान्येवं संभोक्तानि मनीषिभिः ।

अग्निश्च देवता तत्र रक्तवर्णोऽजवाहनः ॥ ३५ ॥

चतुर्भुजो धृतामत्रस्रवः सवरदाभयः ।

अग्निं द्रुतं मेधातिथिरभिर्गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।

रक्तचन्दनमेवात्र गन्धस्तु परिकीर्तितः ॥ ३६ ॥

पुष्पाणि करवीरस्य [रक्तस्य] च विशेषतः ।

केवलं सर्पिपो धूपो दीपाः सप्त मकीर्तिताः ॥ ३७ ॥

घृतौदनं च नैवेद्यं घृतं चैव प्रधानकम् ।

हवनस्य परिमाणं सहस्रं वा शतं तथा ॥ ३८ ॥

रोहिण्यां तु दिनान्यष्टौ क्लेशो भवति देहिनाम् ।

मजापतिस्तु तस्यापि देवता परिकीर्तिता ॥ ३९ ॥

रक्तवर्णश्चतुर्बाहुर्हसारूढश्चतुर्मुखः ।

पद्मपद्माक्षवरदाभयहस्तो निरामयः ॥ ४० ॥

ध्वजे कमण्डलुर्यस्य दर्भमुष्टिर्गुणाकरः ।

मजापते हिरण्यगर्भः मजापतिस्त्रिष्टुति पूजादिमन्त्रः ।

गन्धार्थं कुङ्कुमं देयमोपरीनां च धूपनम् ॥ ४१ ॥

क्षीरौदनं च नैवेद्यं पञ्चधान्यं प्रधानकम् ।

तिलाश्च तण्डुल्या मुद्गा यथा गोधूमकास्तथा ॥

एतेषां समुदायश्च पञ्चधान्यं मकीर्तितम् ॥ ४२ ॥

तथा च मार्कण्डेयपुराणे—

तिलो ग्रीहिर्यथो मुद्गो गोधूमः पञ्चमः स्मृतः ।

अनेन पञ्चधान्येन मीयतां परमेश्वरी ॥ ४३ ॥

मृगशीर्षे दिनान्येवं पञ्च रोगस्य देहिनाम् ।

सोमो हि देवता तस्य श्वेतवर्णः शुभाकृतिः ॥ ४४ ॥

दशाश्वरथमारूढः श्वेताभोऽपि निगद्यते ।

दिभुजोऽपि गतायुक्तोऽभयपाणिः स सोमराट् ॥ ४५ ॥

आप्यायस्येति गौतमः सोमो गायत्रीनि पूजादिमन्त्रः ।
 चन्द्रनं न्येपनं तस्य कुमुदं कुमुदं मतम् ॥
 दशाङ्ग्यापि धूपोऽत्र नैवेद्यं पायसं तथा ॥ ४६ ॥
 मधानद्रव्यं गोक्षीरं घृतं वा पेनुमंभवम् ।
 तौवती चैवं संख्याऽत्र हवने परिकीर्तिता ॥ ४७ ॥
 आर्द्रायां तु मृगी रोगादिनानामेकविंशतिः ।
 रुद्रो हि देवता तस्या वृषारूढश्चतुर्भुजः ॥ ४८ ॥
 शूलवद्वाङ्गन्तरदाभयहस्तः प्रकीर्तितः ।

नमः नंभव इत्यस्य हिरण्यगर्भो रुद्रो बृहतीति पूजादिमन्त्रः ।

चन्द्रनं च सरुपूरं गन्धार्थं दापयेद्ब्रह्म ॥ ४९ ॥
 पूजायां धौस्तुरं पुष्पं दशाङ्गं धूपमेव च ।
 नैवेद्यं पायसं साज्यं प्रधाने मधुसपिपी ॥ ५० ॥
 अष्टोत्तरसहस्रं च शतमष्टोत्तरं तथा ।
 जुहुयात्प्रयतो विद्वान्महारोगोपशान्तये ॥ ५१ ॥
 पुनर्वसौ यदा रोगः शरीरे जायते नृणाम् ।
 सप्तरात्रं तु पीडा स्यात्तस्य रोगस्य दारुणा ॥ ५२ ॥
 अदितिस्तस्य ऋक्षस्य देवता परिकीर्तिता ।
 चतुर्भुजा पीतवर्णा साऽभसूत्रकण्डलुः ॥
 वरदाभयहस्ता सा कार्या स्वर्णपथी शुभा ॥ ५३ ॥

अदितिर्घोरित्यस्य गौतमोऽदितिस्त्रिष्टुति पूजादिमन्त्रः ।

कुङ्कुमं च हरिद्रा च गन्धस्तस्याः प्रियंकरः ।
 अगस्तिपुष्पपूजा च धूपो मन्त्रयजस्तथा ॥ ५४ ॥
 गुडोदनं च नैवेद्यं प्रधानं पायसं मतम् ।
 संख्या होमस्य विज्ञेया शतमष्टोत्तरं तथा ॥ ५५ ॥
 रोगपीडा भवेद्भृगां पुष्यर्से दिनसप्तकम् ।
 चतुर्भुजः पीतवर्णो देवताऽत्र बृहस्पतिः ॥
 दण्डाक्षसूत्रपाणिस्तु साभयः सकण्डलुः ॥ ५६ ॥

वृहस्पते गृत्समद्रो वृहस्पतिस्त्रिष्टुति पूजादिमन्त्रः ।
 कुङ्कुमेवानुलिप्ताङ्गो वारिर्जः पूजितो गुरुः ।
 साज्येन विल्वगर्भेण धूपनीर्यः प्रयत्नतः ॥ ५७ ॥
 गुडमण्डकनैवेद्यं प्रधानं घृतपायसम् ।
 होमसंख्या शतं साष्टं पुष्यर्से परिकीर्तिता ॥ ५८ ॥
 आश्लेषायां सप्तार्यं वा दिनान्येकविंशतिः ।
 सर्पस्तु देवता तत्र महामण्डलरूपधृक् ॥
 विश्वेपत्रि(स्त्रि)शिराश्रण्डः पद्भिः पिङ्गलोचनः ॥ ५९ ॥

आयं गौः सार्षपाङ्गी सर्पा गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।

कालोद्भवानि पुष्पाणि गन्धः कुङ्कुमकेशरम् ।
 सघृतो गुग्गुलुधूपः साज्यं क्षीरान्नभोजनम् ॥ ६० ॥
 गव्यं घृतं प्रधानं स्यान्नक्षत्रे सर्पदेवते ।
 होमसंख्या समुद्दिष्टा नूनमष्टोत्तरं शतम् ॥ ६१ ॥
 मघायां मरणं रोगादिनान्येकविंशतिः ।
 पितरो देवता तत्र कृष्णवर्णाश्चतुर्भुजाः ॥
 रुद्राक्षसूत्रघरदकमण्डलधराः शुभाः ॥ ६२ ॥

आयन्तु नः पितर इत्यस्य शङ्खः पितरस्त्रिष्टुति पूजादिमन्त्रः ।

गन्धार्थं चन्द्रनं देयं पूजा चम्पकजा मता ।
 धूपार्थं गुग्गुलुः साज्यतिलपिष्टं च भोजनम् ॥ ६३ ॥
 प्रधानद्रव्यमुद्दिष्टं साज्याश्च तिलतण्डुलाः ।
 होमसंख्या समुद्दिष्टा शतमष्टोत्तरं तथा ॥ ६४ ॥
 पूर्वफल्गुनिकायां च रोगः पक्षप्रमाणतः ।
 भगस्तु देवता तत्र पद्मानन्दस्तु लोहितः ॥
 अभयान्नकरः श्रीमान्भग एव न संशयः ॥ ६५ ॥

भग एव वसिष्ठो भगस्त्रिष्टुति पूजादिमन्त्रः ।

रक्तचन्दनलेपस्तु पुष्पं स्यात्करवीरकम् ।

आप्यायन्नेति गौतमः सोमो मायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।
 चन्दनं लिपनं तस्य कुमुदं कुसुमं मतम् ॥
 दशाङ्ग्यापि धूपोऽत्र नैवेद्यं पायसं तथा ॥ ४६ ॥
 प्रधानद्रव्यं गोक्षीरं घृतं वा धेनुसंभवम् ।
 तौवती चैवं संख्याऽत्र हवने परिकीर्तिता ॥ ४७ ॥
 आर्द्रायां तु मृती रोगाद्दिनानामेकविंशतिः ।
 रुद्रो हि देवता तस्या वृषारूढश्चतुर्भुजः ॥ ४८ ॥
 शूलखट्वाङ्गवरदाभयहस्तः मकीर्तितः ।

नमः शंभव इत्यस्य हिरण्यगर्भो रुद्रो बृहतीति पूजादिमन्त्रः ।

चन्दनं च सरपूरं गन्धार्थं दापयेद्बुधः ॥ ४९ ॥
 पूजायां धौस्तुरं पुष्पं दशाङ्गं धूपमेव च ।
 नैवेद्यं पायसं साज्यं प्रधाने मधुसर्पिणी ॥ ५० ॥
 अष्टोत्तरसहस्रं च शतमष्टोत्तरं तथा ।
 जुहुयात्प्रयतो विद्वान्महारोगोपशान्तये ॥ ५१ ॥
 पुनर्वसौ यदा रोगः शरीरे जायते नृणाम् ।
 समरात्रं तु पीडा स्यात्तस्य रोगस्य दारुणा ॥ ५२ ॥
 अदितिस्तस्य ऋक्षस्य देवता परिकीर्तिता ।
 चतुर्भुजा पीतवर्णा साक्षसूत्रकण्डलुः ॥
 वरदाभयहस्ता सा कार्या स्वर्णमयी शुभा ॥ ५३ ॥

अदितिर्यौरित्यस्य गौतमोऽदितिस्त्रिष्टुविंशति पूजादिमन्त्रः ।

कुङ्कुमं च हरिद्रा च गन्धस्तस्याः शिपंकरः ।
 अगस्तिपुष्पपूजा च धूपो मलयजस्तथा ॥ ५४ ॥
 गुर्डादनं च नैवेद्यं प्रधानं पायसं मतम् ।
 संख्या होमस्य विज्ञेया शतमष्टोत्तरं तथा ॥ ५५ ॥
 रोगपीडा भवेन्नृणां पुण्यसं दिनसप्तकम् ।
 चतुर्भुजः पीतवर्णा देवताऽत्र बृहस्पतिः ॥
 दण्डाक्षसूत्रपाणिस्तु साभयः सकण्डलुः ॥ ५६ ॥

बृहस्पते गृत्समदो बृहस्पतिस्त्रिष्टुत्रिति पूजादिमन्त्रः ।
 कुङ्कुमेनानुलिप्ताङ्गो वारिजैः पूजितो गुरुः ।
 साज्येन विल्वगर्भेण धूपनीर्यैः मयत्नतः ॥ ५७ ॥
 गुडमण्डकनैवेद्यं प्रधानं घृतपायसम् ।
 होमसंख्या शतं साष्टं पुण्यक्षे परिकीर्तिता ॥ ५८ ॥
 आश्लेषायां सप्तरात्रं वा दिनान्येकविंशतिः ।
 सर्पस्तु देवता तत्र महामण्डलरूपधृक् ॥
 विगेपत्रि(स्त्रि)शिराश्चण्डः पङ्कजः पिङ्गलोचनः ॥ ५९ ॥

आयं गौः सर्पराज्ञी सर्पा गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।
 कालोद्भवानि पुष्पाणि गन्धः कुङ्कुमकेशरम् ।
 सघृतो गुग्गुलुधूपः साज्यं क्षीरान्नभोजनम् ॥ ६० ॥
 गव्यं घृतं प्रधानं स्यान्नक्षत्रे सर्पदेवते ।
 होमसंख्या समुद्दिष्टा नूनमष्टोत्तरं शतम् ॥ ६१ ॥
 मघायां मरणं रोगादिनान्येकविंशतिः ।
 पितरो देवता तत्र कृष्णवर्णाश्चतुर्भुजाः ॥
 रुद्राक्षसूत्रवरदकमण्डलुधराः शुभाः ॥ ६२ ॥

आयन्तु नः पितर इत्यस्य गृहस्यः पितरस्त्रिष्टुत्रिति पूजादिमन्त्रः ।
 गन्धार्थं चन्दनं देयं पूजा चन्यकजा मता ।
 धूपार्थं गुग्गुलुः साज्यतिलपिष्टं च भोजनम् ॥ ६३ ॥
 प्रधानद्रव्यमुद्दिष्टं साज्याश्च तिलतण्डुलाः ।
 होमसंख्या समुद्दिष्टा शतमष्टोत्तरं तथा ॥ ६४ ॥
 पूर्वफल्गुनिकायां च रोगः पक्षममाणतः ।
 भगस्तु देवता तत्र पद्मारूढस्तु लोहितः ॥
 'अभयात्नकरः श्रीमान्भग एव न संशयः ॥ ६५ ॥

भग एव चरिष्ठो भगस्त्रिष्टुत्रिति पूजादिमन्त्रः ।

रक्तगन्दननेपस्तु पुण्यं ग्यान्करचारिकम् ।

धूपो विल्वरसः प्रोक्तो नैवेद्यं कृसरौ मतः ॥ ६६ ॥
 साज्याश्च ग्रीहयस्तत्र प्रधानं द्रव्यमेव च ।
 होमसंख्या समुद्दिष्टा शतमष्टोत्तरं तथा ॥ ६७ ॥
 उत्तराफल्गुनीरोगदिनान्येवैकविंशतिः ।
 अर्यमा देवता पद्ममध्यस्थः पद्मवर्णकः ॥
 पद्माभयकरः श्रीमान्स्वर्णमूर्तिर्महाद्युतिः ॥ ६८ ॥

मानो मित्रो दीर्घतमा अर्यमास्त्रिष्टुविति पूजादिमन्त्रः ।

धूपं तु मधुवृक्षस्य तथा कुङ्कुमकेसरम् ।
 धूपार्थं गुग्गुलुः साज्यो नैवेद्यं घृतपायसैः ॥ ६९ ॥
 घृतौदनं प्रधानं स्यादुत्पन्नगदशान्तये ।
 होमसंख्या समुद्दिष्टा शतमष्टोत्तरं तथा ॥ ७० ॥
 हस्ते यदि गदोत्पत्तिर्मृत्यवे जायते नृणाम् ।
 दिनानि पञ्चदश वा प्रायः क्लेशाय कल्पते ॥ ७१ ॥
 सविता देवता तस्य सप्ताश्वरथराहनः ।
 द्विभुजो रक्तवर्णः स्वात्पद्मासनसमाश्रयः ॥ ७२ ॥

आकृष्णेनेति द्विगण्यस्तूपः सविता त्रिष्टुविति पूजादिमन्त्रः ।

पूज्यो रक्तैः शरवीरै रक्तचन्दनलेपनैः ।
 सङ्कया एव निर्यासो धूपः प्रोक्तो मनीषिभिः ॥ ७३ ॥
 नैवेद्यार्थमपूषाश्च दधि प्रोक्तं प्रधानकम् ।
 होमसंख्या समुद्दिष्टा शतमष्टोत्तरं युधैः ॥ ७४ ॥
 चित्रायां जायते रोगो दिनान्येवैकविंशतिः ।
 एके पञ्चदश प्राकृत्स्वष्टा नक्षत्रदेवता ॥ ७५ ॥
 पद्मस्थधिप्रवर्णः स्याद्द्रव्यायने स चतुर्भुजः ।
 ७६ ॥

अग्ने पत्नीः

पूजादिमन्त्रः

गन्ध

स्वातौ मासद्वयं रोगः प्राणिनां जायते ध्रुवम् ।

वायुश्च देवता तत्र मृगारूढश्च मेचकः ॥

असिचर्मधरः श्रीमान्द्विभुजः परिकीर्तितः ॥ ७९ ॥

वायवायाहि दर्शत मधुच्छन्दो वायुर्गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।

धूपः (गन्धः) कृष्णागरुः प्रोक्तः स च वै धूपनं मतम् ।

धत्तूरकुसुमैः पूजा पवनस्यापि दर्शिता ॥ ८० ॥

दधिभक्तस्तु नैवेद्यं यवाः साज्याः प्रधानकम् ।

होमसंख्या समुद्दिष्टा शतमष्टोत्तरं तथा ॥ ८१ ॥

विशाखायां नृणां रोगे वासराः पञ्चविंशतिः ।

इन्द्राग्नी देवते तत्र गजाजवाहनौ मतौ ॥ ८२ ॥

चतुर्वाहू सुवर्णस्य (र्णौ च) निजशास्त्रविशारदौ ।

पाशाङ्कुशशरैर्युक्तौ तथाऽभयविराजितौ ॥ ८३ ॥

इन्द्राग्नी आगतं सुतमित्यस्य विश्वामित्र इन्द्राग्नी गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।

कुङ्कुमं चन्दनं गन्धः शतपत्रैः सुपूजनम् ।

धूपस्तु देवकाष्ठस्य नैवेद्यं गुडपायसम् ॥ ८४ ॥

क्षीरौदनं प्रधानं च विशाखारोगमुक्तये ।

होमसंख्या समुद्दिष्टा शतमष्टोत्तरं तथा ॥ ८५ ॥

दिनानि दश रोगस्यानुराधायां विदुर्बुधाः ।

पद्मासनो रक्तवर्णो मित्रस्तस्य तु देवता ॥

पद्माभयकरः श्रीमान्द्विभुजः परिकीर्तितः ॥ ८६ ॥

मित्रस्य चर्पणीधृतो वो विश्वामित्रो [मित्रो] गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।

कुङ्कुमेनानुलिप्ताङ्गः पुण्डरीकैस्तु पूजितः ।

धूपितश्चन्दनेनैव नैवेद्यं कृशरो मतः ॥ ८७ ॥

प्रधानः सौरणः कन्दः साज्य एव निगद्यते ।

एव संपूजितो मित्रो भवेद्रोगविमुक्तये ॥ ८८ ॥

होमसंख्या पूर्ववत् ।

ज्येष्ठायां रोग उत्पन्नो वर्तते दश वासरान् ।

इन्द्रोऽस्य देवता प्रोक्ता नक्षत्रस्य विशेषतः ॥ ८९ ॥

गजपृष्ठे समारूढो दिव्यसिंहासने विभुः ।

श्वेतवर्णो वज्रचरोऽभयपाणिर्महाभुजः ॥ ९० ॥

इन्द्रं वो विश्वत इति मधुच्छन्दा इन्द्रो गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।

चन्द्रनेन सुगन्धेन चचिताङ्गो दिवस्पतिः ।

पद्मपूजा विधानेन कर्पूरागरुधूपनम् ॥ ९१ ॥

घृतौदनं च नैवेद्यं प्रधानं सूरणो मतः ।

होमसंख्या सपुषिष्टा शतमष्टोत्तरं तथा ॥ ९२ ॥

मूले मृत्युर्भवेद्दोगाद्य वा पञ्च वासरान् ।

रोगयुक्ताः मजायन्ते व्याधयस्तस्य देहिनः ॥ ९३ ॥

निर्ऋतिर्देवता तस्य भेत्तारुदस्तु मेचकः ।

खड्गखेटकधारी च द्विभुजः परिकीर्तितः ॥ ९४ ॥

मोपुणः कर्षो निर्ऋतिर्गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।

कृष्णागुरुविलिप्ताङ्गः कृष्णसौत्रीरपूजितः ।

मुस्तावालकधूपेन धूपितः शान्तिर्कृद्भवेत् ॥ ९५ ॥

सर्पासपूरिकापूर्णेनैवेद्यं परिकल्पयेत् ।

प्रधानं मूलकं साज्यं यातुधानमियंकरम् ॥ ९६ ॥

सहस्रं जुहुयात्तस्य रक्षसः परिशान्तये ।

एवं विप्र मकुरुते मूलरोगोपशान्तये ॥ ९७ ॥

पूर्वापाठाभिधे त्वृक्षे यद्वि रोगोऽभिजायते ।

मृत्युस्तु नियतस्तस्यै यस्य व्याधिप्रपीडनम् ॥ ९८ ॥

अथ वा सप्तरात्रं च सप्तविंशतिवासरान् ।

जलं तु देवता तस्य शुक्लवर्णं शुभाकृति ॥ ९९ ॥

वरुणोऽस्य जलस्यापि स्वामी पूज्यतमो मतः ।

स्फाटिको वा सुवर्णस्य कृतिभिः पूज्यते शुभः ॥ १०० ॥

मकरासनसंविष्टः प्रहस्तो भवेदिह ।

तैश्चा यामीति [शुनः शेषो] वरुणो गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।

विलिप्तचन्दनेनाऽऽशु कर्हारीस्तु सुपूजितः ॥ १०१ ॥

शैलजं धूपनं चात्र नैवेद्यं गुह्यपण्डकाः ।

रोगनिर्मुक्तिदाः भोक्ताः सघृता रक्तशालयः ॥ १०२ ॥

१ ख. 'कार्पूणे ने' । २ ख. 'विगान वर्तव्यं मू' । ३ ख. 'स्य नरस्य व्या' । ४ ख. 'यश्चिद्धिते विशो यथेति विश्वाभियो' । ५ क. 'डङ्ग' । रो ।

प्रधानद्रव्यमुद्दिष्टं सर्वशास्त्रविशारदैः ।
 होमसंख्या समुद्दिष्टा शतमष्टोत्तरं तथा ॥ १०३ ॥
 उत्तरापूर्विकाऽपादा त्रिरात्रं रोगकारिणी ।
 विश्वेदेवा देवताश्च श्वेतवर्णाश्चतुर्भुजाः ॥ १०४ ॥
 वरदाभयहस्ताश्च साक्षसूत्राम्बुजावृताः ।

विश्वेदेवास आगतेत्यस्य भरद्वाजो विश्वेदेवा गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।

गन्धार्थं चन्दनं तेषां पुष्पार्थं शतपत्रिकाम् ॥ १०५ ॥
 उशीरं धूपने दद्यान्नैवेद्यं पञ्चभक्ष(क्षय)कम् ।
 समिधः क्षीरवृक्षस्य तण्डुलाश्च प्रधानकम् ॥ १०६ ॥
 अष्टोत्तरशतं होमः समुद्दिष्टो मनीषिभिः ।
 रोगोत्पत्तिर्नृदेहे स्याच्छूवणे पष्टिवासरान् ।
 केचिन्नत्र दिन्नान्याहुर्विष्णुरत्रैव देवता ॥ १०७ ॥
 पूज्यस्तु कृष्णवर्णः स्यात्पद्मनाशनवाहनः ।
 शङ्खचक्रगदापाणिः पीतवासाश्चतुर्भुजः ॥ १०८ ॥

इदं विष्णुर्मेधात्तिथिविष्णुर्गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।

श्रीस्वण्डलेपनं तत्र मालतीकुसुमं तथा ।
 दशाङ्गं धूपनं तत्र सकर्पूरं प्रदीयते ॥ १०९ ॥
 मण्डकाः क्षीरसंयुक्ताः शुद्धशर्करा सह ।
 तस्मिन्होमे विधातव्यं प्रधानं रक्ततण्डुलाः ।
 शतमष्टोत्तरं विद्याद्भवनं रोगशान्तये ॥ ११० ॥
 सार्धमासं गदोत्पत्तिर्धनिष्ठायां प्रजायते ।
 वसत्रो देवता तत्र श्वेतवर्णा चतुर्भुजा ॥ १११ ॥
 वरदाभयपाणिस्तु साक्षसूत्रकमण्डलुः ।

औगतामिह देवा विश्वामित्रो वसत्रस्त्रिष्टुतिः पूजादिमन्त्रः ।

सकर्पूरं चन्दनं च गन्धस्तत्र शुभावहः ॥ ११२ ॥
 पुष्पं तु शतपत्राख्यं घृतगुग्गुलुधूपनम् ।
 गुडाज्यपूरिका देया नैवेद्यार्थं मनीषिभिः ॥ ११३ ॥
 समिधो हेमदूधस्य प्रधानद्रव्यहेतवे ।
 शतमष्टोत्तरं होमसंख्या च परिकीर्तिता ॥ ११४ ॥

त्रयोदशदिनहेतु ऋक्षे शतभिषाभिधे ।
 वरुणो देवता तत्र मरुरोपरि संस्थितः ॥ ११५ ॥
 याष्टिपाशधरः श्रीमान्गदापन्नशयस्तथा ।
 गौरवर्णश्चतुर्नाहुः श्वेतवस्त्रेण वेष्टितः ॥ ११६ ॥
 रोचना गन्ध उद्दिष्टश्चम्पकं कुसुमं मतम् ।
 दशाङ्गं धूपनं तस्य नैवेद्यं पायसं तथा ॥ ११७ ॥
 समिधो बज्रज्वलस्यापि प्रधानं क्षीरसंयुताः ।

इमं मे वरुण इत्यस्य शुनःशेषो वरुणो गायत्रीति पूजादिमन्त्रः
 संख्याऽत्र शतमुद्दिष्टं साष्टं रोगोपशान्तये ॥ ११८ ॥
 पूर्वभद्रपदायां तु मृत्युर्भवति देहिनः ।
 अथ वा क्लेशकारीणि दिनान्येवैकविंशतिः ॥ ११९ ॥
 अर्जकचरणो देवो देवताऽस्य प्रतीतिता ।
 खड्गचर्मधरो वाग्भी भुजद्वयसमायुतः ॥ १२० ॥

शं नो देवीरभिष्टय इत्यस्य सिन्धुद्वीपोऽर्जकपाद्गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।

हरिद्राचन्दनं धूपः पुष्पं स्याच्छतपत्रकम् ।
 नैवेद्यं मोदकापूपाः पायसं साज्यमुत्तमम् ॥ १२१ ॥
 प्रधानं चापि तत्सर्वं समुद्दिष्टं मनीषिभिः ।
 सहस्रं हवने संख्या शतं वा परिकल्पिता ॥
 दशरात्रं भवेत्केशोऽर्घ्विर्धुन्ये देहिनां तथा ॥ १२२ ॥

विष्णुर्गोनिमित्तस्यार्घ्विर्धुन्यो जगतीति पूजादिमन्त्रः ।

अश्वारुदोऽश्वसदशो दिवाहुश्च कशाशयः ।
 लोहिताम्बरसंवीतो लसन्मकरकुण्डलः ॥ १२३ ॥
 गन्धार्थं चन्दनं तस्य 'पुष्पमागस्त्येभध च' ।
 दशाङ्गो धूपने धूपो नैवेद्यं क्षीरपष्टिकाः ॥
 घृतोदनं प्रधानं च शोक्तं वेदार्थकोविदैः ॥ १२४ ॥
 शतमष्टोत्तमं शोमः कथितोऽत्र सदा बुधैः ।
 रेवत्यामष्टरात्रं च मरणं वा प्रजायते ॥ १२५ ॥
 पूषा तु देवता तत्र पञ्चवर्णोऽम्बुजासनः ।
 द्विभुजः पद्मपाणिः स्यान्पद्मगर्भभियो विभुः ॥ १२६ ॥

पूषणं नु वामदेवः पूषाऽनुष्टुप्ति पूजादिमन्त्रः ।

रक्तचन्दनगन्धाढ्यो मन्दारकुसुममियः ।

धूपार्थं गुग्गुलुस्तस्य साज्यः प्रोक्तो मनीषिभिः ॥

तिलतण्डुलपिष्टेन नैवेद्यं परिकीर्तितम् ॥ १२७ ॥

अखण्डितफलानि स्युः प्रधानं यज्ञशाखिनः ।

शतमष्टोत्तरं संख्या हवने परिकीर्तिता ॥ १२८ ॥

इति श्रीऋषिंहमट्टविरचितायां विधानमालायां नक्षत्रशान्तिविधानम् ।

अथ गृहारिष्टशमनविधानम् ।

पूर्वं शरीरसंबन्धिपीडाशमनविधानानि प्रोक्तान्यैधुना गृहारिष्टशमनविधानानि वक्ष्यन्ते तत्र सुमुहूर्ते रचिते सुदृढे गृहोत्तमेऽरिष्टनिमित्तेऽसति यान्परिष्टानि जायन्ते तानि वक्ष्ये । तथा हि—

अकस्माद्दृश्यते गेहे छत्राकं त्रतेतां तरौ ।

सरद्यापैटलं सर्पनिर्गमः सन्ननो मुखात् ॥ १ ॥

तैलपाणि(वर्णा)महीगोधाः सरदाश्च पिपीलिकाः ।

वृश्चिका मत्कुणा दंशास्तथा च विषमसिकाः ॥ २ ॥

एतेषां दर्शनं पापं सद्यः स्वामिभयप्रदम् ।

तद्योपशमनं प्रोक्तं विधानं पूर्वसूरिभिः ॥ ३ ॥

शुभे तिथौ शुभे वारे विद्वान्शान्त्यै विधानकम् ।

आचरेत्प्रयतो विद्वान्गृहोक्तेन च कर्मणा ॥ ४ ॥

श्वेतसर्पपतलेन तिलैर्वाऽऽमलकैः सह ।

स्नायान्नदीजले प्रातर्गृहस्वामी द्वितेच्छया ॥ ५ ॥

शुक्राम्बरधरः श्रीमाञ्जुलमालयानुलेपनः ।

कृत्वा तु मण्डपं गेहे चतुरस्रं गुणान्वितम् ॥ ६ ॥

कारयेत्स्थण्डिलं तत्र स्थालीपाके तथा यथा ।

स्वस्तिवाचनपूर्वं च होमकर्म समारभेत् ॥ ७ ॥

पालाशीः समिधो हुत्वा खाद्विरीर्वा सहस्रकम् ।

अयुतं जुहुयाद्विद्वान्गायत्र्या घृतपायसम् ॥ ८ ॥

तिलैः सत्रीद्विकैः न्याज्यैर्व्याहृतीः परिकल्पयेत् ।
 अपूपञ्जुहुयात्प्रथात्प्रायसे च हुते सति ॥ ९ ॥
 मोदकाञ्जुहुयात्प्रथाटोदने क्षीरपष्टिकान् ।
 खजूराब्जःरिफेळानि सितां चाऽपि यथाविधि ॥ १० ॥
 कदलानि च खिलानि बीजपूरफलानि च ।
 शान्तिपाठे षडेद्विद्वान्सर्वांरिष्टोपशान्तये ॥ ११ ॥
 विष्णोर्नामसहस्रं च स्तुतिं सप्तशतीं शुभाम् ।
 स्थण्डिलात्पूर्वतः पीठे पूजितामाश्रये सति ॥ १२ ॥
 दुर्गाया अपि राजेन्द्र विदध्यात्प्रतिपूजनम् ।
 सहस्रकलशस्नानैः स्नापिते गिरिजापती ॥ १३ ॥
 ज्वेद्यं पायसं दद्यात्सर्वांरिष्टोपशान्तये ।
 हृदयते यद्गृहेऽरिष्टजननं स्वर्णं हि तत् ॥ १४ ॥
 दद्याद्विषाय कस्मैचिद्द्वखालंकारसंयुतम् ।
 भां च दद्यात्सवस्त्रां च मुञ्जिलां च पयस्विनीम् ॥ १५ ॥
 देवस्य त्वेत्यनेनैव ब्राह्मणाय प्रकल्पयेत् ।
 एवंविधे विधाने तु कृते सति मदीयते ॥
 गृहारिष्टानि सर्वाणि नश्यन्त्येव न संशयः ॥ १६ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विद्यानमालायां भविष्योत्तरोक्त-
 गृहारिष्टशमनविधानम् ।

अथ मणिकषण्णविधानम् ।

सनत्कुमार उवाच—

शृणु षण्मुख वरुणाभि गृहारिष्टं परं हि ते ।
 अरुस्मान्मणिके भूमे जलपूर्णे गृहाङ्गणे ॥ १ ॥
 क्षुभितं वरुणं विशाद्गृह्णिया मरणप्रदम् ।
 वच्छान्त्यै विदधीताऽऽशु विधानं वारुणं शुभम् ॥ २ ॥
 सुवर्णप्रतिमां कुर्याज्जलाश्रयपतेः शुभाम् ।
 निष्कथितयमानेन मकरं राजतं तथा ॥ ३ ॥

उदकुम्भोपरि स्थाप्या वंशपात्रे सवस्त्रके ।
 शतपत्रस्तथा पत्रैः श्वेतैर्वा करवीरकैः ॥ ४ ॥
 कह्लारैः कुसुमैश्चैव पूजयेत्प्रयतस्तु ताम् ।
 चन्दनेनानुसंलिप्य दशाङ्गेनैव धूपयेत् ॥ ५ ॥
 प्रधानं (नैवेद्यं) पायसं प्रोक्तं हवनं घृततण्डुलैः ।
 प्रधानं पायसं साज्यं यजिसंख्या शतानि पद् ॥ ६ ॥

कदा क्षत्रश्रियमिति प्र(आ)ज(जी)गतिः शुनःशेष ऋषिर्वरुणो देवताः
 गायत्री छन्दः ॥ इति हवनमन्त्रः ॥

ततो जपेत्सुधीः सूक्तं वारुणं प्रयतः पुमान् ।
 होमान्ते वरुणं दद्यादाचार्याय सवाहनम् ॥ ७ ॥
 दोग्ध्रीं च श्वेतवर्णां च मां प्रदद्यात्सदक्षिणाम् ।
 मणिकं नूतनं दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥ ८ ॥
 भिक्षं त्यक्त्वा नवं तत्र स्थापयेद्देविकोपरि ।
 मन्त्रयोपैश्च विमाणां तूर्याणां च महास्वनैः ॥ ९ ॥
 विवाहविधिवत्कार्या प्रतिष्ठा मणिकस्य च ।
 विमांश्च भोजयेत्पश्चाद्यथाजक्त्या(क्ति)सदक्षिणाम् ॥ १० ॥
 स्त्रीश्च सभोजयेत्ताभ्यो दद्याद्ब्रह्मणि कञ्चुकीः ।
 कर्णपत्राणि साधूनि ऋण्टसूत्राणि चैव हि ॥ ११ ॥
 हरिद्रां कुह्कुमं दिव्यं चन्दनं साज्जनं तथा ।
 एवं कृते विधाने च गुमान्तिर्जायते गृहे ॥ १२ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां मणिक-
 भङ्गविधानम् ।

अथ पेपणीवरवर्तिभङ्गविधानम् ।

यदा तु पेपणीभङ्गो जायते शिखियाहन ।
 श्विया हस्तेन करयाश्चित्तस्या विघ्नोऽभिजायते ॥ १ ॥
 वैधव्यं लभते सा हि प्रभग्नै र्वरचर्तिनि ।
 पेपण्यां वह प्रभग्नयामात्मनाशस्तदा भवेत् ॥ २ ॥

कर्मैः समाहित्य स्थण्डिलं मार्जयेत्ततः ।
 पश्चात्तैः समभ्युक्ष्य मण्डपश्च विधीयते ॥ ३ ॥
 विदधीत ततः शान्तिं चारुणीं जातवेदसीम् ।
 चारुणैरेव मन्त्रैश्च चारुणीं परिकल्पयेत् ॥ ४ ॥
 पालाशीः समिधस्तत्र वाञ्जुलीर्वा शतं शतम् ।
 जुहुयात्सघृता राजंस्तथा वैश्वानरीं पुनः ॥ ५ ॥
 वैश्वानरैश्च मन्त्रैश्च समिधः स्वादिरीस्तथा ।
 अर्कस्य वाऽथ साज्याश्च संख्यया च शतं शतम् ॥ ६ ॥
 स्थण्डिले द्वे विधातव्ये मण्डपाभ्यन्तरे शुभे ।
 आचार्यो द्वौ समुद्दिष्टावृत्तिग्भिः सह भूपते ॥ ७ ॥
 वैश्वानर्या तु शान्तां च प्रधानं च घृतादनम् ।
 वृत्तिष्ठेति च मन्त्रेण हवनं परिकल्पयेत् ॥ ८ ॥
 अष्टोत्तरसहस्रं च जुहुयात्प्रथमो द्विजः ।
 मनोज्योतिर्जुषतामिति स्याद्धारुणी यजिः ॥ ९ ॥
 अष्टोत्तरसहस्रं च हवनं परिकल्पितम् ।
 पायसेन प्रधानेन साज्जेनैव च भूपते ॥ १० ॥
 होमान्ते बद्धिवरुणावाचार्याय (भ्यां) प्रदापयेत् ।
 कृत्वा हेममयीं सन्यक्तालंकारां सदृक्षिणीं ॥ ११ ॥
 आचार्यो यस्य यस्तस्मै दद्यात्तं विधिवद्भूष ।
 ऋत्विग्भ्यश्च धनं देयं ब्रह्मालंकारसंयुतम् ॥ १२ ॥
 गामेकां च ततो दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ।
 चरुणप्रतिषे मेपमग्निप्रैत्यर्थमेव च ॥ १३ ॥
 एवं कृते विधाने च पुनर्गेहं समाचरेत् ।
 आयव्ययां विशोध्यैव नात्र कार्या विचारणा ॥ १४ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेद्विद्यं यथाशक्ति यथावसु ।
 यावत्समाप्यते गेहकर्म राजकुलोत्तम ॥
 एवं प्रशान्यति स्थाने ज्वलनस्योपशानता ॥ १५ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायाम-
 द्विद्गम्भट्टपुनर्गधानविधानम् ।

साम्बूलमर्पयेत्तेभ्यः पुरस्ताद्भक्तिपूर्वकम् ।
 ततस्तु नाममन्त्रेण प्रार्थयेत्प्रयतः शुचिः ॥ १४ ॥
 एवं पूजादिसंस्कारैः पूजितं देवतात्रयम् ।
 प्रणम्य विधिवद्भोममाचार्यस्तु समारभेत् ॥ १५ ॥
 विहिते विधिवत्कुण्डे कृत्वा वह्निमुखं सुधीः ।
 पालाशीः समिधः सम्यगयुतं च पृथक्पृथक् ॥ १६ ॥
 प्रीतये गणराजस्य तथा क्षेत्राधिपस्य च ।
 दुर्गाप्रीत्यर्थमेवाऽऽशु तथा च तिलसर्पिणा ॥ १७ ॥
 तथा च पायसेनापि त्रिल्वपत्रैस्तथाऽपि वा ।
 द्राक्षाकदलखर्जूरीप्रियालवीजसंचयैः ॥ १८ ॥
 अयुतं होमसंख्या च समुद्दिष्टा मनीषिभिः ।
 द्राक्षादिकलसंघाते नैव संख्या समाहता ॥ १९ ॥
 लक्षणं च यथोद्दिष्टं फलभागेषु कोविदैः ।
 तत्तथैव न संदेहः साज्यं सर्वमुदाहृतम् ॥ २० ॥
 प्रधानं पायसं तत्र सर्वत्रेति विदुर्बुधाः ।
 ततः स्विष्टकृते हूते(तं हुत्वा) प्रतिपूजा विधीयते ॥ २१ ॥
 आचार्यं पूजयेद्वस्त्रहिरण्यरजतादिभिः ।
 ततश्च विप्रवर्येभ्यः सप्त धान्यानि दापयेत् ॥ २२ ॥
 बालं दद्यात्प्रयत्नेन ग्रामस्य सर्वतोदिशम् ।
 तैलभक्ते विमिश्रयाऽऽशु प्रक्षिपेत्सर्वतोदिशम् ॥ २३ ॥
 उदयः सर्वजगतो ग्रामस्यास्य विशेषतः ।
 उदयोऽस्तु नृपस्यास्य पौरैः सह निरन्तरम् ॥ २४ ॥
 इत्युच्चार्य महाद्योपैस्तूर्याणां चैव निस्वनैः ।
 दानं दद्यात्प्रयत्नेन गोहिरण्यादि शक्तितः ॥ २५ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्विधिमौढ्यं न कारयेत् ।
 एवं कृते विधाने च विघ्ना नश्यन्ति तत्क्षणात् ॥
 कल्याणं जायते ग्रामे नात्र कार्या विचारणा ॥ २६ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ब्राह्मणविष्टशमन-
 विधानम् ।

अथ वृक्षोद्धारिष्टशमनविधानम् ।

तच्च कार्शस्वण्डे—

झंझावातं विना वृक्षाः पतन्ति च महीतले ।
 उन्मूलान्ति जलाघातं विना क्षिश्यन्ति दग्धवत् ॥ १ ॥
 अपुष्पाः पुष्पिता वृक्षा अफलाः फलिता यदा ।
 अपूर्णा दर्शयन्त्येव पर्णानि विविधानि च ॥ २ ॥
 अन्येषां फलमन्येषु लग्नानि(ग्रं वा) व्रततीषु च ।
 इक्षूणां सस्यमायाति तथा वस्तुविपर्ययः ॥ ३ ॥
 अजला चापिकास्तोर्यैः पूर्णाः स्युर्जलदं विना ।
 वर्षास्वपि घने नित्यं जलहानिस्तु जायते ॥ ४ ॥
 तदा महद्भयं विश्वात्पुरस्य विषयस्य च ।
 विधानं तत्र कर्तव्यमुत्पन्नारिष्टशान्तये ॥ ५ ॥
 नृपो वा ग्रामणीर्वाऽपि पौरौ यथापि कश्चन ।
 कुर्याच्छान्तिं मयत्नेन श्रेयोबुद्धिपरायणः ॥ ६ ॥
 पुरे कृतं विधानं च देशारिष्टविनाशनम् ।
 ग्रामे कृते ग्राम एवारिष्टं नाशमवाप्नुयात् ॥ ७ ॥
 वृक्षो यः पात(ह्रिष्ट)तां प्राप्तस्तास्मिन्कुर्याद्विधानकम् ।
 आलवालं प्रकुर्वीत ह्रिन्न(ष्ट)वृक्षतले सुधीः ॥ ८ ॥
 जलैस्तु पूरयेत्स्त्रञ्जैर्जपेत्सूक्तं तु वारुणम् ।
 विप्राद्घ्रिर्शाचतोयं च तीर्थतोये विधीयते ॥ ९ ॥
 तत्रापि * मदुहेन्द्रेनुमुत्पन्नारिष्टशान्तये ।
 यस्मिंस्तरौ भवेद्दृष्टमारिष्टं तत्र तत्र च ॥ १० ॥
 गोमूत्रं मक्षिपेन्मूले मूलमन्त्रेण बुद्धिमान् ।
 जपन्सहस्रनामानि विष्णुभक्तिपुरःसरः ॥ ११ ॥
 ततस्तु विहिते स्थूले मण्डले तरुसंनिधौ ।
 जुहुयात्पायसं सम्पगयुतं सयृतं सुधीः ॥ १२ ॥

* वृहेद्विर्गर्भः प्रयोगः । ' अदिरभृनिभ्यः शय ' ' वृहृन् उन्वति ' इति बहुलप्रदणाय
 पोऽलुभोष्यः ।

सुवर्णं रजतं वाऽपि दद्यादाचार्यतुष्टये ।
 वस्त्रयुग्मं ततो दद्याद्दामेकां च पयस्विनीम् ॥ १३ ॥
 द्विजानामयुत सम्यग्भोजयेत्पाङ्गसंचयैः ।
 कदलानि च साज्यानि शर्करासहितानि च ॥ १४ ॥
 यथेष्टं प्रयतो दद्यान्न कुर्पाद्वित्तवञ्चनम् ।
 आ नो भद्राः क्रतव इत्येवं पाठं पठेत्सुधीः ॥ १५ ॥
 घृतं तु प्रबलं देयं पायसं शर्करान्वितम् ।
 सखण्डं तैलपक्कं च व्यञ्जनानि बहूनि च ॥ १६ ॥
 भोजयेन्मिथुनान्येवं गौरीशंकरतुष्टये ।
 एवं कृते विधाने च विघ्नशान्तिस्तु जायते ॥ १७ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां वृक्षोद्भवारिष्ट-
 शमनविधानम् ।

अथ कदलीदुष्टप्रसन्नजनितविघ्नशमनविधानम् ।

पद्मपुराण उमामहेश्वरसंवादे ।

उमोवाच—

प्रथमः प्रसन्नो देव रम्भाया दृश्यते यदा ।
 दक्षिणाभिमुखो द्रुष्टो विदधाति फलं स हिम् ॥
 भूपाले वा कृपाणे वा फलं कस्मिन्तु जायते ॥ १ ॥

श्रीमहेश्वर उवाच—

यदा ग्राम्यमुखा देवि कदली तु प्रसूयते ।
 तदा ग्रामपतेर्नाशं विदधाति न संशयः ॥ २ ॥
 एतं विघ्ने समुत्पन्ने विधानं नत्र कारयेत् ।
 सूतकी चोपचर्या सा कदली हितमिच्छता ॥ ३ ॥
 दर्शं तु जागरः कार्यो होमं कुर्यात्ततः परम् ।
 कदलैर्हवनं कार्यमन्याभ्यस्तु समाहृतं ॥ ४ ॥
 सहस्रं प्रयतो शम्भो जपेच्छान्तीरनेरुग्रः ।
 विष्णुस्तु देवता तत्र तद्विज्ञो मन्त्र उच्यते ॥ ५ ॥
 विभेभ्यो विधिवद्दद्यात्सप्त धान्यानि संयतः ।
 दद्यात्तां कदलीं राजा विभवर्षीय धीमते ॥ ६ ॥

देवमार्गो ध्रुवः शुक्रः सोमच्छाया अरुन्धती ।
 अगस्त्य इत्यलथापि पुण्यतारा द्विदेवतम् ॥ २ ॥
 अकस्माद्यस्य कस्यापि न भवन्त्याक्षिगोचराः ।
 तस्य मृत्युः समीपेऽस्ति नात्र कार्या विचारणा ॥ ३ ॥
 निजनासाग्रमत्युच्चमधोदृष्ट्याऽविलोकयन् ।
 संपश्यति तदा मृत्युं विजानीयान्न संशयः ॥ ४ ॥
 न्युञ्जं तु मध्यमां कृत्वा विधाय निजसवथनि ।
 उन्नम्यानामिकां पश्येत्स्वस्थारिष्टं विचक्षणः ॥ ५ ॥
 उत्क्षिप्त्वा चोद्धरेत्सा तु तदा मृत्युर्न संशयः ।
 तत्र शान्तिं प्रकुर्वीत मया प्रोक्तां निबोध ताम् ॥ ६ ॥
 यानि प्रोक्तानि मे तात स्वस्थारिष्टानि कानिचित् ।
 तेषु किञ्चिद्भवेद्दत्तं तत्र शान्तिर्विधीयते ॥ ७ ॥
 विधाय मण्डपं रम्यं चतुरस्रं सुशोभनम् ।
 स्तम्भैः षोडशभिर्युक्तं चतुर्द्वारं सुलक्षणम् ॥ ८ ॥
 कोटिहोमं लक्षहोममयुताख्यं समाहितः ।
 हवनं कारयेद्भीमानुत्पन्नारिष्टशान्तये ॥ ९ ॥
 त्र्यम्बकेण च मन्त्रेण गायत्र्या वा समाहितः ।
 प्रधानं पायसं साज्यं पालाशीः समिधस्तथा ॥ १० ॥
 जुहुयान्प्रयतो भूत्वा सहस्रं नात्र संशयः ।
 तिलग्रीहियवैश्चापि लोकपालयजिः स्मृता ॥ ११ ॥
 गाणपत्यं तु हवनं फलैस्तु कदलादिभिः ।
 मत्पेकं च सहस्रं तु शतं वा शक्त्यपेक्षया ॥
 देवतायाः प्रधानत्वमत्र प्रोक्तं भनीपिभिः ॥ १२ ॥
 मृत्युंजयस्य नान्यस्य स्वस्थारिष्टविनाशने ।
 जपेच्छान्तीस्तु शैवानि स्तोत्राणि विविधानि च ॥ १३ ॥
 ततस्तु मूर्तिदानं च दद्याद्विधाय चाऽऽत्मनः ।
 पलेन वा तदर्धेन तस्याप्यर्धेन वा पुनः ॥ १४ ॥
 सौवर्णीं स्वतनुं कृत्वा वस्त्रयुग्मेण वेष्टिताम् ।
 तिलानां राशिमाधाय तत्र तां विनिवेशयेत् ॥ १५ ॥

पूजयेद्गन्धपुष्पाद्यैरुपचारैर्भनोरभैः ।
 पौराणैरेव मन्त्रैश्च सा मूर्तिरुपचर्यते ॥ १६ ॥
 आचार्याय ततो दद्याद्दक्षिणासहितां शुभाम् ।
 मृत्युंजयस्य देवस्य पीठे संपूज्य विग्रहम् ॥
 तं चापि विप्रवर्याय दद्याच्चैव सदक्षिणम् ॥ १७ ॥

तत्र मन्त्रः—

स्वस्थारिष्टसमुद्भूतं विघ्नं नाशय शंकर ।
 निजमूर्तिप्रदानेन मृत्युं जय समागतम् ॥ १८ ॥

इति दानमन्त्रः ।

अथ स्वमूर्तिदानमन्त्रः—

आचार्यं वेदवित्प्राज्ञं सर्वशास्त्रविशारद ।
 दानेन मम चानेन विघ्नाद्रक्ष महामते ॥ १९ ॥

इति स्वमूर्तिदानमन्त्रः ।

ततस्तु भोजयेद्विघ्नान्सहस्रं च शताधिकम् ।
 बह्वालंकारसहितं यथाशक्ति सदक्षिणम् ॥
 एवं कृते विधाने च स्वस्थारिष्टं विनश्यति ॥ २० ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां स्वस्था-
 रिष्टशमनविधानम् ।

अथ यात्रारिष्टशमनविधानम् ।

तत्र ज्योतिःशास्त्रे गर्गसंहितायाम्—

मार्जारसुद्धं कलहः कुटुम्बे रजस्वला स्त्री ज्वलनो गृहेषु ।
 अकालवृष्टिः शवसूतकं च प्रयाणकाले मरणाय पद् स्युः ॥ १ ॥
 प्रासादभेदो बटवृक्षभेदः सर्पेण मार्गस्य च लहयनं चेत् ।
 वायुः प्रतीपो रुदितश्रुतिथैत्प्रयाणकाले मरणानि पञ्च ॥ २ ॥
 छत्रप्रपातस्तुरगाह्णकम्पो भ्रष्टस्वरं काकरुतं यदि स्यात् ।
 क्रोशसतिर्निःस्मरणं ध्रुतं च प्रयाणकाले मरणाय पञ्च ॥ ३ ॥

इत्यादि दृश्यते चिह्नं प्रयाणे तु प्रियासुभिः ।

विधाय शान्तिकं श्रेष्ठं विधानं गम्यतां सुखम् ॥ ४ ॥

वराहपुराणे—

प्रयाणे दृश्यते यच्च यात्राविघ्नकरं परम् ।

तच्छान्तये समुद्दिष्टं विधानं पूर्वसूरिभिः ॥ ५ ॥

कुर्याद्भ्रतं सिद्धिविनायकारूपं शक्त्या तथा ब्राह्मणभोजनं च ।

यात्रां विदध्यात्कुलदेवतायाः स्नायात्तिलैर्वा शुभकार्यसिद्धयै ॥ ६ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां यात्रारि-
पृथग्विधानम् ।

अथ भेकदुष्टरुतजनितविघ्नशमनविधानम् ।

गर्गसंहितायाम्—

भेको यदा शब्दति घर्मकाले यामक्रमाद्विक्रमशोऽपि नूनम् ।

फलं विदध्यात्खलु वासराणाभेकोत्तराणां त्वरितं हि मध्ये ॥ १ ॥

ऐन्द्र्यां रुतं शत्रुभयं विदध्याद्बहौ यदा वह्निभयं च पीडाम् ।

शोकोपलब्धिं खलु दक्षिणे च घनज्ञयं मैक्रैतदिन्विभागे ॥ २ ॥

पर्जन्यलाभो दिशि पश्चिमायां स्थानच्युतिः स्यात्खलु वायुदेशे ।

अर्थस्य लाभो दिशि सौम्यभागे सर्वार्थसिद्धिर्भवतीशकाणे ॥ ३ ॥

ऊर्ध्वाधरे वै भयशोकचिन्तां करोति भेको रुतमेव यत्र ।

वह्निभयं वह्निभयं च पीडा शोकोपलब्धिः खलु जायते च ॥ ४ ॥

एतत्फलं पूर्वत एव विद्याद्वयस्तं यदा तत्र कृशानुपीडा ।

तच्छान्तये शान्तिकरं विधानं देवोदितं तत्परिवक्ष्यतेऽत्र ॥ ५ ॥

भेकस्य रूपं विदधीत ताम्रं नेत्रद्रूपं रत्नमयं च तस्य ।

कालायसस्याद्घ्नितुष्टयं स्याद्रौप्योदरं पञ्चपलममाणम् ॥

संपूज्य मन्त्रैः खलु वारुणैस्तं भेकं प्रदद्याद्द्विजपुंगवाय ॥ ६ ॥

तत्र पौराणो मन्त्रः—

उत्पन्नविघ्नप्रशमोऽस्तु तेऽथ मनेन भेकं प्रतिपादनेन ।

आरिष्टशान्त्यर्थमिदं प्रयुक्तं पूर्णो भवत्वथ मनोरथो मे ॥ ७ ॥

शक्त्या संभोज्य विप्रांश्च पद्भ्यां पायसादिभिः ।

आमात्रेनेतवः कुर्यान्मूढया परया युतः ॥

वक्षसः पोहशैव स्यस्त्रिंशद्विंशच्च पादयोः ।
 सवितुष्टेति शिरसा वसुभ्यो यजनं स्मृतम् ॥ ११ ॥
 मनो ज्योतिर्जुपतामिति वक्षश्चन्द्रमसे भवेत् ।
 यस्त्वा हृदा कीरिणा मन्यमान इति वा ।

यस्मै त्वं सुकृते जातवेद इति दक्षिणचरणयजिरग्नये । वामचरणयजनमश्वि-
 भ्यामेव । श्येनस्य पक्षा हरिणस्य बाहू इति दक्षिणवामपक्षयजनं रुद्राय ।
 ततस्तु तिलव्रीह्निभिर्व्याहृतोः कृत्वा पश्चात्स्विष्टकृति हुते सति शान्तिपाठः ।
 प्रधानं पक्ष्यङ्गं प्रायश्चित्तं आज्यं स्विष्टकृतं (ति) सर्वं विद्यमानं होमद्रव्यम् ।
 एतत्सर्वं कृत्वा वस्वमिन्द्राभिदेवा ये पूजितास्तादृङ्ङ्नेच मन्त्रैः प्रतिपूर्णा विधाय
 ततोऽभिषेचनं सकुटुम्बस्य यजमानस्य तत आचार्यपूजा ।

सालंकारां सवस्त्रां च सयत्सां च पयस्विनीम् ।
 धेनुं दद्यात्सुवर्णं च दक्षिणार्थे विशेषतः ॥ १२ ॥
 आचार्याय सुशीलाय श्रोत्रियाय कुटुम्बिने ।
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्यथाशक्त्या (क्ति) च दक्षिणाम् ॥
 एवं कृते विधाने च कपोतः शान्तिकृद्भवेत् ॥ १३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 भारतोक्तं कपोतशान्तिविधानम् ।

अथ पट्टीसरटनिपातविघ्नहरं विधानम् ।

गर्गसंहितायाम्—

पट्टी पतति चेतुपुंसां दक्षिणाङ्गे न सा शुभा ।
 वामभागे शुभा प्रोक्ता प्रयुक्तः सरटस्तथा ॥ १ ॥

तथाशब्देन निशतो लभितः ।

पट्टीसरटयोः पाते विधानं तु विधीयते ।
 स्नात्वा शुद्धेन तैलेन च वाऽथ पुरूपोऽपि वा ॥ २ ॥
 कुर्यात्प्रदक्षिणाः संभोर्विष्णोर्वाऽपि मयाहितः ।
 चतुर्विंशतिरेवाक्ताः श्रीधरस्य प्रदक्षिणाः ॥ ३ ॥

प्रातःकाले हरेः कार्याः सायंकाले कपर्दिनः ।
 महाप्रदक्षिणा शंभोरेकाऽपि शुभदा भवेत् ॥
 अशक्तौ च शरीरस्य मुनीनां मतमीदृशम् ॥ ४ ॥

नामप्याह—

वृषं चण्डं वृषं चैव सोमसूत्रं पुनर्वृषम् ।
 चण्डं च सोमसूत्रं च पुनश्चण्डं पुनर्वृषम् ॥ ५ ॥

इति महाप्रदक्षिणा ।

ततो नीराजने कुर्याद्दीपैः षोडशभिस्तथा ।
 नैवेद्ये विविधं दद्याद्विष्णोः शंभोश्च तुष्टिदम् ॥ ६ ॥
 ततः स्वगृहमागत्य ब्राह्मणान्भोजयेन्सुधोः ।
 एवं कृते विधाने च विघ्ना नश्यन्ति तत्क्षणात् ॥ ७ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 पञ्चीसरटनिपातविघ्नहरं विधानम् ।

अथ पञ्चीपतनसरटप्ररोहणविघ्नहरं विधानम् ।

तथा च नारदसंहितायाम्—

पल्ल्याः प्रपतनं चैव सरटस्य प्ररोहणम् ।
 सर्वाङ्गेऽप्यशुभं विद्याच्छान्तिं कुर्यात्स्वशक्तितः ॥ १ ॥
 शुभस्थाने शुभावाप्तिरशुभे दोषशान्तये ।
 तत्स्वरूपं सुवर्णेन रुद्ररूपं तथैव च ॥ २ ॥
 मृत्युंजयेन मन्त्रेण वस्त्रादिभिरयार्चयेत् ।
 अग्निं तत्र प्रतिष्ठाप्य जुहुयाच्चिलपायसैः ॥ ३ ॥
 आचार्यो वारुणैः सूक्तैः कुर्यात्तत्राभिषेचनम् ।
 आज्यावलोकनं कृत्वा शक्त्या ब्राह्मणभोजनम् ॥ ४ ॥
 गणेशक्षेत्रपालार्कटुर्गाक्षोऽप्यङ्गदेवताः ।
 तासां तुष्ट्यै जपः कार्यः शेषं पूर्ववदाचरेत् ॥
 ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यात्षोडशभ्यः स्वशक्तितः ॥ ५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां पञ्चीपतनसरटप्ररोहण-
 विघ्नहरं विधानम् ।

अथ मार्जन्यादिदुष्टरजःस्पर्शजनितविघ्नहरं विधानम् ॥

अजारजः खररजस्तृतीयं मार्जनीरजः ।

एकदा स्पर्शमात्रेण शक्रस्यापि श्रियं हरेत् ॥ १ ॥

तत्र विधानम्—

गङ्गाजलेन सुस्नातः स्मरेद्विष्णुं शिवं रविम् ।

जननीं स्वां निजं तातं गुरुं पापापनुत्तये ॥ २ ॥

शक्त्या च द्रविणं किञ्चिद्दद्याद्विधाय धीमते ।

एवं कृते विधाने च रजोविघ्नो न जायते ॥ ३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां दुष्टरजः-
स्पर्शजनितविघ्नहरं विधानम् ।

अथ दीपोपप्लवकूष्माण्डभेदफलचौर्यजनितविघ्नहरं विधानम् ।

तथा च स्मृतिवचनम्—

दीपस्योपप्लवः पुंसां स्त्रीणां कूष्माण्डभेदनम् ।

चौर्यं महाफलानां च वंशच्छेदाय कल्पते ॥ १ ॥

तत्राधिकारं विना जातेषु त्रिषु किञ्चित्तदा विधानं कर्तव्यम् ।

तदाह वृद्धगर्गः—

दीपोपप्लवर्नं येन कृत् स्मान्निशि वा दिवा ।

कूष्माण्डभेदनं नार्या द्वाभ्यां फलहृतिस्तथा ॥ २ ॥

दीपोपप्लवने दीपं दद्याद्विघ्नगृहे सुधीः ।

कूष्माण्डभेदने दद्यात्कूष्माण्डं च द्विजातये ॥ ३ ॥

एतद्विद्वांसो समुद्विष्टौ मन्त्रौ दाने यजौ तथा ।

मनोज्योतिर्जुपतामिति दीपप्रणाशने ॥ ४ ॥

दानं च हवनं प्रोक्तं यथाशक्ति महर्षिभिः ।

एवं कृते विधाने च विघ्नः कश्चिन्न जायते ॥ ५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां दीपोपप्लवकूष्मा-
ण्डभेदफलचौर्यजनितविघ्नहरं विधानम् ।

प्रातःकाले हरेः कार्याः सायंकाले कपर्दिनः ।
महाप्रदक्षिणा शंभोरेकाऽपि शुभदा भवेत् ॥
अशक्तौ च शरीरस्य मुनीनां मतमीदृशम् ॥ ४ ॥

चामप्याह—

शुभं चण्डं वृषं चैव सोमसूत्रं पुनर्वृषम् ।
चण्डं च सोमसूत्रं च पुनश्चण्डं पुनर्वृषम् ॥ ५ ॥

इति महाप्रदक्षिणा ।

ततो नीराजनं कुर्याद्दीर्घैः षोडशभिस्तथा ।
नैवेद्यं विविधं दद्याद्विष्णोः शंभोश्च तुष्टिदम् ॥
ततः स्वगृहमागत्य ब्राह्मणान्भोजयेत्सुधीः
शुभं कृते विधाने च विज्ञा नश्यन्ति ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां
पट्टीसप्तनिपातात्

अथ पट्टीपत-

तथा च नारदसंहि-

पत्

स३.

शुभस्था.

तत्स्वरूपं सु५

मृत्युंजयेन मन्त्रे.

अग्निं तत्र प्रतिष्ठाप्य सु

आचार्यो चारुणः सूक्तः सु

आज्यायलोकमं कृत्वा शयत्.

गणेशक्षेत्रपालार्कदुर्गाक्षोण्यङ्गदेवः.

तासां तुष्टयं जपः कार्यः श्रेष्ठं पूर्वपद.

ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यात्षोडशभ्यः स्व.

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमाचार्या पट्टीपत-
भिन्नहरं विधानम् ।

अथ मार्जन्यादिदुष्टरजःस्पर्शजनितविघ्नहरं विधानम् ॥

अजारजः खररजस्तृतीयं मार्जनीरजः ।

एकदा स्पर्शमात्रेण शक्रस्यापि श्रियं हरेत् ॥ १ ॥

तत्र विधानम्—

गङ्गाजलेन सुस्नातः स्मरेद्विष्णुं शिवं रविम् ।

जननीं स्वां निजं तातं गुरुं पापापनुत्तये ॥ २ ॥

शक्त्या च द्रविणं किञ्चिद्द्याद्विप्राय धीमते ।

एवं कृते विधाने च रजोविघ्नो न जायते ॥ ३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां दुष्टरजः-
स्पर्शजनितविघ्नहरं विधानम् ।

अथ दीपोपप्लवकूष्माण्डभेदफलचौर्यजनितविघ्नहरं विधानम् ।

तथा च स्मृतिवचनम्—

दीपस्योपप्लवः पुंसां स्त्रीणां कूष्माण्डभेदनम् ।

चौर्यं महाफलानां च वृक्षच्छेदाय कल्पते ॥ १ ॥

तत्राधिकारं विना जातेषु त्रिषु किञ्चित्तदा विधानं कर्तव्यम् ।

तदाह वृद्धगर्गः—

दीपोपप्लवनं येन कृतं स्यान्निशि वा दिवा ।

कूष्माण्डभेदनं नार्यां द्वाभ्यां फलहृतिस्तथा ॥ २ ॥

दीपोपप्लवने दीपं दद्याद्विप्रगृहे सुधीः ।

कूष्माण्डभेदने दद्यात्कूष्माण्डं च द्विजातये ॥ ३ ॥

एतद्विद्वांसो समुद्दिष्टौ मन्त्रौ दाने यजौ तथा ।

मनोज्योतिर्जुपतामिति दीपप्रणाशने ॥ ४ ॥

दानं च हवनं प्रोक्तं यथाशक्ति महर्षिभिः ।

एवं कृते विधाने च विघ्नः कश्चिन्न जायते ॥ ५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां दीपोपप्लवकूष्मा-
ण्डभेदफलचौर्यजनितविघ्नहरं विधानम् ।

अथ नवदुर्गपूजनविधानम् ।

तत्र व्याडिः—

दुर्गमष्टविधं विद्यात्परिघा(त्वा)गिरिपूर्वकम् ।
जलजं दारुजं भित्तिसंभवं नरचक्रजम् ॥
वनजं पङ्कजं चैव सर्वं मनुजरक्षितम् ॥ १ ॥

तथा च भूयालवल्लभे—

प्रथमं मृन्मयं दुर्गं द्वितीयं जलसंज्ञकम् ।
तृतीयं ग्रामकोटश्च चतुर्थं वनगह्वरम् ॥ २ ॥
पञ्चमं गिरिकोटश्च षष्ठं कोटश्च पारिखः ।
सप्तमं भूमिचक्रस्थं विषमाख्यं तथाऽष्टमम् ॥ ३ ॥
जलान्तरालं जलजं परिखा परिखाभिधम् ।
गिरिदुर्गं गिरिः सम्यग्दारुजं दारुभिः कृतम् ॥ ४ ॥
भित्तिजं धूलिजं ज्ञेयं कान्तारं वनसंभवम् ।
नरव्यूहमयं दुर्गं नवदुर्गमुदाहृतम् ॥ ५ ॥
नरैरश्वैर्गैर्धैव भागशः परिरक्षितम् ।
विद्यात्तन्मानदं दुर्गं यत्र दूरं विधीयते ॥ ६ ॥
चतुरस्रं सुवृत्तं च भित्तिः^{दुर्गमुच्यते} ।
भित्त्वा कुल्याप्रवाहांश्च कर्दमः क्रियते पथि ॥ ७ ॥
विद्यात्तत्कर्दमं दुर्गं परचक्रविघातकृत् ।
नानाविधानि यन्त्राणि विधीयन्ते यतस्ततः ॥ ८ ॥
सै(र्भै)रवादीनि राजेन्द्र परिघातार्थं वैरिणाम् ।
तथा च भित्तिजे दुर्गे दृढपङ्कजरक्षिते ॥ ९ ॥
(* जीवरक्षाभिधा भित्तिर्द्वितीयाऽन्यत्र या भवेत् ।
तद्भूलिकं विजानीयाद्दुर्गं [दुर्गं] विचक्षणः ॥ १० ॥)
भित्तिः शिलापथी ज्ञेया तथा चैवैष्टोद्धवा ।
पङ्केन रचिता चैव त्रिविधा भित्तिरुच्यते ॥ ११ ॥
आयास्तत्र त्रयः प्रोक्ता ध्वजसिंहगजास्तथा ।

* धनुभिधान्तर्गतं पयं त. पुस्तके नास्ति ।

१ त. परपा । २ ल. 'य परने ।

पूर्वद्वारे गजः श्रेष्ठः सिंहश्चैवोत्तरामुखः ॥

ध्वजस्तु पश्चिमद्वारे यथास्थानं तथा शुभः ॥ १२ ॥

तथा च व्याधिः—

रचिते नूतने दुर्गे परिखासुदृढीकृते ।

शान्त्यर्थमात्मनः कुर्याद्विधानं पृथिवीपतिः ॥ १३ ॥

आमन्त्र्य ब्राह्मणान् राजा वेदशास्त्रविदस्तथा ।

आचारनिपुणान्यज्ञकर्मकाण्डविशारदान् ॥ १४ ॥

विधाय मण्डपं दिक्षु पूर्वादिषु यथाक्रमम् ।

अष्टासु विधिवद्राजा विधानं तत्र कल्पयेत् ॥ १५ ॥

पालाशीः खादिरीर्दौर्वीरपामार्गभवास्तथा ।

चाञ्जुलीः पैप्पलीश्चाऽऽम्रविल्वजाः समिधस्तथा ॥ १६ ॥

एकैकशोऽयुतं विद्यात्सहस्रं वा समाहितः ।

यस्यां दिशि विधानं स्याद्विद्यात्तां देवतां बुधः ॥ १७ ॥

तल्लिङ्गेनैव मन्त्रेण प्रकुर्याद्यजनं बुधः ।

दुग्धौदनं घृतं मांसं पायसं तिलतण्डुलाः ॥ १८ ॥

चर्वाज्यं पायसं सर्पिः प्रधानं च यथाक्रमम् ।

यस्यै यस्यै देवतायै यत्प्रधानमुदाहृतम् ॥ १९ ॥

तदेव स्त्रिष्टकद्विद्यात्प्रायश्चित्तं तु सर्पिषा ।

विधायाऽऽद्रावर्चनं च सर्वोपस्करसंयुतम् ॥ २० ॥

व्याहृतीः कारयेत्पश्चाद्यथात्रिभवगौरवम् ।

ततो बलिविधिं कुर्याद्विपनीराजनं ततः ॥ २१ ॥

नैवेद्यं विविधं कुर्याद्विक्त्वांमिभीतये बुधः ।

आचार्यान्पूजयेत्पश्चाद्द्वैत्रालंकारभूषणैः ॥ २२ ॥

ब्राह्मणानृत्विजश्चैव तथैव नृपपुंगवः ।

अन्यांश्च तोपयेद्राजा दत्त्वा दानानि भूरिशः ॥ २३ ॥

एतद्विधानं कर्तव्यमष्टधैव विधानतः ।

यद्यश्नक्तोऽष्टधा कर्तुमेकस्मिन्नेव कारयेत् ॥

पूजयेद्देवताः सर्वास्तासां मन्त्रैः पृथक्पृथक् ॥ २४ ॥

तथा च मानसोद्घासे—

दुर्गे चाष्टविधे कुर्याद्विधिवद्देवतार्चनम् ।

विधानेन विना दुर्गे दुर्गम् ह्यमिधीयते ॥ २५ ॥
 तस्माद्दुर्गस्य रक्षार्थं पूजयेद्दुर्गदेवताः ।
 पुष्पैर्धूपैश्च नैवेद्यैर्मसैर्मद्यैस्तथाऽन्वैः ॥ २६ ॥
 एवं दृढे कृते दुर्गे राजा विजयमाप्नुयात् ।
 राष्ट्रं च वर्धते सर्वं वीरिभिर्नाभिभूयते ॥ २७ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 व्याटिमतोक्तमष्टविधनवदुर्गपूजनविधानम् ।

अथ दुर्गदृढीकरणविधानम् ।

मानसोद्घाते—

यदा कदाचिद्राजेन्द्र दुर्गग्रामो (हो)घमः परैः ।
 क्रियते पृथिवीशस्य दुर्गसंवरणं तथा ॥ १ ॥
 चाररक्षा विधातव्या चाद्याभ्यन्तस्मञ्जसा ।
 लोहबद्धे कपाटे च वज्रनाराचसंयुते ॥२ ॥
 स्वर्गलापिहिते सम्भवतथा वज्रार्गलायुते ।
 वामे वा दक्षिणे चाऽपि कुक्षिदेशे निगूढकम् ॥ ३ ॥
 द्वारं कपाटसंयुक्तं ध्रान्तयुक्तं त्रिधीयते ।
 अर्गलाद्यं च तत्रापि रक्षणं परिकल्पयेत् ॥ ४ ॥
 अन्तरोभयतो भित्ती कण्ठदन्ने(र्न्या) मकल्पयेत् ।
 तत्रान्तरे विधातव्या आप्तास्तद्द्वाररक्षकाः ॥ ५ ॥
 तत्रोपरि गृहं सौधं दृढस्तम्भं प्रकल्पयेत् ।
 तस्य चिउद्राणि कुर्वीत वायुहेतोर्धतस्ततः ॥ ६ ॥
 युद्ध(ऊर्ध्व)त्रस्राणि कुर्वीत योधविग्रहगुप्तये ।
 युद्ध (सौध) घट्टेषु सर्वेषु भैरवममुग्गाणि वा ॥ ७ ॥
 युद्धयन्त्राणि तुङ्गानि रचयेद्युद्धकाडक्षिभिः ।
 तत्र तत्र विरचयेत्तृणमर्मटविग्रहान् ॥ ८ ॥
 यवागूमणिर्मांग्वत्तत्र तत्र निधापयेत् ।
 कचाश्वयेदीः (कवाट्टेभ्ये) सर्वत्र करण्डान्कणिनां तथा ॥ ९ ॥

संतप्ताः सिकताः सूक्ष्माः खण्डे खण्डे नियोजयेत् ।
 शूलानि बहुशस्तत्र खण्डवक्त्रेषु योजयेत् ॥ १० ॥
 येन येन प्रकारेण भवेद्वैरिविनिग्रहः ।
 तत्र तत्र (ते तं सर्वे) प्रकुर्वीत नात्र कार्या विचारणा ॥ ११ ॥
 एवं दृढीकृते दुर्गे दुर्गादेवो प्रपूजयेत् ।
 पूर्वाक्तेन विधानेन विधिज्ञो धरणीपतिः ॥ १२ ॥
 जपायाः कुसुमैः पद्मैः शतपत्रैः समो गरैः ।
 करवीरैः सुगन्धैश्च जातीपुष्पैर्मनोरमैः ॥ १३ ॥
 तेषामभावे सर्वेषामर्कपुष्पैश्च पूजयेत् ।
 खण्डस्थां देवतां राजा यक्षिणीं दिव्यरूपिणीम् ॥ १४ ॥
 रक्तं मांसं च मेदश्च मधु सर्पिर्गुडौदनम् ।
 नैवेद्यार्थं तु देव्याश्च दद्यात्सर्वमनालसः ॥ १५ ॥
 द्वारे देव्या विधातव्यं तोरणं च भयंकरम् ।
 अन्त्रमालाभिरव्यग्रः पताकाडम्बराणि च ॥ १६ ॥
 चामराणि च दिव्यानि शूर्पाणि विविधानि च ।
 एतत्सर्वं प्रकुर्वीत यक्षिणीमीतये नृपः ॥
 मार्थयेद्देवतां तां च यक्षिणीं भूमिवल्लभः ॥ १७ ॥

तत्र प्रार्थनामन्त्रः—

रक्ष रक्ष महादेवि महादेवस्य बल्लभे ।
 दुर्गं मे वैरिवर्गेषु बलेन महता शिवे ॥ १८ ॥
 इति संप्रार्थ्य भूपालो दण्डवत्प्रणमेद्भुवि ।
 एवं कृते विधाने तु दुर्गपूजाभिधे नृप ॥
 विजयं प्राप्नुयात्सम्यग्दैरिनिग्रहतत्परः ॥ १९ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां मानसोद्धासोक्तं
 दुर्गदृष्टीकरणविधानम् ।

अथ चतुरङ्गसैन्यदृढीकरणविधानम् ।

आगते परचक्रे तु स्वचक्रं पोषयेन्नरः ।
 धनं रत्नैश्च चर्मैश्च ताम्बूलैर्मानपूर्वकैः ॥ १ ॥

वेतनादिकतां राजा वर्षयेज्जयसिद्धये ।
 आहुय प्रकृतीः सर्वाः श्रेणीश्चैव विशेपतः ॥ २ ॥
 तथैवाऽऽविकं सर्वं मानपूर्वं महीपतिः ।
 संभावयेत्ततो दस्यून्निगृह्य परचक्रवत् ॥
 आत्मोदयं परग्लानिं संविलोक्य सुखं व्रजेत् ॥ ३ ॥

तथा च मार्कण्डेयपुराणे—

प्रागात्मानं ततो मौर्लास्ततोऽश्वान्पुरजांस्ततः ।
 ततो दुर्गाणि राष्ट्रं च ज्ञात्वा राजा परान्ब्रजेत् ॥ ४ ॥
 यात्राशुद्धिं विजानीयादात्मनोऽपि बलाबले ।
 निजोदयं परग्लानिं ततो वैरिगणान्ब्रजेत् ॥ ५ ॥
 चतुर्वेदभवेर्मन्त्रैरभिषेकं समाहितः ।
 पैरिगृह्य महीपालो विजयाय व्रजेत्सुधीः ॥ ६ ॥
 दत्त्वा दानानि भूरीणि हयादिधिविधानि च ।
 ततः पूजितसत्स्वद्गस्तत्पाणिः पृथिवीपतिः ॥
 निर्गच्छेत्तुर्यघोषेण स्तूयमानस्तु वन्दिभिः ॥ ७ ॥

तत्र निर्याणमन्त्रः—तच्छा यामीति ।

इमं मन्त्रमुच्चार्य तुरंगमारुह्य शकुनान्संविलोकयन्ब्रजेत् । लसन्नामरयुग्मवी-
 ज्यमानो विस्तारितसपल्लवच्छत्रस्तुरंगवलग्नचञ्चलकुण्डलो यत्र यत्र वैरिर्वर्ग-
 स्तत्र तत्र ससैन्यः संब्रजेत् । तथा च—

दृष्टायां वैरिसेनायां निवेशं कारयेन्नृपः ।
 मायुरं(?) यज(मनुष्वजस)मुच्छ्रायं वाद्यवादनपूर्वकम् ॥ ८ ॥
 युद्धव्यूहान्भ्रजुर्वीत हृष्टपुष्टो महीपतिः ।
 योधयेत्सुभद्रान्सर्वान्पत्तिपूर्वान्महीपतिः ॥ ९ ॥
 कृत्वा तु मोहनं सम्यक्सर्वोपकरणेषु च ।
 वादित्रेषु च सयैषु मन्त्रभेषजविज्ञानः ॥ १० ॥
 मन्त्रयन्त्रं प्रवक्ष्यामि सद्ग्राह्यमवलमुत्तमम् ।
 यस्य प्रभारतो युद्धे दुर्बलस्य बलं भवेत् ॥ ११ ॥

चतुरस्रं चतुर्द्वारं त्रिरेपं पद्मगर्भितम् ।
हस्तत्रयप्रमाणं च तण्डुलैर्मण्डलं लिखेत् ॥ १२ ॥
तत्र चक्रे लिखेद्देवं रुद्रं दुर्गासमन्वितम् ।
एकैकपत्र(श्च) पत्रेषु वसुसंख्येषु मन्त्रवित् ॥ १३ ॥
आणिमाद्याः सिद्धयस्ताः पूजनीयाः पृथक्पृथक् ।
मध्ये देवं लिखेच्छंभुं भद्रकालीसमन्वितम् ॥ १४ ॥
मणवादिनमोन्तैश्च नाममन्त्रैस्तथाऽर्चयेत् ।
तीर्थोदकान्वितैः कुम्भैः सदूर्वाक्षतपल्लवैः ॥ १५ ॥
मृत्युंजयेन मन्त्रेण शतधौऽप्याभिमन्त्रितैः ।
अभिपिञ्चेत्ततो वीरं शुभे लगे स्वरोदये ॥ १६ ॥

ओजस (ओं जूं सः) इति मृत्युंजयमन्त्रः ।
अभिपिक्तस्ततो वीरो रणेऽसौ विजयी भवेत् ।
शस्त्रैर्न भिद्यते तस्य शरीरं शत्रुनोदितैः ॥ १७ ॥
एवं मण्डलमध्यस्थोऽभिपिक्तो नृपतिर्यदा ।
तदाप्रभृति युद्धेषु शत्रूञ्जयति सर्वदा ॥ १८ ॥
राज्यभ्रष्टो लभेद्राज्यं रोगी रोगात्ममुच्यते ।
मुक्तपीडा ग्रहाः सर्वे शान्तिं कुर्वन्ति सर्वदा ॥ १९ ॥
एवं कृते विधाने च दृढत्वं लभते चमूः ।
वैरिवर्गः क्षयं याति नात्र कार्या विचारणा ॥ २० ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां चतुरस्र-
सैन्यदृढीकरणविधानम् ।

अथ रणदीक्षाविधानम् ।

भारते युधिष्ठिर उवाच—

फयं गाद्गोय वीरस्य रणदीक्षाविधिर्भवेत् ।
तत्सर्वं च समाधत्स्व विस्तरेण महामते ॥ १ ॥

भीष्म उवाच—

रणदीक्षाविधिं तात शृणु मे गदतो ध्रुवम् ।
 आगते परचक्रे च स्वामिकार्ये समुद्यते ॥ २ ॥
 निजभूहरणोद्दारे स्त्रीदुष्टग्रहनिग्रहे ।
 एतेषु सर्वकार्येषु रणदीक्षाविधिः स्मृतः ॥ ३ ॥
 गोग्रहे ब्राह्मणार्थे च नास्ति सङ्ग्रामदीक्षणम् ।
 स्नानं कृत्वा शुचिर्भूत्वा स्वास्तिवाच्य द्विजोत्तमैः ॥ ४ ॥
 हयादिदानकृद्राजा रणदीक्षां समाचरेत् ।
 वेतालभैरवं देवं प्रणम्य शिरसा भुवि ॥ ५ ॥
 संपूज्य कुलदेवीं च रणदीक्षां समाचरेत् ।
 विधाय तिलकं भाले चन्दनेन सुमन्त्रितम् ॥ ६ ॥
 मपीमयं महाश्रेष्ठमङ्गुल्या च कनिष्ठया ।
 रक्तचन्दनसंयुक्तानक्षतान्संनिवेशयेत् ॥ ७ ॥
 ॐ जूं स एवं मन्त्रेण कृतदीक्षाविधिर्नृपः ।
 पङ्कगन्पासपूर्वेण मन्त्रेण न्यस्ततत्फलः ॥ ८ ॥
 तथा तु फलया युक्तस्त्रिदशैरापि दुर्जयः ।
 असंशयं भवेद्राजा रणदीक्षादृतो भृशम् ॥ ९ ॥
 पूर्वोक्तमण्डलस्वान्तर्बोधशस्त्राणि विन्यसेत् ।
 पूजयेद्विधिवत्तानि ततो जागरणक्रिया ॥ १० ॥

तत्र सर्वशस्त्रपूजनमन्त्राः ।

ॐ स्वां स्वीं सूं सूँ स्वीं स्विं स्वः रौद्रमूर्तये स्वर्गाय नमः ।

इति स्वर्गमन्त्रः । षोडशोपचारेष्वयमेव ।

ॐ ह्रीं ह्रीं हूं हूं ह्रीं हः श्रीभैरवरूपाय रक्षापुथाय फलकाय नमः ।

इति फलकमन्त्रः । सर्वोपचारेष्वयमेव ।

ॐ ल्रां ल्रीं लूं लूं ल्रीं लः इन्द्रायुथाय धनुषे नमः ।

इति धनुषमन्त्रस्तथैव ।

ॐ स्वां स्वीं सूं सूँ स्वीं स्विं स्वः ब्रह्माद्यपञ्चदेवतामूर्तये पञ्चवाणस्वरूपिणे वाण
 फलकाय नमः ।

अनेन सर्वपूजाविधिर्वाणानाम् ।

१ ल. °स्तिवाचनपूर्वकम् । २ ल. °लेचन्वोरात् सुवा । ३ ल. ॐ हूं इति न° । ४ ल.
 ॐ मां स्त्रीं सूं सूँ स्त्रीं स्विं स्वः । ५ ल. 'स्वायु' ।

ॐ क्राँ क्रीं कूं क्रेँ क्राँ क्रः शूलिभूर्तये भैरवायुधाय कुन्ताय नमः ।
पूर्ववदयं कुन्तमन्त्रः ।

ॐ अघोरे छुरिके चामुण्डे छां छीं छूं छैं छ्रौं छ्रः भगवतीभूर्तये कात्या-
यन्यै छुरिकायै नमः ।

सर्वोपचारयोग्योऽयं छुरिकामन्त्रः ।

तनस्तु पूजितेषु सर्वायुधेषु तैलपङ्कानि नानाविधानि खाद्यानि चान्नानि
मांसान्यपि नैवेद्यार्थं प्रकल्पयेत् । ततस्तु सकर्पूरं ताम्बूलं परिकल्पयेत् । ततस्तु
रक्ताक्तस्यौदनस्य पट्टत्रिंशन्मोटकान्कृत्वा पट्टत्रिंशद्विधेभ्य आ(धानामा)युधेभ्यो
(धानां) वलयर्थं पूजितानां पङ्क्तौ पुरस्तान्निधापयेत् । एवं कृते सति राजम-
मुखसर्वयोधकण्डेषु रक्तकरवीरमाला निधाय भालेषु सिन्दूरं विलेपयेत् ।
ततस्तूदयोऽस्तु सर्वसैनिकेभ्य इत्युच्चार्य सर्वेऽपि महाशब्दयोपं कुर्युः ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
रणदीक्षाविधानम् ।

अथ वीरविजयप्रदरणकंकणविधानम् ।

तथा हि गौर्जातिमातुलभागिनेयलाङ्गूलवालकृतदोरके मृत्युंजयेन मन्त्रेण
ग्रन्थितव्यं ग्रन्थिसप्तकम् । तत्र गन्धपुष्पाद्युपचारान्विधाय तस्य ग्रन्थियुक्तस्य
दोरकस्य कंकणं कृत्वा तद्गणकंकणं तत्र सव्यहस्ते बद्ध्वा रणे विजयी भवेत् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
वीरविजयप्रदरणकंकणविधानम् ।

अथ वीरपट्टविधानम् ।

कर्पूरं कुङ्कुमं चैव गौरोचनसमन्वितम् ।
फोफिलाक्षस्य लेखन्या श्वेतवस्त्रे सुशोभने ॥ १ ॥
अङ्गारद्वयमध्यस्थं साध्यनाम पटे लिखेत् ।
सर्गर्भस्थहकारस्थं टकारपरिवेष्टितम् ॥ २ ॥

परिवेष्टितामिति पल्लवितम् ।

पृथ्वीसंपुटमध्यस्थं वज्राष्टकयुतं ततः ।

प्रणवाद्यरिनामात्रं हुंफडन्तं दिगन्तके ॥ ३ ॥

मन्त्रमेनं शतं * जप्त्वा स पट्टो मूर्ध्नि बध्यते ।

भीरुं नयति वीरत्वं समरे विजयी भवेत् ॥ ४ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां

वीरपट्टविधानम् ।

अथ सिन्दूरपट्टविधानम् ।

पूर्वपट्टविधानेन सिन्दूरपट्टमालिखेत् ।

शुभैर्गङ्गानजलैर्धौतपट्टे सिन्दूरधूसरे ॥ १ ॥

फोफिलाक्षस्य लेखन्या लिखेद्रूपं हनुमतः ।

तस्य देवस्य हृदयं इमं मन्त्रं समालिखेत् ॥ २ ॥

ॐ हां हीं हूं हैं हौं हः ।

मन्त्रस्याक्षरमालायाश्चक्रवालं समालिखेत् ।

तदन्तरालमध्ये तु निजयोधाभिधां लिखेत् ॥ ३ ॥

तस्य गन्धादिकं सर्वं नैवेद्यान्तं विधीयते ।

ततस्तु पट्टमादाय ऋजुं मूर्ध्नि नियोजयेत् ॥ ४ ॥

पट्टं सूत्रेण मूर्धस्थं सप्तवारं च वेष्टयेत् ।

तेन बद्धेन पट्टेन हनुमत्तुल्यविक्रमः ॥

जायते नात्र संदेहः सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ ५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां

सिन्दूरपट्टविधानम् ।

अथ जयपट्टविधानम् ।

शुभे वाससि सिद्धार्थं लिखेद्देवं तु धैरवम् ।

त्रिशूलं दक्षिणे हस्ते कपालं वामहस्तके ॥ १ ॥

* आगमशास्त्रस्यानित्यत्वात्तागरे तर्तुवामस्येतिवदिदृभाधो शोध्यः ।

एवंविधं लिखेद्देवं पूर्वद्रव्यैः प्रयत्नतः ।

त्रिपुरानामबीजानि हृदये तस्य संलिखेत् ॥ २ ॥

गन्धपुष्पादिकं कृत्वा पटं तन्मूर्ध्नि धारयेत् ।

मूर्ध्नि वद्धेन तेनैव त्रैलोक्यं तु पराजयेत् ॥ ३ ॥

ॐ ऐं क्रीं ह्रीं त्रिपुरायै नम इति त्रिपुरानाममन्त्रः ।

इत्येकं जयपट्टविधानम् ।

[अन्यदाह—]

कन्यारचितसूत्रेण अष्टोत्तरगुणेन च ।

कर्तव्या रज्जुका तत्र दीर्घा च कटिमात्रिका ॥ १ ॥

मृत्युंजयेन मन्त्रेण ग्रन्थीनष्टोत्तरं शतम् ।

ग्रथित्वा मन्त्रमुच्चार्य निविष्टश्चोत्तरामुखः ॥ २ ॥

गूढेन्द्रियचयो भूत्वा रक्षणां तां विधाय च ।

मृत्युंजयेन मन्त्रेण कट्यां वद्ध्वा जयी भवेत् ॥ ३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
जयपट्टविधानम् ।

अथ रणप्रवेशविधानम् ।

ब्राह्मणी (ह्रं च) कवचं कृत्वा यो योधो रणमाविशेत् ।

मभवन्ति न तस्याङ्गे महाराः शत्रुनोदिताः ॥

चन्दनेन विलिप्ताङ्गः सकपूरेण साधुना ॥ १ ॥

साधुनेति शुद्धेन ।

ॐ ब्रां व्रीं वूं व्रैं व्रीं व्रः इति बीजक्रमेण चन्दनलिप्तेषु पदङ्गेषु कुङ्कुमकेसरसेन फोफिलाक्षस्य लेखन्या पद् बीजानि व्यक्तानि संलिखेत् । पुरोधसा गन्धपुष्पादिषोडशोपचारान्कारयित्वा हृदानि च पदङ्गानि कृत्वा रणे प्रवेशं कुर्यात् । पतद्ब्राह्मकवचम् । इति कवचबलम् ।

इति रणप्रवेशविधानम् ।

अथ षडङ्गन्यासः ।

आलुलोम्येन प्रातिलोम्येन[च] मृत्युंजयमन्त्रं योधपदङ्गेप विन्यसेत् ।
लिखितस्तु पदङ्गेपु न्यासोऽयं शस्त्रवारणः ।

इति षडङ्गन्यासः ।

अथ षडक्षरमुद्रा ।

षण्टिकारसविन्यस्ता अङ्गुष्ठानामिकातले ।
षडक्षरा महाविद्या ददाति लघुहस्तताम् ॥
एतन्मुद्रामभावेण सङ्ग्रामे विजयी भवेत् ॥ १ ॥

इति षडक्षरमुद्रा ।

अथ रक्षाविधिः ।

द्रव्यैः पूर्वोदितैरेव भूर्जपत्रे सुशोभने ।
लिखेन्मृत्युंजयं मन्त्रं चक्राकारं विशेषतः ॥ १ ॥
तन्मध्ये वीरनाम्नो हि वर्णमालां लिखेत्सुधीः ।
मृत्युंजयेन मन्त्रेण ग्रथितं तच्च नामकम् ॥
रक्षां कृत्वा कटौ बद्ध्वा सङ्ग्रामे विजयी भवेत् ॥ २ ॥

ॐ हौं जूं सः ।

इति रक्षाविधिः ।

अथ खण्डकम् ।

अरण्यपलही(कदली) मूलं पुष्पाकेण तु गृह्यते ।
कन्यारचितसूत्रेण शतघ्नेन तु वेष्टयेत् ॥ १ ॥
ग्रन्थयेन्मन्त्रजाप्येन प्रत्येकं च पृथक्पृथक् ।
अष्टोत्तरशतेनैव जायते वीरखण्डकम् ॥ २ ॥

ॐ कुमारि अवतर अवतर हरवाणवासिनि त्रिपुरूपमथे सर्वायुधं भञ्जय
भञ्जय स्वाहा । असकस्थेन वस्त्रेण तेनैव घोरिणां दुर्जयो भवति ।

स्तम्भयेत्सर्वशस्त्राणि वैरिणां शक्तिसंपुतः ।
 जायते नात्र संदेहः सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ ३ ॥
 इति स्वण्डकम् ।

अथोपधयः ।

ईश्वरी ब्रह्मदण्डी च कुमारी वैष्णवी तथा ।
 चाराही वज्रिणी चण्डी तथा रुद्रजटाभिधा ॥ १ ॥
 लाङ्गली सहदेवी च सोमराजी हनूमती ।
 श्वेताऽपराजिता गुञ्जा श्वेतां च गिरिकर्णिका ॥ २ ॥
 धुन्द्रिणी शङ्खिनी चैव विडङ्गः शतपुष्पिका ।
 खजूरी केतकी ताली पूगश्च नारिकेलिका ॥ ३ ॥
 अब्जनः काञ्चनश्चैव चम्पकोऽमन्तकः कुहा ।
 अपामार्गौ च भृङ्गौ च ब्रह्मवृक्षो वटस्तथा ॥ ४ ॥

अपामार्गौ भृङ्गौ चेति द्वयोर्द्विवचनेन द्वौ द्वौ विधत्ते । लोहितश्वेतभेदाद्-
 पामार्गभृङ्गराजौ द्वौ द्वौ स्तः ।

शतमूली बलायुगमं गोजिह्वोत्पलशारिवा ।
 अष्टलोहरसा वज्री हरिद्रा तालकं शिला(वा) ॥ ५ ॥
 पृताश्रौपधयो दिव्या जयार्थं संप्रकीर्तिताः ।
 सूर्येन्दुग्रहणे प्राप्ते दीपोत्सवदिनत्रये ॥ ६ ॥
 पुष्यमूलार्कसंयोग आश्विने नवमीदिने ।
 खादिरेण तु कालेन प्रोद्धरेत्ता महौषधीः ॥ ७ ॥
 बलिपूजाविधानेन सर्वकर्मसु सिद्धिदाः ।
 सर्वान्तर्कटीकण्ठशिरोवाहुषु संस्थिताः ॥
 त्रिदशैरप्यवध्योऽसौ युद्धे चैव चतुर्विधे ॥ ८ ॥
 इत्योपधयः ।

अथ सर्वायुधनिवारणम् ।

चण्डी चण्डी च वज्री च त्रिशूली मुहुरी तथा ।
 देहस्थाः समरे पुंसां सर्वायुधनिवारकाः ॥ १ ॥

गृहीतं च सुनक्षत्रे ह्यपामार्गस्य मूलरुम् ।
 लेपमन्त्रेण वीराणां सर्वशस्त्रनिवारणम् ॥ २ ॥
 दक्षबाहुस्थितश्चार्को चामे चेन्दुर्धृतो यादौ ।
 शस्त्रप्रहारनिर्भिन्नः सद्ग्रामे विजयी भवेत् ॥ ३ ॥
 त्रिलोहवेष्टितं कृत्वा रसं वज्राभिसंयुतम् ।
 चक्रस्थं च करस्थं च सर्वायुधनिवारणम् ॥ ४ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 सर्वायुधनिवारणम् ।

अथ रणतिलकविधानम् ।

गिरिकर्णी शर्मा गुञ्जां श्वेतवर्णां समाहरेत् ।
 चन्दनेनान्वितानां च तिलकाद्विजयी भवेत् ॥ १ ॥
 अधःपुष्पी शिखा चैव श्वेता च गिरिकर्णिका ।
 गौरोचनसमायुक्ता तिलकः शत्रुमोहकः ॥ २ ॥
 कनकास्त्रनटो(भ्रनटी)वह्निः पङ्क्तिन्दुः पञ्चमस्तथा ।
 तेषां तु तिलको यस्य पञ्चधा दृश्यते हि सः ॥ ३ ॥
 कृष्णकाकरूपालं तु चित्तामृत्तिकयाऽन्वितम् ।
 श्वेतगुञ्जां वपेत्तत्र तस्या मूलं समाहरेत् ॥ ४ ॥
 भालस्थं तिलकं कृत्वा तस्य मूलस्य बुद्धिमान् ।
 सद्ग्रामे युध्यमानस्य रूपं तु बहुधा भवेत् ॥ ५ ॥
 श्वर्णैर्भक्ष्यमाणं च पलं चान्नं पतत्यधः ।
 छाया यस्य जले याति समूलः कासमर्दनः ॥ ६ ॥
 तिलकस्तस्य सर्वस्य यस्य भाले किराजते ।
 स यत्र भुवि तिष्ठेत्तु तत्र वाऽपि जलान्वितान् ॥
 पश्येद्वैरिगणः सर्वो व्याघ्रसिंहवृकास्तथा ॥ ७ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 रणतिलकविधानम् ।

अथ नवौषधयः ।

ब्रह्मटण्डी च कौमारी ईश्वरी वैष्णवी तथा ।
 वाराही योजनी चण्डी महालक्ष्मीस्तथैव च ॥ १ ॥
 एताश्चौषधयो दिव्या नवैता मातरः स्मृताः ।
 कृत्वा तन्मालिकां हस्ते बद्ध्वा तु विजयी भवेत् ॥ २ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचिताया विधानमालाया नवौषधयः ।

अथ गुटिकाविधानम् ।

बद्गं सीसं च शुक्लाभ्रं हेमतारसमन्वितम् ।
 बजायसाटिभिर्गुक्तः क्रियते पारदो रसः ॥ १ ॥
 बजाणा द्रावणं वक्ष्ये पारदस्य च वज्रनम् ।
 लघुद्रावं तथा लोहे संयोगार्थं परस्परम् ॥ २ ॥
 अस्थिमृद्स्खलमध्यस्थं कृत्वा वज्रनिरुद्धकम् ।
 जलभाण्डे विनिस्रिप्य स्वेदयेद्द्विनसप्तकम् ॥ ३ ॥
 बह्मिकारससंगृष्टं नष्टपिष्टं च पारदम् ।
 हेट्फासन्दमयस्थं घनार्थं च तनः पुटे ॥ ४ ॥
 रेचितं लोहचूर्णं तु टह्क्वणेन तु भावयेत् ।
 लघुद्रावा भवेदेषा यवमात्रा न संशयः ॥ ५ ॥
 सर्वस्तानेकतः कृत्वा मुग्गमयस्थिता भवेत् ।
 गुटिका जायते रम्या ताम्रा वज्रार्कसुन्दरी ॥ ६ ॥
 मुखस्या सिद्धिदा प्रोक्ता राजमृत्युर्निनश्यति ।
 सङ्ग्रामे विजयी वीरो वज्रदेहो भवेन्नरः ॥ ७ ॥
 सर्वलोकभियो नित्यं नारीणां सुतरां तथा ।
 गुटिकेयं मया ख्याता यथोक्ता ब्रह्मयामले ॥ ८ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ब्रह्मयामलोकं
 गुटिकाविधानम् ।

अथ कपर्दिकाविधानम् ।

सिन्धी व्याघ्री मृगी हंसी चतुर्थे(थे)व कपर्दिका ।
 एतस्यां लक्षणं वक्ष्ये प्रभावं च यथाक्रमम् ॥ १ ॥
 सिन्धी सुवर्णवर्णा च व्याघ्री धूम्रा रसेपिका ।
 मृगी तत्र च विज्ञेया पीतपृष्ठा सितोदरी ॥ २ ॥
 हंसी जलत(च)रा श्वेता वर्तुल्या नातिदीर्घिका ।
 एवं विज्ञेयं विज्ञाय ततः कर्म समारभेत् ॥ ३ ॥
 ओषधी सिद्धिका नाम तथा घृष्टे महारसः ।
 सिन्धीकपर्दिकामध्ये क्षिप्त्वा तं मूलसंयुतम् ॥ ४ ॥
 वि(पि)धाय बदनं तस्याः सिक्केन च समन्ततः ।
 तस्यां वक्त्रस्थितायां तु सिंहवज्जायते नरः ॥ ५ ॥
 मदनोन्मत्ता गजास्तस्य दर्शनेन पराङ्मुखाः ।
 रणे राजकुले द्यूते त्रिषादे वाऽप्रराजितः ॥ ६ ॥
 व्याघ्रीरसेन संघृष्टः पारदो मूलसंयुतः ।
 पूर्ववत्साधयेद् व्याघ्रीं फलं चैव तथाविधम् ॥ ७ ॥
 मृगमूत्रेण संभिन्ना मृत्तिका रससंयुता ।
 मृगधिष्ण्ये क्षिपेन्मृग्यां तस्याः फलमतः शृणु ॥ ८ ॥
 सुखमध्यकृता सा तु वशं कुर्याच्च मानवम् ।
 रतिकाले मुखस्था याऽब्रुलाप्राणहरा भवेत् ॥ ९ ॥
 हंसपदीरसाशृष्टः पारदो मूलसंयुतः ।
 हंसीमध्ये क्षिपेद्धीमान्मुखस्था सर्वसिद्धिदा ॥ १० ॥
 ग्रहाः पीडां न कुर्वन्ति दुरितं नदयाति क्षणात् ।
 स्थावरं जङ्गमं वाऽपि विषं नश्यति तत्क्षणात् ॥ ११ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 ब्रह्मयामल्योक्तकपर्दिकाविधानम् ।

अथ योगघटितशस्त्रपरमक्षिप्तशस्त्रत्रोटनविधानम् ।

कृत्तिका च विशाखा च भौमवारेण संयुता ।
 तद्दिने घटितं शस्त्रं सङ्ग्रामे जयदं भवेत् ॥ १ ॥

विद्युत्पातमृतास्थीनि पेपयेत्करकाम्बुना ।
 अनेन विलिखेत्कार्श्यं संनाहे फलकेऽपि वा ॥ २ ॥
 तत्र लग्नानि शस्त्राणि ऋटन्ति च नमन्ति च ।
 न भिन्दन्ति शरीराणि पुष्पाणि च मृदूनि च ॥ ३ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ब्रह्मयामलोकं
 योगघटितशस्त्रपरमसिद्धशस्त्रत्रोटनविधानम् ।

अथ शस्त्रदारुणीकरणविधानम् ।

कृष्णसर्पशिरो शष्ठी विषं पञ्च पलानि च ।
 चुच्छुन्दरीवसाऽष्ठी च तथा च गृहगोधिका ॥ १ ॥
 कृष्णस्य वृश्चिकस्याष्ठी कपेश्चैव पलाष्टकम् ।
 द्वे पले हरितालस्य कृकलासवसापलम् ॥ २ ॥
 लाङ्गलीकरवीराणां त्रीणि त्रीणि पलानि च ।
 एतेषां शोधितं कल्कं भट्टातकसमन्वितम् ॥ ३ ॥
 सर्वेषां चैव शस्त्राणां लेपोऽयं समुदाहृतः ।
 विद्धास्तु तैर्मनुष्याश्च त्यजन्ति जीवितं ध्रुवम् ॥ ४ ॥
 रक्तकञ्चुकिना नारी रक्तमावरणा तु या ।
 पत्या तु सहिता नारी पर्वतानपि शौतयेत् ॥ ५ ॥
 गृहीता यक्षिका नीली पद्बिन्दुकीटकान्विता ।
 शस्त्रलेपेन सद्यो वै जायन्ते कीटका व्रणे ॥ ६ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 शस्त्रदारुणीकरणविधानम् ।

अथ पिच्छविधानम् ।

पश्चिंशत्या धनुष्पष्ट्या शतेनाष्टोत्तरेण वा ।
 मयूरोलूकपक्षाणां तन्मात्रं पथि पिच्छकम् ॥ १ ॥
 ग्रहणे मुक्तिपर्यन्तं रक्तसूत्रेण बन्धनम् ।

इष्टमन्त्राभिजप्तं तद्वैरिसैन्यनिवारणम् ॥ २ ॥
 सविसर्गमुपात्तेन गच्छ गच्छ परं ध्रुवम् ।
 सर्वत्र स्थानगो वीरः स्वसैन्यविजयावहः ॥ ३ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 अक्षयामलोक्तं पिच्छविधानम् ।

अथ त्र्यम्बकविधानम् ।

साङ्गली अक्षयदण्डी च कृष्णोन्मत्तरसान्विता ।
 मार्जयेत्ताम्रकं त्र्यम्बकं पश्चाद्यन्त्रं समान्निखेत् ॥ १ ॥
 काकरक्तं तथा विष्टा चिताङ्गारहलाहलम् ।
 काकपिच्छस्य लेखन्या लिखेद्यन्त्रं यमालयम् ॥ २ ॥
 मध्ये वीजस्य मध्यस्थं शत्रुनाम ससैन्यकम् ।
 बाह्येन घायुधीजेन वेष्टयेद्विगुणं पुनः ॥ ३ ॥
 वायुमण्डलगं कृत्वा वायुवीजेन रक्तिकाम् ।
 द्वादशस्वरसंयुक्तां वेष्टयेत्सर्गमार्गतः ॥ ४ ॥
 त्र्यम्बकस्य निनादेन व्याकुलीकृतमानसाः ।
 घलं त्यक्त्वा महावीराः पलायन्ते महारणात् ॥ ५ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 त्र्यम्बकविधानम् ।

अथ जयकाहलाविधानम् ।

त्रयु हेमाऽऽयसं सौम्यं समभागं तु कारयेत् ।
 चतुर्णां पलमेकं च ताम्रमर्कं द्रुमुत्तमम् ॥ १ ॥
 पञ्चानामपि तेषां च कारयेज्जयकाहलम् ।
 काकरजह्वारसैलितां सप्तवारं तु कारयेत् ॥
 तस्या नादेन घोरेण पलायन्ते रिपुत्रजाः ॥ २ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 जयकाहलाविधानम् ।

अथाऽऽनद्धभाजनविधानम् ।

पूर्वैवचु प्रकारेण लोहैः पञ्चभिरुत्तमैः ।
 भागकल्पनया कुर्याद्दृक्कां लक्षणसंयुताम् ॥ १ ॥
 संनद्धां चर्मणा सम्यक्सूत्ररज्जुसमावृताम् ।
 वृषस्य रक्तवर्णस्य चर्मं निलोमं कारयेत् ॥ २ ॥
 चर्मणाऽनेन संनद्धां दृक्कां तां सुमनोहराम् ।
 तुम्बेन चित्रिया दण्डी कृष्णोन्मत्तरसान्विता ॥ ३ ॥
 मार्जयेद्विततं सर्वं सप्तवारं पुटद्वये ।
 दण्डी च चित्रिका दन्ती लज्जालुरससंयुता ॥ ४ ॥
 मुखं विमर्दयेचेन जायते वाद्यभाजनम् ।
 ब्राह्मी जाती कुमारी च विद्युद्भस्मौदनान्विता ॥
 इष्टमन्त्राभिजप्तं तज्जयार्थं वाद्यभाजनम् ॥ ५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायामानद्धभाजन-
 विधानम् ।

अथ भस्मरेषाविधानम् ।

अग्निहोत्रशमशानान्त्यजातिगोहसमुद्भवम् ।
 भस्मश्रितयमाटाय कर्तव्यं भस्मकुट्टनम् ॥ १ ॥
 इन्द्रवृक्षमयं कार्यं गुसलोलूखलं दृढम् ।
 कारयेद्भूमिमध्यस्थं द्वारहीने तु सप्तानि ॥ २ ॥
 भस्मनास्त्रिविधस्यापि कुर्याच्चाभ्यां च कण्ठनम् ।
 चतुर्वर्णोद्भवाः कन्याश्चतुष्पष्टिममाणतः ॥ ३ ॥
 तासु सर्वासु कन्यासु चतुर्विंशतिकन्यकाः ।
 ताश्च रासादिगीतेन सह मन्त्रं तु गापयेत् ॥ ४ ॥

मन्त्रमाह—

कौल्युकसुचुडंउत्रच्यविनुच्छुभा । गुललिकरंतउवीजाटदिम् ।
 किपिलटहिंभद्रसजउपतीतिमालामन्त्रं गापयेत् ।

१ स्व. सर्वस्तुम् । २ स्व. कालकुकुमुसुडुचुडुउत्रच्यविनुच्छुभा । गुललिकरंतउवीजाटदिम् ।
 किपिलटहिंभद्रसजउपतीतिमालामन्त्रं गापयेत् इति ।

तेन मन्त्रेणोच्चारितेन सह भस्मवन्दनं कुर्यात् । (* शेषाश्च कुमारिकाः करत-
लिकानिनादेन नर्तनं कुर्युः ।)

एवं तद्विधिं भस्म तस्मात्सिद्धिर्भविष्यति ।

स्वसैन्यस्याग्रतस्तस्य भस्मनो रेखां कृतां नोऽलङ्घयन्ति वैरिणः ।

क्षेपिते च रिपोऽसैन्यं भङ्गनाप्नोति तत्क्षणात् ॥

इति श्रीनृसिंहमहविरचितायां विधानमाळायां

ब्रह्मयामलोक्तं भस्मरेपाविधानम् ।

अथ रिपुमारणोपयोगियमार्गलयन्त्रविधानम् ।

मारणे मोहने स्तम्भे चिद्वेष्युच्चारणे वशे ।

एकं यमार्गलं यन्त्रं भेदैश्च बहुभिर्युतम् ॥ १ ॥

द्वादशारं लिखेच्चक्रं वृत्तत्रयविभूषितम् ।

चष्ट्रीमन्त्रं लिखेद्ब्राह्मे यमश्लोकं तु मध्यतः ॥ २ ॥

ॐ ह्रीं ह्रीं विकृतदंष्ट्रानने हुंफद् स्वाहा । इममुष्ट्रीमन्त्रं दश सहस्राणि जपेत् ।
घृतमधुना रक्तपुष्पैः सहस्रमेकं हावयेत् । ततः सिद्धो भवति ।

यमराजसहोपम्ये यमे दारुणयोदयः ।

यदयो निरयान्येयो यख्येयो वानरामयः(३) ॥ ३ ॥

इति मन्त्रश्लोकः ।

इमं मन्त्रश्लोकं द्वात्रिंशदक्षरसंख्याकं द्वात्रिंशत्सहस्राणि जपेत् । तथा च
पूर्वविधानेन सप्त शतानि हावयेत् । एवं मन्त्रः सिद्धो भवति ।

मनईप्सितकर्माणि फलदानि करोति च ।

चिताङ्गारं विषं रक्तं कृष्णोन्मत्तरसस्तथा ॥ ४ ॥

एवं नरास्थिलेखन्या यन्त्रं प्रेतपटे लिखेत् ।

साध्यनाम च तन्मध्ये हुं फेडन्तं विशेषतः ॥ ५ ॥

यमं कुर्वीत चेतस्यं महिषासनसंस्थितम् ।

* यनुभिद्गतो भागः ल पुस्तके नास्ति.

१ ल. "ने स्वा" । २ ल. "द्वात्रिं" । ३ ल. "स्वास्त" । ४ क. "महिनि वि" । ५ क.
"कूर्पनि वे" ।

कृष्णाष्टम्यो चतुर्दश्यां गन्तव्यं पितृमन्दिरम् ॥ ६ ॥
 नम्रो मुक्तशिखो भूत्वा मद्यमांसैस्तथाऽर्चयेत् ।
 क्षिप्तोच्छिष्टशवस्याङ्गं कृष्णसूत्रेण वेष्टयेत् ॥
 श्मशानभूमिमध्यस्थं सप्ताहान्मारयेद्रिपुम् ॥ ७ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ब्रह्मयामलोकं
 रिपुमारणोपयोगियमार्गलयन्त्रविधानम् ।

अथ रिपुस्तम्भनविधानम् ।

रोचना कुङ्कुमं चन्द्रः कृष्णोन्मत्तरसस्तथा ।
 लाक्षारसेन संयुक्तं जम्बीररससंयुतम् ॥ १ ॥
 रोहिपोद्भवलेखन्या भूर्जपत्रे विलेखयेत् ।
 यन्त्रं षट्कोणकं विद्वान्साध्यनाम्ना च गर्भितम् ॥ २ ॥
 चाद्ये चोक्तरपरिधिं पदसु कोणेषु संलिखेत् ।
 वह्निमण्डलं कृत्वा रक्तसूत्रेण वेष्टयेत् ॥ ३ ॥
 सिच्छकेनाऽऽवृतं कृत्वा मध्यकुम्भे चिनिसिपेत् ।
 पूजयेद्रक्तपुष्पैस्तु चन्दनेनानुलेपयेत् ॥ ४ ॥

रोहिपोद्भवलेखन्येति पुरोक्तम् । रोहिपस्तृणविशेषः । देशान्तरप्रमाणेन नाना
 नामानि भजते । वह्निमण्डलं कृत्वेति त्रिरेपामण्डलमध्यगमिति । सिच्छकेनाऽऽ-
 वृतमिति सिच्छकं षट्सूत्रमित्यभिधानार्णवेऽस्ति तेन वेष्टितमिति ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 रिपुस्तम्भनविधानम् ।

अथ वैरविद्वेषणविधानम् ।

निम्बाक्षचित्रकैस्तुल्यैर्महिपरुधिरान्वितैः ।
 प्रेतवस्त्रेऽर्कलेखन्या लिखेद्यन्त्रमिदं वरम् ॥
 रज्जुकाम्बरसंयुक्तं महिपस्योरसि कुर्यात् ॥ १ ॥

कुर्यादित्यस्यार्थस्तदम्बरं निबध्यते तद्वक्षसि । रज्जुकाम्बरमिति गैरिक-
 गन्धकुङ्कुममपीभृङ्गराजरसैः परिलिप्तम् । तस्मिन्वाससि साध्यनत्माक्षरावलिं

संलिख्य महिषस्योरसि निबध्य तं महिषं राजिकाभिस्ताडयेत् । एवं सप्तदिनं
कार्यं चेदम् । तत्र मन्त्रस्ताडनविधौ—

गच्छे गच्छे महापाप यमराजस्य वाहन ।

विद्वेषं फारयेः शून्छीघ्रं भव शिवो मयि ॥ २ ॥ इति ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां वैरिविद्वेषणविधानम् ।

अथ मोहनविधानम् ।

शिला तालं हरिद्रा च मेपमूत्रेण कल्पिता ।

कोकिलाक्षस्य लेखन्या नीलीरक्तपटे लिखेत् ॥ १ ॥

साध्यनामपुत्रं मध्ये रज्जुकाम्बरवेष्टितम् ।

पर्वताकारयन्त्रं च शिलातलनियेशितम् ॥ २ ॥

पूजयेत्पीतपुष्पैश्च कुम्भकेन च वायुना ।

वायुना कुम्भयेद्देहं स्वकीयं प्रणवाष्टकम् ॥

ततस्तु जायते नूनं सप्ताहान्मोहनं रिपोः ॥ ३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ब्रह्मयाम्योक्तं
मोहनविधानम् ।

अथ संकीर्णविधानानि ।

तत्र चतुस्त्रिंशत्सन्महितं स्त्रीसुखनसत्रविधानम् ।

यदा प्रसवकाले स्त्री प्रसवे स्थित्यते भृशम् ।

चतुस्त्रिंशत्समारुह्य तु कौष्ठमानं समालिखेत् ॥ १ ॥

न्युन्जमाने समाम्बिष्य विवर्णाङ्गावर्णकैः ।

अङ्गुर्वर्णकतरुर्धामानर्चयेद्बन्धपुष्पकैः ॥ २ ॥

विन्पसेन्मञ्चस्त्राधो गर्भिण्याः क्लेशमुक्तये ।

सत्रः प्रसूतिमाप्नोति गर्भिणी नात्र संशयः ॥ ३ ॥

तत्र भेषजं च—

अषामार्गस्य मूलं हि पाठाप्लेन संमुनम् ।

आरनालेन संपिप्य पाययेत्त्रिरतं सुधीः ॥

योनेः प्रलेपनं कुर्यात्तेन सद्यः प्रसूयते ॥ ४५॥

चतुस्त्रिंशद्यन्त्रम् ।

९	१६	२	७
६	३	१३	१२
१५	१०	८	१
४	५	११	१४

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचिताया विधानमालाया भैरवयन्त्र-
प्रगाथोक्तं चतुस्त्रिंशद्यन्त्रसहितं स्त्रीसुग्वप्रसवविधानम् ।

अथ क्षेत्रशलभक्रीटकनिवारणं चतुर्विंशतियन्त्रविधानम् ।

- ताडपत्रे समालिख्य चतुर्विंशत्प्रमाणम् ।
- कज्जलेन तु लेखन्या पूर्ववत्पूजयेत्सुधीः ॥ १ ॥
- एरण्डकाष्ठनिर्वद्धं सूत्ररज्ज्याऽवलम्बितम् ।
- क्षेत्रस्य कोणदेशेषु चतुर्ध्वपि समाहितम् ॥ २ ॥
- चतुर्धा विहितं सम्यक्पूजयित्वा प्रयत्नतः ।
- शलभान्क्रीटकान्सर्वाङ्घ्रिनाशयति तत्क्षणात् ॥ ३ ॥

चतुर्विंशतियन्त्रम् ।

४	११	२	७
६	३	८	७
१०	५	८	१
४	५	६	९

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां भैरवयन्त्रप्रगायोक्तं
क्षेत्रशलभक्रीटकनिवारणं चतुर्विंशतियन्त्रविधानम् ५

अथ छुरिकायुद्धविजयप्रदं द्विपष्टियन्त्रविधानम् ।

द्विपष्टिसंज्ञकं यन्त्रं भूर्जपत्रे समालिखेत् ।

कस्तूरी घनसारश्च तथा कुङ्कुमकेशरम् ॥ १ ॥

मिथितं कारयेत्सर्वं तेन यन्त्रं समालिखेत् ।

पूर्ववत्पूजयेद्विद्वांस्तद्वद्वा दक्षिणे करे ॥

छुरिकाद्वन्द्वयुद्धानि जयेदुग्रो न संशयः ॥ २ ॥

द्विपष्टियन्त्रम् ।

२३	३०	२	७
६	३	२७	२९
२९	२४	८	१
४	५	२५	२८

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां भैरवानन्दप्रगायोक्तं
छुरिकायुद्धविजयप्रदं द्विपष्टियन्त्रविधानम् ।

अथ ग्रहभूतपिशाचनिवारणं शतयन्त्रविधानम् ।

लिखितं घनसाराद्यैः सिद्धिदं भूर्जपत्रके ।

द्वारदेशे धृतं सम्यग्रहभूतादिवारणम् ॥ १ ॥

शतयन्त्रम् ।

प्रकारान्तरेण शतयन्त्रम् ।

८	१	४८	४३
४४	४७	४	५
२	७	४२	४९
४६	४५	६	३

४२	४९	२	७
६	३	४६	४५
६८	४३	८	१
४	५	४४	४७

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां भैरवानन्दप्रगाथोक्त-
ग्रहभूतपिशाचनिवारणं शतयन्त्रविधानम् ।

अथापुष्पापुष्पप्राप्तिकारकं द्वात्रिंशद्यन्त्रविधानम् ।

अपुष्पा ललना चेत्स्यात्तस्या हस्ते प्रवध्यते ।

द्वात्रिंशत्संख्यकं नाम यन्त्रं भैरवमन्त्रितम् ॥ १ ॥

लिखितं घनसाराद्यैर्भूर्जपत्रे सुलक्षणे ।

संस्कृतं गन्धपुष्पाद्यैस्तदा पुष्पं भवेत्त्रिधाः ॥ २ ॥

द्वात्रिंशद्यन्त्रम् ।

८	१५	२	७
६	३	१२	११
१४	९	८	१
४	५	१०	१३

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां भैरवानन्दप्रगाथोक्त-
मपुष्पापुष्पप्राप्तिकारकं द्वात्रिंशद्यन्त्रविधानम् ।

स्तावत्संख्यया हवनं कुर्यान्मूलमन्त्रेण । नारी वा पुरुषो वा वशो भवति । आसुरीपुष्पाणि मनःशिला प्रियङ्गुश्चन्दनं नागकेसरम् । एतेषां चूर्णं यस्य मूर्ध्नि क्षिप्तं स वशो भवति । आसुरीपुष्पाणि सौवीराञ्जनचूर्णमष्टोत्तरशतवारं मन्त्रितम् । तेनाऽऽत्मनेत्रे अभ्यज्यावलोक्यते यत्तद्वशमियात् । आसुरीसर्पपतैलेन होमं कारयेत् । दक्षिणाभिमुखः सप्त दिनानि हवनं कारयेदष्टोत्तरशतवारम् । प्रत्यहमेकैकस्याः कुमार्या भोजनं पूजनमेकैकस्य ब्राह्मणस्य पूजनं भोजनं च । आलोहिते वस्त्रे आसुरीमूर्तिपूजनम् । आसुरीमूर्तिः सप्तमापाणां सौवर्णानामशक्तौ सप्तवह्निनाम् । आचार्यपूजनम् । दक्षिणार्थं त्रिहायणो रक्तवर्णो वृषः ।

किं कुर्याञ्जननी स्नेहात्किं कुर्याच्चृपतिर्भुवः ।

किं कुर्यात्कुपितः कालो ह्यासुरी वशगा यदि ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायामासुरी-
विधानम् ।

अथ प्रदोषगर्जितविधानम् ।

ब्रह्मौदनविधेः पूर्वं प्रदोषे गर्जितं भवेत् ।

तदा विघ्नकरं ज्ञेयं वटोरध्ययनस्य तत् ॥ १ ॥

तस्य शान्तिविधानं तु वक्ष्ये शास्त्रानुसारतः ।

स्वस्तिवाचनपूर्वं तु हवनं कारयेद्बुधः ॥ २ ॥

प्रधानं पायसं तत्र साज्यं साष्टशतं यजिः ।

सूक्तं बृहस्पतेर्विद्वान्पठेत्प्रज्ञाविद्वद्ये ॥ ३ ॥

गायत्रीयं जपेन्मन्त्रं प्रायश्चित्तं तु सर्पिषा ।

धेनुं सवत्सकां दद्यादाचार्याय पयस्विनीम् ॥ ४ ॥

शीलान्दोषविधेः पश्चाद्ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ।

शतमष्टोत्तरं धीमांस्ततो ब्रह्मौदनं पचेत् ॥ ५ ॥

इति श्रीगङ्गाधरपद्धतौ गङ्गाधरोक्तं व्रतवन्धकालप्रदोष-
गर्जितविधानम् ।

अथालक्षण्यालक्षणी(ण्यी)करणविधानम् ।

तत्र याज्ञवल्क्यः—

अविप्लुतव्रह्मचर्यो लक्षण्यां स्त्रियमुद्वहेत् ।
 अनन्यपूर्विकां कान्तामसपिण्डां यवीयसीम् ॥ १ ॥
 अलक्षण्या बधूरेवं रूपेणाऽप्रतिमा यदि ।
 विधानं विधिवत्कृत्वा ततो ह्युपनयेद्धि ताम् ॥ २ ॥
 ततः परीक्षा तस्यास्तु कर्तव्या सुपरीक्षकैः ।
 श्मशानमृत्तिकामेकामेकां राजाङ्गणाद्धरेत् ॥ ३ ॥
 अष्टसौभाग्यनिचयं त्रिषु त्रीणि नियोजयेत् ।
 सर्वतोभद्रमादाय तण्डुलानां यथाविधि ॥ ४ ॥
 लोकपालान्समभ्यर्च्य गणाधीश्वरपूर्वकम् ।
 तस्मान्मण्डलतः पूर्वं न्यसेत्ते मृत्तिके समे ॥ ५ ॥
 सौभाग्यनिचयं चापि समभ्यर्च्य तु तामपि ।
 उपविश्य कुमारीं तां प्राङ्मुखीं गुप्तमाहिताम् ॥ ६ ॥
 पुष्पमालावृताङ्गीं च सालंकारां ससाक्षताम् ।
 श्रीसूक्तेनाभिषिच्याऽऽशु कुमारीं तां परीक्षयेत् ॥ ७ ॥
 आबध्य लोचने तस्या वस्त्रेण शुचिना ततः ।
 विन्यसेदक्षिणं पाणिं कस्मिंश्चिदपि सा बधूः ॥ ८ ॥
 न्यस्तहस्ता यदा कन्या सौभाग्यनिचये तदा ।
 सौभाग्यं लभते कन्या भर्तुरायुष्यसूचिका ॥ ९ ॥
 राजाङ्गणमृदि न्यस्तकरा यदि कुमारिका ।
 पौश्वल्यकारिणी ज्ञेया नात्र कार्या विचारणा ॥ १० ॥
 चिताभस्मनि चेत्पाणिं निदधाति कुमारिका ।
 तदा वैधव्यमाप्नोति मुनीनां मतपीडनम् ॥ ११ ॥
 विलक्षणं यदि प्राप्तं कुमार्याः किल दृश्यते ।
 कृष्णाजिह्वा कृष्णतालुः स्थूलोरुश्च मैरोमका ॥ १२ ॥
 कृष्णांष्टी पिङ्गनयना संहतभ्रूलता शुभा ।
 हस्तकेदी श्मश्रुमुखी वृत्तभाला स्वरे खरा ॥ १३ ॥

चर्जनीया प्रयत्नेन संयुक्ता या विलक्षणैः ।
 अलक्षण्येति सा नारी वर्जिता मुनिसत्तमैः ॥ १४ ॥
 साऽपि चेत्करणीया स्याद्विधानं विधिना बुधैः ।
 अश्वत्थे वा पलाशे वा न्यग्रोधे वा शमीतरौ ॥ १५ ॥
 विधानमेतत्कर्तव्यं गङ्गायां च शिलातैले ।
 विवाहो विधिवत्तत्र क्रियते मण्डपक्रिया ॥
 शिलायां मूर्तिमालिख्य हरिवालेन पौरुषीम् ॥ १६ ॥

तथा च गरुडपुराणे—

सैमालक्षणपीडायां त्वपि विश्रुतमधुवम् ।
 इत्युच्चार्य शिलापृष्ठे पुरुषे चाक्षतान्क्षिपेत् ॥ १७ ॥
 विशीर्णो जायतेऽश्मा तु सप्ताहं नात्र संशयः ।
 ततस्तु विधिवत्कार्यं विधानं विधिवत्तमैः ॥ १८ ॥
 सौभाग्यमन्त्रमुच्चार्य ह्यक्षतान्क्रुन्यका क्षिपेत् ।
 मूर्तिदानं ततो दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥ १९ ॥
 हाटकस्य पलस्याथ तदर्धार्धस्य वा पुनः ।
 एवं कृते विधाने तु विघ्ना नश्यन्ति तत्क्षणात् ॥ २० ॥
 लक्षण्या जायते सार्धं सौभाग्यधनपुत्रदा ।
 विलक्षणेऽपि सदा योऽपितोऽवयवेषु च ॥
 लक्षण्या जायते नूनं नात्र कार्या विचारणा ॥ २१ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायामलक्षण्यालक्षणी(ण्यी)-
 करणविधानम् ।

अथ तृतीयभार्यापरिणयनेऽर्कवृक्षविवाहविधानम् ।

यदि च चतुर्थीमपि परिणयति तदा तृतीयापरिणयने वृक्षपरिणयनविधानं
 नास्ति । तथा च स्कन्दपुराणे—

चतुर्थीमपि कुर्यात्तु नोचेत्कुर्याद्विधानकम् ।
 विधानमादौ कृत्वा च पश्चात्परिणयेद्दधुम् ॥
 तृतीयां विधिवच्छ्रेष्ठां साधुसंततिसिद्धये ॥ १ ॥

तथा च कालिकापुराणे—

द्वे भार्ये तु मृते पुंसस्तृतीयां कुरते यदि ।

चतुर्थीमपि कुर्यात्तु नोचेत्तुर्याद्विधानम् ॥ २ ॥

भार्या त्वं भव मे श्रेष्ठा तृतीया सुखसिद्धये ।

साक्षात्संग्रहसिद्ध्यर्थं ममात्र भव शोभना ॥ ३ ॥

इत्युक्त्वा वृक्षोपर्यक्षत्वानिक्षेपणं कुर्यात् । तत्र स्वस्तिवाचनं हेमदानं वस्त्रदानं च यथाशक्ति कुर्यात् ।

तथा च लिङ्गपुराणे—

मृतभार्यो यदा कुर्याद्विधानमिदमुत्तमम् ।

तदाऽर्क्या विधातव्यो विवाहो विधिवच्छुभे ॥ ४ ॥

अर्क्येति यदुक्तं तद्वर्क्यक्षस्य द्विलिङ्गता विद्यते । अर्क्येत्पुंस्त्वेन यदा व्यचक्षियते तदा विशेषोऽस्ति । मन्दारोऽर्क्यविशेषः । मन्दारादितरो मन्दारस-जातीयो वृक्षविशेषोऽर्क्यशब्देनाभिधीयत इति । अर्क्या सह यदा विवाहस्तदाऽर्क्या ब्रह्मक्षत्रियविद्भजातीयत्राभावात्पाणिशरमतोदग्रहणासंभवाच्चट्टूपावलोक्तेनैव विवाहः । तत्र रूपावलोक्तमनिष्टपरिहारार्थमिति । नैव गृभ्णामि त इतिवदुक्ता प्रति संवादः । यतोऽर्क्यं सुभगा[त्वा]शुभा[व]त्त्वेन प्रतीता चेदेनैवोपाध्यायमुखोच्चारितेनैव भेरितः सन्नर्क्यमप्यलोक्येत् । अत्रार्थं मन्त्रः—

आशसनं त्रिगसनमयो अधि त्रियर्तनम् ।

सूर्यायाः पश्य रूपाणि तानि ब्रह्मा तु शुभ्यति ॥ इति ।

अस्मात्परत एव गृभ्णामि त इति पाणिग्रहणं कथम् । अयमेव आक्षेपः । अन्योऽपि सत्येनोच्यते इत्यत आरभ्य 'इहैव स्तं मा' इतिपर्यन्तदशमर्गपरिमितो-द्वाहमुक्ते शुभनिरूपणेऽशुभसंग्रहः कथमिति ।

अत्राऽऽक्षेपद्वयस्यैवमेवोत्तरम् । अर्क्यविवादाधिकारिणोऽर्क्यविवाहानन्तरमेव कन्याविवाहः । यदा तत्रैवविवाहाधिकार्यभावस्तदनामृत्तं परित्यज्य विवाहसमये 'पात्रो ब्रह्मयज्ञादौ चापरित्यागः । यदा शिलावद्व्यादिभिरिवाहस्तदाऽपीयमेव सोहिना पठनीया । शम्भतोद्रे देहवत् । यद्वि जीवन्पत्नीसन्तृणीयां परिणयति तदा बट्टरीमातुलिङ्गीदाडिमीशानीनां मध्ये कया रिदेइया मह कर्तव्यं विधानं नत्वर्क्येति निश्चयः ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालापामर्क-

त्रयविवाहविधानम् ।

अथ प्रतिकूलविधानम् ।

तथा च स्मृतिः—

कृते वाह्निश्रये पश्चान्मृत्युर्मर्त्यस्य कस्यचित् ।
तदा तु शान्तिकं कार्यं गृहसूत्रविधानतः ॥ १-॥

यदा कृते निश्रये वाह्मये मङ्गले क्षयदिव्यभौमान्तरिक्षोत्पातस्तदा शान्तिकं
गृहसूत्रोक्तं कुर्याद्यमं च पूजयेन्मङ्गलार्थे ।

निश्रये जायमाने तु यस्मिन्वंशे क्षयो भवेत् ।
तद्वंशवर्धनार्थं [तु] विधानं शौनकोऽब्रवीत् ॥ २ ॥

अथ प्रतिकूलनिर्णयः ।

तत्र गर्गः—

कृते वाह्निश्रये पश्चान्मृत्युर्मर्त्यस्य कस्यचित् ।
तदा न मङ्गलं कुर्यात्कृते वैधव्यमाप्नुयात् ॥ ३ ॥

मेधातिथौ—

षधुवरार्ये यदिते सुनिश्रये वरस्य गेहे त्वय कन्यकायाः ।
मृतिर्यदि स्यान्मनुजस्य कस्यचित्तदा न कार्यं खलु जातु मङ्गलम् ॥४॥

स्मृतिचन्द्रिकायाम्—

कृते वाह्निश्रये पश्चान्मृत्युर्मर्त्यस्य गोत्रिणः ।
तदा न मङ्गलं कार्यं नारीवैधव्यदं यतः ॥ ५ ॥

भृगुसंहितायाम्—

वाग्दानानन्तरं यत्र कुलयोः कस्यचिन्मृतिः ।
तदोद्ग्राहो नैव कार्यः स्वपक्षक्षयदो यतः ॥ ६ ॥

वृद्धशौनकः—

वरवध्वोः पिता माता पितृव्यश्च सहोदरः ।
एतेषां प्रतिकूलं चेन्महाविघ्नप्रदं हि तत् ॥ ७ ॥

तथा च कालिकापुराणे—

द्वे भार्ये तु मृते पुंसस्तृतीयां कुरुते यदि ।

चतुर्थीमपि कुर्यात्तु नोचेत्कुर्याद्विधानकम् ॥ २ ॥

भार्या त्वं भव मे श्रेष्ठा तृतीया सुखसिद्धये ।

साक्षात्संग्रहसिद्ध्यर्थं ममात्र भव शोभना ॥ ३ ॥

इत्युक्त्वा वृक्षोपर्यक्षतानिक्षेपणं कुर्यात् । तत्र स्वस्तिवाचनं हेमटानं वसुदानं च यथाशक्ति कुर्यात् ।

तथा च लिङ्गपुराणे—

मृतभार्यो यदा कुर्याद्विधानमिदमुचमम् ।

तदाऽर्क्या विधातव्यो विवाहो विधिवच्छुभे ॥ ४ ॥

अर्क्येति यदुक्तं तदर्कवृक्षस्य द्विलिङ्गता विद्यते । अर्क्येत्पुंस्तेन यदा व्यवहियते तदा विज्ञेयोऽस्ति । मन्दारोऽर्कविशेषः । मन्दारादितरो मन्दारसजातीयो वृक्षविशेषोऽर्कशब्देनाभिधीयत इति । अर्क्या सह यदा विवाहस्तदाऽर्क्या ब्रह्मक्षत्रियविद्विजातीयत्राभावत्पाणिशरमतोद्ग्रहणासंभवात्तद्रूपालोकनेनैव विवाहः । तच्च रूपावलोकनमनिष्टपरिहारार्थमिति । नैव गृभ्णामि त इतिवदर्क्यं प्रति संवादः । यतोऽर्क्यं सुभगा[त्रा]प्रभात्र[व]त्त्वेन प्रतीता वेदेनैवोपाध्यायमुखोच्चारितेनैव भेरितः सन्नर्क्यरूपमदलोचयेत् । अत्रार्थं मन्त्रः—

आशसनं विनसनमथो अधि विवर्तनम् ।

सूर्यायाः पश्य रपाणि तानि त्रामा तु शुन्धति ॥ इति ।

अस्मात्परत एव गृभ्णामि त इति पाणिग्रहणं कथम् । अन्येन आक्षेपः । अन्योऽपि सत्येनोच्चाभित इत्यत आरभ्य 'इदं स्तं मा' इतिपर्यन्तदशरर्गपरिमितोद्ग्रहसूक्ते शुभनिरपदेऽशुभसंग्रमः कथमिति ।

अत्राऽऽक्षेपद्वयस्यैवमेवोत्तरम् । अर्क्यविवाहाधिनारिणोऽर्क्यविवाहानन्तरमेव कन्याविवाहः । यदा त्वर्क्यविवाहाधिनार्यभारस्तदनामूर्ध्वं परित्यज्य विवाहसमये पादो ब्रह्मयज्ञादौ चापरित्यागः । यदा शिलावदयोदिभिर्विवाहस्तदाऽधीयमेव सोहिका पठनीया । शरमतोडे टेडवन् । यदि जीरत्पत्नीरस्तृतीयां परिणयति तदा धद्रीमातुलिङ्गविदादिमीशात्रीणां मध्ये कथाभिदेवया सह कर्तव्यं विधानं नत्वर्क्येति निश्चयः ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायामर्क-

वृषविवाहविधानम् ।

अथ प्रतिकूलविधानम् ।

तथा च स्मृतिः—

कृते वाङ्निश्चये पश्चान्मृत्युर्मर्त्यस्य कस्यचित् ।

तदा तु शान्तिकं कार्यं गृहसूत्रविधानतः ॥ १ ॥

यदा कृते निश्चये वाङ्मये मङ्गले क्षयदिव्यभौमान्तरिक्षोत्पातस्तदा शान्तिकं गृहसूत्रोक्तं कुर्याद्यमं च पूजयेन्मङ्गलार्थे ।

निश्चये जायमाने तु यस्मिन्वंशे क्षयो भवेत् ।

तद्वंशवर्धनार्थं [तु] विधानं शौनकोऽब्रवीत् ॥ २ ॥

अथ प्रतिकूलनिर्णयः ।

तत्र गर्गः—

कृते वाङ्निश्चये पश्चान्मृत्युर्मर्त्यस्य कस्यचित् ।

तदा न मङ्गलं कुर्यात्कृते वैधव्यमाप्नुयात् ॥ ३ ॥

मेधातिथौ—

बधूवरार्थे घटिते सुनिश्चये वरस्य गेहे त्वय कन्यकायाः ।

मृतिर्यदि स्यान्मनुजस्य कस्यचित्तदा न कार्यं खलु जातु मङ्गलम् ॥४॥

स्मृतिचन्द्रिकायाम्—

कृते वाङ्निश्चये पश्चान्मृत्युर्मर्त्यस्य गोत्रिणः ।

तदा न मङ्गलं कार्यं नारीवैधव्यदं यतः ॥ ५ ॥

भृगुसंहितायाम्—

वाग्दानानन्तरं यत्र कुलयोः कस्यचिन्मृतिः ।

तदोद्वाहो नैव कार्यः स्वपक्षक्षयदो यतः ॥ ६ ॥

पृथञ्शौनकः—

वरवध्वोः पिता माता पितृव्यश्च सहोदरः ।

एतेषां प्रतिकूलं चेन्महाविघ्नमदं हि तत् ॥ ७ ॥

आदौ ध्यानं स्तुतिः पश्चादावाहनमतः परम् ।
ततस्तु प्रार्थनं तेषां ततः पूजा विधीयते ॥ १८ ॥

तत्र ध्यानविधिः—

हेमचम्पकवर्णाभं हेमकेयूरभूषणम् ।
हेमवर्णाम्बरधरं ध्यायेच्छ्रीरागमादरात् ॥ १९ ॥

ततः स्तुतिः—किं दानैः क्रतुभिः पुण्यैः श्रीकण्ठस्तुष्यति प्रभुः ।
ऋतौ श्रीरागगीतैस्तु नादलुब्धो यतः शिवः ॥ २० ॥

अथाऽऽवाहनम्—

एहि श्रीराग रागेश भद्रेऽस्मिन्संनिधिं कुरु ।
वसन्तदेवसाहाय्ये पूजां गृह्य नमोऽस्तु ते ॥ २१ ॥
मूलमन्त्रेण सर्वास्तु विख्याताञ्जगतीतले ।
सर्वेषामेव रागाणां यो रागः स तु केशवः ॥ २२ ॥
मृगभोगी(गि) शिशून्सर्वान्सुविद्या जगतीतले ।
पुष्पाति रागरूपेण तस्माद्रागो हि केशवः ॥ २३ ॥

ततश्च वसन्तध्यानम्—

नवाभ्रतरुमूलस्पर्शस्तमृहाटकसंनिभः ।
पुष्पमालावृतः सम्यग्ध्वेयः स्यात्कुसुमाकरः ॥ २४ ॥

तत आवाहनम्—

हिताय सर्वजगतां सुखाय सुखिनैः सताम् ।
आहूतोऽसि मया देव वसन्त वनराजिप ॥ २५ ॥
चम्पकाशोकपुंनागनागकेशरपाटलैः ।
नवाभ्रपल्लवस्निग्धैर्लक्षितः कुसुमाकरः ॥ २६ ॥
प्रार्थनीयोऽसि देवेश पूजनीयोऽसि भूभृताम् ।
फाल्गुने कार्तिके वाऽपि पूर्णिमायां निशामुखे ॥ २७ ॥
पूजिते त्वयि पुष्पेश पूजिताः स्युः सुरोत्तमाः ।
अतस्त्वां पूजयाम्यद्य वसन्त मदनमिय ॥ २८ ॥
श्रीरागप्रमुखा रागा निपाटप्रमुखाः स्वराः ।
कलाश्र फाकलीमुख्याः पूजिताः सन्तु चाद्य मे ॥ २९ ॥

अथ कार्तिकदीपोत्सवविधानम् ।

तथा च विष्णुधर्मोत्तरे—

वैष्णवानां परो धर्मः कार्तिके मासि सुव्रतः ।

सर्वस्वं दीयते भक्त्या विभ्रेभ्यो विधिपूर्वकम् ॥ १ ॥

तथा च योगियाज्ञवल्क्यः—

अहो मासस्य पण्णां वा तथा संवत्सरस्य च ।

अर्थानां संचयं कुर्यात्कृतमाश्वयुजि त्यजेत् ॥ २ ॥ इति ।

यदि सर्वस्वं दातुं शक्तिर्नास्त्यर्थागमाभावाद्यवरोधे सति तदाऽऽश्विनशुद्धपूर्णि-
मामारभ्य हरिजागरमहोत्सवं कार्तिकीपूर्णिमापर्यन्तं कृत्वा पश्चात्पूर्णिमायां
रात्रौ प्रथमर्यामे दीपदानं कुर्यात् । “ दीपमक्षुरुत्तमम् ” इति स्मृतिवचनन्या-
येन विष्णुगृहे शिवालये तुलसीवृन्दावने बिल्वतरुमूले वा दीपमज्ज्वालनं कुर्यात् ।

तत्र मतान्तरम्—

यस्मिन्नगृहे यावन्तो मनुष्यास्तावतो दीपान्मज्ज्वालयेत् । उच्चतरं स्तम्भं स-
प्तरोप्य तस्योपरि दीपभाजनं कृत्वा घृतेन तैलेन वा पूर्णं कृत्वा स्थूलतरां
वर्ति नियोज्य मज्ज्वालय श्रीलक्ष्मीनृसिंहा प्रीयेतामिति संकल्पं कुर्यात् । यथा-
शक्ति ब्राह्मणतर्पणं कुर्यात् । ततश्च त्रिपुरवधमाप्तजयश्रीशिवमीत्यर्थं दीपदानमहं
करिष्ये इति संकल्पं कुर्यात् ।

एवं कृते विधाने च प्रदीपोत्सवसंग्रहे ।

निर्विघ्नं जायते राष्ट्रं वर्धन्ते सुखसंपदः ॥ ३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां विष्णु-

धर्मोक्तं हरिजागरपूर्वकं दीपोत्सवविधानम् ।

अथ माघमासपुराणोक्तं दीपसप्तमीविधानम् ।

आदित्यपुराणे—

माघमासे समापन्ने गुरुपक्षे तु सप्तमी ।

तत्र नीराजनं कुर्याद्रवेदीपैस्तु सप्तभिः ॥ १ ॥

तत्र ऋतुराजस्य ध्यानम्—

नवाभ्रपल्लवाभासं मुक्ताभरणभूपितम् ।

सचूतमञ्जरीहस्तमृतुराजं विचिन्तयेत् ॥ ३ ॥

इति ऋतुराजस्य ध्यानम् ।

अथाऽऽवाहनम्—

ऋतुराज समागच्छ मण्डलेऽत्र स्थिरो भव ।

पूजिते त्वयि सर्वं हि विश्वं स्यात्पूजितं मया ॥ ४ ॥

इत्यावाहनम् । ततः पूजा—

शूतपल्लवमन्दारशतपत्रमरूचकैः ।

फल्हारैः कुमुदैः पद्मैः पूजयेत्कुसुमाकरम् ॥ १ ॥

अष्टशार्ङ्गिकमध्ये तु परिसंस्थाप्य तं विभुम् ।

ऋतुराजं सहाभ्यक्षैः स्वर्गस्य च यथाक्रमम् ॥ २ ॥

मन्त्रैस्तद्विज्ञैर्काशपि नाममन्त्रैः पृथक्पृथक् ।

चन्द्रनाभतदूर्वाभिरन्यैर्वा मङ्गलोच्चयैः ॥ ३ ॥

अर्चयित्वा हि तं रागं स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ।

ततस्तु पूजयेद्विमानाचार्यप्रमुग्वाञ्छुचीन् ॥ ४ ॥

गोभिर्वस्त्रैः सुवर्णादिधातुभिर्वाणकादिभिः ।

धान्यैर्नानाविधैः शस्त्रैः सैस्त्वद्विद्विपरैस्तथा ॥ ५ ॥

सपत्याणैस्तुरङ्गैश्च गोणीपृष्ठैर्धुरंधरैः ।

कस्तूरीवीणकैः स्वच्छैर्घनसारकरण्डकैः ॥ ६ ॥

उशीरतालवृन्तैश्च चामरैः तुमनोरमैः ।

अश्रैर्नानाविधैर्वस्तुसंचयैः पूजयेद्द्विजान् ॥ ७ ॥

ततो बन्दिजनघ्राताभटांश्चैव कुशीलवान् ।

तोपयेद्ब्रह्माल्यैश्च पद्मबन्धवधिरादिकान् ॥ ८ ॥

एवं यः कुरुते राजा वसन्तस्य प्रपूजनम् ।

तस्य राष्ट्रे भवेत्क्षेमं धनधान्यसमाकुलम् ॥

नन्दते पृथिवी सर्वा सर्वसंपत्समन्विता ॥ ९ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां चतुर्वर्ग-

चिन्तामणौ हेमाद्रिमोक्तं वसन्तपूजनम् ।

अथ कार्तिकदीपोत्सवविधानम् ।

तथा च विष्णुधर्मोत्तरे—

वैष्णवानां परो धर्मः कार्तिके मासि सुव्रतः ।

सर्वस्वं दीयते भक्त्या विभेभ्यो विधिपूर्वकम् ॥ १ ॥

तथा च योगियाज्ञवल्क्यः—

अज्ञो मासस्य पण्णां वा तथा संवत्सरस्य च ।

अर्थानां संचयं कुर्यात्कृतमाश्वयुजि त्यजेत् ॥ २ ॥ इति ।

यदि सर्वस्वं दातुं शक्तिर्नास्त्यर्थागमाभावाद्यवरोधे सति तदाऽऽश्विनशुद्धपूर्णि-
माप्पारभ्य हरिजागरमहोत्सवं कार्तिकीपूर्णिमापर्यन्तं कृत्वा पश्चात्पूर्णिमायां
रात्रौ प्रथमयामे दीपदानं कुर्यात् । “ दीपश्चक्षुरुत्तमम् ” इतिस्मृतिवचनन्या-
येन विष्णुगृहे शिवालये तुलसीवृन्दावने बिल्वतरुमूले वा दीपमज्ज्वालनं कुर्यात् ।

तत्र मतान्तरम्—

यस्मिन्गृहे याचन्तो मनुष्यास्तावतो दीपान्प्रज्वालयेत् । उच्चतरं स्तम्भं स-
मोरोप्य तस्योपरि दीपभाजनं कृत्वा घृतेन तैलेन वा पूर्णं कृत्वा स्थूलतरां
वर्ति नियोज्य प्रज्वाल्य श्रीलक्ष्मीनृसिंहौ प्रीयेतामिति संकल्पं कुर्यात् । यथा-
शक्ति ब्राह्मणतर्पणं कुर्यात् । ततश्च त्रिपुरवधप्राप्तजयश्रीशिवप्रीत्यर्थं दीपदानमहं
कीरष्य इति संकल्पं कुर्यात् ।

एवं कृते विधाने च मन्त्रीपोत्सवसंज्ञके ।

निर्विघ्नं जायते राष्ट्रं वर्धन्ते सुखसंपदः ॥ ३ ॥

इति श्रीवृत्सिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां विष्णु-
धर्मोक्तं हरिजागरपूर्वकं दीपोत्सवविधानम् ।

अथ माघमासपुराणोक्तं दीपसप्तमीविधानम् ।

आदित्यपुराणे—

माघमासे समापन्ने शुरुपक्षे तु सप्तमी ।

तत्र नीराजनं कुर्याद्रवेदीपैस्तु सप्तभिः ॥ १ ॥

प्रातःकाले शुचिर्भूत्वा स्नात्वा गङ्गानजले शुभे ।
 ततो नीराजयेद्भक्त्या सहस्रांशुं नभोगतम् ॥ २ ॥
 दण्डवत्प्रणिपातैश्च स्तोत्रैः सर्वैर्भनोरभैः ।
 शुक्लाम्बरधरः श्रीमाञ्जुकुमात्यानुलेपनः ॥ ३ ॥
 अक्षतैरर्चयेद्देवं सप्तसप्तिं विभावसुम् ।

ततो नीराजनमन्त्रः—

जय सूर्य जयाऽऽदित्य जय भानो जय प्रभो ।
 मया नीराजितोऽस्यद्य क्षेमं कुरु जगत्पते ॥ ४ ॥

इति नीराजनमन्त्रः ।

आदित्यहृदयादीनि जपेत्स्तोत्राणि यत्नतः ।
 प्रणम्य भास्करं पश्चात्सानन्दो गृहमात्रजेत् ॥ ५ ॥
 स्यण्डिले रङ्गमालाभिः सुस्निग्धे सद्नाङ्गणे ।
 पुनस्तत्रापि कर्तव्यं सूर्यनीराजनं बुधैः ॥ ६ ॥
 शक्त्या तु भोजयेद्विमान्प्रणिपातैः क्षमापयेत् ।
 एवं कृते विधाने च प्रसन्नः सविता भवेत् ॥ ७ ॥
 पुष्टिदं तुष्टिदं लोके पापक्षयकरं परम् ।
 सर्वान्कामान्ददात्याशु कर्तृणां नात्र संशयः ॥ ८ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालया-
 मादित्यपुराणोक्तं दीपसप्तमीविधानम् ।

अथ होलिकाविधानम् ।

भविष्योत्तरे—

पुरा कृतयुगस्याऽऽदौ राक्षसोऽभूर्न्मरुधकः ।
 सुता तस्य महार्घोरा होलिका नाम राक्षसी ॥ १ ॥
 तस्या विधानमन्युग्रं कार्यमुल्बणनाशनम् ।
 फाल्गुने मासि संभाप्ते शरूपक्षे सुखास्पदे ॥ २ ॥
 पञ्चमीप्रमुखास्तत्र तिथयोऽनन्तपुण्यदाः ।

१ स. 'मण्डिते ८' । २ स. 'तंभ्य सूर्यनीराजना । ३ क. होलिका' । ४ स.

दश स्युः शोभनास्तासु काष्ठस्तेयं विधीयते ॥ ३ ॥
 अपत्यैर्वाऽथ वृद्धैर्वा युवभिर्वा दिनात्यये ।
 मात्स्यार्थं पूर्णिमायां तु कुर्यात्तत्काष्ठदीपनम् ॥ ४ ॥
 भद्राकरणमुल्लङ्घ्य दीपयेत्काष्ठसंचयम् ।
 स्नात्वा राजा शुचिर्भूत्वा स्वस्तिवाचनतत्परः ॥ ५ ॥
 दत्त्वा दानानि भूरीणि दीपयेद्भोलिकाचितम् ।
 ग्रामाद्ग्रहिक्ष मध्ये वा तूर्यनादसमन्वितम् ॥ ६ ॥

तत्र दीपनमन्त्रः—

प्रदीपयेऽद्य ते घोरां चितिं राक्षससत्तमे ।
 हिताय सर्वजगतां प्रीतये पार्वतीपतेः ॥ ७ ॥
 ततोऽभ्युक्ष्य चितिं सर्वां साज्येन पयसा सुधीः ।
 गन्धपुष्पैः समभ्यर्च्य कृत्वा चैव प्रदासिगम् ॥ ८ ॥
 नारिकेलानि दिव्यानि बीजपूरफलानि च ।
 द्राक्षेक्षुकदलादीनि फलानि च समर्पयेत् ॥ ९ ॥
 अर्चयित्वाऽक्षतै रक्तैः कुङ्कुमेन सुसंस्कृतैः ।
 गीतैर्वाद्यैस्तथा नृत्यै रात्रिः सा नीयते नरैः ॥ १० ॥
 प्रभातसमये जाते स्नात्वा गाङ्गे तु वारिणि ।
 होलिकाचयनं प्राप्य भस्म तत्परिवन्द्यते ॥ ११ ॥
 बादनं करतालीनां कुर्याच्चैव परस्परम् ।
 गीयते देवगान्धारे वसन्ते देवकीर्तनम् ॥ १२ ॥
 होलिकादाहर्जं भस्मरजो मूर्ध्नि सुधार्पते ।
 भस्मोद्धूलितसर्वाङ्गः श्वेदनैकपरायणाः ॥ १३ ॥
 प्रतारणैकनिष्पुणा हासोत्सवरसेप्सवः ।
 सिन्दूरोद्धूलनं कुर्युरन्यद्रविणसंपदा ॥ १४ ॥
 पलाशकुसुमोद्धूतशुभवारिप्रसेचनम् ।
 विधीयते मिथो लोके वसन्तप्रीतये ध्रुवम् ॥ १५ ॥
 द्वितीया च तृतीया च चतुर्थी पञ्चमी तथा ।

पृष्ठी च सप्तमी चैव सेवने तिथयः स्मृताः ॥ १६ ॥
 जलेन वाऽथ तैलेन दध्ना च पयसाऽपि वा ।
 इक्षूणां च रसेनैव वसन्तस्य प्रसेचनम् ॥ १७ ॥
 आर्द्रां देवेषु कर्तव्यं ततो विप्रेषु बन्धुषु ।
 कर्तव्यं भूमिपालेन मुखसंभोगवृद्धये ॥ १८ ॥
 निर्लज्जा मानरहिता गतेर्ष्या गतसाध्वसाः ।
 क्रीडियुः सकला लोका वसन्तस्योत्सवं प्रति ॥ १९ ॥
 निवृत्ते चोत्सवे तस्मिन्गुरुप्रमुखतो द्विजान् ।
 संपूजयेन्महीपालो वस्त्रालंकारभूषणैः ॥ २० ॥
 वन्दिनश्चरणाध्यक्षान्नदत्तश्च कुशीलवान् ।
 इन्द्रजालकलाभिर्ज्ञास्तोपयेद्धनसंचयैः ॥ २१ ॥
 एवं कृते विधाने च होलिकायाः प्रयत्नतः ।
 प्रसन्ना जायते सा तु त्रैलोक्यसुखदा भवेत् ॥ २२ ॥
 आख्यानमेतद्दोलायाः पुराणे परिचक्षते ।
 तुष्टिदा पुष्टिदा लोके विधाने विहिते सति ॥ २३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 भविष्यपुराणोक्तं होलिकाविधानम् ।

अथ चैत्रशुद्धप्रतिपद्विधानानि ।

तत्राऽऽदौ काकपिण्डपरीक्षाविधानं गर्गसंहितायाम्—

फाल्गुने मासि दर्शस्य मध्यरात्रे पुराद्बहिः ।
 धन्वन्तराणि संवीक्ष्य पञ्चाशत्तरुसंनिधौ ॥ १ ॥
 भूमिं संशोध्य यत्नेन निखनेत्कुडलादिभिः ।
 ऋष्टप्रतिश्चरत्पाणं, स्वच्छन्ति चदि, 'रिक्षेत्' ॥ २ ॥
 प्रसिञ्चेत्सरितस्तोयैः सरस्यादिभवैरपि ।
 ततः संमार्जनं कृत्वा धूपयैद्धूपसंचयैः ॥ ३ ॥
 आलिप्य चन्दनैर्दिव्यैः पुष्पाणि विकिरेत्ततः ।
 महाफणिमहाभोगद्विधारकृतालये ॥
 प्रसन्ना भव मातस्त्वं कुरु चाद्य जनप्रियम् ॥ ४ ॥

इत्यनेन मन्त्रेण गन्धपुष्पादि विधाय " पृथिव त्वया धृता लोकाः " इति प्रातःकालावधि पठन्पूर्वाभिमुखो निपण्णो वर्तेत । ततः प्रातरेवारुणोदयवेलायां दध्योदनपिण्डपञ्चकं सव्यञ्जनं पूर्वादिक्रमेणोत्तरपर्यन्तं निदध्यात् । " दधि-क्राव्णो अकारिपम् " इति स्तोत्रं दधि पिण्डोपरि निधापयेत् । ततो दिक्क्रमेणेन्द्रयमवरुणकुबेरेभ्यश्चतुरः पिण्डांस्तद्विद्वैर्म्मन्त्रैर्नाममन्त्रैश्च चतुर्ध्या समर्पयेत् । नमोन्तमुच्चार्य ततश्च पञ्चमं पिण्डं ब्रह्मणे समर्पयेत् । ततस्तां पिण्डभूमिं मणिपत्य धन्वन्तरसप्तकं भूम्यन्तरं व्रजेत् । तदनन्तरं काकागमनं निरीक्षेत । यस्मादि-ग्विभागादागच्छति वायसः, कंचित्पिण्डं गृह्णाति, साशङ्कं निःशङ्कं वा तदवलोकनीयम् । शब्दायमानो मौनी वा किं वा ग्रासमात्रं परिगृह्णान्यं काकं पश्यति यां यां चेष्टां कुरुते तदनु रूपं फलमादिशेत् । यतो दिग्विभागादागच्छति तस्मिन्दिग्विभागे दुर्भिक्षं सूचयति । यद्विद्वेशस्यं पिण्डमश्नाति तस्मिन्देशे सुभिक्षं सूचयति । अन्यान्समाहूय तैः सह पिण्डमश्नाति तदाऽत्यन्तं सुभिक्षं सूचयति । मौनेनात्ति तदा सुभिक्षे सति पुनर्दस्युभयमादिशति । साशङ्कं समश्नाति तदा तस्मिन्नेव देशे स्थाने स्थाने सुभिक्षं (दुर्भिक्षं) सूचयति । [निःशङ्कं सम-श्नाति तदा] स्थाने स्थाने दुर्भिक्षं (सुभिक्षं) क्षमादिशति । अपरेण गृहीतमन्नं बला-दाहृत्य भक्षयति तदा राजभयमादिशति । तरिमन्त्रेण वर्णविशेषोऽस्ति । शुभ्रकण्ठः काको ब्राह्मणस्तस्य फलं त्रिभिर्मासैः । मयूरकण्ठः क्षत्रिय-स्तस्य फलं षड्भिर्मासैः । शिखाकारं मस्तकं यस्य स वैश्यस्तस्य फलं नवभिर्मासैः । कृष्णकण्ठः काकः शूद्रस्तस्य फलं वर्षेण भवति । पञ्चानां पिण्डानां मध्ये ब्रह्मस्थानं गतं पिण्डं चेद्गृह्णाति तदा सर्वदेशे सुभिक्षं जायते । यस्य वर्णस्य काको मध्यमं पिण्डं गृह्णाति तस्यैव वर्णस्य क्षेमं विदधाति । * [पिण्डं गृहीत्वा यां दिशमनुधावति तस्यां दिशि स्वमाससंख्यया महर्षं विदधाति । तदोपशमने तात्कालिकमेव विधानम्—

पायसं शर्करापूपपूरिकाक्षीरपट्टिकाः ।

एवमादीनि चान्नानि निक्षिपेत्काकभुक्तये ॥ ५ ॥

आदिशब्देन घृतमा(मां)समुद्दिष्टम् । चेत्पिण्डमात्रमपि न गृह्णाति तदा तत्र सर्वत्र जनभारं दिशति तदा सर्वैरन्नैर्नरमूर्तिं कृत्वा काकेभ्यो भूतेभ्यः श्वभ्यो निद-

* पशुभिर्द्वान्तर्गतो भागो नास्ति. ख. पुस्तके

१ ख. 'कं निर्भयं वा । २ ख. 'मत्ति त' । ३ ख. 'मदं त्ति' । ४ ख. 'स्ति इष्णुकन्ठो । ५ ख. 'सैः । शामक' । ६ ख. 'ण जायते प' । ७ ख. 'वर्षं वि' ।

ध्यात् । श्वचाण्डालपतितभूतवायसगृहे (ग्रहे) राक्षसयक्षभैरवचेतालपिशाचेभ्यो वृत्तिं
विदधाति मन्त्राण ।

एवं कृते विधाने च विघ्ना नश्यन्ति तत्क्षणात् ।

नन्दते जगति (जगत्यां नन्दते) लोको नात्र कार्या विचारणा] ॥६॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
काकपिण्डपरीक्षाविधानम् ।

अथ क्षिप्तधान्यपरीक्षाविधानम् ।

(+ ततश्चैत्रमासि भक्तिपक्षिधौ विधानमन्वदस्ति ।)

फाल्गुनस्यामावास्यायां दिनात्ययसमये ग्रामात्पूर्वं उत्तरे षोः पूर्वस्मिन्नेव
भूमिमाने समस्यले भूमिशुद्धिं विधाय धान्यसंख्ययाऽऽवटान्कृत्वा
तेष्ववटेषु गोमयेन संमार्जनं कृत्वा गन्धपुष्पादिकानुपचारान्विदध्यात् ।
एकस्मिन्नेकस्मिन्नवटे शतं शतं धान्यकणान्निक्षिपेत् । द्वादश द्वादशावटा
एकैकस्य धान्यस्य कर्तव्याः । द्व्यङ्गुलं त्र्यङ्गुलं चतुरङ्गुलं वाऽवटा-
न्तरं कार्यम् । एवं धान्यमितावटपट्टयो भवन्ति । ततः कणेपु
निक्षिप्तेषु मासाधिदेवताः षोडशोपचारैरुपचर्या(रे)त् । ततश्चाऽऽद्रार्कपत्रैः प्रच्छाद्य
भद्रक्षिणं कृत्वा गृहं संव्रजेत् । पश्चात्मातःकाले समुत्थाय कृतस्नानाद्याह्निकः
समागत्य पुनस्तेषामवटानामर्चनं कृत्वाऽर्कपत्राणि निःसार्यावटगर्भानवलोकयेत् ।
तत्र धान्यकणानां न्यूनाधिक्यं (कर्त्वं) संवलोक्य तस्मिन्स्तस्मिन्मासि तादृशमेव
फलमादिशेत् । यस्मिन्मासि यस्य धान्यस्य न्यूनता भवति तस्य मासस्याधिदेव-
तामीतये ब्राह्मणतर्पणं कुर्यात् । एकस्य विद्वद्ब्राह्मणस्य द्वारदेशे शतया धान्य-
राशिं दद्यात् । तस्याप्यभावे स्वे स्वे द्वारदेशे सर्वधान्यपूजां कृत्वा मासपर्यन्तम-
न्तिकेभ्यो भिक्षुकेभ्यः स्तोकं स्तोकं देयम् ।

एवं कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां सर्वधान्यजिज्ञा-
साख्यं विधानम् ।

+ धनुश्चिह्नान्तर्गतमधिकम् ।

अथ चैत्रशुद्धप्रतिपदायुपरीक्षाविधानम् ।

चैत्रमासि ग्रामात्पूर्वे पश्चिमे वा दक्षिणोत्तरयोः समस्थले देशे संमार्जनं कृत्वा तस्य संमार्जितस्य मण्डलस्य चतुर्दिक्षु चतस्रः पताकाः समुच्छ्रित्य तासां मध्ये स्थण्डिलं कृत्वाऽग्निमुखं विधाय गणपतिदुर्गाक्षेत्राधिपतिपूर्वकमष्टलोकपा-
च्छ्रितये साज्येन पायसेन हवनं कुर्यात् । मन्त्रैस्तु तल्लिङ्गकैः प्रत्येकमष्टोत्तर-
सतम् । तदे(तेनै)व स्विष्टकृतम् । ततो हवने कृते वायुप्रार्थनां कुर्यात् ।

तत्र प्रार्थनामन्त्रः—

एशात्मन्सर्वभूतानां कुरङ्गपतिवाहन ।

समादिश फलं चास्मिन्वत्सरे हि सदागते ॥ १ ॥

इत्यावाह्य(ति प्रार्थ्य) पवनं प्रणम्य क्षणमात्रं तिष्ठेत् । यावत्सूर्यस्य दर्शनम् ।
के(केपां)चिन्मतेनोदयात्पौढश पलानि परीक्षेत । ततस्तु यद्विग्विभागाद्वायुराग-
च्छति तदबलोकनीयम् ।

सुभिक्षं जनमारं च सुराज्यं धनमूढताम् ।

बहुतोयं जनं हर्षं संतोषं तनुते क्रमात् ॥ २ ॥

अन्यच्च—

पूर्ववायुर्धनोत्कर्षं वह्निवायुर्जनक्षयम् ।

दाक्षिणः पशुमारं च नैर्ऋतो धनहानिकृत् ॥ ३ ॥

पाथिमो मेघवृद्धिं च वायव्यो री(व्यस्वी)तिर्मादिशेत् ॥

औत्तरो धान्यलाभाय रुद्रवायुर्धनमदः ॥ ४ ॥

अनयोर्द्वयोर्वचनयोर्मध्ये द्वितीयस्यार्थः प्रायो घटते ।

सार्धपौरुषमानेन पताकोच्छ्राय उच्यते ।

तासां कम्पाद्दिजांनीयात्फलमेतन्महीपतिः ॥ ५ ॥

होमधूमशिखायां च प्रेक्षणीयः प्रभञ्जनः ।

एवं कुर्वन्महीनाथो न कुत्रापि च सीदति ॥ ६ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां

गर्गोक्तं वायुपरीक्षाविधानम् ।

तत्राऽऽवाहनम्—

एहि दैत्यकुलश्रेष्ठ चैत्रपर्वाणि मानद ।

अर्पिते त्वयि देवेभ्यः कृत्यं भवतु मे शुभम् ॥ ७ ॥

इति दमनकावाहनम् ।

सुस्निग्धपल्लवाभासं मयूरवरवाहनम् ।

चिन्तयामि सदानन्दं शुचिं दमनकं हृदि ॥ ८ ॥

इति ध्यानम् ।

पूजयामि सुपैः स्वच्छैस्त्रामघासुरसूदन ।

पूजितेन त्वया सर्वान्पूजयामि सुरोत्तमान् ॥ ९ ॥

इति मन्त्रेण पूजितं दमनकं पुष्पमण्डपिकामव्यस्थद्विन्दोलक उपवेशितेभ्यो देवेभ्यः समर्पयेत् । ततो गन्धपुण्यादि दत्त्वा गुर्वादीनभ्यर्च्य च विसर्जयेत् ।

तत्र विसर्जनमन्त्रः—

गच्छ गच्छासुरश्रेष्ठ यथास्थानं महानते ।

अर्पिते त्वयि देवेभ्यो जगदस्तु निरामयम् ॥ १० ॥

इति विसर्जनमन्त्रः ।

द्विन्दोलविसर्जनं जङ्गमानामेव । स्थावराणामुभयासंभवात् । केषांश्चिन्मते यावद्दसन्तर्तु । अथवा कृतसुगादिपर्यन्तमथवाऽपराष्टमीतिधिपर्यन्तं विसर्जनं न कर्तव्यं देशान्तरव्यवहितपित्रादिपूजनार्थप्रतीक्षार्थम् । यदि पित्रादिसंनिधानं भवेत्तदा तत्पूजनानन्तरमेव विसर्जनं कार्यम् ।

देवतानां गुरुणां च पूजायाः क्रम ईदृशः ।

पञ्चस्वायतनेष्वेव प्रधानं प्रथमं स्मृतम् ॥ ११ ॥

पश्चात्तरतमत्वेन स्वस्व्या वाऽपि भूजनम् ।

यवानां (पञ्चानां) मन्त्रराजानां किंतु कुर्यादुपासकैः ॥ १२ ॥

आदृत्यावर्तितं मन्त्रैर्देवतामादितौ यजेत् । (?)

आदौ पिता ततो माताऽऽचार्यश्चतुरमातुलाः ॥ १३ ॥

पितृमातृपृथसारश्च ज्यायांसो भ्रातरस्त्वया ।

एतत्प्रभृतयः श्रेष्ठाः प्रपूज्या योऽपितो नराः ॥ १४ ॥

पितृसान्प्यात्पितृव्याणां पूजा स्यात्पितृपूजने ।

१ ए. 'न्द सु ५ द' । २ ए. 'भरत' । ३ ए. 'ला मरे' ।

महामन्त्रोपदेशा चेत्पितृवत्पूजने स्मृतः ॥ १५ ॥
 सर्वेषां चैव पूज्यानां श्रेष्ठौ च पितरौ यतः ।
 एते मान्या यथापूर्वमेभ्यो माता गरीयसी ॥ १६ ॥
 अथवा—

गुरुवः पञ्च सर्वेषामेभ्यो माता गरीयसी ।

इत्यादिवाक्यपर्यालोचनयाऽऽदौ मातुरेव पूजामाप्तिः । तदयुक्तम् । यथा
 ग्राम्यारण्यपशुभ्यो जलतिलपयसां पूर्वोक्तनिन्दापूर्वकमर्हिसापादकत्वेनाजाक्षीरेण
 जुहोतीत्यजाक्षीरविधिनाऽपेक्षिता स्तुतिस्तथा मातृपूजाविधावितरनिन्दया प्राञ्चस्त्यं
 न तु पितुरधिकत्वम् । कुतः । पितुस्तस्या अपि पूज्यत्वात् । पूज्यस्य पूज्यः
 पूज्यतरः पितामहो मातामहो वा । पूज्यतरस्य पूज्यः पूज्यतमः प्रपितामहो
 मातामहपितामहौ (मातामहो) वा यथा तेषां पूजनात्पितृपूजनं [न] गुरुत्वं
 गुरुक्रमन्यायेन तथा पितरि स्वरूपेण गुरुत्वं मातृपूज्यत्वेन गुरुतरत्वं ज्येष्ठ-
 भ्रातृपूज्यत्वेन गुरुतर (म) त्वम् । तस्मादादौ पितृपूजनमेव देवतागुरु-
 पूजनानन्तरम् । यथाशक्ति विलाज्यहोमं कुर्यात् । यथाशक्ति दक्षिणादानम् ।
 ततो द्राक्ष्यणकुमारिकाराधनं यथाशक्ति । एतद्दमनकविधानं भविष्योत्तरोक्तम् ।
 सांख्यायनेऽस्ति । हेमाद्रिपण्डितोक्ते चतुर्वर्गचिन्तामणावप्यस्ति ।

कृते दमनकस्यास्मिन्विधाने नरपुंगवैः ।

सर्वत्र विजयप्राप्तिर्भवेन्नात्र विचारणा ॥ १७ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 भविष्योत्तरोक्तं दमनकारोपणविधानम् ।

अथ भावुकामहोत्सवविधानम् ।

वैशाखे कृष्णपक्षे स्यादष्टमी तिथिरुत्तमा ।

नवमी दशमी तद्दक्षिणैरेकादशी शुभा ॥ १ ॥

द्वादशी तत्परा चैव भूताऽमा च विशेषतः ।

ज्येष्ठस्याऽऽद्या शुभा तद्वत्सूत मातृमहोत्सवे ॥ २ ॥

सूतकं विद्यते चात्र लोकस्य सकलस्य च ।

धनिष्ठापञ्चके यद्यदर्जनीयं शुभेप्सुभिः ॥ ३ ॥

तथैवाष्टासु तिथिषु वर्जनीयं प्रयत्नतः ।
विचारमङ्गलादीनि कुर्यात्कर्माणि मानवः ॥
भाद्रादि सफळं कार्यं नात्र कार्या विचारणा ॥ ४ ॥

तत्र विधानक्रमः—

प्रातःकालेऽष्टमीं प्राप्य समाहूय द्विजोत्तमम् ।
पूजयेद्विधिवद्भक्त्या वस्त्रारोपणपूर्वकम् ॥ ५ ॥
प्रस्थाप्य तं समभ्यर्च्य नवम्यां कारयेत्परम् ।
विधानं भूभुजां मभ्यग्राहणैः सह चापरैः ॥ ६ ॥
हस्ते कङ्कणमावध्य कुलालस्य महीपतिः ।
ग्रामादा(द्या)यं समस्तं च तस्मै दद्याद्दिनाष्टके ॥ ७ ॥
एतदेव विधानं तु नवम्यां क्रियते युधैः ।
दशम्यां प्रातरेवं हि दीपनिर्याणमुत्तमम् ॥ ८ ॥
विदध्यात्सन्ननस्तस्य कुलालस्योग्रसंयुतम् ।
सर्वधान्यमयो दीपः पञ्चवर्तिसमन्वितः ॥
शरावसर्पुटे न्यन्तः सद्घृतापूरितः शुभः ॥ ९ ॥

सद्घृतं सद्यस्तप्तमिति ।

भावुक्ताभूर्तिमानीय तत्र तं परिपूजयेत् ।
ततश्च ब्राह्मणागारं नीयते भूपतेस्ततः ॥ १० ॥
ततः सचिन्मख्यानानां सन्नानि प्रतिनीयते ।
यत्र यत्राऽऽगतो दीपस्तत्र तत्र प्रपूजयते ॥ ११ ॥
समानीय पुनः सन्न कुलालस्य विशेषतः ।
शिक्यस्यं तत्र तं कृत्वा रात्रिशेषस्तु नीयते ॥ १२ ॥
एकादश्यां तिथौ रात्रौ कुर्याज्जागरणं जनः ।
स्वेषु स्वेषु गृहेष्वेव यावच्चोदेति भास्करः ॥ १३ ॥
उदिते भास्करे पश्चान्निर्याणं कुलपस्य च ।
काष्ठस्य कुलपं कृत्वा संवाद्य च कुमारकैः ॥
नैररितस्ततो नीत्वा दृशोपरि परिक्षिपेत् ॥ १४ ॥

इत्येकादश्यां विधानम् ।

द्वादश्यामुद्धकारयं तु कंचिदेकं विनिर्णयेत् ।

शाखामावृतसर्वाङ्गं कांचिदेवा नितम्बिनीम् ॥ १५ ॥
 नटापित्वा नरं कश्चित्द्रूपसदितं तथा ।
 क्रीडते ग्राममध्ये तु उल्लङ्घो दैत्यपुंगवः ॥ १६ ॥
 योधयित्वा ततः सार्धं नूनमञ्जूकयाऽसुरः ।
 त्रिधातव्यो मृतो दैत्य उल्लङ्घो भुवि पातितः ॥ १७ ॥
 शान्तमस्तु जगत्सर्वे धर्मवृद्धिस्तु जायताम् ।
 विवर्धतां श्रुतेर्मागो नवां वृद्धिस्तु जायताम् ॥ १८ ॥
 चर्धन्तां चैव दातारो धर्मशीलाः पतिप्रताः ।
 सुखप्रसवता लोके जायतां योषितामपि ॥ १९ ॥
 सर्वे च सुगिनः सन्तु सर्वे सन्तु निरामयाः ।
 सर्वे भद्राणि पश्यन्तु मा कश्चिद्दुःखमाप्नुयात् ॥ २० ॥
 पठेयुरिति सर्वेऽपि जल्लङ्घे निहते सति ।
 एवं त्रिधानं फलव्यं द्वादश्या मध्यवासरे ॥
 प्रयोदश्यां च त्वपरं मह्यपुद्गं विधीयते ॥ २१ ॥

पुराणवचनात्—

मह्यपुद्गं त्रयोदश्यां चतुर्दश्यां च योगिनीः ।
 अमाया च विमोक्षेण गान्धारीपूजनं शुभम् ॥ २२ ॥
 अर्चमां मिना यजिर्देव्या रोहिण्यां त्रियते जनेः ।
 न तां गृह्णाति सा देवी प्रधानत्वं तिपेर्यतः ॥ २३ ॥

कानि पश्चिमानि रङ्गाद्ग्रहिन धावन्ति तत्सर्वं समालोकनीयम् । समालोच्य तादृशं फलं वक्तव्यम् । तच्चाऽऽह—अग्रधान्यान्यग्रत एव यान्ति तदा महत्सुभिक्षम् । अनेनैव प्रकारेण गत्स्वभावं धान्यमग्रे धावति तद्बहुतरं भविष्यतीति ज्ञातव्यम् । ततः सानन्दाः स्वान्स्वान्गृहान्गच्छेयुः । ततश्चतुर्दश्यां सायंकाले अञ्जुकीभूय सर्वेऽपि पुमांसो गृहीतशस्त्रास्त्रसंपदः ' उदयोऽस्तु, उदयोऽस्तु ' इति ग्राममध्ये ग्रामं प्रदक्षिणीकृत्य किञ्चित्स्थानान्तरं व्रजेयुः । तत्र काञ्चिदेकां कुम्भकारेणाऽऽनीतां कृत्रिमनारीस्वरूपिणीं भावुकास्वरूपिणीं भावुकां पदान्तरैऽभिनिपण्णां कृत्वा सर्वे पौरास्तत्र तृणमयं पुरुषं तस्या भावुकास्वरूपिण्या देव्या हस्ताक्षतास्तन्मस्तके क्षेपयित्वा ततस्तं तृणपुरुषं दहेयुः । ततस्तु सानन्दाः पुनः पुरमात्रजेयुः । उदकं संपृश्य स्वान्स्वान्गृहान्ब्रजेयुश्च । यत्र यत्र गच्छन्ति तत्र तत्र पाद्यपूजापूर्वकानुपचारान्कारयेयुः । एवं भूतदिने नक्तवेलायां योगिनीविधानम् । ततस्तस्मिन्नेव नक्तेऽपरविधानम् ।

शिशुः काष्ठमयस्तत्र कर्तव्यः शिल्पिभिर्दृढः ।

इति क्षीरवृक्षस्य काष्ठस्य यस्य कस्यचिदेवं ज्ञातव्यम् ।

हरिद्राक्तं न्यसेत्तस्यौ गान्धार्याः पुरतः सुधीः ।

प्रजास्ताः कन्यका देव्या भूतमातुः सुलक्षणाः ॥ २४ ॥

त्रिपुरा भैरवी देवी त्रिशूलवरधारिणी ।

इत्युच्चार्य जनाः सर्वे प्रातःकाले समाहिताः ॥ २५ ॥

ततस्तु पुरजा लोका नरा नार्यः सवालकाः ।

कम्बलोत्तरधारिण्यो हिरिकङ्कणकास्तथा ॥ २६ ॥

सूत्रत्रिवृत्तेरष्टोत्तरशतगुणमयं हस्तकङ्कणं द्विरीति निगद्यते ।

कुठारान्कण्ठतः कृत्वा व्रजेयुः शरणं हि ताम् ॥

प्रदक्षिणप्रक्रमणैः स्तोत्रैर्नानाविधैस्तथा ॥ २७ ॥

पुष्पैर्नानाविधैर्देवीं पूजयेयुः प्रयत्नतः ।

ततस्तु मण्डलं देव्याः पूरकर्मण्डकैस्तथा ॥ २८ ॥

आच्छाद्य विधिवद्भक्त्या घटिकाः स्फोटयेत्ततः ।

नैवेद्यं विविधं देव्यै भावुकायै समर्पयेत् ॥ २९ ॥

ततः संपार्थ्य देवीं तां गच्छेद्युनिजमन्दिरम् ।
सखीं तिलकभालां तां निम्बद्रामधरास्तथा ॥
रात्रौ जागरणं कुर्युरात्तशस्त्राः शुचिग्रताः ॥ ३० ॥

शुचिग्रता ब्रह्मचर्ययुक्ता इत्यर्थः ।

जैपेदेतालनामानि पवित्राणि मुहुर्मुहुः ।
मध्यरात्रे ततः कुर्युर्पुद्गाभासं परस्परम् ॥ ३१ ॥
हन्यतां हन्यतां शीघ्रं ग्रहरं दैत्यपुंगवम् ।
हतो दैत्यो हतो दैत्य इति घ्नुरुदायुधाः ॥ ३२ ॥
तस्मिन्नेव तु समये शिवयस्थो दीपदैत्यराद् ।
स च्छेत्तष्पोज्ज्वलणेन बहुधा कारयेदतम् ॥ ३३ ॥
हते च ग्रहरे दीपे निहते च सुदारुणे ।
नर्तनं च मियः कुर्युस्त्रिपुरानिष्ठये कृते ॥ ३४ ॥
ततः प्रभातसमये चौर्यमारोप्य केषुचित् ।
सीरेषु च समारोप्य विदध्यात्स्वेदनं बहु ॥ ३५ ॥
सीरारोपणकाले च भूतमातुः भियंकरम् ।
कल्पयेपुस्तु नैवेद्यं स्त्रियः शुभसुतान्विताः ॥ ३६ ॥
एवं कृते विधाने च कल्पयेयू रणोल्बणम् ।
तद्यापि कृषिमं स्फूर्तिं महारे जर्जरीकृतम् ॥ ३७ ॥
शकटोपरि विन्यस्य नयेयुः पुस्तो वहिः ।
ततस्तान्सीरपृष्टस्थान्वावा(न्यपि)नान्स्तेयिनो जनान् ॥ ३८ ॥
आनयेयुर्वहिर्ग्रीमान्पसेयुर्वृषचर्मणि ।
शिरसास्त्वादाय तेषां तु ततः कुर्युर्धिसर्जनम् ॥ ३९ ॥
तेऽपि चौराः शिरस्तस्य रजन्यां निहतस्य च ।
दग्धाः (ग्धा) स्नानाय गच्छेयुः सह तैः पुरसंभवैः ॥ ४० ॥
कृतस्नानाः पुरं प्राप्य तत्रभिवार्ये शिवात्मजाम् ।
भावुकां जगतां धात्रीं प्रार्थयेयुर्वरान्दहून् ॥ ४१ ॥
जयं देहि यज्ञो देहि देहि सौभाग्यमुत्तमम् ।
देहि शुक्रांशु पीत्रांशु देहि सर्वार्थमपदः ॥ ४२ ॥

देहि वृद्धिं गवां शश्वत्ससस्यां भेदिनीं कुरु ।
 सुभिर्भ्रं चास्तु सर्वत्र वाणिज्यं माऽस्तु निष्फलम् ॥ ४३ ॥
 मार्गे च गच्छतां नृणां मा सन्तु परिपान्थिनः ।
 जलं धान्यं तृणं वासो रसाः शाका धनानि च ॥ ४४ ॥
 बहूनि सन्तु लोकेषु न कश्चित्सीदतां जनः ।
 अन्नं बहुतरं चास्तु दाने चाऽऽस्तिक्यमुत्तमम् ॥ ४५ ॥
 संतोषः सर्वदा चास्तु त्वत्प्रसादाच्छिवात्मजे ।
 एवं ये कुर्वन्ते लोका विधानं प्रतिवत्सरम् ॥ ४६ ॥
 ते न पश्यन्ति दारिद्र्यं भोक्तारः सुखसंपदाम् ।
 एतत्समस्तमाख्यानं पुराणे परिगीयते ॥
 पवित्रं सुरसं श्राव्यं लोकानां हितवर्धनम् ॥ ४७ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 पद्मपुराणोक्तं भावुकामहोत्सवविधानम् ।

अथ शीलापष्ठीविधानयुक्तं नागपञ्चमीविधानम् ।

तथा च भविष्योत्तरे—

श्रावणे मासि पञ्चम्यां सिते पक्षे विधीयते ।
 विधानं नागदेवानां शीलापष्ठास्ततः परम् ॥ १ ॥
 मुहूर्तद्वितये नागः शेषः स्कन्दो हि दृश्यते ।
 सा नागपञ्चमी पूज्या गणराजयुताऽशुभा ॥ २ ॥
 प्रातःकाले सदा पष्ठी पूज्या च शुवतीजनैः ।
 अपराह्णे सदा नूनं वैधव्याय च पूज्यते (कल्पते) ॥ ३ ॥

इति स्मृतिचिन्तामणिः ।

नागास्तु मृन्मया ज्ञेया आलेख्याः कुट्टकुमेन वा ।
 चन्दनेनाथवा लेख्यास्तद्भावे हरिद्रया ॥ ४ ॥
 आलेख्याः सदनैश्चैव स्वस्मिन्स्वस्मिन्मनीषिभिः ।
 मृन्मयास्तु विपातव्यास्ते पूज्याः सुरवासिनाम् ॥ ५ ॥

शीलानाम्नीं सुशीलां च मृन्मयीं वाजिसंयुताम् ।
 प्रातःकाले तिथौ पष्ठथां विधानान्तरमिष्यते ॥ १९ ॥
 योपाजनैश्च क्रियते शीलाव्रतमनुत्तमम् ।
 गङ्गासैकततः किञ्चित्समानीय तु सैकतम् ॥ २० ॥
 वीरणानि समानीय क्रियते कृत्रिमं सरः ।
 मूर्तेस्तस्याश्च शीलायाः कृतायाः फणिनां मृदा ॥ २१ ॥
 विन्यसेद्दधिभक्तं च त्वर्कपत्रपुटे शुभे ।
 दद्यात्तं ब्राह्मणेभ्यश्च तत्पत्नीभ्यो विशेषतः ॥ २२ ॥
 वंशपात्रेषु विन्यस्य नूतनेषु शुभेषु च ।
 कार्पासकानि वस्त्राणि तथा कर्णावतंसकान् ॥ २३ ॥
 कण्ठसूत्राणि हारांश्च कुङ्कुमं चन्दनं तथा ।
 अञ्जनं चाष्टौ सौभाग्यवस्तूनि सवसूनि च ॥
 सावित्रीप्रीतये दद्याच्छीलासंतोपवृद्धये ॥ २४ ॥

तत्र दानमन्त्रः—

प्रीयतां ब्रह्मसावित्री शीला च प्रीयतां सती ।
 दधिभक्तप्रदानेन भूयान्मे संततिः शुभा ॥ २५ ॥ इति ।
 एवं कृते विधाने च नागानां प्रीतिवर्धने ।
 शीलाव्रतविधानेन सहिते क्षेमदं नृणाम् ॥ २६ ॥
 विधानस्यास्य कथितं पुराणे च कथानरुम् ।
 विधानं तस्य सर्वं च समासात्कथितं मया ॥ २७ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां भविष्योत्तरपुराणोक्तं
 शीलापष्टीविधानयुक्तं नागपञ्चमीविधानम् ।

अथ पवित्रारोपणविधानम् ।

थाः पूर्वमुक्तास्तिययश्चैत्रमासि शुभावहाः ।
 अष्टौ दमनफारोपे पवित्रारोपणे मताः ॥ १ ॥

थावणे मासि संमासे कर्तव्यं विधिवद्बुधैः ।
 पवित्रारोपणं पुण्यं देवानां प्रीतिवर्धनम् ॥ २ ॥
 त्रिसूत्रं त्रिष्टुतं कृत्वा गोमूत्राक्तं च कारयेत् ।
 क्षालयेत्तु ततस्तोषैः शुद्धार्थं शुद्धिमाप्तरः ॥ ३ ॥
 कुर्यात्तस्य पवित्राणि विधिवन्मन्त्रकोविदः ।
 दृढसूत्रमयं पुण्यं पवित्रं क्रियते मया ॥ ४ ॥
 प्रीत्यर्थं सर्वदेवानां हिताय जगतामिह ।

इति मन्त्रेण पवित्राणि कुर्यात् ।

पवित्रे तन्तवः प्रोक्ताः शतसंख्यैकविंशतिः ॥ ५ ॥
 विनायकाय देवाय तावद्ग्रन्थिकरं हि तत् ।
 पष्ट्याऽधिका स्याद्विशती तन्तूनां प्रीतये हरेः ॥ ६ ॥
 ब्रह्मसूत्रं प्रमाणं च शतग्रन्थि पवित्रकम् ।
 हराय तावदेव स्यात्परिमाणं पवित्रकम् ॥ ७ ॥
 पष्टितन्तुमयं दिव्यं पष्टिग्रन्थि पवित्रकम् ।
 भैरवाद्येषु देवेषु शतमष्टोत्तरं शुभम् ॥ ८ ॥
 तन्तूनां ग्रन्थयस्तावत्पवित्रे परिकीर्तिताः ।
 सहस्रसंमितं पूतं तन्तुभिर्वा शतत्रयम् ॥ ९ ॥
 शतं चाष्टाधिकं चैव पवित्रं गुरवे स्मृतम् ।
 शतग्रन्थि पवित्रं स्यादष्टाधिकमनुत्तमम् ॥ १० ॥
 पित्रोस्तु शतसंख्यं स्यात्पितृव्ये पष्टितन्तुकम् ।
 तदेव मातुले ज्ञेयं ज्येष्ठे भ्रातरि चैव हि ॥ ११ ॥
 पष्टितन्तुमयं श्रेष्ठं पितृपूज्येषु संमतम् ।
 अष्टाविंशतितन्तूनां पृथग्रन्थि पवित्रकम् ॥ १२ ॥
 इतरेषु च सर्वेषु निर्दिष्टं कर्मकोविदः ।
 कुङ्कुमाक्ताः भक्तव्या ग्रन्थयः सुसमाहिताः ॥ १३ ॥
 पवित्राणां च सर्वेषां विदुषां मतधीदृशम् ।
 केषां मतेन पूजा स्यात्पवित्राणां यथोत्तरा ॥ १४ ॥

१ क. विविधे बुधैः । २ ख. "णं दिव्यं दे" । ३ ख. "शेत्कीरितात्तो" । ४ ख. "यं पूतम्" ।
 ५ ख. "मायेत श" । ६ ख. तथा चा" । ७ ख. "न्तुमित मे" ।

वृद्धिहाससमायुक्ता यावदेति च पूर्णताम् ।
 एवं कृतिः पवित्राणां विद्वद्भिः परिकीर्तिता ॥ १५ ॥
 यद्यद्यस्मै समुद्दिष्टं तत्तत्तस्यैव योषिते ।
 आदौ पूजा विधातव्या पवित्रेभ्यो मनीषिभिः ॥ १६ ॥
 विधातव्यः समारोपः पवित्रस्येश्वरादिषु ।
 सूतकाद्यवरोधेन प्रोक्ते काले न सिध्यति ॥ १७ ॥
 पवित्रारोपणं नृणां तदां भाद्रपदे शुभम् ।
 आश्विने वाऽपि कर्तव्यं यावन्नोत्तिष्ठते हरिः ॥ १८ ॥
 आपादप्रभृति प्रोक्ता मासाः पञ्च मनीषिभिः ।
 पवित्रारोपणे श्रेष्ठास्तेषु श्रावण उत्तमः ॥ १९ ॥
 श्वेतादीन्भावयेद्दर्णान्पवित्रेषु समाहितः ।
 कलान्यासैस्तु पूतानि पवित्राणि च मान्त्रिकः ॥ २० ॥
 आरोपयेत्पवित्राणि रविपूर्वेषु पञ्चसु ।
 देवेषु स्थानमुद्दिश्य तथाऽऽराध्यं यथाविधि ॥ २१ ॥
 निष्पाद्य विधिवत्पूजां गन्धपुष्पादि कारयेत् ।
 एवं कृते विधाने च संपूर्णो वार्षिको विधिः ॥
 संपादितो भवेन्नृणां नात्र कार्या विचारणा ॥ २२ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 पवित्रारोपणविधानम् ।

अथ भाद्रपदे मासि गरुडपञ्चमीविधानम् ।

अडवालमते—

तत्र नदीतोये स्नानं कृत्वा वल्मीके विधानमेतत्कर्तव्यम् । कूम्पाण्डीपर्णानि
 चतुर्दश तावन्त्येव कूम्पाण्डीपुष्पाणि तावन्त एव गोधूमचूर्णस्य नागा
 विधातव्यास्तावन्त एव दीपास्तावन्त एव मुष्टिकास्तावन्त एव ऋषिपो-
 लिकास्तावन्त्येव यज्ञसूत्राणि तावन्त्येव पवित्राणि । तत्र चतुर्दशभिर्वाजैर्ब-
 ल्मीकसमन्ताद्गद्गाजलेन सेचनीयम् । ततस्तु सर्पिणा पयसा च सेचनीयम् ।
 ततश्च कूम्पाण्डीपर्णानि वामकरे गृहीत्वोत्तराभिमुखो मान्त्रिकः क्रमेण कण्ठे-

श्वरीबीजप्रभृतीनि बीजानि समुच्चार्य पर्णानि विन्यसेत् । तत्र बीजरेवाऽऽसनं दत्त्वा बीजोद्धारेण सह नागा योजनीयाः ।

तत्र बीजमन्त्राः—

ॐ कण्ठेश्वरीची आज्ञा १ । ॐ पारोक्षीची आज्ञा २ । ॐ विपाशापेची आज्ञा ३ । ॐ पिशापेची आज्ञा ४ । ॐ धूमेयाची आज्ञा ५ । ॐ पटिरेयाची आज्ञा ६ । ॐ गरुडाची आज्ञा ७ । ॐ विनायकाची आज्ञा ८ । ॐ भाद्रनायकाची आज्ञा ९ । ॐ भाईगेटीची आज्ञा १० । ॐ अडवालाची आज्ञा ११ । ॐ अडवलभामिनीयेची आज्ञा १२ । ॐ नागाची आज्ञा १३ । ॐ गुरुची आज्ञा १४ ।

एवं प्रकारेणैतानि बीजानि प्रत्येकं मन्त्ररूपाणि । ततः पूजान्त आर्द्रा-
कृतान् गोधूमान्सपीपे संगृह्य स्नानं कृत्वा तत्रैव मार्जनमेतरेव बीजरेभिरेव
तर्पणं कर्तव्यम् । सतो जलाद्बहिर्निर्गत्य वल्मीकमागत्य प्रदक्षिणीकृत्य गोधू-
मैरर्चयेत् । दण्डवत्प्रणिपातं कृत्वा क्ष्वेडनं कुर्यात् । ततो गच्छ रे धाव रे विप तव
पिता अडवाल प्राप्त इत्युच्चार्य क्ष्वेडनं कुर्यात् । पुनस्तु देशभाषया क्ष्वेडनं
कुर्यात् । सर्वे निम्बपवित्रावतंसा दर्भपवित्राणि निम्बपल्लवपवित्राणि करयोर्धृत्वा
मन्त्रमुच्चारयेयुः । परस्परं कर्णेषु मन्त्रजपं [च] कुर्युः । यः परम्परया गुरुस्तस्मै पवि-
त्रारोपणं कृत्वा प्रणमेयुः । परस्परं चापि तस्मिन्नेव समये यस्मै कस्मैचिच्छ्रद्द-
धानाय मन्त्रो दातव्यः । प्रत्यहं त्रिसंध्यं मन्त्रस्यास्यानुवृत्तिर्माजनं तर्पणं जल-
पानं च ।

एवं कृते विधानेऽस्मिन्मन्त्रः सिध्यति सत्वरम् ।
दष्टे प्राणिनि सर्पेण यत्र कुत्रापि जीवति ॥ १ ॥
तावत्कुर्यात्प्रयत्नेन विपस्योत्तारणं युधः ।
जलाभिषेचनं शस्तं जपः कर्णं तथैव च ॥ २ ॥
निम्बस्य पल्लवैर्भ्रष्टैर्विपस्योत्तारणं युधैः ।
निम्बाभावे महानिम्बस्तदभावे कुशः स्मृतः ॥ ३ ॥
कुशाभावे मयूरस्य पिच्छचूलः प्रकीर्तितः ।
विपस्योत्तारणं कार्यं सरिद्रोधसि मन्त्रतः ॥ ४ ॥
भैरवस्याऽऽलये तद्वन्नान्यत्र प्रविधीयते ।
विपस्य देहसंस्थस्य कुर्याच्चैव परीक्षणम् ॥ ५ ॥

नागवल्लीदलेनैव फांस्यपात्रेण वा पुनः ।
 ऊर्ध्ववृत्तं दलं कार्यं जलार्द्रं च समन्त्रकम् ॥ ६ ॥
 शिरस्थस्यैव दष्टस्य पर्णं संश्लिष्य विग्रहे ।
 दष्टास्पदं समानीय ज्ञातव्या विपसंस्थितिः ॥ ७ ॥
 यत्र कुत्रापि देहे तु पर्णं लगति बद्धिवत् ।
 तत्रैव विपमर्यादा ज्ञातव्या मन्त्रकोविदैः ॥ ८ ॥
 यतो विपं समुत्तीर्णं तत्र बन्धं त्रियायुषा ।
 मन्त्रेण सहितं कुर्याद्विपस्योत्तारणं पुनः ॥ ९ ॥
 यावन्निर्विपता देहे दष्टस्यैव प्रजायते ।
 तावत्क्रियां विदध्यात्तु विपस्योत्तारणं प्रति ॥ १० ॥
 नागानुमतवेत्तारो यदि यान्त्यनुमन्त्रितुम् ।
 नो गच्छेत्तत्र वेत्ता तु मन्त्रस्यास्य विचक्षणः ॥ ११ ॥
 दष्टं तु प्राणिनं श्रुत्वा कृत्यं त्यक्त्वा तु सत्वरम् ।
 स्नानं कृत्वाऽऽर्द्रवासाश्च गच्छेत्तत्र तु वेगवान् ॥ १२ ॥
 अनेनैव तु मन्त्रेण विपं हरतु सत्वरम् ।
 दंष्ट्रिणामपि सर्वेषां नात्र कार्या विचारणा ॥ १३ ॥
 लूताविस्फोटकाश्चैव कालस्फोटा विशेषतः ।
 नश्यन्ति विपमन्त्रेण सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ १४ ॥
 सर्वेषामपि देवानामेको विष्णुः सनातनः ।
 पक्षिणां गरुडः शेषो नागानां नृपतिर्नृणाम् ॥ १५ ॥
 चतुर्णां (वर्णानां) ब्राह्मणः श्रेष्ठः सरितां जाह्नवी तथा ।
 सतीनां जानकी श्रेष्ठा धेनूनां सुरराड्गवी ॥ १६ ॥
 तथा च लघुविद्यानां विद्येयं सुभगा मता ।
 विषे हते तु सर्पस्य दष्टे व्याधिविमुक्तये ॥ १७ ॥
 किञ्चिद्धनं स्वयं दद्यान्न किञ्चिदपि याचयेत् ।
 मन्त्रस्यास्य विधानेन कृतेन विधिवद्बुधैः ॥ १८ ॥
 प्रीयते केशवो देवस्तथैव विनतात्मजः ।
 यथा भागीरथीस्नानं प्रयागे तीर्थसत्तमे ॥ १९ ॥
 विपस्योत्तारणे तद्दत्स्नानं मन्त्रविदस्तथा ।
 अभिपेकसृतस्तोयविन्दुर्लम्बो हि मन्त्रिणः ॥ २० ॥

यज्ञावभृथवज्जेयः स विन्दुनात्र संशयः ।
 तैलभुक्तिस्तु मालूरफलानां राजिकाशनम् ॥ २१ ॥
 विद्यावीर्यं निहन्त्याशु पञ्चम्यां द्विभुजिस्तथा ।
 एतद्भ्रतं समुद्दिष्टं मन्त्रिणां सर्वदा सुधैः ॥ २२ ॥
 कर्मलोपो यदा पुंसो विपापहृत्कारिणः ।
 भवेच्चैव तदा तस्य नास्ति पापभयं क्वचिन् ॥ २३ ॥

तथा च पुराणे—

सत्कर्म कुरुतां पुंसां कर्मलोपो भवेद्यदि ।
 सत्कर्म ते प्रकुर्यान्ति तिस्रः षोडशो महर्षयः ॥ २४ ॥
 एवं कृते विधाने च मन्त्रः सिध्यति सत्वरम् ।
 वीर्यमेति शुभो मन्त्रो नात्र कार्या विचारणा ॥ २५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमात्रायामडवाल-
 यतोक्तं गरुडपञ्चमीविधानम् ।

अथाऽऽश्विने मासि नवचण्डीविधानम् ।

आश्विने प्रतिपन्मुल्याः पुण्यास्तु तिथयो नव ।
 चण्डिकापूजने प्रोक्ताः सर्वकामफलप्रदाः ॥ १ ॥
 स्नात्वा शुक्लतिलैस्तोत्रे गङ्गायाः शुचिमानसः ।
 गृहे वा देवतास्थाने कुर्यात्कुसुममण्डपम् ॥ २ ॥
 वस्त्रैः परित्तं सम्यङ्नानावर्षैः सुशोभनैः ।
 पूगैश्च नारिकेलैश्च जम्बीरैर्मातुलुङ्गकैः ॥ ३ ॥
 अन्यैश्च बहुभिः पुष्पैः शोभितं फलसंचयैः ।
 तत्र मध्ये मृदः कार्यमालवालं मनोरमम् ॥ ४ ॥
 निक्षिपेत्तत्र धान्यानि ततः सिञ्चेज्जलैः शुभैः ।
 तस्योपरि न्यसेत्कुम्भं जलपूर्णं नवं शुभम् ॥ ५ ॥
 सुवर्णं निक्षिपेत्तत्र गन्धपुष्पैः समर्चयेत् ।
 पुष्पमालाढत्तं कुर्यात्प्रतिष्ठामन्त्रमन्त्रितम् ॥ ६ ॥

पुरस्तात्तस्य कुम्भस्य जपेत्सप्तशतीं बुधः ।
 जपेत्सप्तशतीं चण्डीं कृत्वा तु कवचं पुरा ॥ ७ ॥
 ततश्चाप्यर्गलां श्रेष्ठां ततश्च कीलकं जपेत् ।
 मूर्तीनां च रहस्यं च पल्लवं तदनन्तरम् ॥ ८ ॥
 ततो विधानमुद्दिष्टमेवं जपपरम्परा ।
 समाप्य विधिवद्विद्वान्स्तुतिं सप्तशतीं शुभाम् ॥ ९ ॥
 पुनः प्रपूजयेत्कुम्भं पुस्तिकां च कुमारिकाम् ।
 उपचारैः षोडशभिर्ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ॥ १० ॥
 तैलपक्वेन साज्येन पायसेन विशेषतः ।
 ततस्तु तुरगं श्रेष्ठं ह्यभूपणभूपितम् ॥ ११ ॥
 आनीय सरितस्तोयैः स्नापयित्वाऽर्चयेत्सुमैः ।
 चन्दनस्यानुलेपेन सर्वतश्चाजुलेपितम् ॥ १२ ॥
 आनीय सदनं रम्यं कुर्यान्नैराजनाविधिम् ।
 स्वयं तिष्ठेन्निराहारोऽशक्तश्चेन्नक्तभोजनैः ॥ १३ ॥
 एवमेकोत्तरा वृद्धी रूपाणां परिकीर्तिता ।
 तथैव कन्यकाविप्रहयानां वृद्धिरुत्तमा ॥ १४ ॥
 रात्रौ जागरणं कार्यं गीतवादित्रनिस्वनैः ।
 ताम्बूलदानैर्बहुभिः स्तोत्रैर्देव्या मनोरमैः ॥ १५ ॥
 ततस्तु नवमीं प्राप्य कुर्यात्स्थण्डिलमुत्तमम् ।

उत्तमामिति लक्षणोक्त (पान्चित) म् ।

मूर्तिं देव्याः प्रकुर्वीत सुवर्णस्य पलेन च ॥ १६ ॥
 तदर्धेन च वा कुर्यात्तदर्धेन च वा पुनः ।
 यरण्येन वा प्रकर्तव्या विदुषां मतमीदृशम् ॥ १७ ॥
 घञ्जयुग्मेन (ण) संवीतां पद (घट) स्योपरि विन्यसेत् ।
 प्रतिष्ठामन्त्रमुच्चार्य पुष्पैः सह परिन्यसेत् ॥ १८ ॥
 पूजयित्वा यथाधर्मं यथाभावं यथाविधि ।
 ततस्तु प्रारभेद्भोमं स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ॥ १९ ॥
 प्रधानं पायसं साज्यं तिलव्रीही मतान्तरे ।
 अन्यैश्च मङ्गलद्रव्यैर्नारिकेलफलादिकैः ॥ २० ॥

साज्यैस्तु हवनं कुर्याद्विल्वपत्रैर्विशेषतः ।
 जपस्यास्य दशंशेन विधाय हवनं बुधः ॥ २१ ॥
 मतिश्लोकं तु जुहुयात्सर्वद्रव्याणि भक्तिमान् ।
 नमो देव्यै च मन्त्रेण विदध्याद्धवनं बुधः ॥ २२ ॥
 तूर्यघोपसमायुक्तं कुर्यात्कूर्मपाण्डभेदनम् ।
 विदर्घीताऽऽद्यु शास्त्रेण शक्तेर्दृष्टिप्रमाणतः ॥ २३ ॥
 ये तु जाप्यस्य कर्तारो होतारोऽप्यृत्विजस्तथा ।
 आचार्यद्वयमुख्याश्च पूजयेत्तान्यथाविधि ॥ २४ ॥
 दानानि बहुशो दद्यात्तिलधेनुमुखानि च ।
 कुमारीरूपतुरगवृद्धिः पूर्वं मफीर्तिता ॥ २५ ॥
 ताश्च प्राक्सकुमार्यश्च मातृकागणविग्रहाः ।
 मतिपत्नभृति श्रेष्ठाः पूजनीयाः प्रयत्नतः ॥
 भोजनाच्छादनैः सम्पयताम्बूलैश्च सचन्द्रकैः ॥ २६ ॥

तत्र प्रथमं कुमारीपूजनमन्त्राः—

मन्त्राक्षरमयीं लक्ष्मीं मातृणां रूपशरिणीम् ।
 नवदुर्गात्मिकां साक्षात्कन्यामात्राहयाम्यहम् ॥ २७ ॥
 त्रिपुरां त्रिगुणां धारीं मार्गज्ञानस्वरूपिणीम् ।
 त्रैलोक्यवन्दितां देवीं त्रिपुरां पूजयाम्यहम् ॥ २८ ॥
 फालिकां तु कलातीतां कारुण्यहृदयां शिवाम् ।
 कल्याणजननीं देवीं कल्याणीं पूजयाम्यहम् ॥ २९ ॥
 अणिमादिगुणोदारामकाराद्यक्षरान्विताम् ।
 अनन्तशक्तिभेदां तां कामाक्षीं पूजयाम्यहम् ॥ ३० ॥
 कामचारां महामायां कारुण्यहृदयां शिवाम् ।
 कामदां करुणां दान्तां कालरात्रिं नयाम्यहम् ॥ ३१ ॥
 चण्डवेगां चण्डमायां चण्डमुण्डविनाशिनीम् ।
 तौ नमामि जगत्पूज्यां चण्डिकां पूजयाम्यहम् ॥ ३२ ॥
 मुखानन्दकरां शान्तां सर्वदेवैर्नमस्कृताम् ।
 सर्वभूतात्मिकां देवीं सामर्थ्यां पूजयाम्यहम् ॥ ३३ ॥
 मुन्दरीं स्वर्णवर्णाभां पुत्रसौभाग्यदायिनीम् ।

संतोषजननीं देवीं कौमारीं पूजयाम्यहम् ॥ ३४ ॥
 दुर्गमे दुस्तरे कार्ये भयशोकविनाशिनीम् ।
 पूजयामि सदा भक्त्या दुर्गा दुर्गातिनाशिनीम् ॥ ३५ ॥
 आद्या चैव महालक्ष्मीस्त्रिपुरा कालिका तथा ।
 कामाक्षी कालरात्री च चण्डिका शंभवी तथा ॥ ३६ ॥
 सुभद्रा चैव दुर्गा च नव दुर्गाः प्रकीर्तिताः ।
 एतासां पूजने सम्यग्लभते वाञ्छितं फलम् ॥ ३७ ॥

इति नवदुर्गापूजनम् ।

ततो नव विमनामधेयानि—

प्रथमो मत्स्यरूपी च द्वितीयः कूर्मनामकः ।
 तृतीयश्च वराहश्च चतुर्थो नृहरिः स्मृतः ॥ ३८ ॥
 पञ्चमो वामनश्चैव षष्ठो भार्गवसंज्ञकः ।
 सप्तमो रामभद्रश्च देवकीनन्दनोऽष्टमः ॥ ३९ ॥
 नारायणस्तु नवमो नव नारायणाः स्मृताः ।
 एतेषां पूजने तुष्टा नव स्युस्ते जनार्दनाः ॥ ४० ॥

अथ हयनामानि—

प्रतिपत्प्रभृति श्रेष्ठं हयवृद्धेस्तु पूजनम् ।
 स्नपयित्वा नदीतोये गन्धधूपैस्तु पूजयेत् ॥ ४१ ॥
 उच्चैःश्रवा हयश्चाऽऽद्यो द्वितीयो मेघपुष्पकः ।
 तृतीयः क्षेमकृद्वाजी चतुर्थो राजहंसकः ॥ ४२ ॥
 सर्वसौख्यप्रदः श्रेष्ठः पञ्चमो मकरालयः ।
 षष्ठः सुलोचनो वाहः सप्तमो भ्रमराढ्यः ॥ ४३ ॥
 अष्टमः कालकेशश्च नवमः सिद्धिदायकः ।
 एतेषु पूजितेष्वेव पूजिताः स्युः सुरोत्तमाः ॥ ४४ ॥

दधिक्राव्णो अकारिपमिति हयपूजामन्त्रः ।

१ ख. "मन्त्रश्च । २ ख. "तीयो होम" । ३ ख. तुर्थस्तु मन्त्रादकः । पञ्चमो राजहंसश्च
 षष्ठश्च मकरालयः । सप्तमो लोचनो नाम अश्विनो मकराढ्यः । नवमः कञ्जेश्वरस्तु दशमः
 सिद्धिदायकः ।

एवं कृते विधाने च रात्रौ नित्यं तु जागरम् ।
 गीतवादित्रयोपैश्च स्तोत्रेदेव्या मनोरमः ॥ ४५ ॥
 ततस्तु नवमीं प्राप्य कुर्यात्स्रग्ण्डिलमुत्तमम् ।

उत्तमसिति लक्षणान्वितम् ।

पूजितायाः शिवामुत्तैरग्रनो हवनं शुभम् ॥ ४६ ॥

ततस्तु स्थापितस्य घटस्य पुनः पूजां विधाय तत्रत्यान्तर्बधान्याङ्कुरान्से-
 च्छुद्ध घटस्थेनघोटकेन यजमानमुख्यानां सर्वेषां जनानामभिषेकं कुर्यात् । ततस्तं
 घटं सजलं कस्यचिरकरे दन्वा तूर्यपोषसमायुक्तः पूजितैरश्वस्तैरेव पूजितैर्नव-
 भित्तिमैरन्यैश्च विममुख्यैः पारजनैः तद् नगरस्य भद्रक्षिणानवकं कृत्वा सुरयो-
 न्मत्तं महाबलं रक्तवर्णनेत्रं महिषं शक्तेर्दक्षिणात् निह्न्यात् । ततस्तस्य
 शोणितेनाक्तं भक्तं विकीर्येत् । ततस्तु नवनाथस्वरूपेभ्यो नव विघ्नेभ्यः
 प्रायसममुखाणि चान्नानि योगिवृन्देभ्यो दद्यात् ।

कन्या मुद्राश्च गृह्यस्य सौम्यस्य स्फोटिकस्य च ।

सुवर्णस्य च ताम्रस्य मृङ्गो दद्याद्विशेषतः ।

एवं संभोज्य विधिवत्सुरार्पाणानि दापयेत् ॥ ४७ ॥

एवं चण्डिकामीतिकरं भोजनविधिं समाप्य ततश्च विधानान्तरं समाश्मेत् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां नवचण्डीविधानम् ।

अथेन्द्रमहोत्सवगोवर्धनपूजनविधानम् ।

विष्णुपुराणे पराशरमंत्रेयसंवादे । पराशर उवाच—

विमलाम्बरनक्षत्रे काले चाप्यागतौ ब्रजम् ।

दृष्टेन्द्रमहोत्साहापोद्यतान्त ब्रजोरुसः ॥ १ ॥

कृष्णस्तानुत्सु कान्दृष्ट्वा गोपानुत्सबलालसान् ।

कौतूहलादिदं वाचयं प्राह वृद्धान्महामतिः ॥ २ ॥

कौड्यं शत्रुमहो नाम येन चां हर्षं जाविशत् ।

प्राह तं नन्दगोपथ पृच्छन्तमिव मादरम् ॥ ३ ॥

मेघानां पयसां देवो देवराजः शतक्रतुः ।
 तेन संनोदिता मेघा वर्षन्त्यत्र पयोरसम् ॥ ४ ॥
 तद्वृष्टिजनितं सस्यं वयमन्ये च देहिनः ।
 भुञ्जानास्तर्पयामस्तां देवीं या कुलपूजिता ॥ ५ ॥
 क्षीरवन्त्य इमा गावो वत्सवन्त्यथ निर्वृताः ।
 तेन संबर्धितैः सस्यैः पुष्टास्तुष्टा भवंति ताः ॥ ६ ॥
 नासस्या नातृणा भूमिर्न क्षुधार्ता जनाः क्वचित् ॥
 दृश्यन्ते यत्र दृश्यन्ते वृष्टिमन्तो वलाहकाः ॥ ७ ॥
 कुर्वन्ति क्षीरवृद्धिं च कौटालं च वने वने ।
 पर्जन्यः सर्वलोकस्य भवाय भुवि व्यति ॥ ८ ॥
 तस्मात्प्रावृषि राजानः सर्वे नन्दन्ति वारिणा ।
 श्रद्धया परयेन्द्रस्य कुर्यादुत्सवमुत्तमम् ॥ ९ ॥
 इति तस्य वचः श्रुत्वा जानञ्छ्रीमद्वाग्रजः ।
 आह गोपाधिपं वाक्यमिन्द्रर्षिर्जिहीर्षया ॥ १० ॥
 न वयं कृषिकर्तारो वाणिज्याजीविनो वयम् ।
 गावोऽस्मद्देवतं तात वयं च द्वि वनेचराः ॥ ११ ॥
 आन्वीक्षिकी यी वार्ता दण्डनीतिस्तथा परा ।
 विद्याचतुष्टयं ह्येतद्वार्तामत्र शृणुष्व मे ॥ १२ ॥
 कृपिस्तद्वच्च वाणिज्यं तृतीयं पशुपालनम् ।
 विद्या धेन्वा महाभागा वार्ता वृत्तित्रयाश्रया ॥ १३ ॥
 कर्षकाणां कृषिवृत्तिः पण्यं वाणिज्यजीविनाम् ।
 अस्माकं गौः (गावोऽस्माकं) परा वृत्तिर्वार्ताभेदैरियं त्रिभिः ॥ १४ ॥
 विद्यया यो यथा युक्तस्तस्य सा देवतं महत् ।
 सैव तस्यार्चनीया च सैव तस्योपकारिका ॥ १५ ॥
 यो यस्य फलमश्नन्वै पूजयत्यपरं नरः ।
 इह च प्रेत्य चैवाऽऽजु ततो नाऽऽप्नोति शोभनम् ॥ १६ ॥
 कृष्यन्ताः प्रथिताः सीमाः सीमान्तं च पुनर्वनम् ।
 वनान्ततश्च गिरयः सर्वेऽस्माकं सदा गतिः ॥ १७ ॥
 तद्धारवन्धावरणानगृह्णेत्रिणस्तथा । (?)

सुखिनः सन्त्या लोका यथा वै चक्रचारिणः ॥ १८ ॥
 श्रूयन्ते गिरयः सर्वे वनेऽस्मिन्कामरूपिणः ।
 तच्चद्रूपं समास्थाय स्मन्ते स्वेषु सानुषु ॥ १९ ॥
 यदा चैतेऽपराध्यन्ते तेषां ये कानिनाकसः ।
 तदा सिंहादिरूपैस्तान्यातयन्ति महीधराः ॥ २० ॥
 गिरियज्ञस्त्वयं तस्माद्गोयज्ञश्च प्रवर्तताम् ।
 किमस्माकं महेन्द्रेण गावः शैलाश्च देवताः ॥ २१ ॥
 मन्त्रयज्ञपरा विद्या सीतायज्ञाश्च कर्षकाः ।
 गिरिगोयज्ञशीलाश्च वयमद्रिवनाश्रयाः ॥ २२ ॥
 तस्माद्गोपर्षनः शैलो भवद्भिर्विविधार्हणैः ।
 अर्च्यतां पूज्यतां मेभ्यान्पशून्हत्वा विधानतः ॥ २३ ॥
 सर्वयोपस्य संदोहो गृह्यतां मा विचार्यताम् ।
 तोपयन्तस्ततो रिमास्तथा ये चाभिवाञ्छकाः ॥ २४ ॥
 तमर्चितं (तेऽर्चनीयाः) कृते ह्योमे भोजितेषु द्विजातिषु ।
 शरत्पुष्पकृताः पीडाः परिगच्छन्तु गोगणात् ॥ २५ ॥
 एतन्मम मनं गोपाः प्रीत्या तु क्रियते यदि ।
 ततः कृता भवेत्प्रीतिर्गवामद्रेस्तथा मम ॥ २६ ॥
 इति तस्य वचः श्रुत्वा नन्दायास्तु ब्रजौकसः ।
 प्रीत्युत्फुल्लमुखाः सर्वे साधु साधिरत्पयाद्ब्रुवन् ॥ २७ ॥
 शोभनं ते मनं यत्स यदेतद्भवतोदितम् ।
 तत्कारिष्यामहे सर्वे गिरियज्ञः प्रवर्तताम् ॥ २८ ॥
 तथैव कृतवन्तस्ते गिरियज्ञं ब्रजौकसः ।
 दापिपायसमांगायैश्चतुः शैलबलिं ततः ॥ २९ ॥
 द्विजाश्च भोजयामासुः शतशोऽथ सदस्रशः ।
 वृषभाग्नाभिनर्दन्तः(न्ति) संतोषाज्जल्दा इव ॥ ३० ॥
 गिरिमूर्धनि कृष्णोऽपि शैलोऽहमिति मूर्तिमान् ।
 बुभुजेऽहं बहु तथा गोपचर्यादृतं द्विज ॥ ३१ ॥
 तेनैव कृष्णो रूपेण गोपैः सह गिरेः शिरः ।

अधिरुह्यार्चयामास द्वितीयामात्मनस्तनुम् ॥ ३२ ॥
 अन्तर्धानं गते तस्मिन्गोपा गिरिमहोत्सवम् ।
 कृत्वा गिरितले गोष्ठं निजमभ्याययुः पुनः ॥ ३३ ॥
 ततस्ते विस्मयन्तो वै दृष्ट्वा कृष्णस्य चेष्टितम् ।
 हयग्रीवतनुं धृत्वा यश्चखादान्मुत्तमम् ॥ ३४ ॥
 प्रस्थशो द्रोणशश्चापि खारीशोऽपि ततः परम् ।
 आनीतं सर्वगोपैस्तैः स्वल्पवत्तेन भक्षितम् ॥ ३५ ॥
 ऊचुश्च सकला गोपाः प्रीत्या तं देवकीसुतम् ।
 प्रभावस्ते महान्कृष्ण लोकातीतस्तु दृश्यते ॥ ३६ ॥
 बालस्यापि क्षुधाबोधो बडवानलवत्कथम् ।
 अस्माकं तु शिशुः कृष्ण यत्करोषि तदद्भुतम् ॥
 देवानामविनिर्वाच्यं ह्ये च मानुषगोचरम् ॥ ३७ ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

अहं सर्वगतः साक्षी साक्षात्परमपूरुषः ।
 त्रयाणां जगतां स्रष्टा धर्ता हर्ता स्वयं शिवः ॥ ३८ ॥
 यद्य गिरियज्ञेऽस्मिन्भवद्भिः समुपाहृतम् ।
 स यज्ञपुरुषश्चास्मिस्त(श्चि न)द्रक्षमपि सर्वशः ॥ ३९ ॥
 अन्नोपसाधनं सर्वं कण्ठणीपिषणीमुखम् ।
 इत्युक्त्वाऽन्तर्दधे कृष्णस्तत्र तेषां च पश्यताम् ॥ ४० ॥
 कृष्ण कृष्णोति ते मोचुरशृण्वंश्चैव तद्भिरः ।
 मुसलोलूखले शूर्पे घट्टे पेपणीतले ॥ ४१ ॥
 इत्यादिसकलेष्वेव श्रुत्वा कृष्णस्य भारतीम् ।
 तुष्टुवस्ते महाभागा नन्दाद्या ब्रजवासिनः ॥ ४२ ॥
 प्रादुर्बभूव गोविन्दः प्रसन्नतनुरीश्वरः ।
 उवाच वचनं श्लक्ष्णं नन्दादीस्तान्प्रभौकसः ॥ ४३ ॥
 प्रत्ययो वस्तनूनां मे जातः सर्वत्र शोभनः ।
 यद्यद्दृष्टतमं लोके तत्सर्वं भवान्यहम् ॥ ४४ ॥
 मां कुरुध्वं तु संदेहं कृष्णं मां विज्ञे सादरम् ।

ये करिष्यन्ति मे चेमं महं गिरिमखात्मरम् ॥ ४५ ॥
 प्रत्यब्दभिषमासेऽस्मिन्यक्षे शुक्ले विशेषतः ।
 नवमीं तिथिमुद्दिश्य ते यान्ति परमा गतिम् ॥ ४६ ॥
 गोवर्धनगिरेरस्मादन्यस्मिन्विषयोत्तमे ।
 ग्रामे वा पत्तने वाऽपि स्वे स्वे इन्व्ये शुचित्रताः ॥ ४७ ॥
 मृन्मयः पर्वतः श्रेष्ठो गोवर्धनगिरिः स्वयम् ।
 कर्तव्यः श्रद्धया सम्यक्तृणवृक्षोपशोभितः ॥ ४८ ॥
 गोकुलं तत्र कर्तव्यं मया सह शुभावहम् ।
 पूजनीयः स शैलेन्द्रो मत्तनुस्तस्य मूर्धनि ॥ ४९ ॥
 उपत्यकायामपरा पूजनीया प्रयत्नतः ।
 गावो गोपाश्च संपूज्या गन्धधूपैः समर्चिताः ॥ ५० ॥
 ततो मुसलशूर्पादि पात्राना साधनं महत् ।
 शस्त्रास्त्राणि च सर्वाणि वस्त्राणि विविधानि च ॥
 मन्नाममन्त्रमुन्चार्य पूजयेत्प्रयतः पुमान् ॥ ५१ ॥

तथा हि—

मुसले बलदेवं च वासुदेवमुलूखले ।
 शूर्पं देवं गदापाणिं घरट्टे च जनार्दनम् ॥ ५२ ॥
 वैरिवातिनि गोविन्दं पेषण्यां श्रीधरं तथा ।
 नारायणं तु मणिकेः चुद्धर्षां देव हुताशनम् ॥ ५३ ॥
 भाजनेऽप्यारनालस्य लक्ष्मीशं पूजयेत्सुधीः ।
 महानसे महाविष्णुं वैकुण्ठं देवतारपट्टे ॥ ५४ ॥
 फपाटे केशवं चैव प्रव्री(री)ठे पुरपोत्तमम् ।
 मधुन्नं देहलीदेशे त्वल्लिन्दे माधवं तथा ॥ ५५ ॥
 अङ्गणे चन्द्रपाणिं च सर्वत्रं पुस्तकालये ।
 चापे शार्ङ्गधरं देवं तूर्णरिं वामनं तथा ॥ ५६ ॥
 बाणेषु बलभद्रं च खड्गे नन्दकृत्तारिणम् ।
 पुन्तायुधे पद्मनाभं तौमरे गरुडयज्ञम् ॥ ५७ ॥
 छुरिक्षाया हृषीकेशमुपेन्द्रं चैव चर्मणि ।
 चतुर्भुजं तु फलके कर्कटे मधुघातिनम् ॥ ५८ ॥

स्वभुवे वज्रकवचे सर्वत्रैव त्रिविक्रमम् ।
 अर्घं संपूजयेद्देवे मायेव वृष्णिनन्दनम् ॥ ५९ ॥
 य इदं कुरुते नित्यं विधानं त्रिवित्सरम् ।
 नन्दते सदनं तस्य यथा ते नन्द गोकुलम् ॥ ६० ॥
 संतानं वर्धते तस्य पुत्रपौत्रमपौत्रकैः ।
 गवां च क्षीरवृद्धिः स्याद्धनधान्यसमन्विता ॥ ६१ ॥
 तस्मादिदं प्रकर्तव्यं विधानं मम सुव्रत ।
 प्रसन्ने मयि सर्वत्र विजयं प्राप्नुयान्नरः ॥ ६२ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां विष्णुपुराणोक्त-
 भिन्द्रमहोत्सवगोवर्धनपूजनविधानम् ।

अथ विजयादशमीविधानम् ।

आह नारदः—

सूर्योदये यदा राजन्दश्यते दशमी तिथिः ।
 आश्विने मासि शुक्ला तु विजयां तां विदुर्बुधाः ॥ १ ॥

तथा च स्कन्दपुराणे—

मार्तण्डस्योदये पुण्या वर्तते दशमी तिथिः ।
 आश्विने मासि शुक्ले तु सा भवेज्जयदा नृणाम् ॥ २ ॥
 निषिद्धमपि कर्तव्यं तैलाभ्यञ्जनमादरात् ।
 अश्वानामपि कर्तव्यं तेलस्नानं नदीजले ॥ ३ ॥
 सूर्यघोषसमायुक्तान्पुरं प्रवेशयेद्दयान् ।
 पुष्पमालापरीतांस्तान्दह्यांश्चन्दनभूपितान् ॥ ४ ॥
 चामरैर्वीज्यमानांश्च साधुशन्दैश्च लालितान् ।
 राजद्वारि समाविष्टान्स्त्रीभिर्नीराजितान्दह्यान् ॥ ५ ॥
 संपूज्य विधिवद्राजा नमस्कुर्यात्प्रयत्नतः ।
 भक्ष्यं भोज्यं स्वहस्तेन भोजयेत्तुरगान्नृपः ॥ ६ ॥

षाहाधिकारिणः सर्वान्दानमानैस्तु तोषयेत् ।
 तथैव वारणान् राजा पूजयेद्य क्रमेलकान् ॥ ७ ॥
 नामपन्त्रेण विधियच्चतुर्थ्यन्तेन मन्त्रवित् ।
 कृताभ्यद्गो महायोपैस्तूर्वाणां शुभलब्धये ॥ ८ ॥
 ततश्च पूजयेद्देवान्गन्धपुष्पादिकैरलम् ।
 आहूय ग्राह्यणान्सर्वान्वाचयेत्स्वस्तिमद्गलम् ॥ ९ ॥
 ततस्तुरगमारुह्य तूर्यघोषसमन्वितः ।
 चन्दिभिः स्तूपमानस्तु सन्यनाः शकुनैर्ब्रजेत् ॥ १० ॥
 ज्योतिःशास्त्रोदितां फाष्टां सुदृद्धिः परिवारितः ।
 संमात्स्तु शमीवृक्षमश्मन्तरुमथापि वा ॥ ११ ॥
 अवतीर्य नृपो वाहाद्देगात्सह पुरोधसा ।
 संभिषण्णः शमीमूलं विद्भ्यात्स्वस्तिवाचनम् ॥ १२ ॥
 शार्योद्देशाञ्जनैः साकं प्रयोगकुशलैर्बदेत् ।
 ततः शोभ्य शमीमूले भूमिं भूमिपतिर्ध्रुवम् ॥ १३ ॥
 उत्कृत्य मृषिशां तत्र मक्षिपेत्तण्डुलाञ्जुमान् ।
 सधुगं हेम शबत्या तु तदभावे तु तारकम् ॥
 ततः प्रदक्षिणं दुर्यात्तस्य वृक्षस्य भूपतिः ॥ १४ ॥

तत्र मन्त्रः—

शमी क्षयते पापं शमी शत्रुविनाशिनी ।
 धारिण्यजुनवाणानां रामन्य भियसादिनी ॥ १५ ॥

इति शमीमार्थनामन्त्रः ।

अश्मन्तरु महावृक्ष नवदोषनिवारण ।
 इष्टानां दर्शनं देहि कुरु शत्रुविनाशनम् ॥ १६ ॥

इत्यश्मन्तरुमार्थनामन्त्रः ।

ततः शमीतरोर्याश्मन्तरस्य यो भयोः पत्राणि गृहीत्वा तस्यां मृदि
 तण्डुलपूगहेमानि प्राक्षिप्य गोमूत्रं कृत्वा सर्वभायमिध्यर्थं गृह्णाति ततो वृक्षं
 नमस्कृत्य दिग्निर्द्धमन्त्रैः शमीपूजादिग्नयं गृहीत्वाङ्गः करोति । एवं
 त्रिचतुष्पादक्रमेण तुलितामिदंविचित्रयं कृत्वा शत्रुनां निना इति श्रूयात् ।

इन्द्रादीन्देवान्विमांश्च नमस्कृत्य स्वपुरं प्रविशेत् । ततः प्रविष्टः सन्महाद्वारसमीपे
पुण्यस्त्रीभिर्नाराजितो द्वारि न्यस्तोपु मञ्चकेषु तूलिकोपरि तण्डुलैः कृतमूर्तिपु
शत्रुषु पदं कृत्वा लब्धभिप्राप्तुज्ञो निपण्णो भूत्वा द्रव्यवस्त्रताम्बूलादि सर्वे
दद्यात् ।

एवं कृत्वा विसृज्याऽऽशु सर्वान्पौरान्निजालयात् ।
प्रतिवर्षं कृते चैव सर्वकार्यपरो भवेत् ॥ १७ ॥
एवं सर्वेषु पौरेषु विधिरेव सनातनः ।
निष्पादितो यथाधर्मं विदधाति सुखं श्रियम् ॥ १८ ॥
एवं कृते विधाने च तुष्टिदे पुष्टिदे नृणाम् ।
सर्वैः पौरजनैः सार्धं विजयं प्राप्नुयान्नृपः ॥ १९ ॥

इति श्रीवृत्सिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां भविष्योत्तरपुराणोक्तं
विजयादशमीविधानम् ।

अथ नरकचतुर्दशीविधानम् ।

तत्र स्मृतिवचनम्—

कृष्णपक्षे चतुर्दश्यामाश्विनस्य विधूदये ।
तैलस्नानं प्रकर्तव्यं नरैर्नरकभीरुभिः ॥ १ ॥

तत्र प्रयोगः—

सर्वपापविनिर्मुक्तो नरकासुरतुष्टिदम् ।
सर्वकामफलप्राप्त्यै तिलस्नानं करोम्यहम् ॥ २ ॥

तत्र विशेषः—

कृतस्नाना तिलैर्नारी नीराजनपरा भवेत् ।
वैधव्यं लभते सा तु देशे च मरुके भवेत् ॥ ३ ॥
त्रिकटु सघृतं पश्चात्प्राश्नीयाद्धितैकाम्यया ।
ब्राह्मणान्भाजयेत्पश्चाद्द्वैष्णवान्त्रिष्णुतुष्टये ॥ ४ ॥

एवं कृते विधाने च पुष्टिदे तुष्टिदे नृणाम् ।

आरोग्यं लभते सद्यो विजयं प्राप्नुयाद्भुवम् ॥ ५ ॥

इति श्रीनृसिंहमहद्विरचितायां विधानमालायां नररुचतुर्दशी-
विधानम् ।

अथ त्रानृद्वितीयासहितवलिमहोत्सवविधानम् ।

आश्विने कृष्णपक्षे तु द्वादशीमुत्सवञ्चसु ।

तिथिपूक्तः पूर्वरात्रे नृणां नीराजनाविधिः ॥ १ ॥

कृताभ्यङ्गमहोत्साह्य कृतपाल्यानुलेपनाः ।

शुचिवस्त्राः शुभाचारा गृहीतरुस्दीपकाः ॥ २ ॥

नीराजयेयुर्देवास्तु विप्रान्नाश्च तुरङ्गमान् ।

ज्येष्ठाञ्छ्रेष्ठाञ्जग्रन्याथ मातृमुल्याश्च योषितः ।

राजानं सचिवं चापि राजपुत्रावपि ध्रुवम् ॥ ३ ॥

तत्र नीराजनमन्त्रः—

दीपोत्सवे महापुण्ये बलिराज्यप्रवर्तके ।

भूयाच्छुभकरी नृणां कृता नीराजना मया ॥ ४ ॥

विरोचनसुतो धीमान्परमं देवकारणम् ।

बलिर्भूयात्सुखायात्र सर्वेषां प्राणिनामपि ॥ ५ ॥

सुभिक्षमापुरारोग्यं नित्योद्योगपरा जनाः ।

भवन्तिवह महोत्साहे रात्रौ नीराजिता मया ॥ ६ ॥

इति नीराजनमन्त्रः ।

एवं विधानं कर्तव्यं रात्रौ नीराजनात्मरुम् ।

नित्याभ्यङ्गपरैः पुंभिर्हृष्टैः पुंष्ट्रमहोत्सवैः ॥ ७ ॥

कार्तिकस्य सिते पक्षे नक्षत्रं चन्द्रदिदेवतम् ।

नीराजनं न कुर्वीत प्रतिपद्याह गौतमः ॥ ८ ॥

कार्तिके शुक्लपक्षाद्ये विधानं द्वितीयं तिथौ ।

नारीनीराजनं प्रातः सायं मङ्गलमालिका ॥ ९ ॥

प्रातःसायाहयोः कार्यं सपतार्कं गृहार्चनम् ।

पुष्पाणां मकरं योषाः कुर्युश्चत्वरभूमिषु ॥ १० ॥

दधिदूर्वाक्षतापुष्पकरं चन्दनं तथा ।
 प्रकीर्य सन्नो द्वारे तोरणैश्च सुसंस्कृतैः ।
 उपचाराञ्छुभाचारान्कुर्याद्द्वलिदिने सुधीः ॥ ११ ॥
 मातृष्वसृसुतादिभ्यो देयं वस्त्रादिभूषणम् ।
 ग्राह्येभ्यो धनं गाश्च गोभ्यश्चैव तृणं जलम् ॥ १२ ॥
 भक्ष्यं भोज्यं च सर्वेभ्यः प्राणिभ्यो भूतिमिच्छता ।
 देयं बहुतरं सम्यग्निष्णुसंतोषकारकम् ॥ १३ ॥
 क्रीडाद्यूतं ततः कुर्याद्ग्राह्यणप्रमुखो जनः ।
 कुर्यात्ताम्बूलदानं च मिथःप्रीतिविवर्धनम् ॥ १४ ॥
 ततो रात्रौ समभ्यर्च्य पुष्पैः शंकरवल्लभाम् ।
 दीपैर्नाराजयेदन्नैस्तोपयेत्प्रयतो नृपः ॥ १५ ॥
 ततः प्रभाते विमले भगिनी भ्रातृमन्दिरम् ।
 गत्वा निमन्त्रयेद्भ्रातृजनकं जननीं तथा ॥ १६ ॥
 आनीय सकलान्हृष्टाञ्छुभं स्वं मन्दिरं प्रति ।
 अभ्यर्ह्यं कारयेद्यत्नाच्छुभैर्भोज्यैश्च भोजयेत् ॥ १७ ॥
 पित्रादिसर्वबन्धुभ्यो दद्याद्वस्त्राणि भूरिशः ।
 तैश्च ताभ्यः प्रदातव्यं वस्त्रालङ्कारभूषणम् ॥ १८ ॥
 विधानान्तरगं चैतद्द्वितीयोत्सवपूर्वकम् ।
 कर्तव्यं प्राणिभिः सर्वैरायुरारोग्यमीप्सुभिः ॥ १९ ॥

एतद्विधानद्वितयं नराणां कृतं विदध्याच्छुभकर्मसिद्धिम् ।
 अतोऽन्यथा चेद्विदधाति हानिं मूर्तिं विघातादिति चाऽऽहुरार्याः ॥ २० ॥

विधानान्ते बलेर्भूर्तिं कृत्वा गीर्वाणमन्दिरे ।
 सर्वधान्ययुतां कुंर्याद्वस्त्रयुग्मेण वेष्टिताम् ॥ २१ ॥
 पूजितां पुष्पधूपार्थैरुपचारैर्यनोरमैः ।
 दानमन्त्रेण संमन्त्र्य दद्याद्विप्राय भूपतिः ॥ २२ ॥

तत्र दानमन्त्रः—

विरोचनसुतो धौषांश्विरंजीवी महायशः ।
 विप्राय विधिवद्दत्तो दद्यान्मे विपुलं सुखम् ॥ २३ ॥

इति दानमन्त्रः ।

ततः स्वान्स्वान्गृहान्यान्तु लोका राजपुरःसराः ।
 चिरं नन्दन्तु सुधियः प्रसादान्मधुघातिनः ॥ २४ ॥
 एवं बलिमहोत्साहे प्राप्ते सर्वजनप्रिये ।
 विधानमंतच्छुभदं यः कुर्यात्सु सुखी चिरम् ॥ २५ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां भ्रातृद्विती-
 यासदितबलिमहोत्सवविधानम् ।

अथ संकीर्णविधानानि ।

आदित्यपुराणेऽरिष्टाध्याये—

अकालवृष्टिस्तरुमूलकृन्तनं फलेषु पुष्पेषु विपर्ययोद्भवः ।
 दूर्वाभरोद्वाः सदनेषु निन्दितास्तरुप्ररोद्वा नृपतेर्भयप्रदाः ॥ १ ॥
 मूर्तिमभद्गः सहजः सुराणामोत्पातिको वा भयदो नृपाणाम् ।
 तदा मृतिर्ब्रह्मघटोर्जनानां तद्भ्रामतद्वंशभयस्य हेतुः ॥ २ ॥

अथ शिवलिङ्गभेदविधानम् ।

सहजोत्पातिते देवे (लिङ्गे) यदि (भेदे) शूलभृतो यदा ।
 पिण्डिकायास्तदाऽप्येवं विधानं तत्र कथ्यते ॥ १ ॥
 पिण्डिका यदि भिन्ना स्यात्तदाऽन्यां कारयेद्बुधः ।
 तल्लिङ्गं स्थापयेन्नूनं मन्त्रैस्तल्लिङ्गसंश्रुतैः ॥ २ ॥
 क्षीसूक्तेन शुभाचारैर्ब्राह्मणैर्नैष्टिकैः ।
 अद्या परया राजा विधानं कारयेत्सुधीः ॥ ३ ॥
 गर्भागारं जलैः शुद्धैः क्षालयेत्प्रथमं ततः ।
 दशाङ्गैर्धूपयेद्धूपैः पयसा पूरयेत्ततः ॥ ४ ॥
 पश्चाच्च क्षालयेत्तोर्यैरुष्णैः पद्मैः संयुतैः ।
 कुम्भाभिषेचनं कुर्याद्ब्राह्मणाश्च सहस्रकम् ॥ ५ ॥
 शतं चाष्टाधिकैर्मन्त्रैर्वारिभिस्तु सतुर्यैकैः ।
 गन्धपुष्पैश्च तन्मन्त्रैर्धूपयेच्चानुलेपयेत् ॥ ६ ॥
 कालोद्भवश्च पुष्पैश्च पूजयेत्प्रथमतः शुचिः ।
 भूपथेन्नवरत्नैश्च वस्त्रयुग्मेण वेष्टयेत् ।

दापयेद्यज्ञसूत्राणि सप्त वा पञ्च वा सुधीः ॥ ७ ॥

तत्र पौराणमन्त्राः—

एवं सर्वेश्वरानङ्गदेहभङ्गविधायक ।

रक्ष लोकाञ्जगन्नाथ प्रसन्नो भव शंकर ॥ ८ ॥

प्रतिष्ठा तव लोकेऽस्मिन्सुखदा भवतु प्रभो ।

विघ्ना नश्यन्तु सर्वेऽपि प्रसन्नो भव शंकर ॥ ९ ॥

लोहिताक्ष महाबाहो वेदमूर्ति (तै) निरामय ।

पार्वतीनाथ विश्वेश संनिधिं कुरु सर्वदा ॥ १० ॥

मूलमन्त्रेण सर्वेऽपि ह्युपचाराः प्रकीर्तिताः ।

क्षेमवृद्धौ च कल्पन्ते सर्वदा देहधारिणाम् ॥ ११ ॥

ततः प्रदक्षिणां कुर्येष्टपतिप्रमुखा जनाः ।

वृषभं पूजयेद्राजा गन्धपुष्पाक्षतैर्ध्रुवम् ॥ १२ ॥

अष्टोत्तरसहस्रं च हावयेत्पायसेन च ।

तण्डुलैः सर्पिणा युक्तैरष्टोत्तरशतं ततः ॥ १३ ॥

विल्वपत्रैः सहस्रं च शतपत्रैः सचम्पकैः ।

सितोत्पलैः सहस्रं च जुहुयात्सघृतैः सुधीः ॥ १४ ॥

अपूर्वाश्वापि कर्तव्यं पूरकैः क्षीरपष्टिकैः ।

मोटकैश्चापि कर्तव्यं मातुलुङ्गफलैस्तथा ॥ १५ ॥

प्रधानं पायसं तत्र तिलव्रीहिसमन्वितम् ।

रौप्यं तु पारदं वाऽपि पीठे संपूजयेच्छिवम् ॥ १६ ॥

सूक्तं तु पौरुषं विद्वाञ्जपेद्रूपालसंनिधौ ।

श्रीसूक्तं तु शुभाचारः श्रेयस्करमिदं परम् ॥ १७ ॥

एवं समाप्ते हवने ब्राह्मणान्भोजयेत्सुधीः ।

दद्याच्च वस्त्रयुग्माणि सालङ्काराणि भूपतिः ॥ १८ ॥

दक्षिणार्थं तु कनकं रजतं वा समाहितः ।

पोडशभ्यो द्विजातिभ्यो धान्यं दद्याच्च पुष्कलम् ॥ १९ ॥

येन येन विधानेन क्रियते द्विजतर्पणम् ।

तच्छृणुष्व महाबाहो यतस्ते शिवमूर्तयः ॥ २० ॥

प्रथमं शंकरं विद्याद्वितीयं शूलधारिणम् ।

तृतीयं पार्वतीनाथं चतुर्थं वृषभध्वजम् ॥ २१ ॥

पञ्चमं पञ्चवदनं षष्ठं गवद्वाङ्गधारिणम् ।

सप्तमं प्रमथाधीशमष्टमं च कपर्दिनम् ॥ २२ ॥
 नवमं गिरिशं विद्यादशमं फणिभूषणम् ।
 एकादशं च भूतेशं द्वादशं कृत्तिवाससम् ॥ २३ ॥
 त्रयोदशं वामदेवं भर्गं विद्याच्चतुर्दशम् ।
 मृत्युंजयं पञ्चदशमीशानं षोडशं स्मृतम् ॥
 एतानि शिवनामानि क्रमाद्विप्रेषु योजयेत् ॥ २४ ॥
 उपचारैः षोडशभिर्रूपचर्यो महेश्वरः ।
 षोडशक्षितिदेवेभ्यो दद्याद्भोजनमद्भुता ॥ २५ ॥
 वस्त्राण्याच्छादनार्थाय दक्षिणां च यथाविधि ।
 संभोजयेद्द्विजपत्नीस्तावतीरेव सुव्रताः ॥ २६ ॥
 पार्वतीप्रीतये पुष्पवस्त्रालङ्कारभूषणैः ।
 एवंविधे विधाने च कृते दुष्कृतिना वरे ॥ २७ ॥
 क्षेमदो जायते देवः पार्वतीभाणवल्गुभः ।
 विघ्ना नश्यन्ति सर्वेऽपि लिङ्गभेदसमुद्भवाः ॥ २८ ॥

अथ भूमिभेदविधानम् ।

अरुस्माद्भिद्यते भूमिरनिमित्तं सगर्जना ।
 तदाऽऽदिशति भूपस्य राष्ट्रपीडां महीयसीम् ॥ १ ॥
 व्याधीनां दारुणा भीतिः परचक्रभयं तथा ।
 तत्पीडाशमनं कार्यं विधानं पृथिवीभुजा ॥ २ ॥

पद्मपुराण उमामहेश्वरसंवादे । उमोवाच—

यदि भूमिर्द्विधा नाथ भिद्यते ह्यनिमित्ततः ।
 किं करोति नृपालस्य तद्ददस्व महेश्वर ॥ ३ ॥

श्रीमहेश्वर उवाच—

भूमिपर्वतभेदश्च जायते ह्यनिमित्ततः ।
 तदा दिशति राष्ट्रस्य नाशं सह महीभुजा ॥ ४ ॥

विधानं तत्र कर्तव्यं विद्वद्भिर्विधिपूर्वकम् ।
स्योना पृथिविमन्त्रेण लक्षाणि जुहुयाद्दश ॥ ५ ॥

तिलाज्येन तु वै विद्वान्त्रीहियुक्तेन सत्तमः ।
होमान्ते विधिवद्राजा धेनुं दद्यात्सदक्षिणाम् ॥ ६ ॥

पयस्विन्यर्जनी धेनुरिति लक्षणम् । अथवा या काचिद्भवेत् ।
गवामङ्गेषु तिष्ठन्ति भुवनानि चतुर्दश ।

इत्यादिपौराणवचनैः संप्रार्थ्य श्रोत्रियाय कुटुम्बिने विष्णुभक्ताय दद्यात् ।

ततो वस्त्राणि भूपाथ ऋत्विग्भ्यो भूरिदक्षिणाम् ।
शर्यां सदक्षिणां दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥ ७ ॥
व्यजनं चामरं चैव दद्यात्क्रोडस्य तुष्टये ।

ततः सत्ववर्ती भूमिं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ८ ॥
भूमिः कश्यपसंभूता वराहेण समुद्धृता ।

प्रीता भवतु दानेन ब्राह्मणे प्रतिपादिता ॥ ९ ॥
यत्किञ्चित्कुरुते पापं ज्ञानतोऽज्ञानतोऽपि वा ।

अपि गोचर्ममात्रेण भूमिदानेन शुध्यति ॥ १० ॥
ससीरां सदृपां भूमिं यो दद्यात्पृथिवीं नृपः ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः स विष्णुः परमेश्वरः ॥ ११ ॥
भूमिपर्वतभेदेन यो विद्वान् परिजायते ।

नश्यतेऽसौ भुवो दानात्पवनादिव बुद्धुदः ॥ १२ ॥
होमद्रव्येषु सर्वेषु तिलाज्यं हि प्रधानरुम् ।

मन्त्रेष्वेवै च सर्वेषु स्योना पृथिवी भवेति ॥ १३ ॥
आवावर्षे ऽपि कृद्दे च दानेषु च महिं स्मृता ।

देवतासु च सर्वासु वराहो देवता स्मृता ॥ १४ ॥
यस्मिन्काले समुद्भूतिर्भुवो भेदस्य जायते ।

अद्रेर्वा जायते देवि कालं तं न विलङ्घयेत् ॥ १५ ॥

अथ पद्मपुराणोक्तं पर्वतभेदविधानम् ।

उमामहेश्वरसंवादे महेश्वर उवाच—

विानर्घातं तडित्पातं विना पर्वतभेदनम् ।
 जायते यदि रुद्राणि तदा राज्ञो भयं भवेत् ॥ १ ॥
 विधानं तत्र कर्तव्यं स्वहिताय महीक्षिता ।
 आहूय ब्राह्मणात्राजा मानपूर्वं विमत्सरः ॥ २ ॥
 कुर्यात्पर्वतदानानि धातूनामष्टधाऽष्ट च ।
 अष्टौ पर्वतमूर्तिश्च विभेषु प्रतिपादयेत् ॥ ३ ॥
 हिमवान्माल्यवान्सह्यो विन्ध्यो मलयनिष्कुटौ ।
 श्वेताद्रिश्च सुमेरुश्च गिरीणां मूर्तयोऽष्टधा ॥ ४ ॥
 कनकस्य सुमेरुः स्याद्राजतो रौप्य (तः श्वेत) पर्वतः ।
 माल्यर्वास्ताम्रमूर्तिश्च विन्ध्यः कांस्यमयः स्मृतः ॥ ५ ॥
 निष्कुटं लोहजं विद्याद्वङ्गजं हिमपर्वतम् ।
 सह्यं सीसमयं विद्यान्माण्डूरो मलयः स्मृतः ॥ ६ ॥
 मेरोर्मूर्तिः पलैः पद्भ्यो रजताद्रेस्तथाऽष्टभिः ।
 त्रिंशता माल्यवान्कार्यः सह्यः शतपलस्तथा ॥ ७ ॥
 तथैव हिमवाञ्छेयो विन्ध्यः शतपलो भवेत् ।
 पलानां च सहस्रेण निष्कुटं कारयेद्बुधः ॥ ८ ॥
 द्वात्रिंशत्पलको ज्ञेयो माल्यवान्पण्डितोत्तमैः ।
 सुवर्णं दक्षिणां तेषु दद्याद्भूपतिसत्तमः ॥ ९ ॥
 आदौ तु हवनं कृत्वा गायत्र्याऽयुतसंख्यया ।
 पायसेनाऽऽज्ययुक्तेन ततो दानविधिः स्मृतः ॥ १० ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणाभिस्तु तोपयेत् ।
 अभिषेकविधेः पश्चात्कृत्वा ब्राह्मणभोजनम् ॥ ११ ॥
 संभुक्तेषु च विभेषु गृह्णीयादाशिषो नृपः ।
 यस्तु भिन्नो गिरिस्तत्र निदध्यात्क्षीरशर्करे ॥ १२ ॥
 यानि कानि च पुष्पाणि यानि कानि फलानि च ।
 ततस्तु जायते शान्ती राज्ञो राष्ट्रस्य पार्वति ॥
 एवं कृते विधानेऽस्मिन्विघ्नः कोऽपि न जायते ॥ १३ ॥

अथ मध्यरात्रे धेनुहुम्भारवविधानम् ।

तथा श्रीभारते—

धेनुः शब्दायते राजन्मध्यरात्रे गृहे गृहे ।
नाशाय सर्वराष्ट्रस्य तत्कुलस्य विशेपतः ॥ १ ॥
शान्तिं विधेहि भद्रं ते तथा क्षेमं भविष्यति ।
न करोषि यदि क्षमाप शान्तिं गर्गोदिता शुभाम् ॥ २ ॥
तदा सर्वस्य राष्ट्रस्य त्वया सह महद्भयम् ।
शामे रुतं निशीथे गोर्ग्रामस्यैव भयं भवेत् ॥ ३ ॥
राजधान्यां तु राजेन्द्र तदा पृथ्वी विलीयते ।
अत्र शान्तिर्विधातव्या जपहोमसुराचेनैः ॥ ४ ॥
मृत्युंजयेन मन्त्रेण लक्षजाप्यं विधीयते ।
यथोक्तं हवनं पश्चात्ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ ५ ॥
मृत्युंजयेन मन्त्रेण सर्वमेव विधीयते ।
धेनुं पयस्विनीं दद्याद्यथालक्षणलक्षिताम् ॥ ६ ॥
सप्त धान्यानि देयानि विभ्रेभ्यो भूतिमिच्छता ।
या गौः शब्दति राजेन्द्र साऽपि देया द्विजातये ॥ ७ ॥
गृहे गृहे च लेख्यानि गोकुलानि विचित्रकैः ।
गोपालैः सह राजेन्द्र यमुनातीरकेलिभिः ॥ ८ ॥
उच्छ्रायं तोरणानां च विदध्यान्नागरो जनः ।
एवं कृते विधाने च विद्मः कोऽपि न जायते ॥ ९ ॥

अथाश्वत्थपूजाविधानम् ।

स्कन्दपुराणे—

यस्य स्त्री स्त्रीप्रसूनित्यं मृतापत्याऽथ वा भवेत् ।
तेनाऽऽशु पिप्पलः पूज्यो यथाविधि हितेप्सुना ॥ १ ॥
भृगुवारे भद्रोपे च सायंविधिमुपास्य च ।
सभार्यः पिप्पलं गत्वा प्रार्थयेत्तं समाहितः ॥ २ ॥

तत्र प्रार्थनामन्त्रः—

बोधिद्रुम महावृक्ष महापापनिवारण ।
 नारायणस्वरूपस्त्वं क्षेमं कुरु जगत्पते ॥ ३ ॥
 इति संमार्थ्यं तं वृक्षं कृत्वा चैव प्रदक्षिणम् ।
 आलवाले जलं क्षिप्त्वा ततः स्वगृहमात्रजेत् ॥ ४ ॥
 ब्रह्मचारी * स्वपेट्रात्रौ भुक्त्वा भुवि हरिं स्मरन् ।
 निधाय तुलसीदाम कण्ठे मुद्रितलोचनः ॥ ५ ॥
 ततः प्रातः समुत्थाय स्नात्वा गङ्गाजले तिलैः ।
 गच्छेतां द्रावपि ब्रह्मन्पिप्पलान्तिरुमादरात् ॥ ६ ॥
 विष्णोर्नाम्नां महस्रं च जपेत्तत्र समाहितः ।
 कुर्यात्संमार्जनं तत्र घासमन्तात्तरुप्रभोः ॥ ७ ॥
 विकीर्य तत्र पुष्पाणि चन्दनं च विशेषतः ।
 फुट्कमं केसरं चैव पिप्पलाङ्गे विलेपयेत् ॥ ८ ॥
 आलवाले क्षिपेद्दारिं क्षीरं टाधि घृतं मधु ।
 तद्विष्णोरिति मन्त्रेण पायमं जुहुयात्सुधीः ॥ ९ ॥
 अयुतं वा सहस्रं वा यथाविभवसारतः ।
 मातुलुङ्गस्तनः कुर्याद्भवनं शतसंग्यया ॥ १० ॥
 उद्देशो विष्णुर्देवत्यो द्रव्याणां हवने स्मृतः ।
 थात्रीफलैश्च तथा द्राक्षाफलैः स्वर्जूरैस्तथा ॥ ११ ॥
 इक्षुदण्डैश्च कदलैः शतसंग्या पृथक्पृथक् ।
 जाते तु हवने तस्मिन्मूर्त्तगवेष्येत्त्रिभिः ॥ १२ ॥
 पिप्पलं संस्कृतं सम्यग्वाससा वेष्टयेत्ततः ।
 गन्धपुष्पाक्षतैः सम्यग्ब्रह्माङ्गं तत्समर्चयेत् ॥ १३ ॥
 दशाह्नार्धूपवेदूपैर्दीर्घैर्नारायणैः सुधीः ।
 नैवेदीर्घैश्चिक्कित्कणैः सप्तैः सुतोषयेत् ॥ १४ ॥
 बोधिद्रुम महावृक्ष महापापनिपूदन ।
 पुत्रान्देहि जगन्नाथ कुरु मे जीवमन्ततिम् ॥ १५ ॥

* आर्यन्वाष्टमेऽङ्कनि तापुः ।

तत्र प्रार्थनामन्त्रः—

बोधिद्रुम महावृक्ष महापापनिवारण ।
 नारायणस्वरूपस्त्वं क्षेमं कुरु जगत्पते ॥ ३ ॥
 इति संप्रार्थ्य तं वृक्षं कृत्वा चैव प्रदक्षिणम् ।
 आलवाले जलं क्षिप्या ततः स्वगृहमात्रजेत् ॥ ४ ॥
 ब्रह्मचारी * स्वपेट्रात्रौ भुक्त्वा भुवि हरिं स्मरन् ।
 निधाय तुलसीदाम कण्ठे मुद्रितलोचनः ॥ ५ ॥
 ततः प्रातः समुत्थाय स्नात्वा गङ्गाजले तिलैः ।
 गच्छेतां द्वावपि ब्रह्मन्पिप्पलान्तिरुमादरात् ॥ ६ ॥
 विष्णोर्नाम्नां महस्रं च जपेत्तत्र समाहितः ।
 कुर्यात्संमार्जनं तत्र ह्यासमन्तात्तरुभोः ॥ ७ ॥
 विकीर्य तत्र पुष्पाणि चन्दनं च विशेषतः ।
 कुङ्कुमं केसरं चैव पिप्पलाङ्गे विलेपयेत् ॥ ८ ॥
 आलवाले क्षिपेद्द्वारिं क्षीरं दधि घृतं मधु ।
 तद्विष्णोरिति मन्त्रेण पायसं जुहुयात्सुधीः ॥ ९ ॥
 अयुतं वा सहस्रं वा यथाविभवसारतः ।
 मातुलुङ्गैस्ततः कुर्याद्भवनं शतसंख्यया ॥ १० ॥
 उद्देशो विष्णुदैवत्यो द्रव्याणां हवने स्मृतः ।
 धात्रीफलैस्तथा द्राक्षाफलैः खर्जूरैस्तथा ॥ ११ ॥
 इक्षुदण्डैश्च कदलैः शतसंख्या पृथक्पृथक् ।
 जाते तु हवने तस्मिन्सूत्रेरावेष्टयेत्त्रिभिः ॥ १२ ॥
 पिप्पलं संस्कृतं सम्यग्वाससा वेष्टयेत्ततः ।
 गन्धपुष्पाक्षतैः सम्यग्ब्रह्माङ्गं तत्समर्चयेत् ॥
 दशाङ्गैर्धूपयेद्दूपैर्दीपैर्नाराजयेत्सुधीः ।
 नैवेद्यैर्विधिवद्भक्त्या ताम्बूलेन सुतोपयेत्
 बोधिद्रुम महावृक्ष महापापनिपूदन ।
 पुत्रान्देहि जगन्नाथ कुरु मे जीवसन्नि

* आपत्वाच्छोऽल्लुकि ष

१ ल. 'रि शिवं द' ।

अथ कुष्ठिभरणविधानम् ।

तत्र यमस्मरणात्(णम्)—

मृतस्य कुष्ठिनो देहं निखनेद्रोष्ठभूमिषु ।
 वासरत्रितयं पश्चादुद्धृत्यान्यत्र तद्वहेत् ॥ १ ॥
 न गङ्गापवनं कार्यं न निक्षेपो विधीयते ।
 षडब्दव्रतपूर्वेण विधिनाऽन्त्यक्रतुं चरेत् ॥ २ ॥
 ततोऽस्थिसंचयं तस्य गङ्गायां प्रक्षिपेत्सुधीः ।
 मासि मासि ततः कुर्यान्मासश्राद्धानि पार्षणात् ॥ ३ ॥
 संकल्पविधिना केचित्पवदन्ति मनीषिणः ।
 इत्येतत्कुष्ठिनो हूर्ध्वं कथितं शास्त्रकोविदैः ॥
 स्मृतिविद्भिरनूचानैर्यमाद्यैः पूतविग्रहैः ॥ ४ ॥

अथापमृत्यौ नारायणीयवलिप्रवृत्तिविधानम् ।

तत्र कानि कान्यपमृत्युलक्षणानि तान्याह—

सर्पव्याघ्रहता ये च ये च शस्त्रहता नराः ।
 जले मया विषं पीत्वा मृता ये शृङ्गिभिर्हताः ॥ १ ॥
 उपलैस्ताडिता ये च लगुडैर्निहता भृशम् ।
 रज्ज्वा नियन्त्रिता ये च शृङ्खलायन्त्रिताश्च ये ॥ २ ॥
 अश्वादीनां पदाघातैर्ये मृता गजपोयनैः ।
 वृक्षाग्रात्पनिता ये च ये च पर्वतमूर्धतः ॥ ३ ॥
 शूलेन निहता ये च वह्निना ये मृता नराः ।
 विषूचिकागदव्याप्त्या ये मृताः क्षयपीडनात् ॥ ४ ॥
 उत्पाद्य मरणं ये च मृतां निस्खलनादपि ।
 ये मृता बन्धनागारे येऽज्ञातौपथसेवनात् ॥ ५ ॥
 व्रणकुमिनिपातेन जर्जरीभूतविग्रहाः ।
 इत्याद्यसदृशैर्दोषैर्मृता ये भुवि मानवाः ॥ ६ ॥
 तेषां गत्यर्थमादिष्टो वलिर्नारायणीयकः ।
 विशेषात्सर्पदष्टस्य कुर्याद्भौजंगिकं वलिम् ॥ ७ ॥

भुक्तवन्तस्ततस्ते तु दधुराशिपमुत्तमाम् ।
 एवं कृते विधाने च श्रेष्ठे पिप्पलयूजने ॥
 जायते पुत्रसंतानमक्षयं गुणवत्तमम् ॥ २६ ॥

अथ ब्रह्मचारिनिधनविधानम् ।

येषां कुले ब्रह्मचारी निधनं प्राप्नुयाद्यदि ।
 तत्कुलं क्षयमाप्नोति सोऽपि दुर्गतिमाप्नुयात् ॥ १ ॥
 ग्रहत्वमाप्नुयाद्बोधितुमेऽनवरतं वसेत् ।
 तस्यापि तस्य वंशस्य गतिमिच्छन्महीयसीम् ॥ २ ॥
 विधानं च विधायाऽऽशु तत ऊर्ध्वं समाचरेत् ।
 मृतस्य त्रियमाणस्य पडब्दव्रतमादिशेत् ॥ ३ ॥
 त्रिंशते ब्रह्मचारिभ्यो दद्यात्कौपीनकाञ्चवान् * ।
 हस्तमात्राः कर्णमात्रा दद्यात्कृष्णाजिनानि च ॥ ४ ॥
 पादुकाञ्चत्रमाल्यानि गोपीचन्दनमञ्जसा ।
 ब्रह्मसूत्राणि साधूनि प्रवालमणिमालिकाः ॥ ५ ॥
 यद्यत्प्रदीयते तेभ्यो मन्त्रैस्तद्विष्णुः स्फुटम् ।
 प्रयोगो (त्येकं) ब्रह्मसायुज्यसिद्धये प्रतिपादने (येत्) ॥ ६ ॥
 अभावे प्रतिनां पूज्या गृहस्थाः साधवः शुभाः ।

शुभा इत्यस्यायमर्थः—हीनाङ्गनाधिकाङ्गव्याधिग्रस्तवन्ध्यमृतापत्येतरे । साधव इत्यस्यायमर्थः—कुलीना विद्याविशारदाः केवलमृतकालाभिगामिनः सुशीला अनभिज्ञस्ता दुष्टप्रतिग्रहरहिता दान्ता उदारा उपकारिणः सौजन्यशीलाः श्रोत्रियाः । एवमेतद्विधाय पश्चाच्चत्तरीरं क्षीरादिपञ्चामृतैः मस्त्राप्य हरिद्राक्तं कृत्वा धृतेनाभ्यज्य तद्दर्शिताऽग्निना सूर्यकान्तादुद्धूतेन वा कपालाग्निना वा लौकिकाग्निना वा देहेत् । अन्त्येष्टिविधिनाऽऽद्यदिवसमारभ्य द्वादशाहपर्यन्तं कर्म कुर्यादिति ।

एवं कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते ॥ ७ ॥

* आर्षेःवातिङ्गव्यत्ययेन कर्षाच्चिर्बहगीयम् ।

अथ कुष्ठिमरणविधानम् ।

नत्र यमस्मरणात्(णम्)—

मृतस्य कुष्ठिनो देहं निखनेद्दोष्टभूमिषु ।
 वासरत्रितयं पश्चादुद्धृत्यान्यत्र तद्देहेत् ॥ १ ॥
 न गङ्गापवनं कार्यं न निक्षेपो विधीयते ।
 पदब्दव्रतपूर्वेण विधिनाऽन्त्यक्रतुं चरेत् ॥ २ ॥
 ततोऽस्थिसंचयं तस्य गङ्गायां प्रक्षिपेत्सुधीः ।
 मासि मासि ततः कुर्यान्मासश्चाद्दानि पार्वणात् ॥ ३ ॥
 संकल्पविधिना केचित्प्रवदन्ति मनीषिणः ।
 इत्येतत्कुष्ठिनो हूर्ध्वं कथितं शास्त्रकोविदैः ॥
 स्मृतिविद्भिरनूचानैर्यमाद्यैः पूतविग्रहैः ॥ ४ ॥

अथापमृत्यौ नारायणीयबलिप्रवृत्तिविधानम् ।

नत्र कानि कान्यपमृत्युलक्षणानि तान्याह—

सर्पव्याघ्रहता ये च ये च शस्त्रहता नराः ।
 जले मग्ना विषं पीत्वा मृता ये शृङ्गिभिर्हताः ॥ १ ॥
 उपलैस्ताडिता ये च लगुडैर्निहता भृशम् ।
 रज्ज्वा नियन्त्रिता ये च शृङ्खलायन्त्रिताश्च ये ॥ २ ॥
 अश्वादीनां पदाघातैर्ये मृता गजपोधनैः ।
 वृक्षाग्रात्पनिता ये च ये च पर्वतमूर्धतः ॥ ३ ॥
 शूलेन निहता ये च बह्निना ये मृता नराः ।
 विपूचिकागदव्याप्या ये मृताः क्षयपीडनात् ॥ ४ ॥
 उत्पाद्य मरणं ये च मृता निस्खलनादपि ।
 ये मृता बन्धनागारे येऽज्ञातौषधसेवनात् ॥ ५ ॥
 व्रणकुमिनिपातेन जर्जरीभूतविग्रहाः ।
 इत्याद्यसदृशैर्दोषैर्मृता ये भुवि मानवाः ॥ ६ ॥
 तेषां गत्वर्थमादिष्टो बलिर्नारायणीयकः ।
 विशेषात्सर्पदंष्ट्रस्य कुर्याद्भौजंगिकं बलिम् ॥ ७ ॥

स्नापयेत्सरितस्तोयैः पठन्सूक्तं च पौरुषम् ।

प्रत्पृचं प्रतिपादं वा गन्धपुष्पैः समर्चयेत् ॥ ६ ॥

विष्णो हव्यं * रक्षस्वेति तच्छरीरं कुण्डे निधाय हंसः शुचिपादिति हृदय-
देशे जपेत् । ततः पुरुषसूक्तं यतिभ्रूमध्ये जपेत् । ब्रह्मजज्ञानमिति मूर्ध्नि ।

भूमिर्भूमिमथश्चागन्माता मातरमप्यगात् ।

भूयाम पुत्रैः पशुभिर्यो नो द्वेष्टि समिध(ध्य)ताम् ।

इति मूर्धानं भिन्यादश्मना परशुना वा । ॐ भूर्भुवः स्वरोमित्यभिमन्त्र्य
दर्भैराच्छाद्य देवयजनं पूरयेत् । अग्निनाऽग्निः समिधयनां पृथिवी होतेति मन्त्रद्वयं
त्रिदण्डिविषयम् । श्वापदादिमृगवायसगोमायुरक्षणार्थं सम्यक्छादयेत् । यदि
शृगालादिभिर्भक्ष्यते तदा तस्मिन्देसेऽनावृष्टिर्भवति । तस्मान्द्रूमिं शिलादिभि-
राच्छादयेत् । गङ्गार्यां नर्मदार्यां वा तल्लिङ्गैरेव मन्त्रैर्वा पूर्वोक्तैः कुर्यात् । यत्र
मन्त्रानुपपत्तिस्तत्र मणवेनैव कुर्यात् । यत्र गङ्गानर्मदयोरप्राप्तिस्तत्र सर्वत्र
शुचौ देशे सामान्यनद्यां वा । [यदा] गङ्गानशब्देन भागीरथी गोदावरी प्रोच्यते
तदा गङ्गानर्मदयोरिति द्विवचनेन द्वे एव निर्दिष्टे । भागीरथी गौतमी त्वेकैव ।
आनायकभागीरथगौतमसंयन्धित्वेनौपाधिको भेदो न तु तात्त्विकः । सांस्ति-
द्विकं चोभयत्र गङ्गानशब्दवाच्यत्वम् । गौतमीशब्दप्रत्येतव्यत्वं न भागीरथानीते
स्वरूपे । अथ च भागीरथीशब्दप्रत्येतव्यत्वं न गौतमानीते स्वरूपे । यथा
जपाकुसुमसंयन्धाद्रक्तः स्फटिकश्चम्पकपुष्पसंयन्धात्पीतः स्फटिकः । न पीत-
शब्दो रक्तस्य प्रत्यायको न रक्तशब्दः पीतस्येत्यौपाधिको भेदः । स्फटि-
कवाच्यत्वं स्वरूपमात्रस्य तद्वदिदम् । सत्यपि भेदेऽभेदः । यथा पयोष्ण्याः
कावेरीचण्डवेगाक्षिप्रागोमत्यन्तं रूपमोघभेदेऽप्येकमेव तद्वचेदम् । किं चोभयत्र
गङ्गानशब्दवाच्यत्वं स्कन्दपुराणब्रह्मपुराणाभ्याम् । स्कन्दपुराणे भागीरथ्यां
गङ्गानशब्दो यथा—

विष्णुपादाध्यसंभूते गङ्गे त्रिपथगाभिनि ।

धर्मद्रवीति विख्याते पापं मे हर जाह्नवि ॥ इति ।

ब्रह्मपुराणे गोदावर्यां गङ्गानशब्दो यथा—

ब्रह्माद्रिशिखरोत्पन्ने त्रिकण्टकविराजिते ।

गौतममार्थिते गङ्गे गृहाणाध्यं नमोऽस्तु ते ॥ इति ।

कृष्णावेण्यादिषु सरित्सु लोकमध्ये गङ्गाशब्दः समुद्रगामित्वगुणयोगा-
द्गौणो देवदत्तगतसिंहशब्दवत् । यतिनिधने नाशौचं विधीयते नोदकक्रिया ।
वहनखननशिरःस्फोटनादि कुर्वतामपि सद्यः शौचमेव । यतस्तत्र नारायणमय-
त्वात्मेतत्त्वाभावः । यतश्च श्रेयत्वविमुक्त्या संन्यासस्वीकारः । अतोऽपि—

पदे पदेऽश्वमेधस्य फलमाप्नोति मानवः ।

अनुव्रजति साध्वीं यो यतिं गोब्राह्मणाधिंनम् ॥ ७ ॥

सोऽपि तल्लोरुमाप्नोति इत्याह भगवान्दरिः ।

परोपकारिणः पुंसः कर्मलोपो भवेद्यदि ॥ ८ ॥

त्तर्कर्म ते प्रकुर्वन्ति मुनयो हि ममाऽऽज्ञया ।

धर्मसंजल्पने देवसेवायां गोचिकित्सिते ॥ ९ ॥

यत्कर्म लुप्यते पुंसां विधास्ये सफलं हि तत् ।

व्याधिग्रस्तस्य विप्रस्य तृपार्तस्य च कस्यचित् ॥ १० ॥

यथोपकुरुते सद्यः स मे ध्येयो निरन्तरम् ।

यासोपवासिनी नारी गवाद्यर्थे हतो नरः ॥ ११ ॥

संन्यासी मद्गुणग्राही चतस्रो मम मूर्तयः ।

संन्यासी भगवान्विष्णुः संन्यासी शंकरः स्वयम् ॥

संन्यासी विश्वसृष्टदेवस्त्रिभूतिर्भगवान्यतिः ॥ १२ ॥

अथ भृगुपातविधानम् ।

चतुर्वर्गचिन्तामणौ—

ब्रह्महा मद्यपः स्तेयी तर्षेव गुरुतल्पगः ।

एते महापातकिनो यश्च तैः सह संरसेत् ॥ १ ॥

भार्यात्यागी पितृत्यागी मातृशोही महागदः ।

एतेषां पतनं श्रेष्ठं भृगो चैव यथाविधि ॥ २ ॥

हरिश्चन्द्रे पुरश्चन्द्रे श्रीशैले त्रिपुरान्तके ।

महाबले च कावेर्यामांकारे सिन्धुपर्वते ॥ ३ ॥

एतेषु भृगवः श्रेष्ठाः शोक्ताः शास्त्रविदुत्तमैः ।

तेषु तेषु च यः पातो भृगुपातः स उत्तमः ॥ ४ ॥

सत्र विधिमाह—

शनिवारैःनिराहारः स्नान्वा नद्यौ तिलैः शुभैः ।
 शुक्राम्बरधरो भूत्वा धृतमाल्यानुलेपनः ॥ ५ ॥
 जपेन्नामसहस्राणि विष्णोस्तद्ग्रथानसंगुतः ।
 रात्रौ जागरणं कार्यं गीतवादित्रनिःस्वनैः ॥ ६ ॥
 ततः प्रभातसमये स्नायाद्वात्रीफलैर्जले ।
 कृत्वाऽऽह्निकविधिं सम्यग्जुहुयाज्जातवेदसम् ॥ ७ ॥
 तिलैराज्ययुतैर्लक्षं गायत्र्या वा सहस्रकम् ।
 होमान्ते विधिवत्पूज्या ऋत्विजः कनकादिभिः ॥ ८ ॥
 भृगुमूर्धनि देवेशं भैरवं पूजयेत्सुधीः ।
 गन्धपुष्पैस्तथा धूपैर्नैवेद्यैर्विधैरपि ॥
 प्रार्थयेत्क्षेत्रनाथं तं कृताञ्जलिपुटः सुधीः ॥ ९ ॥

तत्र मारथनामन्त्रः—

देवदेव महादेव क्षेत्रपाल महामते ।
 कुरु मे सफलं कामं भृगुपातादियं प्रभो ॥ १० ॥
 इति संमार्थ्य देवं तं भृग्वग्रस्थं समाहितः ।
 कृत्वा भद्रक्षिणां देवं भैरवं सिद्धिदायकम् ॥ ११ ॥
 ब्राह्मणानभिवन्द्याथ निर्भयो मुक्तमूर्धजः ।
 स्मरन्मारायणं चित्ते कृतं पापं समुच्चरन् ॥ १२ ॥
 तिष्ठन्भृगुसमीपे च मानसे धृतवाञ्छितः ।
 निपतेद्भृगुपातेऽत्र मृतः प्राप्नोति वाञ्छितम् ॥ १३ ॥

सत्र पातानाह—

पारावतो मौसलारुयो हंसपातश्च शैलिकः ।
 ऊर्ध्वहस्तो गृध्रपातः सिंहपातोदरौ तथा ॥ १४ ॥
 एते पाताः समारूपाता भृगुपातेषु देहिनाम् ।
 पारावतेन पातेन ब्रह्महा निपतेद्भृगौ ॥ १५ ॥

मद्यपो मौसलेनेव ईसपातेन तस्करः ।
 मातृगो शैल्लिकाख्येन भार्यात्याग्यूर्ध्वहस्तकात् ॥ १६ ॥
 पितृत्यागी गृध्रपातात्सिद्धान्मातृविरोधकृत् ।
 औदराख्यादीर्घरोगी निपतेद्रुगुमूर्धतः ॥ १७ ॥
 संसर्गा भृगुपावस्य दशनाच्छुद्धिमाप्नुयात् ।
 निमित्तेन विना यस्तु निपतेद्रुगुमूर्धतः ॥ १८ ॥
 नास्ति तस्य फलं किञ्चिदात्महा स भवेश्वरः ।
 नृपाणां पतनं श्रेष्ठं विशां काष्ठाग्निसेवनम् ॥
 शूद्राणां करपत्रेण मरणं श्रेष्ठमंहसः ॥ १९ ॥

अथाग्निप्रवेशविधानम् ।

चतुर्वर्गोचिन्तामणौ देमाद्रिविरचिते पुराणसंग्रहे—

याऽनुवृत्ताऽङ्गना ल्येके कर्मणा मनसा भवेत् ।
 मृते पत्यौ न जीवेत्सा वद्विमार्गपरायणा ॥ १ ॥
 आर्ताऽऽर्ते मुदिते हृष्टा प्रोषिते मन्दिना कृशा ।
 मृते स्त्रियेव या पत्यौ सा स्त्री ज्ञेया पतिव्रता ॥ २ ॥
 मातृकं पैतृकं चैव दत्त्वा यस्मिन्कुले सती ।
 कुलत्रयं पुनात्येका भर्तारमनुगच्छति ॥ ३ ॥
 तिस्रः कोटयोऽर्धकोटी च यानि रोमाणि मानवे ।
 तावद्दर्पसहस्राणि पत्या सह वसेद्विधि ॥ ४ ॥
 विशन्ते पन्नमं गृध्री बलादुद्धरते विलात् ।
 पतिं पापनिमज्जन्तर्भैरुवोद्धरतेऽङ्गना ॥ ५ ॥
 मृते पत्यौ तु या जीवेद्दयटिकापञ्चकं भुवि ।
 बन्धव्ये नास्ति तस्यास्तु यावद्विशति चानले ॥ ६ ॥

तथा च ॐ भविष्यपुराणे सावित्रीवचनम्—

सतां संतोषनित्या (वृत्त्या) च स्त्रीणां भर्ता सदा गतिः ।

* भूगतोर्लृटि शत्रुदेशे इय इति च हुने पूषेदरादिभ्यस्तत्राप भविष्येति साधीयान्व
 योगः । अत्र एव यज्जविभ्यो विनहन्ती य इति षडन्त्यन् । एवमा धर्मलिन्ये ज्येतिर्द-धे च
 जोबन्त्यमणो गतिष्वेग एभ्यर्लृटिः वाक् व शान्तेभ्यश्चान्वयोनः सर्वत्र-निन. साधुतिनि प्रतीयते ।

वेदो वर्णाश्रमाणां च शिष्याणां च सदा गुरुः ॥ ७ ॥.

तथा च श्रीमहाभारत आदिपर्वणि खाण्डववनदाहे—

गतिः प्रजानां नृपतिः सुतानां च पिता गतिः ।

वेदो गतिद्विजतीनां पतिः स्त्रीणां सदा गतिः ॥ ८ ॥

माता गतिः स्तन्यभृतां शिशूनां स्त्रीणां गतिः प्राणद् एव नान्यः ।

तस्मान्मृते भर्तारि नान्यमानसा वह्निं विशत्येव विधिप्रयुक्तम् ॥

कीर्तिं जने स्वर्गगतिं परत्र लभेत्पुमासं (च. पुंसा) सह या तु गच्छति ॥ ९ ॥

तत्र च क्रमेणानुगमनविशेषः—

शय्यापलनमाजीवं ब्राह्मणीं कुरुते यदि ।

सा याति ब्रह्मसायुज्यमनन्तं गतकल्मषा ॥ १० ॥

एकाकिनी वसेत्प्रेतभूमिदेशे त्वहर्निशम् ।

अन्नं तोयमयाचन्ती भुञ्जीयात्स्वयमागतम् ॥ ११ ॥

मलिना जटिल्यऽस्नेहा त्रिकालस्नानकारिणी ।

अप्रावृताऽप्यन्तस्त्रीणां सा शय्यामालिका स्मृता ॥ १२ ॥

तदस्या निर्विशेद्वह्निं जयीत् पतिना सह ।

वामाङ्गे विधिवत्क्राण्णनिचये दर्भयन्त्रिते ॥ १३ ॥

उत्तानशायिनी भूत्वा स्मरन्ती श्रीजनार्दनौ ।

तदङ्गपञ्चके पुत्रो देवरोऽथ च गोत्रजः ॥ १४ ॥

जुहुयात्सर्पिरानीय गायत्र्याऽऽहुतिपञ्चकम् ।

नाभौ वक्त्रे ललाटे च तथैव करयोर्द्वयोः ॥ १५ ॥

समीपे वह्निमाधाय कृतस्नानो विरोदनः ।

ललाट इन्द्रमुद्दिश्य वक्त्रे चैव प्रजापतिम् ॥ १६ ॥

नाभावर्ध्नि समुद्दिश्य पाण्योः सूर्ययमौ क्रमात् ।

यजेद्देवानिमान्पुत्रः कृत्वा पूर्वविधिं पितुः ॥

पाददेशे ततो वह्निं तृणैराद्रीषयेत्सुधीः ॥ १७ ॥

सुधीशब्देन शास्त्रोद्देशमत्रं कृत्वा येन केन प्रकारेण वह्निः प्रदीप्तो भवति स एव कर्तव्यः । तदभावे वह्निप्रपातनं कुर्यात् ।

सह शयने प्रपाते वा यद्द्रवतं तत्तु कथ्यते ।
 तैलाभ्यङ्गनरा भूत्वा घृतमालयानुलेपना ॥ १८ ॥
 अश्वपृष्ठे समारुढा वपन्ती तण्डुलान्त्रजेत् ।
 आनयन्ती रात्रिं विमान्देवमूर्तीगुरुनपि ॥ १९ ॥
 हसन्ती ददती धिचं सर्जसाधारणं सताम् ।
 नत्वा गङ्गाभसि स्नात्वा स्मरेत्सावित्रिकां सतीम् ॥ २० ॥
 वंशपात्रेषु विन्यस्य कण्ठतूनाचतंसकान् ।
 कार्पासकानि वस्त्राणि हरिद्राकुङ्कुमं तथा ॥ २१ ॥
 नारिकेलानि तान्मूलं नानारत्नानि भूरिशः ।
 सावित्रीपीतये दद्याद्ग्राहणीभ्यो यथाविधि ॥ २२ ॥
 घृणुपाचरितं तस्याः सावित्र्यास्तु समञ्जसा ।
 ततोऽभिवाद्य देवांश्च सूर्यं विमवधूस्तथा ॥ २३ ॥
 कृत्वा मदाक्षिणां चक्रेः कालध्रुवणपूर्वकम् ।
 तिष्ठेद्दर्भशिलापृष्ठे क्षिप्त्वा पुष्पं विभावसां ॥ २४ ॥
 ततश्च संविशेद्दक्षिणूर्ध्वयाद्दुलता सती ।
 पारावतेन पातेन तथा मुसलपाततः ॥ २५ ॥
 झैलिकारुथेन सिंहेन गृध्रपातेन वा पुनः ।
 उभ्वेहस्तेन हंसेन तथैवोदरपाततः ॥ २६ ॥

तत्र पातलक्षणान्याह—

पारावतो यथोद्दीय लाहच्छेत्पृथिवीतलम् ।
 पक्षावाकुच्य शिरसा पारावत उदाहृतः ॥ २७ ॥
 ऊर्ध्वमुद्गिरने यदन्मुसलं युवनीजनः ।
 विशाक्तं योसलं पातं भृगो वरुणं स उत्तमः ॥ २८ ॥
 हंसो यथा विश्वन्ननु सरितः घुवते मुहुः ।
 निर्विशेद्वीतिहोत्रे सा भर्तारं याऽनुगच्छति ॥ २९ ॥
 सिंहध्रुपट्टमुद्धृत्य कुञ्जरं प्रति धावति ।
 तथा हसं समुद्धृत्य विशेदक्षिं पतिवता ॥ ३० ॥
 उदरेण स्पृशेदक्षिं निविष्टा या विभावसां ।
 उदरारुणः स विजयो भृगो वरुणं स उत्तमः ॥ ३१ ॥

एवंविधैस्तु पातैर्या निर्विशेज्जातवेदसम् ।
प्राप्नुयाद्ब्रह्मसायुज्यं भर्त्रा सह पतिव्रता ॥ ३२ ॥

अथ काष्ठनिषेवणविधानम् ।

काशीखण्डे—

महापापनिमग्नानामपुत्राणामृ(णां रु)जा जिताम् ।
गुरुद्रोहिकृतघ्नानां प्रयागे काष्ठसेवनम् ॥ १ ॥
माघे मासि प्रयागे च ये विशान्तिं हुताशनम् ।
ते यान्ति ब्रह्मसायुज्यमनन्तं धौतकल्मषाः ॥ २ ॥

तत्र विधानमाह—

कृतस्नानविधिः सन्यग्विधाय पितृतर्पणम् ।
दत्त्वा च विविधं दानं प्रार्थयेद्ब्राह्मणाञ्जुचीन् ॥ ३ ॥
एकाकी कुलहीनश्चेज्जीवन्नेवार्ध्वदेहिकम् ।
विदध्यात्सर्वमेवाऽऽशु त्वेकस्मिन्नेव वासरे ॥ ४ ॥
पश्चाद्विधीयते चोर्ध्वं सद्भावो गोत्रिणां यदि ।
कृत्वा सुमद्गलं स्नानं स्पृत्वा लक्ष्मीपतिं हृदि ॥ ५ ॥
आगत्य सरितस्तीरं प्रयागं तीर्थमुत्तमम् ।
रचयेत्स्वयमेवाऽऽशु चितिं काष्ठमयीं दृढाम् ॥ ६ ॥
ऊर्ध्वार्ध्वैर्दारुभिः सन्यग्रचितां विस्तृतां धिताम् ।
स्मरन्नारायणं देवं प्राङ्मुखः स्वयमाविशेत् ॥ ७ ॥
पादमुले न्यसेद्वद्विं स्मरन्नारायणं प्रभुम् ।
एवं यो दहति क्षिप्रं शरीरं धैर्यसंयुतः ॥
स याति ब्रह्मसायुज्यमनन्तं गतकल्मषः ॥ ८ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टधिरचि त्रयां विधानमालायां
संक्षीर्णविधानानि ।

अथ साधारणहरिकथाश्रवणविधानम् ।

चतुर्वर्गचिन्तांमर्णां पुराणसंग्रहे—

सर्वपापविनिर्मुक्तिकरणे यस्य मानसम् ।
वर्तते विधिवत्तत्र पुराणं श्रूयतां ध्रुवम् ॥ १ ॥
प्रातःकाले समुत्थाय दन्तधावनमूवकम् ।
प्रातःस्नानं विधायैव जुहुयाज्जातवेदसम् ॥ २ ॥
कृत्वाऽऽङ्गिरं समाहूय वक्तारं शास्त्रकोविदम् ।
संभाष्याऽऽसनदानेन नमस्कुर्वत्समञ्जसा ॥ ३ ॥

तत्र नमस्कारमन्त्रः—

नमस्ते भगवन्व्यास सर्वशास्त्रार्थकोविद ।
ब्रह्मविष्णुमहेशानमूर्ते सत्यवतीशुभ ॥ ४ ॥

इति नमस्कारमन्त्रेण व्यासस्वरूपिणं वक्तारं प्रणमेत् । तत्र पुराणकथाश्र-
वणस्थानान्याह—

शिवालये हरिगृहे देवतासदने तथा ।
वृन्दावने नदीतीरे तथा चैव गृहे शुभे ॥
पुराणं शृणुयाद्रक्त्या यथोक्तविधिना गृही ॥ ५ ॥

ततो गन्धपुष्पादिभिरर्चयित्वा तेनोक्तां पुराणकथां शृणुयात् ।

पूर्वपक्षोक्तिसिद्धान्तपरिनिष्ठागमन्विताम् ।
कथां श्रुत्वा पुनः पूजां कुर्याद्रक्तुः प्रयत्नतः ॥ ६ ॥
नारायणं हृषीकेशं माहसे पगिचिन्तयेत् ।

निधाय तुलसीं हस्ते पुष्पयुक्तामतन्द्रितः ॥ ७ ॥

प्रार्थयित्वा हि तं विभं भोजयेत्प्रयतः शुचिः ।

अन्यथ भोजयेद्विमान्विधिवन्मानपूर्वकम् ॥ ८ ॥

पुनं नित्यं कथां विद्वाञ्शृणुयान्मधुयातिनः ।

कथाममाप्ती विमस्य व्यासरूपस्य श्रीमतः ॥ ९ ॥

दयादित्तं च वद्याणि वरनृतुष्टिकराणि च ।

कथामसङ्गतो नानि नानि सेच्यानि सर्वशः ॥ १० ॥

तेभ्यो वित्तं प्रदातव्यं कौर्वासायेषु मानरेः ।

इदमेव फलं नृणां श्रोतॄणां मुनिभिः स्मृतम् ॥

त्याज्यं यत्पूज्यते सद्यो आद्यं संगृह्यते ध्रुवम् ॥ ११ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां साधारण-
हरिकथाश्रवणविधानम् ।

अथ भारतश्रवणविधानम् ।

एव साङ्गवल्क्यः—

त्रिवृता पूर्णपृथिवीदानाद्यत्कलमश्रुते ।

तपसश्च परस्येह नित्यं स्वाध्यायवान्द्विजः ॥ १ ॥

यस्य यस्य जपः प्रोक्तो ब्रह्मयज्ञे मनीषिभिः ।

तेन तेन भवेद्विप्रो नित्यं स्वाध्यायवान्द्विजः ॥ २ ॥

एकतश्चतुरस्रे वेदान्कृत्वा भारतमेकतः ।

विष्णुना मुलितं यावत्तावद्धि गुरु भारतम् ॥ ३ ॥

भाति सर्वपुराणेषु रतिः सर्वेषु जन्तुषु ।

तरणं सर्वपापानां तस्माद्भारतमुच्यते ॥ ४ ॥

यस्य नास्ति सुतः पुंसो यस्य इत्या सुदारुणा ।

यस्य चातुर्यलिप्साऽस्ति श्रोतव्यं तेन भारतम् ॥ ५ ॥

अपमृत्युविनाशाय महाशोकापनुचये ।

कलाविज्ञानसौरुष्याय श्रोतव्यं भारतं नृभिः ॥ ६ ॥

यथा धातूचये हेम वज्रं रत्नोचये यथा ।

तोयेषु जाह्नवीतोये तथा शस्त्रेषु भारतम् ॥ ७ ॥

घर्मार्थं काममोक्षाणां चतुर्णामुत्तमं फलम् ।

श्राव्यो ज्ञेयो जयेन्मनां व्यासवसनानकधनिः ॥ ८ ॥

कतकेन तु पानीयं निर्मलं जायते यथा ।

भारतश्रवणाक्षुणां तथा निष्कल्मषं मनः ॥ ९ ॥

परित्रं निर्मले स्वार्थं पथ्यं लण्डं रुचिप्रदम् ।

तथैव भारतं लोके श्रोतव्यं तेन मानवः ॥ १० ॥

प्रयागे मरुत्स्नानं द्विजातिभयवारणम् ।

भारतश्रवणं चैव सममेतन्नयं स्मृतम् ॥ ११ ॥

तत्र भारतश्रवणे विधिः—

मात्स्वा गङ्गाजले पुण्ये कृतादिकविधिर्नरः ।
 दण्डुयाद्भारतं रन्वमादिपर्वपुरःसरम् ॥ १२ ॥
 प्रतिपर्वसमाप्तौ च दद्याद्धेनुं सवत्सकाम् ।
 समाप्ते सति सर्वस्मिद्धैर्होमो विधीयते ॥ १३ ॥
 होमान्ते विधिवद्दद्याद्विग्भ्यो भूरिदाक्षिणाम् ।
 ततो वक्तारमानस्य संपूज्य च यथाविधि ॥ १४ ॥
 भूपणैर्हस्तरूपानां वस्त्रैः क्षौमादिभिः सुधीः ।
 राजतं सुदृढं त्रिपुण्यं कुञ्जरं दशभिः पलैः ॥ १५ ॥
 चतुर्दन्तं सकुयके साङ्गुदां च सर्पजठरम् (सहाभ्रमुम्) ।
 विधाय विधिवद्दद्यादाचार्याय सदक्षिणम् ॥
 आचार्यानां समभ्यर्च्य वस्त्रालंकारभूषणैः ॥ १६ ॥

तत्राऽऽचार्यपूजनमन्त्रा—

आचार्ये त्वं महात्रिपुण्यदात्तरूप नमोऽस्तु ते ।
 मसन्ने त्वयि विभेन्द्र प्रसन्नो मे जनार्दनः ॥ १७ ॥
 मया ते वदनाद्विप्र परित्रं भारतं धृतम् ।
 तेन मे सफलाः कामाः सफलाः सन्तु सत्वरम् ॥ १८ ॥

इत्याचार्यपूजनमन्त्रा ।

ततः सर्वेभ्यो भूतेभ्यो यथाशक्ति यनं दद्यात् । भारतस्य यत्रे भारतपुस्तकं
 दद्यात् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमान्याया
 भारतश्रवणविधानम् ।

अथ हरिवंशश्रवणविधानम् ।

जपवच्छ्रवणं श्रोतुं हरिवंशस्य नूरिभिः ।
 श्रवणान्ते हरेर्भूतिः मधीरस्य च दीयते ॥
 सुवर्णेन कृत्वा सम्यग्लक्षणा पठ्यमानतः ॥ १ ॥
 विशेषोऽत्र तमुद्दिष्टो मुनिभिस्तत्त्वदशिभिः ।
 स्यात्तदयं प्रत्यक्षयज्ञ याचद्द्वन्द्वः मयाप्यते ॥ २ ॥

समाप्तौ विधिवद्दद्याद्दत्तं क्षौमं द्विजातये ।
 भोजयेन्मिथुनान्येव चतुर्विंशतिमादरात् ॥ ३ ॥
 मत्प्यवरोहमन्त्रेण विशेषहवनं सहस्रसंख्यं कुर्यात् ।
 एवं कृते विधाने च प्रजां प्राप्नोति मानवः ।
 धनमारोग्यमायुष्यं सौभाग्यं गुणगौरवम् ॥
 प्राप्नोति मनुजः सम्यङ्नात्र कार्या विचारणा ॥ ४ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 हरिषंशश्रवणविधानम् ।

अथ श्रीमद्भागवतश्रवणविधानम् ।
 शतं भोज्यं प्रतिस्क्रुन्धं स्वर्णं दद्याद्यथावसु ।
 श्रुते सिंहं सुवर्णस्य पलमानस्य साम्बरम् ॥ १ ॥
 आचार्याय सुधीर्दत्त्वा मुक्तः स्याद्भवबन्धनैः ।
 गायत्र्या हवनं कार्यं पाचसेनाऽऽज्यतस्तथा ॥ २ ॥
 तिलव्रीहिभिरेवात्र मता व्याहृतयो यजो ।
 होमान्ते भगवान्विष्णुः पूज्यः स्वर्णमयः शुभैः ॥ ३ ॥
 उपचारैः षोडशभिर्मन्त्रैः पौरुषसंभवैः ।
 ततश्च धेनुदानं च वक्रे देयं प्रयत्नतः ॥ ४ ॥
 एवं कृते विधाने च सर्वपापनिवारणम् ।
 फलदं स्यात्पुराणं तु श्रीमद्भागवतं शुभम् ॥ ५ ॥
 धर्मार्थकाममोक्षाणां साधनं नात्र संशयः ।
 अर्थवादान्वदन्त्येव पुराणानि च केचन ॥ ६ ॥
 न तथा भारतं सम्यक्श्रुतं भागवतं जनैः ।
 विधानसहितं सम्यक्पुराणफलदं भवेत् ॥
 तस्याद्विधानयुक्तं तु पुराणं शृणुयान्नरः ॥ ७ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां श्रीमद्भागवतश्र-
 वणविधानम् ।

अथ रामायणश्रवणविधानम् ।

रामायणे श्रुते दद्याद्रथं हेममयं सुधीः ।
 चतुर्भिर्वाजिभिर्युक्तं तथा क्षौमपत्तारुया ॥ १ ॥
 यन्त्रा चैव समायुक्तं किंकिणीनादनादितम् ।
 संपादिते रथे सम्यग्धेनुं दद्यात्पयस्विनीम् ॥ २ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चान्छतमष्टोत्तरं सुधीः ।
 एवं कृते विधाने च महाकार्णवं फलमदम् ॥
 रामायणं भवेन्नूनं नात्र कार्या विचारणा ॥ ३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां रामायण-
 श्रवणविधानम् ।

अथ वासिष्ठश्रवणविधानम् ।

वासिष्ठश्रवणे जाते कृतिनां विधिपूर्वकम् ।
 प्रदेयं शशिनो विम्ब राजतं पलमानतः ॥
 हवनं पायसेनैव साज्येनायुतसंमितम् ॥ १ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 वासिष्ठश्रवणविधानम् ।

अथ काशीखण्डश्रवणविधानम् ।

काशीखण्डे श्रुते दद्याद्भवा पञ्चरुमादरात् ।
 विधानं पूर्ववत्कार्यं गायत्र्या हवनं मतम् ॥ १ ॥
 अयुतं वा सहस्रं वा शतं चाष्टाधिकं तथा ।
 प्रधानं पायसं साज्यं प्रायश्चित्तं चतुर्विधम् ॥ २ ॥
 कृते तु हवने पश्चाद्दद्यात् दानं विधीयते ।
 ततश्च भोजयेद्विमांस्तेषां पत्नीश्च भोजयेत् ॥
 एवं कृते विधाने च फलप्राप्तिर्भवेन्नृणाम् ॥ ३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधान-
 मालायां काशीखण्डश्रवणविधानम् ।

अथ ब्राह्मत्रयश्रवणविधानम् ।

तथा हि—

ब्रह्माण्डे ब्रह्मवैवर्ते तथा ब्रह्मणि संश्रुते ।
गां भूमिं महिषीं दद्यात्क्रमाद्भोदावगाहनात् ॥ १ ॥
इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
ब्राह्मत्रयश्रवणविधानम् ।

अथ कालिकापुराणश्रवणविधानम् ।

पुराणे कालिकायाश्च श्रुते दद्यादसिं शुभम् ।
कास्वपात्राणि देयानि घण्टा दर्पणमञ्जसा ॥ १ ॥
गायत्र्या हवनं कार्यं सहस्रं तिलसर्पिणा ।
होमान्ते विधिवत्कुर्याच्छतब्राह्मणभोजनम् ॥ २ ॥
इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
कालिकापुराणश्रवणविधानम् ।

अथ माघमाहात्म्यश्रवणविधानम् ।

पद्मपुराणे—

शृणुयान्यायमाहात्म्यं माघस्नाने कृते सति ।
सष्टपं शरुटं दद्यात्क्रम्वलं कनकं घृतम् ॥ १ ॥
त्रिंशच्छूर्पाणि वंशस्य सालंकाराणि शक्तिवः ।
तावानि मिथुनान्येव भोजयेत्सादरं सुधीः ॥
भुक्तेषु मिथुनेष्वेव दद्याच्छूर्पाणि भक्तिमान् ॥ २ ॥

तत्र शूर्पदानमन्त्रः—

माधवः प्रतिगृह्णाति माधवो वै ददाति च ।
माधवस्तारको लोके प्रीयतां माधवोऽच्युतः ॥ ३ ॥

इति शूर्पदानमन्त्रः ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
माघमाहात्म्यश्रवणविधानम् ।

अथ नानापुराणश्रवणविधानम् ।

येषां प्रोक्तं मया चात्र पुराणानां विधानकम् ।
 पृथक्त्वेनैव दृष्टं तत्पृथग्दानसमन्वितम् ॥ १ ॥
 मत्स्यादीनां नु शेषाणां सर्वसाधारणो विधिः ।
 पुराणश्रवणान्ते च दद्याद्धेतुं सत्सकाम् ॥ २ ॥
 ब्रह्मालंकारसहितां साधुलक्षणलक्षिताम् ।
 वेदार्थो दुर्गमो लोके मीमांसाहृदयं परम् ॥ ३ ॥
 कृष्णेन कृपया नृणां पुराणे सुगमीकृतः ।
 प्रभुत्वं मित्रधर्मश्च कान्तासंगतिरेव च ॥ ४ ॥
 वेदे पुराणे कान्ये च क्रमशः परिकीर्त्यते ।
 पुराणे श्रूयमाणे च ग्रामे च सकलैर्जनैः ॥ ५ ॥
 न शृणोति कैथं पापः पापविच्छित्तिकारकम् ।
 तेन माता कृता वन्द्या न श्रुतं येन भारतम् ॥ ६ ॥
 न दत्तं ब्रह्मणे किञ्चिन्न स्नातं गौतमीजले ।
 पौराणीं वृत्तिमाश्रित्य ये जीवन्ति द्विजोत्तमाः ॥ ७ ॥
 ते यान्ति ब्रह्मसायुज्यमनन्तं गतकल्मषाः ।
 ते सूर्यमण्डलं भिच्वा यान्ति ब्रह्म सनातनम् ॥ ८ ॥
 गद्गातोयेन शुद्धेन पवित्रीकृतविग्रहाः ।
 ये शृण्वन्ति कथां विष्णोस्तुल्यास्ते सनकादिकैः ॥ ९ ॥
 विप्राणां शौनकस्तीर्णो भवार्द्धि गतकल्मषः ।
 परिक्षितस्तु भूपानां हरिदत्तो विशां तथा ॥ १० ॥
 पुराणश्रवणेनैव विधिपूर्वेण सत्वरम् ।
 तस्मात्पुराणश्रवणं विधिपूर्वं हितं नृप ॥ ११ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 नानापुराणश्रवणविधानम् ।

अथ वेदपारायणविधानम् ।

आश्विने सर्वविघ्नशमनार्थमथ वा यदा कदाचित्समय उत्पन्नमहाव्याधि-
शमनार्थं वेदपारायणं चरेत् । मन्त्रब्राह्मणयोर्वेदेत्यनेन वचनेन वेदपठनं
कृत्वा षडङ्गानि पठेत् ।

ततो वाक्यं पुराणं च नाराशंसीश्च गाथिकाः ।

इतिहासास्तथा विद्यां योऽधीति शक्तितोऽन्वहम् ॥ १ ॥

अनेन न्यायेन ऋग्वेदादिचतुर्वेदपठनं तत्पारायणमिति जाते पारायणे सति
सौवर्णीं गायत्रीप्रतिमां सौवर्णं वेदपुरुषं च कृत्वा कलशोपरि स्थापयेत् । तिला-
ज्येन गायत्र्या हवनं जपस्य दशांशेन विधाय पश्चाद्यथाविभवं ब्राह्मणत-
र्पणं कुर्यात् ।

तथा च श्रीमद्भागवते—

नाहं तथाऽग्निं यजमानहविर्विताने श्रोतदृष्टप्लुतमदन्हुतभुङ्मुखेन ।

यद्ब्राह्मणस्य मुखतश्चरतोऽनुयासं तुष्टस्य मय्यवहितैर्निजकर्मपाकैः ॥ २ ॥

इत्यनेन न्यायेन लोके ब्राह्मणभोजनं कर्तव्यम् ।

ततो वेदपारायणकृद्भ्रूचो ब्राह्मणेभ्यो वस्त्राणि भूपणानि कनकं गाथ दद्यात् ।
पूर्वप्रतिष्ठापिते कलशे यानि धान्यानि प्ररोहन्ति तैरेव प्ररोहाङ्कुरैस्तेन कलशो-
दकेन सकुटुम्बस्य यजमानस्याभिपेकं कुर्युः । ततस्तान्साधुवचनैः संप्रार्थ्य
प्रस्थापयेत्स्वयं सीमान्तमनुव्रजेत् ।

वेदपारायणं येन साधुना सुखसिद्धये ।

कृतं भवति तेनाऽऽशु-वाग्निमेधशतं शुभम् ॥ ३ ॥

इति श्रीवृत्सिंहभट्टविरचित्तारां विधानमालायां

वेदपारायणविधानम् ।

अथ विनायकपूजाविधानम् ।

तत्र याज्ञवल्क्यः—

विनायकोऽविघ्नरूपसिद्धयर्थं विनियोजितः ।

गणानामाधिपत्ये च रुद्रेण ब्रह्मणा तथा ॥ १ ॥

तेनोपसृष्टो यस्तस्य लक्षणानि निबोधत ।
 स्वमेऽवगाहतेऽत्यर्थं जले मुण्डास्तु पश्यति ॥ २ ॥
 कापायवाससश्चैव क्रव्यादाश्चाधिरोहति ।
 अन्यजैर्गादिभी रुष्टैः सहैरुत्रावतिष्ठते ॥ ३ ॥
 प्रजन्तं च तथाऽऽत्मानं मन्यतेऽनुगतं परैः ।
 विमना विफलारम्भः संसीदत्यनिमित्ततः ॥ ४ ॥
 तेनोपसृष्टो लभते राज्यं नो राजनन्दनः ।
 कुमारी न च भर्तारं न पुष्पं गर्भमङ्गना ॥ ५ ॥
 आचार्यत्वं श्रोत्रियश्च न स्त्रियोऽध्ययनं तथा ।
 वणिग्लभं न चाऽऽप्नोति कृषिं चैव कृषीवलः ॥ ६ ॥
 स्नपनं तस्य कर्तव्यं पुण्येऽस्ति विविपूर्वकम् ।
 गौरसर्पपक्वकेन साज्येनाऽऽच्छादितस्य च ॥ ७ ॥
 सर्वोपधैः सर्वगन्धैर्विलिप्तशिरसस्तथा ।
 भद्रासनोपविष्टस्य स्वस्तिवाच्य द्विजोत्तमैः ॥ ८ ॥
 अश्वस्थानाङ्गस्थानाद्वल्मीकात्संगमाद्भदात् ।
 मृत्तिका रोचना गन्धान्गुग्गुलुं चाप्सु निक्षिपेत् ॥ ९ ॥
 अहर्तरत्रणैश्चैव चतुर्भिः कलशैर्हदात् ।
 चर्मणानहुहे रक्ते स्थाप्यं भद्रासनं तथा ॥ १० ॥
 सहस्राक्षशतधारं पवित्रमृपिभिः स्मृतम् ।
 तेन त्वामभिषिञ्चामि पावमान्यः पुनन्तु वै ॥ ११ ॥
 भगं ते वरुणो राजा भगं सूर्यो वृहस्पतिः ।
 भगमिन्द्रश्च वायुश्च भगं त ऋषयो ददुः ॥ १२ ॥
 यत्ते केशेषु दौर्भाग्यं सीमन्ते यच्च मूर्धनि ।
 ललाटे कर्णयोरङ्गोरापस्तद् घनन्तु सर्वदा ॥ १३ ॥
 स्नानं सर्पपतैलेन स्रुवेणौटुम्बरेण तु ।
 जुहुयान्मूर्धनि कुशान्सव्येन परिगृह्य च ॥ १४ ॥
 मित्तर्धं प्रमित्तश्चैव तथा शालकटङ्कटौ ।
 कूष्माण्डो राजपुत्रश्चेत्येतैः स्वाहासमन्वितैः ॥ १५ ॥

नामभिर्बलिमन्त्रैश्च नमस्कारसमन्वितैः ।
 दद्याच्चतुष्पथे शूर्पे कुशानास्तीर्य सर्वतः ॥ १६ ॥
 कृताकृतास्तण्डुलांश्च पललौदनमेव च ।
 मत्स्यान्पकांस्तथैवाऽऽमान्मांसमेतावदेव तु ॥ १७ ॥
 पुष्पं सुगन्धं चित्रं तु सुरां च त्रिविधामपि ।
 मूलकं पूरिकापूपांस्तथा वेष्टनिकाः स्रजः ॥ १८ ॥
 दध्योदनं पायसं च गुडमिश्रसितोदकम् ।
 एतत्सर्वं समाहृत्य भूमौ कृत्वाऽऽनतं शिरः ॥ १९ ॥
 विनायकस्य जननीमुपतिष्ठेत्ततोऽन्विकाम् ।
 दूर्वासर्षपपुष्पाणां दत्त्वाऽर्घ्यपूर्णमञ्जलिम् ॥ २० ॥
 रूपं देहि जयं देहि भगं पार्वति देहि मे ।
 पुत्रान्देहि धनं देहि सर्वकामांश्च देहि मे ॥ २१ ॥
 ततः शुक्लाम्बरधरः शुरुमाल्यानुलेपनः ।
 ब्राह्मणान्भोजयेद्दद्याद्ब्रह्मयुग्मं गुरोरपि ॥ २२ ॥
 एवं विनायकं पूज्य ग्रहांश्चैव विधानतः ।
 कर्मणां फलमाप्नोति श्रियं प्राप्नोत्यनुत्तमाम् ॥ २३ ॥
 आदित्यस्य सदा पूजां तिलकं स्वामिनस्तथा ।
 महागणपतेश्चैव कुर्वन्सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ २४ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां याज्ञव-
 ल्क्योक्तविनायरूपूजाविधानम् ।

अथ नवग्रहमखविधानम् ।

याज्ञवल्क्यः—

श्रीरामः शान्तिकामो वा ग्रहयज्ञं समाचरेत् ।
 दृष्ट्यायुष्पुष्टिकामो वा तर्थाभिचरन्नपि ॥ १ ॥
 सूर्यः सोमो महीपुत्रः सोमपुत्रो वृहस्पतिः ।
 शुकः शनैश्चरो राहुः केतुश्चैव ग्रहाः स्मृताः ॥ २ ॥
 ताम्रकात्स्फटिकाद्द्रक्तचन्दनात्स्वर्णकादुभौ ।
 रजतादयसः सीसात्कांस्यात्कार्या ग्रहाः क्रमात् ॥ ३ ॥

सुवर्णे वा पटे लेख्या गन्धैर्मण्डलकेषु च ।
 यथावर्णं प्रदेयानि वासांसि कुसुमानि च ॥ ४ ॥
 गन्धाश्च बलयश्चैव धूपो देयश्च गुग्गुलुः ।
 कर्तव्या मन्त्रवन्तश्च चरवः प्रतिदेवतम् ॥ ५ ॥
 आ कृष्णेन इमं देवा अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत् ।
 उद्बुध्यस्वेति च ऋचो यथा संपरिस्तीर्तिताः ॥ ६ ॥
 एकैरस्य शतं साष्टमष्टाविंशतिरेव वा ।
 होतव्या मधुसर्पिभ्यां दध्ना क्षीरेण संयुताः ॥ ७ ॥
 गुह्यौदनं पायसं च हविष्यं क्षीरपष्टिकाः ।
 दन्व्योदनं च कृसरौ मांसं चित्रान्नमेव च ॥ ८ ॥
 दद्याद्ब्रह्ममादेतद्द्विजेभ्यो भोजनं बुधः ।
 शक्तितो वा यथालाभं सत्कृत्य विधिपूर्वकम् ॥ ९ ॥
 धेनुः शङ्खस्तथाऽनड्वान्हेम वासो हयः क्रमात् ।
 कृष्णा गौरायसं ५ छाग एता वै दक्षिणाः स्मृताः ॥ १० ॥
 यस्य यस्य यदा दुष्टः स तं यत्नेन पूजयेत् ।
 ब्रह्मणा च वरो दत्तः पूजिताः पूजयिष्यथ ॥ ११ ॥
 ग्रहाधीना नरेन्द्राणामुच्छ्रायाः पतनानि च ।
 भावाभावौ च जगत्स्तस्मात्पूज्यतमा ग्रहाः ॥ १२ ॥
 ग्रहाणामिदमातिथ्यं कुर्यात्प्रः प्रतिवत्सरम् ।
 आरोग्यं वर्षसंपत्तौ (त्ती) जीवेद्वर्षशतं नरः ॥ १३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 याज्ञवल्क्योक्तं नवग्रहमखविधानम् ।

अथ वसिष्ठोक्तनवग्रहमखविधानम् ।

आदित्याद्या ग्रहाः सर्वे दुष्टस्थानस्थिता नृणाम् ।
 तदा कुर्वन्ति सर्वत्र पीडा नानाविधा ध्रुवम् ॥ १ ॥
 तत्पीडाशमनायाऽऽशु विधानं तु त्रिधीयते ।
 पूर्वशास्त्रानुसारेण विचशाख्यविवर्जितः ॥ २ ॥

आहूय विधिविज्ञानपरान्विमान्समाहितः ।
 प्रारभेद्ब्रह्मपूजार्थं विधानं विधिवत्ततः ॥ ३ ॥ .
 अच्छिद्रेण तु भावेन यथाविभवमात्मनः ।
 शतौषधीः समाहृत्य कलशं च मनोरमम् ॥ ४ ॥
 यत्र कुत्र च खेटस्य क्रियते पूजनं युधैः ।
 तत्रावलोकयेद्भूमिब्रह्मवर्णादिलक्षणम् ॥ ५ ॥
 शुक्लाभां च रसे स्वादुं पूतां पूर्वप्लुवां शुभाम् ।
 तां विद्याद्ब्राह्मणां भूमिं सर्वकर्मसुसाधिकाम् ॥ ६ ॥
 आलोहितां तीक्ष्णरसां भूमिमाहुर्भुजोद्भवां ।
 आभिवारिककर्माणि तस्यां कुर्वीत पण्डितः ॥ ७ ॥
 पीतवर्णां रसे धारां विद्वेष्यां (श्री) वसुंधराम् ।
 शान्तिकर्म प्रकुर्वीत पुटं भेषजकर्मणि ॥ ८ ॥
 कटुकां मद्यमन्त्रां च कृष्णां श्रौद्धीं वसुंधराम् ।
 उच्चाटनादिकं कर्म तस्यां कुर्वीत सिद्धये ॥ ९ ॥
 ब्राह्मी भूः सर्ववर्णेषु द्रस्ता क्षात्री त्रये शुभा ।
 वैशी ख्या (स्वा) दिद्वये श्रेष्ठा श्रौद्धी वर्णे स्वके शुभा ॥ १० ॥
 पूर्वोत्तरप्लुवा भूमिर्विश्रल्या मण्डपान्विता ।
 तस्यां कुण्डं प्रकुर्वीत चतुरस्रं कराचधि ॥ ११ ॥
 उच्छ्रायस्त्रिङ्गुलैः षड्भिर्मैखला चतुरङ्गुला ।
 योनिवितस्तिमात्रा च आयामेऽङ्गुलसप्तकम् ॥ १२ ॥
 सर्वावयवसंपूर्णोत्सथे षड्गुलसप्तकम् ।
 मध्येऽङ्गुलप्रमाणा च गर्ता कार्या हि पण्डितैः ॥ १३ ॥
 कुण्डात्पूर्वविभागस्था त्रितस्त्यन्तरशालिनी ।
 गर्ताङ्गुलप्रमाणा च तत्र संस्था दिवाकसाम् ॥ १४ ॥
 कीदृशं ब्राह्मणे कुण्डं कीदृशं क्षत्रिये तथा ।
 कीदृशं चौरुने कुण्डं कीदृशं शूद्रजातिषु ॥ १५ ॥

वसिष्ठ उवाच—

हस्तप्रमाणमुक्तं हि विप्रस्य चतुरङ्गुलम् ।
 श्पुमात्रं क्षत्रियस्य तावदेव विशो मतम् ॥ १६ ॥

मुपसादं प्रकुर्वन्तु शान्तिके हवने शुभे ॥ ३१ ॥

इति संप्रार्थ्य विमांस्तान्द्रघात्पूगी(ग)फलं करे ।

आचार्यत्वे वृत्तोऽसीति ब्रह्मर्त्विक्त्वे वृत्तोऽसि च ॥

सदस्यत्वे वृत्तोऽसीतीत्युद्गातृत्वे वृत्तोऽसि च ॥ ३२ ॥

इति वरणविधिः । ततस्तूङ्खने कृतेऽग्निप्रतिष्ठां कुर्यात् । तत्राग्निनामानि
वक्ष्ये—

आदित्ये कपिलो नाम पिङ्गलः सोम उच्यते ।

धूमकेतुस्तथाऽङ्गारं जठराग्निर्बुधस्य च ॥ ३३ ॥

गुरौ चैव शिखी नाम शुक्रे भवति हाटकः ।

शनैश्चरे महातेजा राहौ केतौ हुताशनः ॥ ३४ ॥

अविदित्वाऽग्निनामानि होमं कुर्याद्विचक्षणः ।

तद्भुतं न च संस्कारं न च यज्ञफलं लभेत् ॥ ३५ ॥

पीठे चाष्टदलं पत्रं कृत्वा श्रेष्ठं सिताक्षतैः ।

रुद्रकुम्भं सवर्खं च सपत्रान्भःसपल्लवम् ॥ ३६ ॥

पुष्पचन्दनसंयुक्तं पीठस्येशानतो न्यसेत् ।

सितैरखाण्डितैः श्रेष्ठैः क्षालितैः शालितण्डुलैः ॥ ३७ ॥

ग्रहानाहूय संस्थाप्य पङ्कजे रूपधारिणः ।

वृत्तं मण्डलमादित्ये चतुरस्रं निशाकरे ॥ ३८ ॥

महीपुत्रे त्रिकोणं च बुधे स्याद्भागसंनिभम् ।

गुरौ च पट्टिशाकारं पञ्चकोणं च भार्गवे ॥ ३९ ॥

धनुराकृति मन्दे च शूर्पाकारं च राहवे ।

केतूनां च ध्वजाकारं मण्डलान्येव कारयेत् ॥ ४० ॥

शुक्राकौ प्राङ्मुखौ ज्ञेयौ गुरुसौम्याबुदङ्मुखौ ।

प्रत्यङ्मुखः शनिः सोमः शेषा दक्षिणतोमुखः ॥ ४१ ॥

मध्ये तु भास्करं विद्याच्छशिनं पूर्वदक्षिणे ।

दक्षिणे लोहितं विद्याद्बुधं पूर्वोत्तरेण तु ॥ ४२ ॥

उत्तरे च गुरुं विद्यात्पूर्वेणैव तु भार्गवम् ।

पश्चिमे तु शनिं विद्याद्राहुं दक्षिणपश्चिमे ॥ ४३ ॥

पश्चिमोत्तरतः केतुः स्थाप्यो चै शुक्लतण्डुलैः ।

वर्णस्य च गुणैर्युक्तान्व्याहृत्याऽऽवाहयेत्तु तान् ॥ ४४ ॥

भो भोः सूर्य ग्रहाध्यक्ष कलिङ्गविपयोद्भव ।
 रक्त काश्यपगोत्र (त्रिं) स्तु द्विभुजः (वाहो) पद्मलाञ्छन ॥ ४५ ॥
 सप्ताश्ववाहनाऽऽगच्छ पद्ममध्ये वरप्रद ।
 अग्निं दूतेतिमन्त्रेण रुद्ररूपीप्र(पिन्म)तिष्ठित ॥ ४६ ॥
 अहो चन्द्र जगत्प्राण यमुनाविपयोद्भव ।
 श्वेतवर्णाग्निगोत्रे(त्री)य गदापाणे वरप्रद ॥ ४७ ॥
 दशाश्ववाहनाऽऽगच्छ उमारूपीस(पिन्स)माविश ।
 वृत्ताशनदले देव मन्त्रेणाप्स्वमिनाऽर्चित ॥ ४८ ॥
 उज्जयिन्यां समुत्तम भो भो भौम चतुर्भुज ।
 भरद्वाजकुले जात शूलशक्तिगदाधर ॥ ४९ ॥
 मेपमरुद वरद स्कन्दप्राण तडित्प्रभ ।
 स्योना पृथिविमन्त्रेण दले याम्ये प्रतिष्ठित ॥ ५० ॥
 अहो चन्द्रसुत श्रीमन्मगधीयासमुद्भव ।
 अग्निगोत्र चतुर्बाहो स्वहृगखेटकधारक ॥ ५१ ॥
 * गदावरद सिद्धस्य सुवर्णाभ समाविश ।
 नीलपङ्कजपत्रस्थ इदं विष्णुप्रपूजित ॥ ५२ ॥
 अहो वाचस्पते जीव सिन्धुमण्डलसंभव ।
 एखाङ्गिनसगोत्रे(त्री)य ह्यारुद चतुर्भुज ॥ ५३ ॥
 दण्डाक्षसूत्रवरदक्रमण्डलधर प्रभो ।
 महानिन्द्रेति संपूज्य विधिवच्चोत्तरे दले ॥ ५४ ॥
 भो भो भोजकटे जात शुक्र श्वेताश्ववाहन ।
 समागच्छ चतुर्बाहो भृगुगोत्रविभूषण ॥ ५५ ॥
 परिष्वा(वा),तामलीहस्त क्रमण्डलधर प्रभो ।
 पूर्वपत्रे प्रतिष्ठा तु(ष्टाऽऽशु) शुक्र उचोतीतिपूजित ॥ ५६ ॥
 अहो सौराष्ट्रसंजात च्छायापुत्र चतुर्भुज ।
 कृष्णवर्णाग्निगोत्रे (त्री) य नाणररङ्गवनु रर ॥ ५७ ॥
 वरद त्वं समागच्छ त्रिमूलिनृप्रवाहन ।
 प्रजापतीति संपूज्य दन्नुजस्यात्तरे दले ॥ ५८ ॥

* गदा वारिद. शरणाश्रयो वरद वरदावृत्-सूत्रद्वारादेति यावत्सो मुद्राभेदभ्यांश्च स
 द्वानि नवर्षऽर्धेन यथा विधत्तः । त्रिभिन्तर्वादेति - नाथेन यथा. दध विभित्वा चन्द्रसुतविशेषं
 काव्यमिति न्दिपः संप्रये ।

संजात वर्चरे देशे राहो कायविवर्जित ।
 गोत्रे पैठीनसे ह्येहि सिंहारूढ वरप्रद ॥ ५९ ॥
 करालवदन श्रेष्ठ कालरूपिजनप्रभो ।
 आर्यं गौरितिमन्त्रेण पूज्य नैर्ऋतपत्रके ॥ ६० ॥
 केतवो विविधाकारा मलयाद्रिसमुद्भवाः ।
 द्विभुजा जैमिने(निगो)त्रा गदाहस्ता वरप्रदाः ॥ ६१ ॥
 आगच्छत कपोतस्थाः शोभने मारुते दले ।
 ब्रह्मजज्ञानमन्त्रेण चित्रगुप्त इवार्चिताः ॥ ६२ ॥
 एवं ग्रहान्प्रतिष्ठाप्य स्थापनीयाश्च देवताः ।
 तेषां स्थानानि नामानि मन्त्रांश्च प्रवदाम्यहम् ॥ ६३ ॥
 रुद्रं त्र्यम्बकमन्त्रेण रवेरुत्तरतो न्यसेत् ।
 सोमस्याऽऽश्रेयदिग्भागे श्रीश्च ते मेनकात्मजाम् ॥ ६४ ॥
 यदक्रन्देति भौमस्य स्कन्दं याम्ये प्रपूजयेत् ।
 विष्णुं विष्णो रराटोति यजेत्पूर्वे बुधस्य च ॥ ६५ ॥
 गुरोरुत्तरतोऽभ्यर्च्यो ब्रह्मा ब्रह्मेतिमन्त्रतः ।
 सजोषा इति शुक्रस्य प्राच्यां शक्रं निधापयेत् ॥ ६६ ॥
 शनेश्च पश्चिमे स्थाप्यो यमायेतिऋचा यमः ।
 कार्ध्णिरसीतिमन्त्रेण राहोः कालं तथोत्तरे ॥ ६७ ॥
 चित्रगुप्तं तु केतुर्नां चित्रश्वेतेति नैर्ऋते ।
 ग्रहाणां देवताः ख्याता मुख्याः शृण्वन्निदेवताः ॥ ६८ ॥
 शंभोश्चाग्रे भवेद्ब्रह्मिण्यपश्चोमाऽधिनैर्ऋति ।
 धरा च स्कन्दवायव्ये विष्णुर्नारायणोत्तरे ॥ ६९ ॥
 * चित्रगुप्तान्तरे ब्रह्मा अधिदेवान्निधापयेत् ।
 × सनोपोदादिर्दं विष्णुरिन्द्रस्त्वैन्द्री प्रजापतिः ॥
 नमोऽस्तु ब्रह्मजज्ञानमधिदेवा यथाक्रमम् ॥ ७० ॥

* शृण्वन्निदेवता इत्यनेन प्रत्ययिदेवताऽर्कभावनं प्रतिज्ञाय शंभोश्चेत्यादिनारायणोच-
 इत्यनेन ग्रन्थेन ब्रह्मच्यवराविष्णवः प्रत्ययिदेवाश्चकारः आविताः । अग्रे च चित्रगुप्तान्तरे ब्रह्मे-
 त्यनेन ब्रह्मा आवितो न तु विष्णोरग्रेनना इन्द्रेन्द्राणीत्रजापतिर्त्तरुपरप्रत्ययिदेवाः । तत्रश्वेत्तनुभीयते-
 तेषां तद्वन्थो प्रष्ट इति । × अस्मिन्श्लोक इदं विष्णुर्नमोऽस्तु ब्रह्मजज्ञानमित्यादिमन्त्रपतीऽर्कदर्शना-
 त्प्रत्ययिदेवस्थापनमन्त्रसंग्रहं चिकीर्षन्तीति भाति । पूर्वग्रन्थसदृशेषु तथैव प्रतीयते । परं तत्राद्य-
 श्चत्वारःशतान्तराभावाच्च यथास्थित एव श्लोकः स्थापितः ।

आ नो भद्रेत्यनन्तं च रयेः पूर्वं प्रपूजयेत् ।
 देवानां वासुकिः पूज्यो मृगाङ्कस्याग्रतो बुधेः ॥ ७१ ॥
 तां पूर्व्याऽहिचक्रस्य तक्षकं स्थापयेत्पुरः ।
 तन्नो वातेति कर्कोट पूजयेदुत्तरे कृपात् ॥ ७२ ॥
 तर्मीशानेति पशं तु गुरोरग्रे निधापयेत् ।
 महापशं च शुक्रस्य सव्यतः सौम्यतो न्यसेत् * ॥ ७३ ॥
 शतं मित्रेति केतूनां पु(रु)लिकं पुरतो न्यसेत् ।
 आ नो भद्रानुवाकैर्न एवं प्रत्यधिदेवताः ॥ ७४ ॥
 गणनाथं तैथा दुर्गा वायुमाकाशमेव च ।
 कुमारावश्विनौ देवौ लोरुपालास्तथैव च ॥ ७५ ॥
 शनेः केतोश्च पूर्वं तु गुरोः सूर्यस्य पश्चिमे ।
 आत्राहयामि देवेशं गणानामधिपं शुभम् ॥ ७६ ॥
 आरुवाहनमारुढं तप्तकाञ्चनसप्रभम् ।
 लम्बोदरं महाशायमरुदन्तं गजाननम् ॥ ७७ ॥
 विभ्रतं पुस्तिकामक्षान्कमलं च परश्वधम् ।
 आगच्छ भगवन्देव यज्ञेऽस्मिन्संनिधौ भव ॥ ७८ ॥
 नमो गणेशे मन्त्रेण गणेशं पूर्वतो न्यसेत् ।
 आत्राहयामि देवीं तां दुर्गां दुर्गातिनाशिनीम् ॥ ७९ ॥
 सुस्तिग्धा श्यामवर्णा च सर्वशस्त्रमधारिणीम् ।
 अनेकराहुवदनां बहुरूपधरां शिवाम् ॥ ८० ॥

तत्राऽऽवाहनमन्त्रः—

आगच्छ देवि चामुण्डे यज्ञेऽस्मिन्संनिधा भव ।
 त्वधि संनिहिताया च र्मसिद्धिर्भवेन्मम ॥ ८१ ॥
 जातवेदसेमन्त्रेण चामुण्डा दक्षिणे न्यसेत् ।
 आत्राहयामि देवेशीं चतुःपृष्ठ्यधिदेवताम् ॥
 मुण्डमालाधरां घोरा व्याघ्रचर्माम्बरमिवाम् ॥ ८२ ॥

* अत्रापि किञ्चिद्दृष्टं इति भाति ।

१ ख. 'न, अक्षिप' । २ क. 'ततो बु' । ३ ख. 'नानिभम् । ७' ।

क्षेत्रपालं हयारूढं खड्गपात्रधरं शुभम् ।
 विभ्रतं डमरं शूलं सर्पयज्ञोपवीतिनम् ॥ ८३ ॥
 आगच्छ भगवन्देव यज्ञेऽस्मिन्संनिधौ भव ।
 भूतानामितिमन्त्रेण भैरवं चोत्तरे न्यसेत् ॥ ८४ ॥
 यणनाथं मतिष्ठाप्य सर्वदेवसमन्वितम् ।
 घृतं घृतेतिमन्त्रेण अन्तरिक्षं तु पश्चिमे ॥ ८५ ॥
 अग्र आज्येतिमन्त्रेण उत्तरे च धनाधिपम् ।
 श्रियं मन्त्रेण तद्देव्या श्रीथ ते इति दक्षिणे ॥ ८६ ॥
 यावांरुशेतिमन्त्रेण पूर्वे स्थाप्यौ तथाऽश्विनौ ।
 सप्त सप्त यजेद्भानि प्रागेशाश्विनिपूर्वकम् ॥ ८७ ॥
 अश्विन्यां तेजसाऽश्विन्या यमाय भरणीषु च ।
 कृत्तिकायामग्निदेवो रोहिणी ब्रह्मदैवता ॥ ८८ ॥
 सोमो वैश्वेति सौम्यस्य नमस्ते रुद्रदैवते ।
 अदितिर्घोः पुनर्वसुः पुष्ये वाचस्पते इति ॥ ८९ ॥
 सार्षे च दैवतं सर्पः पितरः पितृदेवते ।
 भगप्रणैति भाग्यं च देव्या रघुर्वै(चार्येण)र्यमम् ॥ ९० ॥
 हस्तं विभ्रतिमन्त्रेण त्वाष्ट्रं त्वाष्ट्रेति पूजयेत् ।
 वायो अन्येति वायव्यमिन्द्राग्नीति द्विद्वेषतम् ॥ ९१ ॥
 नमो मित्रेति मित्रर्क्षं स इष्विति पुरंदरम् ।
 मूलं मातेव पुरं तु पूर्वापादामपाद्यम् (?) ॥ ९२ ॥
 विश्वे अश्वेति विश्वेशं गायत्र्या चाऽभिजिन्यसेत् ।
 श्रवणं त्रिष्णुमन्त्रेण धनिष्ठां वसुधारया ॥ ९३ ॥
 पञ्चवारुणं वारुण्यां अजपाद्रोनोदिते । (?) ,
 शिवा नामेत्यर्द्धिर्घुष्ये पाष्णं पूषस्तवेन तु ॥ ९४ ॥
 योगे योगेतिमन्त्रेण त्रिष्णुभादि मपूजयेत् ।
 भद्रं कर्णेतिमन्त्रेण करणान्यखिलान्यपि ॥ ९५ ॥
 ध्रुवोऽसीति ध्रुवां मध्ये ग्रहाणां शततारकाम् ।
 गङ्गां च सरितः सर्पाः पञ्च नयेति पूजयेत् ॥ ९६ ॥
 सागरांश्चैव सप्ततानिभं म इति पूजयेत् ।
 पृथिव्यां पर्वतान्काशित्पर्वतेति मपूजयेत् ॥ ९७ ॥

पावायस्तेतिमन्त्रेण रैवतं पूजयेत्ततः ।
 ऋषीणामितिमन्त्रेण ऋषीणां पूजनं मनम् ॥ ९८ ॥
 असंख्यातेति संपूज्यो रुद्रो रुद्रघटेऽम्भसि ।
 पूज्यो विष्णुः स्वसूक्तेन वामनेन तथैव च ॥ ९९ ॥
 चतुःपाष्टपदो वास्तुः पूज्यो वास्तोष्पते इति ।
 गणानां त्वेति वायव्ये गणनाथं प्रपूजयेत् ॥ १०० ॥
 प्रजापत इत्यनेन पूज्यो दक्षः प्रजापतिः ।
 रुद्रकुम्भाग्रतः पूज्या चामुण्डा जातवेदसे ॥ १०१ ॥
 यो वः शिवेतिमन्त्रेण चोत्तरे मातृमण्डलम् ।
 भूलोकान्सत्यपर्यन्तानैशान्यादां प्रपूजयेत् ॥ १०२ ॥
 अहो इन्द्र गजेन्द्रस्य वज्रहस्त प्रपूजित ।
 यातारमितिमन्त्रेण प्रार्चां संरक्ष दिक्पते ॥ १०३ ॥
 अहो मेघस्थ सप्तार्चे शक्तिपाणे महाबल ।
 त्वं नो अग्नेति संपूज्य दिशं वल्ले प्रपालय ॥ १०४ ॥
 अहो महिषमारूढ टण्डपाणे वरभद्र ।
 सुगं न इति संपूज्य दक्षिणाशां प्रपालय ॥ १०५ ॥
 अहो नैर्ऋत दिक्पाल नैर्ऋत्यां खड्गधारक ।
 आगच्छ कुण्ठमारूढ सुन्नन्तमिति पूजित ॥ १०६ ॥
 अहो वरुण वारुण्यां यादःपृष्ठसमाश्रित ।
 आगच्छ पाशपाणे त्वं तत्त्वायामीति पूजित ॥ १०७ ॥
 अहो वायो मृगारूढ भ्वजहस्त प्रपूजित ।
 आ नो नियुद्धिर्मन्त्रेण मारुताशां प्रपालय ॥ १०८ ॥
 अहो किन्नरराजेद्र शिषिकारूढ वित्तप ।
 रक्षात्तरदिशं सम्यग्वर्यं सोमेति पूजित ॥ १०९ ॥
 अहो वृषभमारूढ शूलपाणे महाबल ।
 रौद्राशामीश रक्ष त्वं तमीशानेतिपूजित ॥ ११० ॥
 अहो हंसस्थित ब्रह्मन्वयोम रक्ष निरन्तरम् ।
 ब्रह्मजज्ञानमन्त्रेण पूजितः सरुमण्डलुः ॥ १११ ॥
 अहो गरुडमारूढ शङ्खचक्रगदाधर ।

स्योना पृथिविपूजाहं पालय त्वमधोदिशम् ॥ ११२ ॥
 संपूज्य बलिपुष्पैस्तु प्रक्रमेण दिगीश्वरान् ।
 तत्र ये स्थापिताः पीठे ग्रहा देवाधिदेवताः ॥ ११३ ॥
 विचिन्त्याः संमुखाः सर्वे मूर्तीश्चैव वरप्रदाः ।
 मृदुभिः शोभनैर्बस्त्रैः परिधाप्याः पृथक्पृथक् ॥ ११४ ॥
 युगैकपाश्च वा सर्वे रुद्रकुम्भयुगैकपाः ।
 श्रीस्वण्डं भार्गवे चन्द्रे भौमाके रक्तचन्दनम् ॥ ११५ ॥
 चमसं च बुधे जीवे शेषाणां कुङ्कुमं स्मृतम् ।
 ह्यारिकुसुमैः सूर्यं कुमुदैः सोममर्चयेत् ॥ ११६ ॥
 क्षितिजं तु जपापुष्पैश्चम्पकैः सोमनन्दनम् ।
 शतपत्रैर्गुरुः पूज्यो जातीपुष्पैस्तु भार्गवः ॥ ११७ ॥
 मल्लिकाकुसुमैः पङ्गुं कुन्दपुष्पैर्विधुंतुदम् ।
 केतुं नानाविधैः पुष्पैर्ऋतुकालोद्भवैः शुभैः ॥ ११८ ॥
 प्रतिष्ठासंभवेर्मन्त्रैः पथाद्रूपं प्रदापयेत् ।
 कुन्दुराज्यं रवेर्धूपं तण्डुलाज्यं निशाकरे ॥ ११९ ॥
 सल्लर्काधूपमुर्वजिं बुधेऽगुरुदाहृतः ।
 स एव त्रिदशाचार्ये साज्यं बिल्वाङ्कुरं कवौ ॥ १२० ॥
 गुग्गुलं सूर्यपुत्रे तु राहौ लाक्षा शुदाहृता ।
 नखं केतौ समादिष्टं वसवस्त्येति धूपयेत् ॥ १२१ ॥
 गुडात्तं क्षीरिकासारं दुग्धानं दधिभक्तकम् ।
 घृतान्नं कृशरान्मापान्विचित्रान्नं गुडादिभिः ॥ १२२ ॥
 द्राक्षेषुपूगनारङ्गजम्बीरं बीजपूरकम् ।
 खर्जूरं नारिकेलं च दाढिमं च यथाक्रमम् ॥ १२३ ॥
 अलाभे यानि भक्ष्याणि फलानि तानि दापयेत् ।
 खेचराणां च ताम्बूलमेकैरुस्य प्रदापयेत् ॥ १२४ ॥
 नववर्तियुतो दीपो घृतेन परिपूरितः ।
 ग्रहानामग्रतः कार्यस्तेजोऽस्येतेन मन्त्रितः ॥ १२५ ॥
 ग्रहदेवाधिदेवाश्च स्थापनीया दिगीश्वराः ।
 प्रतिष्ठालिङ्गमन्त्रैश्च पुनस्तेषां प्रकल्पयेत् ॥ १२६ ॥
 ततः कुण्डं समासाद्य निर्द्वर्यापिक्रियां चरुम् ।

- श्रपयित्वा ततो होमः कर्तव्यः स्वेचरान्प्राते ॥ १२७ ॥
 आधारवाज्यभार्गाश्च जुहुयात्पञ्चवारुणीम् ।
 हिरण्यस्तूप आ कृष्णेन त्रिष्टुप्सविता मतः ॥ १२८ ॥
 आप्यायस्वे गौतमस्तु गायत्रं सोमदैवतम् ।
 अग्निमूर्धा विरूपाक्षो गायत्रं चाग्निदैवतम् ॥ १२९ ॥
 उद्गुध्यस्व बुधास्त्रिष्टुप्त्रिविधेदेवाश्च देवताः ।
 बृहस्पते गृत्समदस्त्रिष्टुब्देवो बृहस्पतिः ॥ १३० ॥
 * अन्नादिभिर्भरद्वाजस्त्रिष्टुप्पूपा च देवता ।
 सिन्धुर्ग्रीपस्तु गायत्री आपः शं न इति क्रमात् ॥ १३१ ॥
 मक्रान्ते वामदेवस्तु गायत्रं स्याच्छतक्रतुः ।
 केतुं कृष्वन्मधुक्रुपिर्गायत्री चेन्द्रदैवतम् ॥ १३२ ॥
 एकैकां च घृतस्याऽऽहुतिमेकैकां चरोस्तथा ।
 मन्त्रे मन्त्रे स्वकीये च दद्यादेवग्रहान्प्रति ॥ १३३ ॥
 समिदाज्यचरोहोमः कर्तव्यस्तु क्रमेण तु ।
 समिदर्कमयी सूर्ये पालाशी शशिनस्तथा ॥ १३४ ॥
 खादिरी भूमिपुत्रे च ह्यपामार्गो बुधस्य च ।
 गुरोरश्वत्थजा प्रोक्ता शुक्रस्यौदुम्बरी तथा ॥ १३५ ॥
 शमी प्रोक्ता च मन्दस्य सोमे (राहौ) दूर्वा प्रकीर्तिता ।
 केतोः कुशाः समादिष्टा यज्ञविद्याविशारदैः ॥ १३६ ॥
 अभावे तु प्रकर्तव्याः सर्वा ब्रह्मतरोः शुभाः ।
 या ओषधीरित्यनेन समिधस्त्वार्द्रिका हरेत् ॥ १३७ ॥
 अक्रोधनो गतव्याधिः शुचिः सन्ब्राह्मणोत्तमः ।
 पूर्वदिवमान्ततो वाऽथ सान्म्यतो वाऽथ पश्चिमात् ॥ १३८ ॥
 आहरेत्समिधः सर्वा न तु याम्यदिशः सुधीः ।
 हुत्वा पलाशवृक्षस्य समिधो द्विजसत्तमः ॥ १३९ ॥
 सर्वान्कामान्समाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ।
 खादिरी चार्धलाभाय ह्यपामार्गेण रूपवान् ॥ १४० ॥
 अश्वत्थः सर्वकामाणा ददात्यविरतं फलम् ।
 हेमक्षीरस्य समिधः सौभाग्यसुखदा नृणाम् ॥ १४१ ॥

शयी शमयते पापं दूर्वा ह्यायुर्विवर्धिनी ।

कुशा धर्मार्थकामानां फलदा नात्र संशयः ॥ १४२ ॥

रक्षोघ्नास्तु कुशाः काशाः पिशाचगणवारणाः ।

तस्मात्कुशाः पवित्रास्तु काशास्तेषामलाभतः ॥ १४३ ॥

कृशा स्थूला च दीर्घा च न्यूना शीर्णा दलीकृता ।

कीटविद्धा तथा शुष्का वर्जनीया प्रयत्नतः ॥ १४४ ॥

वक्रा द्विशाखा त्वग्हीना समिन्नेष्टा श्रुतौ स्मृतौ ।

विशीर्णाऽऽयुक्षयं कुर्याद्द्विदला व्याधिकारिणी ॥ १४५ ॥

ह्रस्वया मृत्युमाप्नोति वक्रा विघ्नकरी स्मृता ।

स्थूला हरति वित्तानि कृशायां पापसंचयः ॥ १४६ ॥

द्विशाखा नेत्ररोगाय कृमिदष्टार्थनाशिनी ।

द्वेषं वितनुते दीर्घा प्राणघ्नी त्वग्निवर्जिता ॥ १४७ ॥

शस्ता दशाङ्गुलोपेता द्वादशाङ्गुलिका तथा ।

रोगहन्त्री मनस्तुष्टिसंपद्भोगविवर्धिनी ॥ १४८ ॥

मजालाभप्रदा पापक्षयदा रोगनाशिनी ।

आयुर्विवर्धिनी शोकरुनाशिनी धनदा तथा ॥ १४९ ॥

अर्कादिसमिधो ज्ञेया विद्वद्भिर्गतमत्सरैः ।

अष्टोत्तरसहस्रं च शतमष्टाधिकं तथा ॥ १५० ॥

अष्टाविंशतिमष्टौ वा यजेत्पञ्चामृतयुताः ।

इन्धनैः पूरिते वद्धौ सुसमिद्धे विशेषतः ॥ १५१ ॥

निर्धूमे लेलिहाने च होतव्याः कर्मसिद्धये ।

अन्नवृत्रे (अप्रवृद्धे) समिद्धे च जुहुयाद्यो हुताग्ने ॥ १५२ ॥

यजमानो भवेदन्धः सौमित्र इति नः श्रुतम् ।

आ कृष्णेनेति सूर्यस्य इमं देवेति शीतगोः ॥ १५३ ॥

अग्निर्धूर्ध्वेति भौमस्य उद्बुध्यस्वेति बोधने ।

* वृहस्पतिश्चेति जीवस्य शुक्रस्यान्नात्परिश्रुतेः ॥ १५४ ॥

शं नो देवी शनेर्मन्त्रः कया नथिन राहवे ।

केतुं कृष्वन्न केतूनां होममन्त्राः प्रकीर्तिताः ॥ १५५ ॥

* वृहस्पतिश्चेति शनिवर्धयति मन्त्रवर्धयति आद्यत्रा वृहस्पती मन्त्र इति रिपुतस्य मतिभिन्नी-
येति न्यायेन पथाकधिधिन्वास्तेषाम् ।

शेषाणां स्थापने मन्त्रैर्होमो व्याहृतिभिस्तिष्ठैः ।
 अन्नादिशेषहोमः स्यादन्ते व्याहृतिरुच्यते ॥ १५६ ॥
 न मुक्तवाली जुहुयाच्चानुपातितजानुकः ।
 अनुपातितजानुश्च रक्षसे जुहुयाद्भविः ॥ १५७ ॥
 हूयमाने हुताशे च यादे ज्वालासमुद्भवः ।
 सिद्धिदो यजमानस्य ज्ञेयः प्रीतो मनीषिभिः ॥ १५८ ॥
 सा ज्वाला यदि रक्ता स्यात्कृष्णा चैव विशेषतः ।
 उदिता शत्रुभयदा ऋत्विजां नात्र संशयः ॥ १५९ ॥
 बहिः प्रदक्षिणावर्तः सशिखो धूमवर्जितः ।
 स्निग्धः सुगन्धिर्गम्भीरश्चिरायुर्होतुरादिशेत् ॥ १६० ॥
 होमान्ते सर्वकृत्यानां दद्यात्पूर्णाहुतिं शुभाम् ।
 अध्वर्युऋत्विक्सहितः पूर्णाहुतिमुपारभेत् ॥ १६१ ॥
 भैषर्णां खादिरी दार्वी विकङ्कतसमुद्भवा ।
 बाहुमात्रा मरुत्व्या सुग्वा स्याद्दस्तमात्रिका ॥ १६२ ॥
 यस्य काष्ठस्य दर्वी स्यात्तस्यैव स्यात्सुवः शुभः ।
 खादिरो हैमदुग्धो वा प्रोक्तो यज्ञस्य कर्मणि ॥ १६३ ॥
 चतुरस्रमुखा दर्वी योनिः स्याच्चतुरङ्गुला ।
 अर्धाङ्गुलसमुच्छ्राया पञ्चाङ्गुलमितानना ॥ १६४ ॥
 हरिणीखुरमाना स्यान्माने त्र्यङ्गुल उच्यते ।
 द्विपक्षः शुभदो ज्ञेयः सुवो यज्ञस्य कर्मणि ॥ १६५ ॥
 चन्दनेनानुलिप्ताङ्गौ कृत्वा दर्वीसुवौ शुभौ ।
 यामहस्ते धृतां दर्वीमाज्येनैवाभिघारयेत् ॥ १६६ ॥
 शुक्ज्योत्यनुवाकेन ऋतेनाच्छिन्नधारया ।
 निविष्टः प्राङ्मुखः कर्ता शान्तात्मा च हुतानलः ॥ १६७ ॥
 होमान्ते यजमानेन कर्तव्यं ग्रहपूजनम् ।
 यो यस्य विहितो होमः सर्वं तस्य नियोजयेत् ॥ १६८ ॥
 अष्टाधिकसहस्रं च शतमष्टाधिकं तथा ।
 अष्टाविंशतिरेव स्युरष्टौ वा समिधोऽर्कजाः ॥ १६९ ॥
 अर्कतृप्त्यै च होतव्याः पृषदाज्येन संयुताः ।
 समिद्धयो द्विगुणं प्रोक्तं पृषदाज्यं मनीषिभिः ॥ १७० ॥

ततस्तु त्रिगुणाः भोक्तास्तिला यज्ञविशारदैः ।
 तिलेभ्यश्चाक्षतास्तद्वत्समुद्दिष्टाश्चतुर्गुणाः ॥ १७१ ॥
 ॐकारपूर्वमुच्चार्य मन्त्रं तल्लिङ्गकं शुभम् ।
 ध्यात्वा च भास्करं देवं काश्यपिं च कलिङ्गजम् ॥ १७२ ॥
 सप्तम्यां च समुत्पन्नं विशाखर्क्षसमुद्भवम् ।
 वर्णेन क्षत्रियं विद्याद्भगवन्तं विभावसुम् ॥ १७३ ॥
 आहुत्यन्ते समुच्चार्य चतुर्थ्यां ग्रहनामकम् ।
 विशेषणं विशेष्यं च ततस्तु जुहुयात्सुधीः ॥ १७४ ॥
 अत्रिगोत्रसमुद्भूतं यमुनातीरवासिनम् ।
 अष्टम्यां कृत्तिकायां च जातं विद्याद्ब्रह्मं विधुम् ॥ १७५ ॥
 वैश्ववर्णसमुद्भूतं दशार्धं द्विभुजं तथा ।
 देशे मालवके जातं भारद्वाजकुलोद्भवम् ॥ १७६ ॥
 चज्जयिन्यां समुद्भूतं दशमीतिथिसंभवम् ।
 पूर्वाषाढासमुत्पन्नं क्षत्रियं मङ्गलं विदुः ॥ १७७ ॥
 अत्रिगोत्रसमुद्भूतं चन्द्रजं वैश्ववर्णजम् ।
 गिरिव्रजे समुत्पन्नं देशे मगधसंज्ञके ॥ १७८ ॥
 द्वादश्यां च धनिष्ठायां बुधं सर्वज्ञमुत्तमम् ।
 गोत्रे चाऽऽङ्गिरसे जातं सिन्धुदेशसमुद्भवम् ॥ १७९ ॥
 सिन्धुग्रामे समुद्भूतमेकादश्यां विशेषतः ।
 पूर्वफल्गुनिकृत्क्षेत्रे ब्रह्मवर्णं बृहस्पतिम् ॥ १८० ॥
 देशे भोजकटे जातं विद्याद्गोत्रे भृगुं भृगुम् ।
 नक्षत्रे रेवतीसंज्ञे चतुर्दश्यां समुद्भवम् ॥ १८१ ॥
 वर्णेन ब्राह्मणं श्रेष्ठं दैत्याचर्यं चतुर्भुजम् ।
 कश्यपस्य कुले जातं सूर्यपुत्रं शनैश्चरम् ॥ १८२ ॥
 रेवतिकृत्क्षेत्रे ज्ञेयं जातं सौराष्ट्रमण्डले ।
 शुद्धवर्णं समुद्भूतं कृष्णवर्णं चतुर्भुजम् ॥ १८३ ॥
 कमण्डल्वक्षमालापनुष्पाशान्विभ्रतं करैः ।
 चतुर्दश्यां समुद्भूतं कृष्णपक्षे विशेषतः ॥ १८४ ॥
 यमरूपं महाघोरं देवदैत्यनमस्कृतम् ।

पैठीनसकुले जातं देशे वर्वरसंज्ञके ॥ १८५ ॥
 पूर्णिमायां भस्त्र्यां च सिंहिकातनयं विदुः ।
 शूद्रवर्णं महारौद्रं देववंशभयप्रदम् ॥ १८६ ॥
 गात्रेण जैमिर्नि जातं मलये पर्वतोत्तमे ।
 अमायां सर्पदैवत्ये शूद्रवर्णं महाबलम् ॥ १८७ ॥
 केतुं विधान्महारौद्रं चन्द्रसूर्यभयप्रदम् ।
 येन केन प्रकारेण सुप्रीतं कास्येद्दुःखः ॥ १८८ ॥
 गौरं गौरतनुं रक्तं गौरं गौरं सुप्रीतकम् ।
 कृष्णं कृष्णं च धूम्रं च भास्कारादिग्रहं स्मरेत् ॥ १८९ ॥
 एके वदन्ति केतूनां रूपबाहुल्यमञ्जसा ।
 एक एवास्ति केतुस्तु नानावर्णं वदन्ति तम् ॥ १९० ॥

अथ संकल्पः—

यथासंख्याकेन समित्तिलचर्वाज्यद्रव्यैर्व्याहृतिभिर्ऋग्यजुःसामाथर्वमन्त्रैर्व्रज-
 मानस्य सपुत्रस्य सकलत्रस्य सान्वयस्य सपशुधनस्य सवृत्तस्य सशीलस्य
 समृतकस्याऽऽपुरारोग्यसिद्धयर्थमुत्पन्नलेशनिवृत्त्यर्थं सर्वकामफलमात्प्यर्थं यत्कृतं
 ग्रहहवनमनेन ग्रहहवनेनाऽऽदित्यादिनवग्रहाः सुप्रसन्ना भवन्तु । अनेन ग्रहमसा-
 देन यजमानस्य मनोरथाः सफलाः सन्तु । भूतवर्तमानभविष्यच्चिविधाकल्याण-
 विनाशनार्थं लक्ष्मीप्राप्त्यै प्राप्त्यर्थपरित्राणार्थं तिथिमुहूर्तकरणलग्नाधिदेवताप्री-
 त्यर्थं पूर्वाग्नेयदक्षिणनैर्ऋतपश्चिमरायण्योत्तरेशानोर्ध्वाधो यानि कानि च तीर्थानि
 याः काश्चिदेवतास्तेषां प्रीणनार्थं जम्बूशारुक्रौञ्चकुशशाल्मलिष्ठक्षपुष्करसप्तदीपेषु
 प्रसाद्यानि तीर्थानि क्षेत्राणि गङ्गाद्याः सरितः पुण्या नैमिषचम्पकारण्यवदारिका-
 श्रमभृतिपुण्यारण्यानि वाराणसीमुक्तिनगरीश्रीमद्द्वारकाभृतिदौर्बल्यस्थान-
 नानि तेषां प्रीणनार्थं सप्त पत्तलानि पार्श्वदीप्तस्य इन्द्रकेशराजोलोकसंस्थितवा-
 सुकिप्रमुखपन्नगकुलप्रीत्यर्थं स्वर्लोकसंस्थितेन्द्रादिदेवतागणगन्धर्वयक्षराक्षस-
 विद्याधरभूतभेतापिशाचवेतालाष्टविधदेवयोनिप्रीत्यर्थं मनुष्यलोकसंस्थितसनकस्त-
 नन्दनादिप्रीत्यर्थं पितृलोकसंस्थितवसुरुद्रादिप्रीणनार्थं [यत्कृतं हवनं तेन] ते
 होमाधिष्ठातारोऽग्निवायुसूर्यादियज्ञदेवाः प्रीयन्ताम् ।

आचार्यः प्रथमं पूज्यो गजाश्वर्यमाञ्चनैः ।

तोपयित्वा महादानैर्नमस्तृप्त्य क्षमापयेत् ॥ १९१ ॥

ततस्तु ऋत्विजः पूज्या ग्रहमूर्तिप्रदानतः ।
 वस्त्रालंकारदानेन दक्षिणाभिश्च भूरिशः ॥ १९२ ॥
 यस्मै यस्मै नभोगाय येन येन यथाविधि ।
 कृतं स्याद्भवनं तं तं तस्मै तस्मै प्रदापयेत् ॥ १९३ ॥
 ततस्तु ब्राह्मणाः सर्वे सदस्यत्वेन संस्थिताः ।
 तेषुपि पूज्या यथाविद्यं यथाविभवमात्मनः ॥ १९४ ॥
 रवेधेनुं विधोः शङ्खमनद्वाहं कुजस्य च ।
 हेम इत्य गुरोर्वस्त्रं हयं शुक्रे शनेश्च गाम् ॥ १९५ ॥
 अजं राहोर्विदुस्तज्जाः केतूनामायसं तथा ।
 सितासिते च गावौ स्तो रक्तोऽनङ्गान्प्रकीर्तितः ॥
 पीतं वस्त्रं हयः श्वेतस्तर्यैवाजः प्रकीर्तितः ॥ १९६ ॥

तथा च पैठीनसिः—

आदित्याय शुभां धेनुं शङ्खं सोमाय दापयेत् ।
 भौमे रक्तमनद्वाहं सोमपुत्राय काञ्चनम् ॥ १९७ ॥
 गुरवे वस्त्रयुग्मं च हयं श्वेतं भृगोस्तथा ।
 शनैश्चराय कृष्णां गां राहोश्छागं तथैव च ॥
 केतूनामायसं दद्यात्सर्वेषामपि काञ्चनम् । १९८ ॥

तथा च याज्ञवल्क्यः—

धेनुः शङ्खस्तथाऽनङ्गान्हेम वासो हयः क्रमात् ।
 कृष्णा गौरायसं छागो ह्येता वै दक्षिणाः स्मृताः ॥ १९९ ॥
 हयस्य दृष्यस्यस्यस्ये स्त्रयं सर्वत्र कल्पयेत् ।
 एतन्मुनिमतं श्रेष्ठं दक्षिणायां पृथक्पृथक् ॥ २०० ॥
 आस्तीर्णवाससा सार्धं पट्टण्डुलसंयुतम् ।
 ब्रह्मणे यज्ञकृद्दद्याद्यथाचित्तं च दक्षिणाम् ॥ २०१ ॥
 आचार्यमृत्विजं यस्तु ब्रह्माणमपि ऋत्विजम् ।
 कुर्वन्नेवाऽऽप्नुयात्तस्य यज्ञस्य सकलं फलम् ॥ २०२ ॥
 विधाभावे प्रकृतव्याष्टत्विजां तौ मनीषिभिः ।
 सद्भावे न हि कर्तव्या फलच्युत्तिश्यावृभिः ॥ २०३ ॥
 यज्ञकृण्डात्पथिमता द्यभिषेकं समाचरेत् ।

आदाय रुद्रकलशं द्विजैः सार्धं ततो गुरुः ॥ २०४ ॥
 पञ्चाङ्गरुद्रजाप्येन वशं कुर्यात्सदाशिवम् ।
 ईश्वरो वशगो यस्य तस्य वश्यं जगन्नयम् ॥ २०५ ॥
 उच्चार्य वारुणान्मन्त्राञ्जलमश्वत्थपल्लवैः ।
 उद्धृत्योद्धृत्य संसिञ्चेत्सकलत्रं सपुत्रकम् ॥ २०६ ॥
 आम्रोदुम्बरन्यग्रोधजम्बूदूर्वाः समूलिकाः ।
 सपुष्पाः सकुशाः प्रोक्ता विद्वद्भिरभिपेचने ॥ २०७ ॥
 आपो हि छेतिसूक्तेन मन्त्रैर्वाऽपि त्रिभिस्तथा ।
 पञ्चैर्नैर्वाऽरुणैस्तावदिदमापेति वै तथा ॥ २०८ ॥
 समुद्रज्येष्ठामन्त्रैस्तु चतुर्भिरभिपेचयेत् ।
 आप्यायपञ्चनद्येति शिरो मेति च पञ्चभिः ॥ २०९ ॥
 देवस्य त्वात्रिभिः कुर्यादाभिपेकं महामतिः ।

तथा पौराणाविधिः—

सर्वे समुद्राः सरितस्तीर्थानि जलदा नदाः ।
 आप्यान्तु मम देहस्य दुरितक्षयकारकाः ॥ २१० ॥

इति यजमानः प्रार्थयेत् ।

ततश्च तैर्ब्राह्मणैः पौराणवचनैरभिपेकः कर्तव्यः ।

तथाहि—

शक्रादिदेवताः सर्वा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
 सर्वे त्वामभिषिञ्चन्तु सुरपत्न्योऽपराङ्मनाः ॥ २११ ॥
 नारायणो जगन्नाथो देवः संकर्षणो विभुः ।
 प्रद्युम्नधानिरुद्धश्च ऋद्धिमिच्छन्तु ते सदा ॥ २१२ ॥
 नारदाद्या ऋषिगणा ये चान्ये च तपोधनाः ।
 भवन्तु यजमानस्य आशीर्वादपरायणाः ॥ २१३ ॥
 इन्द्रो वह्निर्यमश्चैव निर्ऋतिर्वरुणस्तथा ।
 वायुः सोमश्च रुद्राश्च दिवपालाः पान्तु सर्वदा ॥ २१४ ॥
 वत्सरायनमासाश्च तिथिवाराश्च नाहिकाः ।
 मुहूर्तास्त्वाऽभिषिञ्चन्तु नक्षत्राणां च देवताः ॥ २१५ ॥
 आदित्यश्चन्द्रमा भौमो बुधजीवसितार्कजाः ।
 ग्रहास्त्वामभिषिञ्चन्तु राहुः केतुश्च तृपिताः ॥ २१६ ॥

आदित्या वसवो रुद्रा विश्वेदेवा मरुद्गणाः ।
 लोकपालाः मयच्छन्तु मङ्गलानि दिने दिने ॥ २१७ ॥
 गन्धर्वाः किंनरा यक्षाः सिद्धा विद्याधरास्तथा ।
 अभिषिञ्चन्तु ते सर्वे नद्यः सागरपर्वताः ॥ २१८ ॥
 वेदशास्त्राणि भीमांसे छन्दास्यागमपञ्चकम् ।
 पुराणानि च सर्वाणि सेतिहासानि सर्वतः ॥ २१९ ॥
 गायत्री चैव सावित्री शची लक्ष्मीः सरस्वती ।
 मृडानी मातरः सर्वा भवन्तु वरदास्तव ॥ २२० ॥
 यमेवं रुद्रकुम्भेण कर्तारमभिषेचयेत् ।
 सर्वान्कामानवाप्नोति यथावद्ब्रह्मपूजनात् ॥ २२१ ॥
 नोपसर्गा न च व्याधिर्न च प्रियवियोगिता ।
 न दारिद्र्यं न शोकः स्यात्कृत्वैवं ग्रहपूजनम् ॥ २२२ ॥
 विवाहोत्सवयज्ञादौ राज्यप्राप्तौ महीपतिः ।
 यात्रादौ धनवृद्धौ च कुर्याद्ब्रह्मखं बुधः ॥ २२३ ॥
 वित्तशक्तिर्गृहे नास्ति यदि स्याद्ब्रह्मपीडनम् ।
 दत्तं स्वल्पं हि भावेन प्रसन्नास्ते नव ग्रहाः ॥ २२४ ॥

अभहीनो दहेद्राष्ट्रं मन्त्रहीनस्तु ऋत्विजः ।
 यजमानमदक्षिण्यो (अदक्षिणो यजमानं) नास्ति यज्ञसमो रिपुः ॥ २२५ ॥
 वेदशास्त्रपुराणेषु होमाग्निस्त्रिविधः स्मृतः ।
 कोटिलक्षायुता ज्ञेयाः सर्वकर्मसु शोभनाः ॥ २२६ ॥
 कोटिहोमे यदा शक्तिर्लक्षे वाऽप्ययुते तथा ।
 प्रतिवर्षं प्रकर्तव्यं हवनं पुष्टिवर्धनम् ॥ २२७ ॥
 शाखा वाजसनेयी या सर्वसाधारणा मता ।
 तां पुरस्कृत्य मुनिना वसिष्ठेन मकाशिता ॥ २२८ ॥
 अध्येतव्या प्रयत्नेन वासिष्ठी शान्तिरुत्तमा ।
 शान्तिकं यः पठेन्नित्यं श्रद्धया यः शृणोति वा ।
 सानकूला ग्रहास्तस्य सर्वकाले भवन्ति हि ॥ २२९ ॥
 यथा समुन्धितं यन्त्रं यत्नेन प्रतिवध्यते ।
 एवं समुत्थितं घोरं सर्वशान्त्या विनश्यति ॥ २३० ॥

यथा वाणप्रहाराणां कवचे वारणं भवेत् ।
 तथा सर्वोपघातानां शान्तिर्भवति वारणम् ॥ २३१ ॥
 वलिं गृह्णन्तु तं देवा आदित्या वसवस्तथा ।
 मरुतश्चाश्विनौ रुद्राः सुपर्णः पन्नगास्तथा ॥ २३२ ॥
 असुरा चातुधानाश्च पिशाचा राक्षसा नगाः ।
 शाकिन्यो यक्षवेताला योगिन्यः पूतना ग्रहाः ॥ २३३ ॥
 जृम्भकाः सिद्धगन्धर्वाः साध्या विद्याधरा नराः ।
 दिक्पाला लोकपालाश्च ये ये विघ्नविनाशकाः ॥ २३४ ॥
 ज्येष्ठां शान्तिकर्तारो ब्रह्माद्याश्च महर्षयः ।
 मा विघ्नो मा च मे पापं मा सन्तु परिपन्थिनः ॥
 सौम्या भवन्तु सुस्तिग्धा भूतप्रेताः सुखावहाः ॥ २३५ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 वसिष्ठोक्तं नवग्रहमखविधानम् ।

अथ सिंहगते सूर्ये गोमसवजनितविघ्नहरविधानम् ।

मनुराह—

माये वुधे च महिषी श्रावणे वडवा दिवा ।
 सिंहे गावः प्रसूयन्ते स्वामिनो मरणं ध्रुवम् ॥ १ ॥
 विधानं तत्र कर्तव्यं नरेण हितमिच्छता ।
 सारैः सूक्तैः प्रकृतव्यो होमः सूर्यस्य तुष्टये ॥ २ ॥
 प्रधानं तिलसर्षीपि पायसं शर्करायुतम् ।
 सहस्रं हवनं प्रोक्तं दानान्यष्टौ यथाविधि ॥ ३ ॥
 सहस्रकिरणप्रीत्यै कर्तव्यानि च धीमता ।
 एवं कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते ॥ ४ ॥

इदमेव माये वुधे महिषीप्रसवे श्रावणे दिवा वडवाप्रसवे च विधानं बोध्यम् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां सिंहगते सूर्ये
 गोमसवजनितविघ्नहरविधानम् ।

अथानवरतस्वेदनयनस्रुतिकाकमैथुनदर्शनजनित-
विघ्नहरं विधानम् ।

यदि स्युर्विपमे स्थाने मनुष्याणां नभश्चराः ।

शान्तिकं च न कुर्वन्ति न भजन्ति सुरान्द्विजान् ॥ १ ॥

ये ये विघ्नाः प्रजायन्ते तेषां ताञ्छृणु पार्वति ।

दक्षिणं नयनं तेषां स्रवति द्रवते * सदा ॥ २ ॥

निमित्तेभ्य ऋते काकमैथुनं यस्तु पश्यति ।

प्रकृतिर्विकृतिं याति पण्मासान्निधनं भवेत् ॥ ३ ॥

तस्य शान्तिं प्रवक्ष्यामि सर्वप्राणिहितां शुभाम् ।

वैश्वानरीं शुभां देवि देवानामपि दुर्लभाम् ॥ ४ ॥

दृष्ट्वा काकरतं धीमान्विदध्याच्छान्तिकं तदा ।

स्नात्वा तैलेन शुद्धेन वारिणोष्णेन संगवे ॥ ५ ॥

+ प्रारभेद्धनं धीमान् वैश्वानरसुतोपकृतम् ।

अयुतं वा सहस्रं वा क्षप्रिमीळ इति स्मरेत् ॥ ६ ॥

स्मरेदिति ऋचं जपेत् ।

जुहुयात्तद्वशांशेन पायसेन ससर्पिषा ।

अग्निमीळ इत्यग्नेर्वा लक्षजाप्यं समाचरेत् ॥ ७ ॥

व्याहृतीनां सहस्राणि जुहुयात्पञ्चविंशतिम् ।

होमान्ते महिषीं दद्याद्ब्राह्मणाय सदक्षिणाम् ॥ ८ ॥

तरुणीं रूपसंपन्नां भूरिक्षीरां सुशोभनाम् ।

सवत्सकां यमप्रीत्यै ह्यरालमरणापहाम् ॥ ९ ॥

दत्त्वा तां महिषीं धीमान्ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ।

य एवं कुर्वते देवि विधानं विधिसत्तमाः ॥ १० ॥

तेषां भीतोऽनलो देवो हुतः सम्यञ्जनीपिभिः ।

यमस्तु महिषीदानाद्ददाति त्रिपुलं सुखम् ॥ ११ ॥

नारीणां वा नराणां वा दक्षिणं नयनं स्रवेत् ।

विना निदानमयापि पण्मासात्तन्मृतिप्रदम् ॥ १२ ॥

* आर्षत्वाद्यन्वयेनाऽऽत्मनेपदम् । + आर्षत्वाद्यन्वयेन परस्मैपदं वादि मामितिबत् ।

तथैव विग्रहे लेदं विना घर्मः प्रजायते ।
 सोऽपि चेत्सततं नृणामादिशैत्पूर्ववत्फलम् ॥
 तद्विघ्नशमनायाऽऽशु विधानं पूर्ववत्स्मृतम् ॥ १३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचिताया विधानमालायामनवरतस्वेद-
 नयनस्रुतिकाकमैथुनदर्शनजनितविघ्नहरविधानम् ।

अथ काकश्येनादिदुष्टपक्षिस्पृष्ट्यादिजनितविघ्नहरं
 विधानम् ।

काकश्येनकपोतगृध्रबलाकादिदुष्टपक्षिगणे यः कोऽपि यदा मनुष्यस्य जीवतो
 विग्रहे विलीनो भवति निविष्टो वा भवति तदा तस्य नरस्य नार्या वा पष्मा-
 साभ्यन्तरेण मरणं विनिर्दिशेत् । तेषां मध्ये गृध्रस्तु मासमात्रेण मरणं सूचयति ।
 श्येनस्तु तात्कालिकं मरणं सूचयति । कपोतो दीर्घव्याधिं न तु मरणम् ।
 बलाकः प्रतिष्ठाहानिं करोति । काकस्तु संततिविच्छित्तिं ददाति । एतद्भारते
 विस्तरेण दर्शितम् ।

तत्र शान्तिविधानम्—

गङ्गाजले कृतस्नानो द्विजानाहूय सत्वरः ।
 कृतस्वस्त्ययनो धीमाञ्जपेन्मृत्युं जयं ततः ॥ १ ॥
 शिवालये महास्थाने प्रदीपं दीपयेत्सुधीः ।
 घृतेन तिलतैलेन कौसुम्भेनाथ वा पुनः ॥ २ ॥
 प्रदक्षिणानमस्कारान्प्रकुर्याच्छक्तितत्त्वग्रहम् ।
 पिप्पलं पूजयेद्धीमान्मूलतस्त्वितिमन्त्रतः ॥ ३ ॥
 अष्टोत्तरशतं (त) वारान्म (रं म) न्दे कुर्यात्प्रदक्षिणाः ।
 तथा गोगोष्ठमध्यस्थः स्पृशेद्ग्राः पृष्ठमागतः ॥ ४ ॥
 यथाशक्ति तिलान्दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ।
 नमो रुद्राय भीमाय नीलकण्ठाय वेधसे ॥ ५ ॥
 कपर्दिने सुरेशाय व्योमकेशाय वै नमः ।
 इत्यादिस्तोत्रमालास्तु जपन्नेव दिनत्रयम् ॥ ६ ॥
 शयीत शिवसांनिध्ये शिवध्यानपरायणः ।
 चतुर्थे दिवसे प्राप्ते भोजयेच्छक्तितो द्विजान् ॥ ७ ॥

काकादिमूर्तयः कार्या गौरसर्पपिष्टतः ।
 छेत्तव्याः कण्ठतः साज्या होतव्या यमतुष्टये ॥ ८ ॥
 यमाय सोममित्याद्यैर्भन्त्रैश्च यमदैवते ।
 एवं कृते विधाने च दुष्पक्षिस्पृष्टिभावितः ॥
 विघ्नो नश्यति मर्त्यस्य सन्त्यगेतन्निबोधत ॥ ९ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां काकश्येनादिदुष्प-
 पक्षिस्पृष्ट्यादिजनितविघ्नहरं विधानम् ।

अथ जन्ममासादिपूजाविधानम् ।

निपिष्टं यत्र मासे यत्कर्म पुंसां मनीषिभिः ।
 तन्मास एव कर्तव्यं मासाधीशस्य पूजनम् ॥ १ ॥
 तस्य देवस्य कर्तव्या मूर्तिः स्वर्णमयी शुभा ।
 निष्केण वा तदर्धेन तस्याप्यर्धेन वा पुनः ॥ २ ॥
 ध्यानयुक्तां ददां श्रेष्ठां निजवाहनशालिनीम् ।
 तल्लिङ्गेनैव मन्त्रेण पूजयेत्प्रयतः पुमान् ॥ ३ ॥

सप्तर्षिमते—

गणेशप्रमुखा देवा दुर्गाद्या मासदेवताः ।
 पूज्यास्तल्लिङ्गकैर्मन्त्रैर्याजयेच्च विशेषतः ॥
 सप्तधान्यमये राशौ स्थापयेत्पट्टमुत्तमम् ॥ ४ ॥

उत्तममिति श्रीपर्णादेवकाष्ठादिजं तैजसं वा । सप्त धान्यान्याह—

यवाः प्रियंगवो माषा आढक्यधणकास्तिलाः ।
 व्रीहयश्च समुद्दिष्टं धान्यानां सप्तकं बुधैः ॥ ५ ॥
 पट्टस्योपरि विन्ध्यस्य वस्त्रमच्छिन्नमुत्तमम् ।
 तस्योपरि न्यसेन्मूर्तिं शालितण्डुलपङ्कजाम् ॥ ६ ॥
 वस्त्रेणान्येन तां मूर्तिं समन्तात्परिधापयेत् ।
 पूजयेत्कालजैः पुष्पैर्देशाङ्गेनैव धूपयेत् ॥ ७ ॥
 चन्दनेनानुलिप्ताङ्गी दीपैर्नाराजयेत्ततः ।
 ततस्तु हवनं कार्यं कृत्वा चाग्निमुखं बुधैः ॥ ८ ॥

प्रधानं पायसं तत्र शतमष्टोत्तरं भवेत् ।
 व्याहृतीः कारयेद्विद्वान्यथासंख्यं यथावमु ॥ ९ ॥
 तद्विज्ञेनैव मन्त्रेण प्रधानं जुहुयाद्बुधः ।
 होमान्ते विधिवत्पूर्णां तन्मूर्तेः कारयेत्सुधीः ॥ १० ॥
 प्रतिपाद्य ततः श्रेयो होमकर्त्रे यथाविधि ।
 अभिपेकं ततः कुर्यादाचार्यः कर्तुरञ्जसा ॥ ११ ॥
 शान्तिपाठं पठेयुस्ते ये सदस्या द्विजोत्तमाः ।
 आचार्याय ततो दद्याद्दामैकां लक्षणान्विताम् ॥ १२ ॥
 अन्येभ्यो विप्रवर्येभ्यः प्रदद्यात्त्रिरदक्षिणाम् ।
 ततस्तु भोजयेच्छस्त्या साधुवाचा क्षमापयेत् ॥ १३ ॥

अत्र मासशब्दो जन्ममासवाचको ज्ञेयः । न तु पाँपापाठौ निषिद्धत्वेन
स्मर्तव्यौ ।

जन्ममासे जन्मतिथौ जन्मक्षे जन्मलग्नके ।
 विधानं तु प्रयोक्तव्यं विदुषा शान्तिमिच्छता ॥ १४ ॥
 विवाहे व्रतबन्धे च जन्ममासादि वर्जयेत् ।
 एवं कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते ॥ १५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां जन्ममासादि-
पूजाविधानम् ।

अथ मातङ्गिनीपूजाविधानम् ।

भैरव उवाच—

शृणु देवि महागुह्यं मातङ्गिन्याः समुद्भवम् ।
 सुभार्णवे शयानं तं हरिं परमदैवतम् ॥ १ ॥
 रमादेवीसमायुक्तं पुरुषं शेषशायिनम् ।
 तत्र गत्वा महात्मानानुभौ नारदतुम्भुरू ॥ २ ॥
 कृताञ्जलिपूटौ भूत्वा परमेशमपृच्छताम् ।
 नारायण महादेव गीतज्ञानं वद प्रभो ॥ ३ ॥

श्रीनारायण उवाच—

समयेऽस्मिन्मुनी प्राप्नो ह्यहं शंकरपर्वतम् ।
 दृष्टस्तत्र महादेव उमया सहितो मया ॥ ४ ॥
 जयशब्दैरनेकैस्तु प्रोक्तो देवो मया मुनी ।
 रेभे मां शंकरो गौरी रेभे लक्ष्मीं पतिवरात् ॥ ५ ॥
 त्रिचिन्ने आसने दत्ते उभयोर्पानपूर्वरुम् ।
 आवाभ्यामुपविष्टाभ्यां दृष्टं चित्रमलौकिकम् ॥ ६ ॥
 अन्नराशिर्महादिव्यो नानाव्यञ्जनसंयुतः ।
 मनोहरो महास्वादो विविधास्वादनैर्युतः ॥ ७ ॥
 जा(या)तो दृष्टिपथं राशिरावयोश्चित्रकारिणोः ।
 सामरस्यं तदा जातं भोक्तुमुच्छिष्टमावयोः ॥ ८ ॥
 देवदेव्योस्तदोच्छिष्टमावाभ्यां भक्षितं मुनी ।
 उच्छिष्टं देहि देहीति प्रोक्तः शंभुः सुरेश्वरी ॥ ९ ॥
 दत्तमात्रे तदोच्छिष्टे कुमारी सर्वलक्षणा ।
 आवाभ्या च समुत्पन्ना दिव्यरूपा कृशोदरी ॥ १० ॥
 साऽप्युवाच शिवं गौरीमुच्छिष्टं * काङ्क्षये हि वाम् ।
 उभाभ्यां दत्तमुच्छिष्टं तस्यै सप्तस्वरैर्युतम् ॥ ११ ॥
 चतुर्विधैश्च वादित्रैः सहितं प्रीतिपूर्वरुम् ।
 ऊचतुश्च ततः कन्यां प्रीतिपूर्व महुर्मुहुः ॥ १२ ॥

देवदेव्या ऊचतुः—

त्वां यजन्ति च ये कन्ये जपहोमार्चनादिभिः ।
 तेषा कर्माणि सिन्वन्ति वश्यादीनि न संशयः ॥ १३ ॥
 तदाभभृति लोकेषु ख्यातोच्छिष्टा परेश्वरी ।
 अनेरुगुणसंयुक्ता साधकानां वरप्रदा ॥ १४ ॥
 गायनं नर्तनं वाद्यं गन्धर्वाणां ददां शिवा ।
 ननाम तानि संगीते दर्शितानीह नारद ॥ १५ ॥
 तदाभभृति नाम्ना सा जातोच्छिष्टा कुमारिका ।
 मातङ्गिनीति विख्याता कल्पितार्थप्रदा नृणाम् ॥ १६ ॥

* काङ्क्षय क्षने काशि ऋद्ध्यापामिनि धातो तमो राज्यनर्चीङ्गद्विनिवृत्त्यर्थो गवा

विष्णोस्तु वचनं श्रुत्वा गतौ नारदतुम्बुरु ।
 आर्यादिमातृभिर्युक्तं गिरिं दृष्ट्वा तु सुन्दरम् ॥ १७ ॥
 शुद्धस्फटिकसंकाशं शृङ्गैर्व्याप्तदिगन्तरम् ।
 संपूर्णचन्द्रसदृशं पीयूषकरसंनिभम् ॥ १८ ॥
 दृष्ट्वा शिवागिरिं विभौ परं हर्षमवापतुः ।
 ऊचतुश्च गिरीशस्य वर्णनं तौ विचक्षणौ ॥ १९ ॥

नारदतुम्बुरु ऊचतुः—

जय क्षोणीधर श्रीमञ्जौलराज महागिरे ।
 त्वदर्शनाद्गतं पापमावयोर्निर्गतं तमः ॥ २० ॥
 इति स्तुत्वा गिरिं तौ तु प्रणम्य च गणेश्वरम् ।
 कैलासशिखरासीनं देवदेवं जगद्गुरुम् ॥ २१ ॥
 युक्तं स्फुन्देन देवेन सेनेशेन दिवोकसाम् ।
 तौ मुनी तौ समाविष्टौ पप्रच्छतुरुमासुतौ ॥ २२ ॥
 कल्पमुच्छिष्टफन्याया मातङ्गिन्या महामती ।
 ऊचतुश्च ततो देवौ कल्पं प्रति मुनीश्वरौ ॥ २३ ॥
 शृणुत विभवयौ तं कल्पमत्यन्तसुन्दरम् ।
 यस्य विज्ञानतः सर्वो भाग्ययुक्तो भवत्यलम् ॥ २४ ॥
 अर्चनं साधनं ध्यानं विनियोगं च सुव्रतौ ।
 उच्छिष्टं तु पदं पूर्वं चाण्डाल्याः शृणुतं शुभम् ॥ २५ ॥
 मातङ्गिनीपदं चान्ते ये स्मरन्ति मनीषिणः ।
 सर्वधंशंकरी स्वाहा मन्त्रराजमनुत्तमम् ॥ २६ ॥
 ते यान्ति परमं स्थानं दुःखशोकविवर्जितम् ।
 वालात्रिवीजमाद्यं च महावीजेन संयुतम् ॥
 इमं मन्त्रं महाशुद्धमावाभ्यां भकटीकृतम् ॥ २७ ॥
 दुग्धेऽग्निलोकानलवर्णयुक्तं न्यासोऽङ्गपदके विहितः सुविद्यैः ।
 सकृत्कृते न्यासवरे शरीरे सिध्यन्ति कर्माणि च साधकानाम् ॥ २८ ॥
 उच्छिष्टेन बलिं दद्याद्भार्यां रात्रौ च साधकः ।
 चतुर्दशप्रकारेण बलिं दद्यात्प्रयत्नतः ॥ २९ ॥

ध्येया सुनीलपद्माभा शङ्खकुण्डलधारिणी ।
 चतुर्भुजा चैरुक्त्रा वीणापाशाङ्कुशाभया ॥ ३० ॥
 मुक्तामवालमालाभिर्भूषिताङ्गी समस्वरा ।
 कृष्णांशुका महानीलमयूखाभा शुचिस्मिता ॥ ३१ ॥
 कर्पूरागरुधूपेन धूपितार्द्ररुचा शिवा ।
 सर्वलक्षणसंयुक्ता पुष्पमालोपशोभिता ॥ ३२ ॥
 भावयुक्तस्य भक्तस्य भुक्तिमुक्तिप्रदायिनी ।
 त्रिकोणं पञ्चकोणाष्टदलं षोडशपत्ररुम् ॥ ३३ ॥
 चतुरस्रं चतुर्द्वारं वृक्षं व्यायामसंयुतम् ।
 सौवर्णे राजते ताम्रे वाऽथ भूर्जस्य पत्रके ॥ ३४ ॥
 षटे वाऽप्यालिखेद्यन्त्रं समरेखं मनोहरम् ।
 चन्द्रचन्दनकस्तूरीरोचनागरुकुङ्कुमैः ॥ ३५ ॥
 लिखेद्यन्त्रं च देवस्य सू(ष्ट)ष्टिमार्गसुखावहम् ।
 ततं च विततं चैव घनं सुपिरमेव च ॥ ३६ ॥
 चतुर्द्वारेषु वाद्यानि पूजयेत्पूर्वतः क्रमात् ।
 बटुकं च गणेशं च क्षेत्रपालं च योगिनीम् ॥ ३७ ॥
 आग्नेयादिषु कोणेषु पूजयेत्साधकः सुधीः ।
 पादुकां भावनां चैव प्रथमं पूजयेत्सुधीः ॥ ३८ ॥
 उर्वशीं भेनकां रम्भां घृताचीं पुञ्जकस्थलाम् ।
 सुकेशीं मञ्जुवोषां च महारङ्गवतीं तथा ॥ ३९ ॥
 यक्षगन्धर्वसिद्धांश्च किन्नरान्गुह्यकांस्तथा ।
 विशाधरान्पद्मगांधिं तेषां रामा मनोहराः ॥
 षोडशारे महापद्मे पूजयेत्तान्यथाविधि ॥ ४० ॥

अत्र पिशाचा अनुपङ्गेण ज्ञातव्याः । एवं षोडश देवयोनिशक्तयः ।

पूर्वे च कामघाणं तु कन्यायाश्च नमोन्तरुम् ।
 पूजित्वा क्रमं सर्वमनेन विधिना तदा ॥ ४१ ॥
 अपिमा महिमा चैव लघिमा गरिमा तथा ।
 माकान्यं वशिताऽहदयं(तेश्चिन्वं)राटुसा नु(गु)टिसा तथा ॥४२॥

अञ्जनाख्या च सिध्यन्ति पूजितास्त्वष्ट्रप्रके ।
 अग्रतोऽष्टदले पूज्याः सिद्धयः सिद्धिकाङ्क्षिणा ॥ ४३ ॥
 ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमारी वैष्णवी तथा ।
 चाराही चैव कौबेरी तथा चैत्री च चण्डिका ॥ ४४ ॥
 इत्यष्टदलत्रये च शक्तीः संपूजयेन्सुधीः ।
 उन्मादनं रोचनं च ततः संमोहनं शरम् ॥ ४५ ॥
 नारणं मारणं प्राणान्पञ्चक्रोगेषु विन्यसेत् ।
 इच्छा क्रिया ज्ञानशक्तिः पूजितव्यास्त्रिक्रोगके ॥ ४६ ॥
 रतिः प्रीतिर्भनेभावा निवृत्त्या पूजिताः शुभाः ।
 रागाः श्रीरागगुरुर्यास्तु निपादाद्यास्तथा स्वराः ॥ ४७ ॥
 रागिण्यथ लयास्तान्त्रा देव्याः पथिमतोऽर्चयेत् ।
 गन्धपुष्पादिर्नैवेद्यैर्यथाविभरन्निस्तरैः ॥ ४८ ॥
 कृत्वाचार्यमात्पूज्या गुरुभक्तिपरायणैः ।
 मौनेनात्र ध्रुवं पूज्या कुमारी सा परेश्वरी ॥ ४९ ॥
 षष्ठं सा पूजिता भक्त्या सर्वव्यापदा भवेत् ।
 म्लं सु प्लुमिति रत्नाना व्रणेण स्यान्न पूजनम् ॥ ५० ॥

इति पूजनम् ।

काव्यरुर्मा(र्म)णि रक्ष्यामि सर्वसिद्धिप्रदानि च (द्वे तथा) ।
 कुण्डे वा स्थण्डिले चाऽपि विरिहोमः प्रशस्यते ॥ ५१ ॥
 ब्रह्माकर्षणकामार्थं योनिकुण्डे विधीयते ।
 अग्निवज्रं ततः कृत्वा यथोक्तप्रिधिना द्विजः ॥ ५२ ॥
 देवीमायाय विधिवत्तमा प्राणा तु कुमारिणाम् ।
 संपूज्य होमयेत्पश्चाद्रत्नान्वरत्नां शिवाम् ॥ ५३ ॥
 रक्ताक्षनां रक्तमालां रक्तचन्दनचर्चिणाम् ।
 रक्ताश्वमारकुमुर्भर्गुगुल्मैश्च घृतप्लुतैः ॥ ५४ ॥
 होम इदयुतं येन राजा वश्यः सर्वोन्निवः ।
 मल्लिजाजातिपुंनार्गहोमयेत्प्रग्वयामुहः ॥ ५५ ॥
 राजार्थं विन्वयैश्च त गोत्पत्रसमन्वितैः ।
 श्रीकामः श्वेतपुष्पैश्च चम्पकैश्चोऽपि नारद ॥ ५६ ॥

उत्पलैर्भोगकामार्थी केवलैर्होमयेत्सुधीः ।
 लक्ष्मीपुष्पैस्तथा विद्वान्होमयेद्भोगकामुकः ॥ ५७ ॥
 बकुलैश्च जपापुष्पैः किशुकैर्वन्धुजीवकैः ।
 सर्ववश्यविधौ विद्वान्होमयेत्प्रयतः शुचिः ॥ ५८ ॥
 आरुर्षणपरो विद्वान्मन्त्रकैर्मधुभिर्व्रजेत् ।
 वाञ्छुलैः पुष्टिकामस्तु गुडूचीभिर्ज्वर्गार्तिहृत् ॥ ५९ ॥
 आयुष्कामो हि दूर्वाभिर्धनार्थी स्वर्णपुष्पकैः ।
 स्त्रीवश्यार्थी निलैः साङ्गैर्लवणेन समन्वितैः ॥ ६० ॥
 कदम्बकुसुमैर्हुत्वा सर्ववश्यकरो भवेत् ।
 रोचनाकुङ्कुमैर्हुत्वा स्त्रीवश्यं लभते नरः ॥ ६१ ॥
 अन्नार्थी अन्नहोमेन वित्तार्थी शालितण्डुलैः ।
 मधुत्रितयहोमेन सर्ववश्यकरो भवेत् ॥ ६२ ॥
 नन्द्यावर्तेर्यजेद्यस्तु स वाग्विभवमात्रजेत् ।
 लक्ष्म्यर्थी कर्णिकारैस्तु तेजोर्थां किशुकैर्व्रजेत् ॥ ६३ ॥
 कपिलाघृतेन वित्तार्थी पुत्रार्थी तत्पयो यजेत् ।
 द्विपामुन्मादकरणे धूसुरैर्जुहुयात्सुग्रीः ॥ ६४ ॥
 त्रिपवल्लीदलैर्निम्बदलैर्निर्गुण्डिकादलैः ।
 दलैः श्लेष्मान्तकस्यापि विधीतकृतरोस्तथा ॥ ६५ ॥
 औलूकैर्गृध्रपत्रैश्च तैलाक्तैश्च विशेषतः ।
 नवशोणे तथा कुण्डे वैरिनाशाय होमयेत् ॥ ६६ ॥
 दक्षिणाभिमुखो भूत्वा नम्रो दृष्टिं निर्मीलयेत् ।
 परोच्चाटनरुद्धिद्वान्वायव्याशामुखो भवेत् ॥ ६७ ॥
 तेषां जारणकृच्चैव नैर्ऋत्यभिमुखो भवेत् ।
 मारणार्थी तु द्विपता बलिनाष्टामुखो भवेत् ॥ ६८ ॥
 शान्तिके ग्राहमुखो भूत्वा स्तम्भने पश्चिमामुखः ।
 उत्तराभिमुखो भूत्वा सर्वकर्माणि कारयेत् ॥ ६९ ॥
 मङ्गलं पाँष्टिकं कर्म पूर्वाशास्यः नसाभयेत् ।
 आरोग्यार्थी सुत्थार्थी च सौम्याग्नाभिमुखो यजेत् ॥ ७० ॥

सगुहं पायसं चैव इधूंश्चैव विशेषतः ।
 हुत्वा जयति विचार्यी सर्वाणि च न संशयः ॥ ७१ ॥
 अपस्मारविनाशाय पायसं सघृतं यजेत् ।
 मरीचानि सतैलानि कासश्वासातिनाशने ॥ ७२ ॥
 जुहुयात्प्रयतो भूत्वा पूर्वाशास्यस्तु मन्त्रवित् ।
 निर्गुण्डीमूलहोमेन वायुं शमयतेऽञ्जसा ॥ ७३ ॥
 अथातः संप्रवक्ष्यामि जीवस्याऽऽरुर्षभं परम् ।
 आकृष्ट(ति)श्रितयं कृत्वा जीवन्त्यासं च कारयेत् ॥ ७४ ॥
 कुलालमृत्तिकारूपं मधूच्छिष्टेन वै परम् ।
 अपरं लवणैर्नैव रूपत्रयमुदाहृतम् ॥ ७५ ॥
 यं यं कामयते कामं तं तं सुखमवाप्नुयात् ।
 स्व(स)रूपं विन्यसेत्कुण्डं सप्ताङ्गुलमधस्ततः ॥ ७६ ॥
 लवणं मेखलायां तु मधूच्छिष्टं तु पूर्वतः ।
 मृन्मयं दक्षिणे कुण्डाग्रोज्यं रूपत्रयं बुधैः ॥ ७७ ॥
 वैरिणा विजये विद्वाल्लवणं होमयेत्सुधीः ।
 श्रीकामो वा तथा कुर्याद्धवनं बुद्धिमत्तरः ॥ ७८ ॥
 लवणं मधुनाऽक्तं च रूपं कृत्वा यथाविधि ।
 आरभ्य दक्षिणाद्दग्धैर्वामपादावसानकम् ॥ ७९ ॥
 पुरुषाणामयं होमः स्त्रीणां चैव विपर्ययात् ।
 सप्तरात्रान्महादेवि लभते मदनातुरा ॥ ८० ॥
 तिष्ठते बन्धस्त्रीभावे कन्यासिद्धिरियं स्मृता ।
 लवणं तैलसंयुक्तं निम्बपत्रैः समन्वितम् ॥ ८१ ॥
 आशु सिद्धिरुतं वदो हुतं शत्रुविनाशकृत् ।
 हरिद्राचूर्णमिधं तु लवणं स्तम्भकारकम् ॥ ८२ ॥
 यद्य सम्पन्नपरं वस्तु तेन तेन च होमयेत् ।
 पूर्वाह्ने पूर्वाश्रे च सिद्धार्थं च जपेद्बुधः ॥ ८३ ॥
 मातङ्गिनी तु मध्याह्ने मध्यरात्रेश्च वा पुनः ।
 कुर्यादुद्याटनं शशोर्लक्षजाप्यान्न संशयः ॥ ८४ ॥
 मुख्यत्वान्तु जपेत्क्षेत्रं दर्शां होममाचरेत् ।
 मान्त्रिकस्य भवेत्सिद्धिः सिद्धो मन्त्रो भवेदिह ॥ ८५ ॥

कन्यापूजा च कर्तव्या गन्धपुष्पान्नसंपदा ।
 आर्याष्टकं जपेद्यस्तु कुमारीतृप्तिहेतवे ॥ ८६ ॥
 मातङ्गिनीप्रसादेन सिद्धो भवति भूतले ।
 यद्यत्साधयते कर्म तत्तत्प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ ८७ ॥
 योगिन्यष्टकमेवाऽऽशु पूजयेच्छुद्धयाऽन्वितः ।
 ततः स्वयं च भुञ्जीत चैकीकृत्य रसोच्चयम् ॥ ८८ ॥
 मंथमांसादिनैवेद्यैस्तर्पयेत्परमेश्वरीम् ।
 बलिं निवेदयेत्पश्चान्मातङ्गिन्यै वरानने ॥ ८९ ॥
 नमो भगवति श्रीश्रे मातङ्गिन्यै नमोऽस्तु ते ।
 नमोऽस्तु जगतां धात्र्यै कुमार्यै ते नमो नमः ॥ ९० ॥
 इति स्तुत्वा महादेवीं महादेवस्य बल्लभाम् ।
 मातङ्गिनीप्रसादेन षडङ्गनावल्लभो भवेत् ॥ ९१ ॥
 इमं बलिं प्रगृह्णीष्व स्वाहेति प्रयतः पुमान् ।
 मन्त्रमुच्चारयेद्यस्तु सर्वत्र विजयी भवेत् ॥ ९२ ॥
 मातङ्गिनीमहामन्त्रं त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ।
 सुखोपायेन वश्यं तु प्रोक्तं तव वरानने ॥ ९३ ॥
 त्रिपुरा भैरवी सिद्धिस्तथा त्रिपुरसुन्दरी ।
 राजलक्ष्मीर्महालक्ष्मीस्तथैव भुवनेश्वरी ॥ ९४ ॥
 मातङ्गिनी महामारी बाला च श्यामला तथा ।
 एताः सिंहासनस्थाः स्युर्विद्या इति विदो विदुः ॥ ९५ ॥
 एतासां स्मरणं यस्य मन्त्रपूर्वं दिने दिने ।
 स राजसु भवेन्मान्यो नात्र कार्या विचारणा ॥ ९६ ॥
 एवं तु कथितं भद्रे नारदस्य च धीमतः ।
 मया कारुण्यमनसा तेनासौ सुभगो मुनिः ॥ ९७ ॥
 किं स्याद्यज्ञैः फलं नृणां सहस्रशतदक्षिणैः ।
 यदि मातङ्गिनीकल्पो हृदये परिवर्तते ॥ ९८ ॥

इदं रहस्यं परमं कथनीयं न कस्यचित् ।
 भोगमोक्षप्रदं नृणां नात्र कार्या विचारणा ॥ ९९ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां, मत्स्यसंहितोक्तं
 मातङ्गिणीपूजाविधानम् ।

अथोदकी (क्या) सूतकी (तिका) शुद्धिविधानम् ।

उदकी (क्या) सूतकी (तिका) चैव पीडयमाना ज्वरादिभिः ।
 स्नानेऽक्षमा तदा कायो स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा शतच्छ्रुतिः ॥ १ ॥

तथा च वसिष्ठस्मृता—

ज्वरार्तिपीडिता नारी सूतकी च तथोदकी (रि उदकया सूतिका तथा) ६
 स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा शतस्नानैः शुद्धा परकृतर्भवेत् ॥ २ ॥
 शतं भागाः शरीरस्य केशाग्रात्परिकल्पिताः ।
 पाटाङ्गुल्यवधि प्राङ्मन्त्रैर्वारुणसंज्ञकैः ॥ ३ ॥

तथा हि—

१ केशाग्रं २ केशमध्यं च ३ केशमूलं च ४ मस्तकम् ।
 ५ ललाटे ६ भ्रूलते ७ कर्णौ ८ नेत्रे ९ नासापुटे तथा ॥ ४ ॥
 ओष्ठौ १० दन्ताश्च ११ चिबुकं १२ रसनाद्वय १३ भेज च ।
 कण्ठस्तु १४ स्कन्धयुग्मं १५ च बाहुयुग्मं १६ तथैव च ॥ ५ ॥
 कूर्परौ १७ च कराग्रे १८ च तथा वक्षः १९ स्तनद्वयम् ।
 २० स्तनयोर्मध्यभागश्च २१ कुक्षिद्वय २२ मतः परम् ॥ ६ ॥
 उदरं २३ नाभिदेशस्तु २४ तथा पृष्ठं २५ कटि २६ स्तथा ।
 जघनं २७ योनिभाग २८ स्तु ऊरू २९ जानू ३० च सन्ध्यानी ३१ ॥ ७ ॥
 मङ्घ्र्ये च ३२ गुल्फदेशश्च ३३ पाटाङ्गुल्यो ३४ नखानि ३५ च ।
 त्रिः कृत्वा संस्पृशेद्विद्वानेकैकं शुद्धिहेतवे ॥ ८ ॥

प्राजापत्यान्पञ्चदश दद्यात्तच्छुद्धिहेतवे !

ततोऽभिपचयेद्यारी गृहीतान्यांशुकां वुषः ॥

ब्राह्मणान्भोजयेत्पथात्स्मरेदपिचो महत् ॥ ९ ॥

तथा हि—

सोमः धौवं ददावासां गन्धर्वथ शुभां गिरम् ।

पावकः सर्वमेध्यत्वं मेध्या वै योपितो ह्यतः ॥ १० ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां वसिष्ठस्मृत्युक्तमुदकी-
(कया)सूतकी(तिका)शुद्धिविधानम् ।

अथ विरजयात्राविधानम् ।

आदित्यपुराणे सूर्य उवाच—

यस्य नास्ति सुतः पुंसो यस्तु पैशाच्यसंयुतः ।

महाग्रहैर्गृहीतात्मा स गच्छेद्विरजं प्रति ॥ १ ॥

तत्र यात्रानियमः—

गन्तव्यं श्वोदिने येन यात्रायै विरजस्य वै ।

आद्ये तु दिवसे तेन भोजनीया द्विजोत्तमाः ॥ २ ॥

लक्ष्मीनारायणप्रीत्यै स्त्रीभिः सार्धं महामते ।

पञ्चाशन्मिथुनान्येव शक्त्या वाऽपि समाहितः ॥ ३ ॥

वस्त्रैस्तु दक्षिणादानैर्यथाविभवमात्मनः ।

निष्पाद्य विधिवद्भक्त्या गृहे भोज्यविधिं सुधीः ॥ ४ ॥

भुञ्जीत् च स्वयं पश्चात्ततस्तस्य कुटुम्बिनी ।

समाप्य विधिवत्साध्यं विधिं सायंतनं सुधीः ॥ ५ ॥

भूमिशय्यां समासाद्य स्त्रिया सार्धं महामते ।

नियमं ब्रह्मचर्यस्य गृहीत्वा दृढमानसः ॥ ६ ॥

प्रातःकाले समुत्थाय दन्तधावनपूर्वकम् ।

प्रातर्विधिं समाप्यैव निर्गच्छेद्विरजं प्रति ॥ ७ ॥

तत्र यात्रानिर्गममन्त्रः—

अद्यमभृति यात्रायै गृहीतनियमः स्वयम् ।

दर्शनेच्छुरहं मातः कमले तव पादयोः ॥ ८ ॥

इति कृत्वा विधिं सम्यक्स्वस्तिवाच्य द्विजोत्तमैः ।

हृष्टपुष्टमना चरत निर्गच्छेत्सुखसिद्धये ॥ ९ ॥

यो येन वर्त्मना याति विरजं तीर्थपुत्तमम् ।
तत्र वर्त्मनि या नयो गोदाद्याः सागरान्नुगाः ॥ १० ॥

तास्तु वक्ष्यन्ते—

गौतमी तपती रेवा कृष्णा भीमरथी तथा ।
वर्त्मगा खलु साधूनां नृणा विरजयायिनाम् ॥ ११ ॥
मा(या)त्रा स्नानं प्रकृत्यं हेमश्राद्धं यथाविधि ।
विरजं प्राप्य सदृत्तं प्रणिपत्य मुहुर्मुहुः ॥ १२ ॥
दृष्ट्वा गद्गात्रयं स्नानं पुण्यं कुर्यादतन्द्रितः ।
अपासोमसमायोगे विरजे फलमुत्तमम् ॥ १३ ॥

अथाऽऽदित्यवार उदुम्बरयात्राविधानम्—

आदित्ये सूर्यतीर्थस्य गमनं शस्यते कुपैः ।
ब्राह्मे मुहूर्त उत्याय स्नात्वा गङ्गात्रयेऽमले ॥ १४ ॥
आगत्य भास्करं तीर्थमुदुम्बरतलं वरम् ।
जल दृष्ट्वा महापुण्यं देवानामपि दुर्लभम् ॥ १५ ॥
तत्र स्नात्वा महातीर्थे विदध्याज्जलतर्पणम् ।
मातृपितृ समाप्याऽऽनु द्विरप्यश्राद्धमारभेत् ॥ १६ ॥
तर्पयित्वा पितृन्देवान्द्विरप्यश्राद्धाद्यैर्महाधनैः ।
अश्वदानं ततो दद्या(तः कुर्या)द्ब्राह्मणाय सदक्षिणम् ॥ १७ ॥
फलशं स्थापयित्वा तु यज्ञवृक्षस्य दक्षिणे ।
तस्योपरि निधायैव यज्ञपात्रं मनोरमम् ॥ १८ ॥
तस्योपरि न्यसेद्ब्रह्मचिह्नं च सकुङ्कुमम् ।
स्थापयेत्तत्र देवानां ब्रह्माद्यानां धनं शुभम् ॥ १९ ॥
कृत्वा स्वर्णमयं वत्स प्रत्येकं पत्नसंख्यया ।
तदर्धेन प्रकृत्यं यथाशिवव्रमात्मनः ॥ २० ॥
प्रस्ताप्य पयसा दाना मधुनाऽऽज्ये(ऽक्ते)न सर्पिणा ।
पूजयेत्प्रयतो विद्वान्गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥ २१ ॥
धूपदीपैश्च नैवेद्येस्तामूलैश्च सदक्षिणैः ।
ततो बद्धिमुख्यं कृत्वा शुश्रूषात्तिलसर्पिणा ॥
एकैकशोऽयुगं विद्वान्मन्त्रैरतः पृथक्पृथक् ॥ २२ ॥

ते च मन्त्राः—

ब्रह्म जज्ञानमिति ब्रह्मणे । तद्विष्णोः परमं पदमिति विष्णवे । अस्मे रुद्रा इति रुद्राय ।

होमान्ते विधिवद्दद्याद्धेनुं विद्वान्विरिञ्चये ॥
विष्णवे भेच(मञ्च)कं दद्यात्सोपधानं सदक्षिणम् ॥ २३ ॥
रुद्राय वृषभं दद्यात्सुशीलं च धुरंधरम् ।
ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्संपूज्याऽऽचार्यमादरात् ॥ २४ ॥
मूर्तीनिवेद्य तस्मै ता अन्येभ्यो भूरिदक्षिणाः ।
एवं निष्पाद्य तत्सर्वं भार्ययेद्यज्ञपादपम् ॥ २५ ॥

तत्र प्रार्थनामन्त्रः—

हेमक्षीर महाविष्णो चतुरानन शंकर ।
पूजिते त्वयि वृक्षेशे पूजिताः सन्तु देवताः ॥ २६ ॥
कामान्भे सफलान्सर्वान्विधेहि सततं प्रभो ।
इति संप्रार्थ्य वृक्षं तं कृत्वा चैव प्रदक्षिणाम् ॥ २७ ॥
प्रणम्य विधिवद्भक्त्या ह्यागच्छेन्नजमन्दिरम् ।
आगत्य मन्दिरं विद्वान्भुञ्जीत सह भार्यया ॥ २८ ॥

इत्यादित्यवार चतुर्भरयात्राविधानम् ।

अमासोमसमायोगे प्रातरुत्थाय मानवः ।
कृत्वा गङ्गात्रये स्नानं निर्गच्छेद्विरजं प्रति ॥ २९ ॥
यत्र गङ्गात्रयस्यौघो मिश्री भवति निश्चयात् ।
विरजे भाग्यतो नृणा गदाधरसमीपतः ॥ ३० ॥
तत्र स्नानं प्रकुर्वीत महापातकशान्तये ।
निधाय वस्त्रयोर्ग्रन्थि दंपती पुत्रकाम्यया ॥ ३१ ॥
समुच्चार्याऽऽर्द्र(ऽऽत्म)पापानि पश्चात्तापाकुलेन्द्रियौ ।
स्नानं भक्त्या विदध्याता विरजे तीर्थसत्तमे ॥ ३२ ॥
पिण्डदानं प्रकुर्वीत सुवर्णश्चाद्दपूर्वरुम् ।
गा भदद्याच्छुभा धीमान्विप्रायाहोविमुक्तये ॥ ३३ ॥
ततस्तु बुद्धिमान्गच्छेद्रामतीर्थं शुचित्रतः ।
तत्र स्नानार्दिकं कृत्वा पश्येद्रामेश्वरं सुधीः ॥ ३४ ॥

कार्पासकानि वस्त्राणि तथा कर्णावतंसकान् ।
ब्राह्मणेभ्योऽङ्गना दद्यात्कण्ठसूत्राणि चैव हि ॥
शूर्पाणि विविधान्येवं जानकीमीतये सुमीः ॥ ३५ ॥

तत्र मन्त्रः—

रामपत्नि महाभागे पुण्यमूर्ते निरामये ।
गृहाणेमानि शूर्पाणि मया दत्तानि जानकि ॥ ३६ ॥

इति शूर्पप्रतिपादनमन्त्रः ।

कञ्चुकीवस्त्रयुगमैश्च तथा कर्णावतंसकैः ।
कण्ठसूत्रैश्च भूषाभिः प्रीयतां निमिनन्दिनी ॥ ३७ ॥

इति वस्त्रादिसमर्पणमन्त्रः ।

शतं वाऽथ तदर्धं वा तथा वा पञ्चविंशतिः ।
द्वादश द्वादशार्धं वा तोषयेज्जनकात्मजाम् ॥ ३८ ॥
ततस्तु भूरिदानानि कृत्वा तत्र महामते ।
निर्गच्छेद्द्वितीर्यस्य समीपं श्रद्धयाऽन्वितः ॥ ३९ ॥
तत्र स्नात्वा जले पुण्ये वैरजे भक्तिसंयुतः ।
तर्पयित्वा पितृन्सम्यग्जुहुयात्तिलसर्पिषा ॥ ४० ॥
अग्निं द्रुतं वेत्यमुना गायत्र्या वा समाहितः ।
अष्टोत्तरशतं विद्वान्मेषं दद्यात्सदक्षिणम् ॥ ४१ ॥
मेषालाभे प्रदद्याच्च पट्टमौर्णं द्विजातये ।
तद्भावे यथाशक्ति स्वर्णं दद्यात्समाहि ॥ ४२ ॥

तत्र दानमन्त्रौ—

मेषवाह महाबाहो सप्तजिह्व सुरेश्वर ।
प्रीतो मेषानल श्रीमन्मेष दत्ते मया स्तित ॥ ४३ ॥
और्णपट्टमनुध्येयं स्वर्णबीज तव प्रभो ।
दत्तं गृहाण देवेश पापं संहर सत्वरम् ॥ ४४ ॥

इति मेषौर्णपट्टदानमन्त्रौ ।

ततो निर्गम्य गोविन्द खलुभां कमलां सतीम् ।
संप्राप्य प्रयतो भूत्वा दण्डवत्प्रणमन्मुहुः ॥ ४५ ॥
ततः स्नात्वा जले पुण्ये त्रियो दृष्टिनिपातने ।
पुष्पाणां प्रकरैर्देवीं कमलां परिपूजयेत् ॥ ४६ ॥

चन्दनेनानुसंलिप्य धूपयेद्दूपसंचयैः ।
 दीपैर्नाराजयेत्पश्चान्नैवेद्यैः परितोपयेत् ॥ ४७ ॥
 कर्पूरसमवेतेन ताम्बूलेन सुतोपयेत् ।
 नव्येन वाससा देवीं कमलां परिधापयेत् ॥ ४८ ॥
 मुहुर्महुः प्रणम्यैव वर्णयेत्स्तोत्रसंचयैः ।
 ततस्तु भार्ययेद्भक्त्या कृत्वा चैव प्रदक्षिणम् ॥ ४९ ॥
 निर्गत्य स्थानतस्तस्मात्तारानीर्थमनुव्रजेत् ।
 दृष्ट्वा तज्जलकल्लोलं क्षारासृक्पूयसंयुतम् ॥ ५० ॥
 अकृतसयंस्तु तत्तोर्यं स्नायाच्छुद्धेन चेतसा ।
 तत्र दद्याद्द्यूतं तैलं राजतं पारदं तथा ॥ ५१ ॥
 मुक्ताफलानि हीरांश्च विद्रुमांश्च तथैव च ।
 सनत्कुमार शक्त्यैव वित्तशार्ढ्यं विवर्जयेत् ॥ ५२ ॥
 ततस्तु तत्पयः पीत्वा चुलुकैः सप्तभिः सुधीः ।
 समुच्चरेच्च पापानि यथा लोकः शृणोत्यलम् ॥ ५३ ॥
 यानि चोच्चारितान्याशु विलयं यान्ति तानि वै ।
 तस्मादुत्तरतो गत्वा भार्गवं तीर्थमुत्तमम् ॥ ५४ ॥
 कृतस्नानस्तु ताराख्ये भार्गवे दानमादिशेत् ।
 चामरं व्यजनं छत्रं पादुकाः करपत्रि(यष्टि)काः ॥ ५५ ॥
 वस्त्रयुग्मानि(णि) धौतानि यज्ञसृत्राणि चैव हि ।
 भार्गवं च समद्दिश्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ५६ ॥
 ततस्तुत्तरतो देशे देवे सिद्धेश्वरे सुधीः ।
 ताम्रं नागं च विन्यस्य देवमूर्धनि बुद्धिमान् ॥ ५७ ॥
 पूजां प्रकल्पयेद्भक्त्या सप्तधान्यैः सुशोभनाम् ।
 ततो गदाधरं देवमात्रजेत्प्रयतः पुमान् ॥ ५८ ॥
 गयाश्राद्धं प्रकुर्वीत यथाविधि यथावसु ।
 ततो निर्गत्य चिरजालक्ष्मीमानम्य भक्तिमान् ॥ ५९ ॥
 गङ्गानत्रये जलं पीत्वा भन्दिरं स्वं समाविशेत् ।
 हेमरौप्यादिदानानि तत्र कुर्याच्च शक्तितः ॥ ६० ॥

तत्र चिरजाम्भःपानमन्त्रः—

ये मे कुक्षिगता दोषा ये मे गर्भविमोचकाः ।

ते सर्वे विलयं यान्तु विरजाम्भोनिषेवणात् ॥ ६१ ॥

एवं कृते विधाने च वैरजे विरजा भवेत् ।

सर्वव्याधिविनिर्मुक्तो ध्रियते च शतं समाः ॥

लभते पुनसंपत्तिं सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ ६२ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
विरजयात्राविधानम् ।

अथार्धोदयव्रतविधानम् ।

अगस्त्य उवाच—

भगवंस्त्वत्प्रसादेन श्रुतोऽयं व्रतविस्तरः ।

अर्धोदयं तु मे ब्रूहि दुर्लभं हि चराचरे ॥ १ ॥

जीवितं प्राणिनां पुण्यं यदि तद्रूदसि प्रभो ।

कथं कार्यं कृते किं स्यात्फलं कथय पप्सुख ॥ २ ॥

धीरुन्द उवाच—

श्रूयतां पुण्ययोगोऽयं दुर्लभोऽर्धोदयोदयः ।

निर्यद्स्मनुष्यदेवानां दुष्पापः सर्वकामदः ॥ ३ ॥

माघाश्रायां न्यतीपान आदित्ये विष्णुर्देवते ।

अर्धोदयः ऋ चिरुष्यातः सहस्रारुग्रहैः समः ॥ ४ ॥

तथा च—

अमाऽर्कपातध्रुवर्णैर्युक्ता चेत्यौषमाययोः ।

अर्धोदयः स विज्ञेयः सूर्यपर्वश्रुताधिकः ॥ ५ ॥

पुराकृतं ऋषिष्टेन नामदन्त्येन सुव्रत ।

सनकाद्यैर्मनुष्यैश्च बहुभिर्मुनिसत्तमैः ॥ ६ ॥

अन्यैः शतसहस्रैश्च शृष्टं भवति कुम्भज ।

प्रदानां यज्ञवीथीनां फलं येन कृतं भवेत् ॥ ७ ॥

ससागरा परा चैव सप्तद्वीपसमन्विता ।

दक्षा स्थाप्येन तत्सर्वं विधानं विहितं भुवि ॥ ८ ॥

गङ्गायां च प्रयागे च पुष्कराणां त्रये तथा ।

मानसे विष्णुतीर्थे च यत्पुण्यं स्नानदानतः ॥ ९ ॥

अर्धोदयविधानेन लभते तत्फलं नरः ।
 नारी वा पुरुषो वाऽपि दंपती वा समाहितौ ॥ १० ॥
 विधुरो ब्रह्मचारी वा कुर्यादर्धोदयव्रतम् ।
 भ्रममेधायुते पुण्यमिष्टापूर्ते च यद्भवेत् ॥ ११ ॥
 गर्वा च रक्षणे पुण्यं तदर्धोदयकृच्छ्रमेत् ।
 वाचि सत्यं गृहे लक्ष्मीं संततिं चानपायिनीम् ॥ १२ ॥
 आयुर्यशोभिवृद्धिं च विधानाल्लभते नरः ।
 इन्द्राग्निमलोकेषु नैर्ऋतस्य पयःपतेः ॥ १३ ॥
 वसेद्वायुकुबेरेऽशभवेनेषु विधानतः ।
 कोटिदानेन बेनूनां पूता ये तीर्थवासिनः ॥ १४ ॥
 अर्धोदयविधानस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ।
 भूलोकाधिपतित्वेन स्वर्लोकपालनेन यत् ॥ १५ ॥
 फलं प्रोक्तं मुनिव्रातैस्तत्फलं लभते हि सः ।
 ततो हिरण्यगर्भस्य प्रभावात्परमेष्ठिनः ॥ १६ ॥
 अर्धोदयविधानस्य फलं प्राप्नोत्यविच्युतम् ।
 ततो विष्णुः सुव(प)र्णस्य त्रै(स्थत्त्रै)लोकयाधिपतिर्भवेत् ॥
 शङ्खचक्रगदाधारी वनमाली हरिः स्वयम् ॥ १७ ॥

अगस्त्य उवाच—

स्कन्द केन विधानेन कर्तव्यं व्रतमुत्तमम् ।
 अर्धोदयवाख्यमुद्देशात्प्रब्रूहि मम पृच्छतः ॥ १८ ॥

श्रीस्कन्द उवाच—

कृते कृतं वसिष्ठेन त्रेतायां रघुणा कृतम् ।
 द्वापरे चर्मराजेन कलौ पूर्णोदयेन च ॥ १९ ॥
 अन्यैर्देवमनुष्यैश्च दानवैर्द्विजसत्तम ।
 कृतमर्धोदयं सम्यक्सर्वकामफलप्रदम् ॥ २० ॥
 माघमासे तु पाँषे वा दर्शे सूर्यदिने तथा ।
 श्रवणे च व्यतीपाते कार्यमेतद्ब्रतमुत्तमम् ॥ २१ ॥
 पूर्वाह्ने संगमे स्नात्वा शुचिर्भूत्वा समाहितः ।

सर्पपापविशुद्ध्यर्थं नियमस्थो भवेन्नरः ॥ २२ ॥

तत्र नियमस्वीकारमन्त्रः—

त्रिदैवतं व्रतं देवाः करिष्ये भुक्तिमुक्तिदम् ।

भवन्तु संनिधौ मेऽद्य त्रयो देवास्त्रयोऽग्रयः ॥ २३ ॥

इति नियमस्वीकारमन्त्रः ।

ब्रह्मविष्णुमहेशानां सुवर्णपलसंख्यया ।

कर्तव्याः प्रतिमा ब्रह्मन्यथाध्यानं प्रयत्नतः ॥ २४ ॥

वित्ताभावे पलाधेन तदर्धाधेन वा तथा ।

शतत्रयेण सार्धेन द्रोणानां तिलपर्वतः ॥ २५ ॥

ब्रह्मणे तु प्रकर्तव्यो नात्र कार्या विचारणा ।

कर्तव्यौ विष्णुरुद्राभ्यां गिरी पूर्वोक्तसंख्यया ॥ २६ ॥

शय्याप्रयं ततः कुर्यादुपस्करसमन्वितम् ।

देवानां त्रयमुद्दिश्य शक्तितो भक्तितत्परः ॥ २७ ॥

ब्रह्मविष्णुशिवमीत्यै दातव्यं तु गवां त्रयम् ।

हिरण्यभूमिधान्यादिदानं विभवसारतः ॥ २८ ॥

कुर्याच्च श्रद्धयोपेतो ब्राह्मणेभ्यः प्रयत्नतः ।

मध्याह्ने तु नरः स्नात्वा शुचिर्भूत्वा समाहितः ॥

तिलपर्वतमध्यस्थं पूजयेद्देवतात्रयम् ॥ २९ ॥

आदौ ब्रह्मपूजा—

नमो विश्वसृजे तुभ्यं सत्याय परमेष्ठिने ।

देवाय देवपतये यज्ञानां पतये नमः ॥ ३० ॥

ॐ नमो ब्रह्मणे पादौ स्वर्णगर्भाय वै नमः ।

ऊरू धात्रे नमो जानू जह्ये च परमेष्ठिने ॥ ३१ ॥

वेधसे च नमो गुह्यं स्तनौ पद्मोद्भवाय च ।

कटिदेशं हंसबाहनाय वचनं तु दक्षिणम् ॥ ३२ ॥

ॐ नमः सामवेदाय पूजयेत्पाश्चिमाननम् ।

नमो ह्यथर्ववेदाय यजुर्वेदाय वै नमः ॥ ३३ ॥

इत्यौचराहं पूर्वास्यामृगवेदाय नमो नमः ।

लोकपालास्ततः पूज्याः स्वैः स्वैर्मन्त्रैः प्रयत्नतः ॥ ३४ ॥

तत्र प्रार्थनामन्त्रः—

हिरण्यगर्भं देवेश प्रधानव्यक्तरूपक ।

प्रसादसुमुखो भूत्वा पूजा मे सफलां कुरु ॥ ३५ ॥

इति प्रार्थनामन्त्रः ।

अथ विष्णुपूजा ।

नारायण जगन्नाथ नमस्ते गरुडभ्वज ।

पीताम्बर नमस्तुभ्यं जनार्दन नमोऽस्तु ते ॥ ३६ ॥

अनन्ताय नमः पादौ विष्णुरूपाय वै नमः ।

ऊरू नमो मुकुन्दाय जानू जङ्घे नमो नमः ॥ ३७ ॥

गोविन्दायेति गुह्यं तु प्रद्युम्नायेति पूजयेत् ।

पद्मनाभायेति नाभिं चतुर्वक्त्राब्जसभवाम् ॥ ३८ ॥

भुवनोदरायोदरं वक्षः कौस्तुभवक्षसे ।

चतुर्भुजाय वै बाहूँश्चतुरो वेदरूपमान् ॥ ३९ ॥

विश्वतोवदनायेति वदनं च शिरस्तथा ।

मौलिं सहस्रशीर्षाय केशवाय नमो नमः ॥ ४० ॥

तत्र प्रार्थनामन्त्रः—

आदित्यचन्द्रनयन दिग्बाहो दैत्यसूदन ।

पूजा दत्ता मया भक्त्या गृहाण करुणाकर ॥ ४१ ॥

इति प्रार्थनामन्त्रः ।

अथ महेश्वरपूजा ।

महेश्वर महेशान नमस्ते त्रिपुरान्तक ।

जीमूतकेशाय नमो नमस्ते वृषभध्वज ॥ ४२ ॥

ईशानाय नमः पादौ चन्द्रशेखर ते नमः ।

जङ्घे जानू पशुपतय ऊरू शंकराय वै ॥ ४३ ॥

उमाकान्ताय गुह्यं तु नीललोहित ते नमः ।

नाभिं वा उदरं कृत्तिवाससे ते नमोऽस्त्विति ॥ ४४ ॥

नागोपवीतिने कुर्भी बाहूँभोगियुताय च ।

नीलकण्ठाय कण्ठं तु मुखं पञ्चमुखाय च ॥ ४५ ॥

तत्र प्रार्थनामन्त्रः—

अन्धकारे ह्यमेयात्मन्मो लोकान्तकारक ।

पूजां दत्ता मया भक्त्या गृहाण वृषभध्वज ॥ ४६ ॥
इति प्रार्थनामन्त्रः ।

इति पूजाक्रमः प्रोक्तो मन्त्रैरेतैः प्रयत्नतः ।
आचार्यं पूजयेद्भक्त्या वस्त्रालंकारभूषणैः ॥ ४७ ॥
हस्तमात्राः कर्णमात्राः पीठं छत्रं रुमण्डलुः ।
श्वेतवस्त्रयुगं देयं ब्रह्मणे सर्वमूर्तये ॥ ४८ ॥
पीतवस्त्रयुगं विष्णोर्लोहितं शंकरस्य च ।
पश्चामृतेन स्नपनं पूजनं कुसुमैः स्वकैः ॥ ४९ ॥
ब्रह्माणं पूजयेद्भक्त्या कमलैश्च स्वकरैरिति ।
विष्णुं संपूजयेद्दीमांस्तुलसीछदसंचयैः ॥ ५० ॥
शंकरं पूजयेत्पश्चाद्द्विलवणैरखण्डितैः ।
तत्कालसंभरैर्दिव्यैः पूजयेत्तु यथाक्रमम् ॥ ५१ ॥
यथाशक्ति तु कर्तव्यं व्रतमेतत्सुदुर्लभम् ।
जीवितं प्राणिनां चैव अनित्यं निश्चितं यतः ॥ ५२ ॥

अथ व्रताङ्गहोमविधिः—

देवतात्रयमुद्दिश्य शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
रुद्राय विश्वरूपाय प्रजानां पतये नमः ॥ ५३ ॥
अनेनैव तु मन्त्रेण बलिं संस्थाप्य भक्तितः ।
ततो होमं प्रकुर्वीत यथाविभद्रसंभवम् ॥ ५४ ॥

अग्नये प्रजापतये स्वाहा । अग्नये विष्णवे स्वाहा । अग्नये रुद्राय स्वाहा ।

ॐकारपूर्वमुच्चार्य मन्त्रमेतं द्विजोत्तमः ।
त्रिदैवतयजिश्चात्र स्वाहान्ता परिरुल्लिपता ॥ ५५ ॥
होमस्तु चरुणा कार्यो घृताक्तेन द्विजन्मना ।
प्रजापते न त्वदेतानिति होमो विरिञ्चये ॥ ५६ ॥
इदं विष्णुविष्णवे च इयम्वरुणं शूलिने त्विति ।
एतैर्मन्त्रैराज्यहोमः स्वाहान्तैर्नामाभिः स्मृतः ॥ ५७ ॥
ततः पूर्णाहतिः कार्या ब्रह्मणे विष्णवे तथा ।

स्वाहान्ताय च रुद्राय धामन्त इति मन्त्रतः ॥ ५८ ॥
 मन्त्रमेनं पल्लवितं ब्रह्माद्यैर्नामभिः कृतम् ।
 समुच्चार्याऽऽहुतिं दद्याद्वा च होमावसानके ॥ ५९ ॥
 तरुणीं रूपसंपन्नां सुशीलां च पयस्विनीम् ।
 स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरीं ताम्रपृष्ठां सवत्सकाम् ॥ ६० ॥
 रत्नपुच्छीं तथा वस्त्रघण्टाभरणभूषिताम् ।
 चामरैः पञ्चभिर्युक्तां कांस्यदोहां सदक्षिणाम् ॥ ६१ ॥
 आचार्याय सुशीलाय श्रोत्रियाय कुटुम्बिने ।
 दत्त्वा तां धेनुकां धीमान्सर्वकामानवाप्नुयात् ॥ ६२ ॥
 तेन दत्तं हुतं तप्तमिष्टं यज्ञैः सहस्रधा ।
 अर्धोदयस्य सामर्थ्याद्विधानज्ञो विधानकृत् ॥ ६३ ॥
 पूरितं पायसेनैव साज्येन च सदक्षिणम् ।
 कांस्यपात्रं मुनिश्रेष्ठ दद्याद्विधाय सुव्रत ॥ ६४ ॥
 सूर्यमुद्दिश्य विभर्षे महापापोपशान्तये ।
 एवं कृते विधानेऽस्मिन्सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ ६५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 स्कन्दपुराणोक्तमर्धोदयव्रतविधानम् ।

अथ कपिलापट्टीविधानम् ।

भविष्यपुराणे कृष्णयुधिष्ठिरसंवादे —

भाद्रे स्कन्दनिधौ कृष्णे रीहिण्यां भौमवासरे ।
 व्यतीपाते महायोगे कपिलापट्टिरु(सा पट्टी कपिलो)च्यते ॥ १ ॥
 षण्णां योगे महापुण्ये नृगां भाग्यानुसारिणी ।
 तदा धर्मस्य सिद्धयर्थं विधानं क्रियते युवैः ॥ २ ॥
 सूर्यनारायणं देवं स्वर्णमूर्तिं सुलक्षणम् ।
 पलेन कारयेद्धीर्मास्तदर्धार्धेन वा पुनः ॥ ३ ॥
 रथं रौप्यमयं कुर्यात्पलैरष्टभिरावृतः ।
 सप्तभिस्तुरगैः सार्धं ध्वजस्तम्भसमन्वितम् ॥ ४ ॥
 तत्र तं विन्यसेद्देवं सूर्यनारायणं प्रभुम् ।

द्विभुजं पद्महस्तं च गरुडाग्रजसारथिम् ॥ ५ ॥
 पुण्यकाले य(त)दा राजन्कृतस्नानो नरोत्तमः ।
 यो वा को वा श्रिया युक्तः कुर्यादेतद्विधानकम् ॥ ६ ॥
 तर्पयित्वा पितृन्देवाञ्छ्रद्धया परया युतः ।
 विभशनं प्रारभेद्धीमान्सर्वकामप्रसिद्धये ॥ ७ ॥
 स्वस्तिवाचनपूर्वं तु हवनं कारयेद्बुधः ।
 अधिवक्त्रं ततः कृत्वा तिलाज्यं जुहुयाद्बुधः ॥ ८ ॥
 सदस्रं चैव सावित्र्या प्रधानं चैव, तत्स्मृतम् ।
 हुत्वा स्त्रिष्टुक्तं सम्यक्प्रायश्चित्तं तु सर्पिषा ॥ ९ ॥
 होमादौ पूजितं सूर्यं होमान्ते प्रतिपूजयेत् ।
 पुष्पैः कालोद्भवैर्गन्धैर्लेपयेत्प्रयतः पुमान् ॥ १० ॥
 सकर्पूरेण धूपेन धूपयेत्तदनन्तरम् ।
 दीपैर्नाराजयेत्स्निग्धैर्नैवेद्यैः परितोषयेत् ॥ ११ ॥
 ततो गां कपिलां सार्धं बहुक्षीरां शुभप्रजाम् ।
 नवाग्रपल्लवाभासां पीतनेत्रां बृहत्स्वनीम् ॥ १२ ॥

शुभप्रजामित्यस्य जीवत्प्रजामव्यङ्गवत्सां चेत्यर्थः ।

समशुद्ध्यां शुभारावां सालंकारां सवत्सकाम् ।
 तां गां यत्नेन संपूज्य वस्त्रयुग्मेण वेष्टिताम् ॥ १३ ॥
 दण्डवत्प्रणिपातेन प्रणम्य भक्तितत्परः ।
 आचार्याय मुशीलाय ससुवर्णां प्रदापयेत् ॥ १४ ॥

तत्र दानमन्त्राः—

सर्वदेवमयीं दोग्ध्रीं सर्वलोकमयीं तथा ।
 सर्वलोकनिमिचं मां सर्वदेवनमस्कृताम् ॥ १५ ॥
 प्रयच्छामि महासत्त्वामक्षर्यां च शुभामिति ।
 प्रीणन्तु सकला देवा भर्मसिद्धिः प्रजायताम् ॥ १६ ॥
 या लक्ष्मीः सर्वभूतानां या च देवे व्यवस्थिता ।
 धेनुरूपेण सा देवी मम पापं व्यषोहतु ॥ १७ ॥

गावो मे अग्रनः सन्त्वित्याचार्यस्य गोत्रनामान्युचार्योद्दिहमुखो यजमानः
 प्राङ्मुखाय ब्राह्मणाय तां कपिलां दद्यात् । ततः पूर्वपूजितं सूर्यनारायणं विदुषे
 ब्राह्मणाय दद्यात् ।

तत्र दानमन्त्रः—

द्युमणे जगतां नाथ विश्वात्मन्विश्वतोमुख ।
दानेन तव देवेश मम नश्यतु पातकम् ॥ १८ ॥

इति दानमन्त्रः ।

ततः संपादिते दाने त्वन्येभ्यो दीयतां वसु ।
यथासंख्यं यथावित्तं यथाविधि यथासुखम् ॥ १९ ॥
एवं कृते विधानेऽस्मिन्गृहमागम्य सुव्रत ।
ब्राह्मणान्भोजयेच्छक्त्या ततो भुञ्जीत च स्वयम् ॥ २० ॥
सूर्यपर्वशतान्येवं सोमग्रहसहस्रकम् ।
राजेन्द्र कपिलापृष्ठाः कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ २१ ॥
कृत्वा तु कपिलापृष्ठीविधानं विधिपूर्वकम् ।
ब्रह्महा मुच्यते पापान्नात्र कार्या विचारणा ॥ २२ ॥
इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
भविष्यपुराणोक्तं कपिलापृष्ठीविधानम् ।

अथ सिंहस्थे बृहस्पतौ बृहस्पतिपूजनसहितं गोदा-
वरीयात्राविधानम् ।

ब्रह्माण्डपुराणे ब्रह्मनारदसंवादे नारद उवाच—

ये त्वया प्रापिता देव संसारं भुवि मानवाः ।
तेषामुद्धरणार्थाय तीर्थं किं कल्पितं विभो ॥ १ ॥

श्रीब्रह्मोवाच—

अस्ति विख्यातमतुलं पापान्धौ तरणं परम् ।
गोदावरीति विख्यातं शंभुना रचितं पुरा ॥ २ ॥
ब्रह्माद्रिशिखराज्जातं तीर्थानामुत्तमोत्तमम् ।
शतयोजनविस्तीर्णं पूर्वसागरगं शुभम् ॥ ३ ॥
ब्रह्महत्यादिपापानां गौतमी क्षयकारिणी ।
दृष्टा मती मुनिश्रेष्ठ भाणिनां भवयायिनाम् ॥ ४ ॥
गङ्गाद्वारे कुशावर्ते धिल्वके नीलपर्वते ।
स्नात्वा कनखले तीर्थे पुनर्जन्य न लभ्यते ॥ ५ ॥

इति मोक्षतीर्थपञ्चकम् ।

अथ ब्रह्महत्याविनाशनं तीर्थं श्रीगोदावर्यां पञ्चनगरे—

अरुणावरुणयोर्मध्ये यत्र प्राची सरस्वती ।

तत्र स्नात्वा च पीत्वा च ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥ ६ ॥

ततश्च काशीसमं प्रतिष्ठानाख्यं तीर्थम्—

विश्वेशः पिप्पलेशोऽयं गोदेयं किल जाह्नवी ।

प्रतिष्ठानमिदं काशी सिंहस्थे च वृहस्पतौ ॥ ७ ॥

तथा च—

त्र्यम्बके पत्रके चैव गङ्गासागरसंगमे ।

सर्वत्र सुलभा गोदा त्रिषु स्थानेषु दुर्लभा ॥ ८ ॥

अतः कारणात्सर्वपातकनाशेषुना सिंहस्थे गुरौ सति गौतमीतीरं गन्तव्यम् ।
तत्राऽऽदौ यात्रामुखप्रयोगः—

अथ गच्छामि गौतम्या दर्शनेप्सुरतन्द्रितः ।

यात्रानियममासाद्य जपन्नारायणाभिधाम् ॥ ९ ॥

नमो देवि महापुण्ये पुण्यतोयसमन्विते ।

तव यात्रां विधास्यामि प्रसीद गौतमात्मजे ॥ १० ॥ इति ।

ततो दर्शने जातेऽयं मन्त्रः—

मनोवाक्कायजैः पापैर्ग्रस्तो बहुविधैरपि ।

धीक्ष्य मातर्भवेयं त्वां पूतोऽहं देवि गौतमि ॥ ११ ॥

नमो देवि महागङ्गे महादेवस्य बल्लभे ।

बहति त्वां शिवो मूर्ध्ना गोदावरि नमोऽस्तु ते ॥ १२ ॥

इति नमस्कृत्य गङ्गाम् प्रातः सन्कृताञ्जलिर्भूत्वा गङ्गाम् प्रणमेत् । तत्र मन्त्रः—

दण्डयत्प्रणिपातेन दृष्ट्वा गोदावरीपयः ।

प्रणमन्त्यसकृद्ये तु ते न यान्ति यमालयम् ॥ १३ ॥

देवि गौतमि पापाब्धौ मयं मां त्वं समुद्धर ।

लुदन्तं ते तटे मातः कुरु मोक्षस्य भाजनम् ॥ १४ ॥

इति प्रणिपातमन्त्रः । ततः—

मुण्डनं चोपवासश्च सर्वतीर्थेष्वयं विधिः ।

इतिन्यायेन तीर्थविधिं कृत्वा सिंहस्थवृहस्पतिपूजनमारभेत ।

सौवर्णं त्रिदशाचार्यं कृतं वै पलसंख्यया ।

तण्डुलोपरि विन्यस्ते कलशे स्थापयेद्बुधः ॥ १५ ॥

कुम्भवचत्रे तु विन्यस्य वंशपात्रं सवस्त्रकम् ।

तत्र तं स्थापयेद्विद्वान्प्रतिष्ठामन्त्रतत्परः ॥ १६ ॥

वार्हस्पत्येन सूक्तेन तोषयेद्देवमन्त्रिणम् ।

*वृहस्पतेतिमन्त्रेण जुहुयात्तिलसर्पिणा ॥ १७ ॥

अष्टोत्तरसहस्रं च शतं चाष्टाधिकं तथा ।

होमान्ते विधिवद्द्याद्दामेकां च पयस्विनीम् ॥ १८ ॥

जाते भक्ते द्विजैः सार्धं विदध्याज्जागरं बुधः ।

गीतवाद्यैश्च नृत्यैश्च पुराणश्रवणेन च ॥ १९ ॥

शान्तिपाठैरनेकैश्च नीत्वा रात्रिं प्रयत्नतः ।

प्रातःकाले समुत्थाय स्नानं कृत्वा यथाविधि ॥ २० ॥

तर्पयित्वा सुमनसो मुनीन्मनुजसत्तमान् ।

पितृंश्च विधिवद्विद्वान्प्रारभेत्पूजनं पुनः ॥ २१ ॥

मुनिपुष्पैः समभ्यर्च्य चन्द्रनेनानुलेपयेत् ।

धूपैश्च विधिर्देवराजाचार्यं च धूपयेत् ॥ २२ ॥

दीपैर्नाराजयेद्भक्त्या नैवेद्यैः परितोषयेत् ।

पीतवस्त्रद्वयं तस्मै हर्षयेद्देवमन्त्रिणे ॥ २३ ॥

वृहस्पते प्रथममितिसूक्तं च जपेत्ततः ।

ततस्तु प्रार्थयेन्नाकिगुरुं च श्रद्धणया गिरा ॥ २४ ॥

नमस्ते वाग्विलासाय देवाचार्याय धीमते ।

सिंहस्थाय च जीवाय त्रैलोक्यहितकारिणे ॥ २५ ॥

अथ गौतमीप्रार्थनम्—

गोदाचारि महाभागे महापापविनाशिनि ।

धर्मार्थकाममोक्षाणां +सुखभे गौतमप्रिये ॥ २६ ॥

* संधिगर्भः । + ह भुगतोऽन्तर्भावित्यर्थः । इति पञ्चदशसूक्तं चोऽम्भविर्वा
मापयिनीत्यर्थः ।

नमस्ते भुवनाधीशे नमस्ते सुरभिम्नगे ।
 ब्रह्मादिशिवरोद्भूते पाहि लोकत्रयं शिवे ॥ २७ ॥
 मञ्जन्ति तव तोये ये तवाङ्घ्री प्रणमन्ति ये ।
 तान्समुद्गर वेगेन पापाब्धेर्गोतमात्परे ॥ २८ ॥ इति ।

गोदावरीयायिनां नराणां प्रशंसा—

ते धन्या मानवा लोके कुतस्तेषां तु दुष्कृतम् ।
 दृष्ट्वा यैर्गोतमी गङ्गा सिंहस्थे सुरमन्त्रिणि ॥ २९ ॥
 जैनन्यु(नो)पकृतस्येह नोचीर्णाः स्युः कदाचन ।
 ते भवन्ति न संदेहो गोदावर्यां तु पिण्डदाः ॥ ३० ॥
 अश्वमेधेन किं पुण्यं किं फलं भृगुसेवनात् ।
 यावन्न क्रियते लोके गोदावर्यां निपेत्रणम् ॥ ३१ ॥
 ततस्तु विधिवद्दद्याद्गुरुं हेममयं शुभम् ।
 आचार्याय सुवृत्ताय सर्वोपस्करसंयुतम् ॥ ३२ ॥
 कृताञ्जलिपुटो भूत्वा द्वाचार्यं प्रार्थयेत्सुधीः ।
 दानेन च नमस्कारैर्विनयेन क्षमापयेत् ॥ ३३ ॥
 इति कृत्वा गुरोः पूजां विस्मयाऽऽचार्यसत्तमम् ।
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चादनैर्नानाविधैस्तदा ॥ ३४ ॥
 एवं कृते विधाने च पापमुक्तो भवेन्नरः ।
 सर्वान्यामानवाप्नोति नन्दते* पुत्रपौत्रकम् ॥ ३५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां सिंहस्थे बृहस्पतौ
 बृहस्पतिपूजनसहितं गोदावरीयात्राविधानम् ।

अथ कन्यागते बृहस्पतौ श्रीशैलयात्राविधानम् ।
 स्कन्दपुराणे स्कन्दसूर्यसंवादे सूर्य उवाच—
 कन्यागते गुरौ स्कन्द हृष्णायां किं विधीयते ।
 श्रीशैले तु विश्वेभ्यो तन्ममाऽऽचक्ष्व पृच्छतः ॥ १ ॥
 श्रीस्कन्द उवाच—
 शृणु भास्करं चक्ष्यामि श्रीशैले यद्विधीयते ।

* आर्षत्वाव्यत्ययेनाऽऽत्मनेपदम् ।

विधानं मनुजैः सम्यक्कृष्णतयानुयायिभिः ॥ २ ॥
 या गतिर्योगमु(धु)क्तानां मुनीनामूर्ध्वरेतसाम् ।
 सा गतिः सर्वजन्तूनां कृष्णातीरनिवासिनाम् ॥ ३ ॥
 महावले च वैराटे तथा वेणीसमागमे ।
 करहाटे महातीर्थे कृष्णा भागीरथीसमा ॥ ४ ॥
 कन्यग्रते सुराचार्ये ये गच्छन्ति रमाचलम् ।
 शिवरात्रौ विशेषेण ते न पश्यन्ति भास्करिम् ॥ ५ ॥

तत्र शिवरात्रौ श्रीपर्वतं गत्वा यत्क्रियते विधानं तद्वक्ष्यते—

चतुर्दश्यां प्रभाते च समुत्थाय समाहितः ।
 स्नायान्नीलसरित्तोये कुर्याद्देवादितर्पणम् ॥ ६ ॥
 कृतसौरक्रियः सम्यग्जीवज्जनककाहते ।
 कुर्यात्स्नानविधिं सर्वमुचितं श्रद्धयाऽन्वितः ॥ ७ ॥
 श्रेमथाद्धं ततः कुर्याद्दानानि किल भूरिशः ।
 ततो मन्दिरमागत्य श्रीशैलाधिपतेः प्रभोः ॥ ८ ॥
 मण्डपादि विदध्यात्तु तोरणाडम्बराणि च ।
 सायंकाले शिवं पश्येन्मल्लिकार्जुनमादरात् ॥ ९ ॥
 गर्भागारं गिरीशस्य क्षालयेद्गन्धवारिणा ।
 ततस्तु धूपयेद्धूपैर्दीपैर्नीराजयेत्ततः ॥ १० ॥
 ततो विल्वदलैः पुष्पैः फणिकारसमन्वितैः ।
 पूजयेत्पार्वतीनाथं यावत्स्याच्चेतसो रुचिः ॥ ११ ॥
 पूजान्ते धूपयेद्देवं दीपैर्नीराजयेत्पुनः ।
 नैवेद्यैर्विधिर्भक्त्या तोषयेत्पार्वतीपतिम् ॥ १२ ॥ :
 ब्राह्मणेभ्यो धनं दद्याच्छ्रीकृष्णाप्रीतये पुत्रः ।
 सवत्सां महिषीं दद्यात्सपत्याणं तुरंगमम् ॥ १३ ॥
 धेनूः पयस्विनीर्दद्याच्छरुटं सट्टपं तथा ।
 पट्टकूलानि वस्त्राणि भूमिदानं तथैव च ॥ १४ ॥
 प्रियंगूर्ध्वगोधूमान्यावनालांस्तथा तिलान् ।
 एवमादीनि धान्यानि शय्या दीपांश्च दीपिकाः ॥ १५ ॥
 करपत्रीश्च मणिकाल्ललपूर्णास्तथैव च ।
 फलानि वीजपूराणां कूपमाण्डानि तथैव च ॥ १६ ॥

नारिकेलानि रन्भाणि जम्बीराणि तथैव च ।
 वंशपात्राणि चित्राणि च्छत्राणि विविगानि च ॥ १७ ॥
 राजिकामानमप्यत्र श्रीकृष्णायं प्रदापयेत् ।
 तत्सुमेहसमं प्रोक्तं नान कार्या विचारणा ॥ १८ ॥
 ततः प्रभाते विमले स्नात्वा कृष्णाजले बुधः ।
 ब्राह्मगान्भोजयेच्छेष्टानन्नैर्नानाविधैः शुभैः ॥ १९ ॥
 कृतप्रणामो देवस्य स्वयं भुञ्जीत भक्तिमान् ।
 पारणान्ते ततस्तिष्ठो यष्टीर्विष्णुमयीः शुभाः ॥ २० ॥
 गृह्णीत्याद्वैरिकं तोयसिक्ताम्बरधरः शुचिः ।
 ततस्तु गृह्णमागच्छेद्भृतद्वयव्रतः पुमान् ॥ २१ ॥
 अन्येषुपि लौकिकाचारा मार्गसेकादयो गृहे ।
 भगिनीप्रमुखा नार्यः कुर्युस्तांस्तद्धिते रताः ॥ २२ ॥
 नारी वा रविवारे तु भैरवं पूजयेत्सुरम् ।
 गन्धपुष्पाक्षतादीनि शुभद्रव्याणि चार्पयेत् ॥ २३ ॥
 नैवेद्यं विविधं चैव तान्बूलं तदनन्तरम् ।
 ततस्तु भोजयेत्सोऽन्नाद्यगादीञ्छुचित्रतान् ॥ २४ ॥
 ततस्तु स्वयमश्रीयाद्भूमौ शयनमाचरेत् ।
 ततः प्रभाते विमले सोमवारे शुभिव्रतः ॥ २५ ॥
 स्नात्वा तैलेन शुद्धेन नव्यवस्त्रावृतस्तदा ।
 पारिवर्हाश्च भेषाग्नी गृह्णीयात्सुसमाहितः ॥ २६ ॥
 कृतस्वस्त्ययनो गच्छेन्मन्दिरं पार्वतीपतेः ।
 गैरिकं तानि वस्त्राणि यष्टीर्विष्णुमयीस्तथा ॥ २७ ॥
 तत्सर्वं धिन्यसेत्तत्र वृषभस्य समीपतः ।
 ततोऽवलोकयेद्देवं शंकरं लोकभंकरम् ॥ २८ ॥
 गन्धपुष्पाक्षतादीनि चार्पयेद्भक्तिमान्तरः ।
 भार्ययेद्देवदेवेशं पार्वतीप्राणयज्ञभम् ॥ २९ ॥

तत्र प्रार्थनामन्त्रः—

इह जन्मनि देवेश यत्कृतं पातकं मया ।

तत्सर्वं त्वं महादेव क्षिप्रं नाशय शंकर ॥ ३० ॥

इति प्रार्थयित्वा प्रदक्षिणीकृत्य रामन्दिरं त्रजेत् । ततः सुहृदिः सहैकपङ्क्तौ
 भुञ्जीत ।

एवं कृते विधाने च कन्यासंस्थे बृहस्पतौ ।
श्रीगिरौ कृष्णवेण्यां वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
सर्वान्कामानवाप्नोति देहान्ते मोक्षमाप्नुयात् ॥ ३१ ॥

तत्र पुराणवचनं केदारखण्डे—

रेतःकुण्डोदकं पीत्वा वाराणस्यां मृतो यदा ।
श्रीशैलशिखरं दृष्ट्वा पुनर्जन्म न लभ्यते ॥ ३२ ॥
इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
कन्यागते बृहस्पतौ श्रीशैलयात्राविधानम् ।

अथ कार्तिकेयदर्शनविधानम् ।

पद्मपुराणे—

कार्तिक्यां कृत्तिकायोगे शिवयोगसमन्विते ।
यः पश्येत्कृत्तिकापुत्रं स भवेद्ब्रह्मसत्तमः ॥ १ ॥
नीलकुण्डे सुधीः स्नात्वा स्वामिनं योऽवलोकयेत् ।
सप्तजन्मसु विप्रः स्याद्दनाढ्यो वेदपारगः ॥ २ ॥
दृष्ट्वा देवं महासेनं कुशैः पुष्पैः समर्चयेत् ।
चन्दनेनानुसंलिप्य दशाङ्गेनैव धूपयेत् ॥ ३ ॥
दीपैर्नाराजयेद्भक्त्या मयूरमपि पूजयेत् ।

कमण्डलुं ब्रह्मसूत्रमक्षमालां कुशांस्तिलान् ॥

पञ्चोपवीतकान्येव(उपवीतानि च मृदं) समन्त्राणि समर्पयेत् ॥ ४ ॥

तत्र मन्त्राः—

कमण्डलुर्जलापूर्णाः स्वर्णगर्भः मुलक्षणः ।

अपितस्ते महासेन प्रसन्नोऽनेन मे भव ॥ ५ ॥

इति कमण्डलुसमर्पणमन्त्रः ।

ब्रह्मसूत्रं महादिव्यं प्रीतये ते मयाऽर्पितम् ।

ब्रह्मजन्मास्तु मे देव ब्रह्मसूत्रसमर्पणात् ॥ ६ ॥

इति यज्ञोपवीतसमर्पणमन्त्रः ।

गोमतीतीरसंभूता गोपीवापीसमुद्रवा ।
य(मृ)दपिता मया तुभ्यं ब्रह्मजन्माप्तये गुह ॥ ७ ॥

* इति गोपीचन्दनार्पणमन्त्रः ।

उपवीतानि शुभ्राणि पवित्राणि शिवात्मज ।
पुरतस्तेऽर्पयाम्यद्य प्रसादार्थं तव प्रभो ॥ ८ ॥

इति पवित्रारोपणमन्त्रः ।

तिलाः काश्यपसंभूतास्तिलाः पापहराः स्मृताः ।
पादयोरपितास्तेऽद्य सर्वपापापनुचये ॥ ९ ॥

इति तिलार्पणमन्त्रः ।

दर्भा ब्रह्ममया विष्णुस्वरूपा रुद्ररूपिणः ।
प्रीत्यर्थं तव देवेश न्यस्ताः पादतले मया ॥ १० ॥

इति दर्भारोपणमन्त्रः ।

अष्टाविंशतिसंख्याकै रूद्राक्षयोजिता मया ।
अपिता तव इक्षे च गृहाण सुरसैन्यप ॥ ११ ॥

इत्यक्षमालार्पणमन्त्रः ।

सुवर्णमुच्यं लोके भुक्तिमुक्तिप्रदं त्रया ।
अपितं तव देवेश दैन्याज्ञानापनुचये ॥ १२ ॥

इति सुवर्णार्पणमन्त्रः ।

एतत्कृत्वा समस्तं च प्रणम्य च मुहुर्मुहुः ।
भासादतो विनिर्गत्य विधानान्तरमादिशे(चरे)त् ॥ १३ ॥

* कमण्डलुमिन्याद्विसर्पयेदित्यन्नशुक्रकेन तत्र ददार्थसमर्पणं प्रतिशयं, तत्र चोपणमन्त्रदर्शनार्थं तत्र चन्द्रा इत्यवतणं दत्त्वा कमण्डलुर्जलापूर्णं इत्याद्यस्ते ते मन्त्रा उक्ताः । तत्र गोमतीतीरेत्यादिगोपीचन्दनसमर्पणमन्त्रदर्शनात्पवित्रमर्पणमन्त्रे च संख्याया अनुपादान्त्तथाऽधे स्वर्णसमर्पणमन्त्रदर्शनात् च पञ्चोपवीतेत्यादिगोपीचन्दनसमर्पणमन्त्रे मृतसुवर्णोपवीतानीतिपाठेन भावमित्यनुभीयते ।

दक्षिणं स्कन्धमारोप्य भागिनेयं तु मातुलः ।
 कुर्यात्प्रदक्षिणास्तिस्त्रस्तूर्यनादसमन्वितः ॥ १४ ॥
 ततोऽवतार्य तं धीमान्स्वस्कन्धाद्भगिनीसुतम् ।
 संपूजयेद्विरण्यादिसंपन्निर्भक्तिपूर्वकम् ॥ १५ ॥
 ततो मन्दिरमागत्य स्नायात्तैलेन सुव्रतः ।
 ब्राह्मणान्भोजयेद्भूरिधनं तेभ्यः समर्पयेत् ॥ १६ ॥
 एवं कृते विधाने तु सर्वपापहरे शुभे ।
 सप्तजन्मसु विप्रः स्याद्भनादयो वेदपारगः ॥ १७ ॥

इति श्रीऋषिर्षिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 कार्तिकेयदर्शनविधानम् ।

अथ ब्रह्मकूर्चविधानम् ।

ब्रह्मशुद्धौ गृहारम्भे सूतके मृतसूतके ।
 यज्ञारम्भे धनप्राप्तौ प्रायश्चित्ते विशेषतः ॥ १ ॥
 रोगमुक्तौ च संपर्के धुद्रपापापनुत्तिषु ।
 विदध्याद्ब्रह्मकूर्चं च मासि मास्यपि वा द्विजः ॥ २ ॥

तत्र ब्रह्मकूर्चलक्षणम्—

दुग्धं दधि घृतं मूत्रं पञ्चमं गोमयं तथा ।
 देहशुद्धयर्थमादिष्टं पवित्रं गव्यपञ्चकम् ॥ ३ ॥
 गव्यं तु गोश्व संभूतं क्षीरदध्यादि पञ्चकम् ।
 पृथग्भूतं गवां चैव पञ्चानामिति निश्चयः ॥ ४ ॥
 नवाभ्रपल्लवाभा या पीतनेत्रा सुलक्षणा ।
 सध धेनुः कपिला ज्ञेया साक्षाद्विष्णुस्वरूपिणी ॥ ५ ॥
 लाक्षारससमानाभा श्वेतरोम्णी ललाटतः ।
 सा रक्ता कथिता विष्णुस्वरूपा धेनुरुत्तमा ॥ ६ ॥
 या गौः स्फटिकसंकाशा सुस्निग्धा स्निग्धलोचना ।
 सा गौः श्वेता समादिष्टा मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ ७ ॥
 अतसीपुष्पसंकाशा लम्बपीनपयोधरा ।
 सा नीली सुरभिर्ज्ञेया महापापविनाशिनी ॥ ८ ॥

भिन्नाञ्जनसमानाभा पीनोष्णी चारुमस्तका ।

सा कृष्णा कृष्णरूपा च महादोपनिवारिणी ॥ ९ ॥ .

* कपिलाया घृतं (मूत्रमेकपलं) ग्राह्यमङ्गुष्ठार्धं च गोमयम् ।

क्षीरं सप्तपलं ग्राह्यं दधि त्रिपलमुच्यते ॥ १० ॥

घृतमेकपलं ग्राह्यं पलमेकं कुशोदकम् ।

घृतेन तेजो वीर्यं च घृतमायुर्थशस्करम् ॥

घृतमारोग्यकरणं घृतं रक्षोघ्नमेव च ॥ ११ ॥

नद्यां प्रस्रवणे तीर्थे रहस्ये निर्जने वने ।

यज्ञागारे गवां गोष्ठे देवतायतने तथा ॥ १२ ॥

तत्र स्नात्वा शुचिर्भूत्वा शुक्लवासा जितेन्द्रियः ।

+ गायत्र्या गृह्य गोमूत्रं गन्धद्वारेति गोमयम् ॥

आप्यायस्वेति च क्षीरं दधिक्राव्णोऽथ वै दधि ॥ १३ ॥

तेजोऽसि शुक्ल(क)मस्यमृतमासि नामशामासि मिर्यं देवानां घृतं देवयजन-
मसीत्याज्यम् । देवस्य त्वेति कुशोदकम् । आपो हि ष्ठा मयोभुव इति ऽपृचेना-
भिमध्नीयात् ।

पालाशं पाद्मपत्रं च ताम्रभाजनमेव च ।

उदुम्बरमयं पात्रं श्रीवृक्षस्याथ वा भवेत् ॥ १४ ॥

सप्तपत्राक्ष ये दर्भा अक्षता यवसंयुताः ।

तेषु केषु च संगृह्य पञ्चगव्यं द्विजोत्तमः ॥ १५ ॥

सुवेण जुहुयाद्विद्वांस्तैर्वा यज्ञार्थकोविदः ।

स्वाहाऽग्रये च प्रथमा सोमायेति परा स्मृता ॥ १६ ॥

आहुतिद्वितयं मुरुर्यं पञ्चगव्ययजौ स्मृतम् ।

मा नस्तोक इदं विष्णुर्गायत्री ब्रह्मजेत्यपि ॥ १७ ॥

* गोमूत्रं ताम्रवर्णायाः श्वेतायाश्चापि गोमयम् ।

पयः काञ्चनवर्णाया नीलायाश्च तथा दधि ॥ ९ ॥

घृतं च कृष्णवर्णायाः सर्वं कपिलमेव च ।

अलाभे सर्ववर्णाया पञ्चगव्येष्वयं त्रिभिः ॥ ९ ॥

इत्यन्यथ ।

समग्रस्य तृतीयांशमेतैर्व्याहृतिभिस्तथा ।
 अनले विधिवद्धृत्वा हुतशेषं पिवेन्नरः ॥ १८ ॥
 पञ्चगव्यं महाश्रेष्ठं देवानामपि दुर्लभम् ।
 मासि मासि नरोऽश्रीयात्सर्वपापापनुत्तये ॥ १९ ॥
 अर्धमासे तु योऽश्रीयात्स स्वर्गं प्राप्नुयाद्भुवम् ।
 ब्रह्मलोकमवाप्नोति षष्ठे षष्ठे तु वासरे ॥ २० ॥
 वचस्य(यत्त्वग)स्थिगतं पापं देहे तिष्ठति वै नृणाम् ।
 ब्रह्मकूर्चो दहेत्सर्वं घृतसिक्त इवानलः ॥ २१ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 ब्रह्मकूर्चविधानम् ।

अथ बालकस्योर्ध्वदन्तोद्गमजनितविघ्नभङ्गविधानम् ।

ब्रह्मयामले—

प्रथमं दन्तनिर्मुक्तिरूर्ध्वा बालस्य चेद्भवेत् ।
 क्लेशाय मातुलस्येह तदा शोक्ता मनीषिभिः ॥ १ ॥
 विघ्नभङ्गं प्रवक्ष्यामि विधानं विधिपूर्वकम् ।
 सौवर्णं राजतं वाऽपि ताम्रं कास्यमयं तथा ॥ २ ॥
 दध्योदनेन पूर्णं तु पात्रं दद्याच्छिशोः करे ।
 समन्त्रं भाजनं दत्त्वा संपश्येन्मातुलः शिशुम् ॥
 सालंकारं सवस्त्रं च शिशुमालिङ्ग्य सादरम् ॥ ३ ॥

तत्र मन्त्रः—

रक्ष मां भागिनेय त्वं रक्ष मे सकलं कुलम् ।
 गृहीत्वा भाजनं साध्वं प्रसन्नो भव मे सदा ॥ ४ ॥
 निर्विघ्नं कुरु कल्याणं निर्विघ्नं च स्वमातरम् ।
 त्वमप्यात्मानमातिष्ठ चिरं जीव मया सह ॥ ५ ॥

इति भाजनदानमन्त्रः ।

ततोऽभिनन्दयेद्विद्वान्भगिनीं भगिनीपतिम् ।
 ज्येष्ठाऽश्रेष्ठान्गुरुन्विप्रान्पित्रान्पितृणां भिवादयेत् ॥ ६ ॥

एवं कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते ।
 ऊर्ध्वदन्तोद्गमभयं पापं नश्यति तत्क्षणात् ॥ ७ ॥
 बालकं जननी चैव चिरं जीवति मातुलः ।
 तस्मात्प्रयत्नतो विद्वान्विधानं सम्यगाचरेत् ॥ ८ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां बालकस्यो-
 र्ध्वदन्तोद्गमजनितविघ्नभङ्गविधानम् ।

अथ महानदीमहापूरहरविधानम् ।

ब्रह्मपुराणे ब्रह्मनारदसंवादे नारद उवाच—

निस्तरन्ति कथं लोका गङ्गापूरपरिप्लुताः ।
 तन्ममाऽऽक्ष्व लोकेश सम्यग्विधिविदां वर ॥ १ ॥

श्रीब्रह्मोवाच—

शृणु नारद वक्ष्यामि विधानं विधिपूर्वकम् ।
 तरन्ति येन मनुजा नदीपूरपरिप्लुताः ॥ २ ॥
 पतिप्रियहिते युक्ता सर्वासा सुभगा सती ।
 कर्तव्यं हि तया सम्यग्विधानं विधिपूर्वकम् ॥ ३ ॥
 स्नात्वा तैलेन शुद्धेन शुक्लाम्बरधरा सती ।
 आगत्य सरितस्तीरं दण्डवत्प्रणमेत्रदीम् ॥ ४ ॥
 परिधाय नवं वस्त्रं सकूर्पासकृपुत्तमम् ।
 शूर्पं पोडशवन्धे च कर्णपत्रादिकं तथा ॥ ५ ॥
 हरिद्रां कुङ्कुमं चैव जीरकं धान्यकं तथा ।
 लवणं च गुडं चैव तण्डुलान्मधुकं तथा ॥ ६ ॥
 अक्षतांश्चन्दनं चापि चन्द्रं कस्तूरिका तथा ।
 एतत्सर्वं तु शूर्पस्थं समन्त्रं सरितेऽर्पयेत् ॥ ७ ॥

तत्र मन्त्रमाचार्यः समुच्चारयेत्—

इमं मे गङ्गे यमुने सरस्वतीति अन्यान्यापि वारुणानि सूक्तानि जपेत् ।

कराभ्यां शूर्पमादाय सप्तवारं जलं क्षिपेत् ।

सरितः सरितो मध्ये मन्त्रानुचार(न्प्रवृत्त)ती सती ॥ ८ ॥

तत्र पौराणमन्त्राः—

गृहाणार्घ्यं मया दत्तं गङ्गे त्रिपथगामिनि ।

लोकानुद्धर तरिस्थान्पूरं संहर चाऽऽत्मनः ॥ ९ ॥ *

इति जपित्वा शूर्पेण जलमध्ये जलं प्रक्षिपेत् । एवं प्रतिमन्त्रं जलमध्ये ज
क्षिपेत् ।

गङ्गे त्वं पुण्यरूपाऽसि सर्वपापविनाशिनी ।

पूरेण ते जगन्मयं समुद्धर समुद्रगे ॥ १० ॥

जीवनं तव लोकानां सुभगं तारणक्षमम् ।

अर्घ्यार्थमर्पितं तुभ्यं गृहाण परमेश्वरि ॥ ११ ॥

अत्युत्कृटेन तोयेन सर्वं जगदुपप्लुतम् ।

रक्ष तत्सकलं मातर्बलिदानेन सुव्रते ॥ १२ ॥

स्वर्गे मन्दाकिनी देवी पाताले भोगवत्यसि ।

भागीरथी तु भूलोके गृहाणार्घ्यं नमोऽस्तु ते ॥ १३ ॥

उत्तुङ्गन्वीचिवेगेन प्लावितं जगतीतलम् ।

रक्षितुं तत्समस्तं हि पूरं संहर चाऽऽत्मनः ॥ १४ ॥

पुष्पधूपान्वितं सर्वं बलिं तुभ्यं मया हृतम् ।

गृहाण त्वं जगद्धात्रि कृपया रक्ष भूतलम् ॥ १५ ॥

इति सप्त मन्त्रानुचार्य सप्तवारं तेन शूर्पेण गङ्गामध्ये गङ्गाजलं प्रक्षिपेत्
तत्सर्वं वस्त्रादिकं गङ्गायां प्रक्षिपेत् । अथ वा तत्स्वरूपिण्यै सुचरित्रायै ब्राह्मण्यै
दद्यात् । ततस्तु तां पुरंध्रीं सर्वे जना नमस्कुर्युः ।

कूर्पासकं च वस्त्रं च कर्णपत्रादिकं तथा ।

कृताञ्जलिपुत्राः सर्वे हर्षयेयुः समञ्जसा ॥ १६ ॥

एवं कृते विधाने तु पूरं संहरति क्षणात् ।

हृष्टपुष्टो जनः सर्वो विधानान्नन्दाति ध्रुवम् ॥ १७ ॥

इति श्रीमृत्सिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां

महानदीमहापूरहरविधानम् ।

अथोत्पन्नस्य बालकस्य माससंवत्सरवृद्धिविधानम् ।

ल(ल)ज्जातके—

मासः पूर्णो यदा जातो जननाद्य शिशोस्तदा ।
 कार्यं वृद्धिविधानं तु मात्रा बालस्य वृद्धये ॥ १ ॥
 अभ्यज्य बालकं सम्यक्पल्लवाद्येन वारिणा ।
 द्विपैर्नौराजयेद्वस्त्रं नूतनं च समर्पयेत् ॥ २ ॥
 * अपूपान्पूरकान्साज्यान्ब्राह्मणीभ्यः समर्पयेत् ।
 ब्राह्मणान्भोजयेत्सम्यग्बालकायुर्विवृद्धये ॥ ३ ॥
 अस्यात्पक्षस्य बालस्य सम्यगायुर्विवृद्धये ।
 जन्मर्षिदेवताप्रीत्यै कृत्यं सर्वं समर्पयेत् ॥ ४ ॥
 एवं कृत्वा मासि मासि बालायुर्वृद्धिदं विधिम् ।
 संभागे द्वादशे मासि विधानान्तरमादिशे(चरे)त् ॥ ५ ॥
 शुद्धाः फारपेत्स्यूताः सुवृत्ता वंशपेटिकाः ।
 निधाय मोदकादीनां स्वाधानां तत्र संचयम् ॥ ६ ॥
 आञ्जाद्य नूतनैर्वस्त्रैः पूर्णा द्वादश पेटिकाः ।
 श्रीचक्रजातु नारीषु प्रतिमं पादपेत्सुधीः ॥ ७ ॥
 प्रत्येकं च ततः कुर्यात्समाष्टिदमनुत्तमाम् ।
 संतनेः क्षेमवृद्धयर्थं जननी पुष्वत्सला ॥ ८ ॥
 यदाऽऽदपट्टिरापूर्णा संभागे जन्मयासरे ।
 क्त्वात्वा शुद्धेन तैलेन पूजयेद्दत्तराधिपम् ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेच्छुक्तया तेनऽऽरोग्यमवाप्नुयात् ॥ ९ ॥
 इति धीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमान्यायामुत्पन्नस्य
 बालकस्य माससंवत्सरवृद्धिविधानम् ।

अथ मृत्युंजयविधानम् ।

ग्रहपीडामु सर्वासु महागदनिपीडने ।
 वियोगे बान्धवानां च जनमार उपस्थिते ॥ १ ॥
 राज्यभङ्गे धनशून्यानावपमृत्युविनाशने ।
 अभियोगे ममृत्पत्रे मनोप्रमविपर्यये ॥ २ ॥

* आर्षेणोत्पन्नस्य वृत्तं द्वादश ॥ १ ॥ पूरकः साज्यान्ब्राह्मणीभ्यः समर्पयेत् ।

मृत्युंजयस्य देवस्य विधानं क्रियते बुधैः ।
 यदाकदाचित्समये प्राप्ते चन्द्रवले शुभे ॥ ३ ॥
 शुभे तिथौ शुभे वारे शुभनक्षत्रसंयुते ।
 शुभे योगे शुभे लग्ने शुभग्रहसमीक्षिते ॥ ४ ॥
 मृत्युंजयस्य देवस्य विधानं शुभदं स्मृतम् ।
 भण्डिते शंकरद्वारि चित्रिते मण्डपान्विते ॥ ५ ॥
 दीपस्थानं तु संशोध्य रत्नकम्बलसंयुते ।
 ब्राह्मणान्वेदशास्त्रज्ञानाहूय गतमत्सरान् ॥ ६ ॥
 स्वस्तिवाचनपूर्वं तु विधानं परमारभेत् * ।
 भारन्धस्य च कार्यस्य सदृशो जप उत्तमः ॥ ७ ॥
 ऊनाधिकस्तु कार्याच्च जपो हीनफलः स्मृतः ।
 राष्ट्रभङ्गे जनकेशे महारोगनिपीडने ॥ ८ ॥
 कोटिसंख्यो जपः प्रोक्तो मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ।
 सायान्यगदपीडायां दुष्टस्वप्नस्य दर्शने ॥ ९ ॥
 मृत्युंजयस्य मन्त्रस्य जपो लक्षमितः शुभः ।
 अपमृत्युविनाशाय जपोऽयुतमितः स्मृतः ॥ १० ॥
 दुर्वार्ताश्रवणे जाप्यं सुहृदामनृते क्षुते ।
 यात्रायामयुतं कार्यं सहस्रं वा समाहितैः ॥ ११ ॥
 आदानभ्यर्च्य देवेशं शंकरं लोकशंकरम् ।
 गर्भागारं जलैर्गाङ्गैः क्षालयेच्चन्दनान्वितैः ॥ १२ ॥
 दशाङ्गैर्धूपयेद्धूपैः स्नपयेच्छंकरं ततः ।
 पश्चामृतैः समन्त्रैश्च सपुष्पैः साक्षतैः शुभैः ॥ १३ ॥

तत्र पश्चामृतान्याह—

पयो दधि घृतं गव्यं शर्करा च शुभं मधु ।
 आप्यायस्वेति च क्षीरं दधिक्राव्णस्तथा दधि ॥ १४ ॥
 तेजोऽसि शुक्रमित्याज्यं मधुवातास्तथा मधु ।
 गायत्र्या शर्कराशुद्धिर्जलस्नानं ततः परम् ॥ १५ ॥

* पश्चिद्ये द्विद्विज्जानुदाधेत्यउक्षणात्मनेवदस्यानित्यभतःपनात्परस्मैतद् कःभियतती

सप्तपिंमते च—

तैलाभ्यङ्गः शुभः शंभोः सर्वकार्येषु चोत्तमः ।
 यथाविधि विधातव्यः सर्वक्लेशनिवारणः ॥ १६ ॥
 चन्दनेन सुगन्धेन कुर्याद्देवस्य लेपनम् ।
 स्थावरे पाणिना कार्यं जङ्गमे सरनिष्ठिकम् ॥ १७ ॥
 ततः पुष्पैर्विधातव्या पूजा देवस्य शूलिनः ।
 कालोद्भवैर्यथोद्दिष्टैर्यावत्स्पातस्त्रमनोरुचिः ॥ १८ ॥
 दशाङ्गैर्धूपयेत्प्रश्नाद्दधूपैर्नाराजयेत्ततः ।
 दीपिकाभिश्च साज्यैस्तु नैवेद्यैः परितोपयेत् ॥ १९ ॥
 तान्बुलमर्षयेत्साङ्गं प्रीत्यै देवस्य शूलिनः ।
 न्यस्तत्रीजाक्षरो मन्त्री स्वदेहावयवेषु च ॥ २० ॥
 रुद्राक्षमालिकाहस्तौ जपेच्चिन्तितशंकरम् ।
 यावन्नो जृम्भणं निद्रा शरीरस्यावमर्दनम् ॥ २१ ॥
 जायते मन्त्रिणस्तावदेव स्याज्जप उत्तमः ।
 जपान्ते च पुनः शंभोः प्रतिपूजां तु कारयेत् ॥ २२ ॥
 ततः मदाक्षिणीकृत्य शंभुं स्वगृहमात्रजेत् ।
 निर्वर्त्यैत्राऽऽह्निकं विद्वान्भुञ्जीयाद्विधिना गृही ॥ २३ ॥
 हविष्यान्नं सप्तपिंस्तु सगुडं पायसान्वितम् ।
 भुक्त्वाऽऽचम्य जलरुणैः पुनः शीतैर्जलेस्तथा ॥ २४ ॥
 कृतास्यशुद्धिः शुचिमाञ्जयीत पृथिवीतले ।
 एवं दिने दिने विद्वान्कृतजाप्यो महामतिः ॥ २५ ॥
 पूर्णसंख्यस्य जाप्यस्य दशाशह्वनं मतम् ।
 पायसेन च साज्येन सप्तिन्द्रिस्तिलसपिंपा ॥ २६ ॥
 श्रीवृक्षस्य फलैः पत्रैः फलैः शतपत्रैः ।
 साज्यैरेव तु स्वर्जूरन्यैर्यज्ञफलैस्तथा ॥ २७ ॥
 हवनं कारयेद्विद्वान्कृताचार्यार्चनक्रियः ।
 ब्राह्मणान्भोजयेत्सम्पन्दशशनेन यजेस्तथा ॥ २८ ॥
 एवं कृते विधाने च सर्वशामफलं लभेत् ।
 चिन्तितार्थस्य सिद्धिः स्यान्नात्र कार्या विचारणा ॥ २९ ॥
 आराध्य विधियद्देवं मृत्युंजयमुमापतिम् ।

गतविघ्नो गतक्लेशः सततं सुखमाप्नुयात् ॥ ३० ॥

अथ जाप्यलक्षणम्—

अस्य श्रीत्र्यम्बकमन्त्रस्य वसिष्ठ ऋषिः । मृत्युञ्जयरुद्रो देवता । अनुष्टु-
प्लन्दः । देवदेव्यौ प्रणवौ बीजशक्ती । सर्वकामसिद्धयर्थं जपे विनियोगः ।

अत्र मूलमन्त्रेण करशुद्धिं कृत्वा प्रणवं करतलयोर्विन्यस्य व्याहृत्यादिमन्त्र-
पादचतुष्टयं सर्वं च करयोरङ्गुष्ठादिकनिष्ठिकान्तमङ्गुलिषु विन्यस्य

ॐ त्र्यम्बकं सर्वज्ञाय हृदयाय नमः । ॐ यजामहे तृप्तिरूपाय शिरसे
स्वाहा । ॐ सुगन्धिं पुष्टिवर्धनमनादित्रोधाय शिखायै वषट् । ॐ उर्वारुकमिव
बन्धनाद्बद्धिणे वज्रकवचाय हुम् । ॐ मृत्योर्मुक्षीय नित्यमलुप्तपूर्तये नेत्रत्रयाय
वौषट् । ॐ माऽमृतादचिन्त्यानन्तशक्तयेऽस्त्राय फट् । एवं सर्वेण मन्त्रेण व्यापक-
न्यासं कृत्वा देहाङ्गन्यासमारभेत ।

ॐ त्र्यं त्र्यक्षेशाय त्रिनेत्राशक्तिसहिताय शिखायां पादुकां पूजयामि ।
ॐ वं वालार्कतेजसे वालाशक्तिसहिताय शिरसि पादुकां पूजयामि । ॐ कं काला-
न्तकेशाय कल्याणीशक्तिसहिताय ललाटे पादुकां पूजयामि । ॐ यं यज्ञेशाय
यज्ञरूपाशक्तिसहिताय भ्रुवोः पादुकां पूजयामि । ॐ जां जालंधरेशाय
ज्वालामुखीशक्तिसहिताय नेत्रयोः पादुकां पूजयामि । ॐ मं महादेवेशाय
महाशक्तिसहिताय श्रोत्रयोः पादुकां पूजयामि । ॐ हं ह्यकिनीशाय हिमवती-
शक्तिसहिताय नासिकायां पादुकां पूजयामि । ॐ सुं सुधीशाय सुगन्धाशक्ति-
सहिताय कपोलयोः पादुकां पूजयामि । ॐ गं गङ्गाधरेशाय गम्भीराशक्ति-
सहितायोर्ध्वोष्ठे पादुकां पूजयामि । ॐ धिं धीमहीशाय धीराशक्तिसहितायाध-
रोष्ठे पादुकां पूजयामि । ॐ पुं पुण्डरीकाक्षेशाय पूर्णाशक्तिसहितायोर्ध्वदन्तेषु
पादुकां पूजयामि । ॐ छिं छीवनेशाय छीवना (?) शक्तिसहितायाधोदन्तेषु
पादुकां पूजयामि । ॐ वं वरिष्ठेशाय वरेण्याशक्तिसहिताय जिह्वायां पादुकां
पूजयामि । ॐ र्धं धन्वीशाय ध्वान्ताशक्तिसहिताय हनौ पादुकां पूजयामि ।
ॐ नं नदीस्वामीशाय नादिनीशक्तिसहिताय चक्षुषे पादुकां पूजयामि । ॐ उं
बुद्धि (उमुद्धी)शायोमाशक्तिसहिताय कण्ठे पादुकां पूजयामि । ॐ वीं वारुणी-
शाय वामाशक्तिसहिताय स्कन्धयोः पादुकां पूजयामि । ॐ रूं रुद्रेशाय रूप-
वतीशक्तिसहिताय बाह्योः पादुकां पूजयामि । ॐ कं काल्तीशाय कान्ताश-
क्तिसहिताय हस्तयोः पादुकां पूजयामि । ॐ त्रिं मीढुष्टमीशाय मङ्गलाञ्च-

क्तिसहिताय वक्षसि पादुकां पूजयामि । ॐ वं वेददेशाय वेदगर्भेशाय वेद-
 गर्भाशक्तिसहिताय स्तनयोः पादुकां पूजयामि । ॐ वं वकीशाय चन्दिनीशक्ति-
 सहिताय हृदये पादुकां पूजयामि । ॐ धं धर्मीशाय धनुष्मतीशक्तिसहिताय
 नाभौ पादुकां पूजयामि । ॐ नाघ्राकेश्वरेशाय पुष्टिशक्तिसहिताय कंधरायां
 पादुकां पूजयामि । ॐ मूं मृत्युंजयेशाय मृत्युनाशिनीशक्तिसहिताय गुह्ये पादुकां
 पूजयामि । ॐ ह्यौ त्यादीशाय त्यादिशक्तिसहिताय पायां पादुकां पूजयामि ।
 ॐ मुं मुक्तीशाय मुद्राशक्तिसहिताय कटघां पादुकां पूजयामि । ॐ क्षीं क्षिती-
 शाय क्षेमकरीशक्तिसहिताय जान्घोः पादुकां पूजयामि । ॐ यं योगिनीशाय
 यन्त्रभेदिनीशक्तिसहितायोर्वोः पादुकां पूजयामि । ॐ मां माङ्गल्येशाय
 भेदिशक्तिसहिताय जङ्घयोः पादुकां पूजयामि । ॐ मूं मृत्युविनाशनेशाय
 मृतवतीशक्तिसहिताय गुल्फयोः पादुकां पूजयामि । ॐ तात्तान्त्रिकेशाय तन्वती-
 शक्तिसहिताय पादयोः पादुकां पूजयामि ।

इति घर्णन्यासः ।

ॐ इष्यन्कं त्रिपुरान्तकेशाय त्रिलोक्याशक्तिसहिताय शिरसि पादुकां
 पूजयामि । ॐ यजा यज्ञपतीशाय स्वाहाशक्तिसहिताय ललाटे पादुकां पूज-
 यामि । ॐ महे महत्तेशाय मायाशक्तिसहिताय श्रोत्रयोः पादुकां पूजयामि ।
 ॐ सुं सुखीशाय सुरविशक्तिसहिताय चक्षुषोः पादुकां पूजयामि । ॐ गन्धिं
 गगनेशाय गगनाशक्तिसहिताय नासिकायां पादुकां पूजयामि । ॐ पुष्टिं पुरु-
 पेशाय पुनंदरीशक्तिसहिताय वस्त्रे पादुकां पूजयामि । ॐ वर्धनं वरदेशाय
 वधंररणीशक्तिसहिताय बाहोः पादुकां पूजयामि । ॐ उर्वा, उर्वाव-
 तीशायोर्ध्वरेतःशक्तिसहिताय हृदये पादुकां पूजयामि । ॐ रुद्र रूपवतीशाय
 रुद्रमशक्तिसहिताय कुक्षयोः पादुकां पूजयामि । ॐ मित्र मित्रेशाय मित्रिकाश-
 क्तिसहिताय नाभौ पादुकां पूजयामि । ॐ वन्धनामालचन्द्रमौलीशाय धररी-
 शक्तिसहिताय ऋष्या पादुकां पूजयामि । ॐ मृत्योर्भन्नीशाय मन्त्रशक्तिसहि-
 ताय गुह्ये पादुकां पूजयामि । ॐ मुक्षीय मुक्तिकरीशाय मुक्तिशक्तिसहिताय
 जान्घोः पादुकां पूजयामि । ॐ मा महाशालेशाय महाशक्तिसहिताय जङ्घयोः
 पादुकां पूजयामि । ॐ [न] मृतादमृतेशायामृताशक्तिसहिताय पादयोः पादुकां
 पूजयामि ।

इति पा(१)न्यासः ।

ॐ त्र्यम्बकं भवेशाय भूक्ति(ति) शक्तिसहितायाऽऽधारे पादुकां पूजयामि ।
 ॐ यजामहे सर्वेशाय शर्वाणीशक्तिसहिताय स्वाधिष्ठाने पादुकां पूजयामि ।
 ॐ सुगन्धि रुद्रेशाय विभुपा(त्व) शक्तिःसहिताय मणिपुरे पादुकां पूजयामि ।
 ॐ पुष्टिवर्धनं पुरुषवरदेशाय वंशवर्धनीशक्तिसहितायानाहते पादुकां पूजयामि ।
 ॐ उर्वारुकमिवोग्रेसायोग्राशक्तिसहिताय विशुद्धे पादुकां पूजयामि । ॐ बन्ध-
 नान्महादेवेशाय मानवीशक्तिसहितायाऽऽज्ञायां पादुकां पूजयामि । ॐ मृत्यो-
 र्मुक्षीय भीमेशाय भद्रकालीशक्तिसहिताय ब्रह्मरन्त्रे पादुकां पूजयामि । ॐ
 माऽमृतादीशानेशायेश्वरीशक्तिसहिताय सहस्रदले पादुकां पूजयामि ।

इति वावयन्यासः ।

ॐ त्र्यम्बकं यजामहे त्र्यम्बकेशायाम्बिकाशक्तिसहिताय पूर्ववक्त्रे पादुकां
 पूजयामि । ॐ सुगन्धि पुष्टिवर्धनं मृत्युंजयेशाय वामाशक्तिसहिताय दक्षिण-
 वक्त्रे पादुकां पूजयामि । ॐ उर्वारुकमिव बन्धनान्महादेवाय भीमाशक्तिसहिताय
 पश्चिमवक्त्रे पादुकां पूजयामि । ॐ मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात्संजीवनेशाय रौद्रीश-
 क्तिसहितायोत्तरवक्त्रे पादुकां पूजयामि ।

इति चरणन्यासः ।

ॐ त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धि पुष्टिवर्धनं महेशाय गौरीशक्तिसहिताय दक्षि-
 णपार्श्वे पादुकां पूजयामि । ॐ उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृताच्छा-
 भवीशाय व्यापिनीशक्तिसहिताय वामपार्श्वे पादुकां पूजयामि ।

इत्यर्धचर्चन्यासः ।

ॐ त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धि पुष्टिवर्धनम् ।

उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात् ॥

सर्वाख्येशायानाख्याशक्तिसहिताय सर्वदरिरे पादुकां पूजयामि ।

इति समग्रचर्चन्यासः ।

एवं पङ्क्तिदेहाङ्गन्यासं कृत्वा पङ्क्तिन्यासमारभेत ।

ॐ नमो भगवते त्र्यम्बकाय शूलपाणिने हृदयाय नमः । ॐ नमो भगवते
 रुद्रायामृतमूर्तये मां जीवय शिरसे स्वाहा । ॐ नमो भगवते रुद्राय चन्द्रशिरसे
 जटिने शिखायै वषट् । ॐ नमो भगवते त्रिपुराङ्गाय दां हीं हूं फवचाय
 हुम् । ॐ नमो भगवते त्रिलोचनाय क्रुण्यजुःसाममन्त्राय नेत्रत्रयाय वौ६६ ।

ॐ नमो भगवते वह्नित्रयाय महामृत्युंजय ज्वल ज्वल मां रक्ष रक्षार्घासास्त्राय फट् ।

एवं न्यासादिकं कृत्वा शिवो भूत्वा शिवं यजेत् ।

ततश्चन्द्रमण्डलोपरिवद्धपद्मासनस्थं प्रवहदमृतचन्द्रकलाधरं योगमुद्रावद्धाधरहस्तद्वयममृतपूर्णकलशोत्तरहस्तद्वयं सोमसूर्याग्निलोचनं पिङ्गलजटाजूटं नागभूपितं भक्तानुकम्पिनं रुद्रं ध्यात्वा स्नेहपूर्णेन मनसा पूर्वोक्तेन विधानेनार्चयित्वा शरणं व्रजेत् ।

हस्ताभ्यां कलशद्वयामृतरसैराप्लावयन्तं शिसौ
द्वाभ्यां तौ दधतं मृगाक्षवलयं द्वाभ्यां वहन्तं परम् ।
अङ्गन्यस्तकरद्वयामृतघटं कैलाससंस्थं शिवं
स्वच्छा(वद्धा)म्भोजगतं सुचन्द्रमुकुटं देवं त्रिनेत्रं भजे ॥ ३१ ॥

एवं ध्यानपरो जपं कुर्यात् ।

अथ मतान्तरम् ।

ॐ त्र्यम्बरमितिमन्त्रस्य मैत्रावरुणवसिष्ठ ऋषिः । रुद्रो देवता । अनुष्टु-
प्छन्दः । त्र्यम्बरमन्त्रजपे विनियोगः ।

अत्र मूलमन्त्रेण करशुद्धिं कृत्वा प्रणवं करतलयोर्विन्यस्य व्यापकन्यासं कुर्यात् । व्याहृत्यादिमन्त्रपादचतुष्टयं सर्वं च करतलयोरङ्गुलीषु विन्यसेत् । ततो देहाङ्गन्यासमारभेत ।

ॐ त्र्यम्बरमिति शिरसि । यजामह इति ललाटे । सुगन्धिमिति मुखे । पुष्टिर्वर्धनमिति हृदये । उर्वारुकमिति नाभौ । बन्धनादिति कट्याम् । मृत्योरे-
त्पूरुद्वये । मुक्षीयेति जानुद्वये । माऽमृतादिति पादद्वये ।

इति देहाङ्गन्यासं कृत्वा पङ्कन्यासमारभेत ।

ॐ नमो भगवते त्र्यम्बकाय शूलपाणये हृदयाय नमः । ॐ नमो भगवते रुद्रायामृतमूर्तये मां जीवय शिरसे स्वाहा । ॐ नमो भगवते रुद्राय शिरश्चन्द्राय जटिने शिखायै वषट् । ॐ नमो भगवते त्रिपुरान्तकाय हां हीं हुं कवचाय हुम् । ॐ नमो भगवते त्रिलोचनाय ऋग्यजुःसाममन्त्राय नेत्रत्रयाय वौषट् । ॐ नमो भगवते वह्नित्रयाय महामृत्युंजय ज्वल ज्वल रक्ष रक्ष मामघोरास्त्राय फट् । ॐ भूर्भुवः स्वरोमिति त्रिम्बन्धः ।

ततश्चन्द्रमण्डलोपरिवद्धपद्मासनं चन्द्रवर्णं स्रवदमृतचन्द्रकलाधरं योगमुद्राव-
द्धहस्तद्वयं सोमसूर्याग्निलोचनं—

चद्धपिङ्गजटाजूटं नागाभरणभूषितम् ।
भक्तानुकाम्पिनं कृत्वाऽभ्यर्चनं शरणं व्रजेत् ॥ ३२ ॥
मृत्युंजय महादेव त्राहि मां शरणागतम् ।
जन्ममृत्युजरारोगैः पीडितं कर्मबन्धनैः ॥ ३३ ॥
तावकस्त्वत्स्थितप्राणस्त्वचित्तोऽहं सदा मृड ।
इति विज्ञाप्य देवेशं मन्त्रं त्रैयम्बरकं जपेत् ॥ ३४ ॥

ॐ ह्रीं जूं सः ॐ भूर्भुवः स्वः ॐ—

* इयम्बरकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ।
उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥
ॐ स्वः, भुवः, भूः ॐ सः, जूं, ह्रीम्, ॐ ।

ॐ ईशानं मूर्ध्नि । तत्पुरुषं मुखे । अघोरं हृदये । वापदेवमूर्ध्नि । सद्योजातं
पादयोः । ततो जपं कुर्यात् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
मृत्युंजयविधानम् ।

अथ रुद्रानुष्ठानविधानम् ।

चतुर्वर्गचिन्तामणौ—

अभिशापे महाव्याधौ महापापविनाशने ।
यज्ञादां ग्रहपीडायां युद्धयात्रामुखे तथा ॥
अनुष्ठितो नरै रुद्रो रौद्रपीडानिवारणः ॥ १ ॥

* “ अर्थज्ञाने विना कर्म न श्रेयसाधने यतः । अर्थज्ञान साधनीय दिजेः श्रेयोधिनिस्ततः ” ॥
इत्यभिष्टुक्तोकेर्मन्त्रस्वार्थं पदर्शयार.—

श्रयम्बरकमिति । हे भगवन्, इयम्बरकं त्रिनेत्रं सुगन्धिं दिग्दत्तोऽभ्युक्तं पुष्टिवर्धनं स्वभक्तप्राप्तनवर्धकं
स्वां यजामहे । यथोर्वारुक कर्कट्यादेः कल पत्रं सद्रन्धनं द्रव्यन्तान्मुच्यते तथाऽस्तान्मृत्योः बन्धनान्-
मुक्षीय मोक्षय । अमृतान्मोक्षान्ना मुक्षीय मा मोक्षर ।

यजामहे त्रिनेत्रं त्वां सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ।
कर्कट्यादिकं पत्रं यथा वृन्तात्तन्मुच्यते ॥
तथा मृ योर्मान्मोक्षान्नान्ना विनोषर ” इति ।

तत्र विधानक्रमः—

एकादशदिजातीनां प्रथमं वरणं भवेत् ।
 एकादश्यामिन्दुवारे शुभनक्षत्रसंयुते ॥ २ ॥
 मातःकाले समुत्थाय स्नात्वा गद्गाजले शुभे ।
 मातर्विधिं समाप्यैव कालश्रवणपूर्वकम् ॥ ३ ॥
 वरणं कार्पमुद्दिश्य कर्त्तव्यं नूनमृत्विजाम् ।
 ततस्ते शुचयो विप्रा द्वागत्य शिवमन्दिरम् ॥ ४ ॥
 अर्चयित्वा शिवं सम्यक्पुष्पैर्नानाविधैः शुभैः ।
 कुर्युः षोडश धीमन्तो ह्युपचारान्पृथक्पृथक् ॥ ५ ॥
 मूलमन्त्रेण शर्वस्य सर्वकामफलेच्छया ।
 ततस्तु दीपमासाद्य जपं कुर्युरतन्द्रिताः ॥ ६ ॥
 रुद्रं चिन्त्यस्य सर्वाद्दगे क्रमादक्षरतो बुधाः ।
 नियमेन जपे सिद्धे कुर्युस्ते यजनं ततः ॥ ७ ॥
 आगमोद्दिष्टमार्गेण समाप्य विधिवद्यजिम् ।
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्दद्यात्तेभ्यश्च दक्षिणाः ॥ ८ ॥
 आचार्यमृत्विजः सर्वास्तोपयेत्कनकादिभिः ।
 एकादश दृषान्दद्यादतिवर्ग्यस्तु सदक्षिणान् ॥ ९ ॥
 सालंकाराणि चम्राणि धान्यानि त्रिविधानि च ।
 एकादशभ्य ऋत्विग्भ्यो दद्याद्रुद्रस्य तुष्टये ॥ १० ॥
 यदि तुष्टो महारुद्रः सिद्धिभिः किं प्रयोजनम् ।
 किं स्यात्तु निधिभिस्सस्य महापमादिभिस्तथा ॥ ११ ॥
 क्रियत्तु पृथिवीस्वाम्यं यज्ञैः किं भूरिदक्षिणैः ।
 तुष्टे सर्वेश्वरे रुद्रे पूजिते च यथाविधि ॥ १२ ॥
 एवंविधे महारुद्रविधाने विहिते सति ।
 अर्द्धवो देवमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥ १३ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 रुद्रानुष्ठानविधानम् ।

अथ वृक्षारोपणविधानम् ।

चतुर्वर्गचिन्तामणौ—

अश्वत्थमेकं पित्रुमन्दमेकं न्यग्रोधमेकं दश तिनित्डीथ ।

कपित्थविल्वामलकीत्रयं च पञ्चास्रवापी नरकं न पश्येत् ॥ १ ॥

तत्र केषांचिदारोपणे सकामता केषांचिदारोपणे निष्कामता । अश्वत्थवट-
निम्बानामारोपणे केवलं निष्कामता । आम्रतिन्तिड्यारोपणे केवलं सकामता ।
कपित्थविल्वामलकीनां त्रये द्विस्वभावता । इति पुराणमतम् । अन्येषापि
पुष्पजातीनां वृक्षाणां सकामनिष्कामताऽस्ति ।

वृक्षगुल्मलतानां च पट्टिधोत्पत्तिरिष्यते ।

अग्रैर्मूलैश्च शाखाभिः फलैर्बीजैश्च कन्दकैः ॥ २ ॥

अष्टादशप्रकारैश्च भारसंख्या निगद्यते (?) ।

तेष्वष्टादशभारेषु कुञ्जराशन उत्तमः ।

तथैव वटवृक्षः स्यात्पित्रुमन्दोऽपि तादृशः ॥ ३ ॥

तत्राश्वत्थजातौ वर्णचतुष्टयमस्ति । तथा हि—

शुक्लपक्षे मधौ मासे यस्य शुक्लदलोद्भवः ।

दृश्यते स द्विजातिः स्याद्वापितुर्मु(द्विपुर्वै मु)क्तिकारकः ॥ ४ ॥

मध्यायेवासिते पक्षे दृश्यन्ते रक्तपल्लवाः ।

नवीना घोषिवृक्षस्य वापितुर्वि(वपुः स्याद्वि)ष्णुलोफदः ॥ ५ ॥

माधवे मासि पीतश्च पल्लवो यस्य दृश्यते ।

सारूप्यं च सिते पक्षे स ददाति च वापितुः (वप्ने प्रददाति च) ॥ ६ ॥

वैशाखे कृष्णपक्षे च हरित्पल्लवसंभवः ।

नूतनो दृश्यते यस्य स शूद्रगुण उच्यते ॥ ७ ॥

ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रश्चत्वार एव च ।

शुद्धो रक्तस्तथा पीतो हरितो जायते क्रमान् ॥ ८ ॥

उप्तो येन वटो भूमौ पुत्रपौत्रपौत्रकैः ।

संतानैर्नन्दयत्येनं वापितारं (वभारं च) न संशयः ॥ ९ ॥

सर्वाङ्गेषु जटा यस्य प्ररोहन्ति च मूलवत् ।

स वटः शंकरः साक्षाद्भक्तिमुक्तिप्रदो भवेत् ॥ १० ॥

निम्बावरोपणे कर्तुर्गदमुक्तिस्तु जायते ।
 पञ्चाङ्गे सेविते निम्बे महाकुष्ठं विलीयते ॥ ११ ॥
 धात्रीरूपित्यविल्वानां रोपणं कीर्तिरर्चनम् ।
 प्रीयते शंकरस्तैस्तु वमुर्नास्त्यत्र संशयः ॥ १२ ॥
 प्रायेण शैशिरे काले वापिते चूनपञ्चके ।
 मङ्गलानि लभेत्कर्ता महापङ्क्तिं महाफलम् ॥ १३ ॥
 राज्यं प्राप्नोत्यविरतं कृतासु बहुपङ्क्तिषु ।
 शिल्पोक्तेन विधानेन नात्र कार्या विचारणा ॥ १४ ॥
 चम्पकाशो रूपुनागजन्वुपाटलिगादिकान् ।
 तरुन्यापयिता धीमाज्ञापते पृथिवीपतिः ॥ १५ ॥
 पिप्पलः शंकरद्वारि चटो मार्गे चतुष्पथे ।
 जन्मशये गवां गोष्ठे रोपितः सर्वकामदः ॥ १६ ॥
 निम्बधनुष्पथे रोप्यः मह चोभिद्रुमेण च ।
 यदा फलानि साक्षात्प न्द्ररूपी न संशयः ॥ १७ ॥
 पिप्पलस्य दन्ते तस्य निम्बरस्य गन्धिनं फलम् ।
 विदधानि शिवे स्वर्णमर्पितं स्वतुल्याममम् ॥ १८ ॥
 प्रदक्षिणमक्रमणैः समभिः पिप्पलद्रुमः ।
 अभिरन्ध्रः जनेः प्रीत्यै नरैः स्मरितपीप्पुभिः ॥ १९ ॥
 संस्पृश्य शनिचारेऽगौ ममान्निद्रुमः पुनः पुनः ।
 अन्वदा मणमैश्वर संस्पृशेत्तु कदाचन ॥ २० ॥
 अश्वत्थमेव वा धेनुष्पथेन ममान्भवेत् ।
 गङ्गास्नानफलं मन्मथनात्र तार्था विचारणा ॥ २१ ॥
 भाष्वाणां वापने यत्तु विमानं क्रियते नरैः ।
 बह्व्यापि तन्ममात्मेन दिशय शान्तिनामिह ॥ २२ ॥
 कृष्णायां भूवि नैरोष्पधृतः पञ्चलगेनिर्गौ ।
 उग्राने वाटिकायां च संशोभ्य पृथिवीतलम् ॥ २३ ॥
 मानं धृत्वा भूवः मन्मथगच्छाद्विद्वगन्तम् ।
 तत्र शं वापयेद्भूमिन्कुरुवाहुन्धन्वरे ॥ २४ ॥
 पात्री स्वदादि संशोभ्यो वदित्थं तु चतुष्पथे ।
 शिवमाकाशदाये तु वापयेत्पूर्वतर्कं पुमान् ॥ २५ ॥

निम्ने देशे तित्तिडीं तु चम्पकं वाटिकान्तरे ।
उदुम्बरः समारोप्य उद्याने वाऽथवा वने ॥ २६ ॥
अन्ये जम्बूवादयो वृक्षा नृपोद्याने जलाश्रये ।
आरोप्य विधिवद्धीमाननन्तं फलमश्नुते ॥ २७ ॥

अथ वल्लीविषये विशेषमाह—

वाटिकायां समारोप्या मृद्धीका शिशिरे शुभा ।
अशोकलतिका निम्ने कुल्यारोधसि माधवे ॥ २८ ॥
केचिन्म(पां म) तेन सा रोप्या माधवीमण्डपान्तरे ।
पिप्पली नागवल्ली च मृदुवृक्षतले तथा ॥ २९ ॥
वाटिकाभ्यन्तरे रोप्या खर्जूरी नालिकेरिका ।
वृन्दावने तु तुलसीं ग्रीष्मान्ते परिवापयेत् ॥ ३० ॥
अन्याश्च पुष्पजातीश्च यथाकालं यथाक्षिति ।
एतत्फलं समालोक्य वापयन्ति तरुक्षराः ॥
ते यान्ति ब्रह्मसायुज्यं विधूतीकृतकल्मषाः ॥ ३१ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शिल्पशास्त्रे
भोजकृतवृक्षारोपणविधानम् ।

अथ वृक्षोद्यापनविधानम् ।

चतुर्वर्गचिन्तामणौ—

आरोपितस्य वृक्षस्य कुर्वन्नुद्यापनाविधिम् ।
फलं तु लभते सम्यगन्यथाऽर्धफलं लभेत् ॥ १ ॥

तत्रोद्यापनविधाने विशेषः—

यः काल उदितः सम्यग्विवाहे मुनिपुंगवैः ।
तस्मिन्नेव प्रकर्तव्य उद्यापनविधिस्तरोः ॥ २ ॥
नान्दीश्राद्धं प्रकर्तव्यं पिप्पलीोद्यापनाविधौ ।
नवग्रहमखं चाऽऽदौ विदर्धत यथावमु ॥ ३ ॥
सहस्रपर्णसंपत्तौ सत्यां योधितरोर्धुवम् ।
जातकर्मादिकं कुर्याद्दोदानावधिकं ततः ॥ ४ ॥

कार्यमुद्यापनं नूनं विवाहविधिवन्नरः ।
 वृक्षशाखां समारोप्य समीपे पिप्पलस्य तु ॥ ५ ॥
 आलत्राले जले क्षिप्त्वा शतकुम्भमितं शुभम् ।
 सा शाखा स च वृक्षश्च बह्वयुग्मेण वेष्टितः ॥ ६ ॥
 सेचनीयोऽथ दुग्धेन मधुना सपृतेन च ।
 तयोः शाखामयान्दस्तांश्चतुरः परियोजयेत् ॥ ७ ॥
 त्रिसूत्रेण त्रिवृत्तेन सव्यतस्तौ प्रवेष्टयेत् ।
 ब्रह्मवर्णस्य वृक्षस्य विधिरेष सनातनः ॥ ८ ॥
 क्षत्रियस्य तु वृक्षस्य शरो ग्राह्यः परस्परम् ।
 वैश्यः प्रतोदमादद्यात्तुरीये षड्वयग्रहः ॥ ९ ॥

तथा च याज्ञवल्क्ये धर्मशास्त्रे—

पाणिर्ग्राह्यः सवर्णासु गृह्णीयात्क्षत्रियः शस्त्रम् ।
 वैश्यः प्रतोदमादद्याद्देदने त्वग्रजन्मनः ॥ १० ॥
 संयोज्य विधिवत्तौ तु पृक्षाश्वत्थौ सुवेष्टितौ ।
 कृत्वाऽग्निवदनं सम्यग्जुहुयात्तिलसर्पिणी ।
 प्रधानदेवता ब्रह्मा वृक्षस्यास्य न संशयः ॥ ११ ॥

तत्र मन्त्रः—

द्वा सुपर्णा सयुजा सखाया इति ।
 भद्रोत्तरसदृशं च जुहुयात्तिलसर्पिणी ।
 ततो ध्याहृतिभिर्होमं विदध्याच्च यथारुचि ॥
 चरुं साज्यं तु जुहुयाद्विद्वान्स्विष्टकृतेऽऋ समम् ॥ १२ ॥

सममित्यस्य कोऽर्थः—साज्याश्चरुतिलाः ।

शान्तिपाठं ततो विद्वान्विप्रैश्च सहितः पठेत् ।
 अग्निपूर्वविभागस्थं ब्रह्माणं पूजितं पुरा ॥ १३ ॥
 स्वर्णमूर्तिफलैः साकं स्वर्णभूषाढसंस्थितम् ।

* तादर्थ्यं चतुर्थी बाध्मेति वार्तिकेऽप्यादर्थ्यं चतुर्थ्या । तथा च स्विष्टकृत्स्विष्टकृत्पर्यमित्यर्थः । तद्वक्तुं भिदान्तकौमुद्या भद्रोनीदीक्षितैर्दिदण्ड्यादिभ्यश्चेति सूत्रे—तादर्थ्यं चतुर्थ्या । एषां स्विष्टकृत्पर्यमित्यर्थः ।

सबन्धं च ततो दद्यादाचार्याय महीयसे ॥ १४ ॥

महीयसे सर्वज्ञायेति ।

धेनुं पयस्विनीं दद्यात्सुशीलां वत्ससंयुताम् ।

ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्दद्यात्तेभ्यश्च दक्षिणाम् ॥ १५ ॥

दृक्षवेष्टनवस्त्रे च ब्राह्मणाय समर्पयेत् ।

नीराजयेत्ततो वृक्षं दृढमूलं समाहितम् ॥ १६ ॥

समाहितं दृढवेदिविराजितमित्यर्थः ।

एवं कृते विधाने च पिप्पलोद्यापनाभिधे ।

समग्रं लभते कर्ता फलमारोपणोद्भवम् ॥ १७ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां पिप्पलो-
द्यापनविधानम् ।

अथ वटोद्यापनम् ।

तत्रैवोक्तम्—

न बध्नाति फलं यावद्वापितो वटपादपः ।

तावदुद्यापनं नैव कर्तव्यं हितमिच्छता ॥ १ ॥

जाते फले तदा कार्यो वटस्योद्यापनाविधिः ।

आदौ संवरणं कृत्वा परिसंशोध्य भूतलम् ॥ २ ॥

वृत्तं वा चतुरस्रं वा दृढप्राकारसंवृतम् ।

प्राकारान्तस्ततः कुर्यान्मण्डपं तोरणान्वितम् ॥ ३ ॥

मण्डपाभ्यन्तरे कुर्याद्भोमकुण्डं त्रिचक्षणः ।

प्रयुतस्योचितं सम्यक्सर्वलक्षणसंयुतम् ॥ ४ ॥

ऋत्विजस्तत्र कर्तव्याश्चत्वारः कर्मकोविदाः ।

आचार्यलक्षणोपेतमाचार्यं परिकल्पयेत् ॥ ५ ॥

लब्धवर्णं च कुर्वति ब्रह्माणं यज्ञकर्मणि ।

स्वस्तिवाच्यं द्विजाः सर्वे चतुर्वेदपरायणाः ॥ ६ ॥

आदौ वृता ऋत्विजस्तु कृत्वा बद्धिमुखं विदः ।

जुहुयुः पायसं साज्यं गायत्र्या प्रयुतं ततः ॥ ७ ॥

सावित्रीप्रीतये सर्वे ततो व्याहृतिभिर्यज्ञिः ।

प्रधानं पायसं चैव सावित्री देवतं परम् ॥ ८ ॥

कृत्वा स्विष्टकृतं सम्यग्विसृज्य हृद्यवाहनम् ।
 पूजितां पूर्वतः पीठे सावित्रीं प्रतिपूजयेत् ॥ ९ ॥
 उपचारैः षोडशभिस्ततः संवरणं तरोः ।
 आरुह्य वेदिकां सम्यक्कुर्यात्स्थण्डिलमुत्तमम् ॥ १० ॥
 अग्निवक्त्रं ततः कुर्याद्द(कृत्वा ह)वनं तत्र कारयेत् ।
 विवाहविधिवद्धीमांस्ततः संवेष्टयेत्तदम् ॥ ११ ॥
 त्रिसूत्र्या मन्त्रतः सम्यक्परि त्वा गिर्वणस्त्विति ।
 सुवर्णं दक्षिणां दद्याद्धेनुं दद्यात्पयस्विनीम् ॥ १२ ॥
 नैयग्रोधं फलं दद्यात्सौवर्णं श्रोत्रियाय च ।
 सवत्सां महिषीं दद्यादाचार्याय महीयसे ॥ १३ ॥
 वस्त्रयुग्मं ततो दद्यात्तत्पत्न्यै कञ्चुकादिकम् ।
 कुण्डले इस्तमात्राश्च तत्पत्न्यै कर्णभूषणे ॥ १४ ॥
 घ्राहणान्भोजयेत्पश्चान्मिथुनानि च षोडश ।
 वंशपात्राणि तल्लिङ्गैर्मन्त्रस्तोत्रैर्यथाविधि ॥ १५ ॥
 आचार्यं प्रार्थयेत्पश्चात्सम्यक्संश्रुक्षणा गिरा ।
 ततः प्रदक्षिणीकृत्य न्यग्रोधस्य समाहितः ॥ १६ ॥
 सम्यक्फलमवाप्नोति बटस्योद्यापने कृते ।
 यज्ञैः किं बहुभिर्दानैस्तपोभिस्तीर्थसाधनैः ॥
 आरोपिते वटे नृणां साक्षाच्छंकरविग्रहे ॥ १७ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 वृक्षोद्यापनविधानम् ।

अथ तडागादिजलाशयोद्यापनविधानम् ।

भविष्यपुराणे—

देवस्वाते तडागे च पुष्करिण्यां सरोवरे ।
 वाष्पां कूपे विशेषेण कुर्याद्दुद्यापनाविधिम् ॥ १ ॥

युधिष्ठिर उवाच—

तरन्ति मनुजाः सम्यक्पतिता भवसागरे ।
 प्रयान्ति तत्र सायुज्यं तन्ममाऽऽवस्व माधव ॥ २ ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

संसारगहने घोरे पतिता ये शरीरिणः ।
तेषामुद्धरणार्थाय विधानं चिन्तितं मया ॥ ३ ॥
तडागो वा सरो वाऽपि देवखातं तथाऽपि वा ।
दीर्घिका वापिका कूपस्तथा पुष्करिणी शुभा ॥
कुल्या तु कृत्रिमा कार्या सर्वपापापनुचये ॥ ४ ॥

तत्रैतेषां जलाशयानां लक्षणानि वक्ष्ये—

कुल्याभाव्य पापाणैर्निम्नां तु निखनेन्महीम् ।
तत्र यज्जलमातिष्ठेत्स तडागः प्रकीर्तितः ॥ ५ ॥
जलान्तः शोधयेद्भूमिं तत्र कुर्यात्प्रणालिकाम् ।
आरोपयेच्च नलिनीः सर्वजात्याः प्रयत्नतः ॥ ६ ॥
तन्मध्ये रोपयेत्स्तम्भं काष्ठजं वा शिलामयम् ।
सरस्यारोपयेद्दृक्षान्वाटिकास्तत्र कारयेत् ॥ ७ ॥
प्रतिष्ठां देवतानां तु सरस्यन्ते नियोजयेत् ।
सरस्तत्कृत्रिमं विद्याल्लोकानन्त्याय कल्पते ॥ ८ ॥
लक्षणं देवखातस्य गिरौ यत्परिवर्तते ।
सदृजं कृत्रिमं वाऽपि स्तम्भैस्तु बहुभिर्वृतम् ॥ ९ ॥
गिरौ वा पथि वा कार्यं शीतलैर्निर्झर्युतम् ।
गम्भीरान्तं सूक्ष्ममुखं सोपानपङ्क्तिशोभितम् ॥
तद्देवखातमुद्दिष्टं मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ १० ॥
दीर्घाभिर्दीर्घिका ज्ञेया द्विवक्त्रा निम्नभूतला ।
शोधिता जलपर्यन्तं दृढपरपाणशोभिता ॥
सा दीर्घिका विजानीपाल्लोकानन्त्यप्रदा नृणाम् ॥ ११ ॥
वापिका चतुरास्या स्याद्घटिताश्मसमावृता ।
मधुहन्तुः समायुक्ता चतुर्विंशतिमूर्तिभिः ॥ १२ ॥
वराहं कारयेच्चत्र शेषं कूर्मसमाश्रयम् ।
भूगोलं कोलदेहस्थं समग्रं कारयेत्सुधीः ॥ १३ ॥
अन्यैस्तु देवलिङ्गैश्च बहुभिः परिशोभिता ।
पुरे वा पथि वा कार्या तथा देवस्य संनिधौ ॥ १४ ॥
वाटिकायां वृषोद्याने सा कार्या मुक्तिमीप्सुभिः ।

चतुरास्या द्विवज्रा वा त्रिवज्रा वा प्रकल्पिता ॥
 सा वापिका समुद्रिष्ठा लोकानन्त्यभद्रा नृणाम् ॥ १५ ॥
 कूपस्तु मन्दिरे प्रोक्तो वज्रः सोपानपङ्क्तिभिः ।
 कपाटेन युतो वज्रे कूपः स परिकीर्तितः ॥ १६ ॥
 एकवज्रा पुष्करिणी सुलभा सर्वदेहिनाम् ।
 जलार्थिनां पञ्चूनां च सुगमा या पदरुभे ॥
 शिल्पविन्निः समुद्रिष्ठा श्रेष्ठा पुष्करिणीफले ॥ १७ ॥
 पिवेत्पानोयमेका गौस्तृपातोऽन्योऽपि रुश्चन ।
 कर्तुः स्वर्णफलायाऽऽनु कल्पते हि ततोऽधिकः ॥ १८ ॥
 कुल्यामानीय निम्ने तु तत्रोद्यानं प्रकल्पयेत् ।
 शालतालतमालादिपादपैरुपशोभितम् ॥ १९ ॥
 इक्षुन्सवापयेत्तत्र पदलीरुन्दसंचयम् ।
 आर्द्रकं च हरिद्रां वा शालीन्सर्वतुसंभवान् ॥ २० ॥
 एतद्विधानं कुल्यायाः कर्तुः कामविवर्धनम् ।
 सहस्रं मानसादीनां सरसां तु चतुष्टयम् ॥ २१ ॥
 कर्ता तेषां मृडानीशी न तत्रोद्यापनाविधिः ।
 विरजाख्यं सरस्तद्वह्नान्धारं सर उत्तमम् ॥ २२ ॥
 कूपेषु वृषभः श्रेष्ठो न तत्रोद्यापनाविधिः ।
 वापीकूपतडागानां कुर्यादुद्यापनं शुभः ॥ २३ ॥
 आदौ निरीक्ष्य तत्कालं ज्योतिःशास्त्रोदितं शुभम् ।
 जलाश्रयात्पश्चिमतो मण्डपं कारयेद्बुधः ॥ २४ ॥
 संशोध्य भूतलं रम्यं स्थण्डिलं तत्र कारयेत् ।
 वानीरसामिधश्चात्र सहस्रं जुहुयाद्बुधः ॥ २५ ॥
 वरुणो देवता चात्र विदध्यात्करुणकस्य तम् ।
 स्थण्डिलात्पूर्वतः पूज्यः पीठे वानीरसंभवे ॥ २६ ॥
 बह्वयुग्मे समार्मीनो मकरोपरिसंस्थितः ।
 पाशं खड्गं तथा खे(धरन्खे)टं तोमरं चोर्ध्वदक्षिणात् ॥ २७ ॥
 हस्तकर्म विजानीयात्पाशादीनां चतुष्टये ।
 यच्चिद्धि ते तु मन्त्रेण धारुणं हवनं मतम् ॥ २८ ॥

प्रधानं पायसं प्रोक्तं प्रायश्चित्तं तु सर्पिणा ।
 होमान्ते विधिवत्कुर्यात्प्रतिपूजां च पाशिनः ॥ २९ ॥
 आचार्याय ततो दद्यान्महिषीं च पयस्विनीम् ।
 ब्रह्मणे वस्त्रयुग्मं च ऋत्विग्भ्यो भूरिदक्षिणाः ॥ ३० ॥
 मूर्तिमाचार्यवर्याय दद्याद्ब्रह्मसमावृताम् ।
 अभिषेकं ततः कुर्याद्वाप्याः कर्तुः समाहितः ॥ ३१ ॥
 मूर्तीनां च कलान्यासं कुर्याद्देवस्य वज्रिणः ।
 वराहस्य सशेषस्य सकूर्मस्यापि तत्त्वचित् ॥ ३२ ॥
 तथैव देवखातादिजलाशयविधानकम् ।
 कुर्यात्फलस्य संप्राप्त्यै स्वर्गस्य तु न संशयः ॥ ३३ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्समानैः परितोपयेत् ।
 एवं कृत्वा तु वाप्यादिजलस्योद्यापनं सुधीः ॥ ३४ ॥
 प्राप्नुयादिन्द्रलोकस्य शाश्वतीं च समीपताम् ।
 यज्ञैः किं बहुभिर्भूष तपोभिर्वा व्रतैस्तथा ॥ ३५ ॥
 एकगोतृप्तिकृत्तोर्यं यदि भूमौ विधीयते ।
 यथा गङ्गाजलं श्रेष्ठं तडागाम्बु तथाविधम् ॥ ३६ ॥
 क्षुद्रतोयाशये राजन्विद्यते परतोयता ।
 पञ्च पिण्डाननुद्धृत्य न स्नायात्परवारिषु ॥ ३७ ॥

इति क्षुद्रजलाशयेषु विशेषः । तथा च याज्ञवल्क्यः—
 शुचि गोतृप्तिकृत्तोर्यं प्रकृतिस्थं यद्दीगतम् । इति ।

तथा दानखण्डे—

जलाधारं जगत्सर्वं जलाधारा हि देवताः ।
 तस्माज्जलप्रदानेन प्रीतो भवतु केशवः ॥ ३८ ॥

इति जलप्रशंसा ।

इति श्रीनृसिंहभट्टधिरचितायां विधानमालायां
 तडागादिजलाशयोद्यापनविधानम् ।

अथ प्रपाविधानम् ।

भविष्यपुराणे कृष्णयुधिष्ठिरसंवादे । युधिष्ठिर उवाच—

कथं कृष्ण तरन्त्यत्र संसारे पतिता नराः ।
स्वल्पेनैव तु कालेन तथा दानेन शंस मे ॥ १ ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

विधानमेकमतुलं सामान्यनरसेवितम् ।
प्रपाख्यं विद्धि राजेन्द्र कथ्यमानं मया शृणु ॥ २ ॥
यस्मिन्पथि जलं नास्ति नास्ति ग्रामः समीपगः ।
प्रपा तत्र प्रकर्तव्या स्वर्गभोगेषुभिर्नरैः ॥ ३ ॥
माघमासेऽसिते पक्षे शिवरात्रौ विशेषतः ।
कृत्वा तु मण्डपं रम्यं चतुर्द्वारं सुशोभितम् ॥ ४ ॥
शाला शिलामयी कार्या दृढैः स्तम्भैर्विराजिता ।
एकवक्त्रा द्विवक्त्रा वा पूर्वोत्तरमुखा शुभा ॥ ५ ॥
मार्गाणां सति बाहुल्ये यत्र कुत्र च वर्त्मनि ।
तत्र तां कारयेद्दीमान्मणिकं च निधापयेत् ॥ ६ ॥
दृढग्रावमयं रम्यं मृन्मयं वा समाहितः ।
पूर्वजांस्तु समुद्दिश्य स्वर्गकामोऽथ वाऽऽत्मनः ॥ ७ ॥
प्रावृत्समयपर्यन्तं जलेः स्वच्छैः प्रपूरयेत् ।
यवागूं तक्रसंयुक्तां व्यञ्जनैस्तु समन्विताम् ॥ ८ ॥
अन्यैर्वा बहुभिश्चान्नैः सघृतैश्चैव संयुताम् ।
ताम्बूलं लवणं वाऽपि खट्वा नानाविधास्तथा ॥ ९ ॥
प्रपायां योजयेच्छतया जलं वा केवलं तथा ।
ब्राह्मणार्थं पृथक्पात्रं ब्रह्मचिह्नेन लक्षितम् ॥ १० ॥
स्वस्तिवाचनपूर्वं तु सर्वमेतत्प्रस्वल्पयेत् ।
एवंविधा प्रपा प्रोक्ता विद्वाद्रिर्धर्मकोविदैः ॥ ११ ॥
द्विगूनां जननी यद्वत्सुचृपाहरणे क्षमा ।
सर्वेषामपि राजेन्द्र मार्गगाणां तथा प्रपा ॥ १२ ॥
मन्दन्ति पितरस्तस्य तुप्यन्ति कुलदेवताः ।
स्तुवन्ति मनुजास्तं तु येनाध्वनि कृता प्रपा ॥ १३ ॥
ऋतुकोटिशते यत्तु पुण्यं संलभते नरः ।
तथा मन्दिरवीक्षायां प्रपाकृत्तद्वाप्नुयात् ॥ १४ ॥

दुर्भिक्षे प्रासमात्रान्नं ग्रीष्मे विन्दुसमं जलम् ।
 तुलितं क्रतुलक्षणे द्वयमेतत्ततोऽधिकम् ॥ १५ ॥
 प्रपा तु द्विविधा प्रोक्ता मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ।
 चरा वाऽप्यचरा राजन्सर्वकामविवर्धिनी ॥ १६ ॥
 कावडिस्थेन तोयेन (वीवधेन समाहृत्य) मार्गे यत्प्राप्यते जलम् ।
 मनुजान्विद्धि राजेन्द्र प्रपा सा स्थावरेतरा ॥ १७ ॥
 शालायां मणिके तोयं लोकार्थं यन्निधीयते ।
 सा प्रपा स्थावरा ज्ञेया लोकाणन्त्यप्रदायिनी ॥ १८ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 प्रपाविधानम् ।

अथान्नसत्रविधानम् ।

भविष्यपुराणे—

भूपतेः सर्वधर्मार्थं किं पुण्यं वद केशव ।
 सर्वदा क्रियमाणं च सर्वकामसुखास्पदम् ॥ १ ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

यदीच्छसि महाराज्यमिहामुत्र महासुखम् ।
 तत्प्रयच्छ कुरुश्रेष्ठ स्वन्नसत्रं यथेच्छया ॥ २ ॥
 यो यदिच्छति राजेन्द्र तस्मै तच्च प्रदीयते ।
 अन्नं बहुविधं तद्धि स्वेच्छाभोजनमुच्यते ॥ ३ ॥
 अन्नमेकविधं दत्तं बहुधा वा प्ररूपितम् ।
 अनन्तसुखदं ज्ञेयं दातुर्नात्र विचारणा ॥ ४ ॥
 कार्तिके वाऽथ माघे वा श्रावणे शुद्धिसंयुते ।
 प्रारभेतान्नसत्रं तु प्रीतये सर्वनाकिनाम् ॥ ५ ॥
 चारिदस्तृप्तिमाप्नोति सुखमक्षयमन्नदः ।
 तिलप्रदः प्रजामिष्टां दीपदश्चक्षुरुत्तमम् ॥ ६ ॥

अनेन प्रकारेणाक्षयसुखमाप्तिरन्नदानेन भवेत् । यतः कारणादन्नदानेन सर्व-
 मेव घटते तेन कारणेन भूभुजाऽन्नसत्रं विधातव्यम् ।

आहूय ब्राह्मणान् राजा स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ।
 प्रारभेताज्ञसत्रं तद्यत्र सौख्यं निरामयम् ॥ ७ ॥
 तीर्थं वाऽपि पुरे वाऽपि तथैव च महापथे ।
 जलाशयसमीपस्थं विदध्यात्सत्रमण्डपम् ॥ ८ ॥
 महानसं समाधाय सर्वोपस्करसंयुतम् ।
 मुसलोलूखलादीनि पाकयन्त्राणि सर्वदा ॥ ९ ॥
 निधापयेद्बहून्याशु तुल्या(लादी)नि समन्ततः ।
 घृतकुम्भास्तैलकुम्भान्व्यञ्जनानि बहून्पि ॥ १० ॥
 पर्णानि विहितान्येव शाकान्नानाविधास्तथा ।
 तैलानि भाण्डनिचयं दधिक्षीरघटान्वहून् ॥ ११ ॥
 सूदान्प्रस्थापयेत्तत्र कुशलान्पाकूर्मसु ।
 आन्धसिकवधुस्तत्र शुचिचित्तान्निधापयेत् ॥ १२ ॥
 गिरिजानलभीमानां यतेषु परिशिक्षितान् ।
 सर्वर्तुषु प्रदातव्यमिच्छापूर्ये चतुर्विधम् ॥ १३ ॥
 अन्नं तु तृप्तिपर्यन्तं साधुशब्दसमन्वितम् ।
 आचान्तेभ्यस्ततो दद्यात्ताम्बूलं च सुसंस्कृतम् ॥ १४ ॥
 शय्यां दद्याच्छयालुभ्यः पादशौचं च कारयेत् ।
 एवं यः कुरुते राजा प्राप्नुयात्स सुखं परम् ॥
 सत्रिणः सूतकं नास्ति स्मृतिरेषा सनातनी ॥ १५ ॥

तत्र याज्ञवल्क्यः—

ऋत्विजां दीक्षितानां च यज्ञकर्म प्रकुर्वताम् ।
 सत्रिप्रतिब्रह्मचारिदातृब्रह्मविदां तथा ॥ १६ ॥
 नन्दन्ति पितरस्तस्य कुलानि च पितामहाः ।
 अन्नदोऽस्मत्कुले जात इति संचिन्त्य सर्वदा ॥ १७ ॥
 नित्यं गयायनिस्तस्य नित्यं गङ्गावगाहनम् ।
 नित्यं तुलाप्रदानं च पुंसो नित्यान्नसत्रिणः ॥ १८ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालाया-
 मन्नसत्रविधानम् ।

अथ दत्तकपुत्रविधानम् ।

शौनकस्मृतौ शौनक उवाच—

इदानीं संभवक्ष्यामि पुत्रसंग्रहमुत्तमम् ।
 बन्ध्या मृतप्रजा वाऽपि पुत्रार्थं समुपोष्य च ॥ १ ॥
 आधाय विधिवद्वह्निं स्वगृहोक्तेन वर्त्मना ।
 बन्धूनाहूय सर्वास्तु ग्रामस्वामिनमेव च ॥ २ ॥
 वाससी कुण्डले छत्रमुष्णीपं चाङ्गुलीयकम् ।
 दद्यादाचार्यवर्याय संपूज्य द्विजपुंगवान् ॥ ३ ॥
 मधुपर्कं ततो दद्यात्पृथिवीशाय शालिने ।
 पायसं चैव साज्यं च शतसंख्यं तु हावयेत् ॥ ४ ॥

प्रजापते न त्वदिति प्रजापतिमुद्दिश्य जुहुयात्स्विष्टकृतं हुत्वा होमं समाप्य
 दातुः समीपं गत्वा पुत्रं देहीति याचेत ।

समक्षस्थो ददत्तस्मै ये यज्ञेनेति पञ्चभिः ।
 देवस्य त्वेति मन्त्रेण हस्ताभ्यां प्रतिगृह्यं च ॥
 अङ्गदङ्गेत्पृचं जप्त्वा चाऽऽघ्राप शिशुमूर्धनि ॥ ५ ॥

वस्त्रादिभिरलंकृत्य च्छत्रच्छायानिपण्णं कृत्वा ।
 नृत्यगीतैश्च वादित्रैः स्वस्तिशब्दैश्च संयुतम् ।
 यस्त्वा हृदेति द्वाभ्यां तु तुभ्यमग्र ऋचैकया ॥ ६ ॥
 सोमो दददित्येताभिः प्रत्यृचं पञ्चभिस्तथा ।
 स्विष्टकृदवशेषं च कृत्वा होमं समापयेत् ॥
 ब्राह्मणानां सपिण्डेषु कर्तव्यः पुत्रसंग्रहः ॥ ७ ॥

तदभावेऽलाभे चाऽसपिण्डस्योऽपि ।

क्षत्रियाणां स्वजातौ वा गुरुगोत्रे समोऽपि वा ।
 वैश्यानां वैश्यजातौ च दत्तपुत्रविधिः स्मृतः ॥
 शूद्राणां शूद्रजातौ च कर्तव्यः पुत्रसंग्रहः ॥ ८ ॥
 यदि स्यादन्यजातीयं गृहीतमपि नन्दनम् ।
 अंशभाजं न कुर्वीत मन्वादीनां मतं हि तत्र ॥ ९ ॥

दौहित्रो भागिनेयश्च शूद्रैस्तु क्रियते सुतः ।
 ब्राह्मणादित्रये नास्ति भागिनेयः सुतः क्वचित् ॥ १० ॥
 नैकपुत्रेण कर्तव्यं पुत्रदानं कदाचन ।
 बहुपुत्रेण कर्तव्यं पुत्रदानं यथाविधि ॥ ११ ॥
 दक्षिणां गुरवे दद्याद्यथाशक्ति द्विजोत्तमः ।
 नृपो राष्ट्रार्थमेवापि वैश्यो रत्नशतत्रयम् ॥ १२ ॥
 शूद्रः सर्वस्वमेवापि द्यशक्तस्तु यथावसु ।
 दत्तपुत्रे यदा जाते कदाचित्त्वीरसो भवेत् ॥ १३ ॥
 पितृवित्तस्य सर्वस्य भवेतां समभागिनौ ।
 अविधाय विधानं यः परिनन्दति नन्दनम् ॥ १४ ॥
 विवाहविधिभाजं तं कुर्यान्न धनभोजनम् ।
 तस्मिञ्जाते सुते दत्ते ह्यकृते च विधानके ॥ १५ ॥
 तत्सुतस्यैव वित्तस्य स स्वामी पितुरञ्जसा ।
 जातेष्वन्येषु पुत्रेषु दत्तपुत्रपरिग्रहात् ॥
 पिता चेद्विभजेद्विचं नैवांसौ ज्येष्ठभागभवेत् ॥ १६ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शौनकोक्तं
 दत्तकपुत्रविधानम् ।

अथ ब्रह्मयामलोक्तं ग्रहणसूतकदोषदूषितौषध—
 मन्त्रदृढीकरणविधानम् ।

यदा कदाचित्समये ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ।
 वेधदोषेण दुष्यन्ति मन्त्रौषधरसक्रियाः ॥ १ ॥
 तृतीये दिवसे चन्द्रग्रहः सूर्यस्य पञ्चमे ।
 यदि स्याद्भेदपत्रं मन्त्रं मन्त्रितं निखनेद्भुवि ॥ २ ॥
 क्षुद्रमन्त्रक्रियाः सर्वमौषधं सूत्रयन्त्रितम् ।
 पृथिव्यां ब्रह्मवर्णायां यत्नतो निखनेद्भुधः ॥ ३ ॥

१ स. "यातिधि" । २ स. "चिदौ" । ३ स. "पितृवि" । ४ स. "भागिनम्" । ५ स. "वाऽऽसी ज्ये" ।

धीजसंख्यां समांम्नार्थं सूत्रग्रन्थिपरम्पराम् ।
 संप्रोक्ष्य पयसा भूमिं ततस्तिलकुशोदकैः ॥ ४ ॥
 निखनेत्तत्र तां सूत्रग्रन्थिमालां प्रयत्नतः ।
 शरावसंपुटे धृत्वा पूर्वाशासंमुखः शुचिः ॥ ५ ॥
 ततो ह्यष्टग्रहे चन्द्रसूर्ययोः स्पर्श एव च ।
 स्नात्वा खातां सूत्रमालां बीजोच्चारैस्तु मोचयेत् ॥ ६ ॥
 बीजैस्तैर्मार्जनं कृत्वा तर्पणं जलमध्यतः ।
 सहस्रं वा शतं वाऽपि जपो मन्त्रस्य कीर्तितः ॥ ७ ॥
 एवं पृथक्पृथक्मन्त्रान्संरक्षेद्ब्रह्मसूतकात् ।
 सर्पवृश्चिकनेत्रादिष्ट(त्र)णमन्त्रक्रियौषधम् ॥ ८ ॥
 अभूमिस्फं विधानेन संगोप्यं सिद्धिहेतवे ।
 संगोपिते यदा मन्त्रे द्विगुणं बलमादिशेत् ॥ ९ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ब्रह्मयामलोक्तं
 ग्रहणसूतकदोषदूषितौषधमन्त्रदृढीकरणविधानम् ।

अथानृतमृतवार्तापरिहरणविधानम् ।

गर्गसंहितायाम्—

दुष्टस्थाने यदा पुंसो भवेत्कूरो नभश्चरः ।
 कुलदेव्याः प्रकोपो वा तदा विघ्नः प्रजायते ॥ १ ॥
 मृत एवेति वार्ता स्यात्सर्वदेशे दुरत्यया ।
 विधानं तत्र कर्तव्यं नरेण हितमिच्छता ॥ २ ॥
 आहूय ब्राह्मणान्सर्वाश्चतुर्वेदपरायणान् ।
 स्नात्वा तैलेन शुद्धेन पूजेयत्कुलदेवताः ॥ ३ ॥
 पितृन्त्संतर्प्य विधिवत्स्वस्तिर्वाच्या द्विजोत्तमैः ।
 जुहुयाद्विधिवद्ब्रह्मिन्द्रमीत्यै समाहितः ॥ ४ ॥

१ ल. 'मादाप' । २ ल. 'य तत्र' । ३ ल. 'मन्त्र' । ४ ल. 'दुष्टे' । ५ ल. 'पुंसि' । ६ ल. 'दिग्ग' । ७ ल. 'नारिणे' ।

स्वादिष्ठया मदिष्ठयेति जुहुयादयुतं सुधीः ।
 पायसं सर्पिषा युक्तं प्रधानं द्रव्यमुत्तमम् ॥ ५ ॥
 मूर्तिभिन्द्रस्य हेम्नस्तु पीठे देवतरोः शुभे ।
 पूजितां विधिवद्भक्त्या षाचार्याय निवेदयेत् ॥ ६ ॥
 हुते स्विष्टकृते विद्वान्गां प्रदद्यात्पयस्विनीम् ।
 तैलं दद्याद्द्विजातिभ्यो विघ्ननाशाय भूरिशः ॥ ७ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाच्छतं वा शक्त्यपेक्षया ।
 आत्मनस्त्वायसीं मूर्तं पलैस्तु दशभिः कृतम् ॥
 तैलाभ्यक्तां ततो दद्याद्ब्राह्मणाय सदक्षिणाम् ॥ ८ ॥

तत्रेन्द्रस्य मूर्तिदानमन्त्रौ—

सहस्राक्ष महाबाहो सर्वविघ्नविनाशन ।
 अनेन मूर्तिदानेन सुप्रीतो भव मे सदा ॥ ९ ॥
 अपमृत्युविनाशाय मूर्तिमेतां ददाम्यहम् ।
 तुष्टेन मृत्युनाग्नेन पातकं मे व्यपोहतु ॥ १० ॥
 ततः पुण्यस्त्रियो विभा वृद्धाश्च गुरवस्तथा ।
 नीराजयन्ति दुर्वातीहरणाय पुनः पुनः ॥ ११ ॥

शतं जीव शरदो वर्षमान इत्यांशिपं पठेयुः ।

ततोऽभिषेचनं कुर्युर्दुर्वातीपीडितस्य च ।
 वृद्धान्प्रणमतस्तस्य दधुराशीर्वचो द्विजाः ॥ १२ ॥
 अहं तु पूजयेद्दुष्टं प्रणम्य कुलदेवताम् ।
 एवं कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते ॥ १३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां गर्गोक्त-
 मन्त्रमृतवार्ताहरणविधानम् ।

अथ चर्मपात्रशुद्धिविधानम् ।

अहोक्तम्—

चर्मपात्राणि नव्यानि तथा मांसमयानि च ।

पूरितानि घृतेनाऽऽशु शुध्यन्त्येकाह एव तु ॥ १ ॥
 घृतं वा चाथ तैलं वा यावन्निःसरतो मुखात् ।
 चर्मपात्रस्य नव्यस्य तदा शुद्धिस्तु जायते ॥ २ ॥
 तत्तैलं तद्घृतं चैव त्यक्त्वाऽन्यन्निक्षिपेद्घृतम् ।
 व्यवहार्यं भवेत्तत्तु दैवे पित्र्ये च कर्मणि ॥ ३ ॥
 जलपात्राणि नव्यानि शल्कलादीनि चैव हि ।
 त्रयोदशदिनैः शुद्धिं चाऽऽप्नुवन्ति मृदादिभिः ॥ ४ ॥
 मृद्दस्मत्त्वक्फलैः शुद्धिर्भवेत्त्रिभिस्त्रिभिर्दिनैः ।
 उद्धृत्य सर्पपैः पात्रं व्यवहारं (यं) द्विजातिभिः ॥ ५ ॥

तत्र क्रमः—

स्थूले वा लघुनि ज्ञेया शुद्धिः पात्रे च चर्मणः ।
 मृदादिभिश्च कलकैश्च वासरैश्च त्रिभिस्त्रिभिः ॥ ६ ॥
 निक्षिपेन्मृत्तिकां कृष्णां सजलां वासरत्रये ।
 ततश्च भस्म तावच्च ततः सप्तत्वचस्त्रयहम् ॥ ७ ॥
 अश्वत्थोदुम्बरपुक्ष्ण्यग्रोधाम्रशिवास्तथा ।
 जम्बूश्च चर्मणः शुद्धौ विदलस्य प्रकीर्तिताः ॥ ८ ॥
 यदा कदाचिद्धिन्नैस्तु(नं तु)पात्रं शुद्धं तु चर्मणः ।
 संधितं सर्पपैः शुभ्येद्धिनेनैकेन सत्वरम् ॥ ९ ॥
 शुद्धपात्रं दिने यस्मिन्क्षालयेत्सारितो जलैः ।
 तेनाम्बु प्रक्षिपेन्मूले वोधिवृक्षस्य * बुद्धिमान् ॥ १० ॥
 वृषभेशानचोर्मध्ये कुर्यान्मार्जनमादरात् ।
 ततस्तु तुलसीमूले प्रक्षिपेद्द्वारि भूरि च ॥ ११ ॥
 (ततस्तु ब्राह्मणागारे मणिके वारि भूरि च । +)
 ततः शुद्धं भवेत्पात्रं चर्मणो नात्र संशयः ॥ १२ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 शङ्खोक्तं चर्मपात्रशुद्धिविधानम् ।

अथ शिवपूजाविधानम् ।

शिवरहस्ये नन्दिकार्चिकेयसंवादे । कार्तिकेय उवाच—

नन्दिन्नश्येत्कर्यं पीडा प्राणिनां रोगसंभवा ।
स्वल्पेन दास्य पुण्येन तन्मयाऽऽचक्ष्व सुव्रत ॥ १ ॥

नन्दिकेश्वर उवाच—

यदि प्रसन्नो देवेशः शंकरस्त्रिविलोचनः ।
अन्नपूजादिभिः सर्वैरुपचारैर्मनोरमैः ॥ २ ॥
तदा नश्यन्ति सर्वेऽपि व्याधयो देहिनां स्फुटम् ।
पित्तज्वरे समुत्पद्ये शिवं संस्नाप्य चारिभिः ॥ ३ ॥
आर्द्रा पञ्चामृते जाते रूपयेत्पार्वतीपतेः(तिम्) ।
सवश्च शीतलैर्वाभिर्गाङ्गैर्यथैव चन्द्रनैः ॥ ४ ॥
सनपयेत्पार्वतीनार्थं ततो धूपैश्च धूपयेत् ।
ततोऽद्यानां प्रकर्तव्या पूजा चित्तप्रमोहिनी ॥ ५ ॥
यण्डकैः परिधिः कार्यः पिण्डकोपरितः समः ।
तस्याभ्यन्तरतः सम्यक्त्थैव मोदकान्प्रसेत् ॥ ६ ॥
ततश्च पुरिकाः स्वच्छा फोणिकास्तदनन्तरम् ।
ततश्च षट्कान्स्निग्धान्दद्यात्प्रोक्त्वास्ततस्ततः ॥ ७ ॥
ततस्तु मणिपात्रादीं चत्नाद्भक्तं नियोजयेत् ।
तस्याभ्यन्तरतो योज्यं पायसं सितया सह ॥ ८ ॥
अष्टोत्तरशतं दीपान्घृतपूर्णान्त्रियोजयेत् ।
सकपूरास्तु ज्वलितानासमन्तात्पटान्न ॥ ९ ॥
ततस्तु कुसुमैः पूजा प्रकर्तव्या मनीषिभिः ।
ततो ध्वजादिकं सर्वं विद्ध्यच्छिन्नतुष्टये ॥ १० ॥
शंकरं प्रार्थयेत्पश्चाद्दण्डवत्प्रणमेन्मुहुः ।
ततः प्रदक्षिणीकृत्य कृताञ्जलिपुटः शुचिः ॥
प्रार्थयेद्देवदेवेशं शंकरं लोकेशंकरम् ॥ ११ ॥

तत्र प्रार्थनामन्त्रः—

जगतीनाथ देवेश त्राहि मां शरणागतम् ।

अनया पूजया विघ्नं त्राहि मां हर मे हर ॥ १२ ॥

इति प्रार्थयित्वा स्वमन्दिरं गत्वा व्याधितमभिपेक्षयेत् ।

यथा अ(ह्य)न्नमयी पूजा तथा घान्यमयी स्मृता ॥ १३ ॥

तथा वस्त्रमयी ज्ञेया नानारत्नमयी तथा ।

घनसारमयी पूजा तथा कास्तूरिकी मत्स्य ॥

सर्वासामप्यभावे च पूजा पुष्पमयी शुभा ॥ १४ ॥

तत्र पुष्पविशेषो यत्र कुञ्चित्पुराणान्तरे कालविशेषेण दर्शितः ।

एवं कृते विधाने तु विघ्नः कोऽपि न जायते ।

हियन्ते व्याधयः सर्वे पूजनात्पार्वतीपतेः ॥ १५ ॥

शिवालयोः नास्ति यत्र नास्ति त्रिष्ण्वादिमन्दिरम् ।

जङ्गमेऽपि विधातव्या पूजा पूजाविचक्षणैः ॥ १६ ॥

इति श्रीनृसिंहमठविरचितायां विधानमालायां शिवरहस्योक्तं

सर्वगदनिवारणशिवपूजाविधानम् ।

अथ वृषोत्सर्गविधानम् ।

काशीखण्डे—

एष्टव्या वहवः पुत्रा यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् ।

गौरीं वाऽप्युद्देहकन्यां नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ॥ १ ॥

तत्र नीलवृषस्य लक्षणमाह—

लोहितो यस्तु सर्वाङ्गे मुखे पुच्छे च पाण्डुरः ।

त्रिहायणोऽक्षतो गर्वा स नीलो वृष उच्यते ॥ २ ॥

यास्मिन्यस्मिन्विषये च वृष उत्सृज्यते तान्नाह—

गङ्गायां च कुरुक्षेत्रे प्रयागे पुष्करे तथा ।

गोदावर्यां च सिन्धुस्थे सुराचार्ये च मानसे ॥ ३ ॥

इत्यादिषु च तीर्थेषु वृषोत्सर्गो विधीयते ।

एकादशे च दिवसे मातापित्रोः क्षयेऽज्ञाने ॥ ४ ॥

तत्र विशेषः श्राद्धसमुच्चये गङ्गनधरभट्टविरचिते—

पतिवन्त्रीक्षयेऽनङ्गान्नोत्सृज्यो बुद्धिमन्त्रैः ।

स प्रेतत्वहरो यस्मात्तन्नास्ति पतिवत्स्त्रियाः ॥ ५ ॥

+ [तथा च ब्रह्मवैवर्ते—

गयापिण्डे वृषोत्सर्गे कुरुक्षेत्रे च तर्पणे ।

गौरीरूपाविवाहे च पितृणामक्षया गतिः ॥ ६ ॥

तथा च स्मृत्यन्तरे—

अपि पुत्रवती नारी भर्तुरग्रे मृता यदि ।

वृषोत्सर्गं न कुर्वीत गां दद्यात्तु पयस्विनीम्] ॥ ७ ॥

तत्र विधानक्रमः—

कृत्वा स्नानं नदीतीये समाप्याऽऽह्निकमञ्जसा ।

स्वस्तिर्वाच्या द्विजैः सर्वैः स्थण्डिलं चैव कारयेत् ॥ ८ ॥

स्थालीपाकविधानेन कृत्वा च हवनं द्विजः ।

पायसेन प्रधानेन कृत्वा स्विष्टकृतं बुधः ॥ ९ ॥

त्रिसृज्य विधिवद्वाङ्घ्रिं विवाहविधिवद्भृशम् ।

उक्षाणं तर्णकां नद्यां मरुताप्य शीतलैर्जलैः ॥ १० ॥

उभौ संयोजयेन्मन्त्रैर्वैवाह्यैर्मन्त्रकोविदः ।

वह्निरावेष्टयेत्पश्चादक्षतैरभिमन्त्रयेत् ॥ ११ ॥

हरिद्रा कुङ्कुमं दुर्वा दधि धान्यं च जीरकम् ।

गोरोर्वनं शतौषधयो हरितालं मनःशिला ॥ १२ ॥

कलशे निहिताः सम्यग्गभिषेके क्षमाः शुभाः ।

अभिषिच्य ततस्ताभिरुक्षणं तर्णकामपि ॥ १३ ॥

शीतोष्णेन जलेनैव स्वगृहोक्तेन कर्मणा ।

सदाक्षिणां तर्णकां तु दत्त्वा वृषभमुत्सृजेत् ॥ १४ ॥

+ धनुष्बिहत्तग्रन्थो नास्ति ख. पुस्तके ।

१ ख. 'मन्त्रैः' । २ ख. 'दीतीये' । ३ ख. 'ण तर्णकी' । ४ ख. 'वनसतो' । ५ ख. 'तर्णकी' । ६ ख. 'धनु' ।

सव्ये कटिदेशे चक्रं चन्दनेन वा कुङ्कुमेन वा संलिख्य दक्षिणे कटिदेशे
त्रिशूलं संलिख्य विसृजेत् । ततो यजमान इति पठेत्—

भो भो वृष सुखं तिष्ठ सुखं गच्छ सुखमद्भि तृणं पानीर्यं पिव गवां पृष्ठतः
सन्स्वेच्छया क्रीडन्विचर संरक्षास्मत्कुलम् । पुनीदि पितृनस्मारुमत्रतु त्वां महे-
श्वरः । हरिस्त्वां जीवयतु ।

नासावेधं च युग्यत्वं यः करिष्याति तेऽनघ ।

पष्टिवर्षसहस्राणि कृमिभुक्स भविष्याति ॥ १५ ॥

इति पठेत् ।

शृङ्गयोश्चामरे बद्ध्वा कण्ठे घण्टां सुनादिताम् ।

किङ्किणीयुक्तसर्वाङ्गे रण नूपुरमण्डितः ॥ १६ ॥

एवं नेपथ्ययुक्ताङ्गे विभोक्तव्यो गवां पतिः ।

स तु मुक्तो लसद्देहो यत्र कुत्र च गच्छति ॥ १७ ॥

पितृणां तीर्थयात्रा स्याद्यजमानस्य केवला ।

स पिवेद्यत्र पानीर्यं वृषराड्वलदर्पितः ॥ १८ ॥

पित्रान्ति पितरः कर्तुर्जाह्नवीतोयमेव तत् ।

मूत्रं करोति गोस्वामी पुरीषं यत्र कुत्रचित् ॥ १९ ॥

पुरोडाशसमं विद्यादन्धमेषशताधिरुम् ।

शृङ्गाभ्यां च सुराभ्यां च दर्पोद्दुत्किरति क्षितिम् ॥ २० ॥

तद्रजः सकलं प्रोक्तं गयावर्जनवद्गुर्धैः ।

लाङ्गूलचालनादायुः खे सर्पति सुशीतलः ॥ २१ ॥

पितृणां देहज्ञां ग्लानिं पितृलोके व्यपोहति ।

नन्दन्ति पितरस्तस्य वस(द)न्ति च पितामहाः ॥ २२ ॥

उत्सृष्टा वृषभस्वैवमस्मद्गोत्रसमुद्रयः ।

पुष्करस्य शतं यात्रा वाराणस्यां शतत्रयम् ॥ २३ ॥

गोदावर्याः सदस्रं च वृषोत्सर्गसमं त्रयम् ।

महालयं गयाश्राद्धं(द्धो)दधिस्नानं(ने) ह्यत्रतुः ॥ २४ ॥

[* वृषोत्सर्गस्य पुण्यस्य कलां नार्हन्ति पौडनीम् ।

* पञ्चभिर्दिने भ्रातृ एत. पुस्तकं नास्ति ।

हता ये करकाघातैः शीतपातैर्मृताश्च ये ।
 अनाहारमृता ये च मार्गश्रमनिपीडिताः ॥ ११ ॥
 स्त्रलनान्मरणं प्राप्ताः शूलारोपणतो हताः ।
 विषाग्निना मृता ये च मृताः कण्टकपीडनैः ॥ १२ ॥
 एकादशाहे वृषोत्सर्गादिश्राद्धविवर्जिताः ।
 देशान्तरमृता भ्रष्टा अग्निदाहादिवर्जिताः ॥ १३ ॥
 एतैश्चान्यैश्च बहुभिर्भ्रियन्ते चापमृत्युभिः ।
 अपमृत्युमृतानां च स्थानं दाल्भ्य हि तच्छृणु ॥ १४ ॥
 गच्छन्ति नरके धारे पूयशीणितसंकुले ।
 बहुचञ्चुखगाकीर्णे लोहकण्टकदुर्गमे ॥ १५ ॥
 अधोमुखाश्च तिष्ठन्ति नराः पापसमाकुलाः ।
 न तेषां कारयेदाद्यं सूतकं नोदकक्रियाः ॥ १६ ॥
 विधानं न तथोक्तं न क्रियामूर्ध्वाभिर्धा तथा ।
 अन्त्येष्टिं कारयेत्क्षिप्रं षण्मासाभ्यन्तरेषु च ॥ १७ ॥
 कर्तव्यं मणिसंस्तारं शुभतीर्थं समाश्रयेत् ।
 गङ्गानां यमुनानां च पुष्करे नैमिषे तथा ॥ १८ ॥
 कुरुक्षेत्रे सरस्वत्यां तीर्थेऽन्यस्मिञ्छुभेषु वा ।
 नद्यामर्षी तटाने वा संगमे निर्झरेऽपि वा ॥ १९ ॥
 दाल्भ्य वै जलपूर्णं च हृदे वा विमले जले ।
 वापीकूपे (वापीकूले) गवां गोष्ठे कुण्डे वा प्रतिमाश्रये ॥
 मन्नाम्ना कारयेदाद्यं बलिं नारायणं शुभम् ॥ २० ॥

दाल्भ्य उवाच--

विमस्यार्थे त्वया देव कथिता या बलिक्रिया ।
 शेषा वर्णाः कथं विष्णो न यान्ति नरकं ध्रुवम् ॥ २१ ॥

विष्णुरुवाच--

चातुर्वर्ण्येन कर्तव्यो बलिर्नारायणाभिधः ।
 विधानं पूर्ववर्णस्य दाहोऽनेन क्रमेण तु ॥ २२ ॥
 षण्मासाद्ब्राह्मणे दाहविमात्तात्तत्रिये स्मृतः ।
 अर्यस्यार्थेन मासेन सद्यः नूद्वैर्निर्धायने ॥ २३ ॥

दक्षिणाभिमुखो भूत्वा सर्वोपधिगन्नाक्षतत्रीहीन्गृहीत्व ऋजुदक्षैस्तर्पणं कर्तव्यम् ।
 प्रथमं पुरुषमूक्तेन प्रत्यृचं नारायणं तर्पयामीति प्रयोगः । सहस्रशीर्षा० १ पुरुष
 पदे० २ पृथागानस्य० ३ त्रिपदाूर्ध्वं० ४ तस्माद्विराड्० ५ यत्पुरुषेण० ६
 त यज्ञं० ७ तस्मात्प्रज्ञात्० ८ तस्मात्प्रज्ञात्० ९ तस्मादम्बा० १० यत्पुरुषं०
 ११ ब्राह्मणोऽस्य० १२ चन्द्रमा मनसो० १३ नभ्याः आसीद्० १४
 सप्तास्याऽऽसन्० १५ यज्ञेन यज्ञम्० १६ प्रथमामृचं जज्ञित्वा तस्या अग्र इमं
 मन्त्र पठेत् ।

अनादिनिधनो देवः शङ्खचक्रगदाधरः ।

अक्षयः पुण्डरीकाक्ष प्रेतमोक्षपदो भव ॥ ४४ ॥

मानसेऽमुकगोत्रप्रेतमोक्षार्थे विष्णुस्तुष्यतु । पत्ने च मासे च युञ्जते मन
 इत्यष्टर्चनं तर्पयं तेनैव विधिना । युञ्जते मन० १ इदं विष्णु० २ इरावती
 धेनुमती० ३ देवश्रुता० ४ विष्णोर्नुक्तं० ५ दिवो वा० ६ प्रतद्वि० ७ विष्णो-
 रराट्० ८ अद्येस्तत्र० ९ त्रीणि पदा० १० तद्विमासो० ११ रक्षोहणं बलमह-
 न० १२ रक्षोहणो व० १३ तद्विष्णोः० १४ विष्णोः कर्माणि० १५ उपयाम
 गृहीतोऽस्यादित्येभ्यस्त्वा० १६ वाचस्पतये० १७ एताभिस्तर्पणं पूर्वविधिना ।
 पश्चात्स्थण्डिलं समागत्य यथोक्तविधिनाऽग्निस्थापनं कर्तव्यम् । चरुश्रपगादिकं
 च पर्युक्षणान्तम । ततो नारायणमल्यद्वाभूहोममई करिष्ये । तत्र आज्येन
 चरुणा विष्णुमहं यक्ष्ये । प्रजापतये । इन्द्राय । अग्नये । सोमाय । युञ्जते मन
 इत्यष्टाभिर्ऋग्भिश्चरुगृहीतेनाऽऽज्येनाऽऽहुतीर्जुहुयात् । इदं विष्णव इति त्यागः ।
 लोभ्य, स्वाहेत्यादि । घारापृथिवीभ्या स्वाहा । उचरादिद्विचत्वारि पृ(रिशत्पृ)-
 पदाज्याहुतीर्जुहोति । संस्रवरहिताः स्रवेण सहस्रशीर्षेति षोडशाऽऽहुतीर्जुहोति ।
 अद्भ्यः संभूतमिति षड्विंशत्या आज्याहुतीर्जुहोति । अथ चरुहोमः । इदं विष्णु० ।
 अतो देवा० । येणि पदा० । तद्विमासो० । रक्षोहणं बलमहनं० । तद्विष्णोः० ।
 विष्णोर्नुक्तं० । दिवो वा० । प्रतद्वि० । विष्णोरराट्० । अद्भ्यः संभूतमिति पद् ।
 अग्नये स्विष्टकृते । अथ भूरादिनवाऽऽहुतयः । स्वाहा प्राणेभ्य इति ऋक्त्रयेण
 पूर्णहुतिं हुत्वा सप्त प्रागन्तु । होमान् आचार्याय ऋत्विशं हिरण्यं कल्पयि-
 त्वाऽनन्तरमेकादश श्राद्धानि ।

ततश्च त्रिपदं श्राद्धं कुर्यात्तूद्वासनन्वितः ।

शास्त्रोक्तविधिना विम त्रासर्गं दिवा रातौ ॥ ४५ ॥

मामुद्दिश्य मकुर्वीत प्रेतं हि मनसा स्मरन् ।
 दमैश्च ऋजुभिः श्राद्धमक्षतैर्दक्षिणामुखः ॥ ४६ ॥
 प्रेतं हि मनसा ध्यायन्देवतीर्थेन निर्वपेत् ।
 पिण्डश्राद्धं मकुर्वीत तुलसीं तु न दापयेत् ॥ ४७ ॥
 दापयेत्तुलसीपत्रं पितृणां हितमिच्छता ।
 निपात्य जानुनी भूमावेकीद्विष्टविधानतः ॥ ४८ ॥
 निर्वर्त्य श्राद्धमखिलं भोजयेत्कमशो द्विजान् ।
 भोज्यं त्रीहियवानं च गोधूमान्नं तथैव च ॥ ४९ ॥
 छत्रोपानत्कर्णभूपा इत्तमुद्रास्तथैव च ।
 वस्त्रोष्णीपं च यष्टिं च भोज्यपात्रे कृमण्डलुम् ॥ ५० ॥
 दापयेत्सर्वविभेभ्यो नात्र कार्या विचारणा ।
 नमस्कृत्य ततो विमानान्धपुष्पतिलाक्षतान् ॥ ५१ ॥
 प्रतिपिण्डे वसोर्वारां वेदमन्त्रं च दापयेत् ।
 शङ्खपात्रे च ताम्रे च अलाभे मृन्मयेऽपि च ॥
 ततो जलं समादाय पिण्डे पिण्डे पृथक्पृथक् ॥ ५२ ॥

प्रथमं विष्णवे । द्वितीयं शिवाय । यमाय सानुचराय तृतीयम् । सोमाय चतु-
 र्थम् । हव्यवाहनाय पञ्चमम् । कव्यवाहनाय षष्ठम् । कालाय सप्तमम् । रुद्रायाष्ट-
 मम् । पुरुषाय नवमम् । प्रेताय दशमम् । विश्वरूपिण एकादशम् । विष्णवे
 एकोद्विष्टविधिना करिष्य इति संकल्पः । विष्णवेतत्ते पादार्थं संपद्यताम् ।
 कालज्ञानम् । एवं काले नारायणवलिनिमित्तं विष्णुश्राद्धमहं करिष्ये । विष्णवे
 इदमासनम् । शिवायेदमासनम् । तथाऽन्येषां सर्वेषामासनम् ।

श्राद्धे सर्वत्र पृष्ठी स्यादासने च क्षणे तथा ।

वृद्धिश्राद्धे चतुर्थी स्याद्विष्णुश्राद्धे तथैव च ॥ ५३ ॥

इति कोऽपि पक्षः । अन्यथा सर्वत्र पृष्ठी स्यात् । विष्णुश्राद्धे क्षणः क्लिप-
 ताम् । तथा प्राप्नोतु भवान् । प्राप्नवानि । आवाहनम् । विष्णवेप तेऽर्थे इति
 सर्वत्र समानम् । गोत्र प्रेत विष्णुरूपेप तेऽर्थः । चतुर्थ्यन्तेन विनियोगेनात्र ग-
 न्धपुष्पधूपदीपाच्छादनार्चनक्रिया संपद्यताम् । यथाक्रमं सर्वेषामपि । विष्णवे-
 तत्त आमं ब्राह्मणभोजनपर्याप्तममृत्तरेण कराहा संपद्यताम् । इदं विष्णवे ।

येत् । रुद्रकलशमुत्तरे स्थापयेत् । यमकलशं यान्ये स्थापयेत् । पुरुषकलशं पश्चिमे स्थापयेत् । मध्ये ब्रह्मकलशं स्थापयेत् ।

आपस्त्वं परमं ज्योतिस्त्रिलोकीपावनक्षमम् ।
पवित्रं कुरु मे देव आपो ज्योतिर्निमोऽस्तु ते ॥ ६२ ॥

अनेन कुम्भेषु जलं क्षिपेत् ।

सर्वे समुद्राः सरितस्तीर्थानि जलदा नराः ।

आयान्तु यजमानस्य दुरितक्षयकारकाः ॥ ६३ ॥

अनेन मन्त्रेण सर्वेषां विष्ण्वादीनामावाहनमाचार्यः कुर्यात् । आवाहने कृते सति तेषु कलशेषु कुङ्कुमदेवदारुसिद्धार्थगोरोचनमुस्ताशिवाकस्तूरिकाविद्रुमचन्द्रकान्तिसर्वापध्यादिकं प्रक्षिपेत् । अतो देवा इति मन्त्रेण कलशवक्राच्छादनं कुर्यात् । श्वेतवस्त्रयुग्मैः सर्वान्घटान्परिच्छादयेत् । मध्यकलशे ब्रह्माणं सौम्यमयं पलैश्चतुर्विंशत्या कृतं ब्रह्मजज्ञानमिति मन्त्रेण कलशोपरि पूर्णपात्रे चत्वारि तण्डुलोपरि स्थापयेत् । द्वितीयकलशे सुवर्णमयं विष्णुं पलैः षोडशभिः कृतमिदं विष्णुरिति मुद्दानामुपरि विन्यसेत् । तृतीयकलशे ताम्रमयं रुद्रं पञ्चपलमात्रं नमस्ते रुद्रेतिः गोधूमामामुपरि विन्यसेत् । चतुर्थकलशे लोहमयं यममशीतिपलसंख्याकं यमाय त्वेति मापाणामुपरि स्थापयेत् । पञ्चमकलशे स्वर्णमिश्रदर्भमयं पुरुषं त्र्यणुकसंख्याकं स्वर्णमयं पुरुषं वा तिलानामुपरि विन्यसेत्पुरुषसूक्तस्यैकयर्चा । कलशे षडङ्गरुद्रजपः । द्वितीयकलशेऽप्रतिरथकवचजपः । ततः स्वैः स्वैः सूक्तैः प्रतिकलशं जपः । स्वैः स्वैरित्यस्यायमर्थः— यस्य कलशस्य या देवता विष्ण्वाद्या तस्यास्तस्या देवतायाः सूक्तम् । तत्र तत्र समीपस्थः पञ्चानां मध्ये यस्य यस्य समीपे यजमानेन नियुक्तः स तज्जपं कुर्यात् । तृतीयकलशे पुरुषसूक्तजपः । चतुर्थकलशेऽपेदित्यध्यायजपः । पञ्चमकलशे स एवाध्यायजपः । पञ्च देवताः । पञ्च कलशाः । सर्वदेवनीतये षडङ्गरुद्रजपः । ततो यजमान आचम्य तानेव पञ्च ब्राह्मणानाहूय पार्वणेनैकोद्दिष्टेन विधिना वा श्राद्धं समारभेत । ऋग्वेदी ब्रह्मोद्देशे । यजुर्वेदी विष्णुद्देशे । सामवेदी विरूपाक्षोद्देशे । अथर्ववेदी यमोद्देशे । सर्वहः प्रेतोद्देशे । ब्रह्मन्पादाद्यर्थं संपद्यताम् । एवं यथाक्रमं सर्वत्र । तत एवन्दिशिष्टे काले नारायणवन्निमित्तं विष्णुश्राद्धमहं करिष्ये । ब्रह्मण इदमासनम् ।

एवं पुरतो यथाक्रमम् । गोत्राय भेतायेदमासनम् । पश्या या देयम् । ब्रह्म-
 नेप तेऽर्घ्यं । ततश्च यथाक्रमम् । गोत्र भेत त्रिष्णुरूपैष तेऽर्घ्यः । विष्णवे गन्ध-
 पुष्पधूपदीपाच्छादनं स्वाहा संपद्यताम् । विष्णवेतत्तेऽर्घ्यं दत्तं दास्यमानं चामृ-
 तरूपेणोपतिष्ठताम् । ततः पिण्डदानम् । पूर्वसंस्थान्यश्च पिण्डान्द्रयात् । ब्रह्मणे
 नम इदं विष्णवे नम इति यथाक्रमम् । प्रतिपिण्डं मन्त्रौ द्वौ द्वौ पठित्वा ब्रह्म-
 पिण्डेऽग्निमीळ आ ब्रह्मन्निति मन्त्रद्वयेन शङ्खपात्रेण गन्धपुष्पाक्षतसर्वोपधी-
 मिश्रजलधारां दद्यात् । त्रिष्णुपिण्ड इपेत्वेदं विष्णुः । रुद्रपिण्डेऽग्न आयाहि
 नमः शंभवे । यमपिण्डे शंनो देवीरभिष्टये यमाय त्या । भेतपिण्डे नामगोत्रे मनसो-
 च्चार्यं यमाय स्वाहा । इति प्रतिपिण्डे जलधारां दत्त्वा शुद्धे जाते सति भेत-
 पिण्डे नामोच्चारं न कुर्यात् । सर्वत्र विष्णुनाम्ना कर्तव्यम् । पञ्चश्राद्धानां प्रति-
 ष्ठासिद्धयर्थं पञ्च दानानि । दक्षिणार्थं हिरण्यं दद्यात् । पञ्चश्राद्धेषु दक्षिणावि-
 शेपः । प्रथमे श्राद्धे जातसस्या वसुंधरा दातव्या ।

बहु धारयसे यस्मात्तस्मात्त्वं वसुधा स्मृता ।

अतो मोचय पापेभ्यो दत्ता शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ ६४ ॥

इति भूमिदानमन्त्रः ।

द्वितीये श्राद्धे गा पयस्विनीं दद्यात् । तत्र मन्त्रः—

गवामङ्गेषु तिष्ठन्ति भुवनानि चतुर्दश ।

यस्मात्तस्माच्छिवं मे स्याद्विह लोके परत्र च ॥ ६५ ॥

तृतीये श्राद्धे कलधौतवस्त्रं कृष्णवर्णं दद्यात् । तत्र मन्त्रः—

दुर्लभं मानुषे लोके लज्जाया रत्नं परम् ।

सुवेपधारणं यस्मात्तस्माच्छान्तिं प्रयच्छ मे ॥ ६६ ॥

चतुर्थे श्राद्धे गोणीसंरयाकास्तलान्द्रयात् । तत्र मन्त्रः—

शिलाः पापहरा नित्यं विष्णुदेहसमुद्भवः ।

सुवर्णा हरदेहीत्या जतः शान्तिं प्रयच्छत ॥ ६७ ॥

पञ्चमे श्राद्धे भेतोद्देशेन गोमिधुने दद्यात् । तत्र मन्त्रौ—

यस्मात्त्वं पृथिवी सर्वा धेनुः केशवसंनिधौ ।

सर्वपापहरा नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ ६८ ॥

धर्मस्त्वं वृषरूपेण जगदानन्दकारकः ।

अष्टमूर्त्तराधिष्ठानमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ ६९ ॥

‘अक्रञ्छर्म’ इति सर्वश्राद्धानि विमृज्य पिण्डानुदके क्षिपेत् । मतान्तरे पञ्चकलशस्थापनं तेषामर्चनादि सर्वं रात्रावेव क्रियते । द्वादश्यां तेष्वेव ब्राह्मणेषु श्राद्धपञ्चकं कुर्यात् । यथोक्ते कर्मणि यजमानोऽर्किचनस्तदा सर्वेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो बस्त्रयुग्ममेकैकशो दद्यात् । भूम्यभावे सवत्सां धेनुं दद्यात् । धान्यं दक्षिणा । केषांचिन्मतेन तान्ब्राह्मणानुपोषयेत् ।

एवं कृते विधाने च दुर्मृत्युभवपातरुम् ।

ब्रह्मादीनां च सर्वेषां × नश्यते नात्र संशयः ॥ ७० ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां विष्णुदा-
रूपसंवादे भारते विष्णुकनारायणबलि-
विधानम् ।

अथ नागबलिविधानम् ।

तत्रैवोक्तसर्पदष्टस्य दुर्मरणकृते नारायणबली कश्चिद्विशेषोऽस्ति ।

श्रावणे मासि भाद्रे वा पञ्चम्यां शुक्लहृष्णयोः ।

पक्षयोर्ध्वं कर्तव्यः शुद्धये नागबलिः शुभः ॥ १ ॥

एकभक्तं तु कर्तव्यं चतुर्थ्यां त्रीह्रिभोजनम् ।

उपोषणं तु पञ्चम्यां स्नात्वा प्राग्निदीजले ॥ २ ॥

कर्तव्यं त्रिधिवद्भक्त्या जागरं तत्र कारयेत् ।

कृत्वा हेममयं नागं उरुत्या भोगफणान्वितम् ॥ ३ ॥

स्वस्तितं तण्डुलानां च कुर्याद्द्रोणचतुष्टये ।

फलशं स्थापयेच्च तन्मुखे वंशभाजनम् ॥ ४ ॥

तस्योपरि न्यसेत्तानां मन्त्रैस्तद्विष्णुर्कर्मणे ।

प्रतिष्ठामन्त्रतो वाऽपि गायत्र्या वा समाहितः ॥

अत्र गन्धादिकं सर्वं कार्यं तस्य च भोगिनः ॥ ५ ॥

तत्र नाममन्त्रैरुपचारान्कारयेदित्येके ।

मुद्गाश्च म इति मुद्गपिष्टानुलेपनं कुर्यात् । त्वां गन्धर्वाः स्वर्लोकं प्रयच्छन्त्विति
हरिद्रयाऽनुलेपयेत् । प्राणाय स्वाहेति सूत्रेण बध्वा पुरुषसूक्तशतरुद्रियमन्त्रैर्म-
ङ्गलकलशोदकैः प्रक्षालयेत् । ततो दर्भाः (भृशद्यया) यां चतुर्विंशत्यङ्गुलमि-
तायामस्थिशरीरं पूर्वमेव निहितमुत्क्षिपेत् । विश्रामपिण्डमुत्थानपिण्डदानानन्तरं
प्रदत्त्वा यथाविधि संस्कुर्यात् । तत्राऽऽ(?) संधीलक्षणमाह-

साक्षाच्छवस्य याऽऽसंधी पालाशैर्वा कुशैः कृता ।

खादिरैर्देववृक्षैर्वा शवविग्रहसंमिता ॥ १ ॥

अस्थ्या(स्थनां)संधी चतुर्विंशत्यङ्गुलाऽत्र मि(लीभिर्मि)ता भवेत् ।
मतान्तरेण विज्ञेया पालाशैश्चदर्भैः कृता ॥ २ ॥

सप्त(त्य)मते-

प्रक्षाल्य विग्रहं वाऽऽस्थं पलाशस्य दलेषु च ।

कृष्णाजिनं परिस्तीर्य पुरुषं चास्थिरुपिणम् ॥ ३ ॥

दुग्धमिश्रेण तोयेन पुनः प्रक्षालयेद्बुधः ।

कृष्णाजिनोपरि स्थाप्या कृत्वा मूर्तिं च पौरुषीम् ॥ ४ ॥

आज्येनाभ्यज्य चूर्णेन यवानां लेपयेत्ततः ।

वैष्णवैः कलशाभ्योभिरभिषेकं च कारयेत् ॥ ५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालाया-
मस्थिपुरुषीकरणविधानम् ।

अथास्थभावे पालाशविधानम् ।

पट्टयाजधिकं घृतशतत्रयं बुधैः संगृह्य जीर्णं च पलाशशाखिनः ।

मूर्तिं विदध्याद्गतजीवितस्य गङ्गातटे वासवपञ्चके च ॥ १ ॥

यज्यं च दाहस्य च कर्म पुंभिः ।

शिरस्यशीतिसंख्यानि ग्रीवादेशे दशैव च ।

वाघोरथ शतं दद्याद्विशतिं च तथोरसि ॥ २ ॥

उदरे विंशतिं दद्याच्चिशतं कण्ठदेशतः ।

ऊर्वाश्च दशकं दद्याच्चिशतं जानुनद्वयोः ॥

पादाङ्गुलीषु वृत्तानि दश दद्यात्समाहितः ॥ ३ ॥

रेतो मूत्रं दृष्ट्वा परिश्रुतः सीसेन तन्त्रमित्येवंमन्त्रैर्दृष्टन्तमूर्तिं सूत्रेण वेष्टयेत् ।
 अथ पालाशान्तमूर्तिश्चिरसि तुम्बकं निदध्यात् । मुखे नाभिके लं दद्यात् । नेत्रयोश्च
 रुषदिः । गुञ्जामौक्तिकानि रुर्णयोः । शुक्तिं नासापुटे । तथा पट्टसूत्रमधरयोः ।
 प्रयालदाडिमीवीजानि दन्तेषु । गुडं ग्रीवायाम् । ब्राह्मणश्चेत्स्त्र्ये यज्ञोपवीत-
 कम् । हृदये हरितालं नियोजयेत् । (१) कालिञ्जस्थाने माञ्जिष्टं वस्त्रम् ।
 मेदःस्थाने मनःशिलाम् । मांसस्थाने यवपिष्टम् । रुधिरस्थाने मधु । अन्त्रस्थाने
 पद्मनालं पटोलं वा । नखस्थाने श्वेतनिष्पावकान् । त्वक्स्थाने मृगतत्रचं नियोज-
 येत् । वीर्यस्थाने पारदं नियोजयेत् । सर्वसंधिस्थान इक्षुपर्वाणि । लोमस्थाने कृष्णो-
 र्णाम् । केशस्थाने सूकरकेशान्नियोजयेत् । नाभिस्थाने मूलकम् । पृष्ठे सर्वोपधीनि-
 योजयेत् । शिश्नस्थाने गृञ्जनम् । वृषणस्थाने दृन्ताकम् । मूत्रस्थाने गोमूत्रम् । अमे-
 ध्यस्थाने रीतिकाम् । जिह्वास्थाने ताडपत्रम् । धातुस्थाने मृत्तिकां । हस्तपाद इक्षवो
 योज्याः । मज्जास्थाने हरितालम् । अस्थ्यभावे पालाशवृन्तानि । अभ्यङ्गे घृतम् ।
 चन्दनं च विलेपने । स्वैः स्वैर्मन्त्रैः सर्वाण्येतानि द्रव्याणि योजयेत् । सहस्रशीर्षेति
 शिरसि तुम्बकं न्यसेत् । मुखे दशदिति मन्त्रेण नारिकेलं न्यसेत् । स्योना
 पृथिवीति मन्त्रेण तनुं यवपिष्टेन लेपयेत् । चक्षुःस्थाने वराटकौ गुञ्जे कनी-
 निरुयोर्मध्यतारयोर्मौक्तिकं ना (?) वातं प्राणेनेति न्यसेत् । अस्थ्यादिस्थाने
 त्वमङ्गं जपेत् । आत्मनु (?) पस्थाने (आत्मस्थाने च) । केशश्मश्राणि सूक-
 रकेशैः कारयेत् । कृष्णोर्णां लोमस्थाने लोमानि प्रयातीति । मधु वाता इति
 रक्तस्थाने मधु । प्राणे प्रा (?) णाया इति श्रोत्रयोः शुक्तिं प्रणवेन । वरु-
 णस्योच्चम्भनमसीति तनावायुर्न्यसेत् । तेजोऽसीति तेजः परिकल्प्य चायुर-
 भ्यगा इति वायुं प्रयुज्य पञ्चभूतात्मैर्मन्त्रैर्भूतग्रामं च कारयेत् । परीत्य भूतानीति
 वा वृन्तस्थासीति (?) चक्षुर्भ्यामञ्जनं कल्प्यम् । दाडिमीवीजानि ये देवा इति
 पुनन्तु मेतिखलु (न्यखिल) संधिषु त्रात रमिति रत्नं मुखे न्यसेत् । अभ्य-
 वोचदिति गन्धस्थाने रीतिकाम् न्यसेत् । कास्यगोलकं हृदये ध्रुवाऽसीति
 न्यसेत् । ब्रह्मजज्ञानमिति धातुस्थाने हरितालम् । मेदःस्थाने मनःशिलां
 कथा नश्चिरेति न्यसेत् । प्रणवेन नखस्थाने निष्पावकान्यसेत् । अकारेणैव
 जिह्वास्थाने ताडपत्रम् । नासा ख (?) स्वपिष्टेन कारयेत् । अदितिर्गौरिति
 मृत्तिकाया परिलेपनम् । विश्वतश्चभुरिति नालकमन्त्रस्थाने न्यसेत् । व्रीहयश्चेति

१ ग 'हृत्वा को दे इ को दृष्ट्वा परिस्तु' । २ ख '५ पञ्च' । ३ ख 'ले देवादि' ।
 ४ ख. '६ मज्जा' ।

सप्त धान्यानि मुखे क्षिपेत् । वृन्ताके वृषणयोः । गृञ्जनं प्रजापते न त्वदेतानिति गुह्ये न्यसेत् । ब्रह्मजज्ञानमिति शुक्रस्थाने पारदं न्यसेत् । पुरीषे पित्तलं दद्यात्स्थिरो भवेति मन्त्रतः । मूत्रस्थाने गोमूत्रमयं त इति मन्त्रतः । ऊर्णया रोमाणि लोमानि प्रयतेरिति । युवा सुवासा इति कौपीनं वस्त्रेण पट्टेन दुकूलेन वा । प्रतद्विष्णुरिति पञ्चगव्येन प्रोक्षेत् । आदित्यास्त्वगिति कृष्णाग्नि-
नभिमन्त्र्य वेदाहमिति सर्वाङ्गान्यभिमन्त्रयेत् ।

कृत्वा मूर्तिं प्रयत्नेन ततो नामादि कारयेत् ।

जातकर्मादिविवाहान्ताः क्रियाः संक्षेपेण कर्तव्याः । तत्र कालनियमो-
नास्ति । एककालेनैव कर्तव्याः । वैष्णवैर्मन्त्रैः सर्वसंस्कारान्कुर्यात् । गायत्र्या-
चाऽस्य कायस्य शुद्धिः । अनन्तरं पुरश्चरणं सावित्रीजपो गोदानं च । तत्र
प्रयोगः—

अमुकगोत्रस्य प्रेतस्य निखिलकायिकवाचिकमानसिकसांसारिकरहस्यप्रका-
शज्ञानाज्ञानकृतमहापातकातिपातकानुपातकोपपातकसंकीर्णमकीर्णरुदोपत्रयार्थमू-
र्ध्वोच्छिष्टाधरोच्छिष्टास्पृश्यस्पर्शाग्नेकभिमित्तजनितपापत्रयार्थं पित्रोरौर्ध्वदे-
हिके कर्मण्यधिकारार्थं यथासंभवं प्रायश्चित्तमहं करिष्ये । इति संकल्पं कृत्वा
देवस्य त्वेति प्रेतं संस्नाप्य भूरसीति भूमौ निधाय भद्रं कर्णेभिरिति क्षौरं कार-
येत् । कृतं कर्मोच्चारयेत् । ततो वैतरणीदानम् ।

यमद्वारे महाघोरे तप्ता वैतरणी नदी ।

तर्तुकामः प्रदास्यामि तुभ्यं वैतरणीं च गाम् ॥ ४ ॥

अथाष्ट महादानानि—

कार्पासलोहलवणसप्तधान्यं तथैव च ।

हिरण्यतिलपान्नादि दद्याद्विष्णुसुतुष्टये ॥ ५ ॥

कार्पासस्य तुला । लोहस्याशीतिपलानि । लवणस्य द्रोणचतुष्टयम् । तिला-
नां द्रोणपञ्चकम् । हिरण्यं निष्कमितम् ।

त्रीहीन्मापान्मियंगूथ शालीन्मुद्गांस्तिलानपि ।

ददामि यावनालांश्च ततः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ ६ ॥

विष्णोरिति दक्षिणां कर्णे श्रावयेत् । अनन्तरं विष्णुरुल्लोदनेन रुद्रकल्लो-
दकेन चाभिवेकः । शिरो मे श्रीरिति पञ्चभिः । यार्धं ते० । नमस्ते० । ऋचं वाचः

परिमाणं तण्डुलानां खारी वा द्रोणपञ्चकम् ।
 निष्किञ्चनस्तदर्धेन कुर्यादष्टदलं सुधीः ॥ ५ ॥
 वैद्यविज्ञातदोषस्य दुःसाध्यस्योपर्यसि ।
 शान्त्यर्थमीक्षते ग्रन्थं पूर्वकर्मविपाकजम् ॥ ६ ॥
 ज्योतिःशास्त्रावलोके च दद्यात्पूनी(ग)फलादिकम् ।
 पुष्पवद्ग्रहणं पश्येत्पटे संलिरितं शुभम् ॥ ७ ॥
 येनैदं दर्शितं सम्भवत्स्मै दद्याद्धनं बहु ।
 इति वीसा प्रकृत्या शास्त्रेषु कुशलैर्दिजेः ॥ ८ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालाया
 शाल्वीक्षाविधानम् ।

अथ शकुनशास्त्रावलोकनविधानम् ।

ब्रह्मयामले—

रघुवंशः स्तुतिदेव्यास्तथा भागवतं शुभम् ।
 प्रेक्षणीयानि शास्त्राणि पूर्वाभावे परंपरम् ॥ १ ॥
 पूर्वेश्वरधिवास्तव्या रघुवंशस्य पुस्तिका ।
 गन्धपुष्पादिकैः सर्वरूपचारैः प्रपूजिता ॥ २ ॥
 निमन्त्रयेत्कुमारीं तां या गौरी या विवेकिनी ॥
 द्विजातीनां विशेषेण पूर्वेश्वरभिवन्द्य च ॥ ३ ॥
 प्रातःकाले समुत्थाय कृत्वाऽभ्यङ्गं समाहितः ।
 तामप्यभ्यञ्ज्य विधिवत्कन्यकां तु समाह्वयेत् ॥ ४ ॥
 समाहिते स्थले रम्ये चतुष्के रू(फैरु)पशोभिते ।
 आसनं प्राङ्मुखं कुर्यात्कुमारीं विधिपूर्वकम् ॥ ५ ॥
 पटे वा दारुपटे वा केवले भूतलेऽपि वा ।
 सर्गपङ्क्तिं द्विधा कुर्यात्सतंभोवत्स्वरः ॥ ६ ॥
 मध्यं (मा) दशसर्गाणां नवानामपरा भवेत् ।
 आदिरुत्तरतो ज्ञेया तथैवापरपङ्क्तिः (तथा दक्षिणतोऽपरा) ॥७॥

पङ्क्तयोः प्रागे(च्ये)व दिग्भागे पीठे शास्त्रं प्रपूजयेत् ।
उपचारैः षोडशभिः कुमारीमपि पूजयेत् ॥ ८ ॥
वागर्थाविष संपृक्ताविति सर्वत्र मन्त्रतः ।
अर्चयित्वा कुमारीं च पुस्तिकामपि पण्डितः ॥ ९ ॥
चिन्तयित्वाऽऽत्मसुहितं पूगीफलमनुत्तमम् ।
प्रदत्त्वा कन्यकाहस्ते प्रार्थयेच्च पुनःपुनः ॥ १० ॥

तत्र चिन्ताक्रमः—

यदि मे सफलं कार्यं परिपश्यसि शोभने ।
तदाऽस्मिन्शकुने ब्रूहि शोभनं नान्यथा वद ॥ ११ ॥
कुमारि गिरिजारूपे भविष्यत्सदृशं फलम् ।
निधेहि पङ्क्तिपूजेपु(पुञ्जेऽत्र) यत्र ते मनसो रुचिः ॥ १२ ॥
कुमार्यां निहितं ज्ञात्वा पूगीफलमनुत्तमम् ।
गणयेत्सगदशकान्दशके तु फलं न्यसेत् ॥ १३ ॥
श्लोके च निहिते पूगे कथां तत्र विचिन्तयेत् ।
स्तुतिलिहवर्जितः श्लोकः शकुनेषु प्रशस्यते ॥ १४ ॥
शुभं वाऽप्यशुभं सत्यं तवर्गेतरपञ्चमम् ।
अक्षरं प्रथमे पादे संयोगेन विचर्जितम् ॥ १५ ॥

एतद्रघुवंशविरचनमध्ये “ तस्याधिकारपुरुषैः ” इत्यादिग्रन्थसंदर्भाविरचन-
समयेऽतिप्रसन्नया परमेश्वर्यैकोनविंशसर्गसंग्रहे ममाधिष्ठानमस्तीति कालिदा-
सोऽनुकम्पितः । ततश्च कविना वृतो वरः “ यद्गृहं पत्पुस्तकं तत्रानन्तरायोऽस्तु
यः पठति तद्दंशादिदृष्टिरस्तु । यः पूजयति तदायुर्वर्धताम् । यः शकुनार्थं
पर्यालोचयति तस्यैव शकारः सम्पन्नभवतु । यो लेखयित्वा ददाति तस्य पाप-
मासप्रयागस्तानमस्तु । यस्तु बालान्पाठयति स सर्वविद्याभ्यापको भवतु ” इति ।
ततः परितुष्टया परमेश्वर्यैवमस्तिवर्त्येवादि । इत्याख्याऽपि(ख्यायिका) रुद्रयाम-
लादित्रयटीकासु दर्शिता । ततो निश्चयेन सम्पन्नपरमेश्वर्या अस्मिन्ग्रन्थेऽधिष्ठान-
मस्त्यतो लौकिकमेतदिति न मन्तव्यम् !

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां रघुवंशे
शकुनप्रसंगविधानम् ।

तत्र वर्तमानि वर्ततां शिवं पुनरस्तु त्वरितं समागमः ।

अपि साधय साधयेभिसतं स्मरणीयाः समये वयं वयम् ॥ १ ॥

इत्याद्यौत्पादिकाः शकुना दक्षिणाः । दक्षिणः कामो वायव्यभागस्था नकुल-
भरद्वाजचापमयूराः शुभदाः । पल्लीपिङ्गलादिरुतानि ययोदितानि तान्येषु शकुभे
मशस्तानि न तु ते दर्शनफला इत्यादि सहजम् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां यन्त्रमालोक्त-
रघुवंशादिशकुनविधानम् ।

अथोपश्रुतिविधानम् ।

तथा च यज्ञकाण्डे—

उपश्रुतौ प्रधानत्वं फले कार्यं फलार्थिना ।

ज्ञातव्या यज्ञकर्मान्ते सा पौरमुखजा बुधैः ॥ १ ॥

तथा च विशेषः—

अन्त्यजानां गृहे चाम्यं पूर्वरात्रे यदुच्यते ।

स्त्रिया वा बालकैर्वाऽपि तथा पुंभिः परस्परम् ॥ २ ॥

विचार्य तद्वचस्तत्त्वमादेष्टव्यं फलं बुधैः ।

निर्णेजकालये पश्येत्प्रतिपद्येव बुद्धिमान् ॥ ३ ॥

मद्यकृतसदने पश्येद्वितीयायां न संशयः ।

तैलविक्रयिणां गेहे तृतीयायां विलोकयेत् ॥ ४ ॥

चतुर्थ्यां पुररुस्तानां च पञ्चम्यां लोहकारिणाम् ।

षष्ठ्यां किशुरूजातीनां सप्तम्यां मद्यकारिणाम् ॥ ५ ॥

अष्टम्यां चैव वैश्यानां नवम्यां योगजातिषु ।

पश्येत्पीप्लुकु गेहे दशम्यां नात्र संशयः ॥ ६ ॥

सिन्दोलकगृहे पश्येदेकादश्यामुपश्रुतिम् ।

द्वादश्यां कुम्भकाराणां स्वर्णकारालये स्मरे ॥ ७ ॥

भूते कापालिके गेहे पौर्णमासा द्विजन्मनाम् ।

अयायां शूद्रजातीनां गेहे पश्येदुपश्रुतिम् ॥ ८ ॥

तत्र विलोकनक्रमः—

उपास्य पश्चिमां संध्यां स्मरन्नात्महितं सुधीः ॥
 स्वस्तित्वाच्च द्विजान्गच्छेद्बालग्रन्थिर्मुदाऽन्वितः ॥ ९ ॥
 चन्दनेनानुलिप्ताङ्गः श्वेतमाल्यधरः शुचिः ।
 श्वेतवस्त्रसमायुक्तौ धृतहेमविभूषणः ॥
 अक्षतानञ्जलीं धृत्वा मन्त्रेणानेन मन्त्रितान् ॥ १० ॥
 ॐ ऐं ह्रीं श्रीं देवि देवि महादेवि महादेवस्य वल्लभे ।
 विमोहय जनान्सर्वान्ममात्र वस्रगान्कुरु ॥ ११ ॥ स्वाहा ।

इत्यभिमन्त्रयाक्षतानञ्जलीं परिशुद्ध वस्त्रेण वदनेत्रकर्णः सन्नन्धेन नीयमान
 उपश्रुतिगृहं गत्वाऽञ्जलेरक्षतांस्तद्गृहोपरि प्रक्षिप्य मुक्तेनत्रर्णो गृहमनुष्यशब्दा-
 ष्च्छृणुयात् । तच्छुभमशुभं वा विचार्याऽऽदेष्टव्यमिति ।

अन्यच्च—

यदा कदाचित्समये ग्रामान्तरं जिगमिषुर्गम्यमानः पथि पौरशब्दानाकर्णये-
 त्तेषु कुरान्वर्जयित्वाऽन्ये शब्दादिवर्णाः श्रेष्ठाः । प्रयागे गृहाणगच्छभवत्यर्थ-
 जातार्थदानार्थलाभार्थादिसाधुशब्दाः प्रशस्ताः । तेषु कार्कर्थो दुष्टाः । एहागच्छ-
 नास्तिनभवत्यर्थाजातासिद्धार्थादिशब्दा गमने दुष्टाः । ताञ्छब्दाञ्छ्रुत्वा गच्छ-
 न्सन्स्वगृहान्निवर्तयेत् । अत्युत्कृष्टकार्यविशेषोऽस्ति तर्हि निवृत्तः सन्दिराचम्य
 कुलदेवतां संस्मृत्य मुहूर्तं तिष्ठन्पुनर्गच्छेत् । वैश्यं पृथं द्वैद्वयमिति प्रयाणसिद्धिदा-
 न्संस्मृत्य कार्यसिद्धये गच्छेत् । पुनश्चेन्निषिद्धप्रयागः क्षुतादिभिर्भवति तदा
 सिद्धिविनायकत्रतोपयाचितकं संकल्प्य गच्छेत् । ततश्च निषिद्धः सन्न
 गच्छेदेव ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां यज्ञका-
 ण्डोक्तमुपश्रुतिविधानम् ।

अथ त्रिपुष्करादियोगजातविघ्नज्ञविधानम् ।

धनिष्ठापञ्चके याश्च देवताश्च त्रिपुष्करे ।

संपूजास्तु प्रयत्नेन मन्त्रैस्तल्लिङ्गसंज्ञकैः ॥ १ ॥

तिथिर्वारं च नक्षत्रं त्रिपुष्कर इति स्मृतः ।
 त्रयाणां देवताः पूज्या मन्त्रैस्तल्लिङ्गैर्वुधैः ॥ २ ॥
 कुबेरस्य पृथक्पूजा विधातव्या मनीषिभिः ।
 होमं च विधिवत्कुर्यान्नक्षत्रशमनोचितम् ॥ ३ ॥
 सामान्यं च हविस्तेषां साज्यं पायसमुत्तमम् ।
 मन्वाभावे च गायत्री पालीशयः समिधस्तथा ॥ ४ ॥
 होमान्ते यजमानस्य विदध्यादभिषेचनम् ।
 लक्ष्मीसूक्तं जपेत्पश्चाद्दद्याद्दानानि भूरिशः ॥ ५ ॥
 लक्ष्मीनारायणशीत्यै मञ्चकं च सतूलिकम् ।
 दद्याद्विप्राय शीलाय सदाराय विशेषतः ॥ ६ ॥

मतान्तरे—

यानि कानि च ऋक्षाणि ये च वाराश्च केचन ।
 याश्च काञ्चिच्च तिथयः कथिताश्च त्रिपुष्करे ॥ ७ ॥
 सर्वेषामपि तेषां तु त्रयो देवाः प्रकीर्तिताः ।
 यमो रुद्रश्च मघवा संपूज्यो विधिवद्वुधैः ॥ ८ ॥
 महिषं वृषभं नागं लौहं ताम्रं च राजतम् ।
 आचार्याय यथाशक्त्यां (क्ति) प्रदद्यादक्षिणां ततः ॥ ९ ॥

तत्र दानमन्त्रः—

त्रिपुष्करकर आद्धदेव देवनमस्कृत ।
 दानेन महिषस्यात्र निर्विघ्नं कुरु मां प्रभो ॥ १० ॥

इति महिषदानमन्त्रः ।

वृषभं कामरूपं हि सर्वकामविवर्धनम् ।
 दास्ये रुद्रस्य तुष्ट्यर्थं निर्विघ्नं कुरु मां ततः ॥ ११ ॥

इति वृषभदानमन्त्रः ।

इन्द्रवाहन वाहेन्द्र चतुर्दन्तत्रिराजित ।
 दत्ते त्वयि विप्रवर्याय (द्विजेन्द्राय) शीतो भवतु देवराट् ॥ १२ ॥

इति गजदानमन्त्रः ।

ततश्च भोजयेद्विधानत्रैर्नानाविधैः शुभैः ।
 एवं कृते विधाने च विघ्ना नश्यन्ति भूरिशः ॥
 पुनश्च जायते लक्ष्मीस्तेजोवृद्धिविबर्धनम् ॥ १३ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां त्रिपुष्करादि-
 योगजातविघ्नभङ्गविधानम् ।

अथ ग्रहणवेधदोषहरं विधानम् ।

तत्र ज्योतिःशास्त्रम्—

त्रिपद्दशायोपगतं नराणां शुभमर्दं स्याद्ग्रहणं रवीन्द्रोः ।
 द्विसप्तनन्देषुपु मध्यमे स्थान्छेपेष्वनिष्टं प्रवदन्ति तज्ज्ञाः ॥१॥
 सूर्यग्रहे न भोक्तव्यं पूर्वं यामचतुष्टयम् ।
 चन्द्रग्रहे न भोक्तव्यं पूर्वं यामत्रयं तथा ॥ २ ॥
 सायाह्ने संग्रहेऽश्रीयाच्छारदे संगवाद्दधः ।
 मध्याह्ने परतोऽश्रीयात्त्रोपवासो रविग्रहे ॥ ३ ॥
 मूर्हर्तत्रितयं प्रातस्तावानेव तु संगवः ।
 मध्याह्नस्त्रिमुहूर्तः स्यादपराह्नोऽपि तादृशः ॥ ४ ॥
 सायाह्ने त्रिमुहूर्ते च न कार्यं किमपीष्यते ।
 अग्निहोत्रं तथा संध्यामतिथेः पूजनं त्रिना ॥ ५ ॥
 यदि दुष्टे ग्रहे चन्द्रसूर्ययोर्भाविनां नृणाम् ।
 विधानं तत्र कर्तव्यं जपहोमसुरार्चनैः ॥
 तीर्थस्नानैश्च दानैश्च त्रिष्णुमूर्तिविलोकनैः ॥ ६ ॥

तत्र मुख्यदानम्—

सौवर्णं कारयेन्नागं पलेन च पलार्धतः ।
 तदर्धेन तदर्धेन फणायां यौक्तिकं न्यसेत् ॥ ७ ॥
 ताम्रपात्रे निधायाऽऽशु घृतपूर्णे विशेषतः ।
 कांस्ये वा कान्तलोहे वा न्यस्य दद्यान्सदक्षिणाम् ॥ ८ ॥

मापा निष्पावका राजमापा मुद्राः प्रियङ्गवः ।
 देया राहूपरागे तु नरेण हितमिच्छता ॥ ९ ॥
 चन्द्रग्रहे तु रौप्यस्य विभ्वं दद्यात्सदाक्षिणम् ।
 नागं रुक्ममयं चैव सूर्यविभ्वं च हेमजम् ॥ १० ॥
 तुरंगरथगोभूमितिलसर्षीपि काञ्चनम् ।
 दुकूलादीनि वस्त्राणि दद्याद्ग्रहणशान्तये ॥ ११ ॥
 एवं कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते ।
 ऐश्वर्यं लभते मर्त्यो नात्र कार्या विचारणा ॥ १२ ॥
 विधुंतुद नमस्तुभ्यं सिद्धिकानन्दनाच्युते ।
 दानेनानेन नागस्य रक्ष मां वेधजाद्गयात् ॥ १३ ॥

इति स्वर्णनागदानमन्त्रः ।

तथा च तुरंगरथवृषादीनां दानमन्त्रा ये दानखण्डे प्रोक्तास्तैरेव तानि
 दानानि विदध्यात् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ग्रहणवेध-
 दोपहरं विधानम् ।

अथ दाहादिदोषदुष्टवस्त्रदोषहरं विधानम् ।

कज्जलकर्दमगोमयलिप्ते वाससि दग्धवति स्फुटिते वा ।
 चिन्त्यमिदं नवभा विहितेऽस्मिञ्छुक्नित्फुलं च सुधीभिः ॥ १ ॥
 दाहादिदोषदुष्टं स्याद्द्वयं यदि तदाऽऽचरेत् ।
 विधानं विधितत्त्वज्ञस्तद्विघ्नस्यापनुत्तये ॥ २ ॥
 यानि ऋक्षाणि वस्त्रस्यै जन्मऋक्षं तु वा भवेत् ।
 तेषां तु देवताः पूज्या गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥ ३ ॥
 हवनं च प्रकर्तव्यं मन्त्रैस्तल्लिङ्गसंज्ञकैः ।
 तनवः स्वर्णजाः कार्या ऋक्षेणानां पृथग्पृथक् ॥ ४ ॥
 प्रधानं पायसं तत्र साध्यं प्रोक्तं मनीषिभिः ।
 अयुतं वा सहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तथा ॥ ५ ॥

वित्तशाठ्यं न कर्तव्यं श्रद्धया परयाऽन्वितः ॥
दद्याद्दत्तं च तदूर्णं यदूर्णं दुष्टमम्बरम् ॥ ६ ॥

तत्र दानमन्त्रः—

लोकलज्जाहरं श्रेष्ठं सोमलोकप्रदायकम् ।
दत्तं तुभ्यं मया ब्रह्मन्सर्वशान्तिकरो भव ॥ ७ ॥

इति वस्त्रदानमन्त्रः ।

एवं कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते ।
इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां दाहादि-
दोषदुष्टवस्त्रदोषहरं विधानम् ।

अथाऽऽस्तीकमते सर्पदष्टापमृत्युहरं विधानम् ।

दष्टे सर्पेण मनुजे मणिमन्त्रैर्हृते विपे ।
विधानं तत्र कर्तव्यमपमृत्युविनाशनम् ॥ १ ॥
निशाकलकेन कर्तव्यमङ्गोर्द्धनमुत्तमम् ।
सपल्लवेन तोयेन कवीष्णेनैव मार्जयेत् ॥ २ ॥

सपल्लवेनेतिपञ्चपल्लवैर्युक्तेनोष्णेन चारिणेति । ते च पञ्च पल्लवाः—

अश्वत्थोदुम्बरप्लक्ष्मचूतन्यग्रोधपल्लवाः ।
मतान्तरे तु निम्बः स्यादाश्रन्यग्रोधनिह्वे ॥ ३ ॥

निह्वेऽभाव इति ।

ततस्तु नूतनं वस्त्रं परिधाय कृताङ्किकः ।
स्वस्तिवाचनपूर्वं तु ब्राह्मणानर्चयेत्ततः ॥
स्वस्तिके तण्डुलानां च नव नागान्भूजयेत् ॥ ४ ॥

ते च नागाः—

वासकिस्तप्तकोऽनन्तः पद्मः शङ्खोऽथ शौद्रलः ।
कुमुदः कैरवः कुम्भो नव नागा भयप्रदाः ॥ ५ ॥
चतुर्धर्यन्तैश्च ते पूज्या नाममन्त्रैः पृथक्पृथक् ।
कूष्माण्डीसंभवैः पुष्पैरपामार्गदलैस्तथा ॥ ६ ॥

शतपत्रैस्तु पद्मैर्वा करवीरैश्च पूजयेत् ।
 चन्दनेन सुगन्धेन लेपनीयाः पृथक्पृथक् ॥ ७ ॥
 धूपैस्तु धूपयेत्पश्चाद्दीपैर्नाराजयेत्ततः ।
 अतैलपक्कैर्नैवेद्यैस्ताम्बूलैरपि तोषयेत् ॥ ८ ॥
 नागाः स्वर्णमयाः श्रेष्ठा राजतास्ताम्रजा अपि ।
 अभावे मृन्मयाः कार्याः संलिखेच्चन्दनेन वा ॥ ९ ॥
 परिमाणं तण्डुलानामाढकानां चतुष्टयम् ।
 प्रातःकालेऽथवा कुर्याद्विधानं संगवेऽपि च ॥
 पूजान्ते वैदिकैर्मन्त्रैः पौराणैर्वाऽभिषेचयेत् ॥ १० ॥

ते च पौराणमन्त्राः—

अभिषिञ्चन्तु ते देहं वासुक्पायाथा भुजंगमाः ।
 अभिषिञ्चन्तु ते देवाः स्वर्गे ये सुप्रतिष्ठिताः ॥ ११ ॥
 वसिष्ठाद्याश्च ऋषयो मानवाः सनकादयः ।
 विश्वावसुमुखा यक्षाः पौलस्त्याद्याश्च राक्षसाः ॥ १२ ॥
 ऐरावतादयो नागास्तुरगेन्द्रादिवाजिनः ।
 कामधेनुमुखा गावो वृक्षाः कल्पद्रुमादयः ॥ १३ ॥
 चिन्तामणिमुखास्तद्दन्मणयो दिव्यरूपिणः ।
 गङ्गाद्याः सरितः सर्वा मानसादिसरांसि च ॥ १४ ॥
 अर्णवाद्या उदन्वन्तो हिमवत्प्रमुखा नगाः ।
 एते त्वामभिषिञ्चन्तु पावमान्यः शुचिद्रताः ॥ १५ ॥
 अभिषिच्यथा धीमन्तः पयसा वा जलेन वा ।
 शतं जीवेति मन्त्रैस्तु अभिनन्दनतत्पराः ॥ १६ ॥
 आशीर्वादमुखा विमा अभिपूज्या धनैस्ततः ।
 ततस्तु नागपीठं च समादाय द्विजैः सह ॥ १७ ॥
 बल्मीकमभिगच्छेत्तु पीठं तत्र प्रदापयेत् ।
 आचार्याय सुशीलाय श्रोत्रियाय कुटुम्बिने ॥ १८ ॥
 अभिषिञ्चेत्तु बल्मीकं पयसा सपृतेन वा
 गन्धपुष्पादिकं सर्वं बल्मीके च विधीयते ॥ १९ ॥
 ततः मदाक्षिणीकृत्य पुनरेव शृङ्गं व्रजेत् ।
 द्राक्षणाभोजयेत्पश्चादक्षिणाथ प्रदापयेत् ॥ २० ॥

एवं कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते ॥

शतायुर्जायते मर्त्यो नात्र कार्या विचारणा ॥ २१ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायामास्तीकमतोक्तं सर्पदद्या-
पमृतपुहरं विधानम् ।

अथ मन्त्रोपदेशविधानम् ।

मन्त्ररहस्ये—

आयुष्कामः भजाकामः स्वर्गकामो जितेन्द्रियः ।

अर्थयेद्देवतां कांचित्पुष्टिदां तुष्टिदां पराम् ॥ १ ॥

तद्दृश्यकरमौन्नत्यविद्यापुष्टिविवर्धनम् ।

बुद्धिमानभ्यसेन्मन्त्रं हितमायुर्दमात्मनः ॥ २ ॥

षड्यायैः पञ्चभिर्गुणैर्युक्तं हितमित्यर्थः ।

वरवध्वोर्यथा मैत्रीं गृहत्स्वामिनोर्यथा ।

तथा विद्यामान्त्रिरूपो राशिमैत्रीं विचिन्तयेत् ॥ ३ ॥

चन्द्रसूर्यग्रहे कुर्याद्विद्याग्रहणमुत्तमम् ।

पर्वण्येव च पावित्रे तथा दामनके शुभे ॥ ४ ॥

नवचण्डीमहोत्साहे शुभे वा वासरे तथा ।

विद्यासंभारमाढाय गन्धपुष्पादिकं परम् ॥ ५ ॥

आचार्यं पूजयेद्भक्त्या कृतस्नानविधिः सुधीः ।

आदौ तु हवनं कृत्वाऽभ्यर्चयेन्मन्त्रदेवताम् ॥ ६ ॥

देवदास्ये पीठे दुकूले वाऽन्यत्रासति ।

नीलीवर्णं विधातव्यं यन्त्रमुक्तं तु कौटुकम् ॥ ७ ॥

परिवारसमायुक्तां देवतां तत्र पूजयेत् ।

पञ्चामृतैः सुस्नपितां शङ्खेनैव पृथग्पृथक् ॥ ८ ॥

अभिषिक्तोऽथ गुरुणा मान्त्रिकः संपुत्रः शुचिः ।

पादान्नानभ्य सूक्तस्य सद्गुरोर्नम्रमस्तरुः ॥ ९ ॥

विद्याधिकारकृचूर्णमूर्धन्यस्तार्यहस्तरुः ।

आगतं दक्षिणात्कर्णान्मन्त्रं हृदि समावेहेत् ॥ १० ॥

तनस्तु न्यासपूर्वं तं विद्याविधिमनुत्तमम् ।

ध्यानदीपा(बीजा)दिकं सर्वमभ्यसेन्मन्त्रतत्परः ॥ ११ ॥
 पुरश्चरणमेकान्ते कुर्यान्मन्त्रस्य मान्त्रिकः ।
 दशांशं हवनं कुर्याद्भविषोक्तेन बुद्धिमान् ॥ १२ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्दशांशेनैव तद्यजेः ।
 सर्वान्कामानवामोति गुरुभक्तिपरायणः ॥ १३ ॥
 पूजयेत्तु यथाशक्ति गुरुं पर्वणि पर्वणि ।
 एवं कूर्वाण्विधिं धीमान्सर्वदा सुखमाप्नुयात् ॥ १४ ॥
 इति भीमृसिंहभट्टविरचितायां विधानमाळायां मन्त्ररहस्योक्तं
 मन्त्रस्वीकारविधानम् ।

अथ ब्रह्मयमालोक्तं प्रासादोद्यापनम् ।

देवालयं तु यः कुर्यात्पापापैर्दारुभिस्तथा ।
 शंकरस्य हरेर्वाऽपि देव्या वाऽन्यस्य कस्यचित् ॥ १ ॥
 शिखण्डोक्तविधिना शुद्धार्थं शुद्धदिग्मुखम् ।
 उद्यापनं प्रकुर्वीत काले सौम्यायने सुधीः ॥ २ ॥
 संभारं सर्वमादाय संस्कृते सुरमन्दिरे ।
 विहिते मण्डपे सम्यक्कुर्याद्दुद्यापनाविधिम् ॥ ३ ॥
 यजमानः शुचिर्भूत्वा स्नस्तिवाचनपूर्वकम् ।
 भारभेद्वहनं देवसमक्षिणतो बुधः ॥ ४ ॥
 उद्यापनं तु देवस्य क्रियते यस्य कस्यचित् ।
 कृत्वा तस्य तनुं हैमीं पलेन ध्यानसंपुताम् ॥ ५ ॥
 पलाधेन तदर्धेन यदि विलं न विद्यते ।
 वित्ते ताति पलेनैव नात्र कार्या विचारणा ॥ ६ ॥
 सा मूर्तिः पूर्वतः पूज्या स्पण्डिलात्कच्छोपरि ।
 पथे चाष्टदले श्रेष्ठे तण्डुलानां बुधेन वै ॥ ७ ॥
 परिमाणं तण्डुलानां स्वारी वा द्रोणपञ्चकम् ।
 मुष्ट्ये वंशपात्रे च प्रतिष्ठापनमन्त्रतः ॥ ८ ॥
 विन्यस्य मतिमान्त्रे वस्त्रेणान्येन चेष्टयेत् ।
 प्रस्नाप्य पयसा दध्ना सर्पिणा मधुना तथा ॥

सितया श्रद्धया धीमान्मन्त्रैस्तल्लिङ्गसंज्ञकैः ॥ ९ ॥

श्रद्धयेक्षुरससंभवया न तु वंशजयेति ।

तवस्तोयेन पूर्तिं तां क्षालयेन्नाममन्त्रतः ।

ततस्तु पूजयेत्पुष्पैर्लिप्त्वा वै चन्दनेन च ॥ १० ॥

दशाङ्गैर्नैव धूपेन धूपयेत्प्रयतः पुमान् ।

दीपैर्निराजयेत्पश्चान्नैवेद्यैः परितोषयेत् ॥ ११ ॥

अर्चयेन्मूलमन्त्रेण प्रार्थयेत्कार्यसिद्धये ।

ततस्तु हवनं कुर्याद्यथाविधि विधानवित् ॥ १२ ॥

पायसेन तु साज्येन लक्षं वाऽप्ययुतं तथा ।

तिलैर्व्याहृतयः प्रोक्ता लक्षसंख्या मनीषिभिः ॥ १३ ॥

कृत्वा स्विष्टकृतं सम्यक्पूर्णाहुतिमुपाहरेत् ।

कुर्यादित्यर्थः ।

शान्तिपाठं ततो विद्वान्पठेत्सार्धं द्विजातिभिः ॥ १४ ॥

प्रतिपूजां ततः कुर्यान्मूर्त्तैस्तस्या विचक्षणः ।

आचार्यं पूजयेद्भक्त्या ब्राह्मणानपि पूजयेत् ॥ १५ ॥

ऋत्विजश्च ततः पूजया वस्त्रालंकारभूषणैः ।

धेनुं पयस्विनीं दद्यादाचार्याय मनीषिणे ॥ १६ ॥

ब्रह्मणे महिषीं दद्यात्कस्मैचिन्मञ्चकोत्तमम् ।

सतूलिकं सोपधानं सोत्तरच्छदमुत्तमम् ॥ १७ ॥

ताम्बूलपेटिकां दद्यादुपस्करसमन्विताम् ।

स्थालीं दीपं सकलशं मुसलोलूखलं तथा ॥ १८ ॥

घरद्वेषपणीमाढ्यां दर्वीं शूर्पं च शोभनम् ।

आढ्यां वरिवर्तिसमन्वितामित्यर्थः ।

एतावदेव चैतच्च प्रासादे विन्यसेत्सुधीः ॥ १९ ॥

देवस्य त्वेति मन्त्रेण गायत्र्या च समाहितः ।

विदध्याद्भवनं धीमांस्ततस्तु प्रणमेत्सुरम् ॥ २० ॥

ध्वजमावध्यतद्द्वारे चित्राम्बरमयं शुभम् ।

कलशाद्वृषपर्यन्तं गरुडं पादुकावधि ॥

संपूज्य विधिवदेवं ततः कृत्वा प्रदक्षिणाम् ॥ २१ ॥

भागच्छेद्यं पुनर्गेहं तत्र विप्रांश्च भोजयेत् ।
 संभोज्य मिथुनान्यात्मन्(न्यन्या)नक्षतैरर्चयेन्सुधीः ॥ २२ ॥
 बल्लालंकारभूपाभिस्तोपयेच्छक्त्यपेक्षया ।
 एवं कृते विधाने तु सिद्धिर्भवति शोभना ॥ २३ ॥
 प्रासादकरणे पुण्यं फलं प्राप्नोति शोभनम् ।
 नन्दन्ति पितरस्तस्य बलान्ति च पितामहाः । २४ ॥
 अस्मद्दंशयेन देवस्य प्रासादः परिकल्पितः ।

कृत इत्यर्थः ।

सुवर्णकलशं धैर्यं नासायां कीर्तिमच्छिरः ? ॥ २५ ॥ ।
 मण्डपे कलशान्पञ्च केतुं प्रासादमध्यगम् ।
 इत्थं यः कुरुते धीमान्स मुक्तिं लभते ध्रुवम् ॥
 कुलं च नन्दते तस्य सर्वसंपत्समन्वितम् ॥ २६ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ब्रह्मयामलोक्तं
 प्रासादोद्यापनविधानम् ।

अथ प्रासादकलशन्यासविधानम् ।

भोजकृते शिल्पदर्पणे—

मेरुं वाऽप्यर्धमेरुं वा प्रासादं विदधाति यः ।
 न तेन कलशन्यासः कर्तव्यः स्वहितेच्छया ॥ १ ॥
 कुलवृद्धो यदा नास्ति कलशन्यासकारकः ।
 तदा कृत्वा विधानं तु प्रासादे कलशं न्यसेत् ॥ २ ॥
 दद्यात्स्वमूर्तिं स्वर्णस्य पलेन विहितां शुभाम् ।
 घेनुं पयस्विनीं दद्यादाचार्याय कुटुम्बिने ॥ ३ ॥
 सारीभितांस्तिलान्दद्याच्छय्यां दद्यात्सदक्षिणाम् ।
 मृत्युंजयेति (यस्य) मन्त्रेण हवनं कारयेत्सुधीः ॥ ४ ॥
 लक्षं वाऽप्ययुतं वाऽपि पायसेन ससर्पिणा ।
 समाप्य विधिवद्भोमं ब्राह्मणान्भोजयेच्छतम् ॥ ५ ॥
 यथाशक्ति धनं दद्यादक्षिणार्थं पृथक्पृथक् ।
 स्वस्तिवाचनपूर्वं तु कलशं स्थापयेत्सुधीः ॥ ६ ॥

कलशात्केतुपर्यन्तं ध्वजां पटमयीं न्यसेत् ।
 सूत्रेण वेष्टयेद्दीमान्प्रासादे विन्यसेच्छुभाम् ॥ ७ ॥
 भूपयेदूपनैः श्रेष्ठैर्दीपैर्नाराजयेत्ततः ।
 घण्टां नाद(ग)मयीं धेष्टां कम्पमानां च मण्डपे ॥ ८ ॥
 दृढाब्जाने पौरुषे तु माने चोर्ध्वा मुकुटणाम् ।
 ततस्तु प्रेणित्येशमागच्छेन्नजमन्दिरम् ॥ ९ ॥
 नवग्रहमखं कुर्यात्सर्वविघ्नोपशान्तये ।
 मस्त्रान्ते भोजयेद्विमान्दद्यात्तेभ्यश्च दक्षिणाः ॥ १० ॥
 सर्वान्कामानवाप्नोति विन्यस्तकलशो नरः ।
 नारी वा लभते क्लीर्तिं समस्ते पृथिवीतले ॥
 देहान्ते लभते स्थानमव्ययं नित्यमुखमम् ॥ ११ ॥

इति भीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमाब्जायां
 भोजकृतशिरपदर्पणोक्तं प्रासादकलशस्था-
 सविधानम् ।

अथ वास्तुपूजाविधानम् ।

अथर्वगृहोक्तम्—

भूमिदुर्गे नवीने तु वास्तुपूजा विधीयते ।
 देशालये तथा गेहे स्वगृहोक्तेन कर्मणा ॥ १ ॥
 वास्तुः स्वर्णमयः कार्यो गजोऽश्वो वृषभः क्रमात् ।
 दुर्गादीनां त्रयाणां च नूतनानां विधानतः ॥ २ ॥
 दुर्गे वास्तुद्वयं कार्यं द्वाया च(गजातु)भयतस्तथा ।
 मण्डपाभ्यन्तरे पूजां विदधीत्त यथाविधि ॥ ३ ॥
 वास्तु स्तम्भद्वये पूजयौ स्तम्भमूले घटान्न्यसेत् ।
 वंशपात्रे मुखे कृत्वा कुम्भयोर्वेन्नसंयुते ॥ ४ ॥
 तत्र तौ साक्षरौ वास्तु विन्यसेन्मूलमन्त्रतः ।
 प्रतिष्ठामन्त्रतो वाऽपि शङ्खपुष्पैः समर्चयेत् ॥ ५ ॥
 स्थण्डिले द्वे ततः कुर्याद्वास्तुपश्चिमतः सुधीः ।
 अग्निचक्रं ततः कुर्यात्स्वगृहोक्तेन कर्मणा ॥ ६ ॥

जुहुयात्सर्वमाचार्यं ऋत्विग्भिर्ब्राह्मणैः सह ।
 पायसं मधुसर्पिर्भ्याममुतं च पृथक्पृथक् ॥ ७ ॥
 कुर्युश्च व्याहृतीः पश्चात्तिलव्रीहियृतैस्तथा ।
 कर्त्तुं वाऽप्यमुतं वाऽपि यथासंख्यं च वा पुनः ॥ ८ ॥
 ततः स्विष्टकृते ताभ्यामाचार्याभ्यां हुते सति ।
 शान्तिपाठं पठेयुस्ते ब्राह्मणा ऋत्विजस्तथा ॥ ९ ॥
 इन्द्रभेष्टेति मन्त्रेण हवनं प्रोक्ष्यतेऽत्र वै ।
 गायत्र्या वा यजेद्दीमान्द्रयोः स्थण्डिलयोरपि ॥ १० ॥
 होमान्ते विदधीताऽऽशु बन्धिपूजां विधानवित् ।
 इन्द्रो वै देवता त्वस्य वास्तोर्वै त्रिविधस्य च ॥ ११ ॥
 इन्द्रादीनां दिगीशानां पूजाविधिरनुत्तमः ।
 बस्त्रं भान्यं हिरण्यं च दद्याद्विधाय एव च ॥ १२ ॥
 ततो भक्तं बराक्तं च तैलाभ्यक्तं तथैव च ।
 प्रकिरेत्सर्वतो दिक्षु भूतानां तुष्टिर्द परम् ॥ १३ ॥
 एवं कृते विधाने च दुर्गवास्तोश्च पूजने ।
 नश्यन्ति सर्वविघ्नाश्च नन्दते भूपतेः कुलम् ॥
 राष्ट्रं च वर्धते तस्य पुरवृद्धिस्तु जायते ॥ १४ ॥
 इति भीमसिंहभट्टविरचितायां विधानमा-
 ज्ञायां वास्तुपूजाविधानम् ।

अथ प्रासादवास्तुपूजाविधानम् ।

प्रासादे दक्षिणे कार्या वास्तुपूजा विधानतः ।
 अश्वरूपो विधातव्यो वास्तुः स्वर्णमयः शुभः ॥ १ ॥
 पञ्चेन वा तदर्धेन सपत्न्याणः सचामरः ।
 तण्डुलानां चतुष्के तु वस्त्रस्योपरि स्थापयेत् ॥ २ ॥
 दक्षिणाञ्च इत्यमुना कुर्याद्दीमादिपूजनम् ।

सर्वमेवं भवति ।

पूजिते नुरगे तस्मिन्वास्तुरूपे विधानतः ॥ ३ ॥

गन्धपुष्पादिभिः सम्यग्घोमं कुर्यात्ततः परम् ।
 पूर्वतः स्थण्डिलं कृत्वा कुर्यादग्निमुखं सुग्रीः ॥ ४ ॥
 अयुतं वा सहस्रं वा जुहुयात्तिलसर्पिषा ।
 विल्वपत्रैश्च कहलारैः शतपत्रैश्च चम्पकैः ॥ ५ ॥
 मालतीकुसुमैर्नन्दावर्तकैः पाटलैरपि ।
 मरुचकैर्दमनकैर्होमं कुर्यादतन्द्रितः ॥ ६ ॥
 वास्तुमीत्यै सुरेन्द्रस्य फलैर्नानाविधैरपि ।
 होमान्ते विधिवत्कुर्यात्कलिपूजां तु पूर्ववत् ॥ ७ ॥
 भान्यं बह्वं हिरण्यं च दद्यादग्निभ्य एव च ।
 अन्येभ्यः सर्वभूतेभ्यो दद्यादन्नं यथाविधि ॥ ८ ॥
 चास्तुं दद्यात्ततो धीमानाचार्याय सदाक्षिणम् ।
 ततो मन्दिरमागत्य ब्राह्मणान्भोजयेत्सुधीः ॥ ९ ॥
 एवं कृते विधाने च वास्तौ संपूजिते तथा ।
 तत्रैव तुष्टिमाप्नोति यत्र वास्तुः प्रपूजितः ॥ १० ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां प्रासादवास्तुपूजा-
विधानम् ।

अथ गृहवास्तुपूजाविधानम् ।

शुभे वारे त्रिंशो श्रेष्ठे शुभनक्षत्रसंयुते ।
 शुभे लगे शुभे चन्द्रे गृहवास्तुं प्रपूजयेत् ॥ १ ॥
 अभ्यज्य प्रातरेवं हि सपत्नीको गृहाधिपः ।
 आहूय सर्वशास्त्रज्ञमाचार्यं वेदपारगम् ॥ २ ॥
 तेनैव कारयेद्वास्तुपूजनं सर्वधर्मवित् ।

वास्तुमण्डलदेवताः—

ब्रह्माणम् १ अर्धमणम् २ सवितारम् ३ विवस्वन्तम् ४ विबुधाधिपम् ५
 मित्रम् ६ राजयक्ष्माणम् ७ पृथ्वीधरम् ८ आपवत्सम् ९ शिखिनम् १०
 पर्जन्यम् ११ जयन्तम् १२ कुलिशम् १३ सूर्यम् १४ सत्यम् १५ भृशम् १६
 आकाशम् १७ वायुम् १८ पूषणम् १९ पितृधम् २० वृहच्छ्रवम् २१ यमम् २२

गन्धर्वम् २३ भृङ्गनाजम् ४२ मृगम् २५ पितृगणम् २६ दौवारिकम् २७
सुग्रीवम् २८ पुष्पदन्तकम् २९ वरुणम् ३० आसुरम् ३१ शोकम् ३२
पापम् ३३ रोगम् ३४ हयम् ३५ मुख्यम् ३६ भल्लाटम् ३७ समाख्यम् ३८
सर्पम् ३९ अदितिम् ४० दितिम् ४१ अपः ४२ सावित्रम् ४३ जयन्तम् ४४
रुद्रम् ४५ चरकीम् ४६ विडालीम् ४७ पूतनाम् ४८ पापराक्षसीम् ४९
स्कन्दम् ५० यमम् ५१ जृम्भकम् ५२ पिलिपित्सम् ५३ इन्द्रम् ५४
अग्निम् ५५ यमम् ५६ निर्ऋतिम् ५७ वरुणम् ५८ वायुम् ५९ सोमम् ६०
ईशानम् ६१ उग्रसमम् ६२ ढामरम् ६३ महाकालम् ६४ पिलियिकम् ६५
वास्तोष्पतिम् ६६ वास्तुपुरुषम् ॥ ६७ ॥

भूतगणेभ्यो नमः । पितृगणेभ्यो नमः । राक्षसगणेभ्यो नमः । पिशाच-
गणेभ्यो नमः । मातृगणेभ्यो नमः । दिव्यान्तरिक्षेभ्यो नमः ।

वास्तुं वृषभरूपं च होमस्याऽऽदौ प्रतिष्ठितम् ॥ ३ ॥
अन्तर्गृहे सवस्त्रं च कलशोपरि संस्थितम् ।
पूजयित्वाऽक्षतैः पुष्पैस्ततो होमं समारभेत् ॥ ४ ॥
पूर्वपक्षे गृहस्यान्ते स्थण्डिलं कारयेत्सुधीः ।
कृत्वा वह्निमुखं सम्यग्जुहुयाच्चरुणा ततः ॥ ५ ॥
साज्येनैव सहस्रं तु पायसेनापि हावयेत् ।
खर्जूरीनारिकेलैश्च द्राक्षाकदलकैस्तथा ॥ ६ ॥

अप्सु मे सोमो अब्रवीदित्यनेन मन्त्रेण हवनं गायत्र्या वा सोमाय ।
जपे होमे च दाने च संध्यायां वन्दने तथा ।
कुवेरं सोमनामानं पुराणकवयो विदुः ॥ ७ ॥
कृते होमे विधानेन हुते स्विष्टकृते तथा ।
पठेयुः शान्तिपाठांश्च ब्राह्मणा मन्त्रज्ञोविदाः ॥ ८ ॥
कृत्वा बलिविधानं च दिक्षु प्राचीक्रमेण तु ।
आसनावाहने कृत्वा निशाकल्केन नाकिनाम् ॥ ९ ॥
दध्योदनं पिण्डमात्रं पोलिना मुष्टिदांसया ।
दीपांश्च सर्पिषा पूर्णान्साधुवर्तिसमन्वितान् ॥ १० ॥
नाममन्त्रैश्च विन्यस्य चतुर्ध्वनैः पृथक्पृथक् ।
कुर्याच्च श्रेयसः(सेचनं) सन्यद्मन्त्रैराचार्यसत्तमः ॥ ११ ॥

अमिषिक्तो वृषं दद्यादाचार्याय सदक्षिणम् ।
 बस्यगुग्मेण सहितां ब्रह्मणे धेनुमुत्तमाम् ॥ १२ ॥
 ऋत्विग्भ्यः कनकं दद्याद्यथाविभवमात्मवित् ।
 एवं कृत्वा विधिं सम्यङ् नूतने सदनोत्तमे ॥ १३ ॥
 सूर्यं तु वामतः कृत्वा प्रविसेन्मन्दिरं सुधीः ।
 पुरतः सजलान्कुम्भान्विधाय विधिवत्तमः ॥ १४ ॥
 तौरणादम्बरं सद्यः पताकाभिरकंकृतम् ।
 अर्चितं चित्रितं सम्यक्संमार्जनविशोधितम् ॥ १५ ॥
 प्रविश्य विधिवत्सामी सभार्यात्मजभृत्यकः ।
 स्वस्तिवाचं ततः कुर्यात्परिबर्हसमानुतः ॥ १६ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्तत्र शुभैः पाकैरनुत्तमैः ।
 एवं कृते विधाने च विधानज्ञो गृहाधिपः ॥
 नन्दते सुखसन्तानैर्वर्धमानो दिने दिने ॥ १७ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमाळायामथर्वरहस्योक्तं
 त्रिविधं वास्तुपूजनविधानम् ।

अथ दुष्टस्थानगतादित्यपूजाविधानम् ।

यतः कारणाग्न्योतिःशास्त्रे नराणां जन्मतः प्राधान्यमादित्येऽस्ति “ योनिः
 स्त्रीणां शिशिरकिरणश्चित्रभानुश्च पुंसां ” इति न्यायेन सूर्यबलं भाव्यम् ।

यदि सूर्यबलं नास्ति तदा विधानबलेन कार्यमिति ।

तत्र याज्ञवल्क्यः । “ आदित्यस्य सदा पूजाम् ” इति ।

जन्मस्थो धनदः सहस्रकिरणो दुष्टशत्रुर्धोऽपि च ।

स्यादग्निः स्वर्गपञ्चमो घुनगतो मृत्युस्थितो नो शुभः ।

तद्भस्त्रङ्गगतो भवेन्न शुभदो नेष्टो भवेद्द्रादन्नः ।

प्रत्यर्षिप्रवरैः किमत्र भुवने नोत्पायते वैकृतम् ॥ १ ॥

यथाकुप्यति भास्करः श्रुतिविदोऽप्यारान्महीपस्य चावे-

क्षयाथाः (वक्ष्ये) किमु जन्तवो लघुधियस्ते नित्यमोहार्दिताः ।

तस्मात्साधुमतिः स्वधर्मनिरतः संपूजयेद्भास्करं

श्रीसौभाग्यवशांसि क्रीतिमतुलां नान्योऽस्ति दातुं क्षमः ॥ २ ॥

तत्र पूजाविधानम्—

सौधुवारे समुत्पन्ने त्रिथौ साधौ शुभे क्षणे ।

नक्षत्रे वा शुभे चन्द्रे विदध्याद्रविपूजनम् ॥ ३ ॥

भातःकाले समुत्थाय दन्तधावनपूर्वकम् ।

स्नात्वा शुक्लतिलैर्नद्यां कृत्वाऽऽङ्गिरुविधिं पुमान् ॥ ४ ॥

रविप्रसन्नतामीषुर्विधानं तत्समारभेत् ।

सदनस्योत्तरे भागे मण्डपाभ्यन्तरे तथा ॥ ५ ॥

विदध्यात्स्थण्डिलं धीमान्होमार्थं लक्षणान्वितम् ।

स्थण्डिलात्पूर्वतो भानोः पूजापीठं प्रकल्पयेत् ॥ ६ ॥

रक्तचन्दनपट्टे वा पट्टे वा लोहिते तथा ।

षोडशारं लिखेत्पद्यं कुङ्कुमेन सुगन्धिना ॥ ७ ॥

आकृष्णेनेति मन्त्रेण रवेरावाहनं भवेत् ।

तेनैव पूजनं शस्तं तेनैव यजनक्रिया ॥ ८ ॥

आचार्यप्रमुखान्विमान्मानपूर्वं समाह्वयेत् ।

वाचयेत्स्वस्तिवादाश्च सार्धं तैर्दिनसत्तमैः ॥ ९ ॥

ततो वलिमुत्तं कृत्वा समिन्निर्जुह्यात्सुधीः ।

अपुतं वा सहस्रं वा त्वर्कजाभिर्विचक्षणैः ॥ १० ॥

ततस्तु पायसेनापि साग्धेनापि समाहितः ।

तिलैः सम्रीहिरैः पश्चात्सहस्रं च पृथक्पृथक् ॥ ११ ॥

सर्जुर्गैर्नारिकेलैश्च कदलैश्च विशेषतः ।

प्रायश्चित्तं घृतेनैव व्याहृतीस्तिलसर्पिणा ॥ १२ ॥

आदित्यमीतये स्विष्टकृतं भवति पायसात् ।

शान्तिपाठं ततो विद्या आचार्यप्रमुखाश्च ये ॥ १३ ॥

पठेद्युः सर्वशास्त्रीया यजमानहितेऽस्यः ।

वलिप्रदानपूर्वां तु प्रतिपूजां रवेः पुनः ॥ १४ ॥

विदध्याद्ग्रन्थपुष्पाद्यैस्ततो दानविधिः स्मृतः ।

क्षीरिणीं लोहितां धेनुं सवत्सा चान्तरुपिणीम् ॥ १५ ॥

अभिपिक्तो वृषं दद्यादाचार्याय सदक्षिणम् ।
 बस्त्रयुग्मेण सहितां ब्रह्मणे धेनुमुत्तमाम् ॥ १२ ॥
 ऋतिबन्धुः कनकं दद्याद्यथाविभवमात्मवित् ।
 एवं कृत्वा विधिं सम्यक्नूतने सदनोत्तमे ॥ १३ ॥
 सूर्यं तु वामतः कृत्वा प्रविशेन्मन्दिरं सुधीः ।
 पुरतः सजलान्कुम्भान्विधाय विधिवत्तमः ॥ १४ ॥
 तोरणादम्बरं सद्यः पताकाभिरलंकृतम् ।
 अर्चितं चित्रितं सम्यक्संमार्जनविशोधितम् ॥ १५ ॥
 प्रविश्य विधिबत्स्वामी सभार्यात्मजभृत्यकः ।
 स्वस्तित्वाचं ततः कुर्यात्परिचर्यसमाकृतः ॥ १६ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्तत्र शुभैः पाकैरनुत्तमैः ।
 एवं कृते विधाने च विधानज्ञो गृहाधिपः ॥
 नन्दते सुखसन्तानैर्वर्धमानो दिने दिने ॥ १७ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमाळाधामधर्वरहस्योक्तं
 त्रिविधं वास्तुपूजनविधानम् ।

अथ दुष्टस्थानगतादित्यपूजाविधानम् ।

यतः कारणाश्रयोतिःशास्त्रे नराणां जन्मतः प्राधान्यमादित्येऽस्ति “ योनिः
 स्त्रीणां शिशिरकिरणाश्चित्रभानुश्च पुंसाम् ” इति न्यायेन सूर्यबलं भाव्यम् ।

यदि सूर्यबलं नास्ति तदा विधानबलेन कार्यमिति ।

तत्र याज्ञवल्क्यः । “ आदित्यस्य सदा पूजाम् ” इति ।

जन्मस्थो धनदः सहस्रकिरणो दुष्टशत्रुर्योऽपि च ।

स्याद्विन्द्यः खलु पञ्चमीं धुनगतो मृत्युस्थितो नो शुभः ।

तद्वत्त्वङ्गगतो भवेन्न शुभदो नेष्टो भवेद्दादन्नः ।

मत्परिध्रुवैः किमत्र भुवने नोत्पाद्यते वैकृतम् ॥ १ ॥

यथाकुप्यति भास्करः श्रुतिविदोऽप्यारान्महीपस्य चावे-

क्षयायाः(वक्षुष्ये) किमु जन्तवो लघुधियस्ते नित्यमोहादिताः ।

तस्मात्साधुमतिः स्वधर्मनिरतः संपूजयेद्भास्करं

श्रीसौभाग्ययदांसि कीर्तिमतुलां नान्योऽस्ति दातुं क्षमः ॥ २ ॥

तत्र पूजाविधानम्—

- सौधुवारे समुत्पन्ने त्रिधौ सार्धौ शुभे क्षणे ।
 नक्षत्रे वा शुभे चन्द्रे विदध्याद्रविपूजनम् ॥ ३ ॥
- ॥ प्रातःकाले समुत्थाय दन्तधावनपूर्वकम् ।
 स्नात्वा शुक्लतिलैर्नद्यां कृत्वाऽऽङ्किकविधिं पुमान् ॥ ४ ॥
- ॥ रविप्रसन्नतामीप्सुर्विधानं तत्समारभेत् ।
 सदनस्योत्तरे भागे मण्डपाभ्यन्तरे तथा ॥ ५ ॥
- ॥ विदध्यात्स्थण्डिलं धीमान्होमार्थं लक्षणान्वितम् ।
 स्थण्डिलात्पूर्वतो भानोः पूजापीठं प्रकल्पयेत् ॥ ६ ॥
- ॥ रक्तचन्दनपट्टे वा पट्टे वा लोहिते तथा ।
 षोडशारं लिखेत्पद्मं कुङ्कुमेन सुगन्धिना ॥ ७ ॥
- ॥ आकृष्णेनेति मन्त्रेण रवेरावाहनं भवेत् ।
 तेनैव पूजनं शस्तं तेनैव यजनक्रिया ॥ ८ ॥
- ॥ आचार्यप्रमुखान्विमान्मानपूर्वं समाह्वयेत् ।
 वाचयेत्स्वस्तिवादांश्च सार्धं तैर्द्विजसत्तमैः ॥ ९ ॥
- ॥ ततो बद्धिमुखं कृत्वा समिद्धिर्जुहुयात्सुधीः ।
 अयुतं वा सहस्रं वा त्वर्कजाभिर्विचक्षणैः ॥ १० ॥
- ॥ ततस्तु पायसेनापि साज्येनापि समाहितः ।
 तिलैः सत्रीहिकैः पथात्सहस्रं च पृथक्पृथक् ॥ ११ ॥
- ॥ स्वर्जुगैर्नारिकेलैश्च यदलैश्च विशेषतः ।
 प्रायश्चित्तं घृतेनैव व्याहृतीस्तिलसर्पिणा ॥ १२ ॥
- ॥ आदित्यप्रीतये स्विष्टकृतं भवति पायसात् ।
 ज्ञान्तिपाठं ततो विमा आचार्यप्रमुखाथ ये ॥ १३ ॥
- ॥ पठेषुः सर्वशास्त्रीया यजमानहितेऽसवः ।
 बलिप्रदानपूर्वा तु प्रतिपूजां रवेः पुनः ॥ १४ ॥
- ॥ विदध्याद्ग्रन्थपुष्पाद्यैस्ततो दानविधिः स्मृतः ।
 क्षीरिणीं लोहितां धेनुं मवत्तमां चान्तरिणीम् ॥ १५ ॥

कृत्वा स्थण्डिलमारात्तं पट्टे पालाशजे विधुम् ।

पूजयेच्छतपत्रैश्च चतुरस्रे च मण्डले ॥ ८ ॥

चन्दनेन सुगन्धेन कृते सन्यग्विचक्षणैः ।

प्रत्यङ्मुखाय सोमाय दद्यादासनकं बुधः ॥ ९ ॥

अहो चन्द्र जगत्प्राण यमुनाविपयोद्भव ।

श्वेतवर्णात्रिगोत्रेन्दो गदापाणे वरप्रद ॥ १० ॥

दशाश्ववाहनाराग(रीह) उमारूपी स(पिन्स)माविश ।

चन्द्रमा मनसो जात इत्युचा तं समाह्वयेत् ॥

श्रीश्च ते त्वितिमन्त्रेण विधोरात्राहनं भवेत् ॥ ११ ॥

आप्यायस्वेति मन्त्रस्य गौतमपिंः । सोमो देवता । गायत्री छन्दः । सोममी-
तये होमे विनियोगः ।

पालाशसमिधश्चात्र सहस्रं समुदाहृताः ।

अभावे तु सहस्रस्य शतमष्टोत्तरं तथा ॥ १२ ॥

पायसेन ततः कुर्याद्धवनं च सप्तपिपा ।

सहस्रं वा शतं वाऽपि द्रव्याभावे विचक्षणः ॥ १३ ॥

तिलैः सत्रीहिकैः कुर्याद्दद्याहृतीस्तु यथाविधि ।

आज्येन मधुना सार्धं प्रायश्चित्तं यजेद्बुधः ॥ १४ ॥

ततः स्विष्टकृतं कुर्याच्छेषं होमविधेः क्रमात् ।

शान्तिः सर्वत्र विप्रथ पठितव्या समन्ततः ॥ १५ ॥

प्रतिपूजाविधेः पथात्कुर्यादानविधिं बुधः ।

शुक्लं तु मौक्तिकैः पूर्णमाचार्याय निवेदयेत् ॥ १६ ॥

वस्त्रं शुभ्रं शुभं दद्याद्ब्राह्मणाय सदक्षिणम् ।

सौम्यं दद्याद्यथालाभं धेनुं वाऽथ पयस्विनीम् ॥ १७ ॥

कस्मैचिद्विप्रवर्याय त्वरतां च सदक्षिणाम् ।

एवं निष्पादितविधिर्दानस्य शशितुष्टये ॥ १८ ॥

अभिषिक्तस्ततः कर्त्ता ब्राह्मणान्भोगयेच्छुभान् ।

कृतविघ्नप्रतीकारो नन्दते भुरि मानवः ॥

मुभारुस्मसादेन नात्र कार्या विचारणा ॥ १९ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टारिचितायां विधानमालायां चन्द्रपूजाविधानम् ।

ब्रह्मशक्तिगदापाणे वरदाभयमण्डित ।
 अहो भौमं ग्रहाध्यक्ष यज्ञेऽस्मिन्कुरु संनिधिम् ॥ १४ ॥
 इत्यावाह्य धरासूनुं मङ्गलं मङ्गलायनम् ।
 यदक्रन्देति भौमस्य होममन्त्रं विदुर्बुधाः ॥ १५ ॥
 अग्निर्मूर्धा दिव इति मन्त्रो लोहितपूजने ।
 द्वयोरसंभवे मन्त्रो गायत्री संप्रकीर्तितो ॥ १६ ॥
 पूजनावाहनादीनामिदं मन्त्रत्रयं मतम् ।
 समिधः खदिरस्यात्र चरुद्रव्यं प्रधानकम् ॥ १७ ॥
 सहस्रं समिधां प्रोक्तं सहस्रं हवनं चरोः ।
 पूर्ववत्स्युर्व्याहृतयः सहस्रं वाऽपुतं ततः ॥ १८ ॥
 प्रायश्चित्तं घृतेनैव सर्वैः स्विष्टकृतं भवेत् ।
 होमान्ते वल्लिदानं च कर्तव्यं विधिवत्तथा ॥ १९ ॥
 शान्तिपाठं ततो विद्वान्पठेद्विमसमन्वितः ।
 पुनः पूजां ततः कृत्वा दानं दद्यात्ततः परम् ॥ २० ॥
 रक्तवस्त्रमनङ्गवांश्च विद्रुमं भौमतुष्टिद्रुम् ।
 रक्ताश्च ग्रीहयो रक्ता आढवयो भौमतुष्टिदाः ॥ २१ ॥
 ताम्रं दद्याद्यथालाभं सुवर्णं तदभावात्ततः ।
 अभिषिक्तस्ततः कर्ता दानं दत्त्वा यथाविधि ॥ २२ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चादाचार्यं प्रार्थयेत्ततः ।
 मूलमन्त्रेण तत्सर्वं भौमपीठं समर्पयेत् ॥ २३ ॥
 आचार्याय कुलीनाय शास्त्रज्ञाय कुटुम्बिने ।
 एवं कृते विधाने च भौमशान्तिर्भवेदिह ॥ २४ ॥
 तुष्टिद्रुः पुष्टिद्रो भौमः प्रसन्नो जायते नृणाम् ।
 ददाति विपुलान्भोगान्नात्र कार्या विचारणा ॥ २५ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शान्तिपटलोक्तं
 मङ्गलपूजाविधानम् ।

अथ वृषपूजाविधानम् ।

प्रथमस्तु तृतीयस्तु पञ्चमः सप्तमस्तथा ।
 नवमो दशमश्चैव द्वादशोऽशुभदो वृषः ॥ १ ॥
 उद्वेगं मनसो व्याधिं धनहानिं तनोति च ।
 तस्य शान्तिः प्रकृतव्या नरेण हितमिच्छता ॥ २ ॥
 शुभवारादिपञ्चाङ्गे भारभेच्छान्तिकं विदः ।
 अन्येषां बलमादाय चन्द्रादीनां कृताङ्गिरुः ॥ ३ ॥
 आचार्यं वेदशास्त्रज्ञं समाहूय समञ्जसम् ।
 वरपेद्यज्ञसिद्धयर्थमृत्विग्भिर्वाङ्गणैः सह ॥ ४ ॥
 काञ्चनस्य तरोः पटे पूज्यश्चन्द्रसुतो प्रहः ।
 वस्त्रे तु नूतने रम्ये मण्डले बाणसंमिते ॥ ५ ॥
 चतुर्भ्यस्वेत्युक्त्वा सोमसुतस्याऽऽवाहनादिकम् ।
 होमान्तं कर्म कुर्वीत गायत्र्या वा समाहितः ॥ ६ ॥
 उत्तराभिमुखः सौम्यः पूजनीयो यनीषिभिः ।
 अहो चन्द्रसुत श्रीमन्मगधस्मासमुद्भव ॥ ७ ॥
 भत्रिगोत्र चतुर्बाहोः खड्गखेटकधारक ।
 गदावरदसिंहस्य तर्पकार्तस्वरमभ ॥ ८ ॥
 नीलपद्मजपत्रस्थ इदं विष्णुरितीदित ।
 इत्यादिसकलं कृत्वा सुवर्णतनुमुत्तमम् ॥ ९ ॥
 सौम्यं तत्र समाहूय पूजयेत्प्रयतः सुमैः ।
 अतपत्रैश्च कर्हारैः सुस्निग्धैस्तुलसीदलैः ॥ १० ॥
 गन्धं पुष्पं तथा धूपं दीपं नैवेद्यमेव च ।
 ताम्बूलं च सकर्पूरं वृषमीत्यै निवेदयेत् ॥ ११ ॥
 ततः स्यण्डिलमाधाय स्वगृहोक्तं विचक्षणः ।
 कृत्वा वस्त्रिमुखं सम्यक्सामिधो जुहुयात्ततः ॥ १२ ॥
 अपामार्गस्य सुस्निग्धाः सहस्रं शुभलक्षणाः ।
 [× सपृतं पायसं पश्चात्तत्संख्यं च विचक्षणः ॥ १३ ॥]

× भनुश्चिदान्तर्गतो भागो नास्ति ख. पुस्तके ।

१ स. 'स्तु द्वितीयस्तु । २ स. 'दशः शुभदो वृषः । ३ । अन्यदस्थाने तस्यैव्या'
 ४ स. 'गिर्वेत्तना स' । ४ स. तो वृषैः । ५ । ५ स. 'तत्राश्चनसंनिभ ।

पद्मैश्च शतपत्रैश्च विल्वपत्रैश्च शोभनैः ।
 स्वर्जूरैर्नारिकेलैश्च द्राक्षैः कदलविल्वकैः ॥ १४ ॥
 हवनं तु ययालाभं कुर्याच्छ्रद्धासमन्वितः ।
 पायसं च प्रधानं च पायसं स्विष्टकृद्भवेत् ॥ १५ ॥
 होमान्ते प्रतिपूजान्ते दानं दद्याद्विचक्षणः ।
 सुवर्णं पलसंख्याकं पलार्थं तदभावतः ॥ १६ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्यथाशक्ति शुचिव्रतान् ।
 एवं कृते विधाने च प्रसन्नो जायते बुधः ॥
 तुष्टिकृत्पुष्टिकर्ता च नात्र कार्या विचारणा ॥ १७ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शान्तिपटलोक्तं
 बुधपूजाविधानम् ।

अथ गुरुपूजाविधानम् ।

जन्मस्थो वा तृतीयस्थो गुरुर्दोषकरो भवेत् ।
 तथा पृथक्तुर्थोऽपि मृतिकर्मव्ययस्थितः ॥ १ ॥
 हानिं शरीरपीडां च कुरुते नात्र संशयः ।
 विधानं तत्र कर्तव्यं नरेण हितमिच्छता ॥ २ ॥
 शुभकाले प्रकर्तव्यं विधिवत्पूजनं गुरोः ।
 कृत्वा निष्कस्वर्णमयीं मूर्तिं चापि विचक्षणः ॥ ३ ॥
 पूजयेद्वादरे पट्टे प्रतिष्ठाप्य वृहस्पतिम् ।
 पीठे तण्डुलजे कार्यं पट्टिशाकारमण्डलम् ॥ ४ ॥
 उत्तराभिमुखस्तत्र पूजनीयो वृहस्पतिः ।
 पुष्पैरगस्त्यसंभूतैश्चम्पकैः शतपत्रकैः ॥ ५ ॥
 अहो वाचस्पते जीव सिन्धुमण्डलसंभव ।
 पश्चाद्गिरससंभूत ह्यारूढ चतुर्भुज ॥ ६ ॥
 दण्डाक्षसूत्रवरदकमण्डलधर प्रभो ।
 महानिन्द्रेति संपूज्यो विधिवन्नाकिनां गुरुः ॥ ७ ॥
 ब्रह्म ब्रह्मेति मन्त्रेण गायत्र्या वा समाहितः ।
 सहस्रं समिधश्चात्र बोधिपादपसंभवाः ॥ ८ ॥

चरुर्वा पायसो वाऽपि प्रधानमिह संमतम् ।
 सहस्रसंमितं कर्ता विद्भ्याद्धवनं गुरोः ॥ ९ ॥
 बिल्वानि नारिकेलानि जुहुषाद्भोमसिद्धये ।
 प्रायश्चित्ते घृतं कार्यं पायसं स्विष्टकृद्भवेत् ॥ १० ॥
 श्याहतीर्जुह्याद्दीमान्भोमसिद्ध्यर्थमेव च ।
 होमान्ते प्रतिपूजा स्पादवाचार्यस्य तुष्टये ॥ ११ ॥
 गन्धं मलयजं चात्र दशाङ्गौ धूप उत्तमः ।
 पुष्पं चागस्त्यसंभूतं दीप आज्येन पूरितः ॥ १२ ॥
 नैवेद्यं दधिभक्तस्य ताम्बूलेन समन्वितम् ।
 एवं कृत्वा विधानज्ञः प्रतिपूजां बृहस्पतेः ॥ १३ ॥
 श्रेयःसंपादनादूर्ध्वं प्रदद्यात्पीतमम्बरम् ।
 दुकूलं मुख्यमेवात्र समुद्दिष्टं मनीषिभिः ॥ १४ ॥
 कार्पासनमयाभावे दुकूलस्याक्षतं नरम् ।
 आचार्याय कुलीनाय श्रोत्रियाय कुट्टुम्बिने ॥ १५ ॥
 दद्यात्सदाक्षिणां (ण) कर्ता प्रीतये नाकिनां गुरोः ।
 ऋत्विग्भ्यश्च धनं देय ब्रह्मणे धेनुवृत्तमा ॥ १६ ॥
 बलिमदानान्तुष्टस्य स्वर्गिभिर्(गीर्भि)र्वा बृहस्पतेः ।
 कृत्वा पूजां विधानज्ञो भोगानाम्नोति पुष्कलान् ॥ १७ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शान्तिपटलोकं
 गुरुपूजाविधानम् ।

अथ शुक्रपूजाविधानम् ।

द्वितीयः समनः काप्यो दशमो गोचरेऽनुभः ।
 अन्यत्र पादज्ञो दष्टः प्रोक्तः शान्तिविचक्षणैः ॥ १ ॥
 गोचरे वर्तमानस्य विवाहे गमने तथा ।
 जातनादिषु सर्वत्र दृष्टः पूज्यो भृगुदष्टः ॥ २ ॥
 पञ्चान्ते नुभतो प्राप्ते मनसश्च नमुञ्जती ।
 आचार्यं मणिदन्त्याऽऽशु चरयेद्ब्रह्मणा सह ॥ ३ ॥

स्वस्तिवाचनपूर्वं तु कुर्याद्वैत्येश्वरार्चनम् ।
 आम्रवृक्षस्य पट्टे तु शुभ्रवस्त्रेण संयुते ॥ ४ ॥
 राजतं भृगुवंश्यं तं स्थापयेन्मन्त्रविद्द्विजः ।
 पञ्चामृतैस्तु संस्नाप्य संध्यार्कसुमनोहरैः ॥ ५ ॥
 समुच्चार्य प्रयोगं च तण्डुलोपरि विन्यसेत् ।
 मण्डले पञ्चक्रोणे च विहिते तण्डुलोत्तमैः ॥ ६ ॥
 नाम वंशं समुच्चार्य दानवेज्यं समाह्वयेत् ।
 अहो भोजकटे जात शुक्र श्वेताश्ववाहन ॥ ७ ॥
 समागच्छ चतुर्वाहो भृगुगोत्रविभूषण ।
 परिधाक्षावलीहस्त कमण्डलुधर प्रभो ॥ ८ ॥
 पूर्वं पत्रेऽपि शु(श)क्रस्य शुक्रज्योतीति (तिस्तु) पूजित ।
 कृत्वा चाग्निमुखं विद्वान्सघृतं जुहुयाच्चरुम् ॥ ९ ॥
 अष्टोत्तरसहस्रं च यज्ञाङ्गसमिधस्तथा ।
 यथाविधि हुते द्रव्ये कृ(हु)ते स्विष्टकृते तथा ॥ १० ॥
 गन्धपुष्पादिकं सर्वं विदध्यात्प्रतिपूजने ।
 श्वेतं तुरंगमं दद्यादक्षिणार्थं च भक्तिमान् ॥ ११ ॥
 एवं संपूजिते दैत्यगुरौ क्षेममवाप्नुयात् ।
 यात्रामुखे विवाहे च गोचरे गृहवेशने ।
 पूज्यो दैत्येन्द्रपूज्योऽसौ नात्र कार्या विचारणा ॥ १२ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचिताया विधानमालाया शान्तिपटलोक्तं
 शुक्रपूजाविधानम् ।

अथ शनैश्वरपूजाविधानम् ।

प्रथमस्तु द्वितीयस्तु चतुर्थः पञ्चमस्तथा ।
 सप्तमश्चाष्टमो मन्दो नवमो द्वादशोऽशुभः ॥ १ ॥
 करोति प्राणिना देहधनदेशपरिप्लवम् ।
 कालोऽयं शनिरूपेण वर्तते भुवनत्रये ॥ २ ॥

पूजनीयः प्रयत्नेन होमदानार्चनादिभिः ।
 जन्मसंस्थेन मन्देन रावणो विनिपातितः ॥ ३ ॥
 तेनैव च द्वितीयेन कार्तवीर्यो निपातितः ।
 चतुर्थेनासुराभ्यक्षः पञ्चमेन नलो नृपः ॥ ४ ॥
 स्वराज्यात्पापितो भ्रंशं शुम्भसेनोऽस्तगेन वै ।
 अष्टमेन महादेवो गजरूपी कृतः पुरा ॥ ५ ॥
 नवमेन कुरुश्रेष्ठो द्यूतार्थीनस्तु कारितः ।
 द्वादशेनार्कपुरेण जमदग्निर्निपातितः ॥ ६ ॥
 न बलप्रौढिरुग्रत्वं न ज्ञानृत्वं न निह्वैवः ।
 सुभक्तिपूजनं चात्र शनैश्चरसुतुष्टिदम् ॥ ७ ॥
 स्वगुह्योक्तेन विधिना पूजनीयः शनैश्चरः ।
 सर्वकामफलावाप्त्यै नात्र कार्या विचारणा ॥ ८ ॥
 कृष्णाञ्जनमये पीठे खादिरे वाऽऽयसे तथा ।
 तण्डुलैः कारयेत्पीठं कर्णिकाभिरलंकृतम् ॥ ९ ॥
 पश्चिमे पद्मपत्रे च मण्डलं धनुराकृति ।
 कृत्वा तु स्थापयेत्तत्र सूर्यपुत्रं यथाविधि ॥ १० ॥

ततश्चाऽऽवाहनमग्त्रः—

अहो सौराष्ट्रसंजात च्छायापुत्र चतुर्भुज ।
 कृष्णवर्णाकंगोनीय बाणहस्त धनुर्धर ॥ ११ ॥
 त्रिशूलिश्च समागच्छ वग्दो गृध्रवाहन ।
 मजापते तु संपूज्यः सरोजे पश्चिमे दले ॥ १२ ॥

इत्यावाह्य धनुराकृतिः कृष्णगिरिकर्णिकापुष्पैः सहस्रं (इ तं) प्रतिष्ठापयेत् ।

मजापते तु मन्त्रेण कुर्याद्दोमादिकं बुधः ।
 सहस्रसंमितं कुर्याद्धवनं चरुणा तु यः ॥ १३ ॥
 होमान्ते विधिवद्दद्यात्कृष्णा धेनुं पयस्विनीम् ।
 मूर्तिं च सूर्यपुत्रस्य दद्याच्छोहमर्यां शुभाम् ॥ १४ ॥
 सदक्षिणां सवस्त्रां च कुलीनाय कुटुम्बिने ।
 आचार्याय शुभाचारो ब्रह्मणे महिषीं तथा ॥ १५ ॥

१ ल. 'श शुभसेनोऽस्तगेन वा । अ° । २ ल. 'हृकम् । स° । ३ ल. 'पूर्वकं वा । ४ ल. 'यद्यिच्छा इति' उ° । ५ ल. 'ति तु स° ।

अन्येभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च दद्याद्द्रव्यं यथावसु ।
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चान्नानागोत्रसमुद्भवान् ॥ १६ ॥
 या मूर्तिः पूजिता होमे त्वर्कजस्याऽऽयसी शुभा ।
 दत्त्वा विधाय तां पश्चाद्यौचयेत्प्रतिनिष्क्रयात् ॥ १७ ॥
 तैलभाण्डे, विनिक्षिप्य शिष्यारूढां तु कारयेत् ।
 ब्राह्मणान्भोजयेच्छकत्या तिलान्मापांस्तु निर्वपेत् ॥ १८ ॥
 अभावे विप्रभुक्तेस्तु विधिरेप सनातनः ।
 एवं कृत्वा विधानं तु सर्वदा सुखमाप्स्यति ॥ १९ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शान्तिपटलोक्तं
 शनैश्वरपूजाविधानम् ।

अथ शकटभेदविधानम् ।

शौनक उवाच—

रघुवंशे सुविख्यातो राजा दशरथः पुरा ।
 चक्रवर्ती स विजयी सप्तद्वीपाधिपो नृपः ॥ १ ॥
 कृत्तिकान्ते शनिं ज्ञात्वा दैवज्ञैर्ज्ञापितो हि सः ।
 रोहिणीं भेदयित्वा तु शनिर्यास्यति सांप्रतम् ॥ २ ॥
 श(शा)कटो भेद इत्युक्तः सुरासुरभयंकरः ।
 द्वादशाब्दं च दुर्भिक्षं भविष्यति सुदारुणम् ॥ ३ ॥
 एवं धृत्वा ततो वाक्यं मन्त्रिभिः सह पार्थिवः ।
 मन्त्रयामास किमिदं भयंकरमुपस्थितम् ॥ ४ ॥
 देशाश्च नगरग्रामा भयभीताः समन्ततः ।
 आकुलं च जगद्दृष्ट्वा घोरं जनपदादिकम् ॥ ५ ॥
 धनं हि सर्वलोकानां क्षयायैतत्समागतम् ।
 पमच्छ प्रयतो राजा वैशिष्टप्रमुखान्द्रिजान् ॥ ६ ॥

दशरथ उवाच—

समाधानं किमत्रास्ति ब्रूहि तद्द्विजसत्तम ।
 कालत्रयस्य विज्ञाने यतः स्याद्भवतो मतिः ॥ ७ ॥

वशिष्ठ उवाच—

प्रजापालनकृद्राजा तस्मिन्भीते^१ कुतः प्रजाः ।
 लोकानां पालनायैव निर्मितः परमोष्टिना ॥ ८ ॥
 सर्गस्तु ब्रह्मणा कार्यो यज्ञमु(पु)क्तिस्तु विष्णुना ।
 प्रजानां पालनं राज्ञा कर्तव्यं धर्मलिप्सया ॥ ९ ॥
 एष एव परो धर्मो राज्ञां प्रोक्तो मनीषिभिः ।
 न लोकाह्लंभते राजन्नरक्षत्रपतिः प्रजाः ॥ १० ॥
 न च स्फुरत्युपायोऽन्यस्तच्चक्रस्य विरोधकृ(ना)त् ।
 रोहिणीकक्षशकटभेदाद्भुतसुशान्तये ॥ ११ ॥

शौनक उवाच—

तदा विविच्य मनसा साहसं परमं नृपः ।
 समादाय धनुर्दिव्यं दिव्यायुधसमन्वितम् ॥ १२ ॥
 रथमारुह्य वेगेन गतो नक्षत्रमण्डलम् ।
 योजनानां गतो लक्षं सूर्यादुपरि संस्थितः ॥ १३ ॥
 रोहिणीं पृथतः कृत्वा राजा दशरथो बली ।
 रथे तु काञ्चने दिव्ये मणित्रातविभूषणे ॥ १४ ॥
 हंसवर्णहयैर्घुक्ते महाकेतुविभूषिते ।
 दीप्यमानो महारत्नैर्निपत्तैर्मैकैरिव(भु)कुटोपरि ॥ १५ ॥
 बभ्राज स तदाऽऽकाशे द्वितीय इव भास्करः ।
 आकर्णपूरिते चापे संहाराह्वमयोजयत् ॥ १६ ॥
 कृत्तिकान्ते शनिः स्थित्वा प्राविशत्किल रोहिणीम् ।
 स ददर्श नृपालं तं भ्रुकुटीकुटिलाननम् ॥
 हसित्वा तद्भयात्सौरिरिदं वचनमब्रवीत् ॥ १७ ॥

शनिरुवाच—

पौरुषं तव राजेन्द्र परं रिपुभयंकरम् ।
 देवासुरमनुष्याश्च सिद्धा विद्यापरोरगाः ॥ १८ ॥
 मयाऽवलोकिता राजन्दैत्यदानत्रपुंगवाः ।
 राजानो बहवः शूराः कलां नार्हन्ति तेऽनघ ॥ १९ ॥

१ ख. 'ते तु न म' । २ ख. 'गर्भस्तु' । ३ ख. 'तर्हदि' । ४ ख. 'न्वितः ॥ १२ म
 र' । ५ ख. 'भूषिते । हं' ।

तुष्टोऽहं तत्र राजेन्द्र तपसा पौरुषेण च ।
 क्षात्रेण तेजसा राजंस्त्वदन्यो नास्ति भूतले ॥ २० ॥
 वरं ब्रूहि प्रदास्यामि मनोभिलषितं नृप ।
 मा कुरुष्वान्न संदेहं सर्वकामप्रदो ह्यहम् ॥ २१ ॥

दशरथ उवाच—

रोहिणीं भेदयित्वा तु न गन्तव्यं त्वया शने ।
 सरितः सागरा यावद्यावच्चन्द्रार्कभूमयः ॥ २२ ॥
 याचितं हि मया सौरे नान्यमिच्छामि ते व(त्वद्)रम् ।
 यतो हि भगवानिन्द्रविष्णुरुद्रार्कसंनिभः ॥ २३ ॥
 एवमस्तिवनि स प्राह च्छायामूर्तिसमुद्भवः ।
 संप्राप्यैवं वरं राजा कृतकृत्योऽभवत्तदा ॥ २४ ॥
 द्वादशाब्दं तु दुर्भिक्षं भविष्यति न जातुचित् ।
 कीर्तिरेषा मदीयाऽस्तु त्रैलोक्ये तु चराचरे ॥ २५ ॥
 एवं वरं तु संप्राप्य हृष्टचित्तस्तु पार्थिवः ।
 रथोपस्थे धनुः * स्थाप्य भूत्वा चैव कृताञ्जलिः ॥ २६ ॥
 ध्यात्वा सरस्वतीं देवीं गणनाथं विनायकम् ।
 राजा दशरथः स्तोत्रं सौरेरिदमथाकरोत् ॥ २७ ॥

दशरथ उवाच—

ॐ नमः कृष्ण नीलाय शितिकण्ठनिनाय च ।
 † नमो निर्मासदेहाय दीर्घश्मश्रुजटाय च ॥ २८ ॥
 नमो विशालनेत्राय शुष्कोदरभ(श)षाय च ।
 नमः परुषगात्राय स्थूलरोम्णे नमो नमः ॥
 नमो नित्यक्षुधार्ताय अ(श)नृषाय च वै नमः ॥ २९ ॥
 नमो दीघोय शुष्काय काणदृष्टे नमो नमः ।
 नमस्ते क्रोधरूपाय दुर्निरीक्षाय वै नमः ॥
 नमो घोराय रौद्राय भीषणाय करालिने ॥ ३० ॥

* अत्र त्ववार्थः । † ' नमो नीलमयूराय नीलोपलनिभाय च ' इति ल. पुस्तकेऽपि.

नमस्ते सर्वभक्षाय बलीमुख नमोस्तु ते ।
 सूर्यपुत्र नमस्तेऽस्तु भास्करेऽभयदायिने ॥ ३१ ॥
 अधोदृष्टे नमस्तेऽस्तु संवर्तक नमोऽस्तु ते ।
 नमो मन्दगते तुभ्यं निखिंशास्त्र नमोऽस्तु ते ॥ ३२ ॥
 तपसा दग्धदेहाय नित्यं योगस्ताप च ।
 ज्ञानदृष्टे नमस्तेऽस्तु कश्यपान्मजसूनवे ॥ ३३ ॥
 तुष्टो ददासि राज्य च रुष्टो हरासि तत्क्षणात् ।
 देवामुसमनुष्याथ सिद्धविद्याधरोरगाः ॥ ३४ ॥
 त्वयाऽबलोकितार्थैते दैन्यमाशु प्रजन्ति हि ।
 ब्रह्मा शक्रो मनुश्चैव ऋषयः सप्त तारकाः ॥ ३५ ॥
 राज्यभ्रष्टाः पतन्तीह तव दृष्ट्याऽबलोकिताः ।
 देशाथ नगरग्रामा द्वीपानि सारितस्तथा ॥ ३६ ॥
 त्वयाऽबलोकिताः सर्वे न दृश्यन्ते समूलतः ।
 मसादं कुरु मे सौरि वरदो भव भास्करे ॥ ३७ ॥
 एवं स्तुतस्तदा सौरिर्ग्रहराजो महाबलः ।
 अन्नवीच ततो वास्यं हृष्टरोमा स भास्करिः ॥ ३८ ॥
 तुष्टोऽहं तव राजेन्द्र स्तोत्रेणानेन सुव्रत ।
 वरं ब्रूहि प्रदास्यामि मनसा चन्द्रभीषितम् ॥
 तत्सर्वं तत्र दास्यामि राजवर्यं महामते ॥ ३९ ॥

दशरथ उवाच—

प्रसन्नो यदि मे सौरि वरं देहि ममेप्सितम् ।
 अत्रप्रभृति भोः सौरि पीडा कार्या न कस्यचित् ॥ ४० ॥
 देवामुसमनुष्याणां पशुपक्षिद्वरारिणाम् ।
 सर्वेषामपि लोकानां क्षेमदो भव भास्करे ॥ ४१ ॥

शनैश्चर उवाच—

गृह्णन्तीति ग्रहा ज्ञेया ग्रहाः पीडाकराः स्मृताः ।
 यद्देह्यस्तु वरो द्वेष भक्त्या चैव ददामि ते ॥ ४२ ॥
 त्वया प्रोक्तं मम स्तोत्रं यः पठिष्यति मानवः ।

एककालं द्विकालं वा पीढां मुञ्चामि तस्य वै ॥ ४३ ॥
 । मृत्युस्थानस्थितो वाऽपि जन्मस्थानगतोऽप्यहम् ।
 यः पुनः श्रद्धया युक्तः शुचिस्नानसमाहितः ॥ ४४ ॥
 शमीपत्रैः समभ्यर्च्य प्रतिमां लोहजां मम ।
 मद्दिने तु विशेषेण स्तोत्रेणानेन पूजयेत् ॥ ४५ ॥
 पूजयित्वा जपेत्स्तोत्रं भक्त्या चैव कृताञ्जलिः ।
 तस्य पीढां न चैवाहं करिष्यामि कदाचन ॥ ४६ ॥
 गोचरे जन्मराशौ वा दशास्वन्तर्दशासु च ।
 रक्षामि सततं चाथ पीढाभ्योऽन्यग्रहस्य च ॥ ४७ ॥
 वरं प्राप्य ततो राजा शनिनोक्तं महीपतिः ।
 उवाच प्रणिपत्याऽऽशु सूर्यपुत्रं शनैश्वरम् ॥ ४८ ॥

दशरथ उवाच—

विधानं किं ग्रहाधीश प्रसन्नीकरणे तव ।
 रोहिणीशकटोद्भेदे शनैश्वर वदस्व तत् ॥ ४९ ॥

शनैरुवाच—

पूजने मम यद्द्रव्यं जाप्यं वा हवनं नृप ।
 स्वगृहोक्तेन विधिना कर्तव्यं मम तुष्टये ॥ ५० ॥
 प्रतिमां लोहजां राजन्कृत्वा मम चतुर्भुजाम् ।
 वरदामधनुःशूलघणाङ्घ्रिकरान्विताम् ॥ ५१ ॥
 तैले वा तिलराशौ वा प्रतिष्ठाप्य यथाविधि ।
 पूजयेच्चैव मे मन्त्रैः कुङ्कुमादिविलेपनैः ॥ ५२ ॥
 तैलाक्षतैः कृष्णगन्धैस्तुलसीभिः शमीदलैः ।
 दद्यान्मे प्रीतये राजन्कृष्णां धेनुं पवास्विनीम् ॥ ५३ ॥
 तिलान्स्त्वैलं च मापांश्च लोहं कृष्णे च वाससी ।
 एवं विशेषपूजां यो मद्दारे कुरुते नृप ॥ ५४ ॥
 मम प्रीतिकरं स्तोत्रं पठेद्भक्त्या कृताञ्जलिः ।
 मन्त्रामान्युपांदिष्टानि जपेच्च नियतः शुचिः ॥ ५५ ॥
 तत्कुले मम पीढा नो भविष्यति कदाचन ।

- ॐ नन्दते सुखसंतानं रागद्वेषविवर्जितः ॥ ५६ ॥
 कोणस्थः पिङ्गलो बभ्रुः कृष्णो रौद्रोऽन्तको यमः ।
 सौरिः शनैश्वरो मन्दः पिप्पलादेन संस्तुतः ॥ ५७ ॥
 एतानि शनिनामानि प्रातरुत्थाय यः पठेत् ।
 शनैश्वरकृता पीडा न कदाचिद्भविष्यति ॥ ५८ ॥

मसान्तरे—

अयुतान्ब्राह्मणान्साधून्यथेष्टं भोजयेत्सुधीः ।
 ताम्बूलैर्विविधैर्वस्त्रैर्दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ॥ ५९ ॥

यथा च सप्तर्षिमते—

यदा कदाचित्समये जगतां विप्लवाय च ।
 शक्यो भिद्यते ब्रह्मन्मन्देन यमरूपिणा ॥ ६० ॥
 अनङ्गान्दीयते कृष्णः शकटं चार्पयेच्छुभम् ।
 चक्रे लोहमये कृष्णे सर्वोपस्करसंयुते ॥ ६१ ॥
 श्रोत्रियाय सुशीलाय ब्राह्मणाय समर्पयेत् ।
 नाममन्त्रेण मन्दस्य दक्षिणासहितं नृपः ॥ ६२ ॥
 इति शनैश्वरपूजाविधिः ।

पुनः स्तोत्रम् ।

कोणोऽन्तको रौद्रयमोऽपि (मौ च) बभ्रुः
 कृष्णः शनिः पिङ्गल एव मन्दः (सौरि(मन्दाः)) ।
 नित्यं स्मृतो यो हरते च पीडां
 तस्मै नमः श्रीरविनन्दनाय ॥ १ ॥
 सुरासुराः किंपुरुषा गणेशाः
 गन्धर्वविद्याधरपद्मगाश्च ।
 पीडयन्ति सर्वे विपरीस्थितैर्जस्मि-
 त्तस्मै नमः श्रीरविनन्दनाय ॥ २ ॥
 नरा नरेन्द्राः पशवो मृगेन्द्रा
 धन्याथ ये कीटपतङ्गभृङ्गाः ।

ॐ आर्षत्वाद्भक्त्यपेक्षाऽऽत्मनेयम् । ॐ कण्डवादेराहृतिगणध्वेन यकि रूपमेतत् ।

१ स्व. सप्तर्षी रागद्वेषविवर्जितः । २ कोणस्थः । ३ स्व. तथा च सप्तर्षिः ।

पीडयन्ति जन्मर्षगते च यस्मिन्-
स्तस्मै नमः श्रीरविनन्दनाय ॥ ३ ॥

देशाथ दुर्गाणि वनानि यस्य
ग्रामा निवेशाः पुरपत्तनानि ।

पीडयन्ति यस्मिन्विषमस्मिते च
तस्मै नमः श्रीरविनन्दनाय ॥ ४ ॥

तिलैर्पवैर्मापविधानदानै-
ल्लोहेन कृष्णाम्बरदानतो वा ।

भीषाति मन्त्रैर्निजवासरे च
तस्मै नमः श्रीरविनन्दनाय ॥ ५ ॥

अन्यप्रदेशात्स्वगृहं प्रविष्टो
मदीयवारे स नरः सुखी स्यात् ।

गृहागतो यो न पुनः प्रयाति
तस्मै नमः श्रीरविनन्दनाय ॥ ६ ॥

स्रष्टा स्वयंभूर्भुवनत्रयस्य
त्राणे हरिः संहरणे महेश्वरः ।

एकस्त्रिधा त्वृग्यजुःसाममूर्ति-
स्तस्मै नमः श्रीरविनन्दनाय ॥ ७ ॥

प्रयागकूले यमुनातटे च
सरस्वतीपुण्यजले गुहायाम् ।

यो योगिभिर्ध्वेयतमोऽतिसूक्ष्म-
स्तस्मै नमः श्रीरविनन्दनाय ॥ ८ ॥

शम्पष्टकं यः पठति प्रभाते
नित्यं स पुत्रैः पशुवान्धवेभ्य ।

करोति राज्यं भुवि भोगसौख्यं
प्राप्नोति निर्वाणपदं तथाऽन्ते ॥ ९ ॥

पत्रं कृते विधानेऽस्मिञ्छकटोद्भेदकाभिधे ।

नश्यन्ति जगतः पीडा नात्र कायो विचारणा ॥ १० ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां स्कन्दपुराणोक्तं रोहिणी-
शकटभेदविधानम् ।

अथ राहुपूजाविधानम् ।

प्रथमस्तु द्वितीयस्तु चतुर्थः पञ्चमस्तथा ।

सप्तमश्चाष्टमोऽङ्गस्थो दशमो द्वादशस्तमः ॥ १ ॥

करोति मरणं पुंसां देशत्यागं धनक्षयम् ।

विकाराञ्छोणितस्यापि युद्धे चैव पराजयम् ॥ २ ॥

विवादे वचनग्लानिं दौर्हृदं सुहृदामपि ।

निर्विघ्नार्थं तु संपूज्यो गृह्योक्तविधिना तमः ॥ ३ ॥

पूजिते तमसि प्रीते सर्वान्कामानवाप्नुयात् ।

कालाञ्जनस्य पट्टे च तथा लोहमयेऽपि वा ॥ ४ ॥

चतुरस्रे चतुष्पादे नूतने वस्त्रसंयुते ।

अक्षतैः पूरिते सम्यक्तत्र तं स्थापयेद्बुधः ॥ ५ ॥

आहूय विधिमार्गेण नाममन्त्रेण तं ग्रहम् ।

सुद्वर्णसमुद्भूत कृष्णवर्णं चतुर्भुज ॥ ६ ॥

श्रीमन्वर्तधनुष्पाशाशमालां कमण्डलुम् ।

चतुर्दश्यां समुद्भूत कृष्णपत्रे विशेषतः ॥ ७ ॥

यमरूप महाघोर देवदैत्यनियर्हण ।

पैठीनसकुले जात देशे वर्षरसंश्लके ॥ ८ ॥

भरणीतारकायां च सैदिकेयं नमोऽस्तु ते ।

आगच्छ वरद श्रेष्ठ पीठेऽस्मिन्संनिधिं कुरु ॥ ९ ॥

आवाह्य विशिवद्राहं पूजयेत्नयतः शुचिः ।

ततस्तु हवनं कुर्याद्दूर्वाभिरयुतेन च ॥

मधानं + पायसं तत्र साज्यं चैव विशेषतः ॥ १० ॥

सहस्रसंमितो (तं) होमः (मं) पायसेन प्रकल्पयेत् ।

ततः स्त्रिष्टुक्ते जाते होमे च विधिवत्तमः ॥ ११ ॥

+ ' पितृनुदिश्य यो भक्त्या पारमे मनुष्यदुःख ' इति १ गन्दाचस्य नपुंसकालेङ्गत्वमव-
शीलते ।

यज्ञेऽस्मिन्कुरु सानिध्यं कामान्मे पूरय प्रभो ।
 केतुं कृण्वन्निति मनुः पूजाहोमविधौ स्मृतः ॥ ९ ॥
 चित्रान्नं हवने चात्र कुशाश्च समिधस्तथा ।
 अयुतं हवने संख्या प्रबलं स्मृतमत्र वै ॥ १० ॥
 कृ(हु)ते स्विष्टकृते कार्या प्रतिपूजा मनीषिभिः ।
 छागस्तु दक्षिणा चात्र केतूनां प्रोतये मता ॥ ११ ॥
 संपाद्य विधिवद्भक्त्या द्याचार्याय मनीषिणे ।
 मूर्तिं छागं च वस्त्रेण नमस्कुर्यात्प्रयत्नतः ॥ १२ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पथाद्दद्यात्तेभ्यश्च दक्षिणाम् ।
 एवमर्कादिखेटानां पूजनं परिकीर्तितम् ॥ १३ ॥
 प(त)स्य य(त)स्य च खेटस्य होमे बद्धेः पृथक्पृथक् ।
 नामानि कथितान्येव यज्ञकर्मविशारदैः ॥ १४ ॥
 आदित्ये कपिलो नाम पिङ्गलः सोम उच्यते ।
 धूमकेतुस्तथा भौमे जठरास्थि(ः)र्धुधस्य च ॥ १५ ॥
 गुरौ चैव शिखी नाम शुक्रे भवति हाटकः ।
 शनैश्चरे महातेजा राहौ केतौ हुताशनः ॥ १६ ॥
 अविदित्वाऽग्निनामानि होमं कुर्याद्विचक्षणः ।
 तद्धृतं न च संस्वर्ग्यं न च यज्ञफलं भवेत् ॥ १७ ॥
 एवं विधानमुद्दिष्टं केतूनां पूजने मतम् ।
 सर्वरामप्रदं नृगां नारीणां च विशेषतः ॥ १८ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शान्तिपटलोकं
 केतुपूजाविधानम् ।

अथ तुलापुरुषविधानम् ।

मत्स्यपुराणे सूत उवाच—

अघातः संभवक्षयामि महादानानुकीर्तनम् ।
 दानधर्मोऽपि यैद्योक्तं विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ १ ॥
 तदहं संभवक्षयामि महादानमनुत्तमम् ।
 सर्वपापक्षयकरं नृणां दुःस्वमनाशनम् ॥ २ ॥

यत्तु पोढशधा प्रोक्तं वासुदेवेन भूतले ।
 पुण्यं पवित्रमायुष्यं सर्वपापहरं शुभम् ॥ ३ ॥
 पूजितं देवताभिश्च ब्रह्मविष्णुहरादिभिः ।
 आद्यं तु सर्वदानानां तुलापुरुषसंज्ञकम् ॥ ४ ॥
 हिरण्यगर्भदानं च ब्रह्माण्डं तदनन्तरम् ।
 कल्पपादपदानं च गोसहस्रं च पञ्चमम् ॥ ५ ॥
 हिरण्यकामधेनुश्च हिरण्याश्वस्तथैव च ।
 हिरण्याश्वरथस्तद्वद्रेमहस्तिरथस्तथा ॥ ६ ॥
 पञ्चलाङ्गलकं तद्वद्धरादानं तथैव च ।
 द्वादशं विश्वचक्रं च ततः कल्पलतात्मकम् ॥ ७ ॥
 सप्तसागरदानं च रत्नधेनुस्तथैव च ।
 महाभूतघटस्तद्वत्पोढशं परिकीर्तितम् ॥ ८ ॥
 सर्वाण्येतानि कृतवान्पुरा शम्बरसूदनः ।

मनुरुवाच—

महादानानि यान्येव पवित्राणि शुभानि च ॥ ९ ॥
 रहस्यानि प्रदेयानि तानि मे कथयाच्युत ।

मत्स्य उवाच—

नोक्तानि यानि गुह्यानि महादानानि पोढश ॥ १० ॥
 तानि ते संप्रवक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः ।
 तुलापुरुषयोगौज्यमेपामाद्योऽभिधीयते ॥ ११ ॥
 अयने विपुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ।
 युगादिपूपरागेषु तथा मन्वन्तरादिषु ॥ १२ ॥
 संक्रान्तौ वैधृतिदिने चतुर्दश्यष्टमीषु च ।
 सितपञ्चदशीपर्वद्वादशीष्वष्टकासु च ॥ १३ ॥
 यज्ञोत्सवविवाहेषु दुःस्वप्नाञ्जुतदर्शने ।
 द्रव्यघ्नाह्नणलाभे वा श्रद्धा वा यत्र जायते ॥ १४ ॥
 तीर्थे वाऽऽयतने गोष्ठे कूपारामसारित्सु च ।
 गृहे वाऽथ वने वाऽपि तद्वागे रुचिरे तथा ॥ १५ ॥

पुण्यां तिथिं समासाद्य कृत्वा ब्राह्मणवाचनम् ।

वक्ष्यमाणमण्डपादि कारयेदित्यन्वयः । तिथिभित्त्युपलक्षणम् । पूर्वोक्ते पुण्यमु-
हूर्तादौ च नि(भेति)वेदितव्यम् । ब्राह्मणवाचनं नाम ब्राह्मणैः पुण्याहादिशब्दवा-
चनम् । तद्विधानं तु परिभाषायां प्रागभिहितम् । इह चायं प्रयोगः—उक्तकाला-
न्वतमकालात्पूर्वेद्युः प्रातः सुस्नातः श्चोभूतेऽहनमुकदानं प्रतिपादयिष्य इति
यजमानः संकल्प्य । प्रत्युहसमूहविधाताय शिवविष्णुशिविनयकान्संपूज्य ब्राह्मणा-
नुज्ञातैः कर्म समाप्तेत । अथ वृद्धिश्राद्धं कृत्वाऽनन्तरमृत्विम्बरणं विधाय तांश्र
मधुपर्कदानेन संपूजयेत् । कुण्डमण्डपलक्षणानि परिभाषायां द्रष्टव्यानि । विश्ले-
षस्तु वक्ष्यते—

षोडशारत्निमाश्रं च दश द्वादश वा करान् ॥ १६ ॥

मण्डपं कारयेद्विद्वांश्चतुर्भद्रासनं बुधः ।

यजमानस्यैकनिशत्यङ्गुलः करः । एतस्य मानत्रयमुत्तममध्यमाथमभेदेन विज्ञे-
यम् । चतुर्भद्रासनमिति चत्वारि भद्रयुक्तान्यासनानि यस्य स तथा । यदाह
दानसभामधिकृत्य विश्वकर्मा—

द्वारैश्चतुर्भिर्निगतैः पा(र्भिः सह तोरणैर्या) विभूषिता सुन्दरमूर्तिरूपा ।

रत्नोज्जवा सा कथिता सभेयं भद्रं व्यलिन्दं करणीयमस्याः ॥ इति ।

मत्स्यपुराणे तु—

। सप्तहस्ता भवेद्देदी मध्ये पञ्चकराऽथ वा ॥ १७ ॥

तन्मध्ये तोरणं कुर्यात्क्षीरदारुमयं पुनः ।

उत्तममण्डपे सप्तकरावधिर्वेदीतरयोस्तु पञ्चकरेति व्यवस्थितो विकल्पः । सा
चेष्टकामयी चतुर्धाशोच्छ्रिता कार्या । तन्मध्ये तुलावन्धनार्थं तोरणं सारदारु-
द्राकेद्गुदीत्यादि वक्ष्यमाणं कुर्यात् ।

कुर्यात्कुम्भानि चत्वारि चतुर्दिक्षु विचक्षणः ॥ १८ ॥

समेखलायोनियूतानि तद्वत्संपूर्णकुम्भानि सहासनानि ।

मुताम्रपात्रद्रवसंपुतानि सुवह्मपात्राणि सुविष्टराणि ॥

। इस्तप्रमाणानि तिलाज्वधूपपुष्पोपहाराणि सुशोधनानि ॥ १९ ॥

चतुर्दिक्षु वेद्या इति शेषः । सपादहस्तसंमितं च त्रेद्यामन्तरं विवेयम् । पूर्ण-
कुम्भो जलपूर्णकलशः । ताम्रपात्रद्वयं हवनीयद्रव्याधारभूतम् । वह्मपात्राणि सुसु-
-

बादीनि । विष्टरोऽच्छिन्नाग्रपञ्चविंशतिदर्भपवित्रनिर्मितः । भूपो गुग्गुलुप्रभृतिः ।
उपहारः फलान्नताम्बुलादिः ।

पूर्वोत्तरे हस्तमिता च वेदी ग्रहादिदेवेश्वरपूजनाय ।
अत्रार्चनं ब्रह्मशिवाच्युतानां तत्रैव कार्यं फलमाल्यवस्त्रैः ॥ २० ॥

पूर्वोत्तर इशानभाग आयामतो विस्तारतश्च हस्तमिता वितस्तिमात्रोच्छ्रया वेदी
कार्या । तत्र मध्ये सूर्यम् । आग्नेये सोमम् । दक्षिणे भौमम् । ऐशाने बुधम् ।
उत्तरे गुरुम् । पूर्वे भार्गवम् । पश्चिमे शनैश्वरम् । नैर्ऋते राहुम् । वायव्ये
केतुं प्रतिष्ठापयेत् । ईश्वरगौरीस्कन्दविष्णुब्रह्मशक्रयमकालचित्रगुप्ता इत्यधिदेवताः ।
अग्निजलभूमिविष्णुशक्रशचीप्रजापतिसर्पब्रह्माण इति प्रत्यधिदेवताः । एताश्च
स्वस्वग्रहसंनिधौ स्थाप्याः । तथा विनायको दुर्गा वायुराकाशमस्त्रिनौ चेति ।
सूर्यशनैश्वरयोरुत्तरभागे राहुकेत्वोश्च दक्षिणे विनायकस्य दुर्गाप्रभृतीनां च
स्थापनम् । तथा लोकपालानामपि स्थापनम् । तेषामुत्तरत्र देवतात्वेनाभि-
धानात् ।

तदुक्तं स्मृत्यन्तरे—

इन्द्रं पूर्वे तु संस्थाप्य प्रेतेशं दक्षिणे तथा ।
वरुणं पश्चिमे भागे कुबेरं चोत्तरे तथा ॥ २१ ॥
अग्न्यादिकोणपालाश्च कोणभागेषु विन्यसेत् । -
इन्द्रः पीतो यमः श्यामो वरुणः स्फटिकप्रभः ॥ २२ ॥
कुबेरस्तु सुवर्णाभो अ (ह्य) त्रिधापि सुवर्णभः ।
तथैव निर्ऋतिः श्यामो वायुर्धुम्नः प्रशस्यते ॥ २३ ॥
ईशानस्तु भवेद्रक्त एवं ध्यायेत्क्रमदिमान् ।
इन्द्रस्य दक्षिणे पार्श्वे वसूनावाहयेद्बुधः ॥ २४ ॥
ध्रुवो धरस्तथा सोम आपश्चैव नलोऽनलः ।
प्रत्यूषश्च प्रभातश्च वसरोऽष्टौ प्रकीर्तिताः ॥ २५ ॥
देवेशैर्ज्ञानयोर्मध्य आदित्यानां तथाऽर्चनम् ।
पाताऽर्च्यमा च मित्रश्च वरुणः सुभगस्तथा ॥ २६ ॥
इन्द्रो विवस्वान्पूषा च पर्जन्यो नवमः स्मृतः ।
बतस्त्वष्टा ततो विष्णुरजघन्यो जघन्यैजः ॥ २७ ॥

इत्येते द्वादशाऽऽदित्या नामभिः परिकीर्तिताः ।
 अग्नेः पश्चिमभागे तु रुद्राणामयनं विदुः ॥ २८ ॥
 वीरभद्रश्च शंभुश्च गौरीशश्च महायज्ञाः ।
 अजैकपादहिर्बुध्न्यः पिनाकी चापराजितः ॥ २९ ॥
 भुवनाधीश्वरश्चैव कपाली च विशांपतिः ।
 स्थाणुर्भगश्च भगवान् रुद्रा एकादश स्मृताः ॥ ३० ॥
 भेतेश्वरसोर्मध्ये मातृस्थानं प्रकल्पयेत् ।
 मातृनामानि परिभाषायां दर्शितानि ।
 निर्ऋतेरुत्तरे भागे मन्मथायतनं विदुः ॥ ३१ ॥
 कुबेरमरुतोर्मध्ये मरुतां स्थानमुच्यते ।
 मरुतो नाम वै देवा गणा वै सप्तसप्तकाः ॥ ३२ ॥
 आवहः मवहश्चैव उ(ग्र)दहः संवहस्तथा ।
 परावहो विवहश्च तथा परिवहोऽनिलः ॥ ३३ ॥

एते सूर्यादयो ग्रहा यज्ञोक्तविधिना पूजनीयाः । अनुक्तमन्त्राणां भणवादि-
 भिद्यतुर्ध्वन्तैर्नामभिः स्थापनादि विधेयम् । अथ ब्रह्मशिवाच्युतार्चनं कर्तव्यं
 तल्लक्षणैर्मन्त्रैरेव । ततः सर्वदेवतार्चने कृते तुलापूजनं कर्तव्यम् ।

तत्र मन्त्रः—

त्वं तुले सत्यरूपाऽसि पुरा देवैर्विनिर्मिता ।
 पूजिताऽसि मया देवि पापं हर ममानये ॥ ३४ ॥

अनेन मन्त्रेण षोडशोपचारैस्तुलोपचार्या । ततश्च स्वस्तिके तण्डुलमये हेम-
 मयं तुलापुरुषं ध्यानयुक्तं तुलायाः पूर्वतो हस्तचतुष्टये पूजयित्वा पौराणैरेव
 मन्त्रैः

तुलापुरुष देवेश ऋणिवंशसमुद्भव ।
 तुलायां रोहणान्मेऽद्य पापं नश्यतु जन्मनः ॥ ३५ ॥

इत्यनेन मन्त्रेण तुलापुरुषं संप्रार्थ्य यदुपनीतं स्वर्णादितुलादानं तत्सर्वं
 तुलायाः पात्रे विन्यस्य बह्मालंकारनिजश्रद्धाधारी स्वयं दक्षिण भाजने समा-
 रोहेत् ।

तूर्याणां च निनादेन वेदोपसमन्वितः ।

तत्र स्वर्णतुलापुरुषदानमन्त्रः(?) । बृहस्पतिः—

गृहादिकैः तु तत्पुण्यं भवेन्मूल्यानुसारतः ।
तस्मात्सर्वप्रदानानां हिरण्यमधिकं स्मृतम् ॥ ३६ ॥
यथा संतानकादीनां हेम्ना संपाद्यते क्रिया ।
न तथा गृहदानेन हिरण्यमधिकं ततः ॥ ३७ ॥

चण्डीपुराणे—

कृष्णलैः पञ्चभिर्माषौ माषैः षोडशभिः स्मृतम् ।
सुवर्णमेकं तद्दानाद्वाता स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ ३८ ॥
तस्मात्सर्वात्मना पात्रे दद्यात्कनकदक्षिणाम् ।
दानार्थमेव तत्सृष्टं बुत्कृष्टं स्वर्गसाधनम् ॥
दानात्परः सुवर्णस्य विधिरेव न विद्यते ॥ ३९ ॥

आदित्यपुराणे—

आदित्योदयसंप्राप्तौ विंशिमन्त्रपुरस्कृतम् ।
ददाति काञ्चनं यो वै दुःस्वप्नं विनिहन्ति सः ॥ ४० ॥
सर्वदाऽभ्युदिते मित्रे काञ्चनं च ददाति यः ।
सर्वपापविनिर्मुक्तः स्वर्गं प्राप्नोत्यविच्युतम् ॥ ४१ ॥
मध्याह्ने ददते रुक्मं हन्ति पापमनागतम् ।
सायंकाले च संप्राप्ते काञ्चनं यः समर्पयेत् ॥ ४२ ॥
ब्रह्मवाय्वग्निसोमानां लोकानाम्प्रोति निधयात् ।
सुवर्णमक्षयं दत्त्वा लोकानाम्प्रोति पुष्कलान् ॥ ४३ ॥
यस्तु संजनयत्यग्निमादित्योदयनं प्रति ।
दद्याद्यो व्रतमुद्दिश्य सर्वान्कामान्समश्नुते ॥ ४४ ॥

रामं प्रति वसिष्ठवाक्यम्—

सर्वरत्नानि निर्मथ्य तेजोराशेः समुत्थितम् ।
सुवर्णमेभ्यो राजेन्द्र रत्नं परममुत्तमम् ॥ ४५ ॥
एतस्मात्कारणाद्देवा गन्धर्वोरगराक्षसाः ।
मनुष्याश्च पिशाचाश्च प्रयता वेदयन्ति तत् ॥ ४६ ॥

मुकुटैरङ्गदसुतैरलंकारैः पृथग्विधैः ।
 सुवर्णविधृतौ तत्र विराजन्ते रघूत्तमाः ॥ ४७ ॥
 तस्मात्सर्वमयत्नेन पवित्रं परमं स्मृतम् ।
 पृथिव्यां गां च दत्त्वेव तथाऽन्यत्रपि किञ्चन ॥ ४८ ॥
 वाञ्छनस्य मद्दत्तस्य कलां नार्हन्ति षोडशाम् ।
 अक्षयं पावनं चैत्र सुवर्णं पापनाशनम् ॥ ४९ ॥
 अर्पितं द्विजमुख्येभ्यो मुक्तिमार्गं ददाति च ।
 सुवर्णमेव सर्वासु दक्षिणासु विधीयते ॥
 सुवर्णं ये भयच्छन्ति ते न यान्ति यमक्षयम् ॥ ५० ॥

तत्र दानसंमूल्यः—

चक्षुसुवर्णचामरमुक्ताविद्रुमशङ्खकपूरपृगनाभिचन्दनतामूलयुक्तं सुवर्णतुला-
 पुरुषदानं पुराणोक्तफलप्राप्तयेऽप्येत्यादिविशिष्टकाले समस्तकुटुम्बक्षेमप्राप्तये नाना-
 नामगोत्रेभ्यो विभेभ्यः संपददे तत्र दानसिद्धयर्थं यथाशक्ति सुवर्णं दक्षिणां संप-
 दद इति संकल्प्य तुलाया अवश्यं दण्डवत्प्रणिपत्याऽऽचार्यमभ्यर्च्य ब्रह्मत्विगा-
 दिभ्यो यथाप्रतिष्ठं तत्सुवर्णं दत्त्वा स्वामन्दिरं व्रजेत् । सा तुला दृढा स्वर्णस्य
 रौप्यस्य ताम्रस्य वा सदण्डा सपत्रा पलशतत्रयेण निर्मिता ता भाण्डागारे प्रति-
 ष्ठापयेत् । तत्रश्च लक्ष्मणयुतं सहस्रं वा ब्राह्मणान्भोजयेत् ।

अथान्यत्तत्र सर्वं पूर्ववदेव कृत्वा रौप्यस्य तुलापुरुषं दद्यात् । तत्र रौप्य-
 प्रार्थनं कृत्वा

अयेत्यायुक्त्वेदं रजतं सोमदेवत्यमभिनवरौप्यतुलापुरुषसाहितं स्वर्गमाप्ति-
 कामोऽहं नानागोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः संपददे । एतद्रौप्यतुलापुरुषदानप्रतिष्ठासि-
 द्धयर्थं यथाशक्ति सुवर्णं दक्षिणां दद्यात् । एतं ताम्रकास्यादिधातुचामरदुकूल-
 हीरकरुमाक्तिरुत्तनरुपूरकस्तूरिकाचन्दनतुलापुरुषविधानानि कुर्यात् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचिताया विधानमालायां तुलापुरुष-
 विधानम् ।

अथ विष्णुश्राद्धविधानम् ।

- कालधरणपूर्वकं विष्णुश्राद्धमारभेत । तत्र प्रयोगः—

सर्वगर्भद्रोषविनाशार्थं विष्णुश्राद्धमहं करिष्ये । तत्रायं क्रमः—यदाऋदा-

चिन्मासि गुरुशुक्रादिविघातवर्जं कृष्णैकादशीदिने प्रातःकाले नद्यां स्नात्वा
नित्यकर्म विधाय देवागारं समागत्य पुष्पमण्डपिकां कृत्वा ततश्च तिथिश्रवण-
पूर्वकं रात्रौ संकल्पं कुर्यात् । पश्चादाचार्यवरणम् । तत्र संकल्पमन्त्रः-

पूर्वजन्मकृतैः पापैः पीडितोऽस्मि जनार्दन ।
श्राद्धेर्नानेन देवेश पापमुक्तिर्भवत्विवह ॥ १ ॥

इति संकल्प्य तत आचार्यं वरयेत् । तत्र मन्त्रः-

दोषैर्नानाविधैः स्थूलैः पीडितोऽस्मि महामते ।
पूर्णकामो भवेयं ते वरणादर्चनाद्धरेः ॥ २ ॥

इत्याचार्यवरणमन्त्रः ।

नारिकेलं मातुलुङ्गं पूर्णं धात्रीफलं तथा ।
आचार्यहस्ते दत्त्वा तु दण्डवत्प्रणमेत्ततः ॥ ३ ॥

ततो मण्डपिकामध्ये मण्डलस्योपरि तण्डुलपूर्णं सुमण्डितं कलशं स्थापयित्वा
चक्रयुग्मेन(ण) संवेष्ट्य मुक्तोपर्यन्यच्च ब्रह्मयुग्मं विन्यस्य देवं गरुडवाहनं सौवर्ण-
निष्कनिर्मितं स्थापयेत् । तस्य पौरुषेण सूक्तेन षोडशोपचारान्कुर्यात् । सप्त
धान्यराशीन्पुरतः कुर्यात् । तस्य देवस्य सव्यदक्षिणयोरन्यत्कलशद्वयं प्रति-
ष्ठाप्य ब्रह्माणं शिव(वं) नाममन्त्रैस्तयोः कलशयोरुपरि पूजयेत् ।

सप्त धान्यान्याह-

तिलमापयवश्रीहिमियंगुमुद्गकास्तथा ।
अ्यामाकाः सप्त धान्यानि समुद्दिष्टानि सूरिभिः ॥ ४ ॥
तेषां चैव तु सर्वेषामेकैकं द्रोणसंमितम् ।
ब्रताङ्गेषु च सर्वेषु नात्र कार्या विचारणा ॥ ५ ॥
पश्चामृतैश्च संस्नाप्य कुर्यात्पूजां मनोरमाम् ।
जागरं कारयेत्पश्चात्कीर्तयेद्देवकीर्तनम् ॥ ६ ॥

ततः प्रभाते गङ्गायां स्नानादिनित्यक्रियां कृत्वा सप्त पञ्च प्रयो वा
ब्राह्मणाः श्रीविष्णुभक्ताः शुचयो निमन्त्रयितव्या वक्ष्यमाणेन मन्त्रेण-

निमन्त्रयामि भो विप्रा विष्णुश्राद्धे पवित्रके ।
भस्मी कुरुत तान्द्रोपान्त्राले गर्भे च ये स्थिताः ॥
दण्डवत्प्रणिपातेन सर्वास्तांश्च प्रसादयेत् ॥ ७ ॥

केषांचिन्मतेन तान्पूर्वमेवैकादश्यां निमन्त्रयेत् । ततश्च तैः सार्धं जागरं कुर्यात् ।
ततश्च पूर्ववदेवमर्चयेत् । देवस्य पुरतो नवं शरावं स्थापयित्वा तत्र पितृनावा-
हयेत् ।

कूटवादरता ये च ये च ब्राह्मणनिन्दकाः ।
ब्रह्मस्वहारिणः क्रूरा वाग्दत्तस्यापहारिणः ॥ ८ ॥
अनाचाराः कृतघ्नाश्च अ (ह) शास्त्राः प्राणिघातकाः ।
परदाररता ये च सर्वधर्मवहिष्कृताः ॥ ९ ॥
मिथ्याभिशापिनो ये च चौर्यकर्मणि ये रताः ।
पुनः पुनः स्मृतिं प्राप्य ये गर्भे संचरन्ति हि ॥
त्रे सर्वेऽत्र समायान्तु तृप्तिं तेषां करोम्यहम् ॥ १० ॥

इति तान्नूतन आर्द्रं शराव आवाहयेत् । गन्धपुष्पादि तेभ्यो दत्त्वा घृतप्लु-
तेनान्नेन पात्रं पूरयेत् । तिलगर्भसहितमुदकं गृहीत्वा संकल्पं कुर्यात् । पूर्वो-
क्तान्मन्त्रानन्वयार्धविहीनानुच्चार्यैवं श्लोकं पठेत्—

येऽत्र पात्रे स्थिता जीवाः पापिष्ठा दुःखभागिनः ।
अन्नं तेभ्यो मया दत्तमुपतिष्ठतु तृप्तये ॥ ११ ॥

इति सतिलाञ्जलिं क्षिपेत् ।

ततो होमं प्रकुर्वीत समिद्धिश्चरुणा तिलैः ।
इदं विष्णुरिमं मन्त्रमुच्चार्याष्टोत्तरं शतम् ॥ १२ ॥
होमं कुर्यात्प्रयत्नेन विधिवन्नो विधिवद्द्विजः ।
होमान्ते होमकर्तृभ्यो दक्षिणा विधिसंयुता ॥ १३ ॥
दातव्या सस्वयुक्तेन वित्तशाठ्यं न कारयेत् ।
पूर्णाहुतिं ततः कृत्वा श्राद्धकर्म समारभेत् ॥
एकोद्विष्टविधानेन विष्णुरूपमनुस्मरन् ॥ १४ ॥

तत्र चायं त्रयोमः—

अघ्रेत्यादिपुण्यतिथौ विष्णुश्राद्धाधिकारप्राप्तानां नानागोत्राणां नानाशर्मणां
विष्णुरूपाणामेकाद्विष्टश्राद्धविहितेन विधिना विष्णुश्राद्धमहं करिष्ये । ततः
पाद्यादीनुपचारान्वत्तदक्षिणादिदानं परितोषकरं च दद्यात् । सप्तपञ्चत्रयाणां
मध्ये यावन्तो ब्राह्मणास्तावत् एव पिण्डान्निर्वपेद्भुवि ।

शर्कराघृतसंमिश्रान्पृतपायससंयुतान् ।

विसर्जयेत्ततो विमान्तं पूर्णं वाचयेच्च तान् ॥ १५ ॥

संपूर्ण विष्णुश्राद्धमिति वाचयेदित्यर्थः ।

वस्त्रैराभरणैश्चैव जलपानैः सपादुकैः ।

संपूर्णा दक्षिणा दद्यान्न कुर्याद्विचित्रञ्चनम् ॥

शिवाः सन्त्वाप इत्युक्त्वा श्राद्धशेषं समापयेत् ॥ १६ ॥

ततः कृष्णां सवत्सां तरुणीं रूपसंपन्नां गामग्रतः कुर्यात् ।

गन्धपुष्पैः समभ्यर्च्य रौप्यहाटकताम्रकैः ।

स्वरशृङ्गपृष्ठदेशो दोहार्थं कास्यभाजनम् ॥

पुच्छे मुक्तामणीन्वद्द्वा द्विजहस्ते समर्पयेत् ॥ १७ ॥

तत्र दानप्रयोगः—

अमुकगोत्रायामुकप्रवरायामुकशर्मणे ब्राह्मणायेमा गां विष्णुदेवत्यां विष्णु-
श्राद्धाङ्गभूता सुवर्णशृङ्गा रौप्यखुरीं ताम्रपृष्ठा कास्यदोहनीवस्त्रयुग्मप्रावृतां
रत्नपुच्छीममुकगोत्रामुकप्रवरायामुकशर्मवर्मादिस्त्रीयं नामोच्चारयेत् । यदा दासा-
न्तं नाम तदा गोत्राद्यभावः । अमुकशर्मा चिरायुनिर्दोषपुत्रह्युत्रकामस्तुभ्यमहं
संप्रददे न ममेत्युक्त्वा साक्षतं सदर्भं जलं द्विजहस्ते समर्पयेत् । “ गावो मे
अग्रतः सन्तु ” इति मन्त्रं पठेच्च । ततो गोदानाङ्गदक्षिणां दद्यात् । पश्चाद्दे-
वमाचार्याय निवेदयेदनेन मन्त्रेण—

सप्तधान्ययुतं देवमुपचारैश्च पूजितम् ।

पूर्णकुम्भसमायुक्तं गृहाण त्वं द्विजोत्तम ॥

ततस्तु दक्षिणा दद्याद्गुरुतोपकरीं शुभाम् ॥ १८ ॥

अस्य विष्णुश्राद्धाख्यस्य कर्मणः प्रतिष्ठासंसिद्धार्थमाचार्यायैतत्कर्मसाद्रुण्या-
र्थमिदं हिरण्यं दक्षिणार्थं संप्रददे न ममेत्युक्त्वा समर्पयेत् । ततः “ मन्त्रही-
नम् ” इति दण्डवन्नमस्कारं विधाय देवं सोपस्कारमाचार्यगृहं नयेत् । सप्त-
मते च—

अर्पयेद्देवमाचार्यवर्षरूपाय धीमते ।

एकस्मै धेनुना दद्यात्परस्मै ह्यटक् तथा ॥ १९ ॥

अन्यस्मै भूमिदानं च कास्यपात्रं सदक्षिणम् ।

अन्यस्मै प्रयतो दद्यादनं बहुतरं ततः ॥ २० ॥

सप्तमाय शुभं वस्त्रयुग्मं दक्षिणया सह ।
 तुल्यद्रव्याणि दानानि सर्वाण्युर्ध्वं विनाऽर्पयेत् ॥ २१ ॥
 एवं विधिं समाप्यैव श्राद्धकर्ता मक्षमतिः ।
 अन्नपूर्णं शरावं तं गृहीत्वा सरितं व्रजेत् ॥
 तत्र गत्वाऽर्पयेन्मध्ये तिष्ठन्मन्त्रानिमाञ्छेपत् (पन्) ॥ २२ ॥

“ कूटवादरता ये च ” इति मन्त्राः । पश्चात्—

विष्णुश्राद्धप्रसादेन ये सर्वे तारिता मया ।
 चक्षमान्यान्तु ते लोकान्पापं त्यक्त्वाऽमले जले ॥ २३ ॥

इत्युच्चार्य तं शरावं जले स्थापयेत् । पात्रनाशाबाधि घले स्थित्वा सचैलं
 स्नात्वा गृहमागत्य ब्राह्मणैः सुहृद्भिः सह भुञ्जीत ।

एवं यः कुरुते लोके विष्णुश्राद्धं च मानवः ।
 तस्य पुत्राः भजायन्ते सुशीलाश्च चिरायुषः ॥
 सुभगा धनसंपन्ना धर्मिष्ठाः सत्यवादिनः ॥ २४ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां यमस्मृत्युक्तं
 विष्णुश्राद्धविधानम् ।

अथ दिव्यमातृकाविधानम् ।

दिव्य राजा स्वयं पश्येद्विद्वद्भिर्ब्राह्मणैः सह ।
 अन्यैश्च बहुभिलोकैर्देशजैर्वा विदेशजैः ॥ १ ॥
 प्राड्ढिवाकस्तु संपश्येद्ब्राह्मणै राजयन्त्रितैः ।
 मन्त्राधिकरणाध्यक्षैः शास्त्रबुद्धिपरायणैः ॥ २ ॥

तथा च याज्ञवल्क्यः—

व्यवहारान्नृपः पश्येद्विद्वद्भिर्ब्राह्मणैः सह ।
 धर्मशास्त्रानुसारेण क्रोधलोभविर्जितः ॥ ३ ॥
 अपश्यता कार्यवशाद्द्व्यवहारान्नृपेण तु ।
 सभ्यैः सह नियोक्तव्यो ब्राह्मणः सर्वधर्मवित् ॥ ४ ॥

इति मतमादाय प्राड्ढिवर्क्यो व्यवहारं पश्यति तद्यापि समर्थम् ।

तत्र विधानक्रमः—

वैकल्यं चेद्भवेद्भर्तुर्दिव्यं स्व[ग्यं च भौमकम्] (?) ।
 च्चराद्यैर्व्याधिभिर्घोरैः काले संकुचिते सति ॥ ५ ॥
 सर्वेषां मतमादाय कर्तव्यः प्रतिहस्तकः ।
 हस्ते मुद्रा प्रकर्तव्या सायंकाले भृगोर्दिने ॥ ६ ॥
 एकभक्तविधानेन स्थातव्यं तेन तन्निशि ।
 श्रतिवादिजनः कथितस्वकीयो वा जनस्तथा ॥ ७ ॥
 न गन्तव्यो(व्यः)स्थितो यत्र रक्षितो राजसेवकैः ।
 भूमौ शय्या विधातव्या रन्मापत्रे तृणोऽथवा ॥ ८ ॥
 न पुष्पं धारयेन्मूर्ध्नि ताम्बूलं नैव भक्षयेत् ।
 राजविग्रसमानीतं तृपितः सञ्जलं पिबेत् ॥ ९ ॥
 इत्यनेन प्रकारेण नीत्वा रात्रिं समाहितः ।
 प्रातःकाले समुत्थाय दन्तधावनपूर्वकम् ॥ १० ॥
 प्रातःस्नानादिकं सर्वं विदध्यादिधिपूर्वकम् ।
 ततो क्षुपवसेद्जीमान्स्मरन्सीतां शुचित्रताम् ॥ ११ ॥
 द्रौपदीं वा नलं धर्मं रामं सत्यपरायणम् ।
 कुलदेवीं निजां तद्वत्कामधेनुं सरस्वतीम् ॥ १२ ॥
 मध्याह्नसमये भूयः कुर्यात्स्नानादिकर्म सः ।
 सायंविधिं तु सायाह्ने श्रयात् तदनन्तरम् ॥ १३ ॥
 प्रातःकाले समुत्थाय कुर्यात्प्रातर्विधिं हि सः ।
 ततो विद्वान्वाङ्मिवाकः कृतस्नानविरथिः शुचिः ॥ १४ ॥
 शिवद्वारे महापुण्ये ह्यथवा च चतुष्पथे ।
 संमार्जिते शुचौ देशे कुर्याद्भोगचतुष्टयम् ॥ १५ ॥
 तुलादिसर्वदिव्यानां विधिरेव सनातनः ।
 नृणां समाजमाहूय नीलवस्त्रविवर्जितम् ॥
 एवं कृते समाजे तु ययोक्ते च महर्षिभिः ॥ १६ ॥

याज्ञवल्क्यः—

श्रुताध्ययनसंपन्ना धर्मज्ञाः सत्यवादिनः ।
 राशः सभासदः कार्यार्थिर्षि मित्रे च ये समाः ॥ १७ ॥

न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धा वृद्धा न ते ये न वदन्ति धर्मम् ।
 धर्मः स नो यत्र न सत्यमस्ति सत्यं न तद्यच्छलवानयविद्धम् ॥ १८ ॥
 नियुक्तोऽप्यनियुक्तोऽपि शास्त्रज्ञो वक्तुमर्हति ।
 दैवीं वाचं संबदति यः शास्त्रमुपजीवति ॥ १९ ॥
 ग्रामे × दृष्टः पुरे याति पुरे दृष्टस्तु राजनि ।
 राज्ञा दृष्टः कुदृष्टो वा नास्ति पौनर्भवो विधिः ॥ २० ॥ (?)

तस्मात्सर्वशास्त्रविदो विद्वांसो राज्ञः सकाशे भाव्याः । यदि तैः सह विचार्य
 धर्मतत्परो धर्मनिर्णयं करोति तदा भूपतेर्वचनीयं नास्ति । एवं राजपुरःसरे
 समाजे मिलित आदित्यस्य होरायां वारोत्पष्टस्य पष्टस्येत्यनेन शुक्रस्य वा
 दिव्यं कारयेत् । ततश्चाऽऽदी प्राड्ढिवाको धर्मावाहनपूर्वकं दिव्यदेवतापूजनं
 कुर्यात् । तत्र पूजनक्रमः—

देवस्याङ्गणे भूपभेशानयोर्मध्ये चतुरस्रं हस्तमात्रं नयतोभद्रं श्वेततण्डुलैर्म-
 ण्डलं कृत्वा धर्मावाहनं तत्र कुर्याद्द्रक्ष्यमाणैर्मन्त्रैः । ते च मन्त्राः—

एषोहि धर्म भगवन्नस्मिन्दिव्ये समाविश ।

सहितो लोकपालश्च वस्वादित्यमरुद्गणैः ॥

च(ध)शादि(दी) यानि दिव्यानि तत्र धर्मं समाह्वयेत् ॥ २१ ॥

एषोहि धर्म भगवन्निति सर्वदिव्येषु धर्ममाहूय पूजयेत् ।

इन्द्रं पूर्वं तु संस्थाप्य प्रेतसं दक्षिणे तथा ।

वरुणं पश्चिमे भागे कुवेरं चोत्तरे तथा ॥ २२ ॥

अग्न्यादिलोकपालांश्च कोणभागेषु विन्यसेत् ।

तल्लिङ्गैर्वैदिकैर्मन्त्रैः पौराणैर्वाऽभिधात्मकैः ॥

स्थाप्या वा पूजनीया वा दिव्यदेवा मनीषिभिः ॥ २३ ॥

तत्र ध्यानम्—

इन्द्रः पीतो यमः श्यामो वरुणः स्फटिकप्रभः ।

कुवेरस्तु सुवर्णाभी वह्निश्च कनकप्रभः ॥ २४ ॥

तथैव निर्ऋतिः श्यामो वायुर्धूम्रः प्रशस्यते ।

ईशानस्तु भवेद्रक्तो क्षेत्रं ध्यायेत्क्रमादिमान् ॥ २५ ॥

× इट इत्यत्र उपसर्गके इष्ट इतिपाठोऽस्मिन्वये ।

इन्द्रस्य दक्षिणे पार्श्वे वसूनावाहयेद्बुधः ।
 धरो ध्रुवस्तथा सोम आपश्चैवानलोज्ज्वलः ॥ २६ ॥
 मत्स्यपश्च मभासश्च वसवोऽष्टौ प्रकीर्तिताः ।
 देवेशेशानयोर्मध्य आदित्यानां तथाऽयनम् ॥ २७ ॥
 धाताऽर्यमा च यित्रश्च वरुणश्च भगस्तथा ।
 इन्द्रो विवस्वान्पूषा च पर्जन्यश्च विशेषतः ॥ २८ ॥
 ततस्त्वष्टाऽनलो विष्णुरादित्या द्वादश स्मृताः ।
 अग्नेः पश्चिमभागे तु रुद्राणामयनं विदुः ॥ २९ ॥
 वीरभद्रश्च शंभुश्च गिरिशश्च महायशः ।
 अजैकपादहिर्बुध्न्यः पिनाकी चापराजितः ॥ ३० ॥
 भुवनाधीश्वरश्चैव कपाली च विशांपतिः ।
 स्थाणुर्भगश्च भगवानुद्रा एकादश स्मृताः ॥ ३१ ॥
 प्रेतेशरक्षसोर्मध्ये मातृस्थानं प्रकल्पयेत् ।
 ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमागी वैष्णवी तथा ॥ ३२ ॥
 चाराही चैव माहेन्द्री चामुण्डा गणसंयुता ।
 निर्ऋतेरुत्तरे भागे गणेशायतनं विदुः ॥ ३३ ॥
 वरुणस्योत्तरे भागे मरुतां स्थानमुच्यते ।
 गगनः (श्वसनः) स्पर्शनो वायुरानेलो मारुतस्तथा ॥ ३४ ॥
 प्राणः प्राणेशजीवौ च मरुतोऽष्टौ प्रकीर्तिताः ।
 दिव्यस्योत्तरभागे तु दुर्गामावाहयेद्बुधः ॥
 एतेषां दिव्यदेवानां स्वनाम्ना पूजनं शुभम् ॥ ३५ ॥

पराशरमतेन—

माड्ग्वारुस्ततो विमो वेदवेदाङ्ग मारगः ।
 श्रुतबुक्तोपसंपन्नः शान्ताचित्तो विमत्सरः ॥ ३६ ॥
 सत्यसंघः शुचिर्दक्षः सर्वमाणिहिते रतः ।
 उषोपितः शुद्धवासाः कृतदन्तानुमाननः ॥ ३७ ॥
 सर्वासां देवतानां च कुर्यात्पूजां यथाविधि ।
 धर्माय(दि) साधनं भूषां दत्त्वा चाध्याद्रिकं क्रमात् ॥ ३८ ॥

अथ स्थालीपाकादिहोमकुण्डलक्षणविधानम् ।

तथा च यज्ञकाण्डे—

स्थालीपाके भवेत्कुण्डमिषुमात्रावरं समम् ।

चतुरस्रशुभं विधात्प्रत्यग्दक्षिणयोनिक्म् ॥ १ ॥

विवाहहोमे तद्गर्भाधानादिकर्मसु ।

सर्वदानेष्विदं श्रेष्ठं प्रतेषु विविधेषु च ॥ २ ॥

सहस्रहवने चापि स्थण्डिलं चाऽपि कारयेत् ।

चुलीकुण्ड समुद्दिष्टं नित्योपासनकर्मणि ॥ ३ ॥

वैश्वदेवे तथा चुली जङ्गमं वा तयोर्द्वयोः ।

नवान्नहवने चुलीकुण्डं चैव प्रकल्पयेत् ॥ ४ ॥

अयुतहोमे द्विहस्तमितम् । एषु सर्वेषु कुण्डेषु यवैरष्टभिर्गुणैर्दङ्गुलं तैश्चतुर्विंश-
तिभिर्हस्त्या हस्तः स्यात् । केषांचिन्मते ध्वजायं कुर्यात् । अत्र खातमेखलायोनि-
मानज्ञानं परिभाषायाम् । किञ्चित्कुण्डं चतुर्विंशतिधा विभज्य चतुर्विंशमङ्गुलं
परिकल्प्य तैश्चतुर्विंशतिभिर्हस्त्या हस्तं परिकल्प्य तन्मानेन चतुरस्रं कुण्डं
खातं च कुर्यात् । तेनैव हस्तेन मेखलासहितं तन्मानेनैवाद्यस्तादपि खनेत् ।

अथ मेखलालक्षणम् ।

प्रथममेखलोच्छ्रायो नवाङ्गुलः । अधःखातमङ्गुलानि पञ्चदश । अधः-
खातमेखलासहितं चतुर्विंशत्यङ्गुलं कार्यम् । अधःखातकण्ठो द्वाभ्यामङ्गु-
लाभ्यां कर्तव्यः । द्वितीया चतुर्भिरङ्गुलैर्भवेत् । तृतीया त्रिभिर्भवति ।

अथ मानाधिक्यादिफलम् ।

शरीतः—

विस्ताररहिते कुण्डे यजमानोऽल्पजीवितः ।
खाताधिक्ये भवेद्रोगो हीने तु धनसंक्षयः ॥ १ ॥
कुण्डवक्त्रे मानहीने जठरे हीयते ध्रुवम् ।
आधिक्ये तु भवेत्तापो यजमानस्य निश्चितम् ॥ २ ॥
मरणं यजमानस्य जायते छिन्नमेखले ।
शोकस्तु मेखलोच्छ्राये मानाधिकतरे भवेत् ॥ ३ ॥
कण्ठाधिक्ये भवेन्नाशः पशूनां यजने तथा ।
अभियुक्ते यदा कार्यं कुण्डं न्यूनाधिकं भवेत् ॥
तदाऽधिकस्तु कर्तव्यो होमो होमविचक्षणैः ॥ ४ ॥

तथा च—

अन्नहीनस्तु यो होमो राज्यनाशाय कल्पते ।
तस्मादन्नं प्रदातव्यं सर्वभूतेषु यत्नतः ॥ ५ ॥
द्रव्यहीनश्च पुत्रांश्च सदा स (नाशदासानां) मृत्यवे ध्रुवम् ।
मन्त्रहीनस्तु यो होम ऋत्विङ्नाशाय कल्पते ॥ ६ ॥
होमद्रव्यविहीनश्च यजमानं विनाशयेत् ।
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन होमः कार्यः सुलक्षणः ॥ ७ ॥
अथेदानीं ब्राह्मणलक्षणम् ।
मूर्खा दुष्टाः प्रलुब्धाश्च वेदज्ञानविवर्जिताः ।
अलसा मलसंयुक्ता नित्यं कलहकारिणः ॥ १ ॥

अन्येऽपि सर्वदुष्टाश्च परच्छिद्राणिऽशुभाः ।
 क्रूरा दुष्टचरित्राश्च नित्यं वाद्वरताश्च ये ॥
 शास्त्रहीना द्रव्यलुब्धाः पुराणार्थविवर्जिताः ॥ २ ॥

तथा च—

परच्छिद्राणि यो ब्रूते ब्रह्महा कथ्यते बुधैः ॥
 ब्रह्मघ्नेषु च सर्वेषु प्रापथित्त सदा मुने ॥
 कथितं मुनिशार्दूलैर्न तत्स्पान्मर्मभेदिनः ॥ ३ ॥

तथा च ब्रह्मपुराणे—

परच्छिद्रेषु यः पापो निमग्नो मोहतत्परः ।
 वर्जनीयः शुभे कार्ये होमे चैव विशेषतः ॥ ४ ॥
 श्राद्धेषु यज्ञकार्येषु विवाहसमये तथा ।
 परमर्भरतं नित्यं वर्जयेच्च मयत्नतः ॥ ५ ॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सदोषान्वर्जयेद्द्विजान् ।
 निर्दोषाः फलदा विमाः सर्वकर्मसु शोभनाः ॥ ६ ॥

अथ होममुद्राः ।

मयूरी कुडुटी हंसी शूकरी च मृगी तथा ।
 पञ्च मुद्रा विजानीयाद्धोमद्रव्यग्रहे बुधैः ॥ १ ॥
 न्युञ्जेन पाणिना द्रव्यं त(व्यैस्त)र्नीरक्षितेन यत् ।
 क्रियते हवनं त्रिर्मयूरी तां त्रिदुर्गुधाः ॥ २ ॥
 उत्तानलक्षिताः सर्वा अद्भुतयोऽद्भुष्टयन्त्रिताः ।
 हवन क्रियते ताभिः कुडुटी मा मरीचिता ॥ ३ ॥
 विरनिष्ठा तु हंसी स्थान्युकुग्भा तु मूकरी ।
 मध्यमानामिनाद्धष्टैर्पृगी चैवोपलक्षिता ॥ ४ ॥
 फलमूलवनी श्रेष्ठा मुद्रा ज्ञेया शिखण्डिनी ।
 जारणे मारणे तद्भङ्गुकुटी परिनीचिता ॥ ५ ॥
 वश्योपाटनपूर्वाणां क्रमेणा मूकरी मता ।
 शान्तिके पाण्डिके स्वर्पा मृगी हंसी तथोचमा ॥ ६ ॥

अथ द्रव्यहोमे विशेषः ।

फलमूलयजौ श्रेष्ठा मुद्रा च शिखिवल्लभा ।
कुक्कुटी पत्रपुष्पाणां शालिहोमे तु शूकरी ॥
यवानां वा तिलानां च हंसी प्रोक्ता मनीषिभिः ॥ १ ॥

अथ स्रुवधारणम् ।

अग्रे धृतो विनाशाय (शं च) धृतो मध्ये प्रजाक्षयम् ।
मूले धृतश्च होतुश्च मूर्ति दद्यात्स्रुवो ध्रुवम् ॥ १ ॥
अग्रान्मध्याच्च मध्ये तु मूलान्मध्याच्च मध्यतः ।
स्रुवः प्रधार्यो विद्वद्भिः सर्वकार्यार्थसिद्धये ॥ २ ॥

अथाऽऽहुतिविभागलक्षणम् ।

खण्डत्रयं तु मूलानां कर्तव्यं स्वप्रमाणतः ।
ग्रासार्धमात्रमन्नानां पञ्च सूक्ष्माणि होमयेत् ॥ १ ॥
पनसस्य फलस्यैव शत भागाः प्रकीर्तिताः ।
तथैव च विभागश्च कूप्माण्डस्य प्रकीर्तितः ॥ २ ॥
नारिकेलस्य विद्वद्भिर्भागाः प्रोक्तास्तु षोडश ।
तावन्त एव भागाः स्युः कदलस्य क्रतूत्तमे ॥ ३ ॥
खर्जूरीफलभागाश्च पञ्च प्रोक्ता मनीषिभिः ।
पत्रमैकमेव स्यात्तथा पुष्पं च दूयते ॥ ४ ॥
तिला अशीतिसंख्याकास्तथा पष्टिर्यथाः स्मृताः ।
ग्रीह्यश्च शतं ग्राह्या गोधूमाः पष्टिसंमिताः ॥ ५ ॥
प्रियंगवश्च विज्ञेया विडालपदमात्रकाः ।
तथैव तण्डुलाः प्रोक्ता होमलक्षणकोविदैः ॥ ६ ॥
फलानि बदरादीनि पञ्च पञ्च च हावयेत् ।

आदिशब्देन बदरमात्राप्येव ।

इक्षवः पर्वमात्राश्च पल्लवाः कोमला यवः (मताः) ॥ ७ ॥
शर्करा च गुडश्चैव विडालपदमात्रतः ।
हवनीयाः सत्रा सद्भिः प्रवृत्ते यज्ञसर्मणि ॥ ८ ॥
अतिमूक्ष्माणि बीजानि फलानि च तथैव च ।
यज्ञच्छयज्ञसिद्धयर्थं बल्लमात्राणि हावयेत् ॥ ९ ॥

चतुर्था बीजपूराणि दाढिमानि तथैव च ।
 कन्दास्वेकैरुशः श्रेष्ठा आर्द्रमङ्कुरशः शुभाः (भम्) ॥ १० ॥
 कन्देष्वपि विशेषान्तु सूरणो दशधा भवेत् ।
 जम्बीरामलका (क) द्राक्षास्तथा (प्यथ) भङ्गातकाः रुणाः ॥ ११ ॥
 अक्षाः पथ्यान्नमूलाद्याः प्रोक्ता ह्येकैरुशो यजौ ।
 आज्यं च पृषदाज्यं च दधि दुग्धं तथैव च ॥
 सुैववन्नमितं श्रेष्ठं तथा मांसं प्रकीर्तितम् ॥ १२ ॥

अथ वर्णेषु कुण्डविशेषः ।

त्रिमेखलं द्विजे कुण्डं क्षत्रियस्य द्विमेखलम् ।
 मेखलैका तु वैश्यस्य शूद्रस्य न हि मेखला ॥ १ ॥
 चक्रकुण्डे च संतापो मरणं क्षीनमेखले ।
 अपत्यनाशनं प्रोक्तं कुण्डे कण्ठोष्ठवर्जिते ॥ २ ॥
 भार्याविनाशनं प्रोक्तं कुण्डे योनिविवर्जिते ।
 दैर्घ्यायामसमं श्रेष्ठं समगर्भं तु कारयेत् ॥ ३ ॥
 एवं लक्षणसंयुक्तं सत्कुण्डं प्रोच्यते वृषैः ।
 कण्ठोष्ठौ च यत्रैः कार्यौ तिर्यक्पोडशभिस्तथौ ॥
 हस्तः प्रमाणं कुण्डस्य हरत्निर्वैति मन्यते ॥ ४ ॥

तत्रौष्ठकुण्डविशेषमाह—

यवैश्चतुर्भिरोष्ठः स्यादजुभिलक्षणान्वितः ।
 तथा पोडशभिः कण्ठः कर्तव्यः सूत्रकोविदैः ॥ ५ ॥
 अष्टाङ्गुलं त्यजेत्पक्षं त्यजेन्मात्रां षडङ्गुलाम् ।
 मध्ये त्वरत्निमात्रास्यं नियुञ्ज्यात्सर्वरुर्मसु ॥ ६ ॥ (?)
 दिग्भ्रान्ते विभ्रमः कुण्डे सूत्रहीने तु पद्गुता ।
 स्वातहीने विरोधस्तु चन्द्रुभिः सह जायते ॥ ७ ॥
 ओष्ठहीने त्रपस्मारो योनिहीने भगन्दरम् (रः) ।
 नाभिहीने स्थाननाशो मरणं छिन्नमेखले ॥ ८ ॥
 उक्तमानाधिका न्यूना मेखला व्याधिवर्धिनी ।

१ ख. पद्मवन्नमितं । २ क. 'कतु' । ३ ख. 'क कुण्ड क्षे' । ४ ख. 'जितम् । वै' ।
 ५ ख. 'यः हस्तप्रमाणतः कुण्डपर' । ६ ख. दिग्बाने वि' । ७ ख. उक्तमानाधिकोन्मात्रा ।

समसूत्रां च कुर्यात् समसूत्रेण दिक्क्रमात् ।
 विदिङ्मुखे कर्तृनाशस्तस्माद्विक्साधनं शुभम् ॥ १० ॥
 समभूद्विक्प्रमाणेन द्वारतोरणकर्तृभिः ।
 पताकावेदिकास्तम्भकुण्डादिभिरलंकृतः ॥
 मण्डपः शुभदः सम्यग्जायते निष्फलोऽन्यथा ॥ ११ ॥

अन्यथ—

इक्षु(क्षो)रापर्व मानं तु मूलमानं गुण(लानामङ्गुल)द्वयम् ।
 पुष्पं पत्रं स्वमानेन समिधस्तु दशाङ्गुलाः ॥ १२ ॥
 चन्द्रचन्दनकाशमीरकस्तूरीयक्षकर्दमाः ।
 कलापसंमिता भद्रा गुग्गुलुर्दरास्थिवत् ॥ १३ ॥

तत्र देवयोनिलक्षणम्—

कुण्डस्य पूर्वभागे तु देवयोनिर्विधीयते ।
 हस्तमात्रान्तरालं स्याद्वैवतायोनिकुण्डयोः ॥ १४ ॥
 ओष्ठः पञ्चाङ्गुलः कार्यः सर्वावयवसंयुतः ।
 मध्येऽङ्गुष्ठप्रमाणस्तु गलः कार्यः स्तनद्वयम् ॥
 देवयोनिरिति ख्याता तत्र संस्था दिवोरुत्ताम् ॥ १५ ॥

अन्यथ—

कुण्डं च मण्डपं चैव देवयोनिं तथैव च ।
 वेदिका मणिकारम्भं विदध्याद्वृद्धिवासरे ॥ १६ ॥
 विवाहव्रतचौलेषु प्रवृत्ते यज्ञरूपिणि ।
 वृद्धिश्राद्धानि कुर्यात् यावन्मासः समाप्यते ॥ १७ ॥
 सिद्धे कर्मणि मासान्ते वृद्धिं कृत्वा महामतिः ।
 कुण्डं समण्डपं देवयोनियुक्तं त्रिसर्जयेत् ॥ १८ ॥

अन्यच्च—

पाणिहोमे कथं कुण्डं क्रियन्मात्रं विधीयते ।
 तन्ममाऽऽवक्ष्ये त्रिमेन्द्र पृच्छतः शुचिमानस ॥ १९ ॥

१ त "विदुग्धे नृनाश. स्वात्रसा" । २ त. "नमोश्च श" । ३ क. "वनेभु
 क" । ४ क. "इयानि कुर्यात् कुण्डानि वा" । ५ क. "ने पुनि ह" । ६ त. "विवर्न" ।

मैत्रेय उवाच—

दर्भैः कुण्डं प्रकर्तव्यं चतुरस्रं मुशोभनम् ।
 साग्रैरष्टभिरेव स्यात्समूलैर्नात्र संशयः ॥ २० ॥
 दर्भस्य समिधं तत्र जुहुयान्मौनमास्थितः ।
 सोमाग्नि(ग्नी)द्वते तत्र पितृमत्कव्यवाहने(नौ) ॥
 अपसव्येन हीतव्यमाहुतिद्वयमेव च ॥ २१ ॥
 एतत्पाणियज्ञौ कुण्डं प्रोक्तं विप्रारैः शुभम् ।
 यहिः क्र(हिष्क)र्मणि कुण्डं तु त्रिकोणं मनुरब्रवीत् ॥ २२ ॥
 नवथाद्रेषु सर्वेषु कुण्डं पाणितैलं मतम् ।
 परिस्तरणमुद्दिष्टं पत्रमेव कुशोद्भवम् ॥ २३ ॥
 यत्कुण्डमयुते प्रोक्तं लक्षे तद्विगुणं भवेत् ।
 चतुर्गुणं कौटिहोमे प्रयुते लक्षहोमजम् ॥ २४ ॥
 त्रिमेखलोपरि ज्ञेया योनिश्च कुंजरोष्ठवत् ।
 कुंजराशनपत्रेण सदृशी वा प्रपद्य(उच्य)ते ॥ २५ ॥
 पश्चिमे दक्षिणे योनी कार्ये कार्ययिचक्ष्मणैः ।
 एवं कुण्डानि सर्वाणि यज्ञरुर्मणि योजयेत् ॥ २६ ॥
 कुण्डहीनस्तु यो होमो वैश्वदेवं विनाऽशुभः ।
 गार्हपत्यादयो ये च होमा ये च मनस्विनाम् ॥
 यज्ञरूपादे समुद्दिष्टं तेषां कुण्डं पृथक्पृथक् ॥ २७ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विमाननालायां स्थालीपाकादि-
 होमकुण्डलक्षणविधानम् ।

अथ विवाहव्रतवन्मध्ये मातृरजोदो(जति तद्वी)रहरं
 विधानम् ।

शान्तिपटले—

विवाहे व्रतवन्ने च माता यस्य रजस्वला ।
 मृत्युञ्ज नदता ज्ञेया ब्रह्मान्मनुजसत्तमैः ॥ १ ॥

तत्र शान्तिं भवक्षयामि सर्वेषां हितकारिणाम् ।

यस्मिन्दिने समुत्पन्नं मातुर्दोषकरं रजः ॥ २ ॥

तस्माद्दिनात्समारभ्य जपेन्मृत्युंजयं बुधः ।

चतुर्थेऽहनि संप्राप्ते पञ्चमे वा समाहितः ॥ ३ ॥

कुर्याच्छिवार्चनं विद्वान्पायसेन समाहितः ।

मण्डकैः पूरकैश्चापि(पूरिकाभिश्च) लड्डुकैः शर्करान्वितैः ॥ ४ ॥

भक्तेन घृतयुक्तेन पञ्चान्नैः पूजयेच्छिवम् ।

पिण्डिकां मण्डकैः साज्यैः परितः परिपूजयेत् ॥ ५ ॥

अधस्ताल्लिङ्गन्तः कार्या(पूज्या) पूरकैर्मोदकैस्तैः ।

भक्तस्य परिधिं कृत्वा पायसेनार्चयेच्छिवम् ॥ ६ ॥

दीपान्पोडशसंख्याकानां यप्रज्वलिताञ्छुभान् ।

अर्पयेद्देवदेवाय शुभचारैः समन्वितान् ॥ ७ ॥

तत्र मन्त्राः पुरुषसूक्तोक्ताः ।

ततः संप्रार्थ्य देवेशं सतुर्यो गृहमात्रजेत् ।

तत्र स्थण्डिलमाधाय हवनं कारयेद्बुधः ॥ ८ ॥

अग्निमीळनं मन्त्रेण(ळ इत्यमुना) जुहुयादयुतं सुधीः ।

पायसेनैव साज्येन स्वयशोक्तविधानतः ॥

वर्णयेत्सप्तजिह्वस्य जिह्वाः सप्त हविर्भुजः ॥ ९ ॥

अग्नेः सप्त जिह्वानामान्याह—

कराली लोहिता श्वेता महत्पूर्वा च लोहिता ।

पीता च पद्मरागा च सुवर्णाख्या तथैव च ॥ १० ॥

लोहिता पूर्वतो ज्ञेया महत्पूर्वा शुचेर्दिशि ।

सुवर्णा दक्षिणे जिह्वा पद्मरागा ततः परा ॥ ११ ॥

श्वेता तु वारुणे भागे पीता वायुदिशि स्मृता ।

ईशानदिशि विख्याता या जिह्वा जातवेदसः ॥ १२ ॥

कराली नाम सा ज्ञेया तथा रक्षांसि तोषयेत् ।

सुवर्णा मध्यभागस्थां केचिद्भूर्मनीपिणः ॥ १३ ॥

लोहितायां पिशाचाश्च यजेद्दिवाऋतौ क्रतौ ।

महालोहितया यक्षास्तृप्तिमायान्ति शाश्वतीम् ॥ १४ ॥

सुवर्णया च वै देवाः पद्मगाः पद्मरागया ।
श्वेतया ग्रहदेवाश्च पीतया चेटकादयः ॥ १५ ॥

तत्र स्तुतिमन्त्राः पौराणाः स्कन्दपुराणे—

नमस्ते रसने देवि तपनस्य करालिके ।
हुते त्वयि समश्नन्ति राक्षसा बलदर्पिताः ॥ १६ ॥
नमस्ते लोहिते जिह्वे ज्वलनस्य सुशोभने ।
पिशाचास्तृप्तिमायान्ति हुते त्वयि हविष्मतः ॥ १७ ॥
नमस्ते रसने देवि महालोहितसंज्ञिके ।
हुते त्वयि समश्नन्ति चक्षगन्धर्वकिंनराः ॥ १८ ॥
नमस्ते वीतिहोत्रस्य सुवर्णे रसने शुभे ।
त्वया नृप्तो यमो देवो ददाति विपुलं सुखम् ॥ १९ ॥
पद्मरागे नमस्तुभ्यं देवपद्मगतर्पणम् ।
जायते शाश्वतं देवि हुते त्वयि हुताग्ने ॥ २० ॥
ग्रहाणां तर्पणं श्वेते कुरु जिह्वे हविर्भुजः ।
हुते हविषि विप्रैश्च ग्रहतृप्त्यर्थमादरात् ॥ २१ ॥
चेटरुः कामदेवश्च समस्ताः कुलदेवताः ।
पीतायां हवने जाते तृप्तिमायान्ति शाश्वतीम् ॥ २२ ॥
इति जिह्वास्तुतिं कृत्वा समाप्य विधिवद्यजिम् ।
अभिषेकं ततः कुर्यादुदक्याः सूनुना सह ॥ २३ ॥
ततस्तु दक्षिणां दद्यादाचार्याय मनीषिणे ।
अन्येभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च यथाशक्ति क्षमापयेत् ॥ २४ ॥
कस्मैचिन्मञ्चकं दद्यात्सोपधानं सदक्षिणम् ।
प्रेतराजं समुद्दिश्य मन्त्रेणानेन सत्तम ॥ २५ ॥

स च मन्त्रः—

नमस्ते धर्मराजाय देवदेवाय ते नमः ।
मञ्चकस्यास्य दानेन प्रीतो भव मम प्रभो ॥ २६ ॥

ततस्तु—

यदाससि रजो दृष्टं तदासस्तु परित्यजेत् ।
अपरं ब्रह्ममादाय ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ॥ २७ ॥

पूर्णा(ग)फलादिपुण्यानि फलानि तु विशेषतः ।
 साक्षते भाजने पुण्ये दीपान्नीराजनात्मकान् ॥ ११ ॥
 संगृह्य विधिवद्धीमान्वाचयेत्स्वस्तिवाचनम् ।
 उदङ्मुखः प्राङ्मुखो वा यजमानः समाहितः ॥ १२ ॥
 निषण्णो मङ्गले पीठे तथाऽन्येऽपि द्विजातयः ।
 सदूर्वापाणयः सर्वे शुचयः शुचिराससः ॥ १३ ॥
 गणेशं कुलदेवीं च नमस्कृत्य प्रयत्नवान् ।
 कालज्ञान ततः कुर्यादनुज्ञातो द्विजातिभिः ॥ १४ ॥
 मारुतकृत्यमुद्दिश्य पिधाय कलशं सुधीः ।
 मङ्गलद्रव्ययुक्तेन भाजनेन समाहितः ॥ १५ ॥
 चर्च्य सविधानं तु कलशं हेमपूरितम् ।
 पञ्चासनसमाविष्टो नमस्कुर्यात्प्रयत्नतः ॥ १६ ॥

कमलमुकुलसदृशेनाञ्जलिना कलशं धृत्वा ललाटपर्यन्तमानीय नमस्कृत्य च
 पुनर्भूमौ निधाय कलशवदनात्पिधानं निःसारयेत् । ततो ह्यात्मनः कायरूपाणि
 चर्चास्युक्त्वा विप्रान्प्रार्थयेत् । तैश्चापि सूचयितव्यानि । तान्याह—

परावृत्तादयो नामा गङ्गाप्राथैव निम्नगाः ।
 महेन्द्राद्या गिरीन्द्राश्च त्रीणि विष्णुपदानि च ॥
 तेनाऽऽयुष्यप्रमाणेन पुण्याहमेतदस्त्विति ॥ १७ ॥

दीर्घमायुरस्तु । त्रिवा आपः सन्तु । सौमनस्यमस्तु । अक्षतं चारिष्टं
 चास्तु । गन्धाः पान्तु । सौमङ्गल्यं चास्तु । अक्षताः पान्तु । आयुष्यमस्तु ।
 पुष्पाणि पान्तु । सांत्रियमस्तु । ताम्बूलानि पान्तु । ऐश्वर्यमस्तु । दक्षिणाः
 पान्तु । बहु देयं चास्तु । दीर्घमायुः श्रेयः शान्तिः पुष्टिस्तुष्टिश्चास्तु । श्रीर्यशो विद्या
 विनयो वित्तं बहुपुत्रं चाऽऽयुष्यं चास्तु । यं कृत्वा सर्ववेदयज्ञक्रियाकरणकर्मारम्भाः
 शुभाः शोभनाः भवन्ते तमहमपारमादिं कृत्वा, ऋग्यजुःसामाशीर्वचनं बहुश्र-
 पित्तं सविज्ञातं भवतिरनुज्ञातः पुण्ये पुण्याहं वाचयिष्ये । इति यजमानः
 पृच्छति । वाचयतामिति तैर्वक्तव्यम् । 'द्रविणोदा' इति पठित्वा दीर्घमायुर-
 स्त्विति भवन्तो ब्रुवन्तु इति यजमानेन मष्ट्यम् । दीर्घमायुरस्त्विति विभाः प्रति-
 ब्रूयुः । ततश्च 'सविता पश्चानान्' इति पठित्वा दीर्घमायुरस्त्विति यजमानः
 पृच्छति । अस्तु दीर्घमायुरिति विभाः प्रतिब्रूयुः । ततश्च 'नवो नवो भवति'

इति पठित्वा दीर्घमायुरस्त्विति भवन्तो घ्रुवन्त्विति यजमानो ब्रवीति । दीर्घ-
मायुरस्त्विति ते प्रतिब्रूयुः । ततश्च 'उच्चा दिवि' इति यजमानो ब्रूयात् ।
दीर्घमायुरिति तैर्वक्तव्यम् । इति चतुर्णां मन्त्राणामवसाने त्रिवारं प्रश्नस्त्रिवार-
मेव प्रतिवचनम् । इति परस्परोक्तौ जातायां पुनराशीर्वचनानि । प्रार्थयते ।
तान्याह—

ॐ नमः(मनः) समाधीयताम् । समाहितमनसः स्मः । प्रसीदन्तु भवन्तः ।
प्रसन्नाः स्मः । इति यजमानेनोक्ते सति तैर्वक्तव्यम् ५ । ततः शान्तिरस्तु ।
पुष्टिरस्तु । तुष्टिरस्तु । ऋद्धिरस्तु । वृद्धिरस्तु । अविघ्नमस्तु । आयुष्यमस्तु ।
आरोग्यमस्तु । शिवं कर्मास्तु । कर्मसमृद्धिरस्तु । अहरहरभिवृद्धिरस्तु । धनधा-
न्यसमृद्धिरस्तु । वेदसमृद्धिरस्तु । शास्त्रसंपदस्तु । पुत्रसंपदस्तु । इष्टसंपदस्तु ।
[वहिर्देशे] अ(सर्वा)रिष्टनिरसनमस्तु । यत्पापं तत्प्रतिहतमस्तु । [मध्ये]
यच्छेयस्तदस्तु । उत्तरे कर्मण्यविघ्नमस्तु । उत्तरोत्तरं श्रीरस्तु । उत्तरोत्तरमहर-
हरभिवृद्धिरस्तु । उत्तरोत्तराः क्रियाः शुभाः शोभनाः संपन्नताम् । तिथिकरण-
मुहूर्तनक्षत्रसंपदस्तु । तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्रग्रहलग्नाधिदेवताः प्रीयन्ताम् । तिथि-
करणे मुहूर्तनक्षत्रे सग्रहे सदैवते प्रीयेताम् । दुर्गापाञ्चाल्यौ प्रीयेताम् । अग्निपु-
रोगाः सर्वे देवाः प्रीयन्ताम् । इन्द्रपुरोगा मरुद्गणाः प्रीयन्ताम् । आदि-
त्यपुरोगाः सर्वे ग्रहाः प्रीयन्ताम् । ब्रह्मपुरोगाः सर्वे वेदाः प्रीयन्ताम् । विष्णुपु-
रोगाः सर्वे देवाः प्रीयन्ताम् । माहेश्वरीपुरोगा उमामातरः प्रीयन्ताम् । अरुन्वती-
ब्राह्मणाश्च प्रीयन्ताम् । श्रीसरस्वत्यौ प्रीयेताम् । श्रद्धामेधे प्रीयेताम् । भगवती
कात्यायनी प्रीयताम् । भगवती महालक्ष्मीः प्रीयताम् । भगवती शान्तिरूरी
प्रीयताम् । भगवती पुष्टिकरी प्रीयताम् । भगवती तुष्टिकरी प्रीयताम् । भगवती,
ऋद्धिकरी प्रीयताम् । भगवती वृद्धिकरी प्रीयताम् । भगवन्तौ विघ्नविनायकौ
प्रीयेताम् । भगवान्स्वामी महासेनः सपत्नीकः समुतः सपार्पितः सर्वस्थानगतः
प्रीयताम् । हरिहरहिरण्यगर्भाः प्रीयन्ताम् । सर्वाः कुलदेवताः प्रीयन्ताम् । सर्वा
शामदेवता प्रीयन्ताम् । [वहिः] शाम्यन्तु योराणि । शाम्यन्तु पापानि ।
शाम्यन्त्वितयः । हता ब्रह्मद्विषः । हता परिपन्थिनः । हताश्च कर्मणो विघ्नरू-
र्तारः । शत्रवः पराभवं यान्तु । [अन्तः] शिवानि वर्धन्ताम् । शिवा आपः
सन्तु । शिवा ऋतवःसन्तु । शिवा ओषधयः सन्तु । शिवा धनस्पतयः सन्तु ।

शिवा अग्रयः सन्तु । शिवा आहुतयः सन्तु । शिवा अतिथयः सन्तु । अहो-
 रात्रे शिवे स्याताम् । निकामे निकामे नः पर्जन्यो वर्षतु । फलिन्यो न ओपधयः
 पच्यन्ताम् । योगक्षेमो नः कल्पताम् । ऋषयदण्डास्याचार्या वेदा देवा यज्ञश्च
 प्रीयन्ताम् । आदित्यसोमाङ्गारऋषयवृद्धस्पतिशुक्रशनिराहुकेतवो प्रहाः प्रीय-
 न्ताम् । भगवान्नारायणः प्रीयताम् । भगवान्स्वामी महासेनः प्रीयताम् ।
 पुण्याहकालान्वाचयिष्य इति यजमानेन वक्तव्यम् । वाच्यतामिति विभ्रैर्व-
 क्तव्यम् । ' उद्गातेव० वाज्यया यजति० ' इति मन्त्रब्राह्मणे पठित्वा
 पुण्याहमिति यजमानो वदति त्रिवारम् । पुण्याहमिति त्रिवारं विभ्रा ब्रूयुक्तरम् ।
 ततः ' स्वस्ति न इन्द्रो० ' ' आदित्य उदयनीयः० ' इति मन्त्रब्राह्मणे पठि-
 त्वा स्वस्त्यस्त्विति भवन्तो व्रुवन्त्विति त्रिवारं यजमानो वदति । तेषुपि त्रिवारं
 स्वस्ति ब्रूयुः । पुनः ' ऋद्ध्या(ध्या)म स्तोमं० सर्वामृद्धि० ' इतिमन्त्रब्राह्मणपा-
 ठान्ते यजमान ऋद्धिं भवन्तो व्रुवन्त्विति त्रिवारं पठति । ऋध्यतामिति त्रिवारं
 विभाः । ततः ' थिये जातः० ' थिय एवैनं तदिति मन्त्रब्राह्मणान्ते श्रीर-
 स्त्विति यजमानो वदति त्रिवारम् । प्रतिवचनं तथैव त्रिवारम् । तत इहैव
 स्तमिति पठित्वाऽक्षतार्पणं कुर्याविभाः । ततः समस्तस्वस्तिप्राप्त्यर्थं नानागोत्रेभ्यो
 ब्राह्मणेभ्य इदं हिरण्यममृतरूपेण संपद्यतामिति संकल्प्य यथाशक्ति द्रव्यं
 दद्यात् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचिताया विधानमालायां सर्वकामसिद्धिदं
 पुण्याहवाचनाख्यं विधानम् ।

अथ दुष्टप्रसवदोषहरं विधानम् ।

माघे बुधे च महिषी श्रावणे वडवा दिवा ।

सिंहे गावः प्रसूयन्ते स्वामिनो मृत्युदायकाः ॥ १ ॥

तथा—

विष्टि भद्रातिथि वाऽपि त्यक्त्वा नैव प्रसूयते ।

तदा विघ्नः प्रजायेत स्वामिनो मृत्युदायकः ॥ २ ॥

विधानं तत्र कर्तव्यं स्वामिनो विघ्ननाशनम् ।

कृष्णपक्षे मध्यमासु कुर्यात्तिथिषु पञ्चसु ॥ ३ ॥

कालायसमर्थं कृत्वा यमं महिषवाहनम् ।

कालदण्डधरं हर्म(म)यमान्या सहितं वृष ॥ ४ ॥

तथा मृत्युंजयेनापि जुहुयाद्घृतपायसम् ।

रक्षोघ्नैः श(शा)मनैर्मन्त्रैः शं न इत्यादिभिस्तथा ॥ ५ ॥

निर्गुण्डीपल्लवैः स्निग्धैरभिपेकं च कारयेत् ।

साऽऽचार्याय प्रदातव्या यममूर्तिः सदक्षिणा ॥ ६ ॥

दानमन्त्रः—

सदक्षिणं श्राद्धदेवं यमान्या सहितं द्विज ।

सोपस्करं गृहाण त्वं मम विघ्नहरो भव ॥ ७ ॥

इति दानमन्त्रः ।

ततः शिशुं प्रजातं तं प्रदद्यादग्रजन्मने ।

सदक्षिणं नृपश्रेष्ठ तस्माद्विघ्नो विनश्यति ॥ ८ ॥

पश्चात्संतप (ष) येद्विद्वान्पायसापूपमोदकैः ।

सघृतैः शर्करायुक्तैर्यथाविभवसारतः (विस्तरम्) ॥ ९ ॥

एवं कृते विधाने च मृत्युस्तुष्यति पूजितः ।

निष्प्रत्यूहो भवेन्नूनं यजमानो नराधिप ॥ १० ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचिताया विधानमालायां

पद्मपुराणोक्तं दुष्टप्रसवदोषहर

विधानम् ।

अथ निपिद्धाभ्यङ्गदोषहरं विधानम् ।

धुद्राण्यन्यानि सर्वाणि यानि कानि समासतः ।

वक्ष्ये तानि विधानानि शास्त्रदृष्टेन कर्मणा (वर्त्मना) ॥ १ ॥

‘रतिस्तापं कान्तिम्०’ इति शास्त्रम् । यदा निपिद्धवारे तैलाभ्यङ्गकरणं पठते तदा विधानपूर्वकं कृतं चेन्न दोषभाग्भवति । तच्चाऽऽह—रविकुज-गुरुभृगुवारेषु द्रव्यमिश्रितं तैलं कृत्वा मस्तके पुराणोपदिष्टेन मन्त्रेण निधायोष्णेन वारिणा स्नायात् । स्नात्वा [च] नर्मदागण्डकीगोमतीतीरसैकतो-न्नवान्, [देवान्] एलावकुलकुसुमचम्पकोपवासितेन शुद्धेन तैलेनाभ्यज्य क्वोष्णेन वारिणा मस्नाप्य गन्धपुष्पादिभिरुपचर्य तेनोदकेन स्वमूर्धानं मार्जयेत् ‘इमं मे गङ्गे’ इति मन्त्रेण । तत्राऽऽदित्यकुजगुरुभृगुवारेषु संमोहनानि (दोषहराणि) द्रव्याण्यह—

अर्के पुष्पं गुरौ दूर्वा भौमवारे च मृत्तिकां ।

भार्गवे गोमयं क्षिप्त्वा तैलाभ्यङ्गो विधीयते ॥ २ ॥

शिवा अग्नयः सन्तु । शिवा आहुतयः सन्तु । शिवा अतिथयः सन्तु । अहो-
 रात्रे शिवे स्याताम् । निकामे निकामे नः पर्जन्यो वर्षतु । फलिन्यो न ओषधयः
 पच्यन्ताम् । योगक्षेमो नः कल्पताम् । ऋषयश्छन्दांस्याचार्या वेदा देवा यज्ञाश्च
 प्रीयन्ताम् । आदित्यसोमाङ्गारकबुधशुक्रशनिराहुकेतवो ग्रहाः प्रीय-
 न्ताम् । भगवान्भारायणः प्रीयताम् । भगवान्स्वामी महासेनः प्रीयताम् ।
 पुण्याहकालान्वाचस्पिथ इति यजमानेन वक्तव्यम् । वाच्यतामिति विप्रैर्व-
 क्तव्यम् । ' उद्गातेव० याज्यया यजति० ' इति मन्त्रब्राह्मणे पठित्वा
 पुण्याहमिति यजमानो वदति त्रिवारम् । पुण्याहमिति त्रिवारं विभा ब्रूयुरुत्तरम् ।
 ततः ' स्वस्ति न इन्द्रो० ' ' आदित्य उदयनीयः० ' इति मन्त्रब्राह्मणे पठि-
 त्वा स्वस्त्यस्त्विति भवन्तो ब्रुवन्त्विति त्रिवारं यजमानो वदति । तेषु त्रिवारं
 स्वस्ति ब्रूयुः । पुनः ' ऋद्ध्या(ध्या)म स्तोमं० सर्वामृद्धि० ' इति मन्त्रब्राह्मणान्ते
 ठान्ते यजमान ऋद्धि भवन्तो ब्रुवन्त्विति त्रिवारं पठति । ऋभ्यतामिति त्रिवारं
 विभाः । ततः ' श्रिये जातः० ' श्रिय एवैनं तदिति मन्त्रब्राह्मणान्ते श्री
 स्त्विति यजमानो वदति त्रिवारम् । प्रतिवचनं तथैव त्रिवारम् । तत
 स्तमिति पठित्वाऽक्षतार्पणं कुर्युर्विभाः । ततः समस्तस्वस्तिप्राप्त्यर्थं
 ब्राह्मणेभ्य इदं हिरण्यममृतरूपेण संपद्यतामिति संकल्प्य
 दद्यात् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विशानमालायां कामसि
 पुण्याहवाचनाख्यं विधानं ।

अथ दुष्टप्रसवदोषहरं विधिः ।

माघे शुभे च माहिषी श्रावणे वडवा
 सिंह गावः प्रसूयन्ते स्वामिनो

तथा—

विष्टि भद्रातिथिं चाऽपि त्यक्त्वा
 तदा विघ्नः प्रजायेत स्वामिनो
 विधानं तत्र कर्तव्यं स्वामिनो
 कृष्णपक्षे मध्यमासु
 कालायसमयं कृत्वा यमं
 फाल्गुणदशहरं ईर्ष्यमास्या

तथा मृत्युंजयेनापि जुहुयाद्घृतपायसम् ।
 रक्षोघ्नैः श(शा)मनैर्मन्त्रैः शं न इत्यादिभिस्तथा ॥ ५ ॥
 निर्गुण्डीपल्लवैः स्निग्धैरभिपेकं च कारयेत् ।
 साऽऽचार्याय मदातव्या यममूर्तिः सदक्षिणा ॥ ६ ॥

दानमन्त्रः—

सदक्षिणं श्राद्धदेवं यमान्या सहितं द्विज ।
 सोपस्करं गृहाण त्वं मम विघ्नहरो भव ॥ ७ ॥

इति दानमन्त्रः ।

ततः शिशुं प्रजातं तं प्रदद्यादग्रजन्मने ।

सदक्षिणं नृपश्रेष्ठ तस्माद्विघ्नो विनश्यति ॥ ८ ॥

पश्चात्संतप (र्प) येद्विद्वान्पायसापूपमोदकैः ।

सघृतैः शर्करायुक्तैर्यथाविभवसारतः (विस्तरम्) ॥ ९ ॥

एवं कृते विधाने च मृत्युस्तुष्यति पूजितः ।

निष्प्रत्यूहो भवेन्नूनं यजमानो नराधिप ॥ १० ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां

पद्मपुराणोक्तं दुष्टप्रसवदोषहरं

विधानम् ।

अथ निषिद्धाभ्यङ्गदोषहरं विधानम् ।

धुद्राप्यन्यानि सर्वाणि यानि कानि समासतः ।

वक्ष्ये तानि विधानानि शास्त्रदृष्टेन कर्मणा (वर्त्मना) ॥ १ ॥

‘रतिस्तापं कान्तिम्०’ इति शास्त्रम् । यदा निषिद्धवारं तैलाभ्यङ्गकरणं

पठते, तदा विधानपूर्वकं कृतं चेन्न दोषभाग्भवति । तच्चाऽऽह—रविकुज-

गुरुभृगुवारेषु द्रव्यमिश्रितं तैलं कृत्वा मस्तके पुराणोपदिष्टेन मन्त्रेण

निधायोष्णेन वारिणा स्नायात् । स्नात्वा [च] नर्मदागण्डकीगोमतीतीरसैकतो-

न्नवान्, [देवान्] एलावकुलकुसुमचम्पकोपवासितेन शुद्धेन तैलेनाभ्यज्य

कवोष्णेन वारिणा प्रस्नाप्य गन्धपुष्पादिभिरुपचर्य तेनोदकेन स्वमूर्धानं मार्ज-

येत् ‘इमं मे गङ्गे’ इति मन्त्रेण । तत्राऽऽदित्यकुजगुरुभृगुवारेषु संमोहनानि

(दोषहराणि) द्रव्याण्याह—

अकं पुष्पं गुरौ दूर्वा भौमवारे च मृत्तिकाम् ।

भार्गवे गोमयं क्षिप्त्वा तैलाभ्यङ्गे विधीयते ॥ २ ॥

तत्र—‘गमः सवित्रे’ इति रविमन्त्रः ।

अङ्गारको महाकायो रक्तवर्णश्चतुर्भुजः ।

सिद्धिदः सिद्धिकृद्गामी भूयाच्छान्तिकरो मम ॥ ३ ॥

इति भौममन्त्रः ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां निषिद्धाभ्यङ्गदो-
पहरं विधानम् ।

अथ कृष्णपक्षचतुर्दश्यां (शी) प्रसूतिदोषहरं विधानम् ।

कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां प्रसूतिश्च फलं शृणु ।

चतुर्दश्यास्तु पद्भगाः प्रथमस्तु न दोषभाक् ॥ १ ॥

द्वितीयः पितरं हन्ति तृतीयो मातरं तथा ।

चतुर्थो मातुलं हन्ति पञ्चमः कुलनाशनः ॥ २ ॥

षष्ठश्च शिशुं हन्ति गण्डदोषो यथाक्रमम् ।

अथ शान्तिं प्रकुर्वीत सर्वांरिष्टप्रणाशिनीम् ॥ ३ ॥

रुद्ररूपं विधायाऽऽशु सुवर्णेन विचक्षणः ।

कर्षमात्रसुवर्णेन तदर्धाधेन वा पुनः ॥ ४ ॥

वस्त्रद्वयसमायुक्तं षोडशैरु (ध्यानपूर्वां) पचारकैः ।

त्रैयम्बरैश्च मन्त्रेण पूजां होमं च कारयेत् ॥ ५ ॥

पलाशसमिधस्तत्र चरुं तिलसमन्वितम् ।

शतमष्ट सहस्रं वा जुहुयाद्घृतपूरितम् ॥ ६ ॥

मूलाश्लेषविधानं च (पोक्तविधिना) वित्तशाठ्यं न कारयेत् ।

अकृत्वा शान्तिकं मूढो धनधान्यविनश्यति (न्यैर्वियुज्यते) ॥७॥

चतुर्दश्यां सिनीशल्या गोश्वयोर्भहिपस्य च ।

स्त्रीणां चैव प्रसूतिश्च शक्रस्यापि श्रियं हरेत् ॥ ८ ॥

गृहं क्षेत्रं तथा धान्यं गृहोपकरणानि च ।

पशुवस्त्रादिकु चेति नू (न्यू) नमित्युच्यते बुधैः ॥ ९ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां

कृष्णचतुर्दशीप्रसूतिदोषहरं

विधानम् ।

अथामाप्रसूतिदोषहरं विधानम् ।

सिनीवालीप्रसूता स्याद्यस्य भार्या पशुस्तथा ।
 गजाश्वमहिपाश्वैव (ऋरिण्यश्वामहिण्यश्च) शक्रस्यापिश्रियं हरेत् ॥ १ ॥
 नारीं विना तु शेषस्य परित्यागो विधीयते ।
 परित्यागात्ततः शान्तिं कुर्याद्धीमान्विचक्षणः (धानतः) ॥ २ ॥
 रुद्रः शक्रश्च पितरः पूज्याः स्युर्देवताः क्रमात् ।
 कर्पेण तु सुवर्णेन तदर्धार्धेन वा पुन ॥ ३ ॥
 स्वशक्त्याऽप्यथ वा कुर्याद्विद्विशाल्यविवर्जितः ।
 नवग्रहमुखं कुर्यात् [अत्र शान्तौ प्रयत्नतः] ॥ ४ ॥
 प्रतिमां कारयेच्छंभोश्चतुर्भुजसमन्विताम् ।
 त्रिशूलखड्गपरशुवरदण्डान्यथाक्रमम् ॥ ५ ॥
 श्वेतवर्णां श्वेतरक्तां श्वेतपुष्परथस्थिताम् ।
 त्रैयम्बकेण मन्त्रेण सर्वपूजां प्रकल्पयेत् ॥
 दत्त्वा दानं विधायाऽऽशु ततः सौख्यं लभेन्नरः ॥ ६ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचिताया विधानमालायाममाप्रसूतिदोष-
 हरं विधानम् ।

अथ नष्टानन्तदोरकविघ्नहरं विधानम् ।

युधिष्ठिर उवाच—

अनन्तव्रतमाहात्म्यं बहुधा च मया श्रुतम् ।
 दोररूपो ह्यनन्तोऽपि रक्षतीति सुरोत्तम ॥ १ ॥
 प्रमादाद्यदि नष्टः स्याद्दोरग्रन्थिषु पूजितः ।
 तदा किं करणीयं स्याद्बद्ध त्रैलोक्यपालक ॥ २ ॥

कृष्ण उवाच—

साधु पृष्टं त्वया राजन्वक्ष्यामि च यथातथम् ।
 शृणु लोकस्य सर्वम्य रक्षार्थं शान्तिमिच्छता ॥ ३ ॥
 दोरे नष्टे महान्दोषः संभवेद्ब्रह्मकायिकः ।
 तस्मात्तदोपशान्त्यर्थं प्रायश्चित्तं समारभेत् ॥ ४ ॥

गुरुं प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्य समाहितः ।
 विज्ञाप्य दोरनाशं च तेन सार्धं व्रतं चरेत् ॥ ५ ॥
 कारयित्वा च दोरं तु पूर्ववद्ग्रन्थिसंयुतम् ।
 हव्यवाहं प्रतिष्ठाप्य तस्मिन्नावाहयेद्वारिम् ॥ ६ ॥
 आश्रयमग्रावधिश्चित्य दद्याद्विषाय वा(चाऽऽ)सनम् ।
 औष्ठोत्तरशतं हुत्वा मूलमन्त्रेण संयुतः ॥ ७ ॥
 नामत्रयं च (मन्त्रेण) हुत्वा च केशवादिक्क(दीन्क)पाचतः ।
 अर्चयेद्दर्चनाद्यै (ह्यै) थ सुमनोभिः सदूर्वकैः ॥ ८ ॥
 अनन्तं कामयेद्देवं सर्वकामफलप्रदम् ।
 अनन्तं दोररूपेण अनन्ताय नमो नमः ॥ ९ ॥

अथ भविष्योत्तरपुराणोक्तविधिलिख्यते ।

युधिष्ठिर उवाच—

प्रमादाद्यदि देवेश नश्येच्चानन्तदोरकः ।
 तदा किं करणीयं स्याद्दद त्रैलोक्यपालके ॥ १ ॥

कृष्ण उवाच—

साधु पृष्टं त्वया पार्थ वक्ष्यामि च यथाक्रमम् ।
 शृणु सर्वस्य लोरुस्य रक्षार्थं विधिमुत्तमम् ॥ २ ॥
 दोरे नष्टे महान्दोषः संभवेद्बहुपातकम् ।
 तस्मात्तद्योपशान्त्यर्थं प्रायश्चित्तविधिं चरेत् ॥ ३ ॥
 कृत्वा च मृत्तिकास्नानं गोमयेन विलेपयेत् ।
 स्नानादनन्तरं पञ्चगव्यप्राशनमाचरेत् ॥ ४ ॥
 तत्तन्मन्त्रैः प्रकुर्वीत (पञ्चगव्य) प्राशनं कल्पयेद्बुधः ।
 पश्चात्स्वहस्ते गृहीत्वाद्दर्भान्दक्षिणया युतान् ॥ ५ ॥
 गुरुं प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्य महाजनम् ।
 विज्ञान (प्य) दोरनाशं च तेन सार्धं व्रतं चरेत् ॥ ६ ॥
 पुण्याहं वाचयेच्चैवमाचार्यं वरथेत्ततः ।
 पश्चाद्भोमभुवं सम्यग्गोमयेनोपलिप्य च ॥ ७ ॥
 हव्यवाहं प्रतिष्ठाप्य स्वगृहोक्तस्थानतः ।
 चतुर्दश स्वनामानि तैरनन्तं समाहितः ॥ ८ ॥

पूजयित्वा प्रयत्नेन पश्चाद्धोमं समारभेत् ।
 विष्णुरंगिस्तथा सूर्यः सहस्राक्षः पितामहः ॥ ९ ॥
 इन्द्रः पिनाकी विघ्नेशः स्कन्दः सोमस्तथैव च ।
 वरुणः ष्वनः पृथ्वी वसन्तो ग्रन्थिदेवताः ॥ १० ॥
 अष्टोत्तरशतं हुत्वा स्वाहान्तमूलमन्त्रतः ।
 अतो देवेति मन्त्रेण(वा इत्यमुना) होमं कुर्यात्प्रयत्नतः ॥ ११ ॥
 नाममन्त्रेण हुत्वाऽथ केशवादीन्क्रमात्ततः ।
 अनन्तं कामरूपं च विष्णुं जिष्णुं हरिं शिवम् ॥ १२ ॥
 ब्रह्माणं भास्करं शेषं सर्वव्यापिनमीश्वरम् ।
 विश्वरूपं महाकायं स्थितिसंहारकारकम् ॥ १३ ॥
 मूर्तित्रयं प्रकुर्वीत अ(ह्य)नन्तस्य महात्मनः ।
 शान्तिहोमं प्रकुर्वीत महाव्याहृतिभिः क्रमात् ॥ १४ ॥
 पूर्णाहुतिं ततः कुर्याद्ब्रह्मोद्गासनमेव च ।
 एवं शान्तिविधिं कृत्वा पूर्ववद्भ्रतमाचरेत् ॥ १५ ॥
 संपूज्यानन्तदेवेशं बन्धनीयः सुदोरकः ।
 संभोज्य द्विजमुख्यांश्च दत्त्वा च गुरुदक्षिणाम् ॥ १६ ॥
 गोभूहिरण्यवासादि दद्यात्तद्वोपशान्तये ।
 बन्धुभिः सहितः पश्चात्स्वयं भुञ्जीत वाग्यतः ॥ १७ ॥
 न पूजयन्ति ये मूढाश्छिन्ने नष्टेऽथ दोरके ।
 दारिद्र्यं व्याधिदुःखादि पीडयेन्नात्र संशयः ॥ १८ ॥
 एवं यः कुरुते नित्यं पूजां तस्य समादरात् ।
 न भवेत्पापभोगी स न च दुःखं भविष्यति ॥ १९ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्तेभ्यो दद्याच्च दक्षिणाम् ।
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन गुरुपूजा स्वशक्तितः ॥ २० ॥
 प्रतिमां बह्वसंयुक्तामाचार्याय निवेदयेत् ।
 विमाशर्विचनं ग्राह्यं पश्चाच्चान्वै समापयेत् ॥ २१ ॥

इति धीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां नष्टानन्दोरक-
 विग्रहरं विधानम् ।

+ (समाहृतमिदं शास्त्रं सर्वशास्त्रार्थसंग्रहात् ।
 विधानमालिकारूपं हि प्राणिनामुपकारकम् ॥ १ ॥
 धर्मार्थकामशास्त्रेभ्यः संगृह्णालंकृतं मया ।
 उद्धृतं सर्वपुष्पेभ्यो यतः स्यान्मधु माक्षिकम् ॥ २ ॥
 ग्रन्थस्यास्यानुरागेण ममानुग्रहणेन वा ।
 मन्तीपपन्तु विद्वांसः स्वचेतासि समञ्जसाः ॥ ३ ॥
 वैराटे विषयेऽस्ति चन्दनगिरेर्गव्यूतिमात्रं पुर
 देव्याः प्राक्सुमनोहरं वसुमतीतीरज्रहारं(रो) महत् ।
 तत्रत्योऽत्रिकुलोद्भवो गुणनिधिः श्रीमाश्रुसिंहो द्विज-
 श्चक्रे शास्त्रमिदं नृणामुपकृतिं संधाय चित्ते निजे ॥ ४ ॥
 विधानमाला ग्रथिता मया तां गुणानुसंधानविराजमानाम् ।
 प्रायेण सारैः सुरभिं पवित्रां कुर्वन्तु कण्ठेऽग्रनिजेषु धीराः) ॥ ५ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचिता विधानमाला संपूर्णा ॥

